

502
M672

THE GENERAL THEOLOGICAL
SEMINARY LIBRARY

CHELSEA SQUARE, NEW YORK II, N. Y.

19
JOANNIS MILTONI

ANGLI

DE

DOCTRINA CHRISTIANA

LIBRI DUO POSTHUMI,

QUOS

EX SCHEDIS MANUSCRIPTIS DEPROMPSIT,

ET

TYPIS MANDARI PRIMUS CURAVIT

CAROLUS RICARDUS SUMNER, A.M.

BIBLIOTHECÆ REGIÆ PRÆFECTUS.

CANTABRIGIÆ,

TYPIS ACADEMICIS

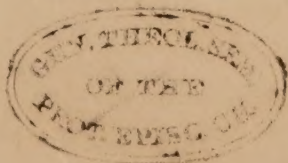
EXCUDIT JOANNES SMITH, ACADEMIÆ TYPOGRAPHUS.

VE NEUNT LONDINI APUD KNIGHT;

BUDD ET CALKIN; EBERS; HURST ET ROBINSON; RIVINGTON; ET HATCHARD;

EDINBURGI APUD WAUGH ET INNES.

M.DCCC.XXV.

JOHANNIS MILTONI

ANGELI

DOCTRINA CHRISTIANA

230E
M642

~~82149~~

17198

THE MASSACHUSETTS LIBRARY

CAROLUS RICHTER ET ALII A.M.

EMIGRATAE LIBRE TRACTANT

CANTABRIGIAE

THEIR DEAR FRIENDS

THEIR MOST AFFECTIONATE WIVES

THEIR MOST AFFECTIONATE CHILDREN

AND ALL OTHERS WHO ARE INTERESTED IN THE

LIBRARY OF THE MASSACHUSETTS LIBRARY

LIBRARY

MASSACHUSETTS
LIBRARY
NEW YORK

GEORGIO IV.

BRITANNIARUM REGI,

FIDEI DEFENSORI,

QUO JUBENTE

HOC MILTONI OPUS POSTHUMUM,

EX PUBLICARUM CHARTARUM TENEBRIS

PRÆTER SPEM NUPER ERUTUM,

NUNC PRIMUM TYPIS MANDATUM EST,

IN

VENERATIONIS GRATIQUE ANIMI MONIMENTUM

DICAT EDITOR.

M.DCCC.XXV.

TABULA RERUM.

	Pag.
PREFATIO	1
LIBER PRIMUS.	
DE COGNITIONE DEI.....	7
CAP. I.	
Quid sit Doctrina Christiana, quotque ejus partes	<i>ibid.</i>
CAP. II.	
De Deo	10
CAP. III.	
De Divino Decreto	22
CAP. IV.	
De Prædestinatione	31
CAP. V.	
De Filio Dei	57
CAP. VI.	
De Spiritu Sancto	110
CAP. VII.	
De Creatione	124
CAP. VIII.	
De Providentia Dei seu rerum Gubernatione Communi.....	140
CAP. IX.	
De Gubernatione Speciali Angelorum.....	154
CAP. X.	
De Gubernatione Speciali Hominis ante lapsum ; ubi etiam de Sabbatho et Conjugio...	160
CAP. XI.	
De Lapsu primorum Parentum, et de Peccato	180

	CAP. XII.	Pag.
De Pœna Peccati		188
	CAP. XIII.	
De Morte quæ dicitur Corporalis		192
	CAP. XIV.	
De Hominis Restitutione et Christo Redemptore		203
	CAP. XV.	
De Officio Mediatorio ejusque triplici munere		214
	CAP. XVI.	
De Redemptionis Administratione		221
	CAP. XVII.	
De Renovatione; ubi et de Vocatione.....		234
	CAP. XVIII.	
De Regeneratione		242
	CAP. XIX.	
De Resipiscentia		247
	CAP. XX.	
De Fide Salvifica		253
	CAP. XXI.	
De Insitione in Christum, ejusque Effectis		259
	CAP. XXII.	
De Justificatione		267
	CAP. XXIII.	
De Adoptione		276
	CAP. XXIV.	
De Unione et Communione cum Christo ejusque Membris; ubi de Ecclesia Mystica sive Invisibili		279
	CAP. XXV.	
De Glorificatione Inchoata; ubi de Certitudine Salutis, et Perseverantia Sanctorum.....		283
	CAP. XXVI.	
De Manifestatione Fœderis Gratia; ubi et de Lege Dei		294
	CAP. XXVII.	
De Evangelio et Libertate Christiana.....		299

TABULA RERUM.

vii

CAP. XXVIII.	
De Obsignatione Fœderis Gratiae Externa	Pag. 315
CAP. XXIX.	
De Ecclesia Visibili	332
CAP. XXX.	
De Scriptura Sacra	342
CAP. XXXI.	
De Ecclesiis Particularibus	354
CAP. XXXII.	
De Disciplina Ecclesiastica	366
CAP. XXXIII.	
De Glorificatione Perfecta, ubi de secundo Christi Adventu, et Resurrectione mortuorum, hujusque mundi Conflagratione	372

LIBER SECUNDUS.

DE DEI CULTU	387
CAP. I.	
De Bonis Operibus	ibid.
CAP. II.	
De Bonorum Operum Causis Proximis	395
CAP. III.	
De Virtutibus ad Dei Cultum pertinentibus	404
CAP. IV.	
De Cultu Externo	413
CAP. V.	
De Jurejurando et Sorte	429
CAP. VI.	
De Zelo	440
CAP. VII.	
De Tempore Cultus divini; ubi de Sabbatho, Die Dominica, et Festis	446

CAP. VIII.	
De Officiis erga Homines præstandis, et quæ huc pertinent Virtutes Generales.....	Pag. 455
CAP. IX.	
De Prima Specie Virtutum Specialium quæ ad officium pertinent Hominis erga se	462
CAP. X.	
De Secunda Specie Virtutum ad officia Hominis erga se pertinentium	474
CAP. XI.	
De Officiis Hominis erga Proximum, et quæ Virtutes eo pertineant.....	477
CAP. XII.	
De Virtutibus sive Officiis Specialibus erga Proximum	487
CAP. XIII.	
De Secunda Specie Officiorum Specialium erga Proximum.....	492
CAP. XIV.	
Adhuc de Secunda Specie Officiorum Specialium erga Proximum.....	504
CAP. XV.	
De Officiis erga Proximum Mutuis, et speciatim Privatis	511
CAP. XVI.	
De Altera Specie Officiorum Privatorum	520
CAP. XVII.	
De Officiis Publicis erga Proximum	524

De Doctrina Christiana

ex sacris duntaxat libris petita

disquisitionum libri duo posthumi.

Liber primus.

Caput 1: ^{nam}

Evidet Doctrina Christiana, quodq; ejus partes.
Doctrina Christiana est quam Christus (hæcænomine
non a principio cognitus) de Deo & ejusq; cultu & gloria Dei salu-
temq; hominum seculis quibuscunq; divinitus tradidit.

Exod. 32. 5; quod videns Aaron —, proclamavit, dicendo, ^{foste}
Johova eras ostē; cum Psal. 106. 19. 20; fecerunt vitulum
Choro, et mutarunt honorem suum in formam
bestiæ. Deut. 4. 15, 16; quamobrem cavobitis vobis
ipsis valde; nam non ariani advertebatis ullam imagi-
nem quo die allocutus est vos Johova in Choro

Si enim ex decalogo tempus publici cultus petere
sub euangelio debemus, longe profecto erit tutius
septimum quemque diem ex præcepto Dei dicer-
tissimo, quam primum quemque ex nudis homi-
num conjecturis observare. Etque in hac ferme
sententia doctissimos quoque theologorum, Bu-
cerum, Calvinum, Martyrem, Mus-
colum, ^{Gomarium} Ursinum, aliosque video fuisse.

Specimen ex schedis manuscriptoris Miltoni.
hodie primum in lucem editis

To the ~~Lord General Cromwell~~ ^{at 8 Compties} May 1662
~~On the propagation of the Gospel~~

Cromwell, our chief of men, who through a cloud
Not of warr onely, but distractions rude,
Guided by faith & matchless Fortitude
To peace & truth thy glorious way hast plough'd
And on the neck of crown'd Fortune proud
Hast rear'd gods Prophees & his work pursue,
While Darwin stream with blood of Scotts imbued,
And ^{Dunbar} ~~Dunbar~~ fields resounds thy praises loud,
And ^{Norfolk} ~~Norfolk~~ ^{laurels} ~~laurels~~ ^{wreaths} ~~wreaths~~ more; yet much remains
To conquer still: peace hath her victories
No less renown'd than warr, new foes arises
Threatning to bind our souls with secular chains,
Helps us to save free Conscience from the paw
Of hirling wolves whose Gospel is their maw

Me thought I saw my late espoused faint
brought to me like Ilsestis from the grave
whom Joves great son to her ylad husband gave
rescued from death by force though pale and faint.
Mine as whom waight from spot of childe-bed taint
purification in the old law did save,
and such as yet once more I trust to have
full sight of her in heaven without restraint,
came vested all in white, pure as her minde;
her face was vaild, yet to my fancied sight
love, & sweetness, & goodness in her persons kind
soe cleare, as in no face with more delight
I could as to imbrace me she entind
I wak'd, she fled, and day brought back my night

Specimen ex schedis manuscriptis Miltoni.

Amstelredamum: s. s. Th. Blaeuw Cantabrigiae: typis.

IOANNES MILTONVS

ANGLVS

UNIVERSIS CHRISTI ECCLESIIS,

NEC NON

OMNIBUS FIDEM CHRISTIANAM UBICUNQUE GENTIUM PROFITENTIBUS,

PACEM ET VERITATIS AGNITIONEM, SALUTEMQUE

IN DEO PATRE, AC DOMINO NOSTRO JESU CHRISTO

SEMPITERNAM.

CUM ab ineunte superiore sæculo, ex quo Religio contaminata perpetuis plus mille tercentum annorum corruptelis, ad puritatem suæ originis aliqua ex parte revocari cœpta est, tot institutiones prodierint purioris theologiæ, quibus Doctrinæ Christianæ capita fere singula nunc breviter nunc satis copiose satisque distincto ordine contineri videantur, cur Ego, si quid in hoc genere, quantum fieri potest, elaboratum jam exiit, in eo opere non acquieverim, aut si id omnes parum feliciter aggressi sunt, ipse ab eodem incœpto non sim deterritus, æquum est ut in primis exponam.

Equidem si dicerem propterea quod nihil æque ac religio Christiana duas teterrimas pestes, servitutem ac metum, ex vita ac mente hominum

ejiciat atque expellat, me idcirco studiosum hujus potissimum doctrinæ esse factum, non religione sed maximis vitæ commoditatibus adductus fuisse arguerer.

Verum cum æternæ salutis viam non nisi propriæ cujusque fidei Deus aperuerit, postuletque hoc a nobis, ut qui salvus esse vult, pro se quisque credat, statui divinis in rebus, non aliorum niti vel fide vel judicio, sed quid credendum in religione est, id fide non aliunde quam divinitus accepta, et quod mearum erat partium non omisso, ex ipsa Dei scriptura quam diligentissime perlecta atque perpensa, unumquodque habere mihi met ipsi, meaue ipsius opera exploratum atque cognitum.

Coepi igitur adolescens (dicam enim quibus rebus profecerim, si quem forte posthac proficiendi spes eadem ad eandem viam ingrediendam invitaverit) cum ad libros utriusque Testamenti lingua sua perlegendos assiduus incumbere, tum Theologorum systemata aliquot breviora sedulo percurrere: ad eorum deinde exemplum, locos communes digerere, ad quos omnia quæ ex scripturis haurienda occurrissent, expromenda cum opus esset, referrem. Ad uberiora deinde Theologorum volumina et disputatas in utramque partem de capitibus quibusdam fidei quæstiones, fidentius demum me contuli: liceat candide non minus quam libere dicam, multa ibi adversariorum argumenta misere elusa, aut elenchorum ostentatis putide formulis aut interjectis ubique Grammaticorum inanibus vocabulis, in speciem potius quam solide refutata, sane dolens, reperi: quam autem ipsi partem pro vera mordicus tenerent, vel scripturæ locis male intellectis, vel consequentiis inde fallacibus arreptis, contentiosius esse sæpe quam validius defensam; hinc veritatem pro errore atque hæresi nonnunquam acerrime oppugnatam: errorem atque hæresin pro

veritate habitam; consuetudine ac studio partium quam scripturarum auctoritate commendatiorem.

Cum itaque his ducibus neque summam fidei, neque spem salutis posse me recte committere arbitrarer, et tamen aliquam doctrinæ Christianæ methodicam institutionem, aut saltem disquisitionem, quæ subvenire vel fidei, vel memoriæ, vel utrique possit, apprime esse necessariam, nihil mihi tutius neque consultius visum est, quam ut ipse aliquid huiusmodi quod ad manum mihi esset, labore ac lucubratione propria ex ipso adeoque solo Dei verbo, et fidelissime quidem, nisi mihimet forte infidus esse volebam, de integro componerem. Quod cum per aliquot annos agere attentissime perseverassem, reformatæ religionis arcem animadverti, qua parte Pontificios quidem spectat, satis munitam: cæteris in locis compluribus neglectam, neque operibus neque propugnatoribus firmatam satis aut defensam: perpetuæ diligentiae verique reperiendi indefesso studio, non credulitati supinæ proposita esse a Deo etiam in religione omnia, tum facile perspexi; restare adhuc plura quam putabam ad scripturarum normam sanctius exigenda, accuratiusque reformanda. Mihi certe hanc rationem ineundo ita satisfactum est, ut quid credendum in sacris, quid duntaxat opinandum sit, percepisse nunc non diffiderem: summoque solatio fuit, magnum me, Deo bene juvante, subsidium fidei mihimet comparasse, vel thesaurum potius reposuisse: neque imparatum dehinc fore, neque semper animi dubium quoties reddenda fidei ratio fuisset.

Hæc si omnibus palam facio, si fraterno, quod Deum testor, atque amico erga omnes mortales animo, hæc, quibus melius aut pretiosius nihil habeo, quam possum latissime libentissimeque impertio, tametsi multa

in lucem protulisse videbor quæ ab receptis quibusdam opinionibus discrepare statim reperientur, spero tamen omnes hinc mihi potius benevolos, quam iniquum ullum aut inimicum futurum. Illud oro atque obtestor omnes quibus veritas odio non est, ne libertate hac disserendi ac disquirendi quæ scholis conceditur, nullis certe credentibus non concedenda, turbare ecclesiam clamitent, cum explorare omnia jubeamur, et veritatis luce indies aucta, illustretur atque ædificetur longe magis Ecclesia quam turbetur. Equidem non video quî magis investiganda veritate turbare Ecclesia possit aut debeat, quam turbare gentes annuntiando primitus Evangelio: quandoquidem auctoritate mea nihil suadeo, nihil impono; imo vero hortor omnes, atque imprimis auctor sum, ut quibus in sententiis non plene satisfactum esse putaverint, assensum eo usque sustineant quoad scripturarum evidentia vicerit, assensumque et fidem rationi persuaserit. Latibula non quæro; doctioribus quibusque hæc, aut si doctissimi quique non semper optimi harum rerum disceptatores ac iudices sunt, adultis ac fortibus et doctrinam Evangelii penitus intelligentibus, longe majore cum fiducia quam rudioribus propono. Cumque eorum pars maxima qui his de rebus quam plurima scripserunt, suis sensibus explicandis totas fere paginas occupare consueverint, scripturarum loca, quibus id omne quod docent maximopere confirmatur, numeris duntaxat capitum versiculorumque strictim adnotatis in marginem extrudere, satius duxi mearum quidem paginarum spatia confertis undique auctoritatibus divinis etiam eadem ingerentibus redundare, meis verbis, ex ipso licet contextu scripturarum natis, loci quam minimum relinqui.

Id denique ago, ut ex iis quæ sive vetera sive nova attulisse censebor, pro eorum pondere ac momento, imo pro scripturarum potius auctoritate

quarum nituntur creberrimis testimoniis, intelligere omnes possint, quanti intersit religionis Christianæ, concedi libertatem non excutiendæ solum cujuscunque doctrinæ, palamque ventilandæ, sed etiam de ea, prout cuique fide persuasum est, sentiendi atque etiam scribendi: sine qua libertate religio nulla, Evangelium nullum est; sola vis viget; qua stare Christianam religionem, turpe et probrosum est: servitus adhuc durat; non legi, ut olim, divinæ, sed, quod miserrimum est, humanæ; vel, verius ut dicam, inhumanæ tyrannidi servienda. Illud tamen ab hominibus ingenuis et cordatis, utpote indignum plane, non expecto, ut pro more iniquorum quorundam hominum et rationis expertium, quicquid abhorre a doctrina vulgo tradita judicaverint, id non scripturæ testimoniis collatis, sed invidioso quolibet nomine vel hæretici vel hæreseos impacto, per calumniam damnent. Horum instituto satis est infamem hanc notam temere cuivis inussisse, uno verbo, nullo negotio confutasse; solo nomine hæretici incusso quasi uno ictu confecisse se hominem putant. Quibus Ego, id solum fuisse hæresin, quoties hoc nomen in vitio ponitur, ætate Apostolorum, quicquid eorum doctrinæ, viva voce traditæ, cum libri Evangelici nondum extarent, repugnabat; eosque solos fuisse hæreticos, qui, juxta illud Rom. xvi. 17, 18. *dissidia et scandala præter doctrinam Apostolicam faciebant, non Domino nostro Jesu Christo servientes, sed suo ventri*: conscriptis demum libris evangelicis, pari ratione nihil nisi quod iis repugnat, posse jure nominari hæresin respondeo. De me, libris tantummodo sacris adhæresco; hæresin aliam, sectam aliam sequor nullam; hæreticorum, quos vocant, libros perlegeram nullos, cum ex eorum numero, qui orthodoxi audiunt, re male gesta scripturisque incautius tractatis, sentire cum adversariis quoties illi sentiebant cum scripturis primo didici. Hoc si hæresis est, fateor equidem cum Paulo, Act. xxiv. 14. *me secundum viam illam quam hæresin dicunt, ita servire patrio Deo, ut*

qui credam omnibus quæ in lege et in prophetis, addo, quæ in libris Evangelicis etiam scripta sunt: alios fidei Christianæ judices aut summos interpretes, fidemque omnem, quam vocant, implicitam, cum universa Protestantium ecclesia non agnosco. De cætero, fratres, veritatem colite cum charitate; de his, prout Dei spiritus vobis præiverit, ita judicate: his mecum utimini, vel ne utimini quidem, nisi fide non dubia scripturarumque claritate persuasi; in Christo denique Servatore ac Domino nostro vivite ac valete.

I. M.

IOANNIS MILTONI

ANGLI

DE DOCTRINA CHRISTIANA

EX SACRIS DUNTAXAT LIBRIS PETITA DISQUISITIONUM

LIBRI DUO POSTHUMI.

LIBER PRIMVS.

CAP. I.

QUID SIT DOCTRINA CHRISTIANA, QUOTQUE EJUS PARTES.

DOCTRINA CHRISTIANA est quam CHRISTUS (licet eo nomine non a principio cognitus) de Deo ejusque cultu ad gloriam Dei salutemque hominum sæculis quibuscunque DIVINITUS tradidit.

Scripturis, unde hæc hausimus, credi a Christianis haud inique postulamus; de earum vero auctoritate suo loco tractabimus.

CHRISTUS. Matt. xi. 27. *neque patrem quisquam novit, nisi filius, et cuicumque voluerit filius eum retegere.* Joan. i. 4. *in illo vita erat, et vita illa erat lux hominum.* et v. 9. *erat lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* 1 Pet. iii. 19. *per quem etiam spiritibus qui sunt in carcere veniens prædicavit.* Christi sub nomine Mosen etiam et prophetas intellige, Christi prænuntios, ab eodemque missos Apostolos. Gal. iii. 24. *Lex pædagogus noster fuit ad Christum ut ex fide justificaremur.* Heb. xiii. 8. *Jesus Christus heri et hodie idem est et in sæcula.* Col. ii. 17. *quæ sunt umbra rerum futurarum; at corpus est Christi.* 1 Pet. i. 10, 11. *qui de ventura in vos gratia prophetarunt: scrutantes in*

quod aut quale tempus prænuntius ille qui in ipsis erat spiritus Christi, declararet. Rom. i. 1. Paulus servus Jesu Christi. Sic initio fere cæterarum deinceps epistolarum. 1 Cor. iv. 1. Sic de vobis reputet homo, ut de ministris Christi.

DIVINITUS. Isa. li. 4. doctrina a me prodibit. Mat. xvi. 17. caro et sanguis hæc non retextit tibi, sed pater meus qui est in cælis. Joan. vi. 45, 46. erunt omnes docti a Deo. et ix. 29. scimus Deum locutum esse Mosi. Gal. i. 11, 12. evangelium non est secundum hominem, neque enim ab homine accepimus. 1 Thess. iv. 9. ipsi divinitus docti estis.

Hæc igitur doctrina, non ex philosophantium scholis, neque ex humanis legibus, sed ex sacris duntaxat literis, præeunte sancto spiritu, petenda est. 2 Tim. i. 14. *præclarum illud depositum custodi per spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis. Col. ii. 8. ne quis sit qui vos deprædetur per philosophiam. Dan. iii. 16. ut respondeamus tibi de hac re, non sumus solliciti. Act. iv. 19. an justum in conspectu Dei vobis potius auscultare, quam Deo, judicate.*

Hic autem non novum quicquam docetur, sed memoriæ tantummodo consulitur; ut quæ sparsim sacris in libris leguntur, commode velut in unum corpus redacta, perque certos digesta locos, ad manum sint. Quod factum, quanquam Christiana prudentia facile defenditur; divino tamen monitu niti potius videatur. Mat. xiii. 52. *omnis scriba edoctus in regno cælorum, similis est cuiquam patri familias, qui profert e thesauro suo nova et vetera. Sic etiam Apostolus ad Timotheum, 2 Ep. i. 13. ὑποτύπωσιν ἔχει,—id quod etiam epistolæ ad Hebræos auctor secum statuisset facere videtur, ut doctrinæ Christianæ capita certo ordine doceret: cap. vi. 1, 2, 3. de resipiscentia, de fide, de Baptismatum doctrina, de manuum impositione, de resurrectione mortuorum, de judicio æterno: atque id faciemus, siquidem promiserit Deus. Quæ methodus Christiana fidem tum primum suscipientibus in Ecclesia catechumenis, accommodatissima erat: idem ostenditur Rom. vi. 17. ex corde auscultatis in eam formam doctrinæ, quam edocti estis: hoc loco vox Græca τύπος ut et illa ex 2 Tim. i. 13. ὑπο-*

τύπωσις, aut partes ipsas evangelicæ scripturæ tum scriptas videtur significare (quemadmodum μόρφωσις illa *cognitionis et veritatis in lege*, Rom. ii. 20. legem ipsam significabat) aut earum partium, vel etiam totius doctrinæ evangelicæ methodicam quandam institutionem. Act. xx. 27. *non subterfugi quo minus annuntiarem vobis omne Dei consilium*: integrum ergo, ut videtur, doctrinæ corpus, et methodo certe aliqua conceptum; nec grande tamen, quod plus minus triennio, quo Paulus Ephesi docuit, totum est annuntiatum; immo aliquoties fortasse repetitum.

PARTES DOCTRINÆ CHRISTIANÆ duæ sunt: FIDES, seu COGNITIO DEI, et CHARITAS seu DEI CULTUS. Gen. xvii. 1. *ambula coram me et esto integer*. Psal. xxxvii. 3. *confide et fac*. Luc. xi. 28. *beati qui audiunt et observant*. Act. xxiv. 14. *ut qui credam et v. 6. me exerceo*. 2 Tim. i. 13. *formam teneto sermonum cum fide et charitate, quæ est in Christo Jesu*. 1 Tim. i. 19. *retinens fidem et bonam conscientiam*. Tit. iii. 8. *qui crediderunt, curent*. 1 Joan. iii. 23. *ut credamus, et diligamus*.

Partes hæ duæ, quanquam natura et præcipiendi ratione distinguuntur, usu tamen separari non queunt. Rom. ii. 13. *non qui audiunt sed qui præstant*. Jacob. i. 22. *effectores estote nec auditores solum*: immo obedientia et charitas ad scientiam optima semper dux est; eamque ex minima sæpe majorem et auctiorem reddit. Psal. xxv. 14. *arcanum Jehovæ reverentibus ipsum*. Joan. vii. 17. *si quis voluerit quod ille vult, cognoscet de doctrina*. et viii. 31, 32. *si manseritis, cognoscetis; et veritas vos liberos faciet*. 1 Joan. ii. 3. *per hoc scimus, quod ipsum novimus, si præcepta ejus observemus*.

Fides autem in hac partitione non habitum fidei notat, sed res isto habitu credendas. Act. vi. 7. *auscultabat fidei*. Gal. i. 23. *annuntiat fidem*.

C A P. II.

DE DEO.

ESSE DEUM, quanquam haud pauci sunt qui negent esse, *dicit enim stultus in corde suo, non est Deus*, Psal. xiv. 1. tot tamen clara indicia sui Deus in mente humana, tot per omnem penitus naturam sui vestigia impressit, ut ignorare Deum esse, nemo non insanus possit. Job. xii. 9. *quid non cognovit ex omnibus istis?* Psal. xix. 2. *cæli enarrant gloriam Dei.* Act. xiv. 17. *non passus est se esse expertem testimonii:* et xvii. 27, 28. *non longe abest ab unoquoque.* Rom. i. 19, 20. *id quod de Deo cognosci potest, manifestum est:* et ii. 14, 15. *gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis; una testimonium reddente ipsorum conscientia.* 1 Cor. i. 21. *postquam in Dei sapientia mundus non cognovit Deum per istam sapientiam, libuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes.* Certe quæ in mundo sunt omnia, pulcherrimo ordine, fini alicui bonoque facta, testantur præextitisse summum aliquem efficientem qui finem sibi in his omnibus proposuerit.

Nonnulli naturam aut fatum supremum quoddam in rebus esse arguantur: sed natura natam se fatetur, aut proprie rem nullam significat, sed vel rei essentiam, vel communem illam legem, qua nascuntur omnia atque agunt; et fatum quid nisi effatum divinum omnipotentis cujuspiam numinis potest esse?

Quinetiam natura fieri omnia qui volunt, necesse est fortunam quoque adjungant ei divinitatis participem; atque ita quid aliud assequuntur nisi ut pro uno Deo, quem non ferunt, duas vel inviti Deas perpetuo fere sibi adversantes, rerum dominas inducant? Profecto aut Deum, aut malum aliquod summum nominis ignoti rebus mortalium

præsidere, multa visa, multa vera prædicta, multa mira edita subegere omnes nationes ut crederent: malum autem bono præpollere summumque verum esse et indignum est et incredibile. Deus igitur est.

Quin et Conscientia, sive eadem recta ratio est, quarum vel hæc vel illa ne in pessimis quibusque semper sopita est, esse Deum testificatur. Deus nisi esset, nullum recti, pravique discrimen existeret; virtutis et vitii tota ratio in opinione hominum cæca versaretur; virtutem nemo sequeretur; a vitiis nemo vel pudore vel legum metu se cohiberet, nisi conscientia, sive recta ratio, subinde unumquemque vel invitum intus redargueret esse Deum aliquem rerum omnium moderatorem ac Dominum, cui suorum quisque vel recte vel prave factorum rationem sit aliquando redditurus.

Probat idem universa etiam scriptura; et nos doctrinæ Christianæ discipulis ut hoc sit prius persuasum, postulamus, juxta illud, Heb. xi. 6. *Qui accedit ad Deum, credat oportet esse Deum*: probat idem antiquissima gens Judæorum omnes in terras disjecta, quod Deus præmonuit sæpe ob eorum peccata eventurum, in hodiernum usque diem, cæteris tamen gentibus intermixta, nec ad pœnam duntaxat peccatorum suorum exsolvendam per tot sæculorum vicissitudines conservata, sed ad testimonium multo magis Deo scripturarumque veritati vivum atque perpetuum toto orbe terrarum perhibendum.

Recte autem de Deo sentire, natura vel ratione sola duce sine verbo aut nuntio Dei, potest nemo; Rom. x. 14. *quomodo credent ei de quo non audierint*.

Cognoscitur autem Deus vel ex natura sua, quantum sui nobis cognoscendum præbet, vel ex sua efficientia.

De cognoscendo Deo quod loquimur, id de imperfecto hominum captu intelligi debet; nam Deus, prout in se est, humanam cogitationem, nedum sensus longe superat: 1 Tim. vi. 16. *lucem habitans inaccessam*:

ideoque tantum sui retexit Deus, quantum vel nostra mens capere, vel naturæ debilitas ferre potest: Exod. xxxiii. 20. 23. *nemo potest videre me et vivere: sed videbis posteriora mea.* Isa. vi. 1. *vidi Dominum insidentem solio celso et elato, cujus fimbriæ complebant templum ipsum.* Joan. i. 18. *Deum nemo vidit unquam;* et vi. 46. *non quod patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo; hic vidit patrem,* et v. 37. *neque vocem ejus audistis.* 1 Cor. xiii. 12. *per speculum, per ænigmā, aliquatenus.*

Nobis tutissimum est, talem nostro animo comprehendere Deum, qualem in sacris literis ipse se exhibet, seque describit. Quamvis enim hoc concedatur, Deum, non qualis in se est, sed qualem nos capere possumus, talem semper vel describi vel adumbrari, nos tamen nihilo minus debemus talem prorsus mente nostra concipere, qualis ipse est ¹ ad captum accommodans nostrum, vult concipi: ob id ipsum enim se ad nos demisit, ne nos elati supra captum humanum supraque quod scriptum est, vagis cogitationibus atque argutiis locum daremus.

Hic igitur ἀνθρωποπαθεία (quam figuram Grammatici ad excusandas poetarum de suo Jove nugas olim excogitarunt) Theologis, opinor, non est opus; scriptura sacra sine dubio hoc satis cavit, ne quid vel ipsa indecorum aut indignum Deo scriberet, vel Deum de semetipso loquentem induceret. Præstat igitur non ἀνθρωποπαθῶς, id est, more hominum, qui subtilius de Deo comminiscendi finem nullum faciunt, sed more scripturæ, id est, quo ipse se contemplandum præbuit, ita Deum contemplari talemque animo concipere; nec ipsum de se quicquam fuisse dicturum aut scriptum voluisse existimemus, quod nos de se noluisset cogitare. Quid Deum deceat, quidve dedeceat, auctorem ipso Deo ne requiramus graviolem. Si *pœnituit Jehovam quod hominem fecisset*, Gen. vi. 6. et *propter gemitum eorum*, Judic. ii. 18. pœnituisse credamus; modo id in Deo, ut solet in hominibus, ex imprudentia natum ne putemus: sic enim de se ne nos opinemur, ipse cavit, Num. xxiii. 23. *Deus non est homo qui mentiatur, aut filius hominis, quem pœniteat.* 1 Sam. xv. 29. idem:

¹ Sic in MS. An legendum 'se'?

si *doluisse etiam in corde suo*, Gen. vi. 6. et, quod idem est, *imminuta est anima ejus*, Judic. x. 16. doluisse credamus. Affectus enim in viro bono boni sunt et virtutibus pares, in Deo sancti. Si post sex dierum operam *quieti refici*, Exod. xxxi. 17. si *metuere indignationem ab inimico*. Deut. xxxii. 27. dicitur Deus, credamus dolere quod dolet; credamus eo refici quo reffectus est; id metuere quod metuit, non esse infra Deum: longo licet interpretationis ambitu hæc et hujusmodi de Deo dicta lenire tentaveris, eodem res redibit. Si *creasse hominem Deus dicitur ad imaginem suam, ad similitudinem suam*, Gen. i. 26. idque non animo solum sed forma etiam externa, nisi eadem verba idem non significant quod postea, cap. v. 3, ubi Adam *ad similitudinem suam, ad imaginem suam filium genuit*, et Deus humana membra ac speciem passim sibi tribuit, quid est quod nos quæ ipse sibi tribuit, eadem tribuere vereamur, dummodo quod in nobis imperfectum ac debile est, id Deo sicubi tribuatur, perfectissimum atque pulcherrimum esse credamus? pro certo hoc habentes, Dei majestatem ac gloriam satis sibi curæ fuisse, ne quid humiliter aut demissius Deo, de se unquam loqueretur, ne quid sibi ullo tempore attribuat, quod a nobis attributum sibi esse nolit. Qualis sit Deus, eos optime capere statuamus qui suum accommodant captum Dei verbo; quandoquidem is verbum suum accommodat captui eorum; qualemque esse velit captum de se nostrum, ostendit. Ut paucis absolvam, Deus aut in se talis est qualem se dicit esse, aut non est talis: si talis in se est, cur nos aliter sentimus? si talis in se non est, quo id auctore dicimus, quod Deus non dicit? si saltem talis vult concipi, cur noster conceptus alio se vertit? cur id dubitat de Deo cogitare, quod ipse non dubitat Deus de se clare dicere? Quæ enim cognoscenda de Deo ad salutem nostram opus sunt, ea nobis ipse pro bonitate sua abunde revelavit: Deut. xxix. 29. *occulta penes Jehovam; revelata nobis, ut faciamus*. Hæc itaque disserentes, non dicimus Deum singulis partibus ac membris forma esse humana, sed, quantum ad nos quidem scire attinet, esse forma, quam in sacris literis ipse sibi tribuit. Quod si Deus, qualem se nobis cognoscendum præbet, talis percipi a nobis vult, nos contra captum alium de Deo captamus. non morem gerimus Deo, sed Deum fine suo frustramur; plane ac si ostendere vellemus, non nos de Deo, sed Deum de nobis demisse nimis cogitare.

Natura autem divina (sic enim dicitur 2 Pet. i. 4. *ut efficeremini divinæ consortes naturæ*; quanquam hic natura non essentiam, sed imaginem divinam significat, Gal. iv. 8. *Qui natura non sunt Dii*, et Θεοτῆς *Deitas* dicitur, Col. ii. 9. et Θειοτης, *divinitas*, Rom. i. 20. et τὸ θεῖον, Act. xvii. 29.) nulla nostra definitione comprehendi potest, ut quæ causas non habeat, cum Deus essentia maximus sit, Isa. xxviii. 29. colligi autem descriptio quædam ejus ex nominibus et attributis utcunque potest.

NOMINA autem et ATTRIBUTA Dei vel naturam ejus ostendunt vel vim ejus atque virtutem divinam. Tria potissimum Dei nomina ejus naturam innuere videntur, יהוה *Jehova*, יה *Jah*, אֶהְיֶה *Ehie*. Et *Jehova* quidem nomen pronuntiari non vetitum, modo reverenter: Exod. iii. 15. *Jehovah Deus patrum vestrorum, hoc est nomen meum et hoc memoriale meum*, et xx. 7. *ne assumito nomen Jehovæ Dei tui in vanum*. Et pronuntiatum videtur, 1 Reg. xvii. 12. *ut vivit Jehova Deus tuus*; et alibi vulgo. Quod nomen tam in Novo Testamento quam in versione Græca Veteris Κύριος semper redditur: neque id aliam ob causam factum videtur, nisi quod *Jehova* Græcis literis proferri nequisset: idem est autem fere ac si diceretur, is qui est, vel *qui est, erat, erit*, Apoc. i. Idem significat et *Jah* quasi contractum quiddam nominis prioris: Exod. xvii. 16. *solum Jah*. et alibi. Cap. iii. 14. אֶהְיֶה *Ehie*, *qui sum* vel *ero*, et persona prima in tertiam affinis verbi mutatur *Jehovæ*, qui est vel erit, idem quod *Jehova* ut quidam putant, illisque vocabulis rectius prolatum: sed nomen *Jehovæ* non modo naturæ verum etiam promissionum ejus existentiam, id est, impletionem, significare videtur: unde illud Exod. vi. 3. *nomine meo Jehova non cognitus sum illis*. Et quibus vocalibus pronuntiari debeat hoc nomen *Jehova*, ostendunt ea nomina propria, quæ ex hoc composita, duas ejus vocales expressas habent, ut *Jehosaphat*, *Jehoram*, *Jehoiada*, et multa similia: tertiam finalem, duo altera divina nomina אֶרְנִי et יה analogia quadam suppeditant.

ATTRIBUTA, quæ naturam Dei, qualis in se est, ostendunt, sunt, primum, quod sit VERUS DEUS. Jer. x. 10. *Jehova Deus verus*. Joan. xvii. 3. *Te esse illum solum verum Deum*. 1 Thess. v. 9. *Deo vivo et vero*. 1 Joan. v. 20. *ut cognoscamus verum illum*.

Secundum, quod Deus sit natura simplicissima SPIRITUS. Exod. iii. 14, 15. *sum qui sum*. Rom. xi. 35, 36. *ex eo et per eum sunt omnia*. Joan. iv. 24. *Deus est spiritus*. Quid autem sit spiritus, vel potius quid non sit, ostenditur Isa. xxxi. 3. *caro, non spiritus*. Luc. xxiv. 39. *spiritus carnem et ossa non habet*. Ex quo intelligitur, essentiam Dei, simplicissima cum sit, nihil compositi in se admittere: hypostasim proinde illam Heb. i. 3. quam alii vel substantiam, vel subsistentiam, vel personam vertunt, nihil esse aliud quam essentiam ipsam perfectissimam, qua Deus a se, in se, et per se est; essentiae enim absolutissimae neque substantia neque subsistentia quicquam addunt, et persona recentiore usu quodvis individuum intellectu praeditum significat, cum hypostasis non ipsum ens sed entis essentiam in abstracto, quod aiunt, designet: hypostasis ergo plane idem quod essentia est, adeoque a multis ita in supra dicto loco latine redditur. Deus igitur ut essentia, ita et subsistentia est simplicissima.

Tertium, quod sit IMMENSUS et INFINITUS: 1 Reg. viii. 27. *caeli caelorum non capiunt te*. Job. xi. 8, 9. *altior altissimis caelis, profundior sepulchro imo—et xxxvi. 26. ita amplius, ut non cognoscamus*.

Quartum, quod sit AETERNUS. Aeternum autem proprie dictum id solum omnes esse statuunt, quod nec principium habet nec finem; quod utrumque de Deo his fere non singulis quidem ex locis, sed multis inter se collatis percipi potest. Job. xxxvi. 26. *cujus annorum numero non est pervestigatio*. Gen. xxi. 33. *Dei aeterni*; ad verbum, Dei saeculi vel aevi. Psal. xc. 2. *a saeculo et usque in saeculum tu Deus*, vel ab aëvo usque in aëvum. et cii. 13. *tu autem Jehova in saeculum permanes*. v. 25. *per generationem et generationem sunt anni tui*. et v. 28. *tu vero idem es, et anni tui non finiuntur*. Psal. cxlv. 13. *regnum tuum omnium saeculorum*. Isa. xliii. 10. *ante me non esse formatum, et post me non futurum quicquam*. et xlv. 6. *ego primus et ultimus*. Abac. i. 12. *nonne tu ab aeterno*; ad verbum, ab antiquitate. Clariora sunt Novi Fœderis testimonia, eo quod vox Græca semper esse significat. Rom. xvi. 26. *ex imperio aeterni Dei*. 1 Tim. i. 17. *Regi aeterno*. Apoc. i. 4. *qui est et qui erat et qui venturus est*.

Sed quibus verbis ad significandam æternitatem scriptura utitur, ea omnia sæculum duntaxat aut antiquitatem sæpe significant. Gen. vi. 4. *qui erant a sæculo viri*. Job. xx. 4. *an hoc nosti: ab æterno*, sive a sæculo, *ex quo posuit Deus hominem super terram*. Isa. xlii. 14. *silui a sæculo*. In sæculum etiam pro longinquo duntaxat tempore dici David ipse intellexit. 2 Sam. vii. 13. *stabiliam solium regni ejus in sæculum*, cum v. 19. *adeo ut locutus sis de familia servi tui in longinquum*. et 1 Chron. xvii. 12. 14. cum 17. idem. Joan. ix. 32. *ab sæculo non est auditum aliquem aperuisse* &c. Act. iii. 21. *de quibus locutus est Deus a sæculo per os* &c. 2 Tim. i. 9. *ante tempora æterna*, sive sæcularia. Tit. i. 2. idem. et Heb. xi. 3. *sæcula* hunc mundum significant: ubi Syrus habet *quod constructa fuerint sæcula*. His et similibus passim ex locis videtur, quid sit æternum proprie dictum, ratione magis quam disertis verbis Hebræorum sermone demonstrari.

Quintum hinc est quod sit IMMUTABILIS. Psal. cii. 28. *tu vero idem es*. Mal. iii. 6. *ego Jehova non mutor*. Jacob. i. 17. *apud quem non est transmutatio aut conversionis obumbratio*.

Sextum inde quoque est quod sit INCORRUPTIBILIS. Psal. cii. 26, 27. *tu permanes*. Rom. i. 23. *Dei, qui non corrumpitur*. 1 Tim. i. 17. *regi incorruptibili*.

Septimum ex infinitate ejus est quod sit UBIQUE PRÆSENS. Psal. cxxxix. 8, 9. *si scanderem caelos, illic es*, &c. Prov. xv. 3. *in omni loco oculi Jehovæ*. Jer. xxiii. 24. *caelos et terram ego impleo*. Eph. iv. 6. *super omnes, et per omnes, et in omnibus*. De omni præsentia autem Dei quæ dicitur, qualiscunque ea sit, id omnino sentiendum erit, quod reverentiæ nostræ Deo debitæ convenire maxime videbitur.

Octavum, quod sit OMNIPOTENS. 2 Chron. xx. 6. *in manu tua vis et potentia*. Job. xlii. 2. *novi te omnia posse*. Psal. xxxiii. 9. *ipso dicente, est quicquid est*. et cxv. 3. *quicquid placet, facit*. et cxxxv. 6. idem. Mat. xix. 26. *apud Deum omnia possibilia*. Luc. i. 37. *apud Deum non erit quicquam quod fieri non potest*. Unde et nomen illud Dei El Shaddai.

Gen. xvii. 1. *Ego sum Deus omnipotens, ad verbum, sufficiens.* Ruth. i. 21. *cum Omnipotens malis affecerit me.* Jer. xxxii. 18. *Deus iste maximus, potentissimus, et El Elion.* Gen. xiv. 22. *ad Jehovam Deum, excelsum possessorem cæli et terræ, et passim יְהוָה.* In Novo Testamento Κύριος παντοκράτωρ. 2 Cor. vi. 18. Apoc. i. 8. et μόνος δυνάστης, *Rea regum, dominus dominorum.* 1 Tim. vi. 15. Hinc non ita commodè, actus purus, ut solet ex Aristotele, dici videtur Deus; sic enim agere nihil poterit, nisi quod agit; idque necessario; cum tamen omnipotens sit liberrimeque agat. Notandum autem est potentiam Dei non ejusmodi in rebus versari etiam quæ contradictionem, quod aiunt, implicant. 2 Tim. ii. 13. *negare seipsum non potest.* Tit. i. 2. *qui non mentitur Deus.* Heb. vi. 18. *in quibus fieri non potest ut mentiatur Deus.*

Nonum ex octo superioribus velut ex totidem causis existit, quod Deus sit UNUS. Verum testes alii non silent: Deut. iv. 35. *Jhovam esse Deum ipsum, nullum esse amplius præter eum.* v. 39. *Jhovam Deum ipsum esse in cælis superne et in terra inferne; nullum præter eum.* cap. vi. 4. *audi Israel, Jehova Deus noster Jehova unus, et xxxii. 39. me meipsum esse et nullum esse Deum mecum.* 1 Reg. viii. 60. *ut cognoscant omnes populi terræ, Jhovam esse Deum ipsum, neminem esse præter eum.* 2 Reg. xix. 15. *tu es Deus solus omnibus regnis terræ.* Isa. xlv. 1. *præter me nullus est Deus.* v. 3. *an Deus est præter me? utique nulla est rupes, nullam novi.* et xlv. 5. *ego Jehova et nullus præterea; præter me nullus est Deus.* v. 21. *nullus amplius Deus præter me; nullus præterquam ego.* 22. *ego sum Deus et nullus præterea, id est, nullus spiritus, nulla persona, nullum ens, præterea est Deus.* Nullus enim universe negat. cap. xlv. 9. *me esse Deum et nullum præterea Deum esse et neminem parem mihi.* Quid planius, quid distinctius, quid ad vulgi sensum quotidianumque loquendi usum accommodatius dici potuit, ut intelligeret Dei populus esse unum numero Deum, unum spiritum, et ut quidvis aliud numerando unum esse intelligebat? æquum enim erat et rationi summe consentaneum, sic tradi primum illud adeoque maximum mandatum, in quo Deus ab universo populo etiam infimo religiose coli volebat, ut ne quid in

eo ambiguum, ne quid obscurum suos cultores in errorem impelleret, aut dubitatione aliqua suspensos teneret: atque ita prorsus intellexit semper populus ille sub lege atque prophetis, Deum nempe unum numero esse, alium præterea neminem, nedum parem. Enimvero nondum nati erant scholastici qui acuminibus suis, vel potius meris repugnantibus confisi, unitatem Dei, quam asserere præ se ferebant, in dubium vocarunt. Quod autem in omnipotentia Dei merito excipi omnes agnoscant, non ea posse Deum quæ contradictionem, quod aiunt, implicant, ut supra monuimus, ita hic meminerimus non posse de uno Deo dici quæ unitati ejus repugnant, unumque et non unum faciunt. Nunc ad Novi Fœderis testimonia veniamus non minus clara, dum priora repetunt, et hoc insuper clariora, quod Patrem Domini nostri Jesu Christi unum illum Deum esse testantur. Marc. xii. interrogatus Christus quodnam esset primum omnium mandatum, respondit v. 29. ex Deut. vi. 4. supra citato, adeoque non aliter intellecto atque intelligi solebat, *audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est*: cui responso scriba illi assensus, v. 32. *bene, inquit, præceptor in veritate dixisti: nam unus est Deus, nec alius est præter eum*: Joan. xvii. 3. *Hæc est vita æterna ut te cognoscant esse illum solum verum Deum*. Rom. iii. 30. *unus est Deus*. 1 Cor. viii. 4. *scimus nullum esse Deum alium, nisi unum*. v. 6. *nobis unus est Deus pater ille a quo omnia*. Gal. iii. 20. *Internuntius autem unius non est, Deus vero unus est*. Eph. iv. 6. *unus est Deus et pater omnium*. 1 Tim. ii. 5. *unus est Deus*. et nomen אֱלֹהִים etsi plurale sit Hebraice tamen de uno Deo dicitur, Gen. i. 1. בְּרָא אֱלֹהִים. Psal. vii. 10, et lxxxvi. 10. אֱלֹהִים-יְבָרֵךְ et passim: sed et אֱלֹה in singulari dicitur, Psal. xviii. 32. *quis est Deus præter Jehovam, et quis rupes præterquam Dii nostri*: qui versus confirmat singulare et plurale in hoc nomine idem valere: verum de his plura cap. 5.

Hactenus attributa illa quæ naturam Dei describunt, partim affirmantia, partim negantia, dum creatis in rebus quod imperfectum est, de Deo negant; ut cum immensus, infinitus, immortalis dicitur. Sequuntur quæ vim atque virtutem ejus divinam ostendunt, sub notione scilicet VITÆ, vel INTELLECTUS, vel VOLUNTATIS.

Primum VITÆ, Deut. xxxii. 40. *vivo ego in sæculum: hinc Deus vivens dicitur.* Psal. xlii. 3. et passim. Joan. v. 26. *pater habet vitam in seipso.*

Secundo, sub notione INTELLECTUS Deus est OMNISCIENS. Gen. vi. 5. *vidit cogitationes,* et xviii. 14. *an potest occultari ab Jehova quicquam?* 1 Chron. xxviii. 9. *omnia corda exquirat.* 2 Chron. vi. 30. *Tu solus nosti animum hominis.* Psal. xxxiii. 15. *formator cordis eorum animadvertit,* et cxxxix. 2. *intelligis cogitationem meam e longinquo.* v. 4. *cum nondum est sermo in lingua, en, o Jehova, nosti ipsum totum.* et cxlvii. 5. *cujus intelligentia est innumerabilis.* Job. xi. 7, 8, 9. *an profunditatem sapientiæ Dei invenias?* et xxvi. 6. *nudum est sepulchrum coram eo.* Prov. xv. 11. *infernus et perditio coram Jehova, quanto magis corda hominum.* et xvi. 2. *perpendit spiritus Jehova.* et xvii. 3. *qui probat corda est Jehova.* Isa. xl. 28. *nulla est pervestigatio prudentiæ ejus.* Jer. xvii. 10. *ego scrutator cordis, probator renum:* unde Act. i. 24. appellatur καρδιογνώστης πάντων. Jer. xxiii. 23, 24. *an Deus e propinquo sum ego? dictum Jehovah, annon Deus e longinquo? an delitescere potest quisquam in latebris, ut ego non videam ipsum?* Heb. iv. 13. *omnia sunt nuda et ab intimo patentia oculis ejus: hinc solus sapiens nominatur.* Dan. ii. 10. Rom. xvi. 27. 1 Tim. i. 17. *prænovit etiam Deus, quæ ejus absoluta præscientia est, et cogitationes et facta hominum libere agentium, etiam nondum natorum, etiam multis post sæculis futura.* Deut. xxxi. 16. *Ecce tu cubaturus, &c. surgens vero populus iste scortabitur, &c.* et v. 20, 21. *avertet se ad Deos alienos, &c. me cognovisse figmentum ejus quid is sit factururus jam hodie antequam, &c.* 2 Reg. viii. 12. *novi illud malum quo affecturus es filios Israelis, &c.*

Tertio, sub notione VOLUNTATIS Deus est SUMME PURUS ET SANCTUS. Exod. xv. 11. *magnificus sanctitate.* Jos. xxiv. 19. *sanctissimus est.* 1 Sam. ii. 2. *nullus est sanctus ut Jehova* et vi. 20. *coram Jehova Deo sanctissimo.* Job. xv. 15. *cœlites non sunt mundi in oculis ejus.* Isa. vi. 2. *tegebant faciem suam.* v. 3. *sanctus, sanctus, sanctus.* cap. xl. 25. *ait sanctus.* et xli. 20. *sanctum Israelis.* Abac. i. 13. *purior es oculis, quam ut aspicias malum.*

Secundo, est SUMME BEATUS². Exod. xxxiv. 6. *misericors, graciosus, longanimis, multus benignitate et fide*. Psal. lxxxvi. 15. et ciii. 8. idem. et v. 5. *non est commoraturum apud Te malum*: et xxv. 6. *benignitates a sæculo*. ciii. 11. *prævalet benignitas ejus erga timentes eum*. v. 17. *benignitas Jehovah a sæculo usque in sæculum*. et cxix. 68. *bonus est et beneficus*. Lam. iii. 22. *summæ benignitatis Jehovah*. Mat. xix. 17. *nemo bonus, nisi Deus*. Luc. vi. 36. *estote misericordes, ut etiam pater vester est misericors*. 2 Cor. i. 3. *pater miserationum*. Eph. ii. 4. *dives misericordia*. 1 Joan. iv. 8. *Deus est charitas*. Atque hic rursus ex summa sapientia summaque bonitate intelligitur Deus esse immutabilis; cum summe sapiens summeque bonus statum summe bonum mutare nec velit, nec nisi negando seipsum possit.

Tertio, Deus uti natura est verus, ita ex voluntate VERAX est et FIDELIS. Psal. xix. 8. *testimonium Jehovah verax*. et Joan. vii. 28. *est verax qui misit me*. Rom. iii. 4. *esto Deus verax, omnis autem homo mendax*. 2 Tim. ii. 13. *si infidi sumus, ille tamen fidus manet*. 1 Cor. i. 9. et x. 13. *fidelis est Deus*. Apoc. vi. 10. *est verax*.

Quarto, JUSTUS. Deut. xxxii. 4. *omnes viæ illius jus, expers iniquitatis, justus est et rectus*. Psal. xxxvi. 7. *justitia tua instar montium maximorum*; et cxix. 137. *justus es Jehova et rectus*. Isa. v. 16. *sanctificatur justitia*. de justitia autem Dei, quid possit aut non possit, nihil attinet hic latius dissertare; cum aut per se planum sit, aut aliis pro re nata locis opportunius reservandum. Quin et severitas attribuitur Deo, Rom. xi. 22. *præcisam severitatem in eos qui exciderunt*.

Ex his omnibus attributis efflorescit illa summa Dei excellentia qua vere est perfectus, et in summa gloria vere beatus, et jure quidem summo et merito suo dominus omnium supremus, ut passim nominatur. Psal. xvi. 11. *satietas gaudiorum in conspectu tuo*, et civ. 1. *gloriam et*

² Sic in MS. Sed vide an legendum *benignus*, quod et contextus, et loci citati postulare videntur.

majestatem induisti. Dan. vii. 10. cui millies mille ministrabant. Mat. v. 48. sicut pater perfectus est. 1 Tim. i. 11. beatus Deus, et vi. 15. ille beatus.

Hujus divinæ gloriæ quantum capere mortales possunt, extat aliqua descriptio. Exod. xix. 18, &c. *mons Sinai fumabat—* et xxiv. 10. &c. *aspexerunt Deum Israelis, et sub pedibus ejus velut opus pavimentatum sapphiro, et velut corpus ipsum cæli nitore.* et xxxiii. 9, 10. *ut descendens columna illa nubis—* et amplius, &c. v. 18. 1 Reg. xix. 11. *ecce autem Jehova transibat—* cap. viii. 10. 11. *ut nubes impleret domum Jehovæ—* et xxii. 19. *vidi Jehovam insidentem solio—* Psal. xviii. 8. &c. et civ. Mic. i. 3. &c. Nahum. i. 3. &c. Isa. vi. Ezech. i. et viii. 1, 2, 3. et x. 1. &c. et xliii. 2, 3. Abac. iii. 3. &c. Dan. vii. 9. Apoc. iv.

Unde nobis denique MIRABILIS et INCOMPREHENSIBILIS dicendus est. Jud. xiii. 18. *quid rogitas de nomine meo, cum sit mirificum?* Psal. cxlv. 3. *magnitudinis ejus non est pervestigatio.* Isa. xl. 28. *nulla est pervestigatio prudentiæ ejus.*

CAP. III.

DĒ DIVINO DECRETO.

Hactenus ex natura sua cognoscitur Deus: nunc ex efficientia sua cognoscendus.

EFFICIENTIA DEI est INTERNA, vel EXTERNA.

INTERNA est quæ intra Deum terminatur: qualia sunt ejus decreta:
Eph. i. 9. *quod præstituerat in se.*

DECRETUM DEI est GENERALE vel SPECIALE.

GENERALE est quo DEUS OMNIA AB ÆTERNO QUÆ QUIDEM VOLEBAT
AUT FACTURUS IPSE ERAT, LIBERRIME, SAPIENTISSIME, SANCTIS-
SIMEQUE DECREVIT.

OMNIA QUÆ, &c. Eph. i. 11. *qui agit omnia ex consilio voluntatis suæ.*
Nimirum quæ ipse quidem solus agit, et vult; non quæ agunt cæteri
omnes, aut ipse cum iis quibus libere agendi naturam ac potestatem
concessit: sic decrevit mundum creare; sic se non amplius terræ male-
dicturum, Gen. viii. 21.

AB ÆTERNO. Act. xv. 28. *nota sunt Deo a sæculo omnia opera ejus.*
1 Cor. ii. 7. *sapientiam occultam illam, quam præfinivit Deus ante sæcula.*

LIBERRIME, id est, non coactus, nulla necessitate impulsus, sed prout
voluit. Eph. i. 11. ut supra.

SAPIENTISSIME, id est, secundum perfectam rerum omnium creandarum præscientiam. Act. ii. 23. *definito consilio et præcognitione Dei*, et iv. 28. *quæcunque manus tua et consilium tuum prædefiniit, ut fierent.* et xv. 28. *nota sunt Deo a sæculo omnia opera ejus.* 1 Cor. ii. 7. *sapientiam occultam illam, quam prædefinivit Deus.* Eph. iii. 10, 11. *multiformis illa sapientia Dei secundum præstitutum æternum.*

Qui igitur decretum seu voluntatem Dei ab ejus æterno consilio et præcognitione sejungunt, aut ordine prius ponunt, absurde faciunt; præcognitio enim Dei, mutato solum nomine, sapientia ejus est, sive illa rerum omnium idea quam, ut humanitus loquar, prius in mente habuit quam quicquam decerneret.

Nihil itaque Deus decrevisse absolute censendus est, quod in potestate libere agentium reliquit: id quod scripturæ totius series ostendit. Gen. xix. 17. cum 21. *ad montem fuge, ne perimaris. ecce, rationem habeo tui etiam in hac re; ut non subvertam civitatem istam quam dixisti.* Exod. iii. 8. 17. *inde descendi, ut liberem eum—, et educam eum in regionem bonam—*, qui tamen in deserto periit. Decreverat etiam populum per Mosen educere: at illum Mosen occidisset, cap. iv. 24. nisi is statim circumcidisset filium. 1 Sam. ii. 30. *dixeram quidem; at nunc absit mihi*, ratione etiam adjecta, *nam honorantes me honorabo.* et xiii. 13, 14. *jam certe stabilivisset regnum tuum Jehova; nunc autem regnum tuum non stabit.* 2 Reg. xx. 1. dixerat Deus Ezechiam statim moriturum; quod non est factum tamen; ergo nec simpliciter decretum. Mors Josiæ præcise non est decreta; sed ipse non auscultavit verbis Neconis ex verbo Dei, monentis ne egrederetur. 2 Chron. xxxv. 22. Jer. xviii. 8, 9, 10. *quo momento loquar de gente et regno me ædificaturum et plantaturum esse; si fecerit quod malum videtur in oculis meis, non auscultando voci meæ, vicissim pænitebit me illius boni quod dixero me benefacturum ei:* id est, rescindam decretum meum ob non servatam ab illo populo decreti conditionem. En regulam ab ipso Deo traditam! quo pacto ipsius decreta intelligi semper velit; cum intellecta nimirum decreti semper conditione. Jer. xxvi. 3. *si forte auscultantes revertantur quisque a via sua mala ut*

pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum. Itaque ne excidium quidem Hierosolymæ absolute decreverat Deus. Jer. xxxviii. 17. &c. *sic ait Jehova, si egressus fueris ad principes regis Babyloniae, utique vivet anima tua et civitas hæc non comburetur igne—.* Jonæ iii. 5. *adhuc quadraginta dies, et subvertetur Nineve;* at v. 11. cum vidit eos reversos esse, pœnituit eum: quamvis irato Jona, et id minime decere Deum sentiente. Act. xxvii. 24. 31. *dono dedi tibi omnes: at nisi isti manserint in navi—:* hic prolatam divinitus sententiam revocat Paulus: donum Paulo datum revocat Deus, nisi ipsi pro sua quisque virili parte sibimet consulant.

Ex his itaque scripturæ locis et quæ istiusmodi occurrunt plurima, quorum in auctoritate nobis acquiescendum imprimis est, constat non omnia absolute a summo Deo decerni.

Sin ad humanam rationem divina exigere decreta fas est, quoniam de iis multi multa in utramque partem subtilius fere quam solidius disputant, defendi hæc non absoluta decernendi ratio, ut sapientissima Deoque nullo modo indigna, humanis etiam argumentis breviter potest. Hæc enim decreta Dei, quæ supra attulimus, et quæ istiusmodi passim occurrunt, si absolute sine ullis conditionibus intellectis accipiantur, sibi contradicere videbitur Deus, et mutabilis esse.

At inquirunt, in ejusmodi locis, cum finis tum etiam ipsa media prædestinabantur ad finem. Aiunt illi quidem; Scriptura nusquam ait: et hoc solum per se satis est, cur hanc regulam rejiciamus: et tamen hoc amplius accedit incommodi, quod omnem ex humanis rebus libertatem, omnem bene agendi conatum ac studium hac ratione funditus tollere necesse erit. Quid enim? si salutem mihi omnino decrevit Deus, quicquid ego contra fecero, non interibo. At medium quoque decrevit ad salutem ut faceres bene. Non possum ergo non facere aliquando bene, siquidem id quoque Deus decrevit: faciam interim quod libet: si nunquam benefecero nunquam destinatum fuisse me saluti comperero; et quicquid benefecissem operam fuisse perditurum. Plura vide infra capite sequenti.

Nec juvat respondisse, immutabilitatis eam esse necessitatem, qua omnia decernuntur, aut infallibilitatis, sive præscentiæ, qua omnia præcognoscuntur, non coactionis; nam et de his duabus necessitatibus scholasticis infra satisfaciemus, et nullam interim agnoscimus necessitatem aliam, nisi quam Logica, id est, ratio docet; cum efficiens vel interna propensione sua unum quiddam determinate agit, quæ necessitas naturæ dicitur, ut cum ignis urit; vel externa vi cogitur efficere, quæ coactionis; qua quicquid agit efficiens, agit per accidens. Nulla igitur necessitas extrinsecus adveniens non aut determinat aut cogit; horum autem utrovis modo, tolli funditus libertatem non est obscurum. Quod si in Deo immutabilis quædam et interna necessitas bene agendi, aliunde non pendens, cum libertate summa potest consistere, quorum utraque in eadem natura divina ad idem fertur, non ideo sequitur de duabus disparatis naturis, nempe Dei et hominis, idem esse concedendum, ubi hinc externa immutabilitas, inde libertas interna adversari sibi possunt, et non idem velle. Verum nec in Deo necessitatem agendi ullam concedimus: sed esse quidem necessario Deum; decernere autem adeoque agere liberrime quicquid agit, scriptura ipsa testatur.

At, inquiunt, necessitas divina sive causæ primæ, libertatem libere agentium non cogit. Respondeo: si non cogit, certe aut determinat, aut adjuvat, aut agit nihil: si determinat aut adjuvat, causa vel sola vel socia et principalis est earum rerum omnium quæ libere agentes bene aut male agunt: si nihil agit, causa omnino nulla est, nedum necessitas dicenda.

Neque indignum quicquam affingitur Deo, si quos eventus, quas conditiones in potestate hominis libera sitas esse Deus ipse voluit, eas ab arbitrio hominis pendere affirmemus; quandoquidem addixit Deus iis conditionibus decreta ipse sua, ut causas liberas ex ea libertate agere sineret, quam ipse iis indidit. Illud indignius Deo esset, verbo ostendi, re adimi libertatem homini, quæ necessitate quadam sophistica immutabilitatis videlicet aut infallibilitatis non coactionis, vel urgeatur, vel saltem obumbratur: id quod multos mortales in fraudem impulit, etiamque impellit.

Quamquam proprie loquendo, nulla ab re alia divinum pendere dicimus consilium, nisi ab ipsa Dei sapientia, qua omnia perfecte apud se olim præcognovit, cujusmodi futura essent, qualemque suo tempore eventum habitura.

At isti, inquis, rerum eventus, propter humanum arbitrium incerti, cum certissimo Dei decreto consistere quæ possunt? scriptum est enim Psal. xxxiii. 11. *consilium Jehovah in sæculum stabit.* idem Prov. xix. 21. Isa. xlv. 10. Heb. vi. 17. *immutabilitatem consilii sui.* Respondeo primum, eventus rerum istos non esse Deo incertos, sed certissimos; nec tamen esse necessarios, ut infra videbimus: deinde, his omnibus in locis, stare dicitur divinum consilium contra vim omnem et consilium humanum; non contra libertatem arbitrii, quibus in rebus ipse Deus hominem suæ spontis fecerat, et ita facere ab æterno decreverat; alioqui enim decretum decreto repugnaret; et sequeretur id quod tu aliis objectas, mutabilem fieri Deum, dum arbitraria quæ is esse jusserat, tu necessaria reddis: sed non est mutabilis Deus, si præcise nihil decernit quod per libertatem homini decretam aliter se habere potest: mutabilis tum esset, tum consilium ejus non staret, si libertati semel decretæ per aliud decretum officeret, aut vel minimam necessitatis umbram induceret.

Omnis igitur a libertate necessitas removenda est; et ne illa quidem immutabilitatis aut præscientiæ umbratica et externa admittenda. Si ulla manet necessitas, ut supra dixi, aut liberos determinat ad hoc unum, aut nolentes cogit, aut volentes adjuvat, aut agit nihil: si liberos determinat ad hoc unum, reddetur omnium actionum adeoque peccatorum suorum homo causa naturalis, et quasi in propensione ad peccandum conditus: si nolentes cogit, reddetur homo sub illa decreti coactione causa peccatorum tantum per accidens, Deus causa per se: si adjuvat, reddetur tamen cum homine Deus eorundem causa vel principalis vel socia: si agit denique nihil, necessitas nulla est, seque ipsa removet, agendo nihil. Decrevisse enim id Deum necessario, quod homini tamen scimus integrum fuisse, et immutabile id esse quod postea fieri aut non fieri potuit, impossibile omnino est.

Quod itaque primo homini arbitrium erat, id ab æterno immutabile aut decretum absolute esse non poterat: et certe in potestate hominis aut nihil unquam fuit, aut si fuit quicquam, de eo simpliciter statuisset Deum non est dicendum.

Quæ absurda hinc sequi aiunt, aut absurda non sunt, aut non sequuntur: quarundam enim rerum sive eventuum ideam in Deo aliunde advenire, neque impium est dictu neque ineptum: nam cum ab æterno statuisset Deus, hominem ita sui arbitrii futurum, ut posset labi vel non labi, idea certe eventus istius mali sive lapsus, in Deo aliunde erat; quod omnes fatentur.

Neque hinc sequitur, temporale causam esse aut limitationem æterni: non enim temporale quidpiam, sed sapientia æterna divino consilio causam præbuit.

Qualis itaque materia sive objectum divini consilii erat, nempe angelus vel homo libera voluntate impertiendus, qui posset labi, vel non labi, tale procul dubio decretum ipsum erat, ut omnia quæ exinde consecuta sunt mala, potuissent sequi, vel non sequi: si steteris, manebis; non steteris, ejicere: si non comederis, vives; comederis, moriere.

Perperam igitur, qui decreto absoluto libertatem agendi subjiciunt, decretum Dei causam esse ejus præscientiæ, et ordine præcedere, statuunt. Etenim si pro nostro more et captu loquendum de Deo est, præscisse prius, tum decrevisse, rationi magis consentaneum videtur; immo vero scripturæ, ipsique Deo; quippe qui ex præscientia, quod modo probavimus, sapientissime omnia decreverit.

Voluntatem quidem Dei primam esse rerum causam, non negamus; præscientiam tamen et sapientiam ejus a voluntate non secernimus, multo minus posteriorem existimamus. Postremo, voluntas Dei non minus prima rerum omnium causa est, si quædam ab ipso arbitraria decernuntur, quam si omnia decernerentur necessaria.

Ut multa paucis complectar, summam sic se res habet, rationi summe consentanea. Decevit Deus pro sua sapientia, angelos atque homines rationis, adeoque liberæ voluntatis compotes creare: prævidit simul quam illi in partem, sua integerrima libertate utentes, suo arbitrio essent inclinaturi. Quid ergo? num hac Dei providentia sive præscientia impositam esse iis necessitatem ullam dicemus? profecto non magis, quam si mortalium quisquam hoc idem prævidisset. Quod enim quivis mortalium certo prævidit eventurum, id non minus certo eveniet, quam quod Deus ipse prædixit. Sic prævidit Elisæus, quanta mala Rex Hazael illaturus Israelitis aliquot post annos esset, 2 Reg. viii. 12. Nec tamen id propter Elisæi præscientiam necessario evenisse quisquam affirmaverit: eventus enim ille nihilo minus ab arbitrio semper libero certissime nascetur: neque enim quicquam evenit quia Deus prævidit, sed unumquodque prævidit Deus, quia ex causis propriis ipsius decreto libere agentibus, ipsique notissimis, ita est unumquodque eventurum: et eventus quidem ille non est in Deo qui prævidet, sed in eo solo qui prævidetur. Cum igitur decretum divinum in libere agentes, ut supra demonstravimus, absolutum esse queat nullum, certe præscientia divina, cum nihilo plus agat in agentibus libere, quam præscientia hominis, id est, omnino nihil, ut quæ utrobique pariter actio sit immanens et in se terminetur, neque necessitatem ullam imponere per se potest, neque causa est omnino ulla liberarum actionum statuenda. Si statuitur, tollenda prorsus ex rebus inanissima vox ista libertas erit; non modo ex religione, verum etiam ex moribus, etiam ex adiaphoris: nihil non necessario fiet, cum nihil non præsciscat Deus.

Ut aliquando succincte finiamus, tenendum est, Deum præscire quidem futura omnia, non autem omnia absolute decrevisse, ne peccata omnia Deo imputentur, Dæmonesque et quicumque impii culpa eximantur: tu hoc arripis satisque concessum putas quo evincas, aut Deum non omnia præscire, aut idcirco futura omnia necessario fore, quia Deus præscivit? Et certo quidem fore quæ Deus futura præviderit fateor, necessario non item: certo futura sunt, eo quod divina præscientia falli non potest; non necessario tamen, quia præscientia, cum actio tantum

immanens sit, in objectum nihil agit: quod igitur contingenter et libere futurum est, non ex præscentia Dei tandem producitur, sed ex causis suis libere agentibus quæ Deum non latent quam in partem sponte sua inclinaturæ sint; sic novit Adamum sua sponte lapsurum; certo igitur lapsurus erat; non necessario, quia sponte sua, contraria enim hæc duo sunt; sic præscivit Deus fore ut deficerent Israelitæ a vero cultu ad alienos Deos, Deut. xxxi. 16. Si propter hanc Dei præscentiam necessario erant defecturi, immerito sane minatus est se multa mala iis immissurum v. 17. frustra canticum illud scribi jusserit quod sibi testis loco esset contra filios Israelis, quippe necessario peccantes; verum præscentia Dei non magis quam illa Mosis v. 27. quicquam egit extra se; et testatur Deus, prænosse se eos impetu proprio, suaque sponte peccaturos, v. 16. *surgens vero populus iste scortabitur*, &c. et v. 18. *quod averterit se ad Deos alienos*: non ergo desciverunt Israelitæ quia Deus hoc prænovit, sed inde Deus prænovit quod ex causis sibi notis, quamvis libere agentes, certo tamen erant defecturi: v. 20. *comedens saturabitur ac saginabitur: sed avertet se*, &c. v. 21. *me cognovisse figmentum ejus quid is sit facturus jam hodie antequam introducam eum in terram*, &c. Ex his omnibus quæ dicta sunt satis tandem liquet neque decretum Dei neque præscentiam causas liberas necessitate ulla præpedire. Quod tamen nonnulli dum per fas nefasque oppugnare moliuntur, non dubitant Deum asseverare causam per se peccati et auctorem: hos equidem nisi per errorem non malitiose hoc dicere putarem blasphemorum omnium perditissimos crederem; quos refellere si coner, idem agam, ac si prolixè disputem Deum non esse Diabolum. Hactenus DECRETUM Dei GENERALE.

DECRETUM Dei SPECIALE omnium primum ac præstantissimum est de FILIO SUO: unde et PATER primario dicitur. Psal. ii. 7. *decretum enarraturus sum; Jehova dixit mihi, Filius meus es, ego hodie genui te*. Heb. i. 5. *nam cui dixit unquam angelorum, Filius meus es, ego hodie genui te: ac rursum, Ego ero ei Pater, et ipse erit mihi Filius*. 1 Pet. i. 19. 20. *Christi, præcogniti quidem ante jacta mundi fundamenta*. Isa. xlii. 1. *electus meus, quem benigne accipit anima mea*. 1 Pet. ii. 4. *apud*

Deum electus et pretiosus. Ex his cunctis locis apparet, Filium Dei decreto Patris fuisse genitum.

DECRETUM Dei SPECIALE de ANGELIS diserte nusquam legitur : intelligitur autem ex 1 Tim. v. 21. *electorum angelorum.* Eph. i. 9, 10. *mysterium voluntatis suæ, &c. ut recolligeret sub unum caput omnia in Christo, tum quæ in cœlis, &c.*

C A P. IV.

DE PRÆDESTINATIONE.

DECRETUM Dei SPECIALE de HOMINIBUS præcipuum, PRÆDESTINATIO nominatur: qua DEUS, ANTE JACTA MUNDI FUNDAMENTA, GENERIS HUMANI, QUAMVIS SUA SPONTE LAPSURI, MISERTUS, AD GLORIAM MISERICORDIÆ, GRATIÆ, SAPIENTIÆQUE SUÆ PATEFACIENDAM, JUXTA PRÆSTITUTUM, sive propositum SUUM IN CHRISTO, EOS QUI CREDITURI ESSENT ATQUE IN FIDE PERMANSURI, AD SALUTEM ÆTERNAM PRÆDESTINAVIT.

Solet quidem vox prædestinationis non ad electionem solum, sed etiam ad reprobationem significandam in scholis usurpari: temere nimis in re tam ardua, cum scriptura diserte ad unam electionem referat, quoties hac de re verba facit. Rom. viii. 29, 30. *prædestinavit conformandos imagini filii sui: quos vero prædestinavit, eos etiam vocavit, justificavit, glorificavit.* 1 Cor. ii. 7. *sapientiam, quam prædestinavit Deus ante sæcula ad gloriam nostram.* Eph. i. 5. *prædestinavit nos ad adoptionem.* v. 11. *in quo etiam in sortem adsciti sumus, cum essemus prædestinati secundum præstitutum ejus.* Act. ii. 23. *hunc definito consilio et præscientia Dei deditum.* cum iv. 28. *ut facerent quæcunque manus tua et consilium tuum prædestinavit ut fierent, nempe ad salutem hominum procurandam.*

Aliis loquendi modis eodem sensu prædestinatio electionem semper unam spectat. Rom. viii. 28. *qui ex præstituto, vel proposito, vocati sunt.* et ix. 23, 24. *vasa misericordiæ quæ præparavit ad gloriam; quos etiam vocavit.* Eph. iii. 11. *secundum præstitutum æternum quod constituit in*

Christo Jesu. 2 Tim. i. 9. *ex præstituto suo et gratia.* Nam ex illo loco 1 Thess. v. 9. *non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendam per Dominum nostrum Jesum Christum,* non sequitur, ex negatione scilicet affirmatio, aliquos esse ad iram constitutos: neque ex illo 1 Pet. ii. 8. *ad quod etiam constituti erant,* significatur præstitutos fuisse ab æterno, sed quovis tempore post defectionem; ut in tempore electi et constituti a Christo ad suum munus apostoli dicuntur. Joan. xv. 16.

Et de ascriptione quidem ad vitam (si metaphoris et allegoriis in re tam controversa nitendum est) crebra fit mentio et libri vitæ, libri mortis nulla usquam. Isa. iv. 3. *ascriptus vitæ.* Dan. xii. 1. *tempore illo eripietur populus quisquis inventus fuerit in libro illo.* Luc. x. 20. *gaudete potius quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Phil. iv. 3. *quorum nomina sunt in libro vitæ:* quamquam hoc scriptionis tropo non prædestinatio æterna quæ generalis est, sed temporanea quædam et particularis Dei sententia de quibusvis hominibus secundum opera ipsorum significari videtur. Psal. lxix. 29. *deleantur de libro vitæ, et cum justis ne conscribantur:* non ergo ab æterno adscripti sunt. Isa. lxv. 6. *ecce scriptum est coram me, non tacebo, nisi rependero.* Apoc. xx. 12. *judicati sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum:* ergo sane liber ille non erat prædestinationis æternæ, sed operum ipsorum. Itaque nec illi ab æterno præscripti, qui Judæ 4. *olim præscripti ad hoc judicium.* Quid enim necesse est *olim* sic extendere? sed ex quo in peccatis jam inveteraverant et obdurerant. Quid enim, inquam, necesse est *olim* sic retro extendere vel hoc loco vel illo 2 Pet. ii. 3. unde hic locus desumptus videtur? *quibus jam olim damnatio non cessat, et quorum exilium non dormitat:* ex quo nimirum apostatæ sunt facti, tametsi id diu dissimularunt.

Objicitur et illud Prov. xvi. 4. *omnia fecit Jehova propter se, etiam improbum ad diem mali.* Atqui Deus non fecit improbum, nedum propter se, quid ergo fecit? denuntiavit improbo, ut par erat, pœnam meritam, non immerenti prædestinavit. Planius Eccles. vii. 29. *Deum ipsum fecisse*

hominem rectum, ipsos autem quærere ratiocinia plurima: unde sequitur tam certo dies mali, ac si improbus ad eam esset factus.

PRÆDESTINATIO itaque ad electionem referenda semper est, et pro eadem sæpe sumi videtur. Quod dixit Paulus, Rom. viii. 29. *quos prænovit, prædestinavit*; eodem sensu dicitur, 1 Pet. i. 2. *electis juxta prænotationem*. Rom. ix. 11. *propositum Dei quod est secundum electionem*. et xi. 5. *secundum electionem gratuitam*. Eph. i. 4. *elegit nos in ipso*. Col. iii. 12. *ut electi Dei, sancti et dilecti*. 2 Thess. ii. 13. *quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem*. In prædestinatione igitur nihil reprobationis esse potuit: 1 Tim. ii. 4. *qui omnes homines vult servari et ad agnitionem veritatis venire*. 2 Pet. iii. 9. *patienti est in nos animo, nolens ullos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere*. In nos, id est, omnes homines: non solum electos, ut volunt nonnulli, sed præsertim improbos, ut Rom. ix. 22. *pertulit vasa iræ*. Quod si Petrus, ut disputant, vix se infidelibus annumerasset, certe neque electis iis, qui nondum resipuissent. Deinde non tardat Deus propter electos, sed accelerat potius. Mat. xxiv. 22. *decurtabuntur dies illi*.

Electionem autem intelligimus, non generalem illam, sive ut ita dicam, nationalem, qua Deus totam Israelis nationem in populum sibi elegit, Deut. iv. 37. *propterea quod dilexit majores vestros, elegitque semen eorum post eos*. et vii. 6, 7, 8. *te selegit Jehova, ut sis ei populus peculiaris*, et passim. Isa. xlv. 4. *propter Israelem electum meum*. vel contra, qua rejectis Judæis, omnes gentes elegit, quibus annuntiari potius evangelium voluerit, de qua præcipue Rom. ix. et xi. nec qua ad munus aliquod eligitur, 1 Sam. x. 24. *videtisne quem elegit Jehova?* Joan. vi. 70. *nonne ego vos duodecim elegi et unus ex vobis est diabolus?* unde electi nonnunquam dicuntur quicunque cæteris re aliqua præstant, ut 2 Joan. 1. *electæ Dominæ*, quasi diceret, lectissimæ. et 13. *sororis tuæ electæ*. 1 Pet. ii. 6. *lapidem electum, pretiosum*. 1 Tim. v. 21. *electorum angelorum*. sed illam hic specialem electionem intelligimus, quæ cum æterna prædestinatione idem fere est: electio igitur pars prædestinationis non est multoque minus reprobatio. Cum enim prædestinatio proprie finis

notionem in se contineat, hominum saltem credentium salutem, rem quidem per se expetibilem; reprobatio autem non credentium interitum, rem per se ingratam et odiosam; reprobationem, certe ut finem, haudquaquam sibi proposuit Deus aut prædestinavit. Ezech. xviii. 32. *non delector morte morientis.* et xxxiii. 11. *ne vivam.* &c. *si delector morte improbi, sed* &c. Si neque peccatum neque mortem peccantis voluit Deus, hoc est, neque causam neque effectum reprobationis, certe ipsam noluit. Reprobatio igitur prædestinationis divinæ pars nulla est.

QUA DEUS. nimirum Pater. Luc. xii. 32. *libuit patri vestro.* Sic ubicunque divini decreti aut consilii mentio fit. Joan. xvii. 2. *quot dedisti ei.* v. 6. *quos dedisti mihi selectos e mundo.* xi. 24. idem. Eph. i. 4. *elegit nos in ipso.* v. 5. *prædestinavit nos.* 11. *prædestinati secundum præstitutum ejus.*

ANTE JACTA MUNDI FUNDAMENTA. Eph. i. 4. 2 Tim. i. 9. *ante tempora sæculorum.* Tit. i. 2. idem.

GENERIS HUMANI, QUAMVIS SUA SPONTE LAPSORI, MISERTUS. Materia seu objectum prædestinationis, non erat simpliciter homo creandus, sed sua sponte lapsurus: misericordiæ enim et gratiæ divinæ patefactio, quem Deus finem sibi prædestinationis proposuit, peccatum et miseriam prius in homine, ab ipsoque solo homine profectam, necessario ponit: et fatentur quidem omnes, potuisse hominem non labi: at si per decretum Dei non potuit non labi (quæ duo contradicentia ab iisdem simul dicuntur) profecto jam non ad gratiam, sed ad justitiam Dei pertinuit necessario lapsu lapsum restituere. Quamvis enim non invitum, sed necessario duntaxat lapsum esse demus, illa tamen necessitas voluntatem vel vi quadam tacita flexisse, vel ductu quodam rexisse semper videbitur. Quod si prævidit Deus hominem sua sponte lapsurum, decreto nil opus erat quod ad lapsum attinebat, sed tantum quod ad hominem lapsurum, quid ei fieret. Cum itaque defectio primi hominis præcognita duntaxat sapientissimo Deo fuit, non decreta; sequitur, prædestinationem quoque

ante lapsum hominis decretum absolutum non fuisse: immo etiam post lapsum, non tam ex ipso decreto, quam ex immutabili conditione decreti, expendi prædestinatio ac definiri semper debet.

PRÆDESTINAVIT. id est designavit, elegit: et quasi scopum et finem salutem hominum sibi proposuit. Atque hinc præteritionis ab æterno, derelictionisque commenta illa redarguuntur; quod contra plane idque sæpe testatus est Deus velle se omnium salutem, nullius interitum, ut supra citatum est, nihil odisse quod fecit, nihil omisisse quod ad salutem omnium sufficeret.

AD GLORIAM MISERICORDIÆ, GRATIÆ, SAPIENTIÆQUE SUÆ PATEFACIENDAM. hic summus prædestinationis finis est. Rom. ix. 23. *ut notas faceret divitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ.* Eph. i. 6. *ad laudem gloriosæ suæ gratiæ.* 1 Cor. ii. 7. *loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula ad gloriam nostram.*

JUXTA PRÆSTITUTUM sive propositum SUUM IN CHRISTO. Eph. iii. 10, 11. *multiformis illa sapientia Dei; secundum præstitutum æternum, quod constituit in Christo Jesu Domino nostro.* cap. i. 4. *elegit nos in ipso.* v. 5. *prædestinavit nos in adoptionem per Jesum Christum.* 11. *in ipso, in quo etiam in sortem adsciti sumus, cum essemus prædestinati secundum præstitutum ejus.* Hinc illa dilectio Dei, in Christo nobis declarata. Joan. iii. 16. *ita Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit.* Eph. ii. 4, 5. *propter multam charitatem, gratia estis servati.* 1 Joan. iv. 9, 10. *per hoc manifesta facta est charitas Dei in nos, quod filium suum &c.* Sine Christo igitur præcognito, nulla cum hominibus lapsuris reconciliatio Dei, nulla gratia decreta est: et prædestinationem quidem cum Deus effectum esse misericordiæ, dilectionis, gratiæ, sapientiæque suæ in Christo tam aperte declaraverit, eam non debemus voluntati ejus, ut fere fit, absolutæ atque arcanæ attribuere, ne in iis quidem locis ubi solius voluntatis fit mentio. Exod. xxxiii. 19. *gratiam faciam cui faciam.* id est, ne nunc latius causas enarrem, Rom. ix. 18. *cujus vult miseretur.*

ea nempe ratione, quam constituit in Christo; vel etiam de gratia sua et misericordia extraordinaria loqui hujusmodi locis solitum esse Deum, expendenti singula apparebit. Sic Luc. xii. 32. *libuit patri vestro*. Eph. i. 5. *per Jesum Christum in sese, pro bene placito voluntatis suæ*. v. 11. *in ipso—ex consilio voluntatis suæ*. Jacob. i. 18. *quia voluit*: nempe in Christo. Qui scilicet sermo,³ illi et veritas est, *progenuit nos sermone veritatis*.

EOS QUI CREDITURI ESSENT ATQUE IN FIDE PERMANSURUS. Hæc decreti conditio immutabilis est; nullam neque Deo neque decretis ejus mutabilitatem attribuit; *hoc solidum Dei fundamentum stat, habens hoc sigillum*, 2 Tim. ii. 19. *novit Dominus eos qui sunt sui*. Nempe, *quisquis abscedit ab injustitia nominans nomen Christi*, id est, quisquis credit. Mutabilitas tota in iis est, qui a fide deficiunt; juxta illud 2 Tim. ii. 13. *Si non credimus, ille tamen fidus manet, negare seipsum non potest*. Prædestinatio itaque et electio videtur nulla esse singularis, sed duntaxat generalis; id est, eorum omnium qui ex animo credunt et credere persistunt; prædestinari neminem aut eligi qua Petrus est aut Joannes, sed quatenus credit credensque perseverat: atque tum demum generale electionis decretum credenti unicuique singulatim applicari et perseverantibus ratum fieri.

Hoc ipsum tota Scriptura disertissime declarat, dum salutem atque vitam æternam sub conditione obedientiæ in Veteri Testamento, fidei in Novo æque omnibus proponit. Tale autem procul dubio erat decretum qualis est decreti promulgatio: sin minus, improbitatem quandam affingeremus Deo, qui aliud ore loqueretur, aliud sub pectore celaret. Quod facit illa scholastica distinctio, quæ duplicem Dei voluntatem ponit; alteram signi, qua præcipit quid a nobis fieri velit; alteram bene placiti, qua decernit nos id nunquam esse facturos; idemque prorsus valet ac si sic distinguerent; duplicem esse in Deo voluntatem, unam, qua vult,

Sic in MS. An legendum, mutata tantum interpunctione, *quia voluit—*, nempe in Christo, qui scilicet sermo illi et veritas est,—*progenuit nos &c.*?

alteram, qua non vult. Atqui in scripturis aiunt eadem de re sic reperiri: vult Deus Pharaonem dimittere populum, quia jubet; non vult, propterea quod Pharaonem indurat. Immo vero volebat solum Deus, nolebat Pharaonem; ut magis nollet, induravit eum Deus: ipse, quod voluit, invito Pharaone, perficere distulit, ut nolentem eo gravioribus pœnis afficeret. Non sic egit cum parente nostro Adamo, non sic cum iis quos ad gratiam vocat atque invitat, ut cum recte facere nos jubeat, ne recte faciamus decernat: sed quid potest cogitari absurdius istiusmodi opinione, ad quam stabiliendam confingenda est necessitas quæ non cogit, et voluntas quæ non vult.

Promulgatio autem decreti, quod alterum est probandum, passim conditionalis est. Gen. ii. 17. *de isto ne comedas, nam quo die comederis, moriturus es*: plane quasi dixisset, nolo te de isto comedere; sane ergo non decrevi te comesurum: nam si comederis, mori; si non comederis, vives: conditionale igitur decretum ipsum ante lapsum erat: quod idem post lapsum aliis innumeris ex locis demonstratur. Gen. iv. 7. *nonne si bene egeris, remissio? si vero non bene egeris, præ foribus est peccatum, sive pœna peccati, excubans*. Exod. xxxii. 32, 33. *dele me nunc de libro tuo quem scripsisti: eum qui peccat in me, delebo de libro meo*; hic Moses præ amore gentis suæ non meminerat fideles deleri non posse, quamdiu tales sunt; aut emollienda vox ista est ad illud Rom. ix. 1. &c. *optarim equidem, si fieri posset*: sed responsum Dei prædestinationis rationem conditione fundatam, quamvis metaphorice, satis tamen dilucide exponit, *peccantem delebo*. Declaratur hoc amplius in ipso legis fœdere inculcato, Deut. vii. 6, 7, 8. ubi Deus maxime declarat se gratis populum suum elegisse ac dilexisse: et v. 9. ubi vult agnosci se *Deum fidelissimum, observantem fœderis sui et benignitatis suæ*, addit tamen conditionem, *erga diligentes videlicet ipsum, et observantes mandata ejus*. et apertissime, v. 12. *erit propterea, quod audientes judicia ista, observaveritis ac feceritis ea, ut observet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud et benignitatem quam juramento promiserat majoribus tuis*. Hæc et similia loca, tametsi de electione vel universali populi ad cultum Dei publicum, vel unius cujus-

piam hominis aut familiæ ad munus aliquod, verba facere potissimum videantur, (vix enim est ut de electione proprie dicta, id est, ad vitam æternam, in veteri fœdere verbum ullum aut vestigium expressum reperias) divini tamen decreti ratio utrobique eadem est. Sic de Solomone quasi de Christo altero, 1 Chron. xxviii. 6. *elegi ipsum mihi in filium, et ego futurus sum ei in patrem. At quo pacto? si firmus fuerit in exercendis præceptis meis et judiciis meis sicut hoc tempore.* v. 7. et 9. *si exquisiveris eum, præsto erit tibi; sed si dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.* Posterorum quoque ejus electio eadem lege stetit, 2 Chron. vi. 16. *dummodo vel duntaxat si observaverint filii tui &c.* et xxxiii. 8. idem. et cap. xv. 1, 2. *si requiritis eum, præsto erit vobis; sin derelinquitis &c.* unde Isaïas, cap. xiv. 1. dicere non veretur, *eliget rursus Israelitas.* Zech. i. 16. idem. et quinam sint electi ostendit Isaïas cap. lxv. 9, 10. *possidebunt hæreditatem istam electi mei &c. eritque Saronis regio—pro populo meo qui requisierint me.* Jer. xxii. 24. *etiamsi esset Conia sigillum in manu dextera mea, tamen inde evellerem.*

Idem attendendum est in fœdere gratiæ, sicubi conditio non adjungitur. Sed fere adjungitur. Marc. xvi. 16. *qui crediderit et baptizatus fuerit, servabitur; qui vero non crediderit, condemnabitur:* cogitate audire sic olim prædestinantem Deum; controversias infinitas hac una sententia sustuleris, vel hac etiam, Joan. iii. 16. *ita Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat.* et xv. 6. *nisi quis in me manserit, abjectus extra vineam &c.* et v. 10. *si præcepta mea observaveritis, manebitis &c. sicut ego.* et cap. xvii. 20. *non tantum pro istis rogo, sed et pro iis, qui per sermonem eorum credituri sunt in me:* tales ergo prædestinavit pater. Itaque Pharisei et Legis interpretes, Luc. vii. 30. *irritum reddiderunt consilium Dei adversus semetipsos, non baptizati ab eo:* prædestinati ergo et ipsi olim, si credidissent. Quis Petro certius electus est? interpositam tamen audis conditionem, Joan. xiii. 8. *nisi te laverò, partem non habes mecum.* Quid ergo? assensus est Petrus; et libenter quidem; partem habuit. Non assensisset, partem non habuisset. Nam Judas alter, quamvis non

modo electus, id enim ad munus referri potest, verum etiam a patre datus Christo esse dicatur, partem suam amisit: Joan. xvii. 12. *quos dedisti mihi ego custodivi; et nemo ex iis periit nisi filius perditionis, ut scriptura impleretur.* Sic cap. i. 11, 12. *ad sua venit, et sui eum non exceperunt: quotquot autem eum exceperunt, dedit eis &c.* Nempe iis qui credunt in nomen ejus: non ante dedit iis quam recepissent, quam credidissent: ne suis quidem nominatis. Sic Paulus, Eph. i. 13. *in quo posteaquam credidistis, obsignati estis spiritu illo &c.* Sane qui non nisi postea obsignati erant quam credidissent, non erant antea nominati prædestinati, quos initio epistolæ sanctos vocat. 2 Cor. vi. 1. *hortamur, inquit, ne frustra gratiam Dei receperitis.* Apoc. iii. 5. *qui vicerit, amicitur &c. neque unquam delebo nomen ejus de libro vitæ.* at xxii. 19. *si quis abstulerit aliquid ex verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ.*

Porro, si in Christo, ut jam supra demonstratum est, prædestinavit Deus, certe per fidem in Christo. 2 Thess. ii. 13. *quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem spiritus et fidem habitam veritatis.* Non ergo nisi credituros. Tit. i. 1. *secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis, quæ est secundum pietatem.* Heb. xi. 6. *feri non potest, ut absque fide quisquam Deo sit gratus:* adeoque ut sit electus: unde electos et credentes ubique eosdem et esse et dici crediderim; ut cum dicitur, *multi sunt vocati, pauci vero electi* Mat. xx. 16. idem valeat, ac si diceretur, pauci vero credentes. Rom. viii. 33. *quis intentabit crimina adversus electos Dei?* id est, credentes: ne electionem a fide, ac proinde a Christo, separantes, durioribus doctrinis, immo odiosis et ratione carentibus, implicemur. Sic cap. xi. 7. *electi* id est, credentes, *assecuti sunt;* ex v. 20. *tu, nempe electus, per fidem stas.* et 22. *si permanseris in benignitate; alioquin et tu excideris.* Sic de semetipso interpretatur Paulus, 1 Cor. ix. 27. *ne quo modo cum aliis prædicarim, ipse rejectaneus fiam.* Philip. iii. 12. *non quod jam metam apprehenderim aut jam sim consummatus, sed persequor experiens an ipse quoque apprehendam, cujus etiam rei causa apprehensus fui a Christo Jesu.* 2 Tim. ii. 10, 12. *omnia tolero propter electos, ut et ipsi*

salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu. at v. 13. si non credimus &c.

Restant duo quidem difficiles loci ex analogia tot clariorum explicandi: non enim clara obscuris, sed obscura claris illustrantur. Locus prior est Act. xiii. 48. alter Rom. viii. 28, 29, 30. Posterior prius tractabitur, ut mea quidem sententia minus difficilis: verba hæc sunt; *novimus autem iis qui diligunt Deum, omnia cooperari ad bonum; iis qui juxta propositum sunt vocati; nam quos prænovit, etiam prædestinavit conformandos imagini filii sui &c. quos vero prædestinavit, eos etiam vocavit; et quos vocavit, eos etiam justificavit; quos autem justificavit, eos etiam glorificavit.*

Primum hoc animadvertendum est ex v. 28. *qui diligunt Deum*, et *qui juxta propositum vocati sunt, eosdem esse*: eosdem igitur quos prænovit, quos prædestinavit, eos enim vocavit, v. 30. unde facile perspicitur generalis hic prædestinationis rationem atque ordinem proponi, non quorundam præter cæteros; perinde ac si diceretur, novimus quod iis qui diligunt Deum, id est, qui credunt (qui diligunt enim credunt) omnia cooperantur ad bonum: et ostenditur quo ordine: primum Deus credituros prænovit, id est, decrevit vel approbavit, eos fore duntaxat quos in Christo respiceret, omnes utique si credidissent; eos ad salutem prædestinavit; adeoque omnes variis modis vocavit, ut crederent, id est, Deum vere agnoscerent; ita credentes justificavit, perseverantes demum glorificavit. Quinam autem sint quos prænovit Deus, ut planius fiat, sciendum est Deum dici trifariam aliquem vel aliquid nosse. Primum, notitia universali; quemadmodum Act. xv. 18. *nota sunt Deo ab omni ævo omnia opera sua*. Secundo, notitia approbationis aut gratiæ, qui Hebraicus idiotismus est; eoque magis explanandus. Exod. xxxiii. 12. *novi te nominatim, atque etiam invenisti gratiam in oculis meis*. Psal. i. 6. *novit Jehova viam justorum*. Mat. vii. 23. *nunquam novi vos*. Tertia est notitia displicentiæ; Deut. xxxi. 21. *me nosse figmentum ejus &c.* 2 Reg. xix. 27. *incessum tuum novi, etiam furorem tuum contra me*. Apoc. iii. 1. *novi opera tua, quod dicaris vivere, sed mortuus es*. Appro-

bationis tantum notitiam hic posse intelligi, palam est: prænovit autem sive approbavit, nisi in Christo, neminem; in Christo neminem nisi credentem. Qui igitur dilecti dilecturi erant, id est, credituri, eos prænovit Deus, sive approbavit, in genere scilicet omnes si credidissent: quos ita prænovit, eos prædestinavit, et ut crederent vocavit; credentes justificavit. Quod si credentes justificavit et solos quidem, siquidem sola fides justificat, solos profecto credituros prænovit; quos enim prænovit, eos justificavit, quos ergo justificavit, eosdem prænovit; credituros nimirum solos. Sic cap. xi. 2. *non abiecit Deus populum suum quem prænovit*, id est, credentes, v. 20. 2 Tim. ii. 19. *novit Dominus eos qui sunt sui*: nempe omnes qui abscedunt ab injustitia, nominantes nomen Christi, scilicet credentes. 1 Pet. i. 2. *electis juxta prænotionem Dei patris in sanctificatione spiritus ad obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi*. Quid est hoc totum nisi credentibus? quos elegit pater juxta prænotionem sive approbationem eorum in sanctificatione spiritus et fide, sine qua aspersio sanguinis Christi nihil erat iis profutura. Incommodè itaque videntur plerique his in locis prænotionem Dei præscientiam interpretari; cum præscientia Dei ad rationem sive essentiam prædestinationis nihil pertinere videatur: omnis qui credit ac perseverat, eum prædestinavit atque elegit Deus. Quid ad nos attinet scire, præscieritne quinam essent, quinam non essent credituri? Neque enim credit quisquam quia Deus præscivit, sed idcirco Deus præscivit, quia crediturus quis erat. Neque sane præscientia sive prænotio Dei de certis aut singulis hominibus in prædestinationis doctrina quid faciat, intelligi potest, nisi ut quæstiones inutiles et prorsus inexplicabiles pariat. Cur enim singulos aut certos homines prænosceret Deus, aut quid in iis prænosse potuit quod eum induceret ad certos illos potius quam omnes prædestinandos, communi conditione fidei sancita? Satis sit nobis hac in re nihil aliud indagare, quam Deum ex misericordia summaque sua gratia in Christo, omnes credituros, ad salutem prædestinasse.

Alter locus est Act. xiii. 48. *audientes autem gentes, gaudebant; et glorificabant verbum Domini; et crediderunt quot erant ordinati ad vitam æternam*. Difficultatem affert injecta subito historici sententia reliquæ

scripturæ etiam a seipso scriptæ nequaquam primo aspectu consentanea: qui dictum modo narraverat a Petro, cap. x. 34, 35. *in veritate percipio, Deum non esse personæ, seu faciei, acceptorem; sed in omni gente qui timet eum et operatur justitiam, acceptus est illi.* Acceptus certe est electus: et ne proselytum jam ante fuisse dicas Cornelium, dicit idem Paulus etiam de iis qui legem non norant, Rom. ii. 10, 11. 14. *non est personarum acceptio apud Deum: qui legem non habeat &c.* 1 Pet. i. 17. *qui sine personarum acceptione judicat secundum cujusque opus.* Sin credit unusquisque propterea quod ordinatus erat, non ordinatus quia crediturus, effugere non poterunt, qui sic docent, quin id esse Deum statuunt, quod ipse se haberi nolle toties testatur, personarum acceptorem. Deinde, si crediderunt gentes eo quod erant ordinatæ, eadem erit prima causa cur Judæi non crediderint, v. 46. id quod et illos magnopere excusabit, cum non oblata, sed ostentata solum vita æterna fuisse videretur; et ad reliquas gentes cohortandas minime erat accommodatum, qui inde statim arbitrarentur, nulla sua voluntate aut opera opus esse ad vitam æternam, sed fatali nescio qua ordinatione: cum alioqui tota scriptura manifestissimum sit, credere quidem omnes quot ordinati sunt ad vitam æternam non eo simpliciter quod ordinati, sed quod ea conditione ordinati sunt. Quocirca sagaciores meo quidem judicio interpretes aliquam in verbo græco τεταγμένοι, quod *ordinati* vertitur, subesse ambiguitatem existimant, et idem valere τεταγμένοι, quod εὖ ἦτοι μετρίως διατεθειμένοι, bene aut mediocriter dispositi sive affecti, animo composito, attento, erecto, et non inordinato; contra atque illi Judæi fuerunt, ad vitam æternam, qui sermonem Dei repulerant, seque indignos vita æterna ostenderant. Significatio affinis hujus vocis *ordinati* inusitata Græcis non est; ut apud Plutarchum in Pompeio:⁴ et erant *qui ambulabant inordinate*, 2 Thess. iii. 6. 11. certe quidem ad vitam æternam. Sensus et res ipsa, quam hic volumus, in scripturis haud raro aliis verbis reperitur. Luc. ix. 62. εὖθετος, bene dispositus, sive aptus ad regnum Dei. Marc. xii. 34. *non longe a regno Dei.* 2 Tim. ii. 21. *vas ad decus, accommodatum usibus Domini, et ad omne opus bonum præparatum.* Quædam enim in homine reliquiæ sunt ima-

⁴ Φύσει γὰρ ἦν σώφρων καὶ τεταγμένος ταῖς ἐπιθυμίαις. Plutarch. in Pomp.

ginis divinæ, ut infra ostendemus; quarum ex concursu hic illo ad regnum Dei fit aptior et quasi dispositior. Cur itaque hanc gratiam alii amplectantur, alii rejiciant, in ipsa hominis natura (neque enim stipites plane sumus) quærenda saltem aliqua causa est: compertum hoc est atque imprimis constat, omnes homines, quamvis in peccato mortuos iræque filios, alios tamen aliis deteriores esse: id et in natura ingenio ac moribus eorum qui a gratia Dei alienissimi sunt, animadvertere licet non solum quotidie, verum etiam ex parabola illa Matt. xiii. in illa quadruplici vel saltem triplici natura soli, partim petrosi, partim spinosi, partim quodammodo boni saltem præ lapideo ac spinoso, cum nondum ullum semen receperat. et Matt. x. 11. &c. *exquirite quis in ea sit dignus* &c. *et siquidem fuerit domus digna, venito pax vestra super eam.* Qua potuit ratione quisquam esse dignus ante evangelium auditum, nisi eo quod esset ordinatus, id est, bene animatus ac dispositus ad vitam æternam? id quod cæteros in ipsorum pœna post mortem esse sensuros docet Christus, Matt. xi. 22. *Tyro et Sidoni tolerabilior erit* &c. Luc. xii. 47, 48. *cædetur multis plagis, cædetur paucis.* Ad postremum omnes ratione insita satis instructi sunt, qua pravis affectibus obsistere per se queant, ne quis pravitatem suæ naturæ præ aliis causetur importunius, aut conqueratur. At, inquis, Deus non id spectat ut ex improbis eligat minus improbum, sed præponi sæpius deteriorem. Deut. ix. 5. *nequaquam propter justitiam tuam aut propter rectum animum tuum ingressurus es ad possidendum terram eorum.* et Luc. x. 13. *si in Tyro et Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco et cinere sedentes resipuissent.* Respondeo, neque posse statui ex his locis quid spectet Deus in iis quos eligit: primum enim justitiam spectasse vel minimam non disputavimus; deinde in priore loco non agitur de electione ad vitam æternam, sed de terra Cananæa Israelitis danda, quæ alias ob causas data est iis, quam ob quas vita æterna data fuisset; partim propter scelera incolarum, partim ut præstaretur quod juramento promissum erat majoribus eorum, quorum nihil nostræ sententiæ adversatur. Posteriore loco non electi cum reprobis, sed inter se reprobi conferuntur, Tyrii cum Judæis incredulis, quorum neutri resipuerunt: neque vero Tyrii vere unquam resipuissent, etiamsi illa apud eos edita

miracula fuissent; id enim si prævidisset Deus, nunquam iis defuisset: sed hoc ita dicitur ut illud Matt. xxi. 31. *publicani et meretrices præeunt vos in regnum Dei*. Postremo, inquires, *non volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*, Rom. ix. 16. At, inquam, nos neque volentem neque currentem inducimus; sed minus nolentem, minus cessantem, minus obnitentem; Deum nihilominus miserentem, simulque summe sapientem summeque justum. Interim qui ait non esse volentis neque currentis, ponit certe volentem, ponit currentem; sed hoc solum agit, ut neque volenti neque currenti laudis quicquam tribuat aut meriti. Cum autem statuisset Deus homines restituere, decrevit etiam sine dubio (quid enim erat æquius?) amissam libertatem aliqua saltem ex parte restituere voluntati. Quos itaque pro illo arbitrio vel ante vel in ipsa vocatione utcunque liberato, volentes quoquo modo aut currentes vidit, quos ordinatos hic vocari verisimile est, dedit iis amplius ut vellent atque currerent, id est, ut crederent: juxta illud 1 Sam. xvi. 7. *Jehova ad cor spectat*, nempe sive naturali indole ut se habet, sive post vocantis gratiam: et illud notissimum *habenti dabitur*. Exempla esse possunt Centurio Matt. viii. 10. *ne in Israele quidem tantam fidem inveni*: et mulier Cananæa cap. xv. 28. *O mulier, magna est fides tua*: et Marc. ix. 24. *credo Domine: succurre incredulitati meæ*: et Zacchæus, Luc. xix. 3. *quærebat videre Jesum quis esset*: itaque v. 9. *dixit ei Jesus, hodie salus huic domui facta est*. Non igitur ab æterno ordinatus est Zacchæus, sed ex quo Christi se cupidum monstrarat. Nec minus idcirco miserentis est Dei, cum principalis causa pro sola, merito, non in sermone solum communi, verum apud dialecticos etiam habeatur: et certe nisi prior misertus esset Deus, nemo prorsus neque voluisset neque cucurrisset. Phil. ii. 13. *Deus enim est qui efficit in vobis et velle et agere, pro benevolentia sua*. 2 Cor. iii. 5. *non quod sufficientes simus per nos ipsos ad cogitandum quicquam, sed sufficientia nostra ex Deo est*: et miserente quidem sine quo, neque volens neque currens quicquam promovisset. Atque hic satis intellectum puto ex analogia reliquarum omnium scripturarum quinam illi sint qui ordinati ad vitam æternam ex illo Actorum loco fuisse dicuntur. Quæ omnia simul reputans existimarim Lucam nihil hic novi sic subito inseruisse; illud

tantummodo Petri dictum de Cornelio Act. x. 34, 35. alio nunc exemplo confirmare voluisse. Credidit Cornelius gentesque cum eo, quotquot nempe timebant Deum, dabantque operam justitiæ; tales enim in omni gente accepti Deo sunt: crediderunt hic etiam gentes, quotquot res serias et homini dignas cogitabant, seque faciles ad discendum præbuerunt, gaudentes, et verbum Domini glorificantes; tales in omni gente Deo acceptos Petrus declaravit: tales hic Lucas quamvis gentes, ordinatos tamen, id est, idoneos ad vitam æternam ex Petri sententia confirmat.

Verum adhuc fortassis objicietur, si sic statuis Deum prædestinasse homines, hac nempe conditione duntaxat, si credidissent atque in fide permansissent, prædestinatio non erit tota gratiæ; ex voluntate ac fide hominum pendeat: unde gratiæ divinæ sua laus in solidum non constabit. Immo inquam constabit optime; nihiloque minus, immo vero multo magis longeque clarius quam ex doctrina ipsorum, qui hæc nobis impingunt. Summa enim Dei gratia agnoscitur, primum, quod omnino nos culpa nostra lapsuros miseratus est: deinde, quod usque eo mundum dilexit, ut pro eo filium unigenitum dederit; quod dedit denique, ut libertate arbitrii per renovationem spiritus recuperata, velle rursus queamus, id est, libere agere: quemadmodum aperuit cor Lydiæ, Act. xvi. 14. Quod si conditio decreti, voluntas nempe ab ipso liberata, et fides, quæ ab hominibus postulatur, in potestate hominum libere agentium relinquitur, id, cum æquissimum est, tum gratiæ nihil derogat: quandoquidem velle et credere aut donum Dei est, aut, quantum ejus est in homine situm, nullam boni operis aut meriti, sed facultatis duntaxat naturalis rationem habet. Neque idcirco Deus voluntate pendet humana, sed voluntatem ipse exsequitur suam, qua voluit homines in amore atque cultu Dei, adeoque in salute sua, suo semper uti arbitrio; quo nisi utantur, quem cultum, quem amorem præbemus Deo, nihili profecto est, nullius pretii; omnis officii gratia necessitate imposita languet, immo omnis evanescit: arbitrium autem cui decretum quodvis impendet atque imminet, liberum esse non potest.

Quæ itaque toties declamitant nonnulli et queruntur, hoc modo prædestinationem operibus, pœnitentia fideque prævisa poni ordine posteriore; ab hominibus voluntate suspendi; Deum solida salutis nostræ gloria spoliari; hominem superbia inflari; consolationem Christianam in vita et morte labefactari; justificationem gratuitam abnegari; nihil horum huic sententiæ objici merito potest: ratio interim, adeoque laus divinæ non solum gratiæ, verum etiam sapientiæ ac justitiæ aliquanto clarius elucet; quem finem prædestinationis Deus proposuit sibi primum.

Cum itaque tam perspicuum sit prædestinasse Deum omnes ab æterno qui credidissent atque in fide permansissent, sequitur, nisi non credentium aut non permanentium reprobationem esse nullam; eamque potius consecutione quam decreto esse; nullam deinde ab æterno esse hominum singulorum. Deus enim omnes libero arbitrio utentes communi conditione proposita, ad salutem prædestinavit; ad interitum neminem, nisi sua culpa et quodammodo per accidens; quemadmodum et Evangelium offendiculo esse et exitio quibusdam dicitur. Hoc non minus clare quam quod capitis parte superiore disputatum est, scripturarum testimoniis demonstrabitur. Isa. l. 1. *ubi est libellus repudiî?* &c. *en, iniquitatibus vestris venditis vos.* Hos. iv. 6. *quia tu sprevisisti scientiam, spernam quoque te* &c.: *quia oblitus es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum ego quoque.* Apoc. xiii. 8. *adorabunt eam omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni illius mactati jam inde a jacto mundi fundamento.* Et quinam sunt isti nisi non credentes? quos idcirco deseruit Deus quia *bestiam sunt secuti.* v. 3. Illud sane Zephan. ii. 1, 2, 3. decretum reprobationis non dixerim, sed pœnarum potius temporalium; utcunque non absolutum, quod verba ipsa indicant: *excute vos,* &c. *antequam pariat decretum,* &c. *fortasse abscondemini die iræ Jehovah.*

Si enim Deus reprobandos absolute aliquos decrevit, quod non legimus, ex ipsorum regula qui statuunt reprobationem decretum esse absolutum, decrevit quoque causas medias, sine quibus decretum illud suum exsequi

non potest: causa autem media peccatum solum est. Nec valet hoc effugium quo solent uti, non decrevit Deus peccatum, sed permittere peccatum; immo hoc repugnat; sic non permittit duntaxat: qui autem permittit, non decernit, sed liberum relinquit.

Quod si reprobationis decretum ullum est, quemadmodum electionem fide fundari atque constitui, ita reprobationem resipiscentia rescindi scriptura passim declarat. Jer. vi. 30. *argentum reprobum vocantur illi, quia reprobatur Jehova illos*; et tamen cap. sequentis v. 3. ad eosdem, *bonas efficit vias vestras et actiones vestras; tum faciam ut habitetis in loco hoc*. Sic cap. xviii. 6. &c. ubi jus suum Deus cum jure figuli confert (unde hausisse Paulus videtur Rom. ix.) *si convertatur gens illa a malo suo, contra quam loquutus fuero, poenitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei*. Sic ubi Deus æquitatem viarum suarum dilucide exponit: Ezech. xviii. 25, 26, 27. *cum revertet improbus ab improbitate sua quam faciebat, exercet jus et justitiam, hic animam suam vivam conservat*. et xxxiii. 14, 15. *quum dixerim improbo, omnino moriturus es; si conversus a peccato suo exercuerit judicium et justitiam, &c. omnino vivet, non morietur*. et inculcatum illud duobus proxime citatis capitibus, illius v. 31, 32: hujus v. 11. *Quare moreremini, o domus Israelis! non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovah; avertite itaque vos et vivite. Dic iis, ne vivam ego, dictum Domini Jehovah, si delector morte improbi; sed delector cum revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini, revertimini a viis vestris pessimis, cur enim moreremini domus Israelis?* Luc. xiii. 5. *nisi resipiscatis, omnes similiter peribitis*: ergo si resipiscitis, non peribitis. Resipiscentia igitur si absit, quid prodest electio: si adsit, quid obest reprobatio? Itaque Paulus de iis ipsis quos electis oppositos dicit occaluisse, Rom. xi. 7. *electi assecuti sunt, reliqui occaluerunt, subjungit statim v. 11. num impeerunt ut exciderent? absit: et v. 23. &c. sed et illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens enim est Deus rursum eos inserere &c.* Tandem v. 32. *concluserunt enim Deus eos omnes in contumacia, ut omnium eorum miseretur*.

Quod si Deus neminem nisi non obedientem, non credentem rejicit, certe gratiam etsi non parem attamen sufficientem omnibus impertit, qua possint ad agnitionem veritatis et salutem pervenire: non parem; quia ne reprobis quidem, quos vocant, parem gratiam largitus est; Matt. xi. 21. 23. *væ Tibi &c. nam si Tyri et Sidoni editæ fuissent virtutes, quæ editæ sunt apud vos &c.* Luc. x. 13. idem: hoc enim juris vendicat sibi Deus, ut quivis alius in res suas, ut statuatur de iis pro arbitrio suo, nec rationem reddere cogatur, quamvis justissimam reddere, si velit, possit: Rom. ix. 20, 21. *immo vero, O homo, tu quis es, qui ex adverso responsas Deo? num dicet figmentum fictori, cur me tale fecisti? annon habet jus figulus in lutum?* Causa igitur cur Deus non omnes pari gratia dignetur, est suprema ipsius voluntas; quod sufficienti tamen omnes, est justitia ejus. Isa. v. 4. *quid faciendum amplius vineæ meæ, quod non fecerim in ea?* hæc enim dicuntur de Judæis universis, non de electis tantum. et xxvi. 10. *cum gratia fit improbo, non discit justitiam.* Ezech. xii. 2. *quibus sunt oculi ad videndum, nec viderunt; quibus aures ad audiendum, nec audierunt, quia domus rebellis sunt.* 2 Reg. xvii. 13. &c. *cumque contestaretur Jehova in Israellem et in Judam per omnes prophetas, dicendo, revertimini &c. non auscultaverant sed obduraverant cervices suas.* 2 Chron. xxxvi. 15, 16. idem. Joan. i. 9. *erat lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* et ix. 41. *si cæci essetis, non haberetis peccatum; nunc vero dicitis, videmus; itaque peccatum vestrum manet: quia scilicet non ignorantia peccatis sed arrogantia.* et xv. 22. *si non venissem, et locutus essem iis, peccatum non haberent; nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.* et cap. xii. a v. 34. ad 41. *adhuc parvo tempore lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant &c. dum lucem habetis credite in lucem, ut filii lucis fiatis.* Act. xiii. 46. *vobis necesse fuit primum exponi sermonem Dei: postquam autem illum repellitis, et indignos vos ipsos decernitis æterna vita, ecce, convertimus nos ad gentes.* et xiv. 16, 17. *qui præteritis ætatibus sivit omnes gentes suis ipsarum viis incedere: quamquam non passus est se expertem esse testimonii.* Rom. x. 20, 21. *inventus sum ab iis qui me non quærebant; manifestus factus sum iis qui*

*de me non interrogabant: adversus Israellem autem dicit, toto die expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem. 2 Cor. vi. 1, 2. ecce nunc est præstitutum illud tempus acceptum, ecce nunc dies salutis. Heb. iii. 7, 8. cum Psal. xcv. 7, 9. hodie si vocem ejus audieritis, ne obdurate corda vestra. Sane si peccatores tantummodo vult reverti, Ezech. xxxiii. 11. ut supra, si omnes vult salvos, 1 Tim. ii. 4. si nullos perire, 2 Pet. iii. 9. quod satis sit gratiæ vult idem nemini deesse: ni velit, quo pacto veritatem suam hominibus probare possit, non liquet. Neque vero ad excusationem duntaxat eripiendam sufficientem esse sufficit gratiam: inexcusabiles enim, etiamsi omnis gratiæ expertes, periissemus. Verum ostentata semel gratia atque oblata, nisi ea plane et revera sufficiens ad salutem sit, excusabiles profecto semper erunt qui pereunt, et injuria peribunt. Quod itaque a Mose pro concione ad Israelitas, Deut. xxix. 4. dictum est, *non dedit vobis Jehova mentem ad cognoscendum et oculos ad videndum et aures ad audiendum usque in diem hunc*, interpretandum est, id dici a Mose humanius et indulgentius, ne quid in tanto conventu populi fœdus jamjamque cum Deo inituri, gravius aut asperius dixisse judicaretur, si duritiam cordis eo præsertim tempore palam iis exprobrasset. Cum igitur eorum impœnitentiæ duæ dici causæ poterant, aut nondum data mens a Deo, cui liberum est, quandocumque vult, dare, aut Deo non reddita eorum obedientia, liberæ Dei voluntatis mentionem fecit, eorum duritiam intelligendam reliquit. Certe enim quivis potuit hoc facile intelligere, si Deus mentem iis non dederat ad illum usque diem, in causa fuisse maxime duritiam ipsorum: vel dedisse quidem Deum (qui tot miracula eorum causa edidisset) et mentis et oculorum et aurium quod satis esset; ipsos autem datis uti noluisse.*

Teneatur hoc itaque firmumque maneat: Deus neminem nisi post gratiam, eamque sufficientem, repudiatam ac spretam, idque sero, ad gloriam longanimitatis atque justitiæ suæ patefaciendam, pœnitentiæ ac salutis æternæ aditu excludit. Neque enim simpliciter et præcise usquam declaravit Deus voluntatem suam esse causam reprobationis, sed rationes voluntatis hac in re suæ passim exponit; gravissima nimirum reproborum

peccata prius commissa aut prævisa, poenitentiam nullam, spretam gratiam, Deum sæpius vocantem non auditum. Non enim ut electio gratiæ, sic reprobatio soli assignanda est divinæ voluntati. Deut. ix. 5. *nequaquam propter justitiam aut propter rectum animum tuum ingressurus es; sed propter improbitatem gentium istarum Jehova expellit eas.* Nam misericordiæ causam ullam aut rationem reddi necesse non est, nisi ipsam voluntatem misericordem; reprobationis autem, quam pœna sequitur, ut justa esse possit, non Dei voluntas, sed peccatum hominis causa sola esse debet, peccatum, inquam, aut commissum aut prævisum, gratia aut semper spreta aut sero nimis et pœnæ tantum formidine petita, cum jam tempus definitum gratiæ præteriit. Neque vero ob aliam causam reprobavit Deus, ob aliam condemnavit mortique addixit, ut vulgo distinguunt; sed quos propter peccatum condemnavit, eos propter peccatum quemadmodum in tempore, ita etiam ab æterno reprobavit. Atque hæc non tam in voluntate divina, quam in ipsorum obstinato animo reprobatio est posita; non tam est decretum Dei quam ipsorum decretum reproborum de non agenda poenitentia dum licet. Act. xiii. 46. *postquam illum repellitis, et indignos vos ipsos decernitis æterna vita.* Mat. xxi. 43. *lapidem reprobarunt &c. propterea tolletur a vobis regnum Dei.* 1 Pet. ii. 7, 8. idem. Mat. xxiii. 37. *quoties volui &c. et nolulistis?* Neque enim minus injustum esset reprobationem decernere nisi propter peccatum quam condemnare. Quemadmodum igitur nulla condemnatio est nisi propter incredulitatem aut peccatum, Joan. iii. 18, 19. *qui non credit, jam condemnatus est, quia non credidit &c. hæc est condemnatio, quod lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem,* et xii. 48. *qui aspernatur me, nec recipit verba mea, habet qui judicet ipsum; sermo quem locutus sum &c.* 2 Thess. ii. 12. *ut damnentur omnes qui non crediderint;* ita ex omnibus iis locis quæ ad sancendum reprobationis decretum afferuntur, demonstrabimus neminem Dei decreto, nisi post gratiam repudiatam ac spretam, idque sero, poenientiæ ac salutis æternæ aditu excludi. Ab illo Jacobi et Esau exemplo Rom. ix. quoniam in eo, ut permultis visum est, cardo hujus quæstionis vertitur, initium ducamus. Nec tam hic de prædestinatione quam de immerita vocatione gentium ex merita Judæorum rejectione agi ostendemus.

Ostendit Paulus v. 6. non ideo excidisse verbum Dei Abrahamo factum quod ejus posteri non omnes Christum receperunt, sed plures ex gentibus quam ex Judæis; quia promissio non facta est in omnibus Abrahami filiis, sed in Isaaco, v. 7. hoc est, *non qui filii carnis, ii filii Dei; sed qui sunt filii promissionis, reputantur in semine*, v. 8. Non ergo filiis Abrahami carnalibus facta promissio est, sed filiis Dei, qui hinc filii promissionis dicuntur. Quinam autem sint filii Dei, quoniam hoc loco Paulus non dicit, petamus ab Joan. i. 11, 12. ubi hanc ipsam multo licet brevius, tractat: *ad sua venit, et sui eum non receperunt; dedit iis hoc jus, ut filii Dei sint facti; nempe iis qui credunt in nomen ejus*: promissum ergo est non carnis Abrahami, sed fidei ejus filiis qui Christum receperunt, Dei nempe et promissionis filiis, id est, credentibus: ubi enim promissio, ibi et fides esse debet. Altero exemplo ostendit, ne Isaaci quidem omnibus posteris Deum eandem gratiam largiri, sed filiis promissionis, id est, credentibus, longe potiore; idque pro voluntate sua, ut nequis possit quicquam suis meritis attribuere: v. 11, 12. *nondum enim natis pueris, cum nihil fecissent boni vel mali, ut, quod est secundum electionem, propositum Dei maneret non ex operibus sed ex vocante, dictum est ei, major serviet minori*: propositum autem juxta quam electionem? sane juxta electionem ad quodvis beneficium, ad quodvis privilegium, et speciatim hic ad primogenituræ jus minoris sive pueri sive populi: unde est, ut nunc gentes præferat Judæis: et electionis quidem propositum hic audio, reprobationis nullum. Sat habet ab hoc exemplo Paulus electionis propositum ad quancunque gratiam aut beneficium stabilire. Quid nos amplius ex his verbis acerbum et truculentum, quod non habent, exprimere conamur? Non, si *major*, sive puer sive populus, de populo certe hoc potius dicitur, *serviet minori*, major continuo reprobus decernitur: non, si minor majore gratia, major continuo nulla dignatus. Id enim neque de Esauo qui in domo patris verum Dei cultum edoctus est, neque de ejus posteris, quos constat cum cæteris gentibus ad fidem vocatos, dici potest: unde illud additum in benedictione Esaui Gen. xxvii. 42. *erit tamen cum planxeris, ut rumpendo excutias jugum ejus e collo tuo*: certe si Esauo servitus reprobationem ejus significavit, significant et hæc verba eam non fuisse sempiternam.

At hoc jugulat; *Jacobum dilexi, Esauum autem odio habui*, v. 13. In quo autem dilexit aut odit Deus? interrogatus ipse ostendit, Mal. i. 2, 3. *odisse se in eo Esauum, quod disposuit montes ejus desolationi*: dilexit ergo in eo Jacobum quod eum in patriam ex Babylonia reduxit; juxta eandem electionem qua nunc gentes invitat, Judæos relinquit. Utcunque ne hinc quidem reprobationis decretum statuitur, quamvis hoc a Paulo ad illustrandum illud dictum, *major serviet minori*, quasi obiter adjiciatur: non enim hoc, ut superius illud, pueris nondum natis, sed jamdiu mortuis, Mal. i. 2, 3. cum alter gratiam Dei arripuisset, alter sprevisset. Nec tamen hinc gratia minuitur, cum Jacobus immeritum plane se fassus sit, Gen. xxxiii. 10. Asserit itaque Paulus jus Dei etiam immerentibus gratiam quamcunque largientis, v. 14, 15. et confirmat, *neque volentis esse neque currentis* (ne Jacobi quidem qui immeritum plane se fassus est; nec Judæorum, qui legis justitiam sectabantur) *sed misereantis Dei*, v. 16. Sic asseruit jus Dei Paulus in electione quacunque etiam immerentium: quales videbantur tunc esse gentes.

Nunc pergit idem demonstrare in abdicatione Judæorum, ex justitia quam exercere summo jure potest in quosvis peccatores; nec tamen in reprobatione et odio nondum natorum, sed in obduratione et poena jam insigniter impiorum, v. 17, 18. *dicit enim scriptura Pharaoni, ad hoc ipsum excitavi te &c.* neque enim *excitavi* est decrevi; sed excitando eliciebat solum duritiem Pharaonis jam sibi notam, dum æquissima imperabat; juxta illud Exod. iii. 19. *ego novi non esse vobis permissurum regem*. Sic 1 Pet. ii. 7, 8. (in quod caput multa ex hoc capite traducta sunt) *ad quod etiam constituti fuerant; inobedientes nimirum qui lapidem illum angularem reprobaverant; qui non parendo sermoni, impingunt*: ante igitur reprobantes hi quidem, quam reprobati erant; tum demum ad poenam constituti, ex quo immorigeri esse perstiterunt. Sequentibus porro versibus 19, 20, 21. (ut ad Romanos redeamus) *dices ergo mihi, quid adhuc succenset &c.? cur me fecisti sic?* durum scilicet et ad dedecus, cum aliorum miserearis? non decreti reprobationis, sed poenæ obdurationis, quæ sera post longam Dei tolerantiam et extrema fere maximorum poena peccatorum est, rationem exponit. v. 21. *annon*

habet potestatem figulus in lutum? id est, idoneam sibi materiam, ut quos vult, non immorigeros tamen, honore afficiat; juxta illud 2 Tim. ii. 21. *si quis sese ab his expurgarit, erit vas ad decus* &c. contumaces autem adhuc magis obduret, id est, pœna afficiat, juxta versum hujus capitis sequentem: *pertulit multa longanimitate vasa iræ, compacta ad interitum*: a quo autem compacta, nisi a propria duritie? a qua et iniquitas eorum completa est, Gen. xv. 16. juxta et illud, Eph. v. 6. *propter hæc venit ira Dei in filios contumaciæ*. passiva autem non semper externam vim notant; sic deditum vitiis, sic propensum ad hoc vel illud dicimus, quem suapte solum ingenio sic se habere tamen intelligimus. Postremo nihil hic aliud fuisse propositum Paulo, nisi ut liberam atque gratuitam Dei misericordiam ostenderet in gentibus vocandis atque servandis, qui audientes fidei fuissent, justum judicium in obdurandis Judæis atque aliis, qui legem operum obstinate sectarentur, evincunt tres ultimi versus capitis, quibus totius quæstionis conclusio continetur; v. 30, 31, 32. *Quid igitur dicemus? nempe gentes—apprehendisse—ex fide*; non ergo ex electione absque fide; *Israelem—non pervenisse—Quare? quia non ex fide*; non ergo ex decreto reprobationis absque incredulitate.

Prætervecti hunc scopulum, in reliquis vix hærebimus. Psal. xcv. 10, 11. *quadraginta annis fastidio habui generationem illam, &c. quibus in ira mea eos non ingressuros in requiem meam*. Hic vide quam sero decreverit Deus; nec nisi tentatores sui et obduratos (siquidem his typis metienda spiritualia sunt, quod supra in Esauo factum est) æterna requie exclusisse. 2 Chron. xxxvi. 15, 16. *cumque mitteret Jehova, &c. eo quod clementer amplecteretur populum suum, subsannabant nuntios Dei, &c. donec accensus est æstus iræ Jehovæ in populum suum, adeo ut non esset curatio*. Isa. xxviii. 12, 13. *cum dixerit iis, hæc est ipsa requies, &c. et noluerint auscultare: sed fuit iis verbum Jehovæ præceptum præcepto, &c. ut pergerent, et corruentes, &c. idcirco audite verbum Jehovæ, viri irrisores, &c.* et xxix. 10. *nam perfudit vos Jehova spiritu soporis, et obstipavit oculos vestros, &c.* Ratio redditur, non decretum Dei, sed ipsorum peccata gravissima, v. 13, 14. *propterea quod*

appropinquans populus iste ore suo, &c. cor autem suum procul, &c. idcirco peribit sapientia sapientum, &c. Sic Matt. xi. 25, 26. *gloriam tibi tribuo Pater, quod hæc occultaveris sapientibus et intelligentibus, et ea detexeris infantibus: etiam Pater, quia ita libuit apud Te.* Verum cur hoc ita libuerit, ne in libitu solo positum hoc putemus, cur etiam idcirco Patri gloriam Christus tribuerit, superiores versus 21, 22, 23. docebunt; in quibus ostenditur, quales illi sapientes prius fuerint; nempe contemptores gratiæ divinæ: et cap. xiii. 11. *vobis datum est, illis non est datum:* cur autem? sequens versus ostendit; *quisquis enim habet, dabitur ei, et amplius habebit; quisquis autem non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.* Quis hæc non de aspernantibus prius divinam gratiam interpretatur, sicut et eadem pcene verba, cap. xxv. 29. de negligentibus? Itaque et v. 13. cap. xiii. ut supra, eandem porro rationem persequitur; *propterea per parabolas loquar iis, quia conspicientes non vident &c.* Hinc facile solvuntur illa loca; Joan. viii. 43. *non potestis audire sermonem meum.* Nempe quia cum possetis noluistis, per incredulitatem vestram non potestis, in qua obdurescitis; non per decretum Dei; vel saltem per arrogantiam audire non sustinetis; vel denique, ut v. sequente 44. *quia ex patre diabolo estis, et cupiditates patris vestri vultis exsequi.* et v. 46. *si veritatem dico, quare non creditis vos mihi?* Ipse pro iis respondet v. 47. *propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Quid hoc est *non estis ex Deo?* an scilicet, non estis electi? immo vero idem est quod esse ex diabolo, v. 44. id est, diabolum sequi potius quam Deum. Sic x. 26. *vos non creditis; non enim estis ex ovibus meis.* Quare non ex ovibus meis? an quia sic decretum erat? minime: sed quia non auditis, quia me non sequimini. *oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.* v. 27. vos, quod etiam atque etiam inculco, non creditis. v. 25, 26. *dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testantur de me: sed vos non creditis; non enim estis ex ovibus meis.* Ordo sic est: non creditis, quia non estis ex ovibus meis; non estis ex ovibus meis, quia me non auditis, me non sequimini. Certe cur non crederent, causam aliquam edere Christus voluit, quæ incredulitatis culpam in ipsos conferret, non culpa eximeret: at si ex ovibus ejus non esse, idem est quod non esse electos, id quod in

eorum potestate non fuit, excusavit profecto eos potius quam inculpavit, quod minime videtur voluisse. Sic xii. 39, 40. ex Isa. vi. 10. *propterea non poterant credere quia iterum dixit Esaias, excæcavit oculos eorum &c.* Non quo facultatem aut gratiam credendi vel verba Esaiæ iis ademerint, vel decretum Dei Esaiæ ore promulgatum præripuerit, sed quod prophetæ verba declarent, quid causæ esset, cur credere non potuerint; quia nempe Deus excæcaverat oculos eorum: cur autem excæcaverat, antecedens caput exponit, a v. 4: quia nempe nihil aliud restabat faciendum vineæ suæ infrugiferæ, quam ut eam excinderet. Quod adhuc etiam clarius est Luc. xiii. 24, 25. *multi studebunt intrare, et non poterunt: ex quo videlicet surrexerit paterfamilias, et occluserit ostium.* et xiv. 24. *dico vobis, neminem virorum illorum qui vocati fuerant gustaturum cœnam meam.* et xix. 42. *si vel tu nosse hoc saltem tuo die quæ ad pacem tuam pertinent, sed ea nunc occulta sunt oculis tuis.* Rom. i. 21. cum 24. et 26. *propterea quod cum Deum cognoverint, ut Deum non glorificaverunt &c. Quapropter etiam tradidit &c. propter hoc tradidit eos &c.* 2 Thess. ii. 10, 11, 12. *cum omni seductione injustitiæ in iis qui pereunt, propterea quod amorem veritatis non receperunt, ut salvi fierent: et propter hoc mittet iis Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio; ut damnentur omnes qui non crediderint veritati, sed acquieverint in injustitia.* et iii. 2. *non enim omnium est fides:* non est nimirum obstinate et absurde sceleratorum, ut ex verbis antecedentibus eodem sensu percipitur. Sic 1 Pet. ii. 7, 8. *lapis quem reprobaverunt &c. et lapis ad quem impingitur, et petra offendiculi; nempe iis qui impingunt ad sermonem, non assentientes: ad quod etiam constituti fuerant: ad non assentiendum scilicet; quare? quia lapidem illum reprobaverant et ad eum impegerant, reprobantes ipsi priusquam reprobati.* Hæc qui attenderit, facile perspiciet, in hac potissimum doctrina esse toties offensum, dum poena obdurationis a decreto reprobationis non distinguitur; juxta illud Prov. xix. 3. *stultitia hominis pervertit viam ipsius, et adversus Jehovam indignatur animus ejus.* Accusant enim revera Deum, tametsi id vehementer negant, et ab Homero etiam ethnico egregie redarguuntur, Odyss. I. 7.

Αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο.

Suis enim ipsorum flagitiis perierunt.

Et rursus, inducta Jovis persona, Lib. I. 32.

ὦ πόποι, οἷον δὴ νῦν θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
 ἐξ ἡμέων γάρ φασι κακ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
 σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν, ὑπὲρ μόνον, ἄλγ' ἔχουσιν.

Papæ, ut scilicet Deos mortales accusant!

Ex nobis enim dicunt mala esse: illi vero ipsi

Suismet flagitiis præter fatum dolores patiuntur.

CAP. V.

PRÆFATIO.

DE FILIO DEI SANCTOQUE SPIRITU hoc loco dicturus, non, nisi denuo præfatus, aggrediendum esse opus tam arduum existimavi. Equidem si Romanæ ecclesiæ, quæ credi sibi propter se in omnibus fidei capitibus postulat, alumnum me esse profiterer, quamquam illa negat trinitatis doctrinam hodie receptam ullo ex loco scripturarum probari posse, tamen, sic edoctus vel saltem assuefactus, in illius solo decreto atque auctoritate acquievissem: nunc cum eorum ex numero sim, qui solum Dei verbum pro norma fidei agnoscant, id libere expromo,⁵ quod multo mihi quam recepta opinio liquere clarius ex sacris literis videtur, cur quisquam, qui vel Protestantis vel Reformati nomen eandemque mecum fidei normam præ se ferat, eam ob rem offendi in me possit non video: præsertim cum imponam nemini quicquam; quod credibilius esse arbitror tantummodo proponam; hoc unicum obtestatus qui ista legerit, ut animo veritatis duntaxat studioso minimeque præjudiciis occupato singula velit æstimare atque expendere. Neque enim scripturæ auctoritatem, quæ sacrosancta est, sed hominum interpretationes humano jure, immo vero officio, quoties ita facto est opus, suscepi redarguendas. Quod si cum iis controversia hæc esset, qui voce ipsa divina explicatam sibi cœlitus quam tuentur doctrinam præstare nobis possent, impius plane sit, qui contra vel mutire nedum obstrepere ausit. Sin ii sunt, qui supra vires humanas communemque spiritum nihil vindicare sibi queant; quid est æquius quam ut permittant alteri eandem atque ipsi ratione ac via veritatem indaganti, et prodesse aliis æque cupienti, suas quemque sedulo inquirendi libereque disserendi partes obtinere? Nunc divina ope subnixi rem ipsam aggrediamur.

⁵ Ita scriptum, incuria ut videtur; sensus enim postulat *expromam*.

DE
FILIO DEI.

HACTENUS efficientia Dei INTERNA fuit in decretis.

EXTERNA est decretorum executio, qua aliquid apud se decretum, extra se efficit.

Estque vel GENERATIO vel CREATIO vel RERUM OMNIUM GUBERNATIO.

GENERATIO est qua Filium ex decreto suo genuit Deus unicum: unde et Pater primario dicitur.

Externam autem esse efficientiam generationem necesse est, cum Filius sit a Patre persona altera; et fatentur idem Theologi, cum emanationem quandam esse Filii a Patre ipsi tradunt; id quod clarius in doctrina de Sancto Spiritu apparebit; quem cum ejusdem essentiae cum Patre esse doceant, emanare tamen et egredi et procedere et spirari a Patre, quæ omnia externam efficientiam testantur, non negant: addunt etiam ejusdem essentiae cum Patre esse Filium; et ab æterno generatum. Unde hic locus et per se difficilis omnino est, et receptam methodum sectanti implicatissimus: cum enim Pater duplici sensu genuisse Filium in sacris literis dicatur, uno proprio, altero metaphorico, nempe vel producendo, vel exaltando; quæ loca ad exaltationem Filii, munusque mediatorum pertinent, ea plerique ad generationem ejus eamque æternam asserendam adhibuerunt; excusandi quidem, si excusatio hic ullum habet locum, cum versiculum tota scriptura quo generationem Filii æternam probarent, reperire potuerint nullum. Hoc constat, quicquid moderni quidam contra arguantur, Filium, Verbi sive Sermonis sub nomine, in principio extitisse, rerum creatarum primum fuisse, per quem deinde cætera omnia tam in cœlo quam in terra sunt facta. Joan. i. 1, 2, 3. *in principio erat Sermo et Sermo ille erat apud Deum,*

eratque ille *Sermo Deus* &c. et xvii. 5. *nunc igitur glorifica me tu Pater apud teipsum ea gloria quam habui apud te priusquam mundus esset.* Col. i. 15, 18. *primogenitus omnis rei creatæ.* Apoc. iii. 14. *principium creationis Dei.* 1 Cor. viii. 6. *Jesus Christus per quem omnia.* Eph. iii. 9. *qui omnia hæc condidit per Jesum Christum.* Col. i. 16. *per eum condita sunt omnia* &c. Heb. i. 2. *per quem etiam mundum condidit.* hinc v. 10. *tu creasti:* de quo plura vide infra, Cap. vii. de creatione. Hæc omnia existentiam quidem Filii ante mundum conditum testantur, generationem ejus æternam non item: cætera quæ afferuntur loca metaphoricam tantum generationem indicant, id est, suscitationem a mortuis aut ad mediatoris munera unctionem, ipso Paulo Psalmi secundi interprete. Psal. ii. 7. *decretum enarraturus sum. Jehova dixit mihi, Filius meus es, ego hodie genui te.* Quod sic interpretatur Paulus, Act. xiii. 32, 33. *suscitato Jesu, uti etiam in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es, ego hodie genui te.* Rom. i. 4. *definito Filio Dei potenter secundum spiritum sanctitatis per resurrectionem ex mortuis:* hinc Coloss. i. 18. Apoc. i. 5. *primogenitus ex mortuis.* deinde Heb. i. 5. ubi de exaltatione Filii supra angelos loquitur. *nam cui dixit unquam angelorum, Filius meus es, ego hodie genui te. Ac rursum, ego ero illi in Patrem, et ille erit mihi in Filium.* et v. 5, 6. ubi de sacerdotio Christi. *ita et Christus non ipse sibi hunc honorem tribuit ut fieret pontifex, sed is qui dixit ei Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut et in alio Psalmo dicit, tu es sacerdos in æternum* &c. Quin et genuisse Deus, id est, regem creasse Filium ex Psalmo secundo intelligetur, v. 6, 7. *ego inungens regem meum præfeci Sioni monti sanctitatis meæ;* tum sequente versu postquam inunxerat regem suum, unde et *Christus* dicitur, *ego, inquit, hodie genui te.* Sic Heb. i. 4, 5. *tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen.* Quod autem nomen nisi Filii? ut sequens versus declarat. *nam cui dixit unquam angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Idem ipse de se profitetur Filius, Joan. x. 35, 36. *mene quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis blasphemare quia dixi, Filius Dei sum?* Eodem loquendi tropo sanctos etiam homines genuisse Deus dicitur; ratione licet longe inferiore.

Ex omnibus autem superius citatis locis præsertim cum toto Psalmo secundo collatis et diligentissime animadversis facile apparet, non necessitate naturæ, quod contenditur solet, sed decreto et voluntate Patris tam fuisse Filium quocunque modo genitum, quam pontificem et regem constitutum atque ex mortuis suscitatum. Neque vero hoc obstat quo minus vel quovis modo genitus vel *proprius Dei Filius* dicatur, Rom. viii. 32. Proprius enim Dei Filius non alia ratione est dictus, nisi quod non alium habuerit Patrem præter unum Deum; itaque et Deum ipse proprium dixit Patrem, Joan. v. 18. Nam Adami ex pulvere facti opifex erat Deus, potius quam Pater; Filii autem ex substantia ejus producti proprius erat Pater. Nec tamen inde sequitur ejusdem esse cum Patre essentiæ; sic enim maxime omnium improprie Filius nominaretur: proprius enim Filius non est Patri coævus, multo minus ejusdem numero essentiæ cum Patre, ne idem sit Pater et Filius ejusdem; proprius Pater non necessitate naturæ, sed libera voluntate gignit; quod et perfectius, et ad honorem paternum accommodatius est, Dei præsertim, qui omnia jam sæpius ex libris sacris ostenditur ex consilio voluntatis suæ liberrime agere; sic ergo genuisse.

Poterat enim Deus certe salva essentia sua non genuisse; cum ad essentiam Dei, qui propagatione prorsus non indiget, generatio nihil pertineat: quod autem ad essentiam suam sive naturam nihil pertinet, id utique naturæ necessitate tanquam naturalis agens non agit; si natura necessario egit, Patrem⁶ sibi natura gignendo se imminuit: id quod non magis potuit Deus facere, quam seipsum negare; non igitur nisi decreto ac libera voluntate sua gignere potuit.

Decreto itaque suo adeoque in tempore genuit Deus Filium; decretum enim præcesserit decreti executionem necesse fuit, id quod adjecta vox *hodie* satis declarat: quo proinde scripturarum loco, qui generationem Filii æternam statuunt, se tueantur nusquam reperio: nam illud Mich. v. 2. non generationem sed opera eaque a principio tantum edita

⁶ Sic in MS. An *parem*?

præ se fert: sed de his infra fusius. *Unigenitus* etiam Filius dicitur. Joan. i. 14. (*et spectavimus gloriam ejus, gloriam inquam ut unigeniti egressi a Patre*). et v. 18. *unigenitus Dei qui est in sinu Patris*. iii. 16. *ut filium suum unigenitum dederit*. v. 18. idem. 1 Joan. iv. 9. *filium suum unigenitum misit*. Non tamen essentia cum Patre unum, quippe visibilem, datum, missum, egressum a Patre, sed per eminentiam unigenitum dictum aliorum multorum ratione quos itidem Deus genuisse dicitur. Joan. i. 13. *ex Deo geniti*. 1 Joan. iii. 9. *Quisquis natus est ex Deo &c.* Jacob. i. 18. *Is quia voluit, progenit nos sermone veritatis, ut &c.* 1 Joan. v. 1. *quisquis credit &c. ex Deo genitus est*. 1 Pet. i. 3. *qui ex multa sua misericordia genuit nos in spem &c.* Verum cum genitus nusquam in sacris libris Filius dicatur nisi sensu, ut supra, metaphorico, credibile est filium dici unigenitum, eo potissimum quod unus sit mediator Dei atque hominum.

Itaque et *primogenitus* dicitur Filius. Rom. viii. 29. *ut is sit primogenitus inter multos fratres*. Col. i. 15. *primogenitus omnis rei creatæ*. v. 18. *primogenitus ex mortuis*. Heb. i. 6. *cum inducit primogenitum*. Apoc. iii. 14. *principium creationis Dei*. Quæ loca omnia et unam ejus cum Patre essentiam, et generationis æternitatem excludunt. Quin et de Israele, Exod. iv. 22. *sic dicit Jehova, Filius meus, primogenitus meus est Israel*. etiam de Ephraïmo, Jer. xxxi. 9. *primogenitus meus est*. et de piis omnibus, Heb. xii. 23. *ad conventum primogenitorum*.

Atque hactenus fere metaphorica generatio fuit: cum autem proprie qui gignit alium a se nondum existentem, efficiat ut sit; Deusque si natura necessario gignit non nisi Deum sibi parem gignere, nec Deus gigni possit; quorum altero sequeretur duos esse Deos infinitos, altero causam primam effectum fieri, quod nemo sanus concesserit: quærendum est quo sensu quoque modo Deus Pater Filium genuerit; id quoque Scriptura sacra facile expediet. Cum enim Filius dicitur *primogenitus omnis rei creatæ*, et Apoc. iii. 14. *principium creationis Dei*, quid aliud planius intelligi potest, quam quod Deus Filium rerum omnium primum divina natura præditum sua voluntate creavit sive generavit

aut produxit? sicut in plenitudine temporis humanam naturam ex Maria virgine mirifice procreavit. Divinæ autem naturæ generationem nemo neque sublimius neque disertius declarat, quam apostolus ille, Heb. i. 2, 3. *quem constituit hæredem omnium, per quem etiam mundum condidit. Qui cum sit effulgentia gloriæ et character subsistentiæ illius* &c. Ex quo quid aliud intelligi potest quam Deum divinæ naturæ quantum voluit Filio impertisse? immo etiam substantiæ divinæ, modo ne substantia pro essentia tota accipiatur, quam Pater et Filio dederit et eandem numero sibi retinuerit; hoc enim nos⁷ est gignere sed repugnantia loqui. Hæc sunt quæ de Filii Dei generatione divinitus traduntur. Qui sapere vult altius, revera non sapit, sed inani captus philosophia vel potius sophistica implicat se statim et tenebris circumdat.

Verum cum Christus non solum Dei Filius unigenitus sed etiam Deus aliquoties in scripturis nominetur, unumque omnino esse Deum omnes⁴ doceamur; plerisque hæc stare simul non posse persuasis acutioribus, ut sibi videbantur, in mentem venit res sane inaudita, et ab omni ratione alienissima, Filium, quamvis persona atque numero alterum, essentia tamen cum Patre esse unum, adeoque Deum unum.

Verum nisi ratio saltem unius et duorum apud Deum atque homines eadem semper sit, frustra nobis mandatum illud primum toties intonaverit Deus, unum atque solum se esse Deum, si alter præterea existere dicatur, qui et ipse unus Deus credi debeat. Unus et alter unius essentiæ esse non possunt; Deus est unum ens, non duo; una essentia unius est entis, una etiam subsistentia, quæ nihil aliud quam essentia substantialis est: si uni essentiæ duas subsistentias dederis sive personas, repugnantia dixeris, essentiam unam et non unam: si una essentia divina communis est duorum, habebit se illa essentia sive Deitas aut ut totum ad partes, aut ut genus ad species, aut denique ut subjectum commune ad accidentia sua: nihil horum

⁷ Forte rectius *non*,

concesseris, quæ absurdissima sequantur quo alio modo una tertia possit duorum pluriumve esse, nunquam expediverint.

Quod si verba ipsius Dei reges et magnates alloquentis satis expendissent, Psal. lxxxii. 6. *ego dico, dii quidem estis, et filii Altissimi vos omnes.* et ipsius Christi, Joan. x. 35. *si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi scriptura.* et Pauli, 1 Cor. viii. 5, 6. *etiamsi sint qui dicantur dii, et in cœlo et in terra: (sicut sunt dii multi et domini multi) nobis tamen unus est Deus Pater ille a quo omnia &c.* Petri denique 2. Ep. i. 4. *ut per hæc efficeremini divinæ consortes vel participes naturæ:* quod longe majus est quam esse deos, quo sensu reges dii dicti sunt, nec tamen sanctos quisquam ejusdem cum Deo essentiae fore idcirco crediderit; hæc, inquam, si satis expendissent, tantam vim inferre rationi, immo scripturarum tot testimoniis luculentissimis necesse non habuissent.

Nos itaque in sacris rationi renuntiemus; quod divina scriptura docet, id unice sequamur. Expectet igitur nemo dum hic longum ex metaphysicis apparatus præmittam, et personalitatum illud totum drama advocem, cum hoc primum ex plurimis sacræ scripturæ locis clarissimum sit, unum esse vere ac proprie atque a seipso summum Deum: et unus cum dicitur, quandoquidem unam duntaxat personam, quod aiunt, id est, unam numero, humana ratio et loquendi usus Deique populus Judaicus semper intellexit, ex sacris libris quæramus, quis ille unus, ille verus atque summus Deus sit: idque imprimis ex evangelio; hoc enim apertissimum esse oportet, quod Christus ipse suos apostolos, quod ipsi apostoli suos discipulos de uno Deo explanate et copiose docuerunt: hac in parte obscurum aut ambiguum esse evangelium, minime est credendum. Neque enim ad id datum est evangelium, ut de natura Dei incredibilia et nova, Deique populo antea prorsus inaudita expromeret, sed ut promissam a Deo Abrahami salutem gentium per Dei filium Messiam annuntiaret. *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit.* Joan. i. 18. Filium itaque imprimis de Deo consulamus.

Filii apertissimo testimonio, Pater est ille unus verus Deus, a quo omnia. Marc. xii. 28, 29, 32. interrogatus a Scriba quòdnam esset primum omnium mandatum, respondit ex Deut. vi. 4. *primum omnium mandatum est, audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est*: vel ut est Hebraice, *Jehova Deus noster, Jehova unus*. Assensit Scriba; *unus est Deus, nec alius est præter eum*. Assensum illum Christus approbavit v. 34. Scribam autem ut et omnes Judæos sic intellexisse, unum esse Deum ut qui una duntaxat, nunc vulgo quod aiunt, persona sit, manifestissimum est; eumque fuisse solum Deum Patrem probatur ex Joan. viii. 41. 54. *unum Patrem habemus Deum. Pater meus is est qui glorificat me; quem vos dicitis Deum vestrum esse*. et iv. 21. *neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem*. Convenit igitur Christo cum universo populo Dei, Patrem esse unum illum atque solum Deum. Tam enim obscurum fuisse, perque tot sæcula non intellectum prorsus in ecclesia primum omnium mandatum, duasque alteras personas ignotas plane in populo Dei, divino honore ad illam usque ætatem caruisse, quis credat? cum Deus de evangelico etiam cultu docens populum suum, Jehovah unum quem semper habuerint pro Deo præmoneat habiturum, et Davidem, id est, Christum pro rege ac Domino: Jer. xxx. 9. *servient Jehovah Deo suo, et Davidi regi suo, quem excitabo ipsis*. Sane hic Christus, qualem eum a populo suo sub evangelio vel nosci vel coli Deus volebat, a Jehova uno Deo et natura et titulo distinguitur. Itaque nec ipse Christus Dei Filius in Evangelio aliud nos docet de uno Deo atque lex docuerat; eumque Patrem esse suum clarissime ubique asserit. Joan. xvii. 3. *hæc est vita æterna, ut cognoscant te illum solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum*. et xx. 17. *ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et ad Deum meum et Deum vestrum*. Certe si Pater est Deus Christi et Deus noster, Deusque est unus, quis est Deus præter Patrem?

Hoc etiam Christi apostolus et interpret Paulus, tam clare tamque perspicue et quasi id unum agens nos docet, ut nemo in ecclesia pastor catechumenum de uno Deo, quemadmodum humana omnis ratio unum numero intelligit, disertius et planius docere potuerit. 1 Cor. viii. 4, 5, 6.

scimus idolum nihil esse in mundo, et nullum esse Deum alium nisi unum: nam etiamsi sint qui dicantur dii et in cælo et in terra (sicut sunt dii multi et domini multi) nobis tamen unus est Deus, Pater ille, a quo omnia, et nos in ipso, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum. Hic nullum esse Deum alium vel alterum, nisi unum, non essentiam solum sed personam etiam alteram quamcunque excludit; diserte enim, v. 6. ille unus est Pater; non alia igitur persona nisi una; quemadmodum esse alium ad asserendam Sancti Spiritus personam Theologi ex Joan. xiv. 16. argumentari solent: et Diis dictis sive in cælo sive in terra, solus Deus pater ille a quo omnia, et multis unus numero opponitur: Filius etsi alius Deus, hic Dominus tantum appellatur: is a quo omnia ab eo per quem omnia, clare, et siquidem diversitas causandi diversitatem essentiæ arguit, essentia distinguitur. Numerica porro differentia cum ab essentia fluat, qui duo sunt numero, duo sint etiam essentia necesse est. Unus Dominus, nempe factus a Deo paret Act. ii. 36. magis ergo Dominus Pater, qui fecit, etiamsi hic Dominus non dicatur. Nam qui Patrem Deum unum dicit, dicit eundem unum summum Dominum; ut est Psal. cx. 1. dixit Dominus Domino meo: de quo loco infra uberius. Qui unum Dominum Jesum Christum dicit, non dicit eundem unum Deum, præsertim cum et Dominus et Christus a Deo Patre sit factus Act. ii. 36. Quem itaque hic dicit unum Dominum Jesum Christum, ejusdem alibi et Deum et Dominum dicit Patrem: Eph. i. 17. Deus Domini nostri Jesu Christi. 1 Cor. xi. 3. caput Christi Deum. et xv. 28. ipse Filius subjicietur ei. Sane Pater, si Pater Christi, si Deus Christi, si caput Christi, si is cui Christus Dominus immo ipse Filius subjicitur et subjicietur, quid abest quin Pater sit ejusdem Christi Domini etiam Dominus, ejusdem Christi Dei etiam Deus; cum Christus quo modo est Dominus, quo modo Filius, eodem esse Deum necesse sit? Postremo Pater is est a quo et ex quo, et per quem, et in quem sunt omnia, Rom. xi. 36. Heb. ii. 10. Filius non a quo, sed per quem duntaxat; idque addita exceptione, omnia, nempe, quæ facta sunt, Joan. i. 3. omnia, excepto eo qui subjecit ei omnia. 1 Cor. xv. 27. Clarum est igitur intelligi debere per quem nempe secundaria ac delegata vi sunt omnia: et particulam per,

cum ad Patrem refertur, principem notare causam, ut Joan. vi. 57. *vivo per Patrem*; cum ad Filium, secundariam et instrumentalem: de quo infra clarius.

Sic Eph. iv. 4, 5, 6. *unum est corpus et unus spiritus, sicut et vocati estis in unam spem vocationis vestræ: unus Dominus, una fides, unum baptisma: unus est Deus et Pater omnium, qui est supra omnes, et per omnes, et in omnibus vobis*. Hic unus est spiritus, unus Dominus; at unus est Pater, et ita unus Deus, quemadmodum cætera illa omnia una sunt, id est numero, adeoque ipsa persona. 1 Tim. ii. 5. *unus est Deus, unus etiam mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*. Hic a natura inferiori, homo potius nominatur totus mediator, ne vel par Patri, vel idem existimetur Deus, cum de uno Deo distincte et accurate agitur. Et sane quemadmodum sui mediator ad se aliquis esse queat, expediri nulla ratione potest: juxta illud, Gal. iii. 20. *mediator unius non est; Deus vero unus est*. Mediator igitur Dei quo pacto Deus? Quid quod ipse de se constanter testatus est Joan. viii. 28. a seipso nihil facere, et v. 42. a seipso non venire. Certe ergo ad seipsum non agit mediatorem; ad seipsum mediator non redit. Rom. v. 10. *reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus*. Cui Deo reconciliati sumus, is si unus est, non erit Deus is per quem reconciliamur, cum alter sit; nam si est idem, ipse medius inter se et nos, reconciliabit nos sibi per se; quod prorsus inextricabile est.

Cum hæc omnia per se tam clara sint, ut nulla explanatione indigeant, unum Patrem a seipso esse Deum, quod qui non est, Deus esse non potest, mirum quam putidis argutiis, ne dicam præstigiis, claritatem horum locorum obscurare atque eludere conati sint nonnulli, omnem lapidem movendo, omnia diverticula quærendo, omnia tentando, non ut evangelii simplicissimam veritatem simplicibus et pauperibus annuntiare, sed paradoxum aliquod absurdissimum, ne plane corruat, adscitis e media scholarum barbarie miris quibusdam vocabulorum ac sophismatum falsis adminiculis, summa contentione et pertinacia fulcire videantur.

At scripturarum aliarum causa hæc sese commentari defendunt, ut-
cunque rationi videantur minus consentanea; cæteroqui scripturas inter
se consentire non videri. Rationis igitur nulla ratio habeatur; scripturam
rursus audiamus.

Duo duntaxat loci sunt. Primus est Joan. x. 30. *Ego et Pater unum
sumus*: id est, unum essentia, ut vulgo interpretantur. At per Deum
immortalem nihil temere agamus de Deo. Non uno modo unum duæ
res dici possunt. *Ego et Pater unum sumus* ait Filius, ait Scriptura:
acquiesco. Unum essentia divinavit nescio quis: commentum humanum
rejicio. Quemadmodum enim unum cum Patre sit Filius, non nobis
divinandum Filius reliquit, (quisquis id primus in ecclesia sibi arro-
gavit) sed ipse docet clarissime quantum quidem nostra interest scire.
Unum sunt Pater et Filius non utique essentia, ipse enim contra versu
superiore dixerat, *Pater meus qui dedit mihi eas, major omnibus est* (immo
cap. xiv. 28. *major me est*) et in sequentibus diserte negat fecisse seipsum
Deum, eo quod dixisset, *Ego et Pater unum sumus*. Hoc tantum dixisse
confirmat, quod longe minus est, v. 36. *me quem Pater sanctificavit et
misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?*
Hæc de duobus essentia disparatis dici necesse est, et quidem non
æqualibus. Quod si de una duorum divina essentia hæc docet Filius,
cur non potius de una trium? cur individuum dividit trinitatem? Quod
non est totum, non est unum. Ex ipsorum igitur sententia qui affirmant,
Filius et Pater sine Spiritu essentia non sunt unum. Quemadmodum
igitur non⁷ sunt? Ipse solus docere potest; et docet. Primum, quia
unum loquuntur, unum agunt; atque ita se explicat eodem capite cum
Judæi dictum illud perperam intelligerent; v. 38. *operibus credite, ut
cognoscatis et credatis Patrem in me esse, et me in eo*. Sic cap. xiv. 10.
*non credis me in Patre et Patrem in me esse? verba quæ ego loquor
vobis, a meipso non loquor; sed Pater qui in me manet, ipse facit opera*.
Hic Patrem a seipso toto evidenter distinguit, sed Patrem in se manere
quidem ait; quod non essentiam eorum unam sed communionem tantum
arctissimam declarat. Secundo, declarat se et Patrem esse unum quo-

⁷ Aut delendum *non*, quæ vox sententiæ repugnat, aut loco particulæ negantis reponendum
unum.

modo nos cum eo unum sumus: id utique non est essentia, sed dilectione, communione, consensu, charitate, animo, gloria denique. Joan. xiv. 20, 21. *in illo die vos cognoscetis me esse in Patre meo, et vos in me, et me in vobis. Qui habet mandata mea et observat illa, is est qui diligit me; qui autem diligit me, diligitur a Patre meo.* et xvii. 21. *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te; ut et ipsi in nobis unum sint &c.* et v. 23. *ego in iis, et tu in me, ut sint consummati in unum; et ut cognoscat mundus quod tu me miseris, et eos diligas prout me dilexisti.* et v. 22. *ego gloriam quam dedisti mihi dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus.* Cum tot modis Filius Patrem et se esse unum clare doceat, ego eos omnes modos posthabeam? modum alium, nempe illud essentia unum, adversa atque invita ratione, ratiocinando excogitem, aut ab nescio quo primum homine excogitatum præponam? Quo fidejussore? Ecclesia? Ego vero, docente ipsa Ecclesia orthodoxa, recte aliter instituor; Christum prius esse audiendum.

Alter locus, omnium ut putatur vulgo evidentissimus, quo recepta sententia de unitate trium personarum essentiali fundata est, 1 Joan. v. 7. *Tres sunt qui testificantur in cælo, Pater, Sermo, et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt,* præterquam quod et in Syro et duabus reliquis Orientalium versionibus, Arabica nimirum et Æthiopica, et in plerisque Græcis codicibus antiquis non reperiatur hic versus, et in quibus reperitur, mira varietate descriptus est, non magis probat, qui unum esse dicuntur, eos necessario essentia unum esse in cælo, quam quæ sequente versu in terra unum esse dicuntur. Certe de unitate consensus et testimonii itidem ut loco proxime citato, duntaxat hic agi ab Joanne, siquidem Joannis hæc vere sunt, non vidit modo Erasmus, sed Beza etiam vel invitatus agnovit; quos ipsos adire licet. Deinde tres illi quinam sunt? Tres Deos esse pernegabis; ergo nec est unus Deus, sed una trium testium testificatio, unum testimonium. Qui autem unus essentia cum Deo Patre non est, par esse Patri non potest: sed de hoc loco infra amplius capite sequente.

At, inquiunt, ut verbis disertis non ponat Scriptura unum essentia esse Patrem et Filium, ratio tamen ex scripturæ vel his vel aliis

locis id efficit atque evincit. Primum, ut hoc concedam quod nullo modo concedo, tamen in re tam sublimi supraque rationem posita, in ipsis fidei elementis et quasi primis postulatis, solo Dei verbo, eoque clarissimo ac disertissimo, non sola ratione, fides niti potest. Verum hic ratio voce maxima reclamat. Quid enim obsecro evincere hic potest ratio? an sententiam rationi contrariam? Certe ratio rationem parit, non notiones absurdas et ab omni humano intellectu remotissimas. Concludendum est igitur, hanc sententiam neque scriptura neque ratione constare. Reliquum est ex duobus necessario consequentibus, si Deus est unus isque Pater, et tamen Filius quoque Deus dicitur, uti is decreto, ut antedictum est, et voluntate Patris et nomen et naturam divinam a Deo Patre acceperit. Hoc neque ratio ulla redarguit, et Scriptura innumeris testimoniis docet.

Sed quoniam qui Filium volunt unum esse cum Patre Deum, tametsi superioribus illis duobus locis destituantur, quibus omnes etiam non nituntur, id tamen liquido satis demonstrare se posse confidunt, si scripturarum crebris auctoritatibus probare poterunt, Filio et nomen et attributa et opera Dei, divinum denique honorem passim attribui, eandem et nos insistamus viam: neque alio postulamus ut credatur pacto unum esse Deum Patrem et præterea neminem, nisi demonstramus atque evincimus, primum, hæc omnia omnibus in locis cum ab ipso Filio, tum ab ejus apostolis uni duntaxat Deo Patri verbis disertis attribui; deinde, sicubi hæc Filio tribuuntur, id ita fieri, ut primario ac proprie Patri soli attribuenda hæc esse omnia facile possit intelligi; quicquid Filio Deitatis tribuitur, id omne Filium fateri se Patris dono singulari ac beneficio possidere, idemque apostolos testari; majorem proinde rebus omnibus Patrem Filio et ipsum Filium et apostolos ejus dictis suis omnibus et scriptis agnoscere.

Scio quid hic sint responsuri, qui unum esse Deum, non unum tamen Patrem Deum esse credunt. Occurram itaque initio semel, ne ad loca singula molesti sint atque obstrepant. Duo petunt principia, quod dici solet, vel emendicant potius ut sibi gratis demus; primum,

ut Dei nomen Patri soli passim attributum, οὐσιωδῶς intelligatur non ὑποστατικῶς, id est, ut unius Patris nomen tres personas significet, vel totam trinitatis essentiam, non unam Patris personam. Quæ distinctio cum multis modis absurda est, tum ad eorum duntaxat excogitata sententiam sustentandam; cum re quidem vera non eam sustentet, sed ab ea sustentetur; adeoque sententiam ipsam si infirmaveris, id est, negaveris modo, inanis illa distinctio simul cadit: quæ non inanis modo, sed omnino nulla distinctio est, immo idem per idem, græcis adverbiiis ad præstringendos novitiorum oculos callide vibratum. Cum enim essentia et hypostasis, ut secundo capite ostendimus, idem sit, conjugata certe adverbia essentialiter et hypostatice nihil distinguunt. Si igitur Dei nomen soli Patri essentialiter attribuitur, hypostatice etiam soli Patri attribuetur; cum una essentia substantialis nihil aliud quam hypostasis una sit, et contra. Quæsiverim itaque ab adversariis velintne Deum Patrem ens esse an non? Ens certe entium. Ergo, inquam, ut hypostasin unam, ita essentiam quoque sibi propriam, et maxime omnium incommunicabilem habebit, nemini, id est, nulli præterea personæ, communem: nec propriam hypostasin sine propria essentia habere potest. Enti enim æque omni impossibile est essentiam suam, per quam est id quod est, et ab aliis omnibus numero differt, cum alia re quavis habere communem. Filius igitur ut propriam hypostasin, ita et propriam sibi essentiam si non habet, sed Patris, profecto eorum sententia aut non ens efficitur, aut cum Patre plane idem. Quæ quidem doctrina religionem Christianam funditus evertit. Quod autem responderi solet, essentiæ quidem unius finitæ unam duntaxat posse esse personam, infinitæ essentiæ posse esse personas plures, ridiculum est; eo enim ipso quod infinita essentia est, tanto magis non-nisi unius personæ esse potest. Patris cum essentiam tum personam omnes infinitam esse agnoscunt; communicari igitur Patris essentia personæ alteri non potest: sic enim duo infiniti esse possent, immo millies milleni.

Alterum petunt, ut quicquid Divinitatis Filius Patri soli et quasi majori tribuit, id vel tanquam homo vel tanquam mediator tribuisse

existimetur: quod quoties locus et res ipsa postulat, ultro idque sine ullo nostro incommodo facile dabimus; contendant enim quantum volent, Filium ut hominem duntaxat aut mediatorem Patri soli tribuisse omnia, nunquam ea ratione probaverint Deum esse cum Patre unum: quoties non ipsa res sed eorum duntaxat theses flagitant uti hoc sibi gratis demus, facile negabimus; Filiumque maxime ut Filium, etiam ut Deum, Patri tanquam Dei Deo, non sibi quocunque nomine aut ratione tribuere quæ tribuit, ostendemus.

Ad nomen igitur quod attinet Dei, id, ubi etiam Patris et Filii simul fit mentio, tenore perpetuo Patri soli tribuitur, si eos tantummodo excipias locos de quibus infra singulatim videbimus; cæteros longe plures, priore nunc loco, et quamvis longo, firmo tamen agmine plerosque proferemus. Joan. iii. 16. *ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum* &c. et vi. 27. *hunc Pater obsignavit Deus.* et v. 29. *hoc illud est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit.* et xiv. 1. *creditis in Deum? etiam in me credite.* Credere autem in aliquem quid valeat, infra dicemus: interim hic duo disparata manifesta sunt, *in Deum* et *in me.* Sic omnes simul apostoli. Act. iv. 24. *sustulerunt vocem ad Deum dixeruntque, Domine tu es Deus ille qui fecisti cælum ac terram—qui Spiritu Sancto per os Davidis pueri tui dixisti, cur fremuerunt gentes adversus Dominum et Christum ejus?* Rom. viii. 3. *Deus suo ipsius Filio misso.* 1 Thess. iii. 11. *ipse vero Deus et Pater noster, et Dominus noster Jesus Christus dirigat* &c. Col. ii. 2. *ad agnitionem mysterii Dei ac Patris et Christi.* et iii. 3. *vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* 2 Tim. iv. 1. *obtestor te in conspectu τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου* &c. 1 Joan. iv. 9. *charitas Dei, quod Filium suum* &c. Sic etiam ubi Christus prior nominatur. Gal. i. 1. *per Jesum Christum ac Deum Patrem qui suscitavit eum ex mortuis.* 2 Thess. ii. 16. *ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus ac Pater noster.* Idem ex omnibus Pauli cæterorumque apostolorum epistolis, ipso statim initio, ubi maxime quisnam is sit cujus divina auctoritate sint missi, explicate, ut par est, atque distincte asseverare solent. Animadvertas licet Rom. i. 7, 8. 1 Cor. i. 1, 2, 3. 2 Cor. i. 1, 2, 3. et sic deinceps ad Apocalypsin usque. et Marc. i. 1.

Attributa etiam divina solius esse Patris docet Filius, excluso etiam seipso. Omniscientiam. Mat. xxiv. 36. *de die autem illo et hora nemo novit, ne angeli quidem cœlorum, sed Pater meus solus.* et clarius, Marc. xiii. 32. *ne angeli quidem, nec ipse Filius, sed Pater.* Supremum in cœlo ac terra imperium, summam auctoritatem, summam decernendi potestatem pro liberrima voluntate sua. Mat. vi. 13. *tuum est regnum, potentia ac gloria in sæcula.* Et xviii. 35. *ita et Pater meus cœlestis faciet vobis; nisi remiseritis &c.* et xxvi. 29. *in regno Patris mei.* et cap. xx. 23. *sedere ad dexteram meam et sinistram meam, non est meum dare, sed quibus paratum est a Patre meo. Non est meum,* mediatoris nimirum, ut vulgo interpretantur. At dubium non est, quin mater et filii tantam rem ambitiose petentes, totum Christum, quantuscunque esset, orarent, ut, quanto maxima vel hominis vel Dei potentia valebat, daret quod petebant. v. 20. *adorans et petens.* et 21. *dic ut sedeant.* His Christus etiam totus respondit, *non est meum;* et ne aliqua tamen ratione suum hoc esse putarent, non in sua quacunque sed in Patris potestate solius hoc esse testatur. Si ut mediator duntaxat respondisset, sophistam sane, quod absit, egissè videretur, matremque et filios ea captione elusisse, quam Logici pravam expositionem vel æquivocam vocant, cum alio quis respectu aut animi sensu respondet quam interrogatus est. Idem de aliis hujusmodi locis est dicendum, quoties Christus de se verba facit. Postquam enim duæ naturæ in unam personam hypostatice coaluere, quicquid de se loquitur Christus, non alterutram naturam, sed totam Christi personam de se toto loqui necesse est, nisi ipse distinguit. Qui unionem, quam vocant, hypostaticam arbitrato suo divellunt, nihil profecto sincerum sermonibus aut responsis Christi relinquunt; ambigua et incerta, vera et non vera omnia, non Christum, sed pro Christo nescio quem, nunc hunc nunc illum sermocinantem nobis exhibent; ut Horatianum illud in eos probe conveniat

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

Luc. xxiii. 34. *Pater, remitte hoc ipsis &c.* Joan. xiv. 2. *in domo Patris mei.* Etiam ipse Christus Mat. xxvi. 39. *Pater mi, si possibile est, abeat*

a me poculum istud; veruntamen non ut ego volo, sed ut tu. Certe quibus voluntas non eadem, iis nec essentia eadem. At nec intellectum nec voluntatem numero eandem esse Patris et Filii, multis ex locis docetur. Mat. xxiv. 36. *nemo novit &c. sed Pater meus solus.* et Marc. xiii. 32. *nec ipse Filius, sed Pater.* Joan. vi. 38. *descendi e cælo non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem mittentis me.* Quibus igitur nec intellectus, nec voluntas numero eadem, iis essentia esse eadem non potest; nec tergiversandi ullus hic locus, cum de natura etiam divina Filii hæc ipse Filius protulerit. Et v. 42. idem. et v. 53. *an putas me non posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quam duodecim legiones angelorum?* Marc. xiv. 36. *Abba, Pater, omnia fieri abs te possunt: transfer a me poculum istud &c.* Luc. xxii. 29. *disposuit mihi Pater meus regnum.* et xxiii. 46. *Pater, in manus tuas depono spiritum meum.* Joan. xii. 27. *Pater, libera me ab hora hac.* Si solus homo petiit hæc omnia (quod solet responderi) cur a solo Patre omnia, non a seipso, siquidem ipse etiam est Deus? Si homo et summus ipse Deus, cur omnino petiit quod penes se erat? Quid divina natura cum humana in unam personam conjuncta opus fuit, si ipsa par Patre,⁸ omnia tamen Patre accepta retulit? Bonitatem summam. Matt. xix. 17. *cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi unus, nempe Deus.* Si blandientium titulos Pharisæis dari solitos Christus noluit sibi sumere, eamque ob rem juvenem illum paulo severius accepit, mirum non est; hoc utique planum, cum ait, nullus est bonus nisi unus, nempe Deus, noluisse se eundem essentia cum uno illo Deo haberi: sic enim quid aliud nisi bonitatis laudem a se removisset, ut in se conferret? Joan. vi. 32. *Pater meus dat vobis panem illum cælestem verum.* v. 65. *neminem posse venire ad me (et hominem scilicet et Deum) nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Gloriam summam. Matt. xviii. 10. *angelos eorum in cælis per omne tempus cernere faciem Patris mei qui in cælis est.* Joan. xvii. 4. *ego te glorificavi in terra &c.* Quid, quod et promissio veræ sapientiæ, etiam in ipso Christo cognoscendo (id ipsum quod nunc quærimus) fit obedientibus Patri. Joan. vii. 17. 18. *si quis voluerit quod*

⁸ Locus plane corruptus. An legendum, *patri*, vel etiam *ipse par patri*?

ille vult facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus qui misit ipsum, hic verax est, et injustitia in eo non est. et xv. 8. in hac re glorificatus fuerit Pater meus, ut fructum multum feratis, et eritis mei discipuli. Matt. vii. 21. Nam quisquis dicit mihi Domine, Domine, non introibit in regnum cælorum; sed qui facit quod vult Pater meus qui in cælis est. et xii. 50. quisquis fecerit quod vult Pater meus qui est in cælis, is est meus frater et soror et mater. Sic divina omnia Christus ipse tribuit soli Patri. Sic itidem ubique tribuunt apostoli. Rom. xv. 5, 6. Deus auctor tolerantiae et consolationis, det vobis &c. secundum Christum Jesum. et xvi. 25, 26, 27. ei vero qui potest vos stabilire &c. ex imperio æterni Dei &c. soli inquam sapienti Deo gloria esto per Jesum Christum. Judæ 25. soli sapienti Deo servatori nostro gloria esto per Jesum Christum Dominum nostrum, ut vetus interpretes et nonnulli codices Græci habent. 1 Tim. vi. 13, 14, 15, 16. denuntio tibi coram Deo qui vivificat omnia, et Jesu Christo qui testatam fecit &c. usque ad illustrem illum adventum Domini nostri Jesu Christi; quem præstitutis temporibus ostendet ille beatus, Rex ille regum et Dominus dominorum: qui solus habet immortalitatem; lucem habitans inaccessam; quem vidit nemo hominum, neque videre potest; cui honor et robur in æternum. Amen.

*Opera. Rom. xvi. 25, 26, 27. ut supra. 1 Tim. vi. 13, 14, 15, 16. ut supra. 2 Cor. i. 21, 22. porro qui nos confirmat vobiscum in Christum, Deus est; qui etiam obsignavit nos. Deus autem qui confirmat est unus. 1 Pet. i. 2. electis ex præcognitione Dei Patris ad sanctificationem Spiritus per obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi. Etiam erga ipsum Filium opera vel in ipso Filio. Act. v. 30, 31, 32, 33. Deus ille patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem—. hunc, inquam, Deus dextra sua evectum, constituit principem ac servatorem, ut det resipiscen-
tiam Israeli, et remissionem peccatorum. Gal. i. 1. per Jesum Christum ac Deum Patrem, qui suscitavit eum ex mortuis. Rom. x. 9. si credideris in corde tuo quod Deus eum suscitavit ex mortuis, servaberis. 1 Cor. vi. 14. Deus et Dominum suscitavit, et nos suscitabit potentia sua. 1 Thess.*

i. 9, 10. *ad expectandum Filium ejus e cœlis quem suscitavit ex mortuis.*
 Heb. x. 5. *sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem adaptasti mihi.*
 1 Pet. i. 21. *per eum credentes in Deum qui suscitavit eum ex mortuis.*
 En quot locis a Patre solo suscitatus Filius dicitur; quibus unus ille
 Joan. ii. 19. *destruite templum hoc, et intra triduum excitabo illud,* præ-
 ponderare non debet; ubi ad non suos, pleniore responso indignos,
 breviter et ænigmatice non explanate locutus est, adeoque paternæ
 potentiæ mentionem facere necesse non habuit.

Honorem Divinum. Quemadmodum enim Filius Patrem solum
 passim adorat ac veneratur, ita et nos docet. Matt. vi. 6. *ora Patrem*
tuum. v. 9. *vos igitur orate, Pater noster qui es in cœlis.* cap. xviii. 19.
de omni re quam petierint, fiet iis a Patre meo qui in cœlis est. Luc.
 xi. 1, 2. *doce nos orare &c. dixit autem iis, quum oratis dicite, Pater*
noster &c. Joan. ii. 16. *ne facite domum Patris mei &c.* et iv. 21, 23.
venit tempus et nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem spiritu
ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent. et xv. 16. *ut*
quicquid petieritis a Patre in nomine meo, det vobis. et xvi. 23. *illo die*
me non interrogabitis quicquam: quæcunque petieritis a Patre in nomine
meo, dabit vobis. Rom. i. 8, 9. *primum quidem gratias ago Deo meo*
per Jesum Christum super omnibus vobis, quod—testis enim mihi est
Deus, quem colo spiritu meo in evangelio Filii sui &c. et v. 11. *glo-*
riamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum. et vii. 25. *gratias*
ago Deo meo per Jesum Christum. et xv. 6. *ut concorditer uno ore*
glorificetis Deum ac Patrem Domini nostri Jesu Christi. 1 Cor. i. 4.
gratias ago Deo meo semper de vobis ob gratiam Dei quæ data est
vobis in Christo Jesu. 2 Cor. i. 3. *benedictus est Deus ac Pater Domini*
nostri Jesu Christi; Pater ille miserationum, et Deus omnis consolati-
onis. Gal. i. 4, 5. *qui dedit semetipsum &c. secundum voluntatem Dei*
ac Patris nostri; cui sit gloria in sæcula sæculorum. Eph. i. 3. *bene-*
dictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi &c. et ii. 18. *quoniam*
utrique per ipsum habemus aditum per unum Spiritum ad Patrem. et
 iii. 14. *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri.* et v. 20, 21. *ei vero*
qui summa cum exsuperantia potest omnia facere supra ea quæ petimus

aut cogitamus, pro illa vi agente in nobis, ei sit gloria in ecclesia per Christum Jesum, in omnes ætates sæculi sæculorum. Philipp. i. 2, 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. gratias ago Deo meo &c. Col. i. 3. idem. et iii. 17. quicquid feceritis &c. in nomine Domini &c. gratias agentes Deo et Patri per eum. 1 Thess. i. 2, 3. gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri facientes in precibus nostris, indesinenter commemorantes efficacem vestram fidem et laboriosam charitatem, et patientem illam expectationem in Domino nostro Jesu Christo coram Deo et Patre nostro. et v. 9, 10. ad serviendum Deo vivo, et vero, et ad expectandum Filium ejus e cælis, quem suscitavit ex mortuis &c. 2 Thess. i. 2, 3. idem. 2 Tim. i. 3. gratiam habeo Deo, quem colo a majoribus. Majores autem Pauli Deum Patrem solum colebant. Philem. iv. 5. et 1 Pet. i. 3. idem. et iv. 11. si quis &c. ut eloquia Dei, ex viribus Dei, ut in omnibus glorificetur Deus per Jesum Christum. Jacob. i. 27. religiosus autem cultus pure apud Deum et Patrem, hic est &c. 1 Joan. ii. 1. advocatum apud Patrem habemus, Jesum Christum, justum. 2 Joan. iv. 5, 6. qui sincere ambulent, sicut mandatum accepimus a Patre. hæc est charitas; ut ambulemus secundum præcepta ipsius. Apoc. i. 6. qui fecit nos reges et sacerdotes Deo ac Patri suo, ei gloria et robur in sæcula sæculorum. Matt. xxi. 12. introivit Jesus in templum Dei. At inquirunt qui adversantur, scriptum est Mal. iii. 1. veniet in templum suum ille Dominus, quem vos quæritis, et angelus &c. Respondeo, his verbis more prophetico adventum Domini in carnem significari, sive in templum corporis, ut Joan. ii. 21. Alium enim in templo neque quærebant ullum Judæi quem colerent præter Patrem; et templum ipse Patris domum, non suam, eodem capite nominavit: et illum quidem Dominum et angelum, id est, missum a Deo fœderis mediatorem, non Deum, quærebant: veniet denique in ecclesiam suam, quod templi nomine apud prophetas adumbrari solet. Sic ubi Deus et homines quasi per antithesin ponuntur, solus Pater pro uno Deo est. Jacob. iii. 9. per ipsam benedicimus Deo et Patri, et per ipsam execramur homines, ad similitudinem Dei factos. 1 Joan. ii. 15, 16. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo; non est ex Patre, sed ex mundo.

At Filius aliquoties Deus, immo Jehova dicitur; divina etiam omnia Filio quoque attribuuntur, ut multis cum veteris tum novi fœderis ex locis acriter disputant.

Hoc itaque alterum ex iis est quod initio demonstrandum suscepi; quoniam ex analogia scripturæ jam satis ostendi ubi Patris et Filii mentio simul fit, nomen, attributa, opera Dei, divinum denique honorem uni ac soli Deo Patri semper attribui, ut nunc ostendam, sicubi hæc Filio tribuuntur, id ita fieri ut primario ac proprie Patri soli attribuenda hæc esse omnia, facile possit intelligi.

Notandum enim imprimis est Dei nomen, Dei Patris voluntate atque concessione, etiam angelis, etiam hominibus (quanto magis unigenito Filio, Patris imagini,) haud raro impertiri.

Angelis. Psal. viii. 6. *minorem diis.* et xcvii. 7, 9. cum Heb. i. 6. Judicibus. Exod. xxi. 6. *sistet eum Dominus ejus coram diis* vel magistratibus. et xxii. 8, 9, 28. idem. Psal. lxxxii. 1, 6. *ego dixi, dii estis et filii excelsi vos omnes.* Et toti domui Davidis, sive omnibus sanctis. Zech. xii. 8. *erit domus Davidis ut dii, et angelus coram illis.*

Attribuitur etiam vox אֱלֹהִים pluralis numeri cum sit, (ne plurali plures personas in Deo significari putemus) uni angelo. Judic. xiii. 21. cum 22. *tunc novit Manoa eum angelum Jehovæ esse, quapropter dixit Manoa uxori suæ, omnino morituri sumus, nam Deum vidimus.* Uni Deo falso. Exod. xx. 3. *non erunt tibi dii alii.* Dagoni. Judic. xvi. 23. Et singulis idolis. 1 Reg. xi. 33. Et Mosi. Exod. iv. 16. et vii. 1. Et soli Deo Patri. Psal. ii. 7. et xlv. 8. et sæpissime.

Eadem est ratio vocis אֱדֹנָי Domini, numero quidem plurali, sensu autem singulari; et cum affixis pluralibus Hebræorum more; et אֲדֹנִי cum vocali Patha, de uno homine; cum vocali Kamets, de uno Deo, aut uno angelo Dei personam gerente, passim occurrit.

Hæc sedulo ab ipsis Grammaticis et Lexicographis annotata fere sunt, ut etiam in voce בעל appellative sumpta: idem fortasse de propriis nominibus בעלים et עשתרת censendum. Nam et apud Græcos vox δεσπότης, id est, Dominus, numero itidem plurali, sensu singulari reverentiæ nimirum et honoris causa usurpari solet. Sic apud Euripidem Iphigen. in Aulid. λίαν δεσπότησι πιστὸς εἶ, pro δεσπότη.⁹ et rursus εὐκλεές τοι δεσποτῶν θνήσκειν ὑπερ, pro δεσπότου. Sic nuntius in Rheso et nuntius in Bacchis.

Hæc omnia ideirco attendenda, ne quis imperitia linguarum hallucinatus, voce Elohim cum singulari adjungitur, plurium personarum unam essentiam significari, continuo sibi persuadeat. Etenim in eo siquid est, quot illa vox personas, totidem Deos innuit. Quid, quod voci Elohim nunc adjectivum nunc verbum plurale adjunctum reperitur; quod non personas tantum, sed etiam naturas significaret plures, si quid hujusmodi in syntaxi positum esset. Deut. v. 32. *Deorum viventium.* Jos. xxiv. 19. *Dii sancti ille.* Sic Jer. x. 10. Gen. xx. 13. *cum me errare facerent Dii.* Quid, quod occurrit etiam nonnunquam singularis אֱלֹהִים Deut. xxxii. 18. et sæpe alias. Et nomen singulare אֲדֹנָי Dominus Jehovah adjungitur, Exod. xxiii. 17. Et cum affixo singulari tribuitur Christo, Psal. cx. 1. *dictum Jehovah לְאֲדֹנָי Domino meo.* quibus verbis propheta Christum etiam summi honoris causa Dominum hic nominatum, et alterum ab Jehova, et, si qua affixo fides, minorem dicit. At cum Patrem alloquitur, v. 5. mutato affixo אֲדֹנָי inquit, *Dominus qui sedet ad dextram tuam franget &c.*

Nomen autem Dei videtur attributum angelis fuisse, propterea quod divinitus missi, divinæ speciem gloriæ atque personæ, immo verba ipsa Dei præ se tulerunt. ut Gen. xxi. 17, 18. et xxii. 11, 12, 15. *per meipsum juro, dictum Jehovah.* Nempe quæ vox prophetis in ore tam crebro erat, alibi quidem intelligitur, hic exprimitur, ut intelligamus tandem angelos sive nuntios, tametsi loquentis Dei nomen atque personam sustinere videntur, non sua tamen verba sed mittentis Dei jussa annuntiare.

⁹ Iphig. in Aul. 304. Edit. Beck. et 312. Rhés. 264. Bacch. 1027.

Sic ipse credidit patriarcha Jacobus. Gen. xxxi. 11, 12, 13. *dixit mihi angelus Dei, vidi quicquid Laban facit tibi. Ego sum Deus ille Bethelis* &c. et xxxii. 30. *Deum vidi hisce oculis in os, cum* Hos. xii. 4, 5. *principem se gessit cum Deo, cum angelo.* Exod. xxiv. 10, 11. *aspexerunt Deum Israelis; postquam intuiti essent Deum ipsum.* Deut. iv. 33. *num audierit ullus populus vocem Dei loquentis e medio ignis, ut tu audisti, et vixerit?* et tamen Exod. xxxiii. 20. *non potest homo videre me et vivere.* Et Joan. i. 18. *Deum nemo vidit unquam.* et v. 37. *neque vocem ejus unquam audivistis, neque speciem ejus vidistis.* 1 Tim. vi. 16. *lucem habitans inaccessam, quem vidit nemo hominum, neque videre potest.* Qui igitur auditus quique visus fuit, sequitur Deum non fuisse; ne ubi Dei quidem, immo Jehovah et angelorum simul fit mentio. Gen. xxviii. 12, 13. *ecce angelos; ecce Jehovah.* 1 Reg. xxii. 19. *vidi Jehovah* &c. *et totum exercitum cæli* &c. Isa. vi. 1, 2. *vidi Dominum* &c. *Seraphim astantes* &c. Non ipsum, inquam, Deum vidit, sed quempiam puta angelum parte aliqua indutum divinæ gloriæ, vel ipsum Dei Filium, paternæ gloriæ imaginem; ut Joan. xii. 41. *quum vidit gloriam ejus.* Si enim ejusdem fuisset essentiæ, non magis potuisset aspicere, ne audiri quidem magis quam ipse Pater, ut infra uberius ostendetur. Hinc exanimati erant homines etiam sanctissimi viso angelo quasi vidissent ipsum Deum. Gen. xxxii. 30. *Deum vidi, cum* Judic. vi. 22. *quum vidit Gideon angelum Jehovah eum esse, dixit, Aha Domine Jehova, quandoquidem vidi angelum Jehovah in os.* et cap. xiii. 21, 22. ut supra. Judicibus idcirco impertitum est Dei nomen, quod ii vices Dei in judiciis exercendis quodammodo gerant. Utroque hoc modo, sive ut angelus, sive ut judex, Filius, et longe quidem præstantiore Deus, ea ipsa defensione apud Judæos pro se uti haud alienum est arbitratus, cum ab iis blasphemiam accusaretur quod se fecisset Deum. Joan. x. 34, 35, 36. *respondit Jesus, Nonne scriptum est* &c. *ego dixi, dii estis? si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi scriptura, me quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis blasphemare quia dixi, Filius Dei sum?* præsertim cum judices filios excelsi Deus ipse dixerit ut supra. Hinc 1 Cor. viii. 4, 5. *etiamsi sint qui dicantur dii et in cælo et in terra (sicut sunt dii multi et domini multi) nobis tamen unus est*

Deus, Pater ille a quo omnia, et nos in ipso, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum.

Hac ratione Filium esse Deum, loca ipsa præcipua quæ ad asserendam ejus deitatem afferuntur, perpensa diligenter et considerata satis declarant. Joan. i. 1. *in principio erat sermo, et sermo erat ad vel apud Deum, eratque sermo Deus. In principio*, inquit; non ab æterno. *Sermo*; audibilis ergo: at Deus, ut invisibilis est, ita et est inaudibilis. Joan. v. 37. non igitur ejusdem essentia sermo cum Deo. *Apud Deum, eratque Deus*: nimirum quia apud Deum, in sinu videlicet Patris, ut infra, v. 18. Num ergo unus essentia cum eo ad vel apud quem est? Certe non magis quam discipulus ille unus erat essentia cum Christo cujus in sinu recumbebat, cap. xiii. 23. Respuit enim hoc ratio: scriptura nusquam dicit; humana igitur commenta relinquamus. Ipsum evangelistam sui interpretem sequamur. Apoc. xix. 13. *vocatur nomen ejus, sermo ille Dei*: nempe unius Dei, persona ipse distincta. A quo distincta? a Deo videlicet eoque uno. Quo pacto igitur et ipse Deus? eodem nimirum quo sermo dictus est, quo Filius unigenitus; voluntate unius Dei. Quæ ratio videtur esse, cur versu secundo repetat, *hic erat in principio ad vel apud Deum*: inculcans id quod maxime nos velit animadvertere, non fuisse eum in principio Deum, sed fuisse eum in principio ad vel apud Deum; ut ostenderet eum proximitate solum et dilectione, non essentia Deum fuisse: id quod evangelista innumeris infra locis evangelii sui sic explanat.

Alter locus est vox illa Thomæ, Joan. xx. 28. *Domine mi et Deus mi*. Credulus plus nimio sit is oportet, qui ex hac Thomæ abrupta exclamatione, novam fidei confessionem cæteris discipulis incognitam elicere conetur, præ admiratione non modo Christum Dominum suum sed et Deum majorum suorum, Deum scilicet Patrem inclamantis, ac si dixisset, Domine! quid video, quid audio, quid manibus tracto? Is, quem hic Deum Thomæ dici volunt, ipse paulo ante fassus de se erat v. 17. *ascendo ad Deum meum et Deum vestrum*. Dei autem Deus essentia unus esse non potest cum eo cujus Deus est; nunc utrius ex

voce fidem nostram tutius informabimus, Christi diserte docentis, an Thomæ novitii, modo increduli, nunc subito præ admiratione et eestasi quadam abrupte exclamantis, siquidem Christum Deum suum appellavit. Illatis enim digitis, quem tetigit, nempe hominem, quasi nescius quid diceret, Deum dixit. Neque enim credibile est, unionem hypostaticam in jus¹ personæ sic repente intellexisse, cujus surrectionem modo non credidit. Laudatur itaque Petri fides, qui duntaxat *Filium Dei viventis* dixerat: *beatus es Simon*, Matt. xvi. 16, 17. Fides Thomæ, quamvis ad deitatem Christi asserendam, ut vulgo volunt, multo illustrior, non laudatur, immo extenuatur, et tantum non reprehenditur versu sequente; *quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt*. Et tamen, quamvis tarditas credentis meruerit culpam, testimonii certe tanta quanta nusquam alias de Christo Deo, si plerique recte interpretantur, perspicuitas aliquam profecto laudem tulisset; tulit nullam. Quid igitur vetat hoc loco, quod dixi supra, *Domine mi* de Christo, *Deus mi*, de Deo Patre intelligi, qui Christum tam mirifice suscitando a mortuis jam suum esse Filium testatus esset?

Sic Heb. i. 8. *ad Filium*, vel, de Filio, *thronus tuus, Deus, in sæculum*. At v. 9. *dilexisti justitiam &c. propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis ultra consortes tuos*; ubi singula pene verba indicant, quæ ratione Christus Deus sit; et ad quidvis aliud potius citari ab hoc auctore verba illa Jehovæ, Ps. xlv. per os amasiarum, quam ad æqualitatem Filii cum Patre ostendendam, cum et hæc de Solomone etiam ibidem dicta sint; qui et Deus dici potuit utpote re² annuente etiam scriptura.

Atque hæc tria, eorum quæ afferuntur, certissima propemodum sunt loca: nam ex illo Matt. i. 23. *vocabunt*, sic enim plerique Græci codices, *nomen ejus Immanuel; quod est si interpreteris, nobiscum Deus*, non sequitur eum quem sic vocent necessario esse Deum, sed duntaxat a Deo missum; quemadmodum cecinit Zacharias Luc. i. 68, 69. *benedictus Dominus Deus Israelis quod inviserit et redemerit populum suum, et erexerit &c.* Neque ex illo Act. xvi. 31, 34. *crede in Dominum Jesum*

¹ Lege *ejus*.

² Excidit littera. Corrige *rex*.

Christum. Exultavit cum tota domo quod credidisset Deo. Non enim hinc sequitur, ergo Christus est Deus; neque enim Christum esse ultimum fidei objectum apostoli explanate usquam tradiderunt: sed verba sunt historici succincte loquentis id quod apostoli sine dubio explicatius docuerunt, ut crederent Deo Patri per Christum. Neque ex illo cap. xx. 28. *ecclesiam Dei, quam per proprium sanguinem acquisivit*: nam id est, per proprium Filium, ut alibi: Deus enim proprie sanguinem non habet; et quid frequentius quam sanguis pro sobole dicitur? Verum Syriaca versio non *Dei*, sed *Christi ecclesiam* scribit; ut nostra recens *Domini ecclesiam*. Neque vero Græcorum codicum certa hic fides est; quorum quinque teste Beza legunt τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ; et suspicatur is τοῦ Κυρίου ex margine irrepsisse; cum proclivius sit suspicari irrepsisse, quod additum est, καὶ Θεοῦ. Neque ex illo Rom. ix. 5. *qui est supra omnes Deus benedictus in sæcula, Amen*. Primum enim apud Hilarium et Cyprianum hoc loco *Deus* non legitur; uti nec apud alios patres nonnullos, si qua Erasmo fides: qui etiam ex varia interpunctione, in dubium vocari hujus loci sententiam posse ostendit, utrum de Filio, an potius de Patre intelligenda hæc clausula sit. Sed fac illibata hæc esse; fac de Filio dici; essentiam non attingunt, honorem duntaxat divinum a Patre cum Filio communicatum innuunt; et primum quod sit Deus dictus, ut supra copiose ostendimus. At interpellant, quæ verba habentur de Patre, Rom. i. 25. *præterito creatore, qui est benedictus in sæcula, amen*, eadem nunc de Filio repetuntur; Filius ergo est Patri æqualis. Immo vero inquam superior quam Pater, si hæc ratio ullius est usus: hic enim additur *supra omnes*: sed meminerunt intelligi sit³ debere, ut Joan. iii. 31, 32. *qui superne venit, supra omnes est, qui e cælo venit, supra omnes est*. His verbis natura etiam divina diserte significatur, et tamen *quod vidit et audivit hoc testatur*; quæ verba non a seipso venisse, sed missum et obsequentem Patri declarant. Mediatorem nempe dices. At inquam mediator esse non potuit, mitti et obsequi non potuit, nisi natura minor Deo et Patre. Itaque deposito etiam mediatoris munere, quantus quantus demum erit, aut unquam fuit, subjiciendus est Deo ac Patri. Ita igitur *supra omnes* est, ut is semper

³ Rectius sic.

excipiendus sit, *qui subjecit ei omnia* 1 Cor. xv. 27. adeoque supra eum ipsum est cui omnia subjecit. *Benedictus* denique si est, benedictionem etiam tam ut homo quam ut Deus, divinumque honorem accepit. Apoc. v. 12. *dignus est agnus ille mactatus, qui accipiat potestatem et divitias et vires et honorem et gloriam et benedictionem.* inde v. 13. *ei qui insidet throno et agno benedictio et honor et gloria et robur, in sæcula sæculorum.* Et ille locus 1 Tim. iii. 16. *Deus conspicuus factus in carne,* incerta lectione gravius etiam laborat: apud Ambrosium enim et veterem interpretem Deus hic non legitur, cum magno vetustorum exemplarium consensu; teste rursus Erasmo. Utcunque hæc sint, obscurum non est locum hunc totum de Deo Patre simul cum Filio intelligi oportere, si recte attendatur: summum enim pietatis mysterium non est Christus, sed Deus Pater in Christo, ut patet Col. ii. 2. *ad cognitionem mysterii Dei ac Patris et Christi.* 2 Cor. v. 18, 19. *hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum: nempe quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando eis offensas eorum.* Quidni igitur per omnia reconciliationis munera, quæ hoc ad Timotheum loco recensentur, Deus Pater in Christo fuerit? *Deus conspicuus factus est in carne,* nempe in Filio, imagine sua, alioqui invisibilis: non venit Christus ut se, sed ut Patrem conspicuum faceret, Joan. xiv. 8, 9. *justificatus est in spiritu;* quis enim justificetur potius quam Pater? *conspectus est ab angelis;* in hoc scilicet mysterium introspicere cupientibus, 1 Pet. i. 12. *prædicatus est gentibus;* Pater nimirum in Christo. *fides illi habita est in mundo;* cui potissimum, nisi Patri per Christum? *sursum receptus est in gloriam;* nempe in Filio qui fuit, facta reconciliatione, reversus cum Filio est in gloriam, vel recepit se in gloriam, quam in Filio summam reportaverat. Quid plura? qui receptam tueri sententiam omnino malunt, hæc non de Patre, sed tantum de Filio dici, cum de utroque dispari licet ratione dici possunt, Filium quidem esse Deum facile obtinuerint, non enim ibimus inficias; Deum esse summum cum Patre unum, nequaquam ex hoc loco probaverint.

Proximus est locus Tit. ii. 13. *apparentiam gloriæ magni Dei ac servatoris nostri Jesu Christi.* Nam et intelligi hic potest gloria Dei

Patris cum qua Christus sit adventurus Matt. xvi. 27. ut ex analogia scripturæ intellexit Ambrosius: vis enim tota arguendi ab articulo pendet, qui sine momento fere græcis nominibus vel adesse potest vel abesse, vel utrique nomini communis esse: et sane aliis in linguis ubi usus articuli nullus est, vel de uno vel de duobus æque possunt verba ista intelligi: et sine articulo eadem pene verba de duobus proferuntur Philipp. i. 2. et Philem. 3; nisi quod pro μεγάλου illic πατρὸς adjicitur: et 2 Pet. i. 1. *per justitiam Dei nostri et servatoris nostri Jesu Christi*: hic sine articulo repetitum pronomen ἡμῶν de duobus divisim hæc dici demonstrat, ut in græcis codicibus legitur. Et fides certe ea est, in re præsertim cum primis credenda, quæ non ex locis aliud agentibus, lectione etiam nonnunquam varia atque sensu dubiis, unde exprimi et quasi extorqueri, non ex articulis aut particulis aucupio quodam captari, non ex ambiguis aut obscuris quasi Pythia responsa erui, sed ex clarissimis fontibus pleno ore hauriri debeat. Hæc enim est evangelii præ lege præstantia, hæc aperta simplicitas, hæc vera lux et promissa doctrinæ perspicuitas. Postremo qui *magnum Deum* dicit, neque summum continuo neque cum Patre dicit essentia unum; nec tamen ea ratione Christum esse *Deum magnum* negat, qua supra demonstratum est.

Affertur etiam locus ex 1 Joan. iii. 16. *charitatem Dei, quod ille animam suam pro nobis posuit*. Sed hic Syrus interpres pro *Dei* legit *illius*, et annon alii codices videndum: pronomen ille ἐκεῖνος videtur non ad Deum, sed ad Filium Dei referendum; ut ex collatis superioribus hujus epistolæ capitibus, et hujus capitis versibus 1, 2, 5, 8. colligitur; et ex Rom. v. 8. *commendat suam erga nos charitatem Deus, eo quod cum &c. Christus pro nobis mortuus sit*. *Charitas* igitur *Dei* charitas Patris est, qua is mundum ita dilexit, ut *per proprium sanguinem acquisiverit*, Act. xx. 28. et hic *animam suam*, id est, unigeniti Filii, posuerit ac dederit, ut ex Joan. iii. 16. et plurimorum locorum analogia interpretandum est. Quid si etiam *animam suam* pro dilectissimi vita Filii apostolus intellectam voluit? cum nos quotidiano usu loquendi, amicum quemque dilectissimum, animam sæpe et partem animæ dicere soleamus.

Palmarius locus, ut putatur, est 1 Joan. v. et decerpta pars versus vigesimi: nam si integer legatur, non id efficit cujus causa adducitur. *sed scimus Filium Dei venisse, et dedisse nobis mentem, ut cognoscamus verum illum: et sumus in vero illo, in ejus Filio Jesu Christo; hic est verus ille Deus et vita æterna.* Sumus enim in vero illo in ejus filio, id est, quatenus in illius veri filio sumus, hic est *verus ille Deus*; nimirum is qui modo *verus ille* dicebatur, omisso illic Deo hic addito: etenim is est ille verus, quem ut cognosceremus, venisse scimus Filium Dei, et mentem nobis dedisse, non is qui illius veri Filius dicitur, quamvis proxime nominatus: ipse enim sensus communis flagitat ut articulus hic ad illum verum de quo potissimum agitur, non ad illius veri Filium referatur. Similia exempla non desunt. Act. iv. 10, 11. et x. 16. 2 Thess. ii. 8, 9. 2 Joan. 7. conferatur denique Joan. xvii. 3. cum quo loco locus iste, transpositis duntaxat verbis, sensu consentire prorsus videtur. At, inquires, ex aliquot superioribus locis Christus est Deus: si autem solus verus Deus est Pater, Christus non est verus Deus; si non verus, ergo falsus. Respondeo, id propere nimis arripi: potest enim esse non *verus ille*, vel quia imago duntaxat est illius veri, vel quia illo vero minorem se passim declarat. Nobis hoc semper licebit non dicere de Christo quod scriptura non dicit. Deum dicit scriptura; Deum illum verum non dicit: in hoc nos cur non acquiescimus? falsus sane Deus dicendus is non est, cum quo Deus ille verus utpote dilecto Filio divinam suam potentiam ac gloriam communicavit. Affertur et Philipp. ii. 6. *qui in forma Dei existens.* Hoc autem non magis Deum esse demonstrat, quam quod sequitur, *formam servi accipiens*, demonstrat re vera fuisse servum: etenim forma pro ipso esse apud sacros scriptores nusquam legitur: quod si *forma Dei* pro forma essentiali contenderint hic sumi, non effugerint iidem, quin posita forma ponatur et materia, ponatur et efficiens Dei, quod merito negabant. Idem igitur videtur esse *in forma* ac si in imagine Dei dictum esset; quod sæpe de Christo dicitur, sicut et de homine, ratione licet longe inferiore, et imaginem eum esse Dei, et in imagine Dei esse, videlicet creatum. Plura de hoc loco infra adjiciemus. Postremus affertur locus ex Judæ v. 4. *et solum dominatorem Deum*

ac Dominum nostrum Jesum Christum negant. Quis hic despotam sive dominatorem et *Dominum* non verbose nimis in unum quemlibet simul conferri dixerit? quis non potius de duobus hæc dici, de Patre nimirum solo Deo, ac Domino nostro Jesu Christo, ex collatis aliunde innumeris locis id clare confirmantibus, judicaverit? sed qui ex articulis nescio quam vim elicere solent, propterea quod hic duorum nominum priori duntaxat articulus futilitatis vitandæ causa Græce præponitur, de eodem dici posterius etiam nomen contendunt. Quod si ea vis articulorum esset, quo pacto carere iis cæteræ linguæ possent, non video. Multo minus valuerint citata ex Vetere in Novo Testamento loca, si ad aliud vel plus probandum adhibentur quam ille scriptor evangelicus probandum sibi proposuit. Eo in genere sunt Psal. lxxviii. 18, 19, 20. *curruum Dei duæ myriades &c. Dominus cum illis. Ascendens in sublimine &c. accepisti dona hominibus.* Hic præter quasdam elleipses, quas pro suo arbitrio interpretes varie supplere audent, duorum fit mentio, *Dei* et *Domini*: quod contra ipsos facit qui, collato hoc loco cum Eph. iv. 5. 8. Christi summam deitatem hinc asserere conantur: quod apostolo in mentem non venerat; ut qui longe secus disputet v. 9. *illud ASCENDIT quid est, nisi quod etiam descenderet prius in infimas partes terræ?* unde hoc tantum voluit ostendere, Christum Dominum modo mortuum, nunc cælo receptum, hominibus dedisse dona quæ a Patre acceperat.

Verum ab evangelio ad legis tempora, quod mirum est, recurrunt, qui Patrem et Filium essentia esse unum volunt; et lucem tenebris illustrare conantur. Nempe Filius non tantum Deus, sed Jehova quoque nominatur; ut ex collatis aliquot locis utriusque fœderis ostenditur. Jehova autem unus est, isque summus Deus: ergo Filius et Pater essentia unum sunt. At vero argumentum illud quam infirmum sit, facile apparebit; attributum nempe esse Filio nomen Jehovæ; cum nomen Jehovæ etiam angelis concessum sit, haud secus ac nomen Dei concessum esse supra docuimus, nimirum divinam præsentiam atque personam verbaque ipsa Jehovæ referentibus. Gen. xvi. 7. *inveniens eam angelus Jehovæ.* cum v. 10. *iterum dixit angelus Jehovæ, valde multiplicabo semen tuum.* et

v. 13. *tunc vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis ipsam.* et cap. xviii. 10. *et dixit Jehova &c.* apparet tamen tres illos hospites fuisse angelos. Sic Gen. xix. 1. *duobus angelis.* et v. 13. *misit nos Jehova,* cum xviii. 21, 24. *ne quæso* *וְיִשְׁלַח*, *cui dixit ille, en acceptum habeo te. Jehova demisit pluviam ab Jehova e cælis.* et xxi. 17. *inclamans angelus Dei Hagaram e cælo &c. attendit Deus.* cum v. 18. *patrem gentis magnæ efficiam ipsum.* Sic Exod. iii. 2, 4. *angelus Jehovæ. videns Jehova. inclamavit Deus.* cum Act. vii. 30. *visus est ei angelus Domini.* Si is Christus aut summus Deus fuisset, videtur id Stephanus tum maxime fuisse palam dicturus vel ad fidem aliis vel ad terrorem illis iudicibus incutiendum. Et Exod. 20. ubi lex data est, nulla cujusquam mentio fit qui legem dederit Mosi præterquam Jehovæ; et tamen Act. vii. 38. idem Stephanus qui supra, *fuit, inquit, cum angelo ipsum alloquente in monte Sina.* Et v. 53. docet idem, acceptam esse legem *per dispositionem angelorum.* Sic Gal. iii. 19. *ordinata per angelos.* Heb. ii. 2. *si per angelos dictus sermo fuit firmus &c.* Ergo quæ illic Jehova locutus esse dicitur, non ipse, sed angeli locuti sunt nomine Jehovæ. Nec mirum; non enim convenisse videtur, ut Christus evangelii minister, idem fuerit minister legis. *quanto præstantioris pacti est mediator.* Heb. viii. 6. Illud vero mirum, si legis mediator fuit Christus, id tot apostolos nunquam indicasse, immo contrarium videtur monuisse. Heb. i. 1. *multis vicibus, multisque modis olim Deus loquutus patribus in prophetis, ultimis diebus hisce loquutus est nobis in Filio.* porro Num. xxii. 22. *accensa est ira Dei, et opposuit se angelus Jehovæ.* Et v. 31. *tum detexit Jehova oculos Baleami, qui vidit angelum Jehovæ.* Mox ille angelus v. 32. tanquam Jehova ipse; *ecce ego egressus sum, ut sim tibi adversarius, quia declinat hæc via in conspectu meo.* Et Baleamus v. 34. *si malum videtur in oculis tuis.* Et rursum angelus, *tantum quod edixero tibi* v. 35. cum v. 20. et cum cap. xxiii. 8, 20. Jos. v. 14. *sum princeps militiæ Jehovæ,* cum cap. vi. 2. *dixit Jehova.* Judic. vi. 11, 12. *angelus Jehovæ. Jehova tecum.* cum v. 14. *Jehova dixit.* Et rursus v. 20, 21. *angelus Dei. angelus Jehovæ.* et v. 22. *animadvertit angelum Jehovæ cum esse &c.* cum v. 23. *dixit ei Jehova:* quamquam angelus, ut fere alias, pro Jehova se gessit. v. 14. *nonne mitto te?* et v. 16. *facies;*

nam ero tecum. et ipse Gideon tanquam Jehovah ipsum alloquitur. v. 17. te illum esse qui loqueris tecum. Sic 1 Chron. xxi. 15. miserat Deus angelum. et v. 16, 17. tum David vidit angelum, ideoque procidit, et dixit Deo. et v. 18, 19. tum angelus Jehovah edixit Gadi. Ascendit itaque David secundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovah.

At duæ nonnunquam personæ in eadem sententia Jehova nominantur; ut Gen. xix. 24. *Jehova demisit pluviam ab Jehova e cælis.* 1 Sam. iii. 21. *postquam revelasset se Jehova Schemueli shilunti in sermone Jehovah.* Jer. xxxiv. 12. *fuit verbum Jehovah ad Jeremiam a Jehova, dicendo.* Hos. i. 7. *servabo eos per Jehovah Deum ipsorum.* Zech. iii. 1, 2, 3. *coram angelo. dicebat autem Jehova, increpat Jehova te. et rursus, coram ipso angelo.* Respondeo, his in locis, aut alterum horum esse angelum, ut supra, aut emphatico loquendi more atque usu, bis nomen Jehovah, de eadem tamen persona reciproce dici; nam *Jehova Deus Israel, Jehova unus.* At si hic uterque sua natura ac proprie Jehova est, non jam unus, sed duo plane Jehovah sunt; itaque emphaseos duntaxat causa nomen illud iteratur. Similis locutio extat Gen. ix. 16. *aspiciam, ad recordandum fœderis inter Deum et omnem animantem.* et 1 Cor. i. 7, 8. *expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.* et 1 Thess. iii. 12, 13. *faxit Dominus, ut &c. ut corda vestra stabiliat coram Deo et Patre nostro in adventum Domini nostri Jesu Christi.* hic sive Deus et Pater, sive Dominus Jesus is est qui superiore versu Dominus appellatur, utrobique similis redundantia est. Certe si in locis supra citatis aliisque ejusmodi duos esse intellexissent Hebræi, quorum uterque Jehova pari jure diceretur et esset, credidissent sine dubio sicuti nunc fere creditur, inculcantibus toties prophetis, aut saltem scrupulo gravi laborassent: at ita unquam intellexisse ea loca ecclesiam illam, aut credidisse duos esse, quorum uterque pari ratione et nominaretur Jehova et esset, intelligentem credo neminem affirmaturum: non alio igitur modo intellexisse ea loca videntur atque nos hic intelligimus. Sic de hominibus 1 Reg. viii. 1. *congregari jussit Solomon seniores Israelis &c. ad regem Solomonem Hierosolymas.* Quis tam est fatuus ut putet, duas hic personas in eadem sententia Solomonem

nominari? Constat ergo, et ipso auctore sacro id affirmante, et iis ipsis ita credentibus quibus angeli apparuerunt, impositum angelo nomen Jehovæ; nec angelo solum verum etiam universæ ecclesiæ Jer. xxxiii. 16. ut infra. Sed quoniam hoc mirum videtur Placæo Salmuriensi, angelum præ se ferre nomen Jehovæ, et personatum quendam Jehovah sic esse, et quasi in scena histricum, ostendam ubi Deus ipse declarat suum nomen esse in angelo. Exod. xxiii. 20, 21. *ecce ego mitto angelum ante te, ad servandum te in hac via &c. cave tibi ob præsentiam ejus, et ausculta voci ejus ne exacerbes eum: quia non feret defectionem vestram, quia nomen meum est in eo.* Ille angelus qui ex eo tempore Israelitas alloquebatur, et cujus voci auscultare jubentur, Jehova semper dictus est, et tamen Jehova ipse non fuit. Immo, inquiunt, fuit; nam Christus fuit; 1 Cor. x. 9. *neque tentemus Christum &c.* Respondeo, nihil nunc interesse fueritne Christus necne: illud nunc quæro, an filii Israelis eum angelum revera Jehovah esse intellexerint? si ita intellexerunt, necesse est vel duos esse Jehovas intellexerint, vel Jehovah et illum angelum essentia unum: quod nemo sanus de illo populo dixerit: dicentem refutabit cap. xxxiii. 2, 3, 5: *mittam angelum: non ascendam, ne consumam te. et audiens populus verbum malum istud, luctui se dederunt.* Si credidit populus Jehovah et illum angelum essentia esse unos, divinitate ac gloria pares, cur lugebat, et Jehovah iratiorem ante se ascendere malebat, quam illum angelum, mediatorem certe, si Christus fuisset, et pacificum? si non intellexerunt illum angelum esse Jehovah, necesse est intellexisse, quo modo nos intelligimus, nomen Jehovæ præ se tulisse: idque nec absurdum esse nec histrionicum: exoratus tandem ut ipse ascenderet, hoc tantum annuit, v. 14. *facies meæ præcedent:* quod aliud quid est, nisi ejus nominis et gloriæ in angelo aliquo repræsentatio? Quisquis autem is fuit, sive Christus sive angelorum quisquam alius, non unum fuisse cum Jehova neque parem, verba etiam Jehovæ demonstrant: auscultare voci ejus jussi sunt, non propter ipsius nomen, sed quod nomen Jehovæ in eo esset. Si porro affirmant, illum angelum fuisse Christum, quid aliud evincunt, nisi Christum fuisse angelum, sicut et dici volunt Gen. xlviii. 16. *angelus ille qui vindicat me.* Isa. lxiii. 9. *angelus faciei ejus,* id est, qui faciem ejus sive glo-

riam refert et personam sustinet; officio, inquiunt, angelus, natura Jehova. Sed hæc cui probaverint? Dicitur is quidem Mal. iii. 1. *angelus fœderis*. et ex loco supra citato Exod. xxiii. 20, 21. cum 1 Cor. x. 9. At non idcirco ubicunque angelus de cœlo mittitur, is continuo Christus existimandus est; nec ubi Christus, is continuo Deus cum Patre unus. Enimvero legis et prophetarum obscuritas ad refutandam evangelii lucem adhiberi non debet, sed contra lux evangelica ad illustrandam prophetarum obscuritatem et tropos. Utcunque Moses certe de Christo vaticinans Deut. xviii. 15. *Prophetam, inquit, e medio tui, e fratribus tuis sicut ego sum suscitabit tibi Jehova Deus tuus; ei auscultate*. Humanam hic, inquires, Christi naturam prædicit; at versu, inquam, sequente divinam etiam naturam, eam dico quam Jehovæ vis esse coessentialem, plane a Christo removet, cum ait, *secundum omnia quæ petiisti a Jehova Deo tuo in Horebo, dicendo, ne pergam audire vocem Jehovæ Dei &c.* Christum igitur audituri, prædicente atque testante ipso Mose, non erant Jehovam Deum audituri, neque Jehovam Christum habituri.

Eadem ratione expendendus est prophetici quoque libri stylus Apocalypseos. cap. i. 1. cum v. 8, 11. *significavit mittens per angelum suum*. mox ille angelus (qui verbis iisdem pene describitur quibus ille angelus Dan. x. 5. &c.) *ego sum Alpha et Omega, dicit Dominus, qui est, et qui erat, et qui venturus est*. et v. 13. *similem filio hominis*. et v. 17. *ego sum primus ille &c.* et cap. ii. 7. et sæpius, *quid spiritus dicat ecclesiis*. et xxii. 6. *misit angelum suum*. v. 8. *ante pedes angeli qui mihi hæc ostendebat*. et v. 9. *vide ne feceris; conservus tuus sum &c.* Mox idem angelus v. 12. *et ecce venio cito; et merces mea &c.* et v. 13. idem ait, *sum Alpha et Omega &c.* idem v. 14. *beati qui præstant ejus mandata*. et v. 16. *ego Jesus misi angelum meum &c.* Hæc Bezam eo redegerunt, ut librum hunc tarde ab ecclesia pro apostolico agnitum, adeoque negligentius habitum, versusque quosdam postremi capitis ab Ariano quopiam confusos atque transpositos arbitratus, eos in suum, quem ipsi videbatur, locum restituendos esse censuerit. Id quod nihil necesse erat, si animadvertisset, quod toto Vetere Testamento animadvertere cuivis licet, angelos et nomen Dei atque Jehovæ et personam et verba ipsa quasi sua

suscipere solere; nonnunquam enim et personam et verba ipsa Dei præ se fert angelus, etiam sine nomine vel Jehovæ vel Dei, sed duntaxat angeli, immo hominis, ut sentit ipse Junius in Judic. ii. 1. &c. Sed nomen Jehovæ duas res aiunt significare theologi; vel Dei naturam, vel verborum ac promissionum ejus impletionem. Si naturam adeoque personam Dei significat, cur cui personam atque præsentiam suam imponit, ei nomen eam significans non imponat? Si verborum ac promissionum ejus impletionem, cur cui verba uni Deo convenientia toties attribuit, ei nomen quoque Jehovæ, quo nomine verborum illorum et promissionum impletio significatur, non attribuat? aut si nomen illud usque eo gratum Deo fuit, ut hoc sibi uni sacrosanctum et proprium semper esse voluerit, cur in novo fœdere, ubi promissiones maxime implentur, illud nomen prorsus deposuit, illud Domini solum retinuit, quod angelis atque hominibus commune semper fuit? Si nomen denique quodcunque sic Deo cordi esset, cur se nobis sub evangelio sine ullo prorsus nomine proprio exhibuit?

At instant, esse ubi Christus ipse suo nomine ac persona Jehova dicatur: ut Isa. viii. 13, 14. *Jehovam exercituum ipsum sanctificate, et ipse sit timori vobis &c. et erit sanctificationi vobis: in lapidem autem allisionis et in rupem offensionis ambabus domibus Israelis &c.* cum 1 Pet. ii. 7. *hic factus est caput anguli, et lapis ad quem impingitur &c.* Respondeo, collato versu 13to cum 11mo, *nam ita edixit Jehova mihi &c.* hæc verba non Christi hortantis Israelitas ut ipsum se sanctificarent et timerent, quem nondum norant; sed verba, sicubi alias, Patris esse interminantis fore se *in lapidem &c. ambabus domibus Israelis*, id est, Israelitis ejus præcipue ætatis omnibus. Quod si Christum hæc respiciunt, inusitatum non est apud Prophetas, ut Deus Pater se id facturum pronuntiet, quod postea sub evangelio per Filium fecit: hinc Petrus ait, *factus est caput anguli, et lapis ad quem impingitur.* a quo autem factus nisi a Patre? et cap. 3to, citato hoc ipso Esaïæ loco v. 12, 13. haud obscure Patrem indicat hæc de se locutum. v. 15. *Sed Dominum Deum sanctificate.* quo nomine Christum hic intelligere nemo confirmaverit. et Zech. xi. 13. *edixit Jehova mihi, projice eos conferendos in figulum, mag-*

nificum pretium quo pretiose æstimatus sum ab illis. Respondeo, id non negari; modo hoc simul memoria teneatur, Exod. xxiii. 21. non suum hoc nomen, sed Jehovæ in eo esse: quod infra planius fiet. Quamquam nihil obstat quominus ipsius Patris nomine hæc etiam dici intelligantur; qui ita accipiat quæ in Filium commissuri erant Judæi, ac si in ipsum commissæ essent; quemadmodum et Filius quæ suis fidelibus facta sunt, sibimet ipsi facta esse pronuntiat: Mat. xxv. 35, 40. *esurivi et dedistis mihi &c. quatenus id fecistis uni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.* cujusmodi et illud Act. ix. 4, 5. *Saul, Saul, quid me persequeris?* Idem respondendum de Zech. xii. 10. præsertim si conferatur cum Apoc. i. 7. *videbit eum omnis oculus, etiam quem transfixerunt:* etenim Jehovam nemo unquam vidit, nedum Jehovam hominem vidit, nedum transfixit: deinde eum transfixerunt qui *effudit spiritum gratiæ* v. 10. Pater autem is erat qui per Filium effudit spiritum gratiæ, Act. ii. 33. *adeptus a Patre effudit:* ergo Pater is est quem in Filio transfixerunt; hinc Joannes non dicit *intuebuntur me*, sed *intuebuntur quem transfixerunt* cap. xix. 37. et eodem Zachariæ versu mutata persona dicitur, *et plangent super eum, quasi planctu super unicum et primogenitum*, plane quasi de alio, id est, de Filio potissimum, non de se proprie loquatur Jehova. Ejusdem explicationis est illud Mal. iii. 1. *ecce ego missurus sum angelum meum, qui expediat viam meam ante me: et repente veniet in templum suum Dominus quem vos quæritis, et angelus fœderis quo vos delectamini. ecce venturus est, ait Jehova exercituum.* Unde sic argumentatur Placæus. Ille ante cujus faciem mittendus est angelus Baptista, est Deus Israelis; Christus ille est; non enim missus est Baptista ante faciem Patris. At vero si Joannes Baptista dictus est Elias, Matt. xi. 14. *qui præcessit cum spiritu et virtute Eliæ*, Luc. i. 17. cur non mittere dicatur Pater ante faciem suam, cum mittit ante faciem ejus qui in nomine Patris venturus erat? nam Patrem esse qui misit hunc angelum, verba ipsa sequentia declarant: *me enim qui mittam, et angelum fœderis qui venturus est, et Jehovam exercituum qui hæc ait*, in prima ac tertia eandem esse personam, intelligi vix potest: immo hæc verba esse Patris angelum illum mittentis, interpretatur ipse Christus Matt. xi. 10. *ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam.*

Quis jam nunc misit? Filius, ut placet Placæo: cujus ante faciem? Filii: ergo hic Filius sese alloquitur, se mittit ante faciem suam: novum plane et inauditum; præsertim cum Baptista ipse testetur se a Patre missum Joan. i. 33. *ego non noveram eum; sed qui misit me—, ille mihi dixerat* &c. Misit ergo Deus Pater angelum illum ante faciem Filii sui, quia Filium venturum ille angelus præcessit: misit ante faciem suam, quia ipse erat *in Christo*, vel quod idem est, in Filio, *mundum reconcilians sibi* 2 Cor. v. 19. Sic usurpari nomen et præsentiam Dei pro virtute ac potestate Dei quasi præsentis in Filio, demonstrat alter locus de Joanne Baptista: Isa. xl. 3. *vox clamantis in deserto, parate viam Jehovæ, adæquate in solitudine aggerem Deo nostro*. Baptista enim nusquam clamavit, Christum esse Jehovam aut Deum nostrum.

Ex ipso autem evangelio, quo nos præcipue fundamento niti debemus, et præsertim ex eo evangelii scriptore Joanne, qui id maxime operam dabat, ut deitatem Filii, cujusmodi esset, palam assereret, pergo illud alterum præstare quod in partitione supra sum pollicitus, ipsum Filium, non nomen Dei et Jehovæ solum, verum etiam quicquid præterea habet, Patri acceptum referre; quod idem etiam post eum testantur apostoli, ipsum videlicet esse id quod est, vitam ipsam, attributa, opera, honorem denique divinum. Joan. iii. 35. *Pater diligit Filium, et omnia dedit ei in manum*. et xiii. 3. *sciens Jesus Patrem omnia dedisse sibi in manum, et se a Deo prodiisse*. Matt. xi. 27. *omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Verum hic etiam, quod supra fecerunt, fortasse rursus interpellabunt qui adversantur: habent enim duas naturas Christi earumque simul officium mediatorium quasi parata quædam diverticula responsionum suarum, ut Vertumnum facilius comprehendas. Quod scriptura dicit de Filio, id illi divisim, quoties libet, de Filio nunc Dei nunc hominis dictum volunt; nunc de mediatore vel Deo, vel homine, vel utroque simul. Atqui ipse Filius diserte, *Pater*, inquit, *diligit Filium et omnia dedit ei in manum*, Joan. iii. 35. Nempe quia diligit, non quia genuit; nempe etiam Filio, non mediatori duntaxat. Quanto satius, quanto ad intellectum nostrum accommodatius dixisset, si id intelligi voluisset, quod illi volunt, *Pater diligit Christum*, vel *media-*

torem, vel *Filium hominis*? non dixit, sed absolute, *Filium*; id est, quicquid Filii nomen sua significatione complectitur. Quæro etiam, ut supra, ex quo mediator est factus, maneatne idem Deus qui ex eorum sententia fuit, annon? Si idem, cur a Patre potius quam a seipso petit accipitque omnia? Si a Patre omnia, quid opus est ad officium mediatoris, quod docent, ut sit verus et summus Deus, cum a Patre omnia accipiat, non mediatoris tantum quæ sunt, sed quæ etiam Filii? Si idem Deus non manet, summus nunquam fuit: hinc plane intelligitur illud Joan. xvi. 15. *omnia quæ habet Pater mea sunt*. Domini scilicet Patris. et xvii. 9, 10.—*quos dedisti mihi quia tui sunt, et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt*.

Primum itaque apertissime nomen accipit a Patre. Isa. ix. 6. *cujus nomen vocat Jehova, admirabilem, &c. Patrem æternitatis*; si hujus loci elleipses recte intelligantur: nam profecto proprie loquendo, Filius non est Pater, nec dici potest, neque alias usquam est dictus; ut dictum vel hic esse quoquomodo concedamus: etenim plerique Patrem futuri sæculi vertunt, non æternitatis; id est doctorem sæculi, qui et Pater sæpe dicitur. Philipp. ii. 7, 9. *quapropter etiam ipsum Deus extulit; καὶ ἐχαρίσατο, ex gratia largitus est ei nomen, quod est supra omne nomen*. Heb. i. 4. *quanto excellentius præ illis hæreditate vel sorte accepit nomen*. Eph. i. 20, 21. *quem collocavit—longe supra omne imperium—, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro*. Quidni autem illud nomen Jehova sit, aut si quod excellentius Dei nomen est? nominis autem impositio ad majorem semper, puta patrem vel dominum, pertinere conceditur.

Sed quid de nomine dubitemus, cum Filius ipsum esse itidem a Patre accipiat? Joan. vii. 29. *ab ipso sum*. Idem imminuitur⁴ Joan. i. 1. *in principio*. Æternitati enim hic repugnat et decretum, ut supra dictum est, et nomen Filii, et illa vox *ego hodie genui te*, et *ero illi in Patrem*; et *principium* fuisse tantummodo ante mundum conditum, ut est Joan. xvii. 5. demonstrant Coloss. i. 15, 16, 17. *primogenitus omnis*

⁴ Non dubito quin scripserit Miltonus *innuitur*.

rei conditæ: nam per eum condita sunt omnia quæ in cælis sunt, et quæ in terra &c. Estque ipse ante omnia, et omnia per eum constant. Hic non homo, non mediator, sed creator Filius primogenitus ipse omnis rei creatæ dicitur. Sic Heb. ii. 11. *et qui sanctificat et qui sanctificatur, ex uno sunt omnes &c.* et iii. 2. *fidum ei qui fecit eum.* Nam qui ab æterno genitus est, eum certe Pater genuit nunquam; quod enim ab æterno est factum, id nunquam fiebat; quem Pater ab æterno genuit, eum profecto adhuc gignit; quem adhuc gignit, is nondum est genitus, nondum ergo Filius: quæ enim actio initium non habet, ea neque habet finem. Nec profecto posse fieri ullo modo videtur, ut Filius ab æterno vel gigneretur vel genitus sit. Si Filius est, aliquando certe aut in Patre fuit, et ab eo prodiit, aut separatim ut nunc a Patre in se perque se semper extitit. Si aliquando in Patre fuit, nunc vero separatim existit, mutatus olim est, adeoque mutabilis: si separatim a Patre semper in se extitit, quomodo est a Patre, quomodo genitus, quomodo Filius, quomodo denique subsistentia separatim, quin essentia quoque? cum essentia substantialis et subsistentia, si metaphysicas ineptias mittere velimus, idem sint. Utcunque hæc se habeant, differre nunc numero Filium a Patre nemo non fatebitur: qui differunt numero, eos propriis essentiis, ut loquuntur dialectici, inter se differre, clarius est quam ut quisquam ratione præditus possit inficiari. Pater itaque et Filius essentia inter se differunt. Hæc ita se habere, omni ratione constat; non itidem scriptura constare, quod adhuc reponunt adversarii, id ipsi ostendant. Neque enim obstat illud quo tantopere confiditur, adumbratum in Melchisedecho, Heb. vii. 3. *sine patre, sine matre, sine genere; nec initium dierum, neque vitæ finem habens, sed assimilatus Filio Dei.* Sic enim initium dierum non habuit Filius, ut fuit sine patre terreno: non habuisse ab æterno initium dierum, non magis ostenditur, quam non habuisse patrem, non fuisse filium. Quod si essentiam habuit a Patre, ea quo pacto summe divina, id est, una eademque cum Patris essentia esse potuerit, ostendatur; cum divina essentia, quæ una semper est, generare eandem et ab eadem generari nullo modo possit: nec possit hujusmodi quicquam subsistentia sive persona agere aut pati, quin essentia quoque tota idem

agat et patiatur: generatio autem cum producat aliquid quod extra generantem sit atque existat, Deus certe Deum sibi æqualem gignere non potest, cum quia ipse unus semper est, tum quia infinitus. Cum itaque Filius a Patre essentiam habeat, Filius certe non ordine solum (quæ distinctio sine scriptura multis imponit) verum etiam essentia Patre posterior est: nomenque Filii, quo potissimum nomine summam ei divinitatem astruere solent, sententiam ipsorum maxime refellit. Summus enim Deus a seipso est; qui autem a seipso non est, qui non genuit, sed genitus est, is non causa prima sed effectum est; non igitur summus Deus. Et sane qui ab æterno genitus est, ab æterno fuit; si genitus est qui ab æterno fuit, reddi nulla ratio potest, cur non et Pater sit genitus, et habuerit patrem. Quid, quod pater et filius, relata cum sint, quæ et ratione et re differunt, et juxta leges oppositorum pater non sit filius, nec filius pater, si essentiæ unius essent, quod relatis impossibile est, sequeretur patrem esse filii filium, filium esse patris patrem: quod cujusmodi sit quilibet mentis compos judicato. Nam ne ad unius essentiæ plures hypostases confugere possint, satis jam supra disseruimus. Postremo si Filius est ejusdem essentiæ cum Patre, idemque Filius post unionem hypostaticam in unam personam cum homine coalescit, non video evadi qui possit, quin homo eadem cum Patre quoque persona sit. ex quo affirmato paradoxa non pauca nascerentur. Sed de his fortasse, cum de incarnatione Christi agendum erit.

Vitam. Joan. v. 26. *sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio habere vitam in seipso.* et vi. 57. *sicut misit me vivens ille Pater, et ego vivo vel propter Patrem, ita &c.* idque in æternum: Heb. ii. 8. *ad Filium autem, thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi.* hinc v. 11, 12. *ipsi peribunt, tu autem permanes: tu autem idem es, et anni tui non deficient.*

Attributa; et 1^m. Omnipræsentiam: nam si Pater dedit Filio omnia, si ipsum esse et vivere, dedit etiam esse ubicunque est: hinc ista intelligenda, Joan. i. 49. *priusquam te Philippus vocaret, videbam te.* Nam ex hoc Nathanael nihil aliud credidit quam quod professus

est v. 50.; *tu es Filius Dei* et cap. iii. 13. *Filius hominis qui est in cælo*. Hæc Filium, sive hominis sive Dei, nunquam demonstraverint ejusdem esse essentiæ cum Patre; sed Filium quidem hominis tum cælo descendisse cum in utero virginis conceptus est, esse in cælo, toto nempe animo ac spiritu ut propheta summus, tamen corpore in terris tum versabatur: vel eum, qui virtute altissima nunc factus est homo, eadem virtute vel potiore natura in principio accepta, esse etiam nunc in cælo, vel potius qui erat, ut ὦν utrumvis significat. et Matt. xviii. 20. *illic sum in medio eorum*: et xxviii. 20. *ero vobiscum usque &c.* Verum neque hæc infinitatem omnipræsentiae assequuntur; ut sequente capite dicetur.

Omniscientiam. Matt. xi. 27. *omnia mihi tradita sunt a Patre meo: et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam novit nisi Filius &c.* Joan. v. 20. *Pater amat Filium, et omnia monstrat ei.* et viii. 26. *quæ audiavi ab eo hæc loquor.* et v. 28. *tunc agnoscetis me &c.; sed prout docuit me Pater ita loqui.* et v. 38. *loquor quod vidi apud Patrem meum.* et cap. xv. 15. *omnia quæ audiavi a Patre meo nota feci vobis.* hinc cap. ii. 24, 25. *eo quod nosset omnes &c.* et xxi. 17. *tu nosti omnia.* et xvi. 30. *nunc scimus te scire omnia; per hoc credimus te a Deo produsse.* et iii. 31, 32, 33, 34. *qui e cælo venit—: quod vidit et audivit—. is quem misit Deus verba Dei loquitur; non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Apoc. i. 1. *revelatio Jesu Christi quam dedit ipsi Deus.* hinc cap. ii. 23. *me esse scrutatorem renum—.* nam et fideles quoque dicuntur nosse omnia: 1 Joan. ii. 20. *vos unctionem habetis a sancto illo profectam, et nostis omnia.* absolute autem omnia ne Filius quidem novit; sunt enim quæ Pater sibi soli arcana reservavit. Marc. xiii. 32. *sed de die illo ac hora nemo scit: ne angeli quidem qui in cælo sunt, neque ipse Filius, sed Pater.* Matt. xxiv. 36. *sed Pater meus solus.* Act. i. 7. *tempora et opportunitates quas Pater in sua ipsius auctoritate posuit.*

Auctoritatem. Matt. xxviii. 18. *data est mihi omnis auctoritas in cælo et in terra.* Luc. xxii. 29. *ego vero dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.* Joan. v. 22. *omne judicium dedit Filio.* et v. 43. *ego*

veni nomine Patris mei. et cap. vii. 16. *mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* et viii. 42. *ego a Deo egressus sum et venio; nec a meipso veni, sed ille me misit.* et xii. 49, 50. *ego ex meipso non locutus sum, sed qui misit me Pater, ipse mihi præcepit quid dicam et quid loquar* &c. et xiv. 24; *sermo quem auditis non est meus, sed ejus qui misit me, nempe Patris.* et xvii. 2. *sicut dedisti ei auctoritatem in omnem carnem—.* Apoc. ii. 26, 27. *dabo ei auctoritatem—sicut et ego accepi a Patre meo.*

Omnipotentiam. Joan. v. 19. *non potest Filius a semetipso operari, nisi viderit Patrem operantem: quæcunque enim ille facit, hæc etiam Filius similiter facit.* et v. 30. *non possum a meipso facere quicquam—.* et cap. x. 18. *potestatem habeo deponendi eam, et rursus assumendi: hoc mandatum accepi a Patre meo.* hinc Philipp. iii. 21. *potest subijcere sibi omnia.* Apoc. i. 8. *ego ille omnipotens.* quamquam hoc annon de Deo Patre dicatur ab asseverante auctoritatem suam Filio vel angelo, ut supra, videndum: quemadmodum Psal. ii. 7.

Opera. Joan. v. 20, 21. *Pater enim—, et opera illis majora monstrabit ei: sicut enim Pater—, ita et Filius quos vult vivificat.* et v. 36. *opera quæ dedit mihi Pater ut ea consummem; ipsa opera quæ ego facio testantur de me quod Pater miserit me.* non igitur deitatem testantur, sed missionem a Deo; ut passim. et cap. viii. 28. *tunc agnoscetis me eum esse, et a meipso nihil facere.* et x. 32. *multa bona opera ostendi vobis a Patre meo.* et xi. 22. *scio fore ut quæcunque petieris a Deo, det tibi.* et v. 41. *Pater, gratias ago tibi quod me audieris.* Sic passim in miraculis edendis etiam ubi divinam opem non implorat, fatetur tamen. Matt. xii. 28. cum Luc. xi. 20. *per spiritum, per digitum Dei, ejicio dæmonia.* Joan. xiv. 10. *Pater qui in me manet, ipse facit opera.* Quamquam hæc non sic divina plane fuerunt, ut non ab angelis eadem quoque fierent eodem tempore, eodem in loco ubi Christus ipse quotidie versabatur. Joan. v. 4. *angelus enim descendebat—.* et a discipulis; cap. xiv. 12. *Qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet et majora istis.* Et quæ sequuntur quidem maxima, a Patre tamen accepta; 1^m. conversionem. Joan. vi. 44. *nemo potest venire ad me nisi Pater traxerit eum.* et xvii. 2.

ut quotquot dedisti ei, det iis vitam æternam. et passim: unde Matt. xxiv. 31. *electos ejus.* quoties igitur Christus elegisse dicitur, ut Joan. xiii. 18. et xv. 16, 19. ad apostolicum munus duntaxat electio ea intelligenda est.

Creationem; sed ita tamen ut per eum semper, non ab eo, sed a Patre. Isa. li. 16. *posui verba mea in ore tuo, et umbra manus meæ texi te ad plantandum cœlos, et ad fundandum terram, et ad dicendum Tzïoni, populus meus es.* hoc sive de vetere sive de nova creatione intelligatur, perinde valet. Rom. xi. 36. *ex eo* (nimirum Patre) *et per eum, et in ipsum sunt omnia; ipsi gloria in sæcula.* 1 Cor. viii. 6. *unus Deus Pater ille a quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia.* cætera loca vide infra cap. vii. de Creatione. Per autem præpositio minus principalem causam efficientem significet necesse est, ubi efficiens a quo, id est, principalis, aut nominatur aut intelligitur: intelligitur autem ex iis omnibus et quæ jam dicta sunt, et quæ post dicentur, Patrem omnibus in rebus priorem ac potiozem causam esse: id quod vel Heb. iii. a v. 1. ad 6. satis liquet. *considerate apostolum—fidum ei qui ipsum fecit. conditorem domus suæ, id est, ecclesiæ.* Sed qui et ipsum v. 2. et hæc omnia construxit, est Deus, Pater nempe, v. 4.

Remissionem peccatorum; etiam homo. Joan. v. 22. *omne iudicium dedit Filio.* Matt. ix. 6. *ut sciatis auctoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata, tunc dicit &c.* Act. v. 31. *hunc Deus dextra sua erectum constituit principem ac servatorem, ut det resipiscentiam Israeli et remissionem peccatorum.* hinc cap. vii. 60. *Domine, ne statuas iis hoc peccatum.* Ex his omnibus illud Isaiæ clarius intelligitur de Deo Patre primario dici cap. xxxv. 4, 5, 6. *ecce Deus vester, ultio advenit, retributio Dei, ipse advenit servaturus nos. Tunc aperient se oculi cæcorum &c.* Nam Pater et servatorem Christum constituit, Act. v. ut supra, et venire dicitur, Joan. xiv. 23. et ipsi edere opera, ut supra.

Conservationem. Joan. xvii. 11, 12. *Pater sancte, conserva eos per nomen tuum quos dedisti mihi; ego custodivi eos per nomen tuum.* et v. 15.

rogo—; ut eos a maligno illo conserves. hinc Coloss. i. 17. omnia in eo consistunt. Heb. i. 3. sustinens omnia verbo potentiae suae. Sed Graece legitur non suae sed illius, nempe Patris. plura vide infra, cap. viii. de Providentia, ubi summa rerum gubernatio solius Patris primario esse ostenditur; unde non conservator solum, sed servator etiam Pater Jehova saepe a prophetis dicitur; quod qui de Filio propter nomen servatoris interpretantur, haud leve argumentum deitatis ejus nactus se esse putant: quasi vero in evangelio Pater etiam servator non saepenumero dicatur, ut infra cap. xiii. patebit.

Renovationem. Act. v. 31. hunc Deus dextra sua evectum constituit principem ac servatorem, ut det resipiscentiam Israeli. 1 Cor. i. 30. ex ipso vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque, et sanctificatio, et redemptio. et 2 Cor. iv. 6. quoniam Deus qui dixit, ut e tenebris lux splenderet, is est qui splenduit in cordibus nostris ad praeibendum lumen cognitionis in facie Jesu Christi. et v. 17, &c. ecce nova facta sunt omnia: haec enim omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum. nempe quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. rogamus Christi nomine, reconciliamini Deo; fecit enim ut qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum esset, ut nos efficeremur justitia Dei in eo. Hinc facile explicantur loca illa Jer. xxiii. 6. et hoc est nomen quo vocabit eum, Jehova justitia nostra, cum cap. xxxiii. 16. et hoc est quod vocabit eam (nempe ecclesiam, non idcirco essentia cum Deo unam), Jehova justitia nostra; vel clariore syntaxi, Jehovaham justitiam nostram; vel si quis mavult, hic qui vocabit eam, eodem pertinet.

Potestatem conferendi dona; quippe quam a Patre accepit. Joan. xvii. 18. sicut me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum. et xx. 21. idem. hinc Matt. x. 1. dedit iis auctoritatem adversus spiritus impuros. Act. iii. 6. in nomine Jesu ambula. et ix. 34. sanat te Jesus. Repetantur quae supra dicta sunt de operibus ipsius. Joan. xiv. 16. rogabo Patrem et alium advocatum dabit vobis. et xvi. 13, &c. ille spiritus de meo accipiet—. omnia quae habet Pater mea sunt; propterea dixi illum de meo accepturum. sic cap. xx. 21, 22. sicut misit me Pater, ita &c.

accipite Spiritum Sanctum. hinc Eph. iv. 8. *dedit dona hominibus, cum* Psal. lxxviii. 19. (unde hoc petatum est) *accipiens dedisti dona hominibus.*

Ipsam opus mediatorium vel potius passionis. Matt. xxvi. 39. *Pater mi, si possibile est, abeat a me poculum istud.* Luc. xxii. 43. *conspetus est angelus e caelo corroborans eum.* Heb. v. 7, 8. *Qui in diebus carnis suae deprecationibus et supplicationibus oblatis cum clamore valido et lachrymis apud eum qui poterat ipsum servare a morte; et ex auditis precibus liberatus ex metu quamvis Filius esset, tamen ex iis quae passus est didicit obedientiam.* Si etiam Filius tota persona passionis opus superare per se potuit, cur se deseruit? cur Patris opem imploravit? cur angelus ad corroborandum missus? Qua igitur ratione Filius cum Patre essentia unus aut aequalis credendus? Sic in cruce, Matt. xxvii. 40. *Deus mi, Deus mi, cur deseruisti me?* Deus Filii etiam Dei est Pater; cur Patrem inclamavit? sensit nimirum se ad perferendos mortis dolores ne divina quidem natura sua sibi sufficere. Et moriens, Luc. xxiii. 46. *Pater, in manus tuas depono spiritum meum;* at cuinam potius quam sibi Deo se hominem commendasset, si divina etiam natura sua se satis potenter liberare a morte valuisset? Pater itaque solus resuscitavit; quod nunc proximum est ut videamus.

Resuscitationem ad vitam. 2 Cor. iv. 14. *scientes fore, ut qui suscitavit Dominum Jesum, nos quoque per Jesum suscitet, et sistat vobiscum.* 1 Thess. iv. 14. *Deus eos qui obdormiverint per Jesum ducet cum eo.* Sed de hoc supra hoc ipso capite locis pluribus citatis uberius jam diximus.

Adventum in iudicium. Rom. ii. 16. *quo die iudicabit Deus occulta hominum secundum evangelium meum, per Jesum Christum.* 1 Tim. vi. 14. *usque ad illustrem adventum Domini nostri Jesu Christi.*

Honorem divinum. Joan. v. 22, 23. *omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorent Filium prout honorant Patrem—, ut qui miserit eum.* Philipp. ii. 9, 10, 11. *extulit; largitus est, ut ad nomen Jesu—: omnisque*

lingua profiteatur Jesum Christum esse Dominum ad gloriam Dei Patris. Heb. i. 6. *quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, et adorent eum omnes angeli Dei.* Apoc. v. 12. *dignus est agnus ille mactatus qui accipiat—.* unde Act. vii. 59. *invocantem et dicentem, Domine Jesu.* et ix. 14. *qui invocant nomen tuum.* 1 Cor. i. 2. *cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi.* 2 Tim. ii. 22. *cum iis qui invocant Christum ex puro corde.* id esse⁵ quemadmodum explicatur Col. iii. 17. *quicquid feceritis—, in nomine Domini Jesu Christi istud agite, gratias agentes Deo et Patri per eum.* 2 Tim. ii. 19. *quisquis nominat nomen Christi.* Non alia igitur ratione Filium Dei videmur invocare, quam veluti advocatum nostrum ad Patrem. Sic Apoc. xxii. 20. *Veni igitur, Domine Jesu;* ad iudicium nempe exercendum, *quod Pater ei dedit, ut omnes honorent Filium &c.* Joan. v. 22, 23. *ut supra.*

Baptizari in nomen ejus. Matt. xxviii. 18, 19. *data est mihi omnis auctoritas in caelo et in terra; profecti igitur docete—, baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus Sancti:* sed de hoc amplius cap. sequente.

Tum credere in eum, siquidem is honor duntaxat divinus est; creditur enim in Deum et in Mosen Exod. xiv. 31. et in prophetas 2 Chron. xx. 20. et in omnes sanctos Philem. 5. speratur etiam in Mosen Joan. v. 45. et credere in aliquem nihil aliud videtur Hebraico sermone esse quam sermone Græco aut Latino credere alicui; quicquid est distinctiunculæ, ex scholis non ex scriptura ortum habet: nam credere in aliquem, est ubi fiduciam nullam notat; Joan. ii. 23, 24. *multi crediderunt in nomen ejus,—; ipse autem Jesus non credebat iis semetipsum.—* et xii. 42. *multi crediderunt in eum, sed propter Phariseos hoc non profitebantur.* et credere alicui summam sæpius fidem significat; Joan. v. 24. *Qui credit ei qui misit me, habet vitam æternam.* Rom. iv. 3. *credidit Abrahamus Deo, et imputatum est ei ad justitiam.* 1 Joan. v. 10. *qui non credit Deo.* Tit. iii. 8. idem. Sed et hoc etiam a Patre habet. Joan. iii. 35, 36. *Pater omnia dedit ei in manum; qui credit in Filium,*

⁵ Rectius est.

habet—. et vi. 40. *hæc est voluntas ejus qui misit me, ut quisquis credit in Filium, habeat—*. et xii. 44. *Jesus clamavit et dixit—, non in me, sed in eum qui—*. hinc xiv. 1. *credit in Deum? etiam in me credite*. 1 Joan. iii. 23. *hoc est mandatum ejus, ut credamus nomini Filii ejus Jesu Christi*. Hinc statuamus, *credere in Christum* nihil esse aliud nisi credere Christum esse Filium Dei a Patre missum ad salutem nostrum. Joan. xi. 25, 26, 27. *dixit ei Jesus, ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et quisquis vivit et credit in me non morietur in æternum. credis hoc? ait illi, Etiam, Domine; ego credo te esse Christum Filium Dei qui in mundum venturus erat*.

Gloriam denique Divinam. Joan. i. 1. *sermo erat apud Deum, eratque sermo Deus*. et v. 14. *spectavimus gloriam ut unigeniti egressi a Patre*, παρὰ πατρός. et v. 18. *Deum nemo vidit unquam, unigenitus Filius qui est in*, vel ad sinum Patris sui, *ille enarravit*. et vi. 46. *non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo, ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ*, cum capite xvii. 5. *glorifica me tu, Pater, apud te ipsum ea gloria quam habui apud te priusquam mundus esset*. Nemo hic dubitat quin Pater ascendentem ad se Filium in eum quem petebat pristinum gloriæ locum restituerit: is autem locus, quod nemo non fatebitur, est dextera Dei; erat igitur idem a principio gloriæ locus unde descenderat: dextera autem Dei gloriam quidem significat, non primario summe divinam, sed Deo duntaxat proximam. itaque v. 24. *ut spectent gloriam illam meam quam dedisti mihi; quia dilexisti me ante jactum mundi fundamentum*. His in locis, sicubi alias, de natura Filii divina docemur, ut distincta tamen a natura Patris, ac plane minore: esse enim apud Deum, πρὸς Θεόν, et παρὰ Θεῶν; esse Deum, et esse in sinu Dei Patris; esse Deum, et esse a Deo; esse unum Deum invisibilem, et esse unigenitum aspectabilem, disparata sunt, quæ de una eademque essentia dici non possunt: gloriam autem habere datam non ab se sibi, sed a Patre, quia sit dilectus, etiam in divina natura ante jacta mundi fundamenta, minorem plane declarat. Sic Matt. xvi. 27. *cum gloria Patris sui*. Act. iii. 13. *Deus ille Abrahami, et Isaaci, et Jacobi, Deus ille patrum nostrorum glorificavit Filium suum Jesum*. Col. i. 19. *quoniam*

libuit Patri ut omnis plenitudo in eo inhabitaret, cum ii. 9. in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter. et Eph. iii. 19. ut impleamini ad omnem usque plenitudinem illam Dei. Hæc apertissime demonstrant, ita Christum suam plenitudinem accepisse a Deo, ut nos a Christo accepturi sumus: illud enim corporaliter quod adjicitur, vel idem est quod solide, ut opponatur inani deceptioni, cujus fit mentio versu præcedente, vel ad eandem cum Deo essentiam arguendam nihil penitus facit. 1 Pet. i. 21. gloriam ei dedit, ut fides ac spes vestra sit in Deo. et ii. 4. apud Deum electus, honoratus. et 2 Pet. i. 16, 17. qui oculis nostris asperimus illius majestatem: acceperat enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce ad eum delata hujusmodi—, et 1 Pet. iv. 11. cum 2 Pet. iii. 18. ut in omnibus glorificetur Deus per Jesum Christum: cui est gloria et robur in sæcula sæculorum. crescite in gratia et notitia Domini nostri et servatoris Jesu Christi: cui gloria et nunc, et in diem sæculi. Hic ex prioro loco videtur Domini nomen, ut sæpe alias, de Patre esse intelligendum: si de Filio, eodem tamen recidit; doctrina enim superioris loci non variat. hinc Joan. xii. 41. ex Isa. lxiii. 5. hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus: id est, gloriam unigeniti, quam Pater Filio dedit. Neque obstat quod legitur Isa. xlii. 8. ego sum Jehova, illud est nomen meum; et gloriam meam alteri non dabo et laudem meam sculptilibus; tametsi enim Filius alter est a Patre, hic tamen gloriam sculptilibus et alienis diis negat se daturum, non Filio, qui effulgentia gloriæ illius et character substantiæ est, et super quem positurum se spiritum suum promiserat v. 1. Quam enim gloriam Filio dat Pater, ab se non alienat; Filius enim Patrem ubique glorificat. Joan. xiii. 31. nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est in eo. et cap. viii. 50. ego vero non quæro gloriam meam; est qui quærat et judicet.

Hinc Patris quæ sunt, qua ratione dicantur esse Filii, perspicuum est. Joan. xvi. 15. omnia quæ habet Pater, mea sunt. et xvii. 6, 7. tui erant, et mihi eos dedisti. nunc noverunt omnia quæ dedisti, a te esse. hinc v. 10. mea omnia tua sunt, et tua mea sunt. Nimirum quo pacto regnum suum esse dixit, Luc. xxii. 30; quia prioro versu dixerat, ego paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum.

Adventum denique in iudicium. 1 Tim. vi. 14. *usque ad illustrem illum adventum Domini nostri Jesu Christi, quem præstitutis vel suis temporibus ostendet ille beatus, Rex ille regum et Dominus dominorum; qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem vidit nemo hominum neque videre potest.*

Cum hæc omnia a Patre acceperit, et in forma Dei esset, *rapinam non duxit hoc æqualia esse cum Deo*, Philipp. ii. 6. nempe quia id dono acceperat, non rapto. Esse autem æqualem, si is sensus loci illius est, unitatem essentiæ refellit potius quam probat; æqualitas enim non nisi duarum saltem potest essentialium esse. Sicuti et istæ voces *non duxit*, vel *non arbitratus est*, et *sese exinanivit*, &c. convenire summo Deo non videntur: arbitrari enim quid est aliud, nisi opinari? opinio autem in Deum non cadit: nec magis exinanire se Deus infinitus potest, quam sibi contradicere; infinitum enim et inane sibi invicem repugnant. At vero cum in qua forma Dei extitit, eam exinaniverit, si forma Dei pro ipsa essentia Dei sumenda, ipsam Dei essentiam exinaniisse arguetur; quod fieri non potest.

Patrem itaque majorem esse Filio (quod postremo loco demonstrandum suscepimus) Filius ipse profitetur palam, atque declarat: Joan. x. 29. *Pater major omnibus est.* et xiv. 28. *Pater major me est.* homine inquis. Itane vero crediderunt discipuli hominem duntaxat hæc loqui? sicine in se credi voluit Christus? non dices opinor. Si igitur non homo tantum hæc dixit, (nam se homine majorem esse Patrem nemini erat dubium) sed, qualis ipse credi voluit, et homo et Deus, intelligi procul dubio sic debet, ac si palam dixisset, *Pater major me est*, quantuscunque sum, et homine et Deo: aut certe is non dixit in quem isti crediderunt, non is docuit, sed in ambiguo lusit. Naturam igitur cum persona, non naturam Dei Patris cum natura Filii hominis comparavit. Et v. 31. *prout mandatum dedit mihi Pater, ita facio.* Et cap. v. 18, 19. insimulatus ab Judæis quasi parem fecisset se Deo, id diserte negat: *non potest, inquit, Filius a semetipso operari*—. et v. 30. *prout audio, judico; et iudicium meum justum est, quia non quæro voluntatem meam,*

sed voluntatem ejus qui misit me; id est Patris. et cap. vi. 38. descendi e cælo ut exequar non voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. misit autem Filium unigenitum; voluntas ergo Patris et alia est, et major voluntate unigeniti. Et vii. 28. clamabat in templo, dicens—a meipso non veni. et viii. 29. nam qui misit me mecum est: Pater me solum non reliquit; quia ego quæ placent ipsi facio semper. hæc si loquitur ut Deus, quî potuit eum Pater relinquere essentia unus? si ut homo, quid sit solum æquali deitatis potentia fultum? cur denique non reliquit solum? non quia essentia unus, sed quia quæ placent ipsi facio semper; minor scilicet quæ placent majori. Et v. 42. nec enim a meipso veni (ergo ne a deitate quidem sua) sed ille misit me; alter ergo a meipso et major. v. 49. honoro Patrem meum. v. 50. non quæro gloriam meam. et v. 54. si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est; minor ergo quam Patris gloria. Et cap. x. 24, 25. si tu es Christus—. opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me. et xv. 10. sicut ego Patris mei mandata observavi, et maneo in ejus charitate—. et xvi. 25. veniet tempus cum non amplius per similitudines loquar vobis, sed aperte de Patre meo nuntium afferam vobis. et xx. 17. ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum et ad Deum meum et Deum vestrum. conferatur Apoc. i. 11. dicentis, Ego sum Alpha et Omega—. et v. 17. ego sum primus ille et ultimus. et cap. ii. 8. idem. cum cap. iii. 12. faciam ut is sit columna in templo Dei mei. et ter deinceps idem. Hic qui primum et ultimum se modo dixerat, mox Patrem fatetur Deum suum. Matt. xi. 25, 26. confiteor, vel gratias ago tibi, Pater, Domine cæli ac terræ, quod hoc—: etiam, Pater, propterea quod ita erat bene placitum coram te.

Hactenus Filii testimonia de Patre habuimus; nunc Patris de Filio audiamus: scribitur enim Matt. xi. 27. *nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cuicumque voluerit Filius eum reterege.* 1 Joan. v. 9. *hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo—: hic Pater de Filio testaturus absolute Deus dicitur; testimonium autem illud clarissimum est: Matt. iii. 17. hic est Filius meus dilectus in quo acquievi.* Isa. xlii. 1. cum Matt. xii. 18. *en servus meus quem sustento,*

electus meus quem benigne accipit anima mea: indam spiritum meum ipsi; et rursus Matt. xvii. 5. idem. 2 Pet. i. 17. acceperat enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce ad eum delata hujusmodi a magnifica illa gloria, Hic est Filius ille meus dilectus in quo acquievi. Mal. iii. 1. et angelus fœderis ecce venturus est, ait Jehova exercituum. et apertissime Psal. ii. ubi introductus Deus Pater et naturam et officia Filii sui ipse palam declarat, v. 7, 8, 11, 12. decretum; Jehova dixit mihi, Filius meus es. pete a me, et dabo. colite Jehovam: osculamini Filium. his adde Heb. i. 8, 9. ad Filium autem, Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi—. dilexisti justitiam, et odisti legis transgressionem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis ultra consortes tuos. His denique adjiciatur testimonium Gabrielis angeli, Luc. i. 32. hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur: dabitque ei Dominus Deus sedem Davidis patris ipsius. Filius Altissimi: non ergo ipse Altissimus. Idem undique confirmant apostoli: et primus omnium Baptista; Joan. i. 29. ecce agnus Dei; et v. 33, 34. ego non noveram eum; sed qui misit me ut baptizarem aqua, ille mihi dixerat—. ego igitur vidi, et testor hunc esse Filium Dei. et cap. iii. 32. &c. quod vidit et audivit, hoc testatur—. Non terrenus solum; hic non terrena solum loquitur: sed qui supra omnes est, qui e cœlo est v. 31. ne quis hæc atque hujusmodi de Christo homine dicta esse semper obtundat. 2 Cor. iv. 46. ne irradiet eos illustratio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. Col. i. 15. qui est imago Dei invisibilis, et primogenitus omnis rei creatæ. Philipp. ii. 6. in forma Dei. Heb. i. 2. quem constituit hæredem—. v. 3. effulgentia gloriæ et character substantiæ ejus. hæc omnia relata cum sint, idque in personis numero duabus, essentiam declarant et non unam, et alteram altera minorem. Sic. v. 4. tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis hæreditate accepit nomen. 1 Cor. iii. 23. vos autem Christi; Christus vero Dei est. ubinam potius conveniebat Christum nominasse Deum? non nominavit, sed, Dei; id etiam clarius in iis quæ sequuntur: cap. xi. 3. velim vos scire—caput Christi Deum. Eph. i. 17. Deus Domini nostri Jesu Christi, 1 Cor. xv. 27. cum dicit omnia esse ei subjecta, palam est hoc dici, excepto eo qui subjecit ei omnia: postquam vero subjecta fuerint ei omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei qui subjecerit ipsi

omnia; ut Deus sit omnia in omnibus. Non est ut hic adversarii, quod solent, ad mediatorium munus ullo subterfugio possint recurrere: hic enim Filius cum mediatorium munus impleverit, et nihil restabit, quo minus ad pristinam unigeniti Filii gloriam restituendus sit, Patri tamen subjicietur.

Hæc fuit sanctorum de Dei Filio fides, hæc eadem illius fidei celebrata confessio, hæc sola docetur, Deo accepta est, æternæ salutis promissionem habet. Mat. xvi. 15, 16, 17, 18, 19. *vos quem me dicitis esse? respondit Petrus, Tu es Christus Filius Dei viventis: tum Jesus, Beatus es, Simon, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis; super hanc petram ædificabo ecclesiam meam—* Luc. ix. 20. *Christum illum Dei.* Joan. i. 50, 51. *respondit Nathanael, Tu es Filius Dei, tu es rex Israel.* et vi. 69. *nos credidimus et novimus te esse Christum illum Filium Dei viventis.* et ix. 35, 36, 37, 38. *tunc credis in Filium Dei? respondit, Quis est, Domine, ut credam in eum? dixit Jesus, Vidisti eum, et is est qui loquitur tecum: ille ait, Credo, Domine, et adoravit eum.* et xi. 22, 26, 27. *scio fore, ut quæcunque petieris a Deo, det tibi: quisquis vivit, et credit in eum, non morietur in æternum; credis hoc? ait illi, Etiam, Domine; ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mundum venturus erat.* et xvi. 27, 30, 31. *Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis me a Deo prodiisse. nunc scimus te scire omnia; per hoc credimus te a Deo prodiisse.* et xvii. 3, 7, 8, 21. *hæc est vita æterna, ut cognoscant te esse illum solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum: nunc noverunt, omnia quæ dedisti mihi, a te esse: verba quæ tradidisti mihi tradidi iis: et vere norunt me a te prodiisse; ut credat mundus, me a te missum esse.* et xx. 31. *hæc scripta sunt ut credatis Jesum esse Christum Filium Dei, et ut credentes, vitam habeatis in nomine ipsius.* Act. viii. 37. *si credis— credo Jesum Christum esse Filium Dei.* Rom. x. 9. *si credideris in corde tuo quod Deus eum suscitavit ex mortuis, servaberis.* Col. ii. 2. *ut consolationem habeant corda eorum, ipsis charitate compactis ad omnem opulentiam plenæ ac certissimæ intelligentiæ, ad agnitionem mysterii Dei ac Patris, et Christi.* Phil. iv. 6, 7. *petitiones vestræ innotescant apud Deum; et pax Dei quæ exsuperat omnem mentem custo-*

diet corda vestra et cogitationes vestras in Christo Jesu. 1 Pet. i. 21. per eum credentes in Deum qui suscitavit eum ex mortuis, et gloriam ei dedit, ut fides ac spes vestra sit in Deo. 1 Joan. iv. 15. quisquis professus fuerit Jesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, et ipse in Deo. et v. 1. quisquis credit Jesum esse Christum illum, ex Deo genitus est. et v. 5. quis est qui vincit mundum, nisi qui credit Jesum esse Filium Dei? Postremo, symbolum etiam apostolicum in ecclesia antiquissimum et receptissimum non aliam nobis fidem proponit.

CAP. VI.

DE

SPIRITU SANCTO.

A PATRE et Filio proximum est ut de Sancto Spiritu dicamus; quando et Patris et Filii Spiritus appellatur. Quod autem ad naturam ejus attinet, quomodo existat, quove extiterit, scriptura tacet: unde nos temerarii ne simus, admonemur. Nam etsi Spiritus est, sicuti et Pater et Filius recte dicitur, etsi Christus Joan. xx. 22. flando dedisse Spiritum Sanctum vel ejus quoddam symbolum potius aut pignus discipulis suis memoratur, spirari idcirco a Patre et Filio spiritum, si de natura Spiritus Sancti loquamur, quis hinc ausit statuere? Neque vero id naturam Sancti Spiritus attingit, quod emanare aut procedere theologi vocant ex Joan. xv. 26. ubi dicitur, *Spiritus veritatis*, ὁ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, *qui a Patre procedit*, seu egreditur; quod solum verbum ad plenam tanti mysterii fidem exile admodum argumentum est; et missionem Spiritus, non naturam, significat: quo sensu etiam Filius ἐξελθεῖν, sive *egredi*, sive *procedere* a Patre id malit quisquam interpretari, quod, quantum nobis liquet, idem valet, sæpius dicitur: immo *omni verbo ἐκπορευομένῳ*, id est, *procedente* vel exeunte *per os Dei* dicimur *vivere*, Matt. iv. 4. Cum itaque Spiritus nec generari dicatur, neque creari, neque quo alio existat modo ex scriptura constet, in tanto sacrorum auctorum silentio dehiscat methodus necesse est.

Nomen Spiritus et Deo et angelis et hominum quoque mentibus tribui solet. Spiritus autem Dei vel Spiritus Sanctus quoties dicitur, sciendum est in veteri testamento nunc ipsum Deum Patrem, ut Gen. vi. 3. *non disceptabit Spiritus meus*, nunc Patris potentiam atque virtutem, illum

imprimis afflatum divinum omnia creantem ac foventem significari: quomodo locum illum Gen. i. 2. *Spiritus Dei incubabat*, multi intelligunt et antiqui et recentiores. Quamquam illic Filius intelligendus videtur potius, per quem Pater omnia creasse toties dicitur. Job. xxvi. 13. *Spiritu suo cœlos ornavit*. et xxvii. 3. *Spiritus Dei in naribus meis*. et xxxiii. 4. *Spiritus Dei fortis, et efflatus Omnipotentis*. Psal. civ. 30. *emittente Spiritum tuum, recreantur*. et cxxxix. 7. *quo irem a Spiritu tuo?* Ezech. xxxvii. 14. *indam Spiritum meum vobis, ut reviviscatis*. et multis aliis in locis.

Vel angelum aliquem. Isa. xlviii. 16. *Dominus Jehova mittit me, et Spiritus ejus*. Ezech. iii. 12. *tum sustulit me Spiritus*—. Sic v. 14. et 24. et passim.

Vel Christum, quem misit Pater, ut plerique volunt, qui Israelitas duceret in terram Cananæam. Isa. lxiii. 10, 11. *dolore afficientibus Spiritum sanctitatis ejus. qui posuit in medio istius Spiritum sanctitatis suæ*: nempe angelum illum, in quo nomen suum posuit, id est, Christum, quem tentaverunt, Num. xxi. 5, &c. cum 1. Cor. x. 9.

Nunc illam sive vim sive vocem Dei, quæ quoquomodo prophetis inspiratur. Nehem. ix. 30. *cum contestatus esses eos Spiritu tuo per prophetas tuos*.

Nunc lucem veritatis, sive ordinariam sive extraordinariam, qua suos illuminat Deus atque deducit. Num. xiv. 24. *at servum meum Caleb, quia fuit Spiritus alius cum eo*—. Nehem. ix. 20. *Spiritum etiam tuum optimum dedisti ad intelligentiam*—. Psal. li. 13, 14. *Spiritum sanctitatis tuæ ne recipias a me; Spiritu ingenuitatis tuæ sustenta me*. et cxlii. 10. *tuo Spiritu bono deduc me*. Certe nec David nec quisquam alius sub vetusto foedere Hebræus, Spiritum illum sanctum et bonum personam aliquam, nisi forte angelum, crediderunt.

Etiam qua ipsum Christum. Isa. xi. 2. *super quo quiescet Spiritus Jehovæ, Spiritus sapientiæ et intelligentiæ, Spiritus consilii et potentia,*

Spiritus scientiæ et reverentiæ Jehovæ. et xlii. 1. indam Spiritum meam ipsi. cum Act. x. 38. ut Jesum illum unxerit Deus Spiritu Sancto et potentia.

In alios etiam dona Dei spiritualia, ipsamque donationem. Gen. xli. 38. *virum in quo Spiritus Dei sit. Num. xi. 17, 25, 26, 29. seponam de Spiritu qui est super te, ponamque in iis—.* 2 Reg. ii. 9. *sit ergo, quæso, portio dupla de tuo Spiritu penes me.* et v. 15. *quievit spiritus Eliæ super Elisæum.*

Hæc omnia et hujusmodi multa alia de virtute et potentia Dei Patris fuisse in vetere testamento intellecta, certissimum est; cum Spiritus Sanctus neque datus adhuc esset, neque creditus, ne ab iis quidem qui ultimis temporibus effusum iri cecinerunt.

Sub evangelio itidem nomen Spiritus Dei vel Sancti significat nunc ipsum Patrem. Matt. i. 18, 20. *quod in ea genitum est, ex Spiritu Sancto est.* Luc. i. 35. *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi inunbrabit te; propterea id etiam quod gignetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

Nunc Patris virtutem et potentiam. Matt. xii. 28. cum Luc. xi. 20. *per Spiritum Dei. per digitum Dei.* Rom. i. 4. *definito Filio Dei potenter, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum.* Sic enim scriptura passim docet Patris virtutem suscitatum, indeque Filium Dei definitum, et præsertim Act. xiii. 32, 33. ut capitis initio superioris: *secundum autem Spiritum videtur idem valere quod Eph. iv. 24. secundum Deum conditus.* et 1 Pet. iv. 6. *ut viverent secundum Deum, Spiritu.* Isa. xlii. 1. cum Heb. ix. 14. *indam Spiritum meum ipsi. qui per Spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo.* Luc. iv. 1. *Jesus plenus Spiritu sancto.* et v. 18. cum Isa. lxi. 1. *Spiritus Domini Jehovæ super me, eo quod unxit me, admisit me ad—,* cum Act. x. 38. *ut Jesum illum a Nazarethæ unxerit Deus Spiritu Sancto et potentia.* i. 2. *cum præcepta dedisset apostolis, quos per Spiritum Sanctum elegerat.* hæc probabilius est de Patris virtute, quam de ipso Spiritu Sancto intelligi oportere: quid

enim opus erat ipso Spiritu Sancto Christum impleri, de quo ipse Christus, *de meo*, inquit, *accipiet*, Joan. xvi. 15. Hinc etiam in Christi baptismo, Matt. iii. descendisse in Christum crediderim Spiritum, non tam suo nomine, quam a Patre missum, virtutis divinæ symbolum ac ministrum. Quid enim ipse conferre potuit Christo, a quo et mittendus erat, et omnia accepturus? an testimonium perhibere? at nondum ipse notus: an ecclesiæ tum primum erat patefaciendus? at neque de eo neque de ejus munere tum cum appareret, quicquam est dictum: et vox illa de cœlo nihil de Spiritu, sed tantum de Filio testificata est. Descensio igitur, et columbina species illa Spiritus Sancti, aliud nihil videtur fuisse, quam repræsentatio quædam summi amoris ac dilectionis paternæ erga Filium a Spiritu Sancto sub columbæ mansuetissima specie administrata, voce illa interprete cœlitus testata.

Significat tertio Spiritus instinctum, et lucem, et vocem, aut verbum divinum, sive per Christum qui Dei sermo est, sive modo quovis alio divinitus missum. Marc. xii. 36. *David dixit per Spiritum Sanctum*. Act. i. 16. *prædixit Spiritus Sanctus per os Davidis*. et xxviii. 25. *recte Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam prophetam*. Heb. iii. 7. *dixit Spiritus Sanctus, hodie*—. et ix. 8. *hoc declarante Spiritu Sancto, nondum factam fuisse manifestam ad sacrarium viam*—. et x. 15. *testificatur nobis Spiritus Sanctus*. 2 Pet. i. 21. *acti a Spiritu Sancto, locuti sunt sancti Dei homines*. Luc. ii. 25, 26. *et Spiritus Sanctus erat super eum: fueratque ipsi divinitus nuntiatum a Spiritu Sancto*. Hæc et similia loca præcise de Sancti Spiritus persona intelligi, puto non posse; cum quia is nondum erat datus, tum quia solus Christus, ut modo dixi, sermo Dei est, et propheta ecclesiæ, primario videlicet ac proprie; tametsi *multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus in prophetis*. Heb. i. 1. non ergo solum per Spiritum Sanctum, nisi latiore omnino, quam postea, atque ea maxime quam attulimus, Spiritus Sancti significatione. Hinc 1 Pet. i. 11. *qui in iis* (nempe prophetis) *erat Spiritus Christi*, aut intelligendus est ipse Christus, ut infra cap. iii. 18, 19. *vivificatus Spiritu, in quo, vel per quem, Spiritibus in carcere profectus*—, aut intelligendus est Spiritus Christi sermonis et summi prophetæ vicarius.

Significat tandem Spiritus ipsam Spiritus Sancti personam, aut symbolum ejus. Matt. iii. 16. *vidit Spiritum Dei descendentem quasi columbam, et manentem super eum.* Marc. i. 10. idem. Luc. iii. 22. *corporea specie, tanquam columba.* Joan. i. 32, 33. *quasi columbam.* Nec dixerit mihi hic quispiam, columbam non esse personam; substantia enim intelligens, quavis sub specie, persona est; quemadmodum visa illa ab Ezechiele quatuor animalia, Ezech. i. Joan. xiv. 16, 17. *aliud advocatum.* et v. 26. idem. et cap. xv. 26. et xvi. 7, 13. idem. et xx. 22. *inhalavit iis, ac dixit, accipite Spiritum Sanctum.* Nempe hoc symbolum erat et quasi certissimum pignus illius promissi, quod impletum est Act. ii. 2, 3, 4, 33. *et promissione Spiritus Sancti accepta a Patre, effudit hoc—.* Matt. xxviii. 19. *in nomine—, et Spiritus Sancti.* Act. xv. 28. *visum est Spiritui Sancto.* Rom. viii. 16. *testatur.* v. 26. *sublevat, intercedit.* Eph. i. 13, 14. τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὃς ἐστὶν ἀρραβὼν. Et iv. 30. *ne tristitia afficiat Spiritum illum.*

Donationem denique et dona ejus. Joan. vii. 39. *hoc autem dixit de Spiritu illo quem accepturi erant—.* nondum enim erat Spiritus Sanctus—. Matt. iii. 11. *ipse vos baptizabit Spiritu Sancto et igne.* Act. i. 5. et xi. 16. idem. I Thess. v. 19. *Spiritum ne extinguite.*

Quis autem sit Sanctus ille Spiritus, unde sit, quæque ejus officia, expressius nemo docet quam ipse Dei Filius. Matt. x. 20. *Spiritus Patris vestri is est qui loquitur in vobis.* Luc. xi. 13. *quanto magis Pater cælestis dabit Spiritum Sanctum petentibus ab ipso.* et xxiv. 49. *ecce, ego mittam promissum Patris mei in vos: vos autem residete Hierosolymis usque quo induamini virtute ex alto.* Joan. xiv. 16, 17. *rogabo Patrem, et aliud advocatum dabit vobis, Spiritum veritatis.* et v. 26. *advocatus ille Spiritus Sanctus quem mittet Pater in nomine meo.* et cap. xv. 26. *advocatus ille quem ego vobis mittam a Patre—; qui a Patre egreditur, ille testabitur de me.* et xvi. 7. *mittam eum ad vos.* v. 8. *cum venerit, arguet mundum—.* et v. 13. *non loquitur a semetipso; sed quæcunque audierit, loquitur.* et v. 14. *ille me glorificabit quia de meo accipiet.* v. 15. *omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi illum de meo accepturum.* cap. xx. 22. *cum hoc dixisset, inhalavit iis, ac dixit, Accipite Spiritum Sanctum.* Act. ii. 2, 3, 4, 33. *et*

promissione Spiritus Sancti accepta a Patre, effudit hoc—. et v. 32. *nos sumus ei testes horum quæ dicimus; atque etiam Spiritus Sanctus, quem dedit Deus iis qui dicto sunt audientes ipsi.* Rom. xv. 13. *utinam vero Deus spei impleat vos omni gaudio et pace credendo, ut spe abundetis per virtutem Spiritus Sancti.* 1 Cor. xii. 3. *et neminem posse dicere Jesum Dominum, nisi per Spiritum Sanctum.* Heb. ii. 4. *testimonium illis præbente Deo et signis et prodigiis variisque virtutibus, et Spiritus Sancti distributionibus, pro sua voluntate.* Hinc Spiritus Patris, Spiritus Dei, etiam Spiritus Christi vocatur. Matt. x. 20. *Spiritus Patris vestri is est.* Rom. viii. 9. *vos autem non estis in carne, sed in Spiritu; siquidem Spiritus Dei habitat in vobis: quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus.* et v. 15, 16. *Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater: et ipse Spiritus testatur una cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei.* 1 Cor. vi. 11. *per Spiritum Dei nostri.* 2 Cor. i. 21, 22. *qui nos confirmat vobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus est; qui etiam obsignavit nos, et dedit arrhabonem Spiritus.* Gal. iv. 6. *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem Abba, Pater.* Eph. i. 13, 14. *Spiritu promissionis illo Sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ.* et iv. 30. *ne tristitia afficite Spiritum Sanctum Dei, per quem obsignati estis.* et ii. 18. *quoniam utrique per ipsum habemus aditum in uno Spiritu ad Patrem.* 1 Pet. i. 12. *per emissum e caelo Spiritum Sanctum.* Ex his omnibus existit illud, Matt. xxviii. 19. *baptizantes eos in nomen Patris, Filii et Spiritus Sancti.* 1 Joan. v. 7. *tres sunt qui testificantur in caelo, Pater, Sermo, et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt.* Sed de hoc loco egimus capite superiore; de illo altero, deque hoc rursus infra hoc capite agemus.

Et sane si Deus quam doctrinam cum primis intelligi à nobis atque inde credi vult, eam non obscure aut perplexe, sed explicate atque perspicue totidem disertis verbis, ut par est, docet, si hoc potissimum in religione cavendum est, ne quis nobis merito objiciat quod Samaritanis Christus, Joan. iv. 22. *vos adoratis quod nescitis*, ratumque in fide hoc dictum Christi esse debet, *nos adoramus quod scimus*⁶, quæ de

⁶ MS. habet *nescimus*, manifesto scribæ errore. Restitui *scimus*, ex fine versiculi.

Sancto Spiritu expressissima traduntur, quæque adeo de ipso scire possumus ac debemus, hæc fere sunt: sunt autem ejusmodi, ut, etiamsi Spiritus Sanctus nusquam subjecisse se, quod de Christo dicitur, ad mediatorium aliquod munus, dicatur, nec Filii nomine ad obedientiam Patri obstringeretur, tamen et Patre et Filio plane minorem, utpote per omnia obsequentem et obtemperantem, promissum, missum, datum, nihil a seipso loquentem, arrhabonem etiam datum, describant atque constituent. Nullum hic ad humanam naturam subterfugium; hæc omnia de Sancto Spiritu dicuntur, eorum quidem sententia, summo Deo: ex quo plane evincitur, quoties horum consimilia passim de Filio Dei leguntur, quibus is Patre minor manifesto declaratur, ea non ad humanam solum ejus naturam, sed ad divinam etiam referri oportere. Quod enim Spiritu Sancto, Patris, ut volunt, æquali indignum non est, id Filio quantumvis Deo indignum censi non debet. Quibus etiam in locis cum officium quidem ejus totum explicetur, divinitas nusquam in sacris literis nominatim doceatur, neque ubi de uno Deo disertissime, ut Joan. xvii. 3. 1 Cor. viii. 4. &c. docetur, neque ubi Deus vel describitur, vel solio sedens inducitur, immo cum Spiritus Dei passim, et Spiritus Sanctus Dei nominetur, Eph. iv. 30. Spiritus autem Dei a Deo distinctus re et numero, esse Deus essentia unus cum eo cujus est Spiritus non possit, nisi miris quibusdam et absurdis hypothesibus, non ex scriptura sacra, sed ex humano cerebro ad hanc solam doctrinam fulciendam conquisitis duci velimus; si ubicunque Patris et Spiritus Sancti simul fit mentio, solus Pater Deus nominatur, solus Pater etiam præterito Spiritu unus verus Deus ab ipso Christo agnoscitur, ut superiore capite quamplurimis testimoniis ostendimus; si is qui confirmat nos in Christum, qui unxit, qui obsignavit nos, deditque arrhabonem Spiritus, ut supra, 2 Cor. i. 22. Deus est, isque unus, isque Pater; si Deus misit Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba, Pater, Gal. iv. 6. unde is qui et Spiritum Filii misit et ipsum Filium, is quem et nos invocare docemur, et ipse Spiritus invocatur, et Deus unus est et solus Pater; qua tandem ratione, quibus argumentis credendum sit, Spiritum Sanctum esse Deum, reliquum est ut videamus. Quamquam in re tam ardua imponi id oneris credentibus, ut quod in fide primum atque firmissi-

num censetur, id non claris divini verbi testimoniis discendum, sed humanæ rationi cum sit contrarium, humana tamen ratione, vel incerta potius disputatione investigandum cuique sit, durum admodum atque lubricum est.

Itaque Spiritum Sanctum esse Deum defendi solet, primo, quod Dei nomen Spiritui Sancto attribui videtur Act. v. 3. cum 4. *ut mentireris Spiritui Sancto. non mentitus es hominibus, sed Deo.* At vero si superius quæ de Spiritu Sancto ex ore Filii accepimus, attendantur satis, infirmus admodum hic locus est ad asserendam tanti mysterii doctrinam. Cum enim Spiritus a Patre mitti, nomine etiam Filii, disertissime dicatur, sane qui mentitur Spiritui, mentitur Deo; ut qui recipit apostolum, recipit Deum qui misit, Matt. x. 40. Joan. xiii. 20. Atque ab hoc loco removet omnem controversiam ipse Paulus, eumque appositissime interpretatur, dum eundem plane sensum uberius expromit; 1 Thess. iv. 8. *qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum Sanctum in nobis.* Quicquid incertum est⁷ annon hoc loco Spiritus Sanctus Deum Patrem significat: idem enim Petrus v. 9. *cur—, ut tentaretis Spiritum Domini;* id est, ipsum Deum Patrem divinamque ejus mentem, quam latere aut fallere nemo mortalium potest. Et sane v. 32. Spiritus Sanctus non Deus dicitur, sed testis Christi cum Apostolis, *quem dedit Deus obedientibus ipsi.* et Act. ii. 38. *accipietis donum Spiritus Sancti,* a Deo nempe datum: donum autem Dei quemadmodum Deus, præsertim summus.

Secundus locus est Act. xxviii. 25. cum Isa. vi. 8, 9. *Dominus dixit. Spiritus Sanctus locutus est.* et Jer. xxxi. 31. cum Heb. x. 15. idem. Atqui hoc supra compertum est, nomen Domini et Jehovæ etiam angelis quibusque divinitus missis in veteri testamento passim tribui: in novo autem ipse Filius de Spiritu Sancto palam testatur, Joan. xvi. 13. *non loqui eum a semetipso, sed quæ audierit loqui.* Deum igitur esse neque ex hoc loco demonstrari potest.

⁷ Nescio quid erroris hic latet. Puto aliquid intercidisse post *est*, sed quid mutandum, quid supplendum, alii profecto judicent.

Tertius locus est 1 Cor. iii. 16. cum vi. 19. et 2 Cor. vi. 16. *templum Dei. templum Spiritus.* Sed neque hic dicitur neque ullo modo hinc sequitur Spiritum Sanctum esse Deum: non enim est quod solus Spiritus, sed quod Pater etiam et Filius, Joan. xiv. 23. *habitat in nobis*, cur *templum Dei* dicamur. Itaque 1 Cor. vi. 19. ubi *templum Spiritus* dicimur, quasi sedulo cavisset Paulus ne quid de Sancto Spiritu ob illud dictum erraremus, addidit, *quem habetis a Deo.* Hinc deduci quo pacto potest, quem habemus a Deo, eum esse Deum? Quo autem sensu *templum Spiritus* dicamur, explanatius docet Eph. ii. 22. *in quo et vos una ædificamini, ut sitis domicilium Dei per Spiritum.*

Tum proprietates divinæ attributæ Spiritui afferuntur. Primo Omniscientia; quasi ex eadem penitus essentia. 1 Cor. ii. 10, 11. *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis qui est in eo? ita etiam ea quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei.* Respondeo ad v. 10. ex sententia theologorum non hic agi de omniscientia divina, sed de illa duntaxat profunda *quam nobis Deus revelavit per Spiritum suum*; quæ ipsa verba proxime præcedunt. Deinde illud *omnia* restringendum esse ad ea quæ nobis expedit scire. Quid, quod Deum scrutari Deum cum quo unus essentia sit, absurde diceretur? Tum ad v. 11. non hic agi de essentia Spiritus: nam si ut Spiritus hominis est ad hominem, ita intelligetur Spiritus Dei esse ad Deum, quid non absurdi sequatur? alluditur itaque solum ad intimam propinquitatem et communionem Spiritus cum Deo, a quo est egressus. Quod quin ita sit tollere omnem dubitationem versus sequens non differt: *accepimus Spiritum, qui ex Deo est.* Esse autem ex Deo, non est esse Deum, qui unus est. Quanto planius ipse Filius omniscientiam Spiritui non concedit! Matt. xi. 27. *nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cuicumque voluerit Filius eum retere.* Quid ergo Spiritus Sanctus? nam tertius hic nemo qui vel Patrem vel Filium noverit, nisi per Patrem vel Filium. Marc. xiii. 32. *de die illo ac hora nemo scit; ne angeli quidem qui in cælo sunt, nec ipse Filius, sed*

Pater. Si nec ipse Filius, qui itidem in cœlo est, certe nec ipse Filius Spiritus, qui a Filio accipit omnia, Joan. xvi. 14.

Secundo, Omnipræsentiam; quod *Spiritus Dei habitat in nobis.* Verum ne universum quidem terrarum orbem cum toto cœlo, id est, totam hanc mundi machinam si impleret, omnipræsens continuo esse probaretur: quod enim sol suo lumine, quidni Spiritus sua virtute facile compleat, nec idcirco infinitus necessario credendus sit? Certe si Spiritus ille mendax quadringentos simul prophetas potuit implere, 1 Reg. xxii. 22. quot millia Spiritus Sanctus merito credatur posse; nec tamen infinitus aut immensus esse?

Tertio, Opera divina. Act. ii. 4. *donum linguarum.* et cap. xiii. 2. *dixit Spiritus Sanctus separate mihi—* et xx. 28. *Spiritus Sanctus constituit vos episcopos.* 2 Pet. i. 21. *acti a Spiritu Sancto locuti sunt.* Hæc uno responso facillime solvuntur, si meminerimus modo quæ Christus de Sancto illo Spiritu paraceto ipse nos docuit, missum a Patre⁶ Filium, non suo nomine, a semetipso non loqui, ergo neque agere, ergo neque aliis dare ut loquantur, quæ dedit accepisse. At 1 Cor. xii. 11. dicitur *distribuere singulis sicut vult:* et ipse, inquam, distribui singulis pro voluntate Dei Patris, Heb. ii. 4. et *ventus* quoque Joan. iii. 8. *ubi vult spirat.* Quod autem Mariæ et Josepho annuntiatum est conceptionis illius sanctæ auctorem esse Spiritum Sanctum, Matt. i. 18, 20. Luc. i. 35. id de sola illius persona intelligendum non est. Nam in vetere testamento Spiritus Dei et Spiritus Sancti nomine, vel ipsum Deum Patrem, vel divinam vim ejus intelligi satis constat; de alio Spiritu Sancto et Maria et Josephus nihil dum audierant: cum Judæis in hodiernum usque diem Sancti Spiritus persona et divinitas ignota sit: itaque et in locis citatis πνεῦμα ἅγιον utrobique sine solito articulo est; vel si hoc est parum, explanate apud Lucam angelus loquitur. *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi inumbrabit te: propterea—vocabitur Filius Dei; Patris nempe;*

⁶ Sic legitur sine ullo sensu. Suspicio excidisse particulam *per*, ut sit, *missum a Patre per Filium.* Sic omnia recte procedunt.

nisi duos Patres, unum Filii Dei, alterum Filii hominis existimari velimus.

Quarto, Honores divini. Matt. xxviii. 19. *baptizantes eos in nomen Patris, Filii, et Spiritus Sancti*. Hic numerantur quidem tres; trium autem horum vel divinitatem vel unitatem vel æqualitatem denique quod statuatur, verbum hic nullum. Nam et prophetam in nomen prophetæ, et justum in nomen justum recipere, et potum cuiquam in nomen discipuli dare Matt. x. 41. Joan. xiii. 20. legitur: id aliud nihil esse, nisi eo quod sit propheta, quod sit justus, quod sit discipulus, luce clarius est. Deinde *baptizabatur in Mosen* 1 Cor. x. 2. id est, in legem vel doctrinam Mosis, et *in baptismum Joannis* Act. xix. 3, eodem sensu, et *in nomen Jesu Christi in remissionem peccatorum* Act. ii. 38. et *in Christum Jesum et in mortem ejus* Rom. vi. 3. et *in unum corpus* 1 Cor. xii. 13. baptizamur igitur *in nomen*, id est, in ea beneficia ac dona quæ per Filium et Spiritum accepimus. Hinc lætatus est Paulus, neminem potuisse dicere se in nomen Pauli esse baptizatum 1 Cor. i. 13, 14, 15. non quo pertimesceret ne quis eum divinitatis, sed majoris auctoritatis affectatæ argueret, quam Paulo conveniret. Ex his omnibus palam est, baptizari nos *in nomen Patris, Filii, et Spiritus Sancti*, non ut hinc trium illorum in se aut inter se natura quæ sit, sed quid in baptismo in iis qui credunt efficiant admoneamur: Pater nempe salutem æternam, Filius redemptionem, Spiritus sanctificationem. Pater quidem a seipso, Filius et Spiritus a Patre potestate accepta: Patris enim nomine Filium, Patris et Filii Spiritum omnia agere, jam sæpe ex ore Filii demonstratum est; etiam ex verbis proxime præcedentibus v. 18. *data est mihi omnis auctoritas—; profecti ergo—, baptizantes in nomen—*. id quod ex 1 Cor. vi. 11. planissimum sit; *sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini Jesu et per Spiritum Dei nostri*. hic trium itidem fit mentio in baptismo, Filii, Spiritus, et Dei nostri: reliquum est igitur, ut Deus ille noster solus Pater sit, cujus et Filius et Spiritus est.

Sed invocatur Spiritus. 2 Cor. xiii. 13. *gratia Domini Jesu, charitas Dei, et communicatio Spiritus Sancti sit cum omnibus vobis*. At vero hæc

non est invocatio, sed benedictio; ubi Spiritus non ut persona invocatur, sed ut donum petitur ab eo qui solus illic Deus nominatur: nempe Pater, a quo et Spiritum communicandum Christus ipse jubet nos petere Luc. xi. 13. Si unquam Spiritus esset invocandus, tunc certe potissimum, cum a nobis petitur; jubemur tamen non se a seipso, sed a Patre tantum petere. Cur ipsum Spiritum, si Deus est, non invocamus ut se nobis daret? Qui a Patre, non a seipso, et petitur et datur, nec Deus esse potest, nec invocandus. Eadem forma benedictionis extat Gen. xlviii. 15, 16. *Deus ille ante cujus conspectum—, angelus ille—, benedicat—*; ut supra. et Apoc. i. 4. *gratia vobis et pax ab eo qui est—, et a septem Spiritibus*; hic septem illi Spiritus certe non invocantur; de quibus etiam statim amplius dicemus. Atque in hac benedictione rerum potius quam personarum ordo vel dignitas spectanda est: per Filium enim accedimus ad Patrem, a quo demum Spiritus Sanctus mittitur. Sic 1 Cor. xii. 4, 5, 6. *distinctiones donorum sunt, sed idem Spiritus; et distinctiones mysteriorum sunt, sed idem Dominus; et distinctiones actionum sunt, sed idem Deus, qui intus agit omnia in omnibus*; hic tres ordine inverso nominantur; unus autem Deus qui agit omnia in omnibus, etiam in Filio et Spiritu, ut passim docemur.

Ex quo perspicitur Matt. xii. 31, 32. de persona Spiritus Sancti nihil dici: si enim in Spiritum Sanctum gravius quam in Patrem et Filium, si in Spiritum solum sine venia peccaretur, major profecto Spiritus Patre et Filio esset: de illa itaque summa et ordine quidem postrema illuminatione qua Pater per Spiritum nos illuminat, et cui si quis repugnat, nihil ei restat unde salvus esse possit, verba illa fieri. Sed crediderim potius Spiritum Sanctum hic dici ipsum Patrem, cujus *per Spiritum* v. 28. vel *digitum* Luc. xi. 20. Christus ejicere se dæmonia profitebatur; quem Pharisei cum Beelzebulem esse calumniarentur, sine spe veniæ peccasse dicuntur, cum dicerent, *Spiritum impurum habet*, Marc. iii. 30. qui Patris Spiritum habebat. Quid, quod ad Phariseos hæc est locutus, qui alium Spiritum quam ipsum Patrem nullum agnoverunt? Hoc si verum est, quod sane locum integrum

a v. 24. ad 32. perpendenti obscurum esse nequit, formidolosum illud peccatum in Spiritum Sanctum erit re vera peccatum in Patrem qui Spiritus Sanctitatis est; si quis nempe dixerit, Spiritum illum Patris qui agebat in Christo, esse principem dæmoniorum seu Spiritum impurum; ut dilucide ostendit Marcus loco supra citato.

At Spiritus cum Patre et Filio gratiam et benedictionem in ecclesias confert. Apoc. i. 4, 5. *gratia sit vobis et pax ab illo qui est—, et a septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt, et a Jesu Christo.* Verum et hic quoque ne Sancti Spiritus mentio fiat, repugnat et numerus et stantium locus quasi angelorum in conspectu throni, et iv. 5. et v. 6. ubi septem illi Spiritus *septem lampades igneæ ardentes ante thronum, et agni cornua et oculi* dicuntur. Hos Spiritus qui ad unum redigunt Spiritum Sanctum ejusque gratiam septiformem, quos Beza merito refellit, viderint ne personarum proprietates virtutibus attribuendo, eorum rem agant, qui Spiritum Sanctum nihil aliud nisi virtutem ac potentiam Patris interpretantur. Hæc sane abunde erudire nos possint, ne in hujusmodi ternæ enumeratione trium personarum doctrinam subesse, vel æqualitatem vel ordinem spectari arbitremur: ne in illo quidem loco de quo supradictum est, et quo plerique tantopere nituntur, 1 Joan. v. 7. *tres sunt qui testificantur in cælo; Pater, Sermo, et Spiritus Sanctus; et hi tres unum sunt.* ubi quod vel deitatem, vel essentiæ saltem unitatem affirmet, nihil prorsus est: nam neque solus Deus testificari dicitur in cælo; 1 Tim. v. 21. *obtestor etiam atque etiam in conspectu Dei, et Domini Jesu Christi, et electorum angelorum;* ubi Spiritum Sanctum expectasset quis tertio loco nominandum, si in hujusmodi ternariis id ageretur: et unitas cujusmodi intelligenda sit, tria illa sequente versiculo nominata, *Spiritus, aqua et sanguis,* quæ ad unum, sive ad id unum nempe testificandum sunt, satis propemodum declarant. Ipse Beza trinitatis alioqui acerrimus assertor per *unum sunt* intelligit in unum consentiunt. Quid autem testificentur, versus 5. et 6. ostendunt; id nimirum, quod qui credit *mundum vincit, Jesum* scilicet *esse Filium Dei;* Jesum etiam *Christum,* id est, unctum; non ergo unum neque parem

ei qui unxit: testimonium hoc ipsum avertit plane essentialem, quam hinc statuunt, testium unitatem. Nam Sermo et Filius est et Christus, id est, inquam, unctus; utque⁹ ut imago est qua Deus fit conspicuus, ita sermo est, quo Deus est audibilis; talis cum sit, non potest cum invisibili et inaudibili Deo unus essentia esse. Idem de Spiritu aliis rationibus supra demonstratum est; hi tres ergo non sunt essentia unum; ut nihil amplius de suspitione hujus loci commemoremus, in quo non fides, sed opinio duntaxat legentium versetur necesse est. De Spiritu insuper quæro, sitne alius qui in cœlo, alius qui in terra testificatur, an idem? Si idem, quid is in cœlo testificetur, nusquam alias legimus; cum in terra, id est, in cordibus nostris testificatio ejus clarissima semper fuit: certè Christus Joan. viii. 16, 18. se et Patrem solos testes de se adhibet: deinde præter alteros duos testes sâne locupletissimos cur idem Spiritus bis testificatur? Si alius, novum hoc et inauditum. Sunt et alia quæ multorum suspicionem de hoc loco adaugeant; et tamen hoc loco pene solo fundata TRIADIS doctrina tota, atque arrepta hinc esse potissimum videtur.

Quis autem vel quid sit Spiritus Sanctus, ne prorsus nesciamus, etsi scripturæ verbis disertis non docent, ex scripturis tamen supra citatis intelligere est, Spiritum Sanctum, cum sit Deo minister, ac proinde non increatus, ex substantia Dei, non necessitate naturæ, sed libera voluntate agentis creatum, id est, productum fuisse ante jacta, ut credibile est, mundi fundamenta, post Filium, Filioque longe inferiorem. Dices hæc Spiritum Sanctum a Filio non distinguere. Dico itidem illud *egredi* et *prodire a Patre* et *procedere*, quod Græce idem est, Filium non distinguere a Spiritu Sancto; cum hæc et de utroque dicantur, et missionem non naturam utriusque significant. Satis est in divinis ad nomen, atque etiam naturam Filii præ Spiritu Sancto accipiendam, quod effulgentia gloriæ et character subsistentiæ divinæ Filio, non Spiritui Sancto impressus dicatur.

⁹ Forsan legendum *itaque*, vel etiam *atque*.

C A P. VII.

DE

CREATIONE.

SECUNDA species externæ efficientiæ vulgo dicitur CREATIO. Sed ante mundum conditum quid egerit Deus, insipiens nimis sit qui quærat; nec qui respondeat multo sapientior: nam quod rationem reddidisse se plerique arbitrantur, cum dicunt eum, 1 Cor. ii. 7. *sapientiam in mysterio latentem ante sæcula præfinisse*, elegisse nimirum, reprobasse, aliaque eo spectantia decrevisse, parum profecto hoc esset Deum ab æterno in iis decernendis totum fuisse occupatum, quæ spatio sex dierum perficienda, paucis annorum millibus varie gubernanda, tum demum immutabili statu in omne ævum vel ad se recipienda, vel ab se rejicienda erant.

Creatum autem fuisse mundum in articulis fidei ponendum est. Heb. xi. 3, *per fidem intelligimus compactum fuisse mundum verbo Dei*.

CREATIO est qua DEUS PATER VERBO ET SPIRITU SUO, hoc est SUA VOLUNTATE, QUICQUID EST RERUM PRODUXIT, AD PATEFACIENDAM POTENTIÆ ET BONITATIS SUÆ GLORIAM.

QUA DEUS PATER. Job. ix. 8. *Qui extendit cælos solus*. Isa. xlv. 24. *ego Jehova facio omnia; extendo cælos solus, expando terram a meipso*. et xlv. 6, 7. *ut cognoscant gentes ab ortu solis, et ab occasu ejus, nullum esse præter me, me Jehovah, et nullum præterea; formantem lucem et creantem tenebras*. Hæc, si quis est communis sensus, si quis loquendi usus, excludunt omnem alium non modo Deum, sed etiam, quicquid id esse potest, personam æqualem. Nehem. ix. 6. *tu ille*

Jehova solus es, tu fecisti cœlos, cœlos cœlorum. Mal. ii. 10. *nonne Pater unus omnibus nobis est? nonne Deus fortis unicus creavit nos?* Hinc ipse Christus Matt. xi. 25. *Pater, Domine cœli ac terræ.* et apostoli omnes. Act. iv. 24. cum 27. *Domine, tu es Deus ille qui fecisti cœlum et terram, mare et omnia quæ in iis sunt—.* *adversus Filium tuum.* Rom. xi. 36. *ex eo et per eum, et in ipsum sunt omnia.* 1 Cor. viii. 6. *unus Deus Pater a quo omnia.* et 2 Cor. iv. 6. *quoniam Deus, qui dixit ut e tenebris lux splenderet, est qui splenduit in cordibus nostris ad præbendam lucem notitiæ gloriæ Dei in facie Jesu Christi.* Heb. ii. 10. *ipse propter quem, et per quem sunt hæc omnia.* et iii. 4. *qui vero hæc omnia construxit est Deus.*

VERBO. Gen. i. per totum caput, *dixit—.* Psal. xxxiii. 6. *verbo Jehovæ.* v. 9. *ipso dicente.* Psal. cxlviii. 5. *ipso præcipiente.* 2 Pet. iii. 5. *per Dei sermonem;* id est, ut aliis in locis docetur, per Filium, qui hinc, ut videtur, Sermo dicitur. Joan. i. 3, 10. *omnia per hunc facta sunt. mundus per eum factus est.* 1 Cor. viii. 6. *unus Deus Pater a quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia.* Eph. iii. 9. *qui omnia hæc condidit per Jesum Christum.* Col. i. 16. *per eum condita sunt omnia—.* Heb. i. 2. *per quem etiam mundum condidit.* hinc v. 10. *tu creasti.* Et per quidem præpositio nunc principalem denotat causam, ut Matt. xii. 28. *per Spiritum Dei ejicio dæmonia.* 1 Cor. i. 9. *per quem vocati estis—.* nunc instrumentalem, seu minus principalem, ut his superioribus locis; non principalem, quia tum Pater ipse, a quo solo omnia, non esset principalis; non sociam, quia tum non diceretur, Pater Verbo et Spiritu, sed cum Verbo et Spiritu creavit; vel Pater, Verbum, et Spiritus crearunt: quæ formulæ loquendi in scriptura nusquam inveniuntur. Deinde esse a Patre et esse per Filium, non eandem notant efficientis causæ speciem: si non eandem, non sociam: si non sociam, certe principalior erit causa Pater a quo quam Filius per quem omnia: est enim Pater non solum a quo, sed etiam ex quo, in quem, per quem, et propter quem sunt omnia, quod supra demonstratum est, ut qui omnes causas inferiores in se complectatur: Filius duntaxat est per quem omnia: causa igitur minus principalis. Sæpe

itaque occurrit, mundum creavit Pater per Filium; at nusquam eodem sensu, Filius creavit mundum per Patrem. Quod autem Filium nonnulli causam cum Patre sociam immo principalem fuisse creationis probare ex Apoc. iii. 14. conantur, *principium creationis Dei*, activum scilicet, ut ipsi ex Aristotele¹ interpretantur; primum Hebræa lingua, unde ista elocutio desumpta est, istiusmodi usum vocis *principii* nusquam agnoscit; sed potius contrarium, ut Gen. xlix. 3. *Reuben, principium potentiae meae*. Deinde locus unus atque alter Pauli de ipso Christo planissimum facit passive hic *principium* significari: Col. i. 15, 18. *primogenitus omnis rei creatæ, principium, primogenitus ex mortuis*. ubi et accentus Græcus, idemque verbale passivum *πρωτότοκος* declarat non alia ratione fuisse Filium Dei *primogenitum omnis rei creatæ*, atque Filius hominis fuit *πρωτότοκος* sive *primogenitus* Mariæ, Matt. i. 25. et *primogenitus inter multos fratres*, Rom. viii. 29. id est, passive. Neque hoc denique omitendum est, non dici simpliciter *principium creationis*, sed *creationis Dei*: quod quid est aliud nisi earum rerum primum quas Deus creavit? qui pote ergo ipse Deus? Neque vero admittendum est illud a Patribus quibusdam pro ratione excogitatum, cur dicatur *primogenitus omnis creaturæ*, Col. i. 15. quia *per eum* nempe *condita sunt omnia*, v. 16: ad id enim significandum dixisset, qui erat ante omnem creaturam (quod illi Patres, violenter licet, iis verbis significari contendunt) non, *qui erat primogenitus omnis creaturæ*: quæ vox in se disertissime vim habet, ut superlativam, ita quodam in genere partitivam, quatenus productio genus quoddam videtur esse generationis et creationis; minime omnium quatenus homo primogenitus hic dici potest, cum non dignitate solum, sed etiam tempore, primogenitus dicatur, v. 16. *nam per eum condita sunt omnia quæ in cælis sunt*—.

Nec firmior est ille locus Prov. viii. 22, 23. etiamsi de Christo interpretandum esse caput illud concederemus: *Jehova possedit me principium viæ suæ; ante seculum inuncta fui*—: Quæ enim possessa est, quæ inuncta, principalis esse non potuit. Principium autem viarum Dei

¹ Metaphys. Lib. 4. Cap. 1.

creatura etiam dicitur: Job. xl. 14. *ille principium viarum Dei*. Ad illud autem Proverbiorum cap. viii. quod attinet, crediderim, non Filium Dei, sed sapientiam, more poetico, quasi personam illic induci, ut Job. xxviii. a v. 20 ad 27. *illa igitur sapientia, unde—? jam tum videbat eam—*.

Alterum argumentum ex Isa. xlv. 12, 23. petitur: *ego feci terram—; mihi incurvabit*. Hæc volunt a Christo dici, teste Paulo, Rom. xiv. 10, 11. *omnes sistemur ad tribunal Christi: scriptum est enim, Vivo ego, dicit Dominus; mihi se flectet omne genu—*. Atqui manifestum est ex loco parallelo Philipp. ii. 9, 10, 11. hæc dici a Deo Patre, qui tribunal illud omneque judicium dedit Filio, *ut ad nomen Jesu omne genu se flectat—; ad gloriam Dei Patris*; vel, quod idem hic valet, *omnis lingua confitebitur Deo*.

ET SPIRITU DEI. Gen. i. 2. *Spiritus Dei incubabat*, id est, virtus potius divina, quam persona aliqua, ut supra ostendimus, cap. vi. de Spiritu Sancto. Nam si persona erat, cur Spiritus nominatur, Filius reticetur, cujus opera factum esse mundum toties legimus; nisi potius Christus is fuit, quem Spiritum in vetere testamento aliquoties dictum supra ostendimus. Utut sit, si personam omnino volumus, non alia tamen quam ministra duntaxat videtur fuisse: postea enim quam Deus cælum et terram creaverat, Spiritus tantummodo incubabat superficiei aquarum jam creatarum. Sic Job. xxvi. 13. *Spiritu suo cælos ornavit*. Psal. xxxiii. 6. *verbo Jehovah cæli facti sunt, et Spiritu oris ejus totus exercitus eorum*. Certe non magis ex ore Dei persona Spiritus videtur processisse, quam ex ore Christi, qui *Spiritu oris sui antichristum absu- met*, 2 Thess. ii. 8. cum Isa. xi. 4. *virga oris sui*.

SUA VOLUNTATE. Psal. cxxxv. 6. *quicquid placet tibi*. Apoc. iv. 11. *propter voluntatem tuam*.

AD PATEFACIENDAM. Gen. i. 31. *quicquid fecerat, bonum erat valde*. 1 Tim. iv. 4. idem. Psal. xix. 2, 3. *cæli enarrant gloriam Dei*. Prov. xvi. 4. *omnia operatus est propter se*. Act. xiv. 15. *ut a vanis istis*

rebus convertatis vos ad Deum illum vivum, qui fecit cœlum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt. et xvii. 24. *Deus ille qui fecit mundum &c.* Rom. i. 20. *pervidentur æterna ejus tum potentia tum divinitas.* Hactenus constat Deum Patrem causam esse primam rerum omnium efficientem.

Materia autem prima quæ fuerit, varie disputatur. Moderni plerique volunt ex nihilo emersisse omnia; unde et ipsorum credo sententia orta est. Primum autem constat, neque Hebræo verbo אֵלֶּלֶךְ, neque Græco κτίζειν, neque Latino *creare*, idem quod ex nihilo facere significari: immo vero unumquodque horum idem quod ex materia facere passim significat. Gen. i. 21, 27. *creavit Deus—quæ abunde progenuerunt aquæ, marem et fœminam creavit eos.* Isa. liv. 16. *creavi fabrum, creavi interfectorem.* Qui dicit ergo, creare est ex nihilo producere, neque exemplo probat principium quod aiunt dialectici. Nam et scripturæ quæ afferuntur loca receptam hanc sententiam nullo modo confirmant, sed contrarium potius innuunt, nempe non ex nihilo facta esse omnia. 2 Cor. iv. 6. *Deus qui dixit ut e tenebris lux splendesceret.* At has tenebras nequaquam fuisse nihil patet ex Isa. xliii. 7. *me Jehovah &c. formantem lucem et creantem tenebras.* Si tenebræ sunt nihil, Deus certe creando tenebras creavit nihil, id est, creavit et non creavit, quæ contradicentia sunt. Et Heb. xi. 3. nihil aliud requiritur quod *de sæculis*, id est de mundo, *per fidem intelligamus*, nisi hoc, *non ex apparentibus fuisse compacta quæ conspiciuntur.* Non apparentia autem non sunt pro nihilo habenda, (neque enim pluralem admittit nihil, neque compingi ex multis tanquam ex nihilo quicquam potest) sed pro non apparentibus qualia nunc sunt. Addam et Apocryphos auctoritate scripturæ proximos. Sapient. xi. 17. *Qui creavit mundum ex informi materia.* 2 Macc. vii. 28. *ex rebus quæ non erant.* At Rachelis liberi non sunt Matt. ii. 18. Nec tamen sunt nihil, quod in lingua Hebræa frequenter occurrit; id est, in vivis non sunt.

Ex materia igitur quacunque mundum fuisse conditum palam est. Actio enim et passio relata cum sint, nullumque agens extra se possit

agere, nisi sit quod pati queat, materia nimirum, Deus ex nihilo creare hunc mundum videtur non potuisse non ob virium, aut omnipotentiae defectum, sed quia necesse fuit aliquid jam tum fuisse, quod vim ejus agendi potentissimam patiando reciperet. Cumque itaque non ex nihilo sed ex materia esse facta hæc omnia et scriptura sacra et ratio ipsa suggerat, necesse est materiam vel fuisse semper extra Deum, vel aliquando ex Deo. ut² extra Deum semper fuerit materia, quamvis Principium tantummodo passivum sit, a Deo pendeat, eique subserviat, quamvis ut numero; ita et ævi vel sempiterni nulla vis, nulla apud se efficacia sit, tamen ut ab æterno, in quam, per se materia extiterit intelligi non potest, nec, si ab æterno non fuit, unde tandem fuerit intellectu est facilius; restat igitur hoc solum, præeunte præsertim scriptura, fuisse omnia ex Deo. Rom. xi. 36. *ex eo et per eum et in eum sunt omnia.* 1 Cor. viii. 6. *unus Deus Pater ex quo omnia,* ut in Græco utrobique legitur. Heb. ii. 11. *nam et qui sanctificat, et qui sanctificatur, ex uno sunt omnes.*

Primum hoc omnibus notissimum est quatuor esse genera causarum, efficientem, materialem, formalem et finalem. Deus cum prima, absoluta, et sola rerum omnium causa sit, quis dubitet quin omnes causas in se contineat et complectatur? Materialis igitur causa erit aut Deus aut nihil; nihil autem nulla causa est, et tamen formas etiam maxime humanas ex nihilo volunt: materia autem et forma velut causæ internæ rem ipsam constituunt; adeoque omnia aut duas tantummodo causas

² Locus perdifficilis, cujus, ut hodie extat, neque constructionem, neque sensum satis expedire possum. In impressis, ut soleo, manuscriptum religiose secutus sum, ne puncto quidem mutato, et litteris majusculis fideliter servatis. Interim, ut in re desperata quidlibet est audendum, locus paulo fortasse verior, meo quidem judicio, sic dari potest. *Ut extra Deum semper fuerit materia, quamvis principium tantummodo passivum sit, a Deo pendeat, eique subserviat, quamvis ut † numero, ita et ævi, vel sempiterni nulla vis, nulla apud se efficacia sit; tamen ut ab æterno, inquam, per se materia extiterit intelligi non potest, &c.* Si genitivus aliquis erui posset ex numero, quæ vox, me iudice, procul dubio corrupta est, tum sane particulæ *ut*, et *ita*, et *et* suo tandem loco poni viderentur.

habuerint, easque externas, aut Deus perfecta et absoluta rerum causa non fuerit. Deinde omnimodam, multiformem, et inexhaustam virtutem in Deo esse, eamque substantialem, non enim accidentalem, quæ pro voluntate ejus et gradus quosdam et quasi impensionem quandam et remissionem admittat, virtutem hanc omnimodam et substantialem iniquam³ non intra se comprimere, sed emittere, propagare, atque extendere quatenus et quomodo ipse vult, quid aliud nisi summæ potentiæ summæque benignitatis est? neque enim materia illa res mala est, aut vilis existimanda, sed bona, omnisque boni postmodum producendi seminarium; substantia erat, nec aliunde quam ex fonte omnis substantiæ derivanda, indigesta modo et incomposita, quam Deus postea digessit et ornavit.

Quod si quos offendit, quod imperfecta fuisse videatur, offendat eosdem quod Deus ex nihilo imperfectam primo et informem produxit. Quid autem interest, utrum ex nihilo imperfectam an ex se produxerit? quam enim imperfectionem a substantia ex Deo producta remotam volunt, eandem in efficientiam Dei transferunt: cur non enim ex nihilo Deus perfectissima prima omnia? sed materia non erat in suo genere imperfecta, accessione duntaxat formarum (quæ et ipsæ materiales quoque sunt) facta ornatior. At corruptibile ex incorruptibili prodire quî potest? Idem de virtute et efficientia Dei ex nihilo objici poterit. Verum materia, uti et forma et natura ipsa angelorum, incorruptibilis ex Deo prodiit, post peccatum etiam quoad essentiam incorruptibilis manet.

At manet eadem difficultas, immo major; quî possit peccabile, ut ita dicam, ex Deo egredi? identidem quæro, quî possit ex virtute et efficientia, quæ ex Deo egressa est, tale quippiam exire? sed nec materia nec forma peccat; egressa tamen ex Deo; et alterius facta quid vetat, quin jam mutabilis per ratiocinia diaboli atque hominis ab ipsis prodeuntia contagionem contrahat et polluat. At corpus e spiritu emanare non

³ Sic in MS. Lege *inquam*.

potest; multo minus inquam ex nihilo: spiritus enim, ut substantia excellentior, substantiam utique inferiorem virtualiter, quod aiunt, et eminenter in se continet; ut facultas facultatem spiritualis et rationalis corpoream, sentientem nempe et vegetativam. Nam neque virtus et efficientia divina potuisset juxta communem sententiam corpora ex nihilo producere, nisi vis corporea quædam in substantia Dei fuisset; nemo enim dat quod non habet. Quin et corporale quiddam Deo attribuere non ipse dubitavit Paulus Col. ii. 9. *in eo habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter*. Nec minus credibile est posse vim corpoream ex spiritali substantia emitte, quam spirituale quicquam posse ex corpore fieri; id quod et nostris corporibus in resurrectione tandem futurum speramus. Intelligi denique non potest, quo pacto Deus vere dicatur infinitus, si quicquam Deo potest accedere; accederet autem, si quid in natura rerum existeret, quod non ex Deo et in Deo prius fuerit.

Cum igitur Deum omnia non ex nihilo, sed ex se produxisse, scriptura duce, videar mihi probasse, progrediendum censeo ad id quod necessario sequitur, cum non solum a Deo, sed ex Deo sint omnia, non posse quicquam rerum creatarum in nihilum interire. Et quoniam annihilationis hujus nulla in sacris literis omnino fit mentio, eam penitus explodenda sit, ad illam supradictam et firmissimam rationem alias quasdam adjiciam. Primum quia prorsus annihilari quicquam Deus nec velle nec proprie videatur posse. Non vult, quia facit omnia propter finem; nihil autem neque Dei, neque rei cujuspiam finis esse potest. Non Dei, quia ipse suimet finis est; non rei cujuspiam, quia rerum omnium finis est bonum aliquid: nihil autem neque bonum est neque aliquid. Ens omne est bonum, non ens non bonum: ex ente igitur et bono non bonum facere sive nihil, nec bonitati nec sapientiæ Dei consentaneum est. Non potest autem Deus, quia nihil faciendo, faceret simul et non faceret, quod contradictionem infert. Immo, inquis, facit, ut quod est non sit; at, inquam, in omni actione perfecta, duo sunt, motus et res motu facta; motus est actio abolendi; res motu facta est nulla, id est, nihil, effectum nullum; nullius autem effecti nullus est efficiens.

CREATIONE est INVISIBILIIUM vel VISIBILIIUM.

INVISIBILIIUM saltem nobis, sunt cœlum supremum, qui thronus est et habitaculum Dei, et cœlites sive angeli.

Partitio hæc est apostoli Col. i. 16. Invisibilium si non origini, attamen dignitati prior debetur locus. Cœlum enim supremum veluti summa arx et habitaculum Dei, (de quo Deut. xxvi. 15. 1 Reg. viii. 27, 30. *cœli cœlorum*— Nehem. ix. 6. idem. Isa. lxiii. 15.) *longe supra omnes cœlos est*, Eph. iv. 10: ubi Deus *quem nemo potest videre, lucem habitat inaccessam*, 1 Tim. vi. 16. ex qua quidem luce amœnitatem et gloriam et quasi perenne quoddam cœlum emanasse et extitisse videtur, juxta illud Psal. xvi. 11. *voluptates æternæ ad dextram tuam*, Isa. lvii. 19. *cujus nomen est inhabitans æternitatem, et sanctus; qui in sublimi et sancto habito*.

Et tale quidem majestatis suæ domicilium, non nisi nudiustertius, ab initio scilicet mundi, ædificasse sibi Deum verisimile non est. Profecto si est ulla Dei habitatio, ubi is gloriam et fulgorem majestatis suæ eximium in modum diffundit, cur potius cum hac tandem mundi fabrica fundatam, quam longe prius exstructam existimem? Nec tamen sequitur cœlum esse æternum, nec æternum si sit, esse Deum; semper enim potuit Deus effectum quod libet, et quandocunque voluit, et quo ipse voluit modo producere. Lucem sine lumine concipere animo non possumus; nec ideo lumen idem esse quod lucem, aut par dignitate arbitramur. Sic etiam illa Dei quæ vocantur *posteriora* Exod. xxxiii. nec esse proprie Deum censemus, neque tamen non esse æterna. Simile quiddam de cœlo illo cœlorum, Dei solio et habitaculo, crediderim potius, quam ante primam hexameri diem Deum sine cœlo fuisse. Verum hæc eo a me dicta sunt, non quo ausim hac in re quicquam statuere, sed ut alios audacter nimium statuuisse ostendam, qui cœlum illud invisibile ac supremum simul cum hoc aspectabili conditum primo die affirmare solent: de quo duntaxat scribendum cum proposuisset sibi Moses, deque hoc tantum visibili mundo universo, quid attinebat dicere quæ supra mundum erant?

Cœlum beatorum, seu Paradisus, de quo Luc. xxiii. 43. 2 Cor. xii. 2, 4, et sinus Abrahæ Luc. xvi. 22. cum Matt. viii. 11. (ubi etiam Deus angelis et sanctis, quantum illi capiunt, se præbet conspiciendum, et post finem sæculi majorem in modum præbebit; 1 Cor. xiii. 12.) hujus cœli supremi videtur pars esse. Joan. xiv. 2, 3. *in domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Heb. xi. 10, 16. *expectabat civitatem illam— potiore expetunt, hoc est cœlestem; paravit enim eis urbem.*

In creatione mundi angelos plerique sub cœli nomine creatos debere etiam intelligi contendunt: et creatos quidem aliquando fuisse angelos facile credimus. ex Num. xvi. 22. *Deus spirituum.* et xxvii. 16. idem. Heb. i. 7. Col. i. 16. *per eum condita sunt invisibilia, sive throni—.* Quod autem die primo aut sex dierum aliquo creati fuerint, fidentius, ut solet, quam solidius a vulgo theologorum asseritur ex illa maxime repetitione Gen. ii. 1. *itaque perfecti sunt cœli et terra, omnisque exercitus eorum;* nisi plus in conclusione ponere quam in præmissis, et angelos cœli spectabilis exercitus atque indigenas facere voluerint: nam quod eos Deo creatori tum applausisse legimus Job. xxxviii. 7. creatos jam tum fuisse probat, non tum primum. Multi certe ex Patribus Græcis, et nonnulli ex Latinis, angelos, utpote spiritus corporeo hoc mundo longe prius extitisse censuerunt: immo apostasiam illam, ob quam tot eorum myriades cœleste solum pulsi verterunt, ante ipsa mundi primordia contigisse verisimilius est. Certe motum, et tempus, quæ mensura motus est, secundum prius et posterius, ante mundum hunc conditum esse non potuisse, quod vulgo creditur, nihil cogit assentiri; cum Aristoteles in hoc mundo, quem æternum esse statuit, dari nihilominus motum atque tempus docuerit.⁴

Angeli sunt spiritus Matt. viii. 16. et xii. 45. Unum quippe hominem legio dæmonum insederat Luc. viii. 30. Heb. i. 14. *spiritus qui—.* Sunt natura æthereæ; 1 Reg. xxii. 21. Psal. civ. 4. cum Matt. viii. 31.

⁴ Lib. περὶ κόσμον. Cap. 2.

Heb. i. 7. *tanquam fulgur*. Luc. x. 18. unde et Seraphim dicti. Sunt immortales; Luc. xx. 36. *mori non possunt*. Sapientia insignes; 2 Sam. xiv. 20. Viribus potentissimi; Psal. ciii. 20. 2 Pet. ii. 11. 2 Reg. xix. 35. 2 Thess. i. 7. Sunt velocitate summa quasi alis induti; Ezech. i. 6. Sunt numero pene innumerabili; Deut. xxxiii. 2. Job. xxv. 3. Dan. vii. 10. Matt. xxvi. 53. Heb. xii. 22. Apoc. v. 11, 12. Creati sunt sanctitate et justitia integri; Luc. ix. 26. Joan. viii. 44. 2 Cor. xi. 14, 15. *angeli lucis, ministri justitiæ*. Matt. vi. 10. *fiat voluntas tua sicut in cœlis*. et xxv. 31. *sancti angeli*. Hinc et filii Dei sunt dicti; Job. i. 6. et xxxviii. 7. Dan. iii. 25. cum v. 28. etiam Dii; Psal. viii. 6. et xcvii. 7. Cum Deo autem non conferendi; Job. iv. 18. *angelis suis appositurus lucem*. et xv. 15. *cœlites non sunt mundi in oculis ejus*. et xxv. 5. *etiam sidera non pura essent in oculis ejus*. Isa. vi. 2. *binis tegebat faciem suam*. Distinguuntur inter se officiis et gradibus; Matt. xxv. 41. Rom. viii. 38. Col. i. 16. Eph. i. 21. et iii. 10. 1 Pet. iii. 22. Apoc. xii. 7. Cherubim; Gen. iii. 24. Seraphim; Isa. vi. 2. et nominibus propriis; Dan. viii. 16. et ix. 21. et x. 13. Luc. i. 19. Michael; Judæ 9. Apoc. xii. 7. 1 Thess. iv. 16. *cum voce archangelî*. Jos. vi. 2. Cætera de angelis infra cap. ix. Plura de angelorum natura qui commentati sunt jam olim apostoli reprehensionem commeruere, Col. ii. 18. *pedem inferens in ea quæ non vidit; et temere inflatus carnis suæ intelligentia*.

VISIBILIA sunt, mundus hic visibilis, quæque in eo continentur; et præ cæteris omnibus humanum genus.

Mundi ejusque singularum partium creatio narratur Gen. i. Describitur Job. xxvi. 7. &c. et xxxviii. et passim in psalmis et prophetis. Psal. xxxiii. 6, 9. et civ. et cxlviii. 5. Prov. viii. 26, &c. Amos. iv. 13. 2 Pet. iii. 5. facturus autem hominem Deus, tanquam majus adhuc opus, consultantis similis præfatur Gen. i. 26. *postea dixit Deus, faciamus hominem ad imaginem nostram, secundum similitudinem nostram*. Tam ergo animam quam corpus tunc fecit, qua maxime Deo similes sumus; ne quis factas tum animas præextitisse putet, quod quidam somniant, et refutantur Gen. ii. 7. *finxit vero hominem Deus ex pulvere terræ, sufflavit-*

que in nares ipsius halitum vitæ: sic factus est homo anima vivens. Job. xxxii. 8. *certe spiritus hic in homine, et halitus Omnipotentis facit eos intelligentes.* Nec inflavit duntaxat illum spiritum, sed in ipso quoque homine formavit, penitus indidit, suisque facultatibus ornavit atque distinxit. Zech. xii. 1. *formans spiritum hominis in medio ejus.*

Ex inspirato autem illo vitæ halitu non divinum quidpiam, quasi essentiae divinæ partem, sed humanum tantummodo quod erat, pro rata virtutis divinæ portione, impertitum esse homini a Deo, ex aliis scripturæ locis uberrime cognoscas licet. Nam et cæteris quoque animantibus vitæ halitum inspiravit, ut facile ex Psal. civ. 29, 30. perspicitur; *te recipiente spiritum eorum, expirant, emittente spiritum tuum, recreantur:* ex eodem igitur vitæ ac spiritus fonte omnia vivere animantia docemur; sicuti illum spiritum sive halitum vitæ recipiente ad se Deo, expirant. Eccl. iii. 19. *spiritum eundem omnibus ipsis esse.* Neque aliud vox illa *spiritus* nisi aut halitum vitæ quem ducimus, aut facultatem vitalem, aut sensitivam aut rationalem, aut earum actum aliquem aut affectum, in sacris codicibus notat.

Creato in hunc modum homine, tandem dicitur, *sic factus est homo anima vivens;* ex quo intelligitur (nisi ab ethnicis auctoribus quid sit anima doceri malumus) hominem esse animal per se ac proprie unum et individuum, non duplex aut separabile, aut ex duabus naturis inter se specie diversis atque distinctis, anima nempe et corpore, ut vulgo statuunt, conflatum atque compositum; sed totum hominem esse animam, et animam hominem; corpus nempe sive substantiam individuum, animatam, sensitivam, rationalem; halitumque illum vitæ nec divinæ partem essentiae, nec animam quidem fuisse, sed auram quandam sive virtutem divinam efflatam, potentiae tantum vitæ et rationis habilem, corpore organico infusam; cum ipse homo factus denique, ipse, inquam, totus homo *anima vivens* disertis verbis dicatur. Hinc illa vox *anima*, interprete apostolo, 1 Cor. xv. 45. *animal* redditur. Quicquid etiam corpori, idem animæ tribuitur: tactus, Levit. v. 2. *cum anima tetigerit rem ullam immundam.* et passim: comedere, cap. vii. 18. *anima quæ come-*

derit ex ea. v. 20. anima quæ comederit carnem. et sæpius: esurire, Prov. xiii. 25. et xxvii. 7. et sitire, Prov. xxv. 25. ut aquæ frigida erga animam fessam. Isa. xxix. 8. et capi, 1 Sam. xxiv. 11. quamvis tu vexeris animam meam ut capias eam. Psal. vii. 6. et persequatur animam meam, et capiat.

Quoties autem de corpore tanquam de trunco loquimur, tum anima vel idem quod spiritus, vel facultates ejus minus principes, vitalem puta vel sensitivam, significat; haud rarius itaque a spiritu quam a corpore distinguitur; ut Luc. i. 46, 47. 1 Thess. v. 23. *integer spiritus, anima et corpus.* Heb. iv. 12. *usque ad divisionem et animæ et spiritus.* Separari autem spiritum hominis a corpore, ita ut alicubi seorsim integer et intelligens existat, nec in scriptura sacra usquam legitur, et naturæ ac rationi plane repugnat; ut infra plenius ostendetur. Quin et de omni genere animalium dicitur Gen. i. 30. *in quibus est anima vivens.* et vii. 22. *omne in cujus naribus halitus spiritus vitæ, ex omnibus quæ in sicco, interiit.* nec tamen idcirco separatam alicubi existere brutorum animam creditur.

Deus die septimo creare desiit, et universum opus creationis consummavit, Gen. ii. 2, 3.

Videtur itaque anima humana a parentibus naturali ordine propagari, non immediate a Deo indies creari; quæ sententia cum Tertulliano et Apollinario, tum Augustino quoque et universæ ecclesiæ occidentali, tempore Hieronymi, ut ipse, Tom. II. Epist. 82. Greg. Nyssenus lib. de anima testatur, visa est verior. Ingens profecto opus et quodammodo servile die sexto reliquum erat Deo, et etiamnum restaret, a quo nec septimo quoque die posset requiescere, si adhuc quotidie tot animas crearet, quot nefaria sæpe hominum libido orbe toto terrarum procrearet humana corpora. Sed nec vis minor divinæ benedictionis in homine, quam in reliquis extitit animantibus, ut sui similem procrearet: Gen. i. 22, 28. Itaque et ex simplici costa matrem viventium sine afflatu repetito fabricavit Deus, Gen. ii. 22. et ipse Adamus ad similitudinem suam, ad imaginem suam filium genuit, cap. v. 3. 1 Cor. xv. 49. *sicut ges-*

simus imaginem terreni; atque hoc non corpore solum sed anima, sicuti Adamus ad imaginem Dei ratione animæ potissimum erat factus. Sic Gen. xlii. 26. *omnes animæ egressæ a femore Jacobi*. Heb. vii. 10. *Levi erat in femore Abrahami*. hinc in scriptura soboles vocatur semen: et Christus dicitur *semen mulieris. ero Deus tuus et seminis tui*, Gen. xvii. 7. 1 Cor. xv. 44. *seritur corpus animale*. v. 46. *spirituale non est prius, sed animale*.

Accedunt etiam rationes. Qui in peccato genitus sive formatus est et conceptus, (sicuti sumus omnes, non solus utique Davides Psal. li. 7.) is animam a Deo immediate quî potuit accipere, quin in peccato animam quoque a Deo acceperit? nam gigni et concipi quid aliud est nisi animam cum corpore accipere? Si animam a Deo immediate accepimus, certe puram: impuram enim quis ausit dicere? quod si puram, quomodo puram accipiendo, quæ potius impurum corpus sanctificet, in peccato concipimur? quo suo merito pura anima peccati corporalis rea facta est? At impuras, inquiunt, non creat Deus animas; sed tamen illa primitiva justitia defectas ac diminutas. Respondeo, creare puras animas primitiva justitia carentes, tum in corpora polluta ac vitiosa immittere, et in carcerem innocentes atque inermes corpori tanquam hosti tradere, cum intellectu cæcutiente, voluntate non libera, id est, iis plane viribus destitutas quæ ad resistendum vitiis corporum sufficiant, ejusdem esset injustitiæ atque impuras creasse impuritatis fuisset; ejusdem injustitiæ atque ipsum primum hominem Adamum primitiva illa justitia defectum ac diminutum creasse.

Deinde, si peccatum ingeneratur atque traducitur a parentibus ad filium, necesse est id quoque ab iisdem generari, quod est peccati subjectum primum seu *πρῶτον δεκτικόν*, nempe animam rationalem; peccatum enim omne ab anima primo esse profectum nemo non fatebitur. Postremo, quo jure anima facta rea est in Adamo, quæ neque in Adamo neque ab Adamo unquam fuit? Addo et illud Aristotelicum, et puto verissimum:⁵ si anima est tota in toto, et tota in qualibet parte, quî

⁵ περὶ ψυχῆς. Lib. 1. Cap. 9.

potest intelligi pars illa intima et nobilissima, semen scilicet humanum, parentum, vel saltem patris anima destitutum et vacuum, cum gignendo filio impertitur? omnem certe formam, cujus generis et anima humana est, ex potentia materiæ produci omnes fere consentiunt.

Hujusmodi, puto, argumenta Augustinum eo redegerunt, ut negaret se vel legendo vel orando vel ratiocinando invenire potuisse, quo pacto cum animarum creatione peccatum originis defendatur: Epist. 28. ad Hieron. et 157. ad Optat. Quæ autem objici solent loca, Eccles. xii. 7. Isa. lvii. 20. Zech. xii. 1. indicant quidem nobiliorem illam animæ originem ex ore spirantis Dei; immediatam vero singularum creationem non magis probant, quam hæc sequentia corpus cujusque in utero immediate a Deo efformari demonstrant: Job. x. 8, 9, 10. *manus tuæ fecerunt me. sicut lac fudisti.* Psal. xxxiii. 15. *formator cordis.* Job. xxxi. 15. *in utero fecit me.* Isa. xlv. 24. *Jehova, formator tuus ex utero.* Act. xvii. 26. *fecit ex uno sanguine totam gentem hominum.* Non enim hinc sequitur, causas naturales vim suam solitam ad corpus procreandum non contulisse: nec ideo animam per patrem non esse traductam, quod in morte diversa tandem a corpore elementa pro origine sua repetit.

Ad illud Heb. xii. 9. ubi *patres carnis Patri spirituum* in antithesi opponuntur, respondemus, hoc fieri sensu theologico, non physico, ac si pater corporis opponeretur Patri animæ; non enim *caro* hic sumitur, ut nec alibi credo, pro corpore anima carente, nec *Pater spirituum* pro Patre animæ, quoad opus generationis, sed *pater carnis* nihil aliud hic est quam pater terrenus, naturalis, qui in peccato genuit; *Pater spirituum* vel est Pater cœlestis, qui spiritus omnes, cum angelos tum hominum genus, olim creavit, vel Pater spiritualis, quod fideles etiam regenerat: juxta illud Joan. iii. 6. *natum ex carne, caro; natum ex spiritu, spiritus.* Et argumentum sic firmiter procedit a castigationis fine, non a generatione; neque enim docetur hic quis nos quidve nostrum generaverit, sed quis utilius castiget atque erudiat. Eadem ratione hortari potuisset apostolus, ut se patrem spiritualem etiam reprehendentem ferrent. Deus

quidem tam carnis est Pater quam spirituum carnis, Num. xvi. 22. sed hoc loco id non agitur; ab agente aliud scriptura infirma fere argumenta exprimuntur.

De anima autem Christi, satis erit respondisse, generationem illam supra naturam fuisse; ad hanc proinde controversiam discutiendam accommodari non posse. Verum et ille *semen mulieris*, *semen Davidis secundum carnem* dicitur, id est procul dubio secundum humanam naturam.

Homo ad imaginem Dei cum esset formatus, necesse est naturali quoque sapientia, sanctitate, atque justitia fuisse præditum. Gen. i. 27, 31. et ii. 25. Eccl. vii. 29. Eph. iv. 24. Col. iii. 10. 2 Cor. iii. 18. Sine permagna autem sapientia ita subito nomina animalibus dedisse non potuit; Gen. ii. 20. Cur animam humanam exciperet quisquam, nescio. Nam et halitum vitæ cæteris quoque animantibus, ut supra, Deus inspiravit, et inspiratum ita materiæ penitus immiscuit, ut non secus atque formæ cæteræ, humana quoque forma ex potentia materiæ a Deo indita propagaretur et produceretur.

CAP. VIII.

DE

PROVIDENTIA DEI

SEU

RERUM GUBERNATIONE COMMUNI.

ULTIMA species efficientiæ divinæ externæ est RERUM OMNIUM GUBERNATIO.

Estque COMMUNIS vel SPECIALIS.

COMMUNIS est, qua DEUS PATER CREATAS RES OMNES PRO RATIONE DECRETI SUI CURAT, CONSERVAT, ET SAPIENTISSIME SANC-
TISSIMEQUE GUBERNAT.

DEUS PATER. Nehem. ix. 6. *Tu Jehova solus es; tu fecisti et tu conservas.* Teste passim ipso Christo. Matt. v. 45. *ut sitis filii Patris vestri qui est in cœlis: facit enim ut sol suus—, et pluit.* et vi. 4. *Pater tuus qui aspicit.* et v. 8. *novit Pater vester.* et v. 13. *tuum est regnum et potentia et gloria.* et v. 26. *Pater vester cœlestis alit eas.* et v. 32. *novit vos indigere.* et vii. 11. *Pater vester qui est in cœlis dabit bona iis qui petierint ab ipso.* et x. 29. *unus ex iis non cadet in terram sine Patre vestro.* Act. i. 7. *tempora et opportunitates quas Pater statuit in propria potestate.* Eph. i. 11. *secundum præstitutum ejus qui omnia agit ex consilio voluntatis suæ.* Jacob. i. 17. *omnis donatio bona et omne munus perfectum est superne; descendens a Patre luminum.* Etiam de ipso Filio. Act. iv. 27. *adversus sanctum Filium tuum Jesum quem unxisti: ut facerent quæcunque manus tua et consilium tuum prædefiniit ut fierent.*

Attribuitur et Filio rerum omnium conservatio: sed qua ratione vide supra. cap. v. de Filio Dei. Col. i. 17. *omnia in eo consistunt*; sed quo pacto et antecedentes versus docent et sequentes: nempe quia Pater *transtulit nos in regnum Filii sui dilecti*, v. 13. et quia *libuit Patri ut omnis plenitudo in eo inhabitaret* v. 19. Heb. i. 3. *sustineatque omnia verbo potentiae suae*: nimirum quia *constituerat eum Pater hæredem omnium* v. 2. attendenti deinde facile occurret, vertendum esse ex Græco non *potentiae suae*, sed *ejus*, nempe Patris, cujus substantiæ erat character: Græce quoque legendum αὐτοῦ non αὐτοῦ, cum δι' ἐαυτοῦ proxime sequatur, quasi distinctionis causa sedulo sic expressum. Denique testatur ipse de se, *datam sibi esse omnem auctoritatem in cælo et in terra*. Matt. xxviii. 18. et alibi passim.

CURAT. Job. xxxi. 4. *omnes gressus meos numerat*. 2 Chron. xvi. 9. *oculi Jehovæ discurrunt per totam terram*. Psal. xxxiii. 14, 15. *formator cordis animum advertit ad omnia opera eorum*. Jer. xxxii. 19. *oculi tui spectant omnes vias hominum*. Hos. ii. 21. *exaudiam cælos*.

CONSERVAT. Deut. viii. 3. *non solo pane vivere hominem, sed omni eo quod prodit ex ore Jehovæ*. Job. vii. 20. *o custos hominum*. Psal. xxx. 8. *te abscondente faciem tuam fui conturbatus*. et lxxx. 2. *o pastor Israelis, ductor Josephi—, illucesce*. et v. 4. *fac ut luceat facies tua, ita servabimur*. et civ. 29. *recipiente te spiritum eorum, exspirant*. Nehem. ix. 6. *tu fecisti et tu conservas*. Act. xiv. 17. *non passus est se esse expertem testimonii—*. et xvii. 25. *dat vitam omnibus*. v. 28. *in ipso vivimus*.

PRO RATIONE DECRETI SUI. Adjungi hoc debuit, quia neque angelos, neque homines, neque aliud quicquam simpliciter conservavit, sed prout decreti ejus ratio tulit; illos enim sua sponte lapsos, et cum iis omnia quoad esse quidem conservavit, non autem quoad perfectionem pristinam.

GUBERNAT. Job. xiv. 6. *determinationes ejus fecisti*. Psal. xxix. 10. *sed et Jehova rex in sæculum*. et xciii. 1. *Jehova regnat; stabilitur orbis*.

et ciii. 19. *regnum ipsius omnibus præsidet.* Prov. xx. 24. *a Jehova sunt gressus viri.* et xxi. 1. *animus regis in manu Jehovæ, quocunque vult inclinatur.*

SAPIENTISSIME ET SANCTISSIME. Job. ix. 10. *facit res impervestigabiles, mirabiles, innumerabiles.* Prov. x. 24, &c. *quod formidat improbus, id eveniet ei; quod autem desiderant justi, dabit Deus—.* et xii. 3. *non stabilitur homo improbitate—.* et xiii. 9. *lux justorum clara erit.* Isa. lv. 9. *altæ sunt viæ meæ supra vias vestras.* Deut. xxxii. 4. *omnes viæ illius sunt justæ.* Psal. xix. 10. *judicia Jehovæ sunt ipsa veritas, justæ sunt pariter.* et lxxvii. 14. *in sanctitate via tua est.* Pari tamen plerumque eventu, in hac vita, bonorum et malorum. Job. xii. 6. *tranquilla sunt tentoria vastatoribus.* et xxi. 7, &c. *cur improbi vivunt? veterascunt.* Eccl. vii. 15. *esse justum qui pereat in justitia sua, et esse improbum qui prolonget dies in malitia sua.* et viii. 13. *sunt justî quibus obtingit secundum opus improborum, et sunt improbi quibus obtingit secundum opus justorum.* et ix. 4. *eventum eundem esse justo et improbo.* Cujus rationem vide Job. v. 7. *cum homo ad molestiam edatur, ut scintillæ prunarum in altum evolant.* et xxiv. 23, &c. *si dat ei securitatem, &c.* Psal. lxxiii. 12, &c. *ecce istos improbos. donec ingressus essem in sanctuaria Dei fortis—.* et xcii. 8, &c. *quum germinant improbi velut herba.* Eccl. vii. 18. *melius est ut prehendas hoc, quinetiam ab hoc ne remittas manum tuam: reverentem Deum exire ex omnibus istis.* et viii. 11. *quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus dies; quinetiam novi ego fore bonum timentibus Dei.* Jer. xii. 1, &c. *cur via improborum succedit?* Dan. xii. 10. *purgabuntur, dealbabuntur.*

OMNIA. Gen. viii. 1. *recordatus est Deus Noachi, et omnium bestiarum, omniumque pecudum.* et ix. 9, 10, 12, 15. *de me autem, ecce ego stabiliro fœdus meum vobiscum—: et cum omnibus animantibus.* Prov. xv. 3. *in omni loco oculi Jehovæ sunt speculantes malos et bonos.*

Etiam minima quæque. Job. xxxiv. 21. *quia oculi ejus attendunt ad vias cujusque, et omnes gressus ejus numerat.* Psal. civ. 21. *juvenes*

leones rugientes ad prædam—, et quidem quærendo a Deo forti escam suam. et cxlvii. 9. dat jumentis cibum—. Matt. vi. 26. et x. 29, 30. *passerculus non cadit in terram sine Patre vestro. capilli vestri numerati sunt.*

Verum non omnia Deus pari cura et providentia dignatur. 1 Cor. ix. 9. *num boves curæ sunt Deo?* æque scilicet ac homines? Zech. ii. 12. *qui tangit vos, tangit pupillum oculi ipsius.* 1 Tim. iv. 10. *conservator omnium, maxime fidelium.*

Naturalia. Exod. iii. 21. *reddam gratiosum populum istum in oculis Ægyptiorum;* naturales nempe affectus eorum mutando. Jer. li. 16. *quo rocem suam edente fremitus aquarum est in cælis, et qui effert vapores ab extremitatē terræ—.* Amos. v. 8. *advocantem aquas maris, et effundentem eas in superficiem terræ, Jehovah nomine.*

Etiam præter naturam. Levit. xxv. 20, 21. *sin autem dicatis, quin comedemus—.* Deut. viii. 3, 4. *cibavit te manna—.* *vestimentum tuum non veteravit quin tegumento sit tibi, et pes tuus non intumuit ipsos quadraginta annos, et xxix. 5. idem.* 1 Reg. xvii. 4. *corvis præcepi.* et v. 14. *cadi istius farina—.*

Contingentia sive fortuita. Exod. xxi. 13. *si Deus objecerit manui ejus.* Prov. xvi. 33. *sortis ratio a Jehova.* Quibus autem in locis fortunæ aut casus nomini⁶ scriptura ipsa non aversatur, in iis divinæ providentiæ nihil derogat; humanum duntaxat consilium excludit. Eccl. ix. 11. *sed tempus et casum accidere omnibus his.* Luc. x. 31. *casu autem sacerdos quidam.*

Et voluntaria. 2 Chron. x. 15. *quum itaque non auscultasset rex populo, erat enim causa a Deo.* Prov. xvi. 9. *animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.* et xx. 24. *Jehovæ sunt gressus viri.* et

⁶ Sic in MS. sed a manu secunda, contra constructionis legem. Veram lectionem prave mutavit nescio quis, cui forte fraudi fuit sequens verbum. Apud scriptores recentioris ævi sæpe confunduntur voces *adversus* et *aversus*, et quæ ab iis derivantur. Hinc ortus error. Repone nomen.

xxi. 1. *ut rivi aquarum, sic animus regis est in manu Jehovæ, quocunque vult inclinatur eum.* Jer. x. 23. *novi Jehova, non esse penes hominem viam ipsius:* salva tamen semper voluntatis libertate, quæ alioqui non ad bonum duntaxat, sed ad quodvis adiaphorum, immo ad quodvis malum adimenda homini erit.

Tam mala denique quam bona. Exod. xxi. 13. *si Deus objecerit manui ejus.* Isa. xlv. 7. *facientem pacem et creantem malum:* id est, quod postea evasit malum, et nunc est: quicquid enim Deus creavit, bonum erat primo, ut ipse testatur Gen. i. Matt. xviii. 7. *væ mundo et offendiculis; necesse est enim ut eveniant offendicula: veruntamen væ homini illi.* 1 Cor. xi. 19. *oportet enim hæreses inter vos esse, ut qui probi sunt manifesti fiant inter vos.*

Verum Deus mala aut tantummodo permittit fieri, causas physicas et libere agentes non impediendo, ut Act. ii. 23. *consilio Dei deditum—, interemistis.* et xiv. 16. *sivit omnes gentes suis ipsarum viis incedere.* 1 Pet. iii. 17. *si ita velit ut bene agentes malis afficiamini.* et iv. 19. *qui ex voluntate Dei potiuntur.* aut efficit quidem puniendo, quod malum pœnæ vocant. 2 Sam. xii. 11. *ego justificaturus sum contra te malum e domo tua—;* id est, pœnam. Prov. xvi. 4. *omnes operatus est Jehova propter se; etiamque improbum ad diem mali;* id est, talem postea sua culpa factum; ut supra ex Isa. xlv. 7. Isa. liv. 16. *creavi interfectorem ad perdendum.* Lam. iii. 38, 39. *ex ore Excelsi annon prodit malum? cur quiritaretur vir propter pœnas? Amos. iii. 6. an erit malum in civitate quod Jehova non efficiat?*

Malitiam autem seu malum culpæ, Deus qui summe bonus est efficere non potest: immo ex malitia hominis bonum creat; Gen. xlv. 5. *victus parandi causa me misit Deus ante vos.* et 1. 20. *vos cogitaveratis malum, sed Deus cogitavit illud in bonum convertere.*

In peccatis (nam de communi providentia disserentes, bona cum venia methodi hoc argumentum anticipamus, tametsi de peccato nondum

egimus, quando Christianæ doctrinæ haud plane ignaris, sed mediocriter scientibus hæc scribimus) in peccatis, inquam, versari etiam legimus providentiam Dei, non permittendo solum, aut gratiam suam subtrahendo, sed peccatores etiam sæpe ad patrandum peccatum incitando, indurando, excæcando.

Incitando. Exod. ix. 16. *feci ut restares.* Judic. ix. 23. *immisit Deus affectum malum inter Abimelechum et Sechemitas.* 2 Sam. xii. 11, 12. *ego suscitaturus sum contra te malum; et uxores tuas tradam proximo tuo; ego facturus sum rem hanc.* et xvi. 10. *si Jehova dixit ei, maledic Davidi.* et xxiv. 1. *incitavit Davidem dicendo, age, numera populum.* cum 1 Chron. xxi. 1. 1 Reg. xxii. 20. *quis pelliciet Achabum?* Psal. cv. 25. *mutavit animum eorum, ut odio haberent—.* Ezech. xiv. 9. *ego Jehova pelliciam prophetam illum.*

Indurando. Exod. iv. 21. *ego obfirmabo cor ejus.* et vii. 6. *idem.* Deut. ii. 30. *obduravit Jehova spiritum Sihonis.* Jos. xi. 20. *a Jehova erat quod obfirmabant cor suum—.* Joan. xii. 39, 40. *propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, obduravit corda eorum.* Rom. ix. 18. *quem vult indurat,*

Excæcando. Deut. xxviii. 28. *percutiet te Jehova amentia et cæcitate et stupore cordis.* 1 Sam. xvi. 14. *perturbavit eum spiritus malus a Jehova.* 1 Reg. xxii. 22. *ero spiritus mendacii—: tum dixit Jehova, pellicies.* Isa. viii. 14. *erit in lapidem allisionis, et in rupem offensionis; in laqueum et in tendiculam.* et xix. 14. *Jehova miscente spiritum perturbatissimum, facient ut erret Ægyptus.* et xxix. 10. *perfudit spiritu soporis; et obstipavit oculos vestros.* Matt. xiii. 13. *per parabolas loquor iis, quia videntes non vident.* Joan. xii. 40. *excæcavit oculos eorum.* cum Isa. vi. 9. Rom. i. 28. *tradidit eos Deus in mentem omnis judicii expertem.* 2 Thess. ii. 11. *mittet iis Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio.*

His aliisque permultis utriusque testamenti locis licet palam profiteatur Deus esse se qui peccatorem incitet, qui obduret, qui cæcitate

afficiat, in erroremque impellat, non est tamen idcirco, sanctissimus cum sit, peccati vel minimi auctor dicendus. Hos. xiv. 9. *rectæ sunt viæ Jehovæ; et justi ambulabunt in iis: defectores autem impingent in iis.* Psal. v. 5, 6, 7. *non es Deus qui delectetur improbitate: non est commoraturum apud te malum.* Rom. vii. 8. *peccatum, occasione per illud præceptum sumpta, effecit in me totam cupiditatem.* Jacob. i. 13, 14. *nemo quum tentatur, dicat, a Deo tentor: nam Deus tentari malis non potest, nec quemquam tentat: sed unusquisque tentatur, dum a propria cupiditate abstrahitur et inescatur.* et iv. 1. *unde bella et pugnæ inter vos? nonne hinc, nimirum ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?* 1 Joan. ii. 16. *quicquid est in mundo, cupiditas carnis, et libido oculorum, et fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.* Non enim hominis animum insontem et purum et nolentem in facinora et fraudem impellit, sed concepto peccato gravidum, jamque parturientem in hanc fortasse vel illam partem, in hoc vel illud objectum, prout summus est rerum arbiter, flectit atque dirigit. Psal. xciv. 23. *Qui convertit contra eos improbitatem ipsorum, et malitia ipsorum excindit ipsos: excindit ipsos Jehova; poena scilicet.* Nec voluntatem efficit malam ex bona, sed jam malam eo convertit, ubi possit ex ipsa malitia sua vel bonum aliquod aliis, vel poenam sibi, insciens longeque aliud cogitans, producere. Prov. xvi. 9. *animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.* Sic Ezech. xxi. 26, 27. stante in bivio rege Babylonio Ammonitas an Judæos bello peteret, ita rexit auspicia Deus ut mallet rex Hierosolymam proficisci. Ut qui equum claudicantem (hoc enim vulgo simile affertur) quo vult incitat, in causa quidem est ut equus gradum acceleret, non autem ut claudicet: sic Deus, qui rerum omnium supremus moderator est, prave quidem agentis impulsor esse potest, cum interim pravitatis istius nullo modo causa sit. Sed de hac similitudine paulo post. Exempli gratia; vidit Deus Davidis animum regni viribus elatum a Deo atque intumentem, ut ejus rei insigne aliquod indicium, vel nemine impellente, jam jamque esset editurus; impulit itaque Deus ut populum numeraret; non impulit ut inani gloria intumesceret, sed ut latentem animi superbiam mox prorupturam hoc potius quam alio modo indicaret: itaque facti auctor Deus; quod autem in

eo facto pravi et superbi inerat, totum id Davidem habuit auctorem. Deinde finis quem sibi proponit is qui peccat, semper fere malus et iniquus est, ex quo Deus bonum aliquod et justum, veluti lucem ex tenebris, creat semper atque elicit. Hinc enim intimum hominis explorat sensum; id est, facit ut homo latentem cordis sui malitiam plane perspiciat; et inde vel melior fiat, vel cunctis manifestus et inexcusabilis: vel denique ut prioris cujuspiam peccati poenas luat tam is qui male facit, quam is cui malum obtingit. Sed tamen caute recipiendum est quod vulgo dicitur, Deum peccata peccatis punire: non enim id facit, peccare quemquam cogendo, aut adjuvando, sed consuetam illuminandi gratiam atque opem adversus peccata subtrahendo. Sed vulgo dictum est, qui non prohibet cum potest, jubet. Hoc dicto velut officio homines fere tenentur, non item Deus: humano igitur more ait se impellere, cum tantummodo non prohibeat, nec tamen propterea jubet, cum prohibendi officio non teneatur. Psal. lxxxi. 12, 13. *non auscultavit, non acquievit mihi. quapropter dimisi eos ambulaturos ex sententia animi sui.* Dicitur itaque Rom i. 24. *propter hoc tradidit eos cupiditatibus immundis;* id est, cupiditatibus propriis impellendos reliquit, ut in iis ambularent; non enim proprie impellit Deus, aut tradit, quem omnino sibi, id est, suis cupiditatibus et consiliis, Satanæ etiam nunquam cessantis instigationibus penitus relinquit. Sic ecclesia tradere obstinatum quemque Satanæ quoque dicitur, quem tamen communionem suam tantum interdicat. Ad exemplum autem numerati populi uno verbo responderi potuit. Non enim Deus sed Satan Davidem incitasse dicitur 2 Sam. xxiv. 1. 1 Chron. xxi. 1. Similis est solutio illius loci 2 Sam. xii. 11, 12. *ecce ego suscitaturus sum contra te malum e domo tua;* malum scilicet poenæ; *et accipiens uxores tuas tradam proximo tuo:* id est, permittam filio tuo ex consilio Achitophelis constuprandas; *tradere* enim id significat, ut modo ostendimus. Similitudo autem recepta illa de claudo equo, et ipsa claudicat; non enim peccator, ut equus, ad agendum simpliciter impellitur, siquidem re vera impellitur, sed ad male agendum, nempe quia claudicat ut claudicet. In hoc vel illo loco statuit Deus clandestinum Davidis adulterium palam punire: vidit Absalonum in quævis flagitia ruentem, vidit Achitophelis malitiosa consilia; convertit itaque

tantummodo eorum animos ad atrocissima quæque paratos, ut hoc potius quam illud occasione oblata perpetrarent: juxta illud Prov. xvi. 9. supra citatum; *animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus*. Occasio autem peccandi oblata non facit peccatorem, sed ostendit. Quod autem omne malum præter opinionem peccantium in bonum exitum vertat Deus, et malum bono vincat, exemplum illud Josephi a fratribus venundati satis declarat: Gen. xlv. 8. ut supra. Sic in Christo crucifigendo Pilatus gratiam Cæsaris non amittere studebat, Judæi odium et vindictam explere: at Deus *cujus manus et consilium decreverat quæcunque facta sunt*, Act. iv. 28. per eorum crudelitatem et violentiam humanum genus redemit; Rom. xi. 11. *per eorum offensam salus obtigit gentibus*. 1 Cor. xi. 19. *oportet hæreses inter vos esse, ut—* Philipp. i. 12, 14. *quæ mihi acciderunt magis ad profectum evangelii evenisse*.

Quemadmodum autem cum impellit Deus ad peccatum, non est auctor tamen ut quis peccet, ita neque est, quoties indurat aut excæcat; cum id non malitiam inspirando, immo non nisi justis et æquis rationibus efficiat, et quibus peccatores emolliri potius debuissent quam indurari. 1^m. Longanimitate sua. Rom. ii. 4, 5. *an copiam tolerantiae ejus contemnis, et pro duritie tua iram tibi thesaurizas?* 2do. Mandata sua bona ac justa impiorum pervicaciæ opponendo et urgendo; quomodo incus vel adamas tundendo indurari dicitur. Sic Pharaon adversantibus sibi Dei mandatis irritatior et durior est factus. Exod. v. 2. *quis est Jehova?* et vii. 2, 3. *tu loquitor; ego obdurabo*. Isa. vi. 10. *fac ut pinguescat cor populi istius, præcepta scilicet iis inculcando; sicut et xxviii. 13. sed fuit iis verbum Jehovahæ præceptum præcepto,— ut pergerent, et corruentes—* 3^{io}. Castigatione aut poena. Ezech. iii. 20. *sin autem avertetur justus a justitia sua, faciet iniquitatem, et ego ponam offendiculum coram eo &c.* Jer. v. 3. *percutis eos, non dolent, reddunt faciem suam petra duriores*. Induratio itaque inveteratæ malitiæ et incredulitatis extrema ferme in hac vita poena est. 1 Sam. ii. 25. *non ausculturunt, quia volebat Jehova morte afficere eos*. Potentes autem et contumaces mundi principes idcirco sæpe insigniter obdurat Deus, ut gloriam inde suam gentibus per eorum contumaciam et fastum reddat eo magis conspicuam. Exod. ix. 16. *ut*

ostenderem in te virtutem meam. et x. 2. idem. cum Rom. ix. 17. *ad hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam*—. Exod. xiv. 4. *quo glorificer in Pharaone*—. et v. 17. idem. Neque ita tamen a Deo solo induratio impiorum est, quin et ipsi nihil minus spectantes quam ut Deo placeant, suam abunde operam conferant. Hinc Pharaos ipse indurare cor suum dicitur. Exod. ix. 34. *videns cessasse pluviam illam —, perrexit peccare: aggravavit enim cor suum ipse et servi ejus.* 2 Chron. xxxvi. 13. *obdurans cervicem suam, obfirmavit animum suum, ne converteretur ad Jehovah.* Psal. xcvi. 8. *ne obduretis animum vestrum.* Zech. vii. 12. *cor suum disposuerunt ut lapidem perdurum, ne audirent legem ipsam et verba.*

Idem de excæcatione dicendum est. Deut. xxviii. 15. cum v. 28. *sed erit si non auscultaveris voci Jehovah Dei tui*—, *percutiet te Jehova amentia et cæcitate et stupore cordis*; id est, lumen gratiæ subducendo, sensus animæ conturbando aut hebetiores reddendo, vel ut id Satanas efficiat duntaxat permittendo. Rom. i. 28. *sicut non visum est iis Deum agnoscere, tradidit eos in mentem inanem.* 2 Cor. iv. 4. *in quibus deus hujus sæculi obcæcavit mentes, nempe in infidelibus.* Eph. ii. 2. *spiritu ipsius nunc agente in hominibus contumacibus.* 2 Thess. ii. 10, 11. *propter hoc immittit iis Deus efficaciam erroris.* Pellicere denique Deus dicitur, non ad peccatum, sed vel in pœnam, vel etiam in bonum exitum. Ezech. xiv. 9, 10, 11. *ipse autem propheta quum pellectus fuerit ut eloquatur verbum, ego Jehova pellexero prophetam ipsum: et extendens manum meam contra &c. ita ferent pœnam iniquitatis suæ &c. ut non aberrant amplius domus Israelis a sequendo me.* Pellexit autem Deus prophetam jam corruptum et avarum, inducendo facile in animum ejus ut populo quæ vellent responderet, merito deinde excindit et consulentem, quia pravo animo consuluerit, et consultorem, quod falsa Deo non jubente responderit, atque hoc ut alii in posterum similiter peccare pertimescerent.

Ad hanc providentiæ rationem referenda est quæ tentatio dicitur; qua Deus quemquam tentat aut a diabolo ejusve ministris tentari sinit.

Est autem mala vel bona.

Mala cum supradictis modis vel gratiam subducit, vel occasiones peccandi objicit, vel indurat vel obcæcat: et hæc quidem, ratione ejus qui tentatur, mala fere est, in Deo autem justissima ob supradictas causas; vel ad hypocrisin detegendam, nam alliciendo ad peccatum, aut suadendo, de quo supra Jacob. i. 13. Deus neminem tentat, etsi sic tentandos diabolo nonnullos justissime permittit. Tentationes hujusmodi in oratione Dominica deprecari docemur. Matt. vi. 13. *ne nos inducas in tentationem; sed libera nos ab illo malo.*

Bona tentatio est, qua Deus etiam bonos probandi causa tentat, non sua causa, quasi ipsi⁶ quales futuri sint nesciat, sed vel ad eorum fidem aut patientiam exercendam, aut illustrandam, quemadmodum Abrahamum et Jobum tentavit; vel ad eorum confidentiam minuendam infirmitatemque redarguendam, ut et si ipsi rectius noscant, alique erudiantur. Sic Ezechiam, 2 Chron. xxxii. 31. ad tempus vel ex parte *dereliquit Deus, tentando eum, ut experiretur quicquid erat ei in animo.* Sic Israelitas tentavit in deserto. Deut. viii. 2, &c. *ut affligeret te, tentando te ad cognoscendum id quod erat in animo tuo, utrum observares præcepta ejus necne—.* Psal. lxvi. 10, &c. *postquam probasti nos, Deus, conflasti nos—.* 1 Pet. i. 7. *ut exploratio vestræ fidei— inveniatur vobis esse laudi—.* et iv. 12. *dilecti, ne tanquam peregrini exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimentum percellimini, ut si peregrinum vobis aliquid accideret.* Apoc. ii. 10. *ecce, futurum est ut conjiciat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut exploremini.*

Tentatio itaque bona potius expetenda est. Psal. xxvi. 2. *proba me, Jehova, et tenta me, examina renes meos et animum meum.* Jacob. i. 2, 3. *summo gaudio ducite, fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis; scientes, explorationem fidei vestræ efficere tolerantiam.*

⁶ Probabilius est Miltonum scripsisse *ipse*. Infra pro *si ipsi* legendum puto *sic ipsi*.

Et felicem exitum promittit Deus. 1 Cor. 10, 13. *tentatio vos non cepit, nisi humana: fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis; sed una cum tentatione præstabit etiam exitum, ut possitis eam sufferre.* Jacob. i. 12. *beatus est vir qui sustinet tentationem; quoniam probus compertus, accipiet coronam vitæ.*

Fideles tamen ipsi has omnes divinæ providentiæ rationes interdum non satis animadvertunt, donec rem altius intuentur, et verbo Dei eruditiores fiunt. Psal. lxxiii. 2, 17. *pene declinaverant pedes mei, donec ingressus essem in sanctuaria Dei, animadvertissem finem istorum.* Dan. xii. 10. *purgabuntur, dealbabuntur, conflabuntur multi, quum improbe agent improbi, nec animadvertent ulli improbi; sed erudientes animadversuri sunt.*

Cum autem supra in definitione jam dictum sit, providentiam Dei creatas res omnes curare ac regere, non inutiliter quæri hoc loco potest, statueritne Deus certum aliquem humanæ quoque terminum vitæ, quem transire nemo possit. Et id quidem scriptura sacra satis clare significat. Job. xiv. 5. *quandoquidem præcisi sunt dies ejus, numerus mensium ejus penes te est: determinationes ejus fecisti, quas non transgrediatur.* Psal. xc. 10. *in diebus ipsis annorum nostrorum sunt septuageni anni, aut (ut simus valentissimi) octogeni anni, etiam excellentissimum eorum laboriosum est et molestum, quo festine exciso avolamus.* Ex his consimilibusque locis, et ex primæva potissimum historia liquet, Deum, post lapsum saltem hominis, humanæ vitæ certum posuisse terminum, et procedentibus quidem sæculis usque ad Davidis tempora paulatim fieri contractionem; hunc, sive cunctis mortalibus unum atque eundem, sive singulis varie præfixum, nemo certe mortalium proferre aut supergredi valuerit; hoc penes Deum solum est: id quod et promissa ipsius de vita populo suo producenda, et anni quindecim Ezechiae moribundo additi, satis testantur. Præcidere autem illum vitæ terminum aut prævertere, non solum Deus vel præmii, vel pænæ loco solet, sed etiam quivis mortalium sua culpa aut vitio et potest et solet. Prov. x. 27. *reverentia Jehovæ addidit dies, anni vero improborum decurantur.* Exod. xx. 12. *honora patrem tuum &c. ut prolongentur dies tuæ &c.* et passim sub lege. Psal. lv. 24. *homines sanguinarii et*

dolosi non perducent ad dimidium dies suos. id est, ad quam summam dierum justo corporis temperamento pervenire alioqui potuissent: huc etiam referendi, qui mortem sibi consciscunt, aut pravo victu accelerant.

Providentia Dei est ordinaria vel extraordinaria.

Ordinaria, qua Deus constantem illum causarum ordinem qui ab ipso constitutus in principio est, retinet ac servat.

Hæc vulgo, et nimis etiam frequenter, natura dicitur; neque enim aliud quicquam natura esse potest, nisi mirifica illa vis et efficacia divinæ vocis primitus emissæ, cui dehinc omnia veluti mandato perpetuo parent. Job. xxxviii. 12. *an unquam præcepisti matutino tempori?* et v. 33. *an cognoscis de statutis cæli?* Psal. cxlviii. 8. *ignis, grando, nix—efficiens verbum ejus.* Isa. xlv. 12. *omni exercitui cælorum præcepta dedi.* Jer. xxxi. 36. *si movebuntur statuta illa e conspectu meo.* et xxxiii. 20. *fiædus meum diei et noctis.*

Providentia Dei extraordinaria est, qua Deus quicquam extra solitum rerum ordinem producit, aut producendi dat facultatem ei solum cui vult: hoc inter homines miraculum dicitur. Hinc solus Deus miraculorum primarius Auctor est, ut qui rerum ordinem ab se statutum solus possit invertere. Psal. lxxii. 18. *qui fecit mirabilia solus.* Joan. x. 21. *num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?* 2 Thess. ii. 9. *cujus adventus est ex illa vi efficaci Satanæ, cum omni potentia, et signis ac prodigiis mendacibus.*

Finis miraculorum est potentiæ divinæ patefactio, fideique nostræ confirmatio. Exod. vi. 6, 7. *judiciis magnis—, sic experiemini—.* et viii. 22. *excipiam terram Gosenis—; quo cognoscas me Jehovah esse.* 1 Reg. xvii. 24. *jam hoc experior virum Dei te esse—.* Marc. xvi. 20. *Domino cooperante, et sermonem eorum confirmante per signa.* Heb. ii. 4.—*nobis confirmata; testimonium illis præbente Deo et signis et prodigiis variisque virtutibus et Spiritus Sancti distributionibus, pro sua voluntate.*

Et incredulorum gravior condemnatio. Matt. xi. 21. &c. *væ tibi Corazin—, nam si Tyri et Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim—*. Joan. xv. 24. *si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem—*.

CAP. IX.

DE

GUBERNATIONE SPECIALI ANGELORUM.

DICTUM est de PROVIDENTIA COMMUNI. SPECIALIS est, quæ spectat præcipue angelos et homines; ut qui cæteris creaturis longe præcellant.

Sunt autem angeli boni vel mali. Luc. ix. 26. et viii. 2. eorum enim quamplurimos ante hominis lapsum sua sponte a Deo defecisse constat. Joan. viii. 44. *in veritate non perstitit; non est enim veritas in eo: de suo loquitur, pater mendacii.* 2 Pet. ii. 4. *angelis qui peccarunt non pepercit.* Judæ 6. *angeli qui non conservarunt originem suam.* 1 Joan. iii. 8. *a principio diabolus peccat.* Psal. cvi. 37. *sacrificarunt dæmonibus.*

Angeli boni non plane suis viribus, sed potius gratia Dei nonnullis videntur nunc stare. 1 Tim. v. 21. *electorum angelorum*, id est, non apostatarum. Eph. i. 10. *ut sub unum caput recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt*—. Col. i. 20. *ut reconciliaret per eum omnia sibi, tum quæ in cælis sunt*—. Job. iv. 18. *angelis suis tribuit stultitiam.* et xv. 15. idem.

Unde in mysterium humanæ salutis libentissime inquirunt. 1 Pet. i. 12. *in quæ cupiunt angeli introspicere.* Eph. iii. 10. *ut nota fiat per ecclesiam imperiis ac potestatibus multiformis illa sapientia Dei.* Luc. ii. 13, 14. *multitudo exercituum laudantium Deum*; propter natum scilicet Christum. et xv. 10. *gaudium est in conspectu angelorum super uno resipiscente.*

Unde etiam Christum adorant. Heb. i. 6. *adorent eum omnes angeli Dei.* Matt. iv. 11. *angeli ministrabant ei.* Philipp. ii. 10. *omne genu se flectat cœlestium*—. 2 Thess. i. 7. *cum angelis suis.* 1 Pet. iii. 22. *subjectis sibi angelis.* Apoc. v. 11, 12. *dignus est agnus ille mactatus*—. Verum rationi congruentius videtur, stare suis viribus non minus angelos bonos, quam stetit homo adhuc integer; electos non alia ratione quam dilectos vel eximios dici; charitatis, non indigentiae suæ causa mysterium salutis nostræ cupere contemplari; reconciliatione non comprehendendi angelos; sub Christo tanquam sub capite, non redemptore censeri.

De cætero velut ministri circa thronum Dei stant circumfusi. Deut. xxxiii. 2. *cum adveniret turba e myriadibus sanctorum.* 1 Reg. xxii. 19. *vidi Jehovam insidentem solio, et totum exercitum cœli a dextra et a sinistra ejus.* Job. i. 6. *venientibus filiis Dei, ut sisterent se coram Jehova.* et ii. 1. idem. Dan. vii. 10. *cui millies mille ministrabant.* Matt. xviii. 10. *angelos per omne tempus intueri faciem Patris.* Luc. i. 19. *ego Gabriel qui adsto in conspectum Dei.*

Laudantes Deum. Job. xxxviii. 7. *cui vociferati sunt omnes filii Dei.* Psal. cxlviii. 2. *laudate eum omnes angeli ejus.* Nehem. ix. 6. *exercitus cœlorum tibi se incurvant.* Isa. vi. 3. *clamans alter ad alterum, Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Apoc. iv. 8. idem. et vii. 11, 12. *procubuerunt in facies suas ante thronum.*

Sunt per omnia Deo obsequentissimi. Gen. xxviii. 12. *ecce angelos Dei ascendentes et descendentes per eum.* Psal. ciii. 20. *efficientes verbum ejus.* Zech. i. 10. *hi sunt quos misit Jehova ad perambulandam terram.*

Ministerium eorum præcipuum circa fideles est. Heb. i. 14. *omnes sunt spiritus ministrantes qui emittuntur ministerii causa propter hæredes salutis.* Psal. xxxiv. 8. *castrametantur angeli Jehovæ circa timentes eum.* et xci. 11. *angelis suis præcipiet de te.* Isa. lxiii. 9. *angelus faciei ejus*

servabit eos. Matt. xviii. 10. *angeli illorum.* et xiii. 41. *mittet angelos suos, qui colligant ex regno ejus omnia offendicula.* et xxiv. 31. *congregabunt electos ejus a quatuor ventis.* Act. xii. 15. *angelus ejus est.* 1 Cor. xi. 10. *propter angelos;* tutelares nempe in coetibus fidelium, ut nonnulli putant. Exempla item suppetunt innumera.

Et septem præcipue orbem terræ perlustrant. Zech. iv. 10. *septem isti oculi Jehovæ sunt, peragrantes terram;* cum Apoc. v. 6. *qui sunt septem illi spiritus Dei emissi in omnem terram;* de quibus etiam cap. i. 4. et iv. 5.

Præsidere etiam populis, regnis, et certis locis angelos credibile est. Dan. iv. 13, 17. *ex decreto vigilum verbum hoc.* et xii. 1. *princeps ille qui stat pro popularibus tuis.* et x. 13. *ego relictus ibi apud reges Persiæ.* 2 Pet. ii. 11. *cum angeli non ferant adversus dignitates apud Dominum maledictionis judicium.* Gen. iii. 24. *ad custodiendam viam arboris vitæ.*

Sunt et nonnunquam divinæ ultionis ministri ad peccata mortalium punienda coelitus missi. Urbes et populos excindunt: Gen. xix. 13. 2 Sam. xxiv. 16. 1 Chron. xxi. 16. *vidit David angelum Jehovæ stricto gladio Hierosolymæ imminentem.* Exercitus totos inopina clade sternunt: 2 Reg. xix. 35. et his similia.

Ergo militari specie sæpius apparuerunt. Gen. xxxii. 1, 2. *acies Dei.* Jos. vi. 2. *princeps militiæ Jehovæ.* 2 Reg. vi. 17. *cum equis et curribus igneis.* Psal. lxviii. 18. *curruum Dei duæ sunt myriades.* Luc. ii. 13. *multitudo exercituum cælestium.*

Describuntur etiam Isa. vi. Hos. i. 7. Matt. xxviii. 2, 3. Apoc. x. 1.

Bonorum angelorum princeps aliquis videtur esse, isque Michael sæpe nominatur. Jos. vi. 2. *ego princeps militiæ Jehovæ.* Dan. x. 13. *Michael*

primus e principibus primariis est. et xii. 1. princeps ille maximus. Apoc. xii. 7, 8. Michael cum angelis suis.

Plerique Michaellem volunt esse Christum. Sed Christus victor solus et conculcator diaboli; Michael angelorum ductor principi dæmoniorum veluti ἀντίπαλος introducitur; quorum utriusque copiae in aciem eductae æquo pene certamine discedunt. Apoc. xii. 7, 8. De quo Judas, *contendens*, inquit, *de corpore Moysis non ausus est*—: quod dici de Christo minus conveniret, præsertim Deo: et 1 Thess. iv. 16. *ipse Dominus cum voce archangeli descendet*. postremo, alienum esset evangelii apostolum tam obscure de Christo atque alio sub nomine nova quædam et inaudita prius narrare.

Angeli boni non intuentur in Deo omnia, ut fingunt Papistæ, sed tantum per revelationem ea quæ visum est Deo, alia per eminentem quandam ratiocinationem; multa tamen ignorant: sciscitabundus enim angelus quærit Dan. viii. 13. *quousque ista visio?* et xii. 6. *quousque terminus erit?* Matt. xxiv. 36. *de die illo nemo scit, ne angeli quidem*. Eph. iii. 10. *ut nota fiat per ecclesiam imperiis*. Apoc. v. 3. *nemo poterat neque in cælo aperire librum*—.

Angeli mali ad pœnam reservati sunt. Matt. viii. 29. *venisti huc vexatum nos ante constitutum tempus?* 2 Pet. ii. 4. *in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit damnationi servatos*. Judæ 6. *judicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reservasse*. 1 Cor. vi. 3. *an ignoratis fore ut angelos judicemus?* Matt. xxv. 41. *in ignem æternum qui paratus diabolo et angelis ejus*. Apoc. xx. 10. *torquebuntur in sæcula sæculorum*.

Ita tamen ut nonnunquam ad exsequenda Dei judicia tota terra, aere ac cœlo etiam vagari possint. Job. i. 7. *a peragrando terram*. 1 Sam. xvi. 15. *Spiritus Jehovæ recesserat a Saulo; perturbabatque eum spiritus malus a Jehova*. 1 Pet. v. 8. *ut leo rugiens obambulat*. Joan. xii. 31. *princeps hujus mundi*. 2 Cor. iv. 4. *deus hujus sæculi*. Matt. xii. 43.

ambulat per arida loca. Eph. ii. 2. *principem cui potestas aeris.* et vi. 12. *spirituales improbitates quæ sunt in sublimi.* Etiam in conspectum Dei veniunt. Job. i. 6. et ii. 1. 1 Reg. xxii. 21. *prodiit quidam spiritus.* Zech. iii. 1. *ostendit mihi Jehosnam stantem coram angelo Jehovæ, et Satanam stantem ad dextram ejus, ut adversaretur ei.* Luc. x. 18. *spectabam Satanam ut fulgur e cœlo cadentem.* Apoc. xii. 12. *væ incolis terræ; nam diabolus descendit ad vos.*

Proprius tamen eorum locus est abyssus, unde nisi permissu exire non licet. Luc. viii. 31. *rogabant ne imperaret ut abirent in abyssum.* Matt. xii. 43. *per arida loca quærens requiem.* Marc. v. 10. *precabatur ne eos mitteret extra eam regionem.* Apoc. xx. 3. *conjecit eum in abyssum, quam conclusit.* Nec injussu Dei tantillum possunt. Job. i. 12. *ecce in manu tua sunt.* Matt. viii. 31. *permittite nobis abire in gregem porcorum istorum.* Apoc. xx. 2. *apprehendit draconem et vincit.*

Habent scientiam quidem magnam, sed quæ eos torqueat potius quam consoletur; ita ut de salute sua plane desperent. Matt. viii. 29. *quid nobis tecum, Jesu? venisti huc vexatum nos ante constitutum tempus?* Luc. iv. 34. idem. Jacob. ii. 19. *dæmonia credunt et horrescunt: reservantur enim ad poenam, ut supra.*

Dæmones etiam habent suum principem. Matt. xii. 24. *Beelzebub princeps dæmoniorum.* Luc. xi. 15. idem. Matt. xxv. 41. *diabolo et angelis ejus.* Apoc. xii. 9. *draco ille magnus et angeli ejus.*

Suos etiam ordines retinent. Col. ii. 15. *exspoliata imperia ac potestates.* Eph. vi. 12. *adversus imperia, potestates—.*

Quorum qui summus, hic omnis auctor maleficii et impeditor boni. Job. i. et ii. Zech. iii. 1. *Satan.* Joan. viii. 44. *pater mendacii.* 1 Thess. ii. 18. *impedivit nos Satanas.* Act. v. 3. *implevit Satanas cor tuum.* Apoc. xx. 3, 8. *ut seduceret gentes.* Eph. ii. 2. *spiritus qui nunc agit in contumacibus.*

Hinc multa sortitus est nomina factis suis haud indigna: passim *Satan*, Job. i. 6. 1 Chron. xxi. 1. id est, hostis et adversarius appellatus; et *draco ille magnus*, *serpens ille antiquus*, *diabolus*, id est, calumniator, Apoc. xii. 9. κατήγορος τῶν ἀδελφῶν, v. 10. *spiritus immundus*, Matt. xii. 43. et *tentator*, Matt. iv. 3. et *Abaddon*, *Apollyon*, id est, perdens, Apoc. ix. 11. *draco magnus, rufus*, xii. 3.

CAP. X.

DE

GUBERNATIONE SPECIALI HOMINIS ANTE LAPSUM:

UBI ETIAM

DE SABBATHO ET CONJUGIO.

PROVIDENTIA Dei quæ homines gubernat, vel respicit statum hominis integrum, vel ejus lapsum.

Quæ respicit statum hominis integrum est, qua Deus hominem in horto Edenis collocatum, et ad beate vivendum bonis omnibus instructum, ut esset in quo is obedientiam testaretur suam, arbore tantum scientiæ boni et mali jussit abstinere; ni faceret, mortem interminatus. Gen. i. 28. *terram subjicite et dominamini*— et ii. 15, 16, 17. *collocavit in horto. de fructu omnis arboris libere comedas. quo die comederis de fructu arboris scientiæ boni et mali, moriturus es.*

Sunt qui hoc *fœdus operum* nuncupent; cum neque fœdus esse videatur neque operum, ex ullo quidem scripturæ loco. Opera autem Adamo nulla mandantur, unum duntaxat prohibetur. Unum autem saltem aut prohibendum erat, aut imperandum, atque id maxime quod neque bonum in se esset, neque malum, ut inde hominis obedientia constaret. Cum enim homo suoapte ingenio bene ageret, essetque natura bonus et sanctus, certe nec necesse erat, quod sponte quis faceret, ullo ad id fœderis vinculo constringi; neque ullum ex bonis operibus obsequium ostendisset, cum ad ea, sine ullo mandato, naturali prorsus ductu ferretur. Mandatum autem quodvis, vel Domini vel magistratus, etiam

præmio et poena proposita, non est continuo foedus dicendum, sed edictum potius imperium.

Arbor scientiæ boni et mali non erat sacramentum, ut vulgo statuitur: sacramenta enim sunt ad usum, non ad abstinentiam: sed erat veluti pignus et monumentum quoddam obedientiæ.

Dicta est autem scientiæ boni et mali ab eventu: post eam enim degustatam, non malum tantummodo scimus, sed ne bonum quidem nisi per malum. Quis enim fere virtutis usus, quæ lux est, nisi in malo?

Arbor vitæ haud scio an sacramentum potius, quam symbolum, aut etiam alimentum quoddam dici debeat vitæ æternæ. Gen. iii. 22. *ne comedat, et vivat in æternum.* Apoc. ii. 7. *vincenti dabo edere de arbore vitæ.*

Quoniam autem homo ad imaginem Dei factus, totam naturæ legem ita secum natam, et in sese insitam habuit, ut nullo ad eam præcepto indigeret, hinc etiam efficitur, si qua ille præterea, sive de arbore scientiæ, sive de conjugio mandata accepit, ea non ad legem naturæ pertinuisse, quæ rectæ rationi consentanea, id est, per se bona quæ sunt, satis ipsa docet, sed ad jus tantummodo, quod aiunt, positivum; quo Deus, aut quis alius justa potestate præditus ea jubet aut vetat, quæ nisi is jussisset aut vetuisset, per se quidem neque bona fuissent neque mala; ideoque neminem obligassent. Sed de sabbatho, Deum quidem illud in memoriam operis ab se consummati apud se sanctificasse, et quieti consecrasse palam est; Gen. ii. 2, 3. cum Exod. xxxi. 17. An vero hoc Adamo patefactum unquam fuerit, aut quidquam de eo celebrando ante legem in monte latam, nedum ante lapsum hominis præceptum extiterit, nescitur, quia non legitur. Verisimilius est Mosen, qui hunc librum Genesewis diu post legem latam scripsisse videatur, ex quarto decalogi præcepto inseruisse hanc sententiam tanquam in locum opportunum, unde occasionem sumeret monendi populum de ratione quasi præsentis,

qua Deus multis post annis usus est, ut ostenderet cur vellet a populo suo tandem solenniter foederato sabbathum observari. Similis insertionis exemplum vide Exod. xvi. 34, 35. *dixit Moses Aaroni, Accipe urnam unam— sic collocavit eam Aaron—*: quod tamen diu postea factum est. Quod autem Exod. xvi. legitur, paulo ante legem latam imperatum fuisse sabbathum in deserto, cum Deus manna se pluiturum dixisset, intermisso die quoque septimo, ne quis ad eam illo die quaerendam exiret, videtur id quidem Israelitis observandi sabbathi ante id tempus ignaris, quasi rudimentum quoddam praecepti paulo post clarius tradendi, tum primum fuisse traditum, ex v. 5. et v. 22. usque ad v. 30. inter se collatis: nam primores, qui mandatum sabbathi prae aliis intelligere debuissent, mirati cur populus die sexto duplum collegisset, Mosen aderant, qui tum demum iis, quasi rem novam, cras fore sabbathum edicit; atque ita v. 30. ut qui jam narrasset quemadmodum primo sabbathum observari coeptum est, *sic*, inquit, *populus quiescebat die septimo*.

Immo ne audivisse quidem de sabbatho quidquam Israelitas ante illud tempus haud uno ex loco prophetarum confirmari videtur; Ezech. xx. 10, 11, 12. *abduxi ipsos in desertum; ubi dedi ipsis statuta mea, et jura mea nota feci ipsis; ac etiam sabbatha mea dedi ipsis; ut essent signa inter me et ipsos, ut sciretur me Jehovah sanctificare ipsos*. Nehem. ix. 13, 14. *super montem Sinai ita descendisti—: et dedisti iis judicia—: sabbathum quoque sanctum tuum notum fecisti iis; et praecepta, statutaque, et legem praecepisti iis per Mosen servum tuum*. Verum de sabbatho plura vide libro ii. cap. 7.

Conjugium quidem, si non praecipitur, at instituitur, nempe in amore, oblectatione, auxilio, societate viri et uxoris mutua: jure licet viri potiore; Gen. ii. 18. *non est bonum homini esse soli; faciam ipsi auxilium quasi coram ipso*. 1 Cor. xi. 7, 8, 9. *quum vir imago sit et gloria Dei: at mulier gloria viri est; non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro: neque enim traditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Et adhuc magis post lapsum; Gen. iii. 16. *erga virum tuum erit appetitus, vel obedientia tua*. Itaque vox eadem על by apud Hebraeos et maritum

et *dominum* significat. Sara igitur maritum Abrahamum appellasse dominum, 1 Pet. iii. 6. dicitur. 1 Tim. ii. 12, 13, 14. *mulieri docere non permitto, neque auctoritatem usurpare in virum, sed ut sit in silentio. Adamus enim prior formatus est; deinde Eva; et Adamus non fuit seductus, sed mulier seducta causa transgressionis fuit.*

Est igitur conjugium viri cum fœmina, vel ad prolem suscipiendam, vel ad auxilium vitæ atque solatium, arctissima necessitudo, a Deo instituta. Hinc illud Gen. ii. 24. *idcirco relicturus est vir patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, eruntque in carnem unam.* Quod neque lex est neque præceptum, sed effectum, vel naturale quoddam consequens necessitudinis illius arctissimæ quæ in statu hominis integro fuisset futura: neque aliud hic quam familiarum origo proponitur. In definitione autem non dico *unius viri et unius fœminæ*, ut plerique definiunt, ne sanctissimos patriarchas, et fidei nostræ columina, Abrahamum, &c. qui uxores una plures habuere, perpetui stupri et adulterii reos peragam, eorumque sobolem sanctissimam, immo omnes Israelis filios velut spurios a sacrario Dei exterminare cogar, quibus ipsum sacrarium erat conditum. Nam Deut. xxiii. 2. *spurius ne venito in congregationem Jehovæ: etiam decima ejus generatio.*

Aut igitur polygamia verum conjugium est, aut omnes in ea geniti sunt spurii; tota nimirum stirps Jacobi, tribus illæ duodecim sanctissimæ a Deo electæ: quod cum dictu absurdissimum sit vel plane impium, et id habere pro peccato quod peccatum non est, sit iniquissimum, exemplum etiam in religione periculosissimum, haud sane inutiliter, immo necessario quærendum esse existimem, polygamia licita necne sit.

Qui negant esse licitam, conantur id evincere ex Gen. ii. 24. *adhærebit uxori suæ eruntque in carnem unam*, cum Matt xix. 5. *erunt illi duo in carnem unam.* *Adhærebit*, inquit, *uxori*, non *uxoribus*; et *illi duo*, non *illi plures*. Acute sane: subjicio itaque Exod. xx. 17. *non concupisces domum proximi tui, non servum, non ancillam, non bovem, non asinam*; ergo domum, ergo servum, ancillam, bovem, asinum, nemo

habuit nisi unum. Quam esset hoc ridiculum, si sic disputaretur; non *domos*, sed *domum*; non *servos*, sed *servum*; et *proximi* etiam, non *proximorum*; neque intelligas in omnibus fere præceptis numerum singularem, non numerum, sed speciem cujusque rei significare. Quod autem *hi duo* dicitur, non *hi plures*, sciendum est, agi hoc loco de viro et uxore tantum ea quam is repudiatum ibat; unamne an plures habuerit nequaquam spectare: deinde conjugium, relationis in genere esse: relationis autem unius terminos duntaxat esse duos: quemadmodum igitur si quis multos habeat filios, relatio paterna erga omnes illos multiplex, erga singulares una atque simplex erit; pari ratione, si quis uxores habeat plures, non minus erga singulas integra relatio erit, nec minus cum earum unaquaque maritus *in unam carnem erit*, quam si uxorem unam tantummodo haberet. Sic de Abrahamo, et cum Sara et cum Hagare singulatim recte dicitur, *hi duo erant in carnem unam*. Et merito quidem; qui enim cum meretricibus, quamvis multis, congregitur, cum earum tamen singulis in unam carnem esse dicitur. 1 Cor. vi. 16. *an ignoratis eum, qui agglutinatur meretrici, unum esse corpus cum meretrice? erunt enim*, inquit, *illi duo in carnem unam*: potest igitur de marito, quamvis multas habente uxores, eodem jure hoc dici, dictumque intelligi, ac si unam tantummodo haberet. Quare hoc præcepto (quod tamen præceptum omnino non est, ut supra demonstravimus) polygamia nec interdicitur nec oppugnatur: nisi forte legem Mosaicam pugnare cum hoc præcepto dicendum sit; aut inspexisse toties hunc locum tot sacerdotes, Levitas, prophetas, viros omnium ordinum sanctissimos, Deoque gratissimos, et tamen tanta vecordia fuisse, ut in hanc scortationis perpetuæ libidinem cæco impetu ferrentur, siquidem ex hoc præcepto polygamia conjugium legitimum non est.

Alter locus unde polygamiam esse illicitam disputant, est Levit. xviii. 18. *mulierem ad sororem suam non accipies ad inimicandum et retegendum nuditatem ejus supra eam in vita ipsius*. Hic Junius *mulierem ad sororem suam* vertit *mulierem unam ad alteram*, ut haberet unde polygamiam illicitam esse probaret, interpretatione plane violenta ac rejicienda. In legibus enim ferendis, ut in rebus definiendis, et uti verbis propriis oportet,

et ex verborum sensu proprio, non metaphorico, interpretari. At, inquit, aliis in locis verba illa eodem sensu reperiuntur. Et fateor equidem, ubi nulla ambiguitas esse potest, ut Gen. xxvi. 31. *juraverunt vir fratri suo*, id est, alteri. Quis enim illic contenderet Isaacum esse Abimelechi fratrem? quis hic non arbitraretur de sorore sorori non superinducenda perspicue hoc dici, præsertim in eo capite, in quo superiores proximi versus de prohibendis gradibus affinitatis agunt? deinde sic *nuditas retegitur*, quod hic cavetur; id si altera quævis non cognata aut affinis assumitur, cauto non erat opus, nulla enim nuditas sic retegeretur: postremo, cur adjicitur *in vita ipsius*? nam alteram non cognatam aut affinem, alterius post mortem quin ducere liceret, dubium esse non potuit; sororem uxoris an liceret, potuit. At, inquit, connubium cum sorore uxoris supra v. 16. per analogiam prohibetur, ergo hic supervacaneum. Respondeo, i^m. nullam illic analogiam esse; nam fratram ducendo, fratris nuditas retegitur; sororem uxoris ducendo, non sororis sed affinis tantum: deinde si nihil prohibendum sit, quod per analogiam supra est prohibitum, cur post patris concubitum, matris quoque prohibetur; cur post amitæ, materteræ quoque? certe si non valebit, leges de incestu dimidio plures esse scriptas quam opus fuit, erit statuendum. Quod si hic polygamia prohibetur ratione præcipua prævertendæ inimicitiae adjecta, rationes profecto multo validiores ex ipsa institutione repetendæ fuissent, quemadmodum in sanciendo sabbatho repetuntur.

Tertius locus, Deut. xvii. 17. non damnat polygamiam, neque in rege, neque in alio quoquam, immo plane concedit; et ei duntaxat modum statuit, quemadmodum et equis habendis, et divitiis coacervandis, ut ex eodem versu et superiore perspicuum est.

Præter hæc tria loca nequidquam allata, vestigium reprehensæ polygamie tota lege prorsus apparet nullum; immo ne in prophetis quidem omnibus, quamquam hi legis interpretes erant severissimi, et vitiorum popularium reprehensores perpetui. Unum excipio Malachiæ locum, prophetarum ultimi, qui polygamiam funditus evertisse a

nonnullis censetur. Satis sero is quidem et postliminio, si post captivitatem demum Babylonicam id fecit quod ante multa sæcula factum oportuit. Sane peccatum si fuisset, tot prophetarum superiorum reprehensionem effugere quî potuit? Verum nos sic habeamus; si in lege polygamia vetita non est, neque hic vetari: novam enim legem non scripsit Malachia. Sed verba ipsa audiamus, quemadmodum reddita sunt ab Junio, cap. ii. 15. *nonne unum effecit? quamvis reliqui spiritus ipsi essent: quid autem unum?* Certe ex loco tam obscuro, et quem tot interpretes tam varie vertunt atque versant, de re tanti momenti velle statuere, et articulum fidei cæteris imponere, nimis temerarium sane et importunum est. Sed quid tandem evincit hoc quicquid est, *nonne unum effecit?* unamne fœminam, ut hic unam duntaxat esse ducendam statueret? at sexus repugnat, immo casus: cæteri enim omnes fere sic vertunt: *annon unus fecit? et residuum spiritus ipsi? et quid ille unus?* Ex loco itaque tam obscuro, non est ea doctrina exprimenda, quæ nusquam non alias aut dubia est aut nulla, polygamiam scilicet damnari; sed ea potius, quæ et ubique manifesta est, et scopus hujus capitis præcipuus a v. 11. damnari nimirum matrimonium cum filia dei alieni: quo vitio per ea maxime tempora Judæi se contaminaverant, ut ex historia Ezræ et Nehemiæ patet.

Quod ad verba Christi, Matt. v. 32. et xix. 5. ea certe non ad polygamiam, sed ad divortium effrænatum redarguendum, quod longe aliud est, ab ipso ex Gen. ii. 24. recitata sunt; nec detorqueri alio sine vi manifesta possunt. Nam quod sic disputant ex Matt. v. 32. si vir dimissa priori uxore aliam ducens mœchatur, multo magis si priori retenta aliam duxerit, id ejusmodi est profecto, ut argumentum ipsum pro adulterio sit protinus repudiandum. Primum enim præceptis ipsis, non consequentiis humana argumentatione deductis obligamur: potest enim id huic sequi videri, quod alteri æque intelligenti non videtur: deinde qui dimissa priore alteram ducit, non idcirco mœchari dicitur quia ducit alteram, sed quia alteram ducens priorem non retinet, cui officium mariti præstare quoque debebat: ideoque diserte dicitur Marc. x. 11. *mœchatur adversus eam.* Officium autem maritalis posse præstari

etiam alia superinducta docet ipse Deus, Exod. xxi. 10. *si alteram acceperit sibi, alimentum ejus, operimentum ejus, et tempus ejus ne diminuito.* Deus autem adulteriis non prospexit.

Neque vero ex 1 Cor. vii. 2. argumentari sic licet, *suam quisque uxorem habeto*, ergo non plures: *suam* enim ut *sibi habeat* præcipitur, non ut *unam*. Unam quidem ut habeant episcopi et presbyteri præcipitur clare, 1 Tim. iii. 2. et Tit. i. 6. *unius sint uxoris viri*, quo diligentius, opinor, susceptum munus ecclesiasticum obirent. Atque id ipsum satis declarat neque prohibitam esse reliquis polygamiam, et in ecclesia iis temporibus fuisse usitatam.

Ad id denique quod ex v. 4. citati cap. 1 Cor. vii. affertur, *similiter autem et vir proprium corpus non habet in potestate, sed uxor*, idem quod supra facile respondetur, *uxoris* nomen eo in loco speciei esse non numeri; nec potestatem esse uxoris in corpus viri nunc aliam atque olim sub lege fuit: ea autem potestas Hebræis עֵינָה dicta est Exod. xxi. 10. et *statum tempus* significat; eademque hoc capite *debita benevolentia* nominatur; quid autem *debeatur*, Hebræa vox non tacet.

Contra concedunt manifesto polygamiam hæc loca: Exod. xxi. 10. *si alteram acceperit sibi, alimentum, operimentum ejus, et tempus ejus ne diminuito.* Deut. xvii. 17. *neque multiplicato sibi uxores, ut non recedat animus a me.* Quis tam laxè scripsisset legem, qui uxores una plures non concederet? equis hic audeat subjungere, ergo unam tantummodo habeto? subjungat idem, cum versu superiore dicitur, *ne multiplicato sibi equos*, ergo unum duntaxat equum habebit? Jam vero sat scimus primam illam conjugii institutionem tam regi quam plebeio promulgatam: si unam duntaxat permittit uxorem, ne regi quidem permittit plures. Ratio autem legis allata est, *ut non recedat animus ejus a me*: id scilicet periculum erat, si plurimas duceret; et præsertim alienigenas, ut postea Solomon. Quod si institutionis primæ causa lex ista instaurata est, quid magis convenisset quam institutionem illam hoc loco recitasse, non hanc solum rationem attulisse?

Ipsam audiamus legis auctorem Deum, interpretem sui optimum: 2 Sam. xii. 8. *tradidi tibi uxores domini tui in sinum tuum: et si parum, addidissem tibi sicut hæc et sicut hæc.* Subterfugium hic nullum est; dedit Deus uxores, dedit dilecto, inter summa alia beneficia; dedisset plures, si istæ satis non fuissent. Argumentum denique ipsum quo Deus in Davidem utitur, in uxorum quam in aliarum rerum largitione validius est; saltem abstinuisses ab uxore aliena, non tam quia domum Domini tui, non tam quia regnum, sed quia uxores quoque regias dederam tibi. At, inquit Beza, ergo David incestus fuit, cum uxoribus nimirum soceri. Verum is oblitus erat, quod ex Esth. ii. 12, 13. liquet; duo fuisse regibus gynæcea; alterum virginum, alterum concubinarum; illas, non has Davidi intelligi datas. Idem patet ex 1 Reg. i. 4. *rex non cognovit eam.* Cantic. vi. 8. *octoginta concubinæ, puellæque innumeræ.* Quamquam sane dici potuit uxores domini dedisse Deus, non easdem necessario, si tot modo et tales; sicut et domum domini familiamque, non eandem, sed æque magnificam et regalem.

Quam autem rem lex ipsa, immo vox ipsa Dei auctoritate sua comprobatur, de ea mirum non est, si sanctissimi prophetæ in suis divinis carminibus tanquam de re honestissima loquuntur. Psal. xlv. 9. (qui *psalmus amasiarum* inscribitur) *filix regum inter charas tuas.* et v. 15. *virgines post eam amicæ ejus adducuntur ad te—* immo harum amasiarum verba ab apostolo Heb. i. 7. &c. *ad Filium, thronus tuus, Deus—*, recitantur, quasi ipsius Dei Patris verba ad Filium, ut quarum verbis nulla usquam clarius deitatem Filio tribuant. An scortorum potissimum ore Deum Patrem loqui, sanctumque Filium suum hominibus Deum declarare ex amatoriiis pellicum cantilenis honestum fuit? Sic Cantic. vi. 8, 9, 10. reginarum et concubinarum honorifica sane facta est mentio; hæque omnes dignæ visæ sunt quæ sponsam celebrarent; *sexaginta illæ reginæ, et octoginta concubinæ, puellæque innumeræ: unicam illam—beatam prædabunt reginæ, et concubinæ laudabunt eam, dicentes—*. Nec omittendus est ille locus 2 Chron. xxiv. 2, 3. *et fecit Joas quod rectum erat in oculis Jehovæ omnibus diebus Jehoiadæ sacerdotis: et accepit ei Jehoiada uxores duas:* duæ enim hic sententiæ, recte fecisse institutore Jehoiada, et eodem

auctore duas uxores duxisse, non diversę neque disjuncte, sed copulate enuntiantur; quod contra fieri solet in regum elogiis, si quid statim subjungitur quod minus rectum fuit, id diserte excipitur; ut 1 Reg. xv. 5. *præterquam in re Urię. et v. 11, 14. et fecit Asa quod rectum—: excelsa quidem non amota sunt: sed animus Asę fuit integer.* Bigamia igitur Joasi post recte facta conjunctim sine ulla exceptione posita, non improbatam esse indicat: occasionem enim tam commodam, tamque usitatam excipiendi, si quid minus probatum esset, sanctus ille scriptor non omisisset.

Quinimmo Deus ipse, Ezech. xxiii. 4. duas se adscivisse sibi dicit uxores, Aholam et Aholibam; quod ille neutiquam de se tam prolixę, ne in parabola quidem, dixisset, nec personam illam aut speciem in se suscepisset, siquidem inhonesta aut turpis res ipsa per se fuisset.

Inhonesta autem aut turpis res esse quemadmodum potest, quę etiam sub evangelio (qui quidem status ecclesię nullam legem politicam rescindit) nemini interdicitur? hoc tantum præcipitur, ut presbyteri et diaconi ex unius uxoris viris eligerentur, ut supra 1 Tim. iii. et Tit. i. 6. non quo peccatum esset plurium uxorum matrimonium, tum enim æque omnibus interdictum fuisset, sed ut quominus impliciti rebus domesticis fuissent, eo magis ecclesię rebus vacarent. Cum itaque solis ecclesiasticis, idque non propter peccatum, interdicta hoc loco polygamia sit, cæteris omnibus ecclesię membris neque hoc loco neque alias, sequitur et cæteris omnibus in ecclesia permissam fuisse, ut ante dixi, et multis sine labe usitatam.

Postremo ex Heb. xiii. 4. sic disputamus: polygamia aut est matrimonium aut scortatio aut adulterium; medium enim inter hæc apostolus ponit nullum: scortationem aut adulterium nequis audeat dicere, prohibebit, ut spero, pudor tot patriarcharum polygamorum. *Scortatores enim et adulteros Deus judicabit:* hos vero summe dilexit, sibi que charissimos fuisse testatur. Quod si tandem polygamia nihil aliud nisi

matrimonium est, ipsius apostoli sententia erit etiam legitimum, erit etiam honestum: *honestum est conjugium in omnibus, et torus immaculatus.*

Satis demonstratum puto concessam esse lege Dei polygamiam: sin hoc cuiquam dubium adhuc videtur, exempla adjungam uberrima, auctoresque sine controversia sanctissimos, fidei nostræ lumina; atque imprimis Abrahamum, fidelium omnium sanctique seminis patrem, Gen. xvi. 1, &c. Jacobum, cap. xxx. et, ni fallor, Mosen, Num. xii. 1. nam uxorem Cussidem duxerat; credibile autem non est Zipporam toties nominatam, nunc novo nomine Cussidem appellari; aut stomachari nunc repente Aaronem et Miriam quod Moses ante annos quadraginta Zipporam duxisset, eamque præsertim cui cum patre suo Jethrone advenienti tota domus Israelis egressa obviam tam honorifice processerat. Quod si viva Zippora Cussidem superinduxit, a Deo certe est defensus, severitate interim Aaronis et sororis præsertim male multata. Proximum pono Gideonem fide ac religione præstantissimum, Judic. viii. 30, 31. Deinde Elcanam Levitam religiosissimum Samuelis patrem, qui tantum abfuit ut putaret se propter bigamiam Deo esse minus gratum, ut duas uxores quotannis ante ora Dei cum sacrificiis et cultu anniversario adduxerit; nec reprehensus inde, sed egregio auctus filio Samuele discessit, 1 Sam. ii. 10. Omitto illos quamvis illustres viros, Calebum, 1 Chron. ii. 46, 48. *Issacharis posteros ad tricies sexies mille, qui multas habuerunt uxores et liberos*, cap. vii. 1, 4. contra atque nostri hodie Europæi, qui desertos potius agros esse multis in locis sobolis inopia patiuntur: et Manassen Josephi filium, v. 14. Venio ad Davidem prophetam, quo nemo mortalium dilectior Deo; is non rebus prosperis inflatus, sed adversis pene oppressus, quo tempore in evolvenda lege Dei, vitæque recte instituenda totum se fuisse tot Psalmis testatus est, duas uxores Michali addidit, 1 Sam. xxv. 42, 43. et postea, 2 Sam. v. 12, 13. *reperitus est David Jehovam stabilivisse se in regem supra Israelem, et extollere regnum suum propter populum suum Israelem, et accepit David adhuc concubinas et uxores*—. Videte quo argumento, quam honestis et sanctis cogitati-

onibus adductus id fecerit, benignitatis nempe erga se Dei propter populum suum: non vidit in illa prima institutione vir divinus et propheta, quod nos talpæ acutius videre somniamus; neque vero in summo regni concilio asserere dubitavit, quam sancte quamque honeste liberos in polygamia sibi genitos confideret, cum ait, 1 Chron. xxviii. 5. *atque ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Dominus)*—. Solomonem prætermitto, sapientissimum licet, quia modum videtur transiisse, cui tamen non datum est crimini quod plures duxisset uxores, sed quod alienigenas; 1 Reg. xi. 1, &c. et Nehem. xiii. 26. Ejus filius Roboamus, non postea quum deterior est factus, sed in illo triennio, dum adhuc in via Davidis ambulasse dicitur, *amabat*, &c. 2 Chron. xi. 17, 21. De rege Joaso dictum est supra: cui non regia libido aut corrupti mores, sed Jehoiadæ summi sacerdotis, viri sapientissimi atque sanctissimi institutio atque auctoritas duas dedit uxores. Quis credat tot summos viros vel inscientes per tot sæcula peccasse vel induratos; aut id Deum in suo populo fuisse passurum? valeat itaque, sicubi alias, hic illa regula theologis receptissima, “praxis sanctorum est interpres præceptorum.”

Conjugium ut felix faustumque sit, præcipue a Dei providentia dependet: Prov. xix. 14. *a Jehova est uxor intelligens.* et xviii. 22. *qui invenit uxorem, invenit bonum; et consecutus est benevolentiam ab Jehova.*

Parentum consensus, siquidem supersunt, abesse non debet: Exod. xxii. 17. *si plane renuit pater*—. Deut. vii. 3. *filiam tuam ne dato*—. Jer. xxix. 6. *accipite filiis vestris uxores.*

Conjugum autem mutuus consensus natura prior est et potior: quos enim consensus mutuus non conciliat, inter eos nullus potest esse amor, nulla benevolentia, nullum igitur conjugium.

A consensu omnis etiam fraus removenda est, præsertim castitatis, ut ratæ sint nuptiæ: Deut. xxii. 20, 21, 23. Jam autem ætatem requiri maturam cuivis prudenti obvium est.

De incestu ad legem Dei referendum: Levit. xviii. Deut. xxvii. non ad canones pontificios aut causidicorum scita: sed et ipse textus expendendus est, non torquendus; ultra quem sapere, insipientiæ profecto est superstitiosæ, et puritatis sane spuræ.

Religionis quoque est ducenda ratio, ut conjuges religione consentiant: et hoc de conjugio tum contrahendo tum etiam contracto sub lege quidem intelligebatur: Exod. xxxiv. 15, 16. Deut. vii. 3, 4. cum Ezræ x. 11, &c. et Nehem. xiii. 23, 30. Sub evangelio autem ne contrahatur quidem religione impar conjugium, æque cautum est: 1 Cor. vii. 39. *libera est, ut cui vult nubat, tantum in Domino.* 2 Cor. vi. 14. *ne impari jugo—*. contractum autem non statim dirimendum, si qua spes est infidelem lucrificandi: 1 Cor. vii. 12. De cætero, qui talium conjugiorum sit exitus docent exempla primi mundi, Gen. vi. Solomonis, 1 Reg. xi. 1, &c. Achabi, cap. xxi. 25. Jehosaphati, qui filio Joramo uxorem ex Achabi filiabus dedit, 2 Reg. viii.

Forma conjugii in mutua conjugum benevolentia, amore, auxilio, solatio consistit; ut ipsa institutio seu definitio declarat.

Finis conjugii eadem prope cum forma est; fructus proprius, liberorum procreatio; finis quodammodo posterior, post lapsum scilicet Adamum, libidinis remedium: 1 Cor. vii. 2.

Hinc conjugii præcepto non omnes obligantur: sed ii tantum qui extra conjugium caste et pudice vivere non queant: Matt. xix. 11. *non omnes sunt capaces.*

Conjugium per se honestum est; nec ulli hominum ordini interdicitur: impie igitur Papistæ a conjugio ministros ecclesiæ arcent; cuivis enim conceditur: Heb. xiii. 4. *conjugium honorabile in omnibus.* Gen. ii. 24. 1 Cor. ix. 5. *annon habemus potestatem—*. 1 Tim. iii. 2. *unius uxoris—*. et v. 4. *qui suæ domui—*.

In definitione conjugii genus est arctissima conjunctio; ne indissolubilis aut individua, ut alii idcirco volunt, quia adjicitur, *erunt illi duo in carnem unam*, Matt. xix. 5. etenim illa verba, si recte attendimus, non plane indissolubile statuunt matrimonium, sed tantum non facile dissolvendum: ex institutione enim singulisque ejus partibus rite observatis, pendet ea quæ sequitur de matrimonio non dissolvendo data sive præceptio, sive naturalis consequentia. Dicitur itaque, *idcirco relicturus est*—: *eruntque in carnem unam*: nempe si ex institutione præcedente v. 18. et 20. uxor sit auxilium viro idoneum: id est, si benevolentia, si amor, auxilium, solatium, fides utrobique constet, quæ, ut omnes fatentur, forma ipsa matrimonii est. Forma autem dissoluta, dissolvi revera matrimonium necessario sequitur.

Atqui urgent illo maxime dicto, v. 6. *quod Deus conjunxit, homo ne separato*. Quid Deus conjunxerit, institutio ipsa conjugii clarissime docet. Conjunxit Deus quod sociabile est, quod idoneum est, quod bonum est, quod honestum est; non gryphes equis, non quod turpe, quod miserum, quod infestum, quod calamitosum: hoc vis, aut temeritas, aut error, malusque genius, non Deus, conjunxit: malum itaque tam importunum atque intestinum quid est cur non liceat amoliri? Deinde nos non eos separare quos Deus institutione sua sanctissima conjunxit, sed quos ipse Deus lege sua non minus sancta separavit, quæ nunc non minus quam apud populum Dei antiquum valere debet. Nam quod perfectionem Christianam objiciunt, perfectio non pœnis judiciariis cogenda, sed Christianis monitis hortanda solum est: tum duntaxat homo separat, cum addendo ad legem Dei id quod lex non jubet, legis obtentu eos separat quos sibi visum est. Deus (meminerint enim) in lege sua sanctissima, justissima, purissima, varias ob causas divortia non concessit modo, verum etiam partim sanxit, partim severissime injunxit: Exod. xxi. 4, 10, 11. Deut. xxi. 14. et xxiv. 1. Ezræ x. 3. Nehem. xiii. 23, 30.

At, inquit, *propter duritiam cordis*, Matt. xix. 8. At enim, inquam, Christus, tentantibus se Pharisæis, respondit, apposite quidem, non ad

totam tamen de divortiis quæstionem explicandam, sed ad arrogantiam, ut fere solet, Pharisæorum reprimendam, laqueosque evitandos: respondit enim iis solum, qui ex Deut. xxiv. 1. docebant, quacunque de causa, dato tantum repudii libello, uxorem dimittere licere; ut ex hoc capite Matthæi liquet, v. 3. *licetne omnem ob causam?* non quo Moses hoc concesserit, nisi ob rem turpem in foemina repertam, quæ amorem in fastidium converteret; sed quod multi rem turpem injuria causati, libellos darent; quos lex cum redarguere non posset, tolerandos potius esse censuit, licet corde duros, quam infelices nuptias non dirimendas; quandoquidem in iis tantum vitæ momentum vel beatæ vel miseræ positum esse judicavit.

Nam si causas divortiorum sigillatim consideremus, non ob cordis duritiem, sed propter summam æquitatem et justitiam sancita esse semper divortia reperiemus. Primum illud Exod. xxi. 1, 2, 3, 4. *hæc sunt judicia quæ propones iis. quum emeris servum Hebræum—, septimo anno exibat in libertatem gratis. si maritus uxoris est, exibat quoque uxor ejus cum eo; si dominus ejus dedit ei uxorem, peperitque ei filios aut filias, uxor ipsa cum natis suis erit domini ipsius, ille vero exibat solus corpore suo.* Quid potuit esse æquius? Lex hæc profecto duritiei cordis non cessit, sed potius obstitit; servum enim Hebræum, quantivis emptum, ultra septennium servire vetuit: et tamen herile jus maritali præposuit. Sic v. 10, 11. *si alteram acceperit sibi, alimentum ejus, operimentum ejus, statum tempus ejus ne diminuito. Quod si tria ista non fecerit ei, tum exito gratis absque pecunia.* Quis non summam humanitatem, summam æquitatem hujus legis videt, qua non marito conceditur ob duritiem cordis uxorem repudiare, sed uxori conceditur, æquissimam ob causam, inhumanum ac durum relinquere maritum. Deinde Deut. xxi. 13, 14. permissum est jure belli ac dominii captivam vel ducere, vel ductam repudiare; duritiei cordis non est permissum ut repudiatam vel venderet vel quæstui haberet. Tertius locus est Deut. xxiv. 1. *si duxerit quis uxorem, maritusque fuerit ejus, eritque ut non inveniat gratiam in oculis ejus, quia invenit in ea nuditatem rei, sive rem turpem, scribet ei libellum repudii, tradetque in manum ejus, dimit-*

tetque eam domo sua. Hic, si causa vera est, non ficta, quæ potest esse cordis durities? Si enim Deus eo animo atque consilio dedit in principio uxorem viro, ut esset ei auxilio, solatio, oblectationi, quod ex ipsa institutione patet, sane si ejusmodi reperta est, id quod sæpe accidit, ut dolori potius, dedecori, fraudi, pesti, calamitati sit, cur Deo putemus displicere, si talem repudiamus? equidem non ei cordis duritiem attribuerim, qui talem dimiserit, sed ei dura ilia, qui retinere possit: nec ego solus attribuerim, sed ipse Solomon vel ipse potius Dei spiritus per Solomonem loquutus; Prov. xxx. 21, 23. *sub tribus commovet terra; etiam sub quatuor, quæ non potest ferre—: sub exosa cum maritatur—.* contra Eccl. ix. 12. *cum uxore quam amas, frui vita juberis omnibus diebus vitæ fragilis tuæ; quippe quam dedit tibi Deus; quam amaris nimirum, non quam oderis; itaque* Mal. ii. 16. *qui odit, vel quia odit, dimittat,* ut omnes ante Junium interpretantur. Hanc itaque legem videtur et tulisse per Mosen et recitasse per prophetam Deus, non tam ut virorum duritiei quidquam permetteret, quam ut miseras uxores duritie, si ita accidisset, virorum eriperet. Quæ enim durities, quam amare suo merito non possis, eam honeste ac liberaliter dimittere? non amatam, nec injuria neglectam, fastiditam, exosam, servitutis gravissimæ sub jugo (tale enim est conjugium si abest amor) a viro neque amante neque amico acerbissima lege retineri, ea demum durities est omni divortio durior. Dedit igitur leges divortii Deus non abutentibus quidem justissimas, æquissimas, humanissimas; necnon iis etiam permisit, quos tamen sciebat ad duritiem cordis esse abusuros: satius esse judicans improborum duritiam tolerare, quam proborum calamitati, immo ipsius institutioni laboranti non subvenire; ne illa pro divino beneficio miseriarum omnium acerbissima redderetur. Quartus et quintus locus Ezræ x. 3. Nehem. xiii. 23, 30. non ob duritiam cordis divortia concedunt, sed ob religionis rationes sanctissimas severe præscribunt. Qua autem auctoritate? nam ipsi certe legis novæ latores non erant: qua igitur nisi legis Mosaicæ? at lex Mosaica tale matrimonium nusquam jubet dissolvere, sed vetat contrahere. Exod. xxxiv. 15, 16. Deut. vii. 3, 4. unde sic disserebant; quod matrimonium non debuit contrahi, debet dirimi. Ex quo illud vulgo

dictum quam sit ineptum perspicitur, “quod fieri non debuit, factum valet.”

Cedit ergo conjugium religioni; cedit, ut supra, juri herili; jus autem maritale cum jure herili et ex locis scripturæ supra allatis, et ex jure passim civili et gentium, idem propemodum esse constat: cedit denique naturali turpis cujusvis rei aversationi, aut veræ antipathiæ, cui resisti non potest; cordis tamen duritiæ, siquidem ea tanquam finis aut primarius illius legis ferendæ statuitur, nusquam cedit. Id planius fit Deut. xxii. 19. *eo quod protulit famam malam contra virginem Israelis, erit ei in uxorem, ne potesto dimittere eam omnibus diebus suis.* et v. 29. *esto illi in uxorem; quod compresserit eam, ne potesto dimittere eam omnibus diebus suis.* Hic si compressoris duritiæ compressam ab se virginem, si infamatoris duritiæ infamatam ab se uxorem dimittere volentis, lex Mosaica non cessit, cur ob rem turpem aversantis cessisse soli duritiæ credetur? abutentium itaque hac lege Christus, Pharisæorum nempe et similium, duritiam exprobravit, cum ait, *ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras*; non illam legem aut ejus usum legitimum abrogavit: dicit enim, Mosen ad duritiam cordis permisisse, non male aut inique permisisse. Nam et tota fere lex forensis hoc modo ad duritiam cordis est data. Quocirca Paulus increpat fratres, 1 Cor. vi. 6. quod omnino ea uterentur: nec idcirco abrogatam, neque continuo abrogandam eam esse inde argumentatur. Quanto minus quod lex infirmitati hominum vel jure permisit, vel indulsit, id evangelium denegare quis credat, qui evangelium quid sit intelligit?

Illud autem, *ab initio non sic fuisse*, v. 8. quid aliud sibi vult, nisi hoc duntaxat, quod v. 4. planius dixerat, *opificem ab initio fecisse*—; id est, non in eum finem initio institutum a Deo fuisse matrimonium, ut divelleretur, ne morte quidem; mors enim nondum erat, adeoque nec peccatum: sin alterius culpa violatum fuisset, et morte divellendum necessitas docuit, et sæpe ante mortem ipsa ratio. Quo alio ab initio non fuerit sic, nulla ætas aut memoria post lapsum hominem tradidit. Certe ab initio fidei nostræ, pater ipse fidelium Abrahamus contentiosam

ac turbulentam uxorem Hagaram, auctore etiam Deo, dimisit, Gen. xxi. 10, 12, 14.

Et ipse Christus, v. 9. propter causam fornicationis divortium concessit: id quod non potuit, si Deus quoscunque matrimonii semel vinculo conjunctos nunquam postea separandos conjunxisset. Fornicationis autem vox si ad orientalium normam linguarum exigatur, non adulterium solum significabit, sed vel quicquid *res turpis aliqua* dicitur, vel rei defectus quæ in uxore merito requiri potuit, Deut. xxiv. 1. (ut cum primis Seldenus in Uxore Hebræa⁷ multis Rabbiorum testimoniis demonstravit) vel quicquid amor, fidelitati, auxilio, societati, id est, primæ institutioni pertinaciter contrarium (ut nos alias ex aliquot scripturæ locis et Seldenus idem docuit) reperitur. Hoc etiam ridiculo affine esset, percontantibus Pharisæis, num liceret omnem ob causam dimittere uxorem, respondere, nisi propter adulterium id non licere; cum omnes jam scirent non licere modo, sed oportere etiam adulteram dimittere, idque non ad divortium sed ad mortem. Fornicatio igitur quam adulterium multo latius hoc loco interpretanda est; ex multis scripturæ locis ostendit primarius ille Judic. xix. 2. *fornicata est in eum*; non adulterando, tum enim ad patrem confugere non esset ausa; sed pervicaciter adversus maritum se gerendo. Alioqui nec Paulus propter infidelis discessum concedere divortium potuisset, nisi hæc fornicationis quædam species esset. Neque enim interest, quod infidelis hic sit, cum familiam quæ deserit, *infideli sit peior*, 1 Tim. v. 8. Quid autem vel naturæ vel institutioni primæ convenientius esse potest, quam ut quos amor et auxilium vitæ atque honestas conjunxit, eos odium et inimicitia implacabilis, aut turpitudine alterius si interveniat, dirimeret? Deus itaque hominibus natura perfectis, ante peccatum quidem indissolubile conjugium in paradiso instituit, lapsis dissolubile necessario lege naturæ, lege Mosaica, non improbante Christo, concessit, ne innocens nocentis injuriis perpetuis objiceretur. Sic omne fœdus perpetuum, omnis fere pactio institutione quidem indissolubilis est, perfidia tamen partis alterutrius protinus dirimitur; cur solius

⁷ Lib. iii. Cap. 22 et 27.

conjugii alia ratio esse debeat, nihil solide affirmari hactenus potuit: præsertim cum apostolus liberet fratrem vel sororem, non in causa desertionis tantum, sed *in ejusmodi rebus*, id est, quæcunque indignam servitutem pariunt: 1 Cor. vii. 15. *non est servituti subjectus frater aut soror in causis hujusmodi: sed in pace vel ad pacem vocavit nos Deus*: non ergo ut perpetuis discordiis et vexationibus conflictemur, ad pacem enim et libertatem, non ad matrimonium vocamur; multo minus ad infelicis matrimonii perpetuam discordiam et servitutis pistrinum, libero homine Christiano præsertim indignum, siquidem apostolus recte monet. Sane Christus nec sustulisse ex lege Mosaica putandus est quidquam in quo charitas erga miseros atque afflictos versari possit; neque hic judiciali lege aliud quiddam longe severius sanxisse; sed notato legis illius abusu, monendo solum, ut in cæteris mandatis evangelicis, quid sit perfectissimum, non cogendo præcepisse, qui partes est judicis ab se semper longissime amolitus. Errant igitur omnium vehementissime qui hæc præcepta Christi evangelica in edicta magistratuum civilia pertrahunt.

Dicet aliquis, si Christus nihil novum ac severius solito statuere de divortiis visus est, cur est discipulis tam male satisfactum, ut dicerent v. 10. *si ita est causa hominis cum uxore, non expedit uxorem ducere?* Respondeo, mirum non esse, discipulos, eorum temporum doctrina imbutos, idem sensisse de divortiis quod Pharisæi sensissent: novum proinde iis atque grave fuisse visum, non omni de causa, dato modo repudii libello, uxorem dimittere licere.

Postremo, in hoc unum argumentum omnia summatim conferam: propter summum finem et formam matrimonii violatam dissolvi posse matrimonium omnes concedunt: quam rationem esse aiunt plerique cur ob adulterium solum Christus divortium concesserit. Atqui summus finis et forma ipsa matrimonii non est torus, sed amor conjugalís et auxilium vitæ mutuum; ut plerique omnes fatentur. Ista enim est matrimonii forma summusque finis, cujus solius in ipsa institutione fit mentio. Societatis autem jucundæ, quæ solitudini contraria est, et auxilii

conjugalis, quod in amore solo viget, potius quam tori aut procreationis, quæ cum odio esse potest, in institutione facta est mentio: amor ergo conjugalis ipso toro antiquior et potior, longeque dignior qui matrimonii forma summusque finis habeatur. Hoc ita esse quis tam prono tamque porcino animo est quin fateatur? Tori enim violatio gravis idcirco est, quia pacem et amorem violat; propter amorem igitur et pacem perpetuo dissidio atque discordia violatam, concedendum potius divortium est, quam propter adulterium, sicut et ipse Christus concessit: cum fornicationem non tam adulterium, quam perpetuam uxoris inimicitiam, perfidiam, inobedientiam, ex manifesta animi potius quam corporis alienatione, significare certissimum sit, supraque demonstratum. Quid, quod vulgaris illa de excepto solum adulterio perversa interpretatio, dum legem asserere conatur, dissolvit: lex enim Mosaica non dimittendam adulteram, sed in iudicium ducendam, et morte multandam sanxit.

CAP. XI.

DE

LAPSU PRIMORUM PARENTUM ET DE PECCATO.

PROVIDENTIA Dei lapsum hominis respiciens cum in peccato ejus et miseria inde consecuta cernitur, tum in ejus restitutione.

PECCATUM, uti ab ipso apostolo definitur, est ἀνομία, seu legis transgressio, 1 Joan. iii. 4.

Legis nomine primario hic intelligitur, illa hominis menti insita et innata: deinde illa ore Dei prolata, Gen. ii. 17. *de isto ne comedit*: nam lex per Mosen scripta longe posterior fuit: de qua Rom. ii. 12. *quicunque sine lege peccaverunt, sine lege quoque peribunt*.

PECCATUM est vel OMNIUM HOMINUM COMMUNE vel CUJUSQUE PROPRIUM.

OMNIUM COMMUNE, QUOD ABJECTA PRORSUS OBEDIENTIA, FRUCTUQUE VETITÆ ARBORIS DEGUSTATO, PRIMI PARENTES ATQUE IN IIS OMNES EORUM POSTERI COMMISERUNT.

PRIMI PARENTES. Gen. iii. 6. *accepit mulier de fructu, et comedit, et dedit viro, qui comedit*. hinc 1 Tim. ii. 14. *Adam non fuit seductus, sed mulier seducta causa transgressionis fuit*. Peccatum hoc primum ab instigatione diaboli fuit, ut ex gesta re constat Gen. iii. et 1 Joan. iii. 8. *qui facit peccatum, ex diabolo est; quoniam a principio diabolus peccat*. deinde a natura ipsa hominis non immutabili profectum, ex qua ille, sicut antea diabolus, *in veritate non perstitit*, Joan. viii. 44. neque suam originem servavit, sed domicilium reliquit, Judæ 6. Et si quis attentius

paulo animadvertat, atrocissimum, et totius legis transgressionem haud injuria dixerit. Sub hoc enim quid non perpetravit homo, credulitate in Satanam, incredulitate in Deum juxta damnandus, infidelis, ingratus, inobsequens, gulosus, uxorius hic, mariti illa inobservantior, uterque suæ prolis, totius generis humani, parricida, fur, et alieni raptor, sacrilegus, fallax, divinitatis insidiosus et indignus affectator, superbus, arrogans. Unde Eccl. vii. 29. *Deus fecit hominem rectum, ipsi autem quæsierunt ratiocinia plurima.* et illud Jacob. ii. 10. *quisquis totam legem servaverit, in uno autem impegerit, damnas factus est omnium.*

ATQUE IN IIS OMNES EORUM POSTERI: judicantur enim in iis et condemnantur, etiam nondum nati, Gen. iii. 16. &c. ergo in iis quidem certe etiam tum peccarunt. Rom. v. 12. *per unum hominem peccatum in mundum introiit.* v. 15. *illius unius offensa multi mortui sunt.* et v. 16. *judicium est ex una offensa ad condemnationem.* et v. 17. *per unam offensam mors regnavit per unum.* et v. 18. *per unam offensam in omnes.* et v. 19. *per inobedientiam unius, peccatores multi.* 1 Cor. xv. 22. *in Adamo omnes moriuntur;* ergo certe in Adamo peccarunt.

Adamus enim communis omnium parens et caput, sicut in fœdere, sive mandata accipiendo, ita etiam in defectione pro universa gente humana stetit aut lapsus est; quemadmodum in Abrahamo decimatus est etiam ipse Levi—, dum is adhuc in lumbis proavi erat, Heb. vii. 9, 10. *fecit autem Deus ex uno Adami sanguine totam gentem hominum,* Act. xvii. 26. Certe si non omnes in Adamo peccarunt, cur omnium ab ejus lapsu conditio facta deterior est? Respondent moderni quidam, physica illa imminutio, non moralis fuit. At, inquam, insontes non minus^s justum fuit perfectione sua physica quam morali multare; præsertim cum in hanc, id est, in mores tam potenter agat.

Hæc autem non solum perpetua divinæ justitiæ ratio est, verum etiam jus vetustissimum apud omnes gentes deorumque religiones, ut

^s Argumenti ratio poscere videtur aut *magis justum*, aut *minus injustum*. Eodem adverbio peccatur infra Cap. 31.

qui rem sacram violasset, (sacra autem erat arbor ista) non ipse solum, sed omnis etiam progenies ejus piacularis et devota fieret.

Sic in diluvio, sic in Sodomorum conflagratione, Chorachi interitu, Num. xvi. 27, 32. Acanis supplicio, Jos. vii. 24, 25. Hiericuntis excidio, infantes peccata patrum luerunt; jumenta etiam cum dominis interne-
cioni devovebantur, Jos. vi. 21. Sic Eli sacerdotis posteri, 1 Sam. ii. 31, 33, 36. et factæ cædis Gibeonitarum a Saule ejus quoque filii pœnas pependerunt, 2 Sam. xxi. 1. &c.

Hanc suam justitiam declarat Deus Exod. xx. 5. *visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes et abnepotes, in eos qui odio prosequuntur me.* Num. xiv. 33. *filii vestri pascentes in deserto quadraginta annos, pœnam scortationum vestrarum; nempe ipsi non insontes: quam hujus justitiæ rationem ipse explicat Deus Levit. xxvi. 39. tabescentes propter iniquitatem suam, etiamque propter iniquitatem patrum suorum.* 2 Reg. xvii. 14. *obdurerant cervices suas ut majores cervices suas.* et Ezech. xviii. 4. *en, omnes animæ meæ sunt, æque anima patris atque anima filii mea sunt: anima quæ peccat, ipsa morietur,* de infantibus solvit, quod omnes animæ Dei sunt, ex parentibus tamen peccatoribus, quosque vidit Deus parentum similes fuisse evasuros; de cæteris, quod nemo perit, nisi qui ipse peccat. Itaque Agag populusque ejus peccata patrum luerunt annis post quadringentis quam illi Israelitas fugientes ex Ægypto in itinere vexaverant, 1 Sam. xv. 2, 3; ipsi tamen haud insontes, v. 33. et Hosea rex Israel patribus melior, idololatriæ tamen gentilitiæ reus, cum patrum causa tum sua dat pœnas regno exutus, 2 Reg. xvii. 2, 3, 4. Sic Manassis peccata in posteros redundarunt, ipsos tamen haud innocentes, cap. xxiii. 26. *propter omnia irritamenta, quibus irritaverat eum Manasses,* cum Jer. xxv. 3, 4. &c. *a decimo tertio anno Josiæ regis Jehudæ usque in diem hunc fuit verbum Jehovæ ad me: quod elocutus sum vobis inde a diluculo indesinenter, nec tamen auscultastis.* et 2 Reg. xxiv. 5. *propter peccata similia omnino iis quæ fecerat Manasses.* Itaque Josias rex bonus ejusque similes pœnarum magna parte exempti sunt. Pharisei autem non exempti; Matt. xxiii. 34, 35. *ex ipsis non-*

nullos trucidabitis, &c. ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel justi, &c.

Hinc resipiscentes et sua et patrum peccata confiteri jubentur. Levit. xxvi. 40. *si confitebuntur iniquitatem suam et iniquitatem patrum suorum.* et Nehem. ix. 2. *confessi sunt peccata sua et iniquitates majorum suorum.* et alibi sæpe.

Sic etiam familia tota patrisfamiliae noxa obstringitur. Gen. xii. 14. *affecit Jehova plagis magnis Pharaonem et familiam ejus.* et xx. 7. *quod si non restitueris, scito te omnino moriturum, te et eos omnes qui sunt tui.*

Etiam regis peccata cives luunt; ut tota Ægyptus Pharaonis. Ipse rex David quamquam cives pro rege, non tamen filios pro patre et cum patre plecti iniquum judicabat. 2 Sam. xxiv. 17. *ecce ego peccavi, et ego inique feci: hi autem, hæ oves quid fecerunt? sit quæso manus tua contra me, et contra domum paternam meam.*

Immo unius nonnunquam civis ob noxam tota natio plectitur, Jos. vii. et commissum unius omnibus imputatur, v. 1, 11.

Quid, quod homines etiam justissimi commissum in se scelus non solum auctoris, verum ejus etiam posterorum poenis expiari æquum censuerunt? sic Noachus Chami flagitium etiam in Chenaano filio vindicandum censuit, Gen. ix. 25.

Verum in piaculis vindicandis eadem divinæ justitiæ ratio nec ignota aliis gentibus, nec iniqua unquam visa est. Sic Thucydid. l. 1. ρκς'. ἀπὸ τούτου ἐναγείς καὶ ἀλιτῆριοι τῆς Θεοῦ ἐκείνοί τε ἐκαλοῦντο, καὶ τὸ γενὸς τὸ ἀπ' ἐκείνων. Et Virgil. Æneid. l. 1. 39.

— Pallasne exurere classem

Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,

Unius ob noxam —?

Idem permultis aliis Ethnicorum testimoniis atque exemplis facile demonstratu est.

Immo vel læsæ majestatis humanæ reus non sibi tantum, sed et posteris omnibus fundum aut civitatem amittit; aliaque haud absimilia decernunt etiam jurisconsulti: et quid sit jus belli non in auctores tantum, verum etiam in eos omnes qui modo in ditione hostium sunt, fœminas puta atque etiam infantes, quique nihil neque opis neque voluntatis ad bellum contulerunt, quis ignorat?

PECCATUM CUJUSQUE PROPRIUM est QUOD QUISQUE PER SE, PRÆTER COMMUNE ILLUD PECCATUM, PECCAT: quod omnes homines faciunt. Job. ix. 20. *si justum me assererem, os meum condemnaret me—* et x. 15. *si justus sim, non possum attollere caput.* Psal. cxliii. 2. *non est justus coram te ullus vivens.* Prov. xx. 9. *quis dicere possit, mundus sum a peccato meo?* Eccl. vii. 20. *nemo justus qui faciat bonum ac non peccet.* Rom. iii. 23. *omnes peccaverunt.*

In utroque genere peccati, tam communi quam proprio, hæc duo sunt, sive gradus aut partes aut modi sunt dicendi, sive causæ et effecti rationem inter se habent; concupiscentia mala seu male faciendi libido, et malefactum ipsum. Jacob. i. 14, 15. *unusquisque tentatur dum a propria cupiditate abstrahitur et inescatur: deinde cupiditas posteaquam concepit parit peccatum.* Nec inseite sane poeta ille hoc idem expressit:⁹

Mars videt hanc, visamque cupit, potiturque cupita.

Concupiscentia mala est, quam primi parentes et in se primum admiserunt, et omnibus deinceps posteris, utpote et ipsis primi peccati reis, quasi habitum quandam sive fomitem deinceps peccati ingenerarunt.

Nominatur in scriptura sacra *vetus homo*, et *corpus peccati*. Rom. vi. 6. Eph. iv. 22. Col. iii. 9. absolute *peccatum*, Rom. vii. 8. *pec-*

⁹ Ovid. Fast. iii. 21.

catum occasione per illud præceptum sumpta. peccatum inhabitans, v. 17, 20. malum adjacens, v. 21. lex membrorum, v. 23. corpus mortis, v. 24. et lex peccati et mortis, cap. viii. 2.

Qui primus **ORIGINALE** hoc peccatum in ecclesia nominavit, Augustinus esse fertur contra Pelagium scribens: quod in *origine*, opinor, id est, in generatione hominis, a primis parentibus in posteros traductum fuit; nimis angusto nomine, siquidem id sibi voluit. Nam illa mala concupiscentia, illa lex peccati, non solum in nobis ingenua est, sed in Adamo etiam post lapsum inhabitavit, in quo dici originalis non potuit.

Describitur autem communis hæc mentis humanæ pravitas, et ad peccandum propensio, Gen. vi. 5. *omnes cogitationes cordis ejus tantummodo malas esse omni tempore.* et viii. 21. *figmentum cordis hominis malum a pueritia.* Jer. xvii. 9. *fraudulentum cor ipsum supra omnia.* Matt. xv. 19. *ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes—.* Rom. vii. 14. *lex Spiritualis, ego carnalis.* et viii. 7. *quod sapit caro inimicitia est adversus Deum.* Gal. v. 17. *caro concupiscit adversus Spiritum.* Eph. iv. 22. *veterem hominem qui cupiditatibus fallacibus corrumpitur.*

Quam primi parentes ingenerarunt. Job. xiv. 4. *quis edat mundum ex immundo?* et xv. 14. *quid est mortalis ut mundus sit? et ut justus, quid natus muliere?* Psal. li. 7. *in iniquitate formatus sum, et in peccato fovit me mater mea.* et lviii. 4. *inde ab utero.* Isa. xlvi. 8. *defectorem ab utero.* Joan. iii. 6. *genitum ex carne, caro est.* Eph. ii. 3. *eramus natura filii iræ, ut etiam reliqui;* parentibus etiam regeneritis nati: fides enim reatum tollit cujusque proprium; vitium autem inhabitans non totum penitus. Non igitur qua regeneratus, generat homo hominem, sed qua animalis: quemadmodum semen, palea licet et stipula purgatum, non spicam solum aut granum, sed culmum etiam et glumam progignit. Solus Christus hujus expers contagionis, utpote Adamo quidem, sed generatione supernaturali ortus. Heb. vii. 26. *sanctus sine labe.*

Sunt qui peccatum hoc, quod vocant Originale, reatum esse potissimum volunt: verum reatus non peccatum, sed imputatio peccati est, quod et *jus Dei* vocatur, Rom. i. 32. *Dei jure agnito*; quo scilicet peccantes *morte digni* censentur, et ὑπόδικοι, id est, *judicio et pœnæ obnoxii* redduntur, Rom. iii. 19. et *sub peccatum sunt*, v. 9. itaque reatu primi quoque parentes ab ipso statim lapsu tenebantur, quibus peccatum originale inesse non potuit: eodem reatu omnes etiam in Adamo posterii obstricti sunt, cum nondum originale peccatum ingenuum esset: reatus denique tollitur in regegnitis, originale peccatum non item.

Alii amissionem originalis justitiæ totiusque animi depravationem originale peccatum definiunt. Verum et primis parentibus, quibus, ut supra posuimus, originale peccatum accidere non potuit, prius attribuenda est hæc amissio quam nobis; unde etiam actuale, quod vocant, peccatum fuit, quod ipsi ab originali ex hypothesi distinguunt: certe consequentia peccati potius quam peccatum fuit; aut id si fuit, ignorantiae duntaxat fuit: nihil enim minus existimarunt, quam se fructum illum comedendo quicquam boni amissuros, aut ulla ex parte deteriores futuros: hanc itaque in pœna potius capite sequenti pono quam hic in peccatis numero.

Secundum in peccato est post concupiscentiam ipsa mala actio, seu malefactum ipsum, quod actuale peccatum vulgo nominant; nec solum factis, verum etiam dictis et cogitationibus, ipsa denique bonæ actionis omissione committitur.

Actuale dicitur, non quo peccatum proprie sit actio, cum privatio revera sit; sed propterea quod in actione fere versatur. Actio enim omnis per se est bona; sola ejus obliquitas sive anomalia a legis norma proprie mala est. Unde ipsa actio non est materia ex qua peccatum, sed tantummodo subjectum et ὑποκείμενον in quo.

Dictis. Matt. xii. 36. *quodcunque verbum otiosum, de eo reddituros rationem.* et xv. 11. *quod egreditur, hoc polluit hominem.*

Cogitationibus. Exod. xx. 17. *ne concupiscito domum proximi tui—*. Psal. vii. 14. *ecce parturiet vanitatem; ut concepit laborem, ita mendacium pariet*. Prov. xxiv. 8. *cogitans male facere—*. Jer. xvii. 9. *cor dolosum supra omnia &c.* Matt. v. 28. *jam adulteravit eam in corde suo.* et xv. 19. *ex corde— cogitationes malæ.* 1 Joan. iii. 15. *quisquis odit fratrem suum homicida est.*

Omissione. Matt. xii. 30. *qui non est mecum, adversum me est; et qui non cogit mecum, spargit.* Luc. xi. 23. idem. et vi. 9. *ubi hominem non servare, idem existimatur quod perdere.* Matt. xxv. 42. *esurivi et non dedistis.* Jacob. iv. 17. *qui noverit recte facere, nec faciet, is peccato tenetur.*

Peccata vero non sunt æqualia, ut Stoici volebant. Ezech. v. 6. *in improbitatem plus quam gentes ipsæ.* et viii. 15. *abominationes majores istis.* Joan. xix. 11. *majus peccatum habet.* Oritur hæc inæqualitas ex multis atque variis personæ, loci, temporis, et similibus circumstantiis. Isa. xxvi. 10. *in terra æquitatum inique aget.*

De peccato mortali et veniali rectius alio loco tractabitur. Hoc interim certum est, peccatum vel minimum condemnationi esse obnoxium. Luc. xvi. 10. *qui in paucis injustus est, etiam in multo injustus est.*

C A P. XII.

DE

PŒNA PECCATI.

HACTENUS de peccato. Miseria sive pœna peccatum subsecuta est mors. Gen. ii. 17. *quo die comederis, moriturus es.* Rom. v. 12. *per peccatum mors.* et vi. 23. *stipendium peccati mors.* et vii. 7. *effectus peccatorum ad fructum ferendum morti.*

Mala autem omnia, et quicquid ducere ad interitum videtur, sub mortis nomine summam scriptura complectitur: mors enim corporalis, quæ dicitur, Adami peccatum non est *eo die* secuta, prout minatus est Deus.

Quatuor itaque mortis gradus haud incommode statuuntur. Primus, ut supra dixi, sunt MALA OMNIA QUÆ AD MORTEM VERGUNT, QUÆQUE AB IPSO STATIM LAPSU IMMIGRASSE IN MUNDUM CONSTAT; quorum præcipua sub oculis ponemus. Primum est reatus; quæ quamquam imputatio Dei est, in nobis tamen velut inchoata mors seu mortis quoddam exordium est, quo quasi nexu quodam ad iudicium et pœnam obstringimur. Gen. iii. 7. *tunc aperuerunt se oculi amborum, noveruntque se nudos esse.* Levit. v. 2, &c. *etsi abditum fuit ab eo, ipse tamen immundus est et reus.* Rom. iii. 19. *totus mundus obnoxius est condemnationi Dei.* Reatum itaque terrores conscientiae aut comitantur aut sequuntur. Gen. iii. 8. *audiverunt vocem Dei, et abscondit se Adam—qui dixit, extimui.* Rom. viii. 15. *spiritum servitutis ad metum.* Heb. ii. 15. *quot metu mortis per omnem vitam damnatos erant servitutis.* et x. 27. *horrenda expectatio iudicii.* Et divini præsidii favorisque discessus: unde et majestas oris humani imminuta, animique turpis demissio secuta est. Gen. iii. 7.

noverunt se nudos esse. Totus exinde homo pollutus redditur. Tit. i. 15. *polluta est eorum et mens et conscientia: ex quo pudor.* Gen. iii. 7. *consutis foliis, fecerunt sibi subligacula.* Rom. vi. 21. *de quibus nunc erubescitis, nam finis illorum mors.*

Secundus mortis gradus vocatur MORS SPIRITUALIS, privatio nimirum gratiæ divinæ et justitiæ insitæ, qua homo in principio vivebat Deo. Eph. ii. 1. *quum essetis mortui in lapsibus et peccatis.* et iv. 18. *alienati a vita Dei.* Col. ii. 13. *mortuos in offensis.* Apoc. iii. 1. *quod dicaris vivere, sed mortuus sis.* Et hæc quidem mors lapsum hominis eodem momento, nedum eodem die consecuta est: qua qui liberantur, regenerari dicuntur et renasci et denuo creari; quod non opus unius Dei est; ut infra de regeneratione dicetur.

Posita est autem hæc mors primum in privatione vel saltem magna obscuracione rectæ rationis ad summum bonum percipiendum, quæ vitæ instar intellectui erat. Eph. iv. 18. *tenebris obscuratam mentem habentes, et alienati a vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis.* et v. 8. *eratis olim tenebræ.* Joan. i. 5. *tenebræ eum non comprehenderunt.* Jer. vi. 10. *non possunt attendere.* Joan. viii. 43. *non potestis—.* 1 Cor. ii. 14. *animalis homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei.* et 2 Cor. iii. 5. *non quod idonei sumus per nos ipsos ad cogitandum quidquam.* et iv. 4. *Deus hujus sæculi excæcavit mentes eorum.* Col. i. 13. *eripuit nos e potestate tenebrarum.* Secundo, in illa extinctione justitiæ ac libertatis ad bene agendum, et servitute sub peccato et diabolo, quæ voluntatis quasi mors est. Joan. viii. 34. *quisquis committit peccatum, servus est peccati.* Nos omnes in Adamo commisimus: servi igitur nati. Rom. vii. 14. *venditus ut subjicerer peccato.* et viii. 3. *cum viribus esset destituta in carne.* et v. 7. *legi Dei non subjicitur; nam ne potest quidem.* Rom. vi. 16, 17. *ejus servi estis cui auscultatis, sive peccati ad mortem, sive—.* Philipp. iii. 19. *quorum Deus est venter.* Act. xxvi. 18. *a potestate Satanæ.* 2 Tim. ii. 26. *ex diaboli laqueo, ab eo captivi facti ad ipsius libitum.* Eph. ii. 2. *spiritu nunc agente in hominibus contumacibus.* Ipsum denique peccatum sui poena, morsque vitæ spiritualis est, cum peccata præsertim peccatis cumu-

lantur. Rom. i. 26. *propterea tradidit eos fœdis affectibus*; cujus rei rationes obscuræ non sunt: peccata enim, quo plura accedunt, eo magis peccatores morti addicunt, et miseros faciunt, eoque semper viliores reddunt, divinoque auxilio et gratia suaque primæva gloria magis denudant. Certe nemini dubium esse debet, quin peccatum per se solum sit malorum omnium gravissimum, utpote summo bono, id est, Deo, contrarium; cum pœna bono tantum creaturæ, neque id semper, adversari videatur.

Veruntamen restare adhuc aliquas imaginis divinæ in nobis reliquias, quæ hac spirituali morte non penitus extinguuntur, negari non potest: cum id ex quamplurimis ethnicorum sancte sapienterque tum dictis tum factis clare perspiciatur: tum Gen. ix. 2. *timor vestri inesto omnibus bestiis*. et v. 6. *qui effundit sanguinem hominis—; quia ad imaginem suam hominem fecit Deus*. In intellectu. Psal. xix. 2. *cœli enarrant—*: profecto non plane surdis. Rom. i. 19, 20. *id quod de Deo cognosci potest—; ipsius invisibilia jam inde a condito mundo pervidentur*. et v. 32. *Dei jure agnito*. et cap. ii. 15. *ut qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*. et vii. 23, 24. *video aliam legem in membris meis belligerantem adversus legem mentis meæ—*. ærumnosus homo! *quis me eripiet ex isto corpore mortis?* In voluntate libertas non est penitus extincta: 1^m. in rebus adiaphoris, sive naturales eæ sint sive civiles. 1 Cor. vii. 36, 37, 39. *quod vult faciat. potestatem habet quod ad suam voluntatem. libera est ut cui volet nubat*. Deinde etiam in bonis operibus vel saltem conatibus plane nulla non est; post gratiam saltem vocantis Dei; sed ita exigua et minimi momenti, ut excusationem nihil plane agendi nobis tantummodo adimat, gloriandi ne minimam quidem materiam afferat. Deut. xxx. 19. *et eligito vitam, ut vivas tu cum semine tuo*. Psal. lxxviii. 8. *generatio quæ non comparavit animum suum*. Jer. vii. 13, 14, 15, 16. *quia dum alloquor vos inde a diluculo non auditis, et inclamanti vos, non respondetis, ideo—*: cur autem, si stipites tantum allocutus est? et xxxi. 18. *converte ad me, et convertar*. Zech. i. 3. *revertimini ad me, et revertar ad vos*. Marc. ix. 23, 24. *si potes hoc credere—*. pater vero pueri statim clamans cum lachrymis dixit, *credo Domine, succurre incredulitati meæ*. Rom. ii. 14. *nam quum gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt*. et vi. 16. *an nescitis quod*

cui sistitis vos servos ad auscultandum, ejus servi estis cui auscultatis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam? et vii. 18. *velle mihi adest*— et v. 21. *volenti mihi facere bonum*: immo hæc Paulus, si post gratiam vocantis Dei, at certe non regenerantis, in persona hominis nondum plane regeniti videtur loqui, ex v. 14. *carnalis sum, venditus ut subjicerer peccato*. Quæ autem dicuntur v. 25. *gratias ago Deo per Jesum Christum*—, possunt ab eo qui duntaxat vocatus est hæc et similia dici ac fieri. cap. ix. 31. *consectando legem justitiæ ad legem justitiæ non pervenisse*. et x. 2. *eos zelum Dei habere, sed non ex notitia*. 1 Cor. ix. 17. *si volens hoc faciam, mercedem habeo; sin invitus*—. Philipp. iii. 6. *quod ad æmulationem attinet, persequens ecclesiam; quod ad justitiam quæ est in lege, irreprehensibilis*. 1 Pet. v. 2. *pascite Dei gregem—non coacte, sed libenter*. Unde omnes pene mortales studium quoddam virtutis præ se ferunt, et a quibusdam atrocioribus flagitiis abhorrent. 1 Cor. v. 1. *ejusmodi scortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur*.

Sane ad asserendam justitiam Dei, præsertim vocantis, multo convenientius est, ut aliquid liberi arbitrii vel ex primo statu residuum, vel gratiæ vocantis restitutum, concedatur homini in operibus vel saltem conatibus bonis potius, quam in adiaphoris. Si enim actiones omnes humanas cum naturales tum civiles Deus nutu suo regit, nihil non pro suo jure facere videtur, nemo obstrepit: sin voluntatem hominis ad morale bonum vel malum quo vult flectit, bonos deinde præmio, malos pœna afficit, adversus divinam justitiam hinc omnis expostulatio oritur: videtur ergo generalis illa rerum omnium divina gubernatio passim prædicata, in naturalibus, civilibus, adiaphoris, fortuitis, in quibusvis denique rebus versari potius quam in moralibus aut religiosis debere intelligi: quod et multa scripturæ loca confirmant. 2 Chron. xv. 12, 14. *iniveruntque fœdus de requirendo Jehova Deo majorum suorum ex toto corde suo, et ex toto animo suo. et jurarunt Jehovah*. Psal. cxix. 106. *juravi quod præstabo, me observaturum jura justitiæ tuæ*. Sane si religiosa etiam penes nos non essent, et in nostra quodammodo potestate atque arbitrio, nec Deus jure nobiscum fœdus inire, nec nos præstare, nedum jurare id præstaturos potuissemus.

CAP. XIII.

DE

MORTE QUÆ DICITUR CORPORALIS.

TERTIUS mortis gradus est quæ CORPORALIS MORS dici solet. In corpore autem labores, ærumnæ, morbi, quid aliud sunt, nisi corporalis, quæ dicitur, mortis præludia? Gen. iii. 16. *admodum multiplico dolorem tuum.* et v. 17. *cum dolore comedito proventum ejus.* et v. 19. *in sudore vultus tui.* Job. v. 7. *homo ad ærumnas natus est, ut scintillæ rursus evolant.* Deut. xxviii. 22. *percutiet Jehova te tabe.* Hos. ii. 18. *peragam pro ipsis fœdus cum bestiis agri.* Rom. ii. 9. *afflictio et angustia in omnem perpetrantem malum.* Totam denique naturam maledictio atque mors propter hominem pervasit. Gen. iii. 17. *maledicta esto terra propter te.* Rom. viii. 20, 21. *vanitati mundus subjectus est non sua sponte.* etiam bestias, Gen. iii. 14. et vi. 7. *primogenitas Ægyptias,* Exod. xi. 5.

Corporalis ista mors, non minus quam cæteri mortis gradus, peccati pœna, tametsi id negant nonnulli, censenda est. Rom. v. 13, 14. *usque ad legem peccatum in mundo erat—: regnavit autem mors ab Adamo usque ad Moysen.* 1 Cor. xv. 21. *quia per hominem mors;* tam scilicet temporalis quam æterna; ut ex opposito membro sententiæ liquet, *per hominem quoque resurrectio mortuorum:* ergo mors illa corporalis unde resurgitur, per hominem nimirum peccantem, non per naturam fuit: id quod refellit eos qui mortem hanc temporalem naturæ, æternam duntaxat peccato acceptam referunt.

Mors corporalis, quæ dicitur, est privatio vitæ sive extinctio. Nam separatio animæ et corporis, quemadmodum vulgo mors definitur, nullo modo mors esse potest: hominis enim quæ tandem pars moritur in illo

dissidio? num anima? at id negant qui mortem sic definiunt: num corpus? at mori quo pacto dicitur quod vi sua nunquam vixit? Separatio igitur illa non est mors hominis dicenda.

Gravis itaque hic oritur quæstio, theologorum præjudicio rejecta potius quam diligenter satis tractata, totusne homo, an corpus tantummodo vita privetur? Quæ quoniam citra fidei aut pietatis detrimentum agitari potest, sive quis hanc sive illam tueatur sententiam, quod ex innumeris pene scripturæ locis videor mihi didicisse, nisi quis e scholis potius quam ex libris sacris hauriendam veritatem putat, libère exponam.

Cum totus homo ex corpore, spiritu et anima constare passim dicatur, quacunque demum ratione partes illas inter se distinguendas esse arbitremur, primum totum hominem, deinde singulas ejus partes vita privari singulatim ostendam. Atque hoc imprimis animadvertendum est, Deum toti homini peccanti, sine ullius partis exceptione, mortem denuntiasset: quid enim justius esse potuit, quam, ut qui totus peccaverat, totus moreretur? et ea pars maxime, anima nempe vel spiritus, quæ pars princeps in peccato reperta est? contra, quid absurdius, quam partem maxime peccantem, nimirum animam, denuntiata mortem effugere, corpus solum, (quæ pars, antequam mors per peccatum invecata est, æqua sorte immortalis fuit) per se expers peccati morte obita peccatum lueret?

In eadem sententia fuisse sanctos omnes ac fideles, patriarchas, prophetas, apostolos clarum est. Jacobum: Gen. xxxvii. 35. *descensurus sum ad filium meum lugens in sepulchrum.* et xlii. 36. *Joseph non est.* Jobum: cap. iii. 12. usque ad v. 18. *sicut abortus non amplius essem, ut infantes qui non viderunt lucem.* et cap. x. 21. idem. et xiv. 11. *cum exspiravit homo ubinam est?* et v. 13. *vir cum occubuit, non resurgit usquedum non erunt cæli.* et cap. xvii. 12. *si expectem, sepulchrum domus est.* et v. 14, 15. *ubi est expectatio mea? vectibus sepulchralibus descendent:* et multis aliis locis. Davidem; ut ex eo toties colligitur argumento

quo mortem ab se solet deprecari: Psal. vi. 5. *non est in morte recordatio tui: in sepulchro quis celebrat te?* et lxxxviii. 11, 12, 13. idem. cxv. 17. *non qui mortui sunt laudant Jah.* et xxxix. 14. *priusquam abeam, et non sim amplius.* et cxlvi. 2. *laudabo Deum meum dum adhuc ego.* Profecto si animam superstitem credidisset cœlo statim recipiendam, huiusmodi argumento prorsus abstinuisset, ut qui mox eo esset evoluturus, ubi Deum indesinenter posset laudare. Quod autem Davides de se credidit, id de Davide credidit etiam Petrus, Act. ii. 29, 34. *licet libere dicere apud vos de patriarcha David, eum et obiisse et sepultum esse, et monumentum ejus esse apud nos ad hunc usque diem: nec enim David ascendit in cœlos.* Satis etiam declarat Hezechia quam serio sentiret se totum esse moriturum, dum queritur se Deum in sepulchro laudare non posse: Isa. xxxviii. 18, 19. *sepulchrum non celebrat te; non habent expectationem in fide tua qui descendunt in sepulchrum: vivens, vivens ipse celebrat te, ut ego hodie.* Testatur idem vox ipsa Dei: Isa. lvii. 5, 6. *justus perit, et nemo homo reponit in animum: homines benigni recipiuntur, nemine advertente ante adventum ipsius mali recipi justum, ingredi pacem, requiescere in cubilibus suis.* Jer. xxxi. 15. cum Matt. ii. 18. *Rachel plorans filios suos, et noluit consolationem admittere, quia non sunt.* Et Daniel: cap. xii. 2. *multi ex dormientibus in pulverulenta terra—.* Christus ipse non alia ratione Deum probat viventium esse Deum, Luc. xx. 37, &c. quam quod sint resurrecturi: si enim jam nunc viverent, non eo argumento necesse esset concedi, resurrectionem corporis futuram: itaque Joan. xi. 25. *ego sum resurrectio et vita.* Ante resurrectionem igitur ne locum quidem sanctis esse ullum vivendi in cœlo apertissime declarat Joan. xiv. 2, 3. *eo paraturus vobis locum; atque si profectus ero, paraveroque vobis locum, rursus venio, vosque recipiam ad me; ut ubi sum ego, etiam vos sitis:* de corporibus tantum hæc dici nullo satis valido argumento affirmari potest; de anima igitur et spiritu non nisi cum corpore, eoque post secundum tandem Domini adventum in cœlum recipiendo palam est hæc dici atque intelligi oportere. Sic Luc. xx. 35. et Act. vii. 60. *cum hoc dixisset, obdormivit.* et xxiii. 6. *de spe et resurrectione,* id est, spe resurrectionis, quam solam indicat se habuisse. Sic cap. xxiv. 21. et xxvi. 6, 7, 8. et 1 Cor. xv. 17, 18, 19. *si*

Christus non est suscitatus (quod ideo factum est ut mortui resurgerent) *tum qui obdormierunt in Christo, perierunt*: duo igitur hic videmus quorum alterum necesse est sequi, aut resurgere aut periisse: nam *si in hac solum vita speramus in Christo, miserrimi omnium sumus*: en iterum, aut resurrectionem credere aut in hac solum vita spem collocare. et v. 29, 30. *si mortui non suscitantur, quorsum periclitamur?* et v. 32. *edamus et bibamus, cras enim morimur*; toti scilicet; alioqui argumentum nihili esset: inde a versu 42. ad v. 50. a mortali simpliciter ad simpliciter immortale, a morte ad resurrectionem procurrit argumentatio; de statu autem ullo intermedio, ne verbum quidem: immo ipse Paulus non ante sibi coronam justitiæ reportandam pollicetur, quam dies ille venerit extremus. 2 Tim. iv. 8. *quod reliquum est, reposita est mihi justitiæ corona quam reddet mihi Dominus in die illo justus iudex: non solum autem mihi, sed et omnibus qui expetiverunt illustrem illum ipsius adventum*: reposita est Paulo corona; non ergo statim post mortem accipienda: quando ergo? tum cum cæteris omnibus danda est, nimirum non ante *illustrem Christi adventum*. Philipp. ii. 16. *ut gloriari possim in die Christi*. et iii. 11. *experiens ecquo modo perveniam ad resurrectionem mortuorum*. et v. 20, 21. *nostra civitas in cælis est, unde etiam servatorem expectamus Dominum Jesum Christum: qui transfigurabit corpus nostrum humile ut conforme fiat corpori ejus glorioso*: civitas quidem nostra est in cælis, non in qua jam nunc habitamus, sed unde, qui nos eo deducat, servatorem expectamus. Sic Luc. xx. 35, 36. *qui vero digni habiti fuerint qui ævum illud consequantur et resurrectionem ex mortuis, &c. pares enim angelis sunt, &c. quum sint filii resurrectionis*: tum demum; igitur non antea cœleste ævum consequuntur.

Hactenus totum hominem mori probavimus: nunc ne quis argutetur, non totum hominis tamen, de supra dictis ejus partibus, corpore, spiritu et anima, idem probabimus: et de corpore quidem dubium nemini est quin vita privetur.

De spiritu non minus perspicuum erit, si constat spiritum non esse divinum quidquam, sed humanum, ut supra docuimus cap. vii. causæ-

que nihil inveniri posse, quamobrem, denuntiantē Deo mortem toti homini peccanti, spiritus potissimum peccati reus peccati poena morte solus immunis esset: præsertim cum ante peccatum humana omnia æque essent immortalia; post peccatum ex divina denuntiatione æque omnia morti addicta. Nunc testimoniis agamus. Mortis expertem esse spiritum Ecclesiastes ipse mortalium sapientissimus disertis verbis negat: cap. iii. 18, 19, 20. *ut moritur bestia, ita mori hominem, et spiritum eundem omnibus ipsis esse. horum unumquodque ire locum eundem.* et v. 21. eos inscitiae damnat, qui diversum iter spirituum hominis et bestiae post mortem affirmare audeant; *quis scit spiritum hominis an sursum ascendat?* Psal. cxlvi. 4. *exit spiritus ejus, redit homo in humum suam: eo die pereunt cogitationes ejus:* cogitationes autem in animo et spiritu sunt, non in corpore; quæ si perierunt, ipse quoque animus ac spiritus subiisse idem fatum cum corpore censendus est. 1 Cor. v. 5. *ut spiritus salvus sit die illo Domini Jesu:* non dixit *in die mortis*, sed *in die illo Domini*. Animam denique, sive ea totum compositum quod aiunt, sive idem quod spiritus significat, mortem quoque obire tam naturalem quam violentam plurimis testimoniis evincitur. Numer. xxiii. 14. *moriatur anima mea mortem justorum:* hæc verba quidem sunt Balaami prophetæ non probissimi, sed quæ verba Deus ori ejus indidit, v. 9. Job. xxxiii. 18. *cohibeat animam ejus a fovea.* et xxxvi. 14. *moritur in juventute anima eorum.* Psal. xxii. 21. *eripe a gladio animam meam.* et lxxviii. 50. *non cohibuit a morte animam eorum.* et lxxxix. 49. *quis vir eripiat animam suam a sepulchro?* et xciv. 17. *parum abest quin habitasset in loco silentii anima mea.* Itaque homo quoque mortuus anima dicitur; Levit. xix. 28. et xxi. 1, 11. *neque ad ullas animas mortuas venito;* et alibi: Isa. xxxviii. 17. *eduxisti animam meam e fovea.* Rationem autem quam attulimus justissimam cur præcipue anima moreretur, Dei ipsius est, Ezech. xviii. 20, *Anima quæ peccat ipsa morietur:* hinc etiam Christi ob nostra peccata morientis animam aliquantisper morti succubuisse testatur et propheta et apostolus et ipse Christus. Psal. xvi. 10. cum Act. ii. 27, 28, 31. *non derelictam esse in sepulchro animam, neque carnem ejus.* Matt. xxvi. 38. *tristis est anima mea usque ad mortem.* Nec usquam legitur animas e cælo aut inferno ad judicium

sisti aut convolare, sed de sepulchro omnes evocari, vel saltem in statu mortuorum dicuntur fuisse. Joan. v. 28, 29. *veniet hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, et prodibunt, &c.* hic qui resurgunt, sive justi sive injusti, qui audiunt, qui prodeunt, nusquam omnino loci nisi in monumentis. 1 Cor. xv. 52. *tuba canet, mortui resurgent.* 1 Thess. iv. 13, 14, 15, 16, 17. *nolim autem vos in ignorantia versari, fratres, quod ad eos attinet qui obdormierunt, ut ne doleatis, sicut et cæteri qui spem non habent. Nam si credimus Jesum mortuum esse et resurrexisse, ita etiam et Deus eos qui obdormierint per Jesum ducet cum eo: hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore ut nos vivi qui reliqui erimus in adventu Domini, non præveniamus eos qui obdormierint: nam ipse Dominus, &c. et qui mortui fuerint in Christo, resurgent primum: deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini, in aera, et ita semper cum Domino erimus: obdormierunt; at corpus exanimum non dormit, nisi et lapides quoque dormiunt: ut ne doleatis, sicut et cæteri qui spem non habent; at cur dolerent, cur spem non haberent, quicquid de corpore futurum sit, si salvas ac beatas fore citra resurrectionem animas crediderunt? cæteri profecto qui spem non habebant, tam de anima quam de corpore desperabant, quia resurrectionem nullam credebant: spem ergo omnium fidelium Paulus ad resurrectionem dirigit: Deus eos qui obdormierint, per Jesum ducet cum eo; nempe in cælum ex sepulchro: fore ut nos vivi, qui reliqui erimus in adventu Domini, non præveniamus eos qui obdormierint; atqui hoc verendum non erat ne præveniamus, siquidem qui obdormierunt jam pridem in cælum evolarunt; quod si ita est, non in occursum Domini sed reduces cum eo veniunt: verum nos vivi rapiemur simul cum eis, non post eos, et ita semper cum Domino erimus; post resurrectionem nimirum, non ante: atque tum demum justī ab impiis segregabuntur, Matt. xiii. 49. Dan. xii. 2. *multi ex dormientibus in pulverulenta terra expergiscentur: hi ad vitam æternam, illi ad opprobria et contemptum æternum.* Eodem somno consopitum etiam Lazarum crediderim, si forte quis quærat, quonam Lazari anima in illo mortis quadriduo se receperit: non enim devocatam*

cœlo ad corporis incommoda rursus subeunda, sed evocatam sepulchro, mortisque somno excitatam, mea quidem sententia, haud dubitarim respondere: quod ut faciam Christi verba ipsa invitant; Joan. xi. 11, 13. *Lazarus amicus noster dormit; sed proficiscor ut a somno excitem eum: hoc autem dixerat Jesus de ipsius morte*; quæ vera mors fuit, siquidem miraculum illud verum. Idem demonstrat ipse Christi gestus in suscitando Lazaro v. 43. *clamavit voce magna, Lazare, huc veni foras*; si anima Lazari, id est, revera ipse Lazarus intus non erat, cur exanimatum corpus audire nescium inclamavit? si inclamavit animam, cur eo ex loco ubi ante non erat quam inclamasset? eo sane oculos intendisset, in cœlum nempe, unde animam Lazari redire par erat, si divisam a corpore credi voluisset; nam evocare ex sepulchro quod in sepulchro non sit, idem est quod vivum inter mortuos quærere: id quod in discipulis angelus incitiæ arguebat, Luc. xxiv. 5. Idem in suscitando viduæ filio perspicuum est, Luc. vii. 14.

Contra, qui animam mortis expertem ad loca præmio aut poenæ destinata, exuto corpore, recta commeare, aut angelos via duces sequi affirmant, ibique ad finem usque mundi seorsim degere, his præcipue nituntur scripturæ locis. Psal. xlix. 16. *Deus est redempturus animam meam e sepulchro*; verum hic potius arguitur animam cum corpore sepulchrum subire, ut jam sæpius demonstratum est, unde opus esset redemptio; in resurrectione scilicet, *cum recepturus est eam Deus potentissime*, versu eodem: quod ad reliquos, *quorum redemptio cessat in sæculum*, v. 9. *similesque esse jumentis*, v. 13, 15.

Locus secundus est Eccl. xii. 9. *spiritu redeunte ad Deum, qui dederat illum*. Atqui ne hinc quidem quod volunt evincitur; *ad Deum enim redire*, late admodum necesse est accipi; quandoquidem improbi non ad Deum, sed a Deo in morte procul abscedunt: et supra dixerat, cap. iii. 12. *horum unumquodque ire eundem locum*: et omnium prorsus animalium spiritum dicitur Deus et dedisse et ad se recipere, dum corpus ad pulverem revertitur. Job. xxxiv. 14, 15. *si—spiritum ejus et animam ejus ad se reci-*

peret, exspiraret omnis caro simul, et homo in pulverem reverteretur. Psal. civ. 29, 30. idem. Quanto rectius Euripides vel insciens hunc locum interpretatus est in *Supplicibus*:¹

ὁθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο
ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν —————

hoc est, soluta pars quæque in sua redit principia, in sua elementa: quod etiam ab Ezechiele confirmatur, cap. xxxvii. 9. *a quatuor ventis adveni O spiritus*; certe igitur spiritus hominis illuc abierat, unde est reversus. Hinc puto Matt. xxiv. 31. *congregabunt electos ejus a quatuor ventis*; quidni tam spiritus electorum, quam minutissimos corporum pulvisculos, in diversas nonnunquam regiones longissime difflatos? Idem censendum de 1 Reg. xvii. 21. *revertatur quæso anima pueri*. Quamquam et iste modus loquendi vulgaris ad omnem animæ defectionem adhiberi solet: Judic. xv. 19. *rediit spiritus ejus et vixit*. 1 Sam. xxx. 12. idem. Nam certe mortuis omnem vitæ existentiam adimunt multa scripturæ loca, quorum aliquot modo protulimus: sed apertissime huic objectioni satisfaciunt quæ supra de interitu spiritus attulimus.

Tertius locus est Matt. x. 28. *occidunt corpus, animam non possunt*. Respondeo, corpus, proprie loquendo, occidi non posse, utpote per se inanimatum: necesse est igitur corpus, ut in scriptura fere, pro toto composito, ut loquimur, seu pro vita animali ac temporali accipiatur; anima pro vita spirituali, qua post sæculi finem induendi sumus, ut ex reliquo versiculo et 1 Cor. xv. 44. liquet.

Quartus locus est Philipp. i. 23. *cupiens dissolvi et cum Christo esse*. Ut taceam incertam et variam verbi ἀναλῶσαι versionem, quod nihil minus quam dissolvi significat, respondeo, tametsi Paulus summam statim adipisci perfectionem et gloriam, veluti ultimum suum finem, cupiebat, quod

¹ Eur. Suppl. 532. Edit. Beck.

et omnes pro se cupiunt, non continuo demonstrari cujusque animam elapsam corpore, vel cœlo vel inferno sine mora recipi: *esse enim cum Christo* cupiebat nempe in adventu ejus, quem omnes fideles quam primum adfore et cupiebant et expectabant: sic navigaturus cupit solvere et esse in portu, itineris interjecti mentionem vix facit. Quod si tempus nullum sine motu, unde qui apud heroas dormire dicebantur, momentum quo somnum inierunt momento quo excitati sunt connectebant, intermedium omne eximentes, Arist. Phys. l. iv. c. 11. quanto magis illis qui mortui sunt, quicquid intercedit temporis perit: unde mori et esse cum Christo eodem fieri momento sentietur. Quando autem erit ut tandem simus cum Christo, Christus ipse disertissime docet, Joan. xiv. 3. *quum profectus fuero et paravero vobis locum, rursum veniam et assumam vos ad meipsum: ut ubi ero ego et vos sitis.*

Quintus locus nobiscum plane facit: 1 Pet. iii. 19. *spiritibus qui sunt in carcere*, ad verbum, *in custodia*; ut Syrus habet, *in sepulchro*, quod eodem recidit; est enim sepulchrum communis omnium in diem judicii custodia; quod ergo apostolus cap. iv. 5, 6. planius dicit, *paratus est ad judicandum vivos et mortuos; idcirco et mortuis evangelizatum fuit*, idem nunc dicit per metaphoram *spiritus qui sunt in custodia*; spiritus ergo mortui.

Sextus est Apoc. vi. 9. *vidi animas sub altari*. Respondeo, constare ex toto idiomate biblico animam pro toto corpore animato plerumque dici: nunc de animabus nondum natis dicitur; nisi forte sigillum quintum Joannis tempore apertum jam erat: sic Christus in illa divitis et Lazari parabola, Luc. xvi. tametsi docendi causa anticipans ponit quasi factum, quod non nisi post diem judicii faciendum erat, statumque mortuorum diversum adumbrat, nequaquam tamen animam a corpore sejungit.

Septimus locus est Luc. xxiii. 43. *tum dixit ei Jesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. Multos variis de causis exercuit hic locus, usque eo ut interpunctionem etiam tollere non dubitarint; ut si sic scriptum esset, *dico tibi hodie*, id est, etiamsi hodie miserrimus et con-

temptissimus videar esse omnibus, tibi tamen dico, atque confirmo, fore te mecum in paradiso; id est, in loco aliquo amœno (nam paradiscus proprie cœlum non est) sive statu cum animæ tum corporis spirituali: quemadmodum cæteri, Matt. xxvii. 52, 53. in illo enim terræ motu, eodem die, non triduo post, ut vulgo creditur, monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt, et egressi sunt, v. 52. καὶ ἐξελθόντες, *egressi cum essent*, post resurrectionem demum Christi introierunt in sanctam urbem: cum ejusmodi enim interpunctione veteres Græci ista legebant Erasmo teste: et Syrus plane sic; *et egressi sunt, et post resurrectionem ejus ingressi sunt* &c. Status ille resurgentium sanctorum cum animæ tum corporis spiritualis, non immerito quidem Paradiscus dici potuit, in quo bonum illum latronem cæteris sanctis fuisse aggregatum sine noxa equidem existimem: nec *hodie* stricte sumi necesse est, sed tempus breve modo intelligi, ut 2 Sam. xvi. 3. Heb. iii. 7. Utcunque hæc sint, ob unum difficillimum et non satis intellectum locum tot clarissima testimonia repudiari non debent.

Octavus est ejusdem capituli v. 46. *in manus tuas commendo spiritum meum*. Sed neque separandum idcirco a corpore, neque non mortalem; sic Davides non tum utique moriturus, Psal. xxxi. 6. *in manum tuam*, inquit, *depono spiritum meum*, in corpore tamen, et cum corpore manentem: sic Stephanus Act. vii. 59. *Domine Jesu recipe spiritum meum. hæc tamen dicens obdormivit*: quid ergo? commendavit spiritum suum non nudum et exutum, sed integrum, ut est 1 Thess. v. 23. cum corpore et anima, ille quidem triduo post resuscitandum; hic in adventum Domini servandum. Sic 1 Pet. iv. 19. *deponant apud eum ut fidum conditorem suas ipsorum animas, cum bene faciendo*.

Nonus locus est 2 Cor. v. a versu primo ad vigessimum. Verum abunde liquet non ibi separationem animæ a corpore doceri, sed vitam animalem totius hominis et terrestrem, vitæ ejusdem spirituali et cœlesti opponi: hinc v. 1. *domus tabernaculi* opponitur non animæ, sed *ædificio* et *domicilio*, id est, totius hominis renovationi ultimæ, ut etiam Beza explicat, qua superinduamur in cœlis, *induti, non nudi*, v. 3. id quod

v. 4. clarissime demonstrat, *in quo constituti, non cupimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita*: et v. 5. *Deus nos ad seipsum condidit*; non profecto ad separationem a corpore, sed ad utriusque perfectionem adipiscendam: hinc demum v. 8. *illud abesse a corpore, et adesse apud Dominum*, de consummata nostra beatitudine intelligi necesse est: et *corpus* pro vita hac fragili, ut apud sacros scriptores fere semper, et illam ἐκδήμῃσιν v. 9. pro æterna ad cœleste ævum migratione sumi: vel etiam *præsentes esse in corpore et a Domino peregre vivere* v. 6. idem esse videtur quod rebus mundanis implicitos esse, et cœlestibus minus vacare: ratio redditur, v. 7. *quia per fidem ambulamus, non per visum*: itaque v. 8. *confidimus et probamus magis peregrinari ex corpore et domi esse apud Dominum*; id est, mundanis rebus, quantum fieri potest, renuntiare, et in cœlestibus versari: et v. 9. clarius adhuc ostendit, illud cum *peregrinari*, tum *domi esse* de hac vita dici. Contendimus igitur, sive domi sive peregre viventes, Deo accepti esse: non enim certe in futura vita contendimus ut Deo ad resurrectionem usque grati in cœlo simus; ea scilicet opera, is labor hujus tantummodo vitæ est, ejusque laboris præmium in adventu tandem Christi secundo, non ante, expectandum. Nam inquit v. 10. *oportet nos manifestos fieri coram tribunali Christi, ut unusquisque reportet quæ in corpore fecerit, congruenter ad id quod fecerit sive bonum, sive malum*: boni ergo vel mali retributio post mortem ante diem illum judicii nulla est. Consulatur 1 Cor. xv. quod totum fere caput haud mediocrem huic loco lucem affert. Eodem etiam referri debet 2 Pet. i. 13, 14, 15. *quamdiu sum in hoc tabernaculo, &c.* id est in hac vita. Quid plura? vix restat alius scripturæ locus, cui non ex iis quæ jam dicta sunt abunde responderi possit.

Ultimus mortis gradus est MORS ÆTERNA, DAMNATORUM PÆNA: de qua infra cap. xxvii.

CAP. XIV.

DE

HOMINIS RESTITUTIONE ET CHRISTO REDEMPTORE.

PROVIDENTIAM Dei in lapsu hominis quæ fuerit, vidimus; nunc in ejus restitutione quo pacto versata sit, videamus.

RESTITUTIO HOMINIS est, qua is a Deo Patre per Jesum Christum peccato et morte liberatus, ad statum gratiæ et gloriæ longe præstantiorem quam unde exciderat evectus est. Rom. v. 15. *at non ut offensa, ita et donum gratuitum: nam si unius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donatio per gratiam, quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos exundavit.* et v. 17. *etenim si per unam offensam mors regnavit per unum, multo magis ii qui exundantiam illam gratiæ et donum justitiæ recipiunt, in vita regnabunt, per unum Jesum Christum.* et v. 21. idem. Eph. i. 9, 10. *secundum beneplacitum ejus quod præstituerat in sese, ut recolligeret omnia illa in Christo.* 1 Joan. iii. 8. *qui facit peccatum, ex diabolo est— ad hoc manifestus factus est Filius Dei ut dissolvat opera diaboli.*

PARTES EJUS sunt REDEMPTIO et RENOVATIO.

REDEMPTIO, QUÆ JUXTA ÆTERNUM DEI PATRIS CONSILIUM ET GRATIAM CHRISTUS IN PLENITUDINE TEMPORUM MISSUS, SANGUINIS SUI PRETIO SPONTE PERSOLUTO, OMNES CREDENTES REDEMIT.

JUXTA ÆTERNUM DEI PATRIS CONSILIUM. 1 Pet. i. 20. *agni præcogniti ante jacta mundi fundamenta.* Cætera loca vide supra cap. iv. de prædestinatione.

ET GRATIAM. Deus enim in serpentis pœna denuntianda, cum adhuc homo peccatum suum non nisi maligne fassus Deo esset, promisit se ex semine mulieris suscitaturum qui serpentis caput contereret, Gen. iii. 15. antequam ad sententiam de homine ferendam devenisset; atque ita condemnationem hominis gratuita redemptione prævertit. Joan. iii. 16. *ita Deus dilexit mundum ut Filium suum dederit*—. Rom. iii. 25. *quem proposuit Deus placamentum fidei*. et v. 8. *commendat suam ergo nos charitatem Deus, eo quod cum adhuc essemus peccatores*—. Heb. ii. 9. *ut beneficio Dei pro omnibus mortem gustaret*. 1 Joan. iv. 9, 10. *per hoc manifesta facta est charitas Dei in nos, quod Filium suum misit Deus*—. *non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos*. Hinc itaque Pater, cujus nempe solius æterno consilio et gratia servati sumus, *Servator noster* sæpius appellatur. Luc. i. 47. *exultat spiritus meus in Deo Servatore meo*. et v. 68, 69. *benedictus est Dominus Deus Israelis, quod inviserit et redemerit populum suum, et evexerit cornu salutis nobis in domo Davidis pueri sui*. 1 Tim. i. 1. *ex mandato Dei Servatoris nostri, et Domini Jesu Christi, spei nostræ*. et ii. 3. *nam hoc bonum est et acceptum coram Servatore nostro Deo*. et iv. 10. *in Deo vivo, qui est Servator omnium*. Tit. i. 3. *ex imperio Servatoris nostri Dei*. et ii. 10. *ut doctrinam Servatoris nostri Dei ornent in omnibus*. et iii. 4, 5, 6. *cum autem benignitas et erga homines amor apparuit Servatoris nostri Dei*—. *ex sua misericordia servavit nos per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit super nos copiose per Jesum Christum Servatorem nostrum*. Judæ 25. *solì sapienti Deo Servatori nostro gloria*—, *per Jesum Christum Dominum nostrum*; ut vetus interpret et nonnulli codices Græci habent.

CHRISTUS IN PLENITUDINE TEMPORUM MISSUS. Gal. iv. 4. *postquam venit plenum illud tempus, emisit Deus*—. Eph. i. 10. *in dispensatione plenitudinis temporum*—.

SANGUINIS SUI PRETIO. Isai. liii. 1, &c. Act. xx. 28. *ecclesiam Dei quam per proprium sanguinem acquisivit*. Rom. iii. 25. *placamentum per fidem in sanguine ipsius*. 1 Cor. vi. 20. *empti sunt pretio*. et vii. 23. *idem*.

Gal. iii. 13. *pro nobis factus est execratio*. Eph. v. 2. *pro nobis oblationem et victimam Deo*. Heb. ii. 9. *ut pro omnibus mortem gustaret*. et xiii. 20. *per sanguinem pacti æterni*. 1 Pet. i. 19. *pretioso sanguine*. et iii. 18. *pro peccatis passus*. Apoc. i. 5. *lavit nos a peccatis nostris per sanguinem suum*. et v. 9. *redemisti nos Deo per sanguinem tuum*. et xiii. 8. *agni mactati a jacto mundi fundamento*.

SPONTE PERSOLUTO. Isa. liii. 10. *semetipsum exposuit*. Matt. xx. 28. *ut daret animam suam in redemptionis pretium pro multis*. Joan. x. 15, 18. *nemo tollit animam a me, sed ego depono: auctoritatem habeo deponendi eam, et rursus assumendi*. Eph. v. 2. *tradidit semetipsum pro nobis*. Philipp. ii. 8. *factus obediens*—. 1 Tim. ii. 6. *se ipse dedit redemptionis pretium*.

OMNES CREDENTES. Rom. iii. 25. *placamentum per fidem in sanguine ipsius*.

Redemptor autem sive mediator unicus est Christus. Act. iv. 12. *nec est in alio quoquam salus; nec enim aliud nomen est sub cælo quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos servari*. 1 Tim. ii. 5. *unus mediator, homo Jesus Christus*. Joan. xiv. 6. *nemo venit ad Patrem nisi per me*.

Et is quidem ab ipso hominis lapsu qua obscurius, qua clarius universo generi humano promissus et expectatus. Gen. iii. 15. *inimicitiam pono*—. et xxii. 18. *benedictas fore in semine tuo omnes gentes terræ*. et xxvi. 4. et xxviii. 14. idem. et xlix. 10. *donec venerit Filius ejus sive pacificus ille*. Deut. xviii. 15. *prophetam e medio tui, e fratribus tuis, sicut ego sum, suscitabit tibi Jehova Deus tuus; ei auscultate, secundum omnia quæ petiisti a Jehova Deo tuo in Chorebo, dicendo, ne pergam audire vocem Jehovæ Dei, et ignem*—. *ut non moriar*—. Job. xix. 25, 26. *novi redemptorem meum vivere*. Clarius passim in psalmis et prophetis. Psal. lxxxix. 36, 37. *semel juravi per sanctitatem meam Davidi, non mentiar; semen ejus in sæculum fore*—. Isa. xi. 1, &c. *prodibit virgula e trunco succiso Jischai*—. Jer. xxx. 9. *servient Jehovæ Deo suo, et Davidi regi suo*,

quem excitabo ipsis. et xxxiii. 15. tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum—.

Præstituto autem tempore in mundum missus, ut supra: Gal. iv. 4.

In Christo redemptore consideranda sunt duo; NATURA ejus et OFFICIUM.

NATURA duplex est; divina et humana. Matt. xvi. 16. *Christus Filius Dei viventis.* Gen. iii. 15. *semen mulieris.* Joan. i. 1, 14. *erat sermo Deus. et sermo factus est caro.* et iii. 13. *qui descendit e cælo, nempe Filius hominis qui est in cælo.* et v. 31. *qui superne venit. qui e cælo venit.* Act. ii. 30. *ex lumbis Davidis quod ad carnem.* Rom. i. 3. *idem.* et viii. 3. *Deus suo ipsius Filio misso in forma consimili carnis peccato obnoxia.* et ix. 5. *ex quibus est Christus quod ad carnem, qui est supra omnes, Deus.* 1 Cor. xv. 47. *secundus homo, ipse Dominus e cælo.* Gal. iv. 4. *misit Filium suum, factum ex muliere.* Philipp. ii. 7, 8. *ipse sese inanivit, forma servi accepta, similis hominibus factus, et habitu inventus ut homo.* Heb. ii. 14, 16. *ipse particeps factus carnis et sanguinis, non angelos assumpsit, sed semen Abrahami.* et x. 5. &c. *quapropter ingrediens mundum, dicit, Sacrificium—: corpus autem adaptavi mihi—: tum dixi, ecce venio—.* 1 Joan. i. 7. *sanguis Jesu Christi, Filii ejus.* et iv. 2. *qui spiritus profitetur Jesum Christum in carnem venisse, ex Deo est.* Col. ii. 9. *in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter;* hoc loco, non divinam Christi naturam, sed omnimodam virtutem Patris, omnem impletionem potius, quam plenitudinem promissorum ejus habitare, non hypostatice uniri, quod aiunt, Christo homini; idque *corporaliter*, id est, non in rudimentis mundi ac cæremoniis, sed revera interpretandum putem: juxta Isa. xi. 1, 2, &c. *super quo quiescet Spiritus Jehovæ, Spiritus sapientiæ.* et Joan. iii. 34. *non enim huic admetitur Deus Spiritum.* et i. 17. *gratia et veritas per Jesum Christum.* Sic 1 Tim. iii. 16. *Deus conspiciuus factus in carne*, id est, in Filio incarnato, imagine sua. Verum de natura divina Christi recognoscenda sunt ea quæ supra de Filio Dei disseruimus: is enim per quem omnia et in terra et in cælo facta sunt,

etiam ipsi angeli, qui in principio erat sermo, et apud Deum Deus, etsi non summus, omnis tamen rei creatæ primogenitus, ante assumptam carnem extiterit necesse est; quicquid illi qui Christum merum hominem esse disputant, ad hæc evadenda subtilius excogitarunt.

Incarnationem autem hanc Christi, qua is, Deus cum esset, humanam naturam assumpsit, caroque factus est, nec tamen unus numero Christus ideoque esse desinit, mysterium religionis nostræ longe maximum esse, post illud trium personarum in una Dei essentia, statuunt theologi. Verum de mysterio triadis verbum in scriptura sacra extat omnino nullum: incarnatio hæc interim haud raro *mysterium* nominatur: 1 Tim. iii. 16. *sine dubio magnum est pietatis mysterium, Deus conspicuus factus in carne.* Col. ii. 2, 3. *ad agnitionem mysterii Dei ac Patris, et Christi: in quo* (nempe mysterio) *sunt omnes thesauri sapientiæ.* Eph. i. 9, 10. *notum fecit nobis mysterium voluntatis suæ, quod—: ut recolligeret omnia illa in Christo.* et iii. 4. *in mysterio Christi.* Col. iv. 3. *idem.* Eph. iii. 9. *communis mysterii—in Deo, qui omnia hæc condidit per Jesum Christum.* Col. i. 26, 27. *divitæ gloriosi hujus mysterii—, qui est Christus.*

Tantum itaque mysterium cum sit, vel hinc imprimis monemur ne quid de eo temere, ne quid audacter, philosophicis nixi nugis, affirmemus; ne quid de nostro adjiciamus, ne quid ex ipsa scriptura proferamus quod infirmari facile possit, evidentissimis quibusque locis, paucioribus licet, contenti. Hæc si audiamus, et in veritate sola, missis metaphysicorum commentis, acquiescere velimus, quot disputationibus prolixis et portentorum plenis finem imponemus; quot hæresium materiam occasionemque amputabimus; quot immensa volumina theologastrorum ex Dei templo velut inquinamenta ac rudera ejiciemus! Christiana fide, quæ quidem ad salutem nobis necessaria proponitur, nihil planius, nihil rationi congruentius profecto esset, nihil vel ad infimi cujusque captum accommodatius, si in divinis rebus divinas duntaxat auctoritates adhibere, et intra sacros libros continere sese reformati etiam doctores adhuc satis didicissent. Nam quæ necessaria sunt, nullis perplexa controversiis,

facile perciperemus; quæ mysteria sunt, mysteria esse intemerata pate-remur, ut ultra quam fas est investigare vereremur.

At nunc recepta fere, immo jamdiu inveterata opinio est, qua cum antea tres personæ in una trinitatis natura statuerentur, nunc contra duæ naturæ in una Christi persona sic statuuntur, ut verus atque perfectus sine subsistentia sua in altera natura subsistat, ita ut ex duabus naturis una persona fiat; atque hæc illa est, quam in scholis vocant unionem hypostaticam. Sic enim Zanchius, Tom. I. Part. ii. l. 2. c. 7. ‘Assumpsit humanam naturam,’ inquit, ‘non hominem proprie loquendo. Nam λόγος in utero virginis existens, humanam naturam sibi ipse, in seipso, tum corpus ex substantia Mariæ formando, tum animam simul creando, assumpsit; atque ita illam in seipso, et sibi assumpsit, ut illa natura nunquam per se substiterit, extra λόγον; sed et tum primum, et deinceps semper in λόγῳ tantum substiterit.’

Mitto quod hæc arcana nusquam in scriptura, nec minus tamen audacter sunt tradita, quam si in utero Mariæ ipse huic mysterio interfuisset, qui hæc sua fide tradere audeat: quasi vero qui naturam humanam assumit, non hominem quoque assumat. Natura enim humana, id est, forma in materia eodem temporis puncto constituit hominem, nulla parte essentiæ suæ destitutum, ne subsistentia quidem, si quid id est, aut personalitate: sed illa profecto præter existentiam substantialem prorsus est nihil; hæc mera est vox ab significatione propria ad incitas theologorum sarcindas detorta. Certe λόγος id factus est quod assumpsit: si humanam naturam, non hominem; humana natura factus, non homo: quæ duo separari non possunt.

Prius autem quam receptæ opinionis inanitatem redarguere progredior, quoniam *naturæ*, *personæ*, et *hypostases*, quæ Latine *substantia* sive *subsistentia* redditur, crebra fit mentio, quid voces istæ singulæ sibi velint, expediam. *Natura* nihil hic aliud significare potest, quam vel essentiam ipsam vel essentiæ proprietates; illæ autem inseparabiles ab essentia cum sint, et naturarum unio hypostatica sit, non accidentalis,

tenendum est, naturam nihil hic posse aliud quam ipsam essentiam denotare. *Persona* est vox a scena in scholas theologorum traducta, ut idem significet quod unum individuum, ut aiunt dialectici, unum numero ens intelligens, sive is Deus, sive angelus, sive homo unus numero fuerit. *Hypostatis* vox Græca hoc loco id solum esse potest, quod *substantia* sive *subsistentia* Latine vertitur; quæ quid est aliud nisi perfecta essentia per se existens, qua ratione accidentibus opponi solet?

Duarum igitur in Christo naturarum unio, duarum essentiarum unio utrinque hypostatica fuit: ubi enim essentia substantialis perfecta existit, ibi hypostasis sive subsistentia abesse non potest, cum sit plane res eadem; adeo ut ex duarum naturarum sive essentiarum unione illa utrinque hypostatica unus Christus, unum ens, una persona facta fuerit. Neque enim magis verendum est ne duarum hypostasium, quin duarum naturarum, id est essentiarum, unione duæ personæ fiant. Subsistentiam autem si humana Christi natura propriam nunquam habuit, aut Filius non assumpsit, non verum hominem, ne substantiam quidem aut essentiam hominis veram atque perfectam, assumere magis potuit, quam in sacramento corpus esse sine quantitate sive extensione in ordine ad locum, quod asserunt Pontificii; virtute, si diis placet, divina; eo enim tanquam ad machinam confugiunt. Verum divina virtus frustra obtinetur, quæ divino testimonio non probatur. Fit itaque naturarum, id est, essentiarum, substantiarum, adeoque necessario personarum in Christo duarum hypostatica utrinque unio; proprietates tamen alterutrius quid obstat quo minus inter se distinctæ maneant? Atque res quidem uti sic se habeat satis sibi constat; modus ignoratur, et ignorari certe præstat quod Deus ignotum vult. Enimvero si in mysteriis hujusmodi quidquam definire aut statuere licebit, cur non de forma quoque externa et communi utriusque naturæ curiosius philosophemur? Nam si natura divina et humana in unam personam, id est, ut ipsis placet, in unum quid numero rationale coaluerunt, necesse est in unam quoque formam externam coaluisse. Unde vel divina, quod absurdum videtur, nisi eadem cum humana prius fuit, vel humana, nisi divinam plane ex-

presserit, aut abolenda erit aut permiscenda, aut denique Christus erit biformis. Quanto satius est igitur scire hoc tantum, mediatorem nostrum Dei Filium carnem esse factum, Deum atque hominem et dici et esse, quem idcirco Græci uno verbo aptissime Θεάνθρωπον vocant; quo autem modo, quoniam Deus id non ostendit, desinere argutari, et sapienter potius nescire.

Hoc tamen ex hac quam attulimus de hypostatica unione sententia porro confirmatur, quod de Filio Dei quinto capite latius disseruimus, essentiam Filii non esse eandem cum essentia Patris; eadem si esset, in unam personam cum homine coalescere non posset, quin Pater etiam eadem unione containeretur, quin homo quoque eadem persona cum Patre haud secus atque cum Filio fieret; quod impossibile est.

Rationes igitur illæ quæ redduntur, quamobrem qui caro factus est, necessario summus Deus esse debuerit, facessant. i^m. illa ex Heb. vii. 26, 27. *talis nos decebat pontifex, sanctus, ab omni malo remotus, sine labe, separatus a peccatoribus, et sublimior cælis factus*—. Nam ne esse quidem Deum ista evincunt, nedum esse debuisse; deinde *sanctus* est non solum ut Deus sed ut homo ex Spiritu Sancto et virtute Altissimi conceptus; nec cælo sublimior esse, sed *sublimior factus esse* dicitur: tum illud *manere in æternum*, v. 24, et angelis et hominibus commune est; nec Deum arguit *servare posse eos qui per ipsum accedunt ad Deum*, v. 25. *sermo* denique *jurisjurandi post legem concepti, Filium constituit in æternum consummatum*, v. 28. non igitur hac ratione necessario Deum. Postremo, adiri Deus,² tolli peccatum, lex adimpleri, ira Dei, potestas Satanæ, morsque temporalis et æterna sustineri ac vinci, bona denique amissa nobis recuperari nisi a Deo non potuisse quod aiunt, id Scriptura nusquam docet, sed ab eo cui Deus hæc dedit posse; id est, a Dei Filio dilecto, in quo complacuisse sibi testatus est.

² Constructio plane laborat. Hic et in sequentibus quartus casus requiritur.

Cum itaque Christus post carnem assumptam unus Christus nobis credendus sit, duplexque³ in eo intellectus, duplex voluntas maneat, quærere nihil attinet; cum id scriptura taceat; potuit enim eodem intellectu *proficere sapientia*, Luc. ii. 52. postquam se exinaniisset, et *nosse omnia*, Joan. xxi. 17. monstrante scilicet Patre, ut ipse fassus est: voluntatem autem duplicem non ostendit unicus ille locus Matt. xxvi. 39. *non ut ego volo, sed ut tu*, nisi cum Patre idem est; quod ex supra dictis non conceditur.

Verum autem hominem fuisse Christum, demonstrant et corpus, Luc. xxiv. 39. *spiritus carnem et ossa non habent, sicut videtis me habere*; et anima, Marc. x. 45. *ut animam daret pro multis*, et xiv. 34. *tristis est anima mea usque ad mortem*; et spiritus, Luc. xxiii. 46. *in manus tuas depono spiritum meum*. Quamquam sane animam et spiritum Deus quoque sibi tribuit. Sed homo cur esse debuerit, rationes in sacris libris manifestissimæ traduntur. 1 Cor. xv. 21. *quia enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio mortuorum*. Heb. ii. 14. *quoniam pueri participes sunt carnis et sanguinis, ipse quoque consimiliter*—; *ut per mortem frustraretur eum, penes quem est mortis robur, hoc est diabolum*. et v. 17. *unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset et fidelis pontifex*. et v. 18. *nam ex eo quod perpersus fuit cum tentatus est, potest et iis qui tentantur succurrere*. et cap. iv. 15. *non habemus pontificem qui non potest affici sensu infirmitatum nostrarum*. et v. 2. *qui quantum satis est, possit miserari vicem ignorantium et aberrantium, quod et ipse circumdatus sit infirmitate*. Postremo quia sacrificia quævis alia nolebat Deus, utpote minus digna. Heb. x. 5. *sacrificia noluisti, corpus autem adaptasti mihi*. et cap. viii. 3. *ut haberet quod offerret*. et ix. 22. *absque sanguinis effusione non fit remissio*.

Sed enim quia binæ naturæ unum duntaxat Christum constituunt, idcirco quædam de Christo absolute dici videntur, quæ ad alterutram ejus naturam proprie referenda sunt. Qui mos loquendi *communicatio*

³ An legendum *ne*?

idiomatum seu *propriatum* solet nominari; cum alterutri naturæ proprium quod est, loquendi usu alteri naturæ communicatur. Joan. iii. 13. *descendit Filius hominis de cælo, qui est in cælo.* et viii. 58. *priusquam Abrahamus existeret, ego sum.* Hæc itaque et similia quoties occurrunt intelligenda sunt κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, ut loquuntur theologi: est enim in Christo ἄλλο καὶ ἄλλο, non ἄλλος καὶ ἄλλος; quoad personam videlicet; id est, si Latine loquor, officium mediatoris; nam de naturis profundius, meo quidem iudicio, mysterium est, quam ut quidquam ea de re pro certo affirmari queat.

Nonnunquam autem totius Christi quæ sunt, alterutri naturæ tribuuntur. 1 Tim. ii. 5. *mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Non enim qua homo, sed qua θεάνθρωπος.

Humanitatis autem quæ sunt, scriptura frequentius distinguit. Act. ii. 30. *ex lumbis Davidis τὸ κατὰ σάρκα.* Rom. ix. 5. idem. 1 Pet. iii. 18. *morte affectus carne,* præcipue nempe et manifestius, de quo loco infra cap. xvi.

Partes incarnationis Christi duæ sunt, conceptio et nativitas. Conceptionis causa efficiens erat Spiritus Sanctus. Matt. i. 20. *quod in ea genitum est, ex Spiritu Sancto est.* Luc. i. 35. *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi inumbrabit te.* Quibus verbis ipsius Patris virtutem ac Spiritum intelligi crediderim; ut supra significatum est: juxta illud Psal. xl. 7, 8. cum Heb. x. 5, 6. *corpus adaptasti mihi.*

Finis conceptionis hujus mirificæ erat ut ne Adami peccato inquineretur. Heb. vii. 26. *talīs nos decebat pontifex, sanctus, sine labe, separatus a peccatoribus.*

Nativitas Christi ab omnibus prophetis prædicatur: expressius Mic. v. 2. *at tu Bethlem Ephratæ.* Isa. vii. 14. *ecce virgo.* et xi. 1. *nam prodibit virgula—.* Narratur Matt. i. a v. 18. Luc. i. 42. *benedictus*

fructus uteri tui. et ii. 6, 7. factum est ut explerentur dies ad parandum. et v. 22. cum essent impleti dies purgationis Mariæ.

Venisse jam Messiam his argumentis contra Judæos probatur: i^m. deletas esse urbes Bethlemi et Nazarethæ ubi nasci atque educari debuit. Mic. v. 2. Zech. vi. 12. *ecce virum cujus nomen Nazer sive germen.* 2do. stante templo secundo et Judæorum republica adventus ejus prædicebatur futurus. Hag. ii. 7, 9. *impletur sum domum hanc gloria. et major futura est domus hujus posterioris, quam illius prioris.* Dan. ix. 24. *septimanæ septuaginta decisæ sunt expiando iniquitatem, et ungendo Sanctum sanctorum.* et v. 26. *post septimanas illas sexaginta duas exciso Christo, civitatem ipsam perdet.* et v. 27. *abolebit sacrificium et munus.* Zech. ix. 9. *exulta filia Zionis, filia Jerusalem; ecce, rex tuus adveniet tibi.* Gen. xlix. 10. *non desistet tribus ab Juda neque legislator e medio pedum ejus, usque dum venturus est Silo:* quem etiam tres antiquissimi paraphrastæ Onkelo, Jonathan, et Hierosolymitanus Messiam interpretantur. Dan. ii. 44. *temporibus regum istorum suscitabit Deus regnum cæli.* Postremo quia gentes abjecto aliorum Deorum cultu, fidem Christi jam diu amplectuntur, quod non ante ejus adventum fore prædictum est. Gen. xlix. 10. *et erit ei obedientia populorum.* Isa. ii. 2. *ultimis temporibus erit, ut confluant ad eum omnes gentes.* Mic. iv. 1. idem. Hag. ii. 7. *adhuc semel, parum illud est, ut commoturus sim omnes gentes.* Mal. iii. 1. *et statim veniet in templum suum Dominator &c.*

CAP. XV.

DE

OFFICIO MEDIATORIO,

EJUSQUE

TRIPLICI MUNERE.

NATURA Christi mediatoris tam divina quam humana sic se habet.

OFFICIUM ejus MEDIATORIUM est quo, A DEO PATRE, AD ID DESIGNATUS, EA OMNIA LIBENS PRÆSTITIT ETIAMNUMQUE PRÆSTAT, QUIBUS HUMANO GENERI PAX APUD DEUM ET SEMPITERNA SALUS ACQUIRATUR.

A DEO PATRE DESIGNATUS. Isa. xlii. 1. *en servus meus, electus meus, qui animo meo complacitus est.* et cap. lxi. 1. *unxit Jehova me:* hinc nomen *Messias*, et *Christus*, Psal. ii. et *angelus fœderis*, Mal. iii. 1. et *paracletus*, 1 Joan. ii. 1. *paracletum*, seu *advocatum habemus, Jesum Christum.* Psal. cx. 4. *juravit Jehova, neque eum pœnitebit.* Rom. iii. 25. *quem præstituit Deus.* Heb. v. 4, 5, 6. *ita et Christus non ipse sibi hunc honorem tribuit, ut fieret—* et x. 9, 10. *ut faciam, Deus, voluntatem tuam. qua voluntate sanctificati sumus.* Joan. iii. 16, 17. *Filium suum dedit. misit in mundum.* et v. 34. *non admetitur huic Spiritum.* cap. vi. 27. *hunc Pater obsignavit.* et x. 36. *quem Pater sanctificavit, et misit.* Gal. i. 4. *qui dedit semetipsum— secundum voluntatem Dei et Patris nostri.*

LIBENS. Joan. xv. 9. *prout dilexit me Pater, ita et ego dilexi vos.* Rom. viii. 35. *quis nos separabit a dilectione Christi? num gla-*

dius—? Eph. iii. 18, 19. charitatem illam Christi omni notitia supereminentiorem.

QUIBUS HUMANO GENERI PAX APUD DEUM. Rom. v. 10. *reconciliati fuimus Deo per mortem Filii ejus.* 2 Cor. v. 18, 19. *ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum. Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* 1 Joan. ii. 2. *ipse est propitiatio pro peccatis nostris.*

ET SEMPITERNA SALUS. Matt. i. 21. *et vocabis nomen ejus Jesum: ipse servabit populum suum ex peccatis ipsius.* 1 Tim. i. 15. *Christum Jesum venisse in mundum, ut peccatores servaret.* Joan. i. 17. *gratia et veritas per Jesus Christum præstita est.* 1 Joan. iv. 9. *unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* 1 Thess. v. 9, 10. *non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

Nomen mediatoris et officium quoddam etiam Mosi tanquam typo Christi tribuitur. Gal. iii. 19. *lex ordinata per angelos, per manum μεσίτου, id est, mediatoris.* Quale id fuerit explicatur Act. vii. 38. *hic ille est qui excepit viva eloquia quæ nobis traderet, cum Deut. v. 5. me stante inter Jehovah et vos ad referendum vobis sermonem Jehovah.*

In officio mediatorio considerandum est munus triplex; PROPHETICUM, SACERDOTALE, REGIUM: horumque munerum administratio.

PROPHETICUM est ECCLESIAM SUAM CÆLESTI VERITATE ERUDIRE, PLENAMQUE PATRIS VOLUNTATEM EDOCERE. Deut. xviii. 15. cum Act. iii. 22. et vii. 37. *prophetam e medio tui suscitabit tibi Jehova.* Isa. lxi. 1. *unxit me Jehova ad evangelizandum, cum Luc. iv. 18. Ezech. xxxiv. 23. excitabo iis pastorem unum qui pascat eas, servum meum Davidem.* Zech. vi. 12, 13. *ecce virum qui ædificabit templum Jehovah.* Matt. xxiii. 8. *unus est doctor vester Christus.* Luc. x. 22. *nemo novit quis sit Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius eum revelare.* Apoc. v. 7. *accepit librum.* Unde et

consiliarius vocatur, Isa. ix. 6. et cap. lv. 4. *testis, antecessor, et præceptor nationum.* Joan. i. 9. *lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* *Dei sapientia,* 1 Cor. i. 24. *apostolus professionis nostræ,* Heb. iii. 1. *fidei dux et consummator,* cap. xii. 2. *magnus ille ovium pastor,* cap. xiii. 20. *fidus ille testis,* Apoc. i. 5. Heb. i. 1. *ultimis hisce diebus locutus est nobis in Filio.* Joan. i. 16, 17, 18. *gratia et veritas per Jesum Christum præstita est.* *unigenitus ille Filius nobis exposuit.* et iv. 25. *Christus cum venerit, nobis annuntiabit omnia.* et xviii. 37. *ego ad hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut dem testimonium veritati.* et xv. 15. *omnia quæ audiavi a Patre nota feci vobis.*

Partes prophetici muneris duæ sunt; externa veritatis divinæ annuntiatio, et interna mentis illuminatio. De illa Matt. iv. 17. *ex eo tempore cæpit Jesus prædicare et dicere—.* Marc. i. 14. idem. De hac Luc. xxiv. 32, 45. *nonne cor nostrum ardebat intra nos, dum aperiret nobis scripturas? tunc aperuit eorum mentem, ut intelligerent scripturas.* Act. xvi. 14. *Lydiæ cor Dominus aperuit, ut attenderet iis quæ dicebantur a Paulo.* Joan. viii. 12. *ego sum lux illa mundi; qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Christus propheticum munus suum ab initio statim mundi obibat, ad finem etiam mundi obiturus. 1 Pet. i. 10, 11. *prænuntius ille qui in ipsis erat spiritus Christi—.* cap. iii. 19. *per quem spiritum etiam spiritibus in carcere profectus prædicavit.* Joan. i. 10. *in mundo erat, sed mundus eum non agnovit.* Matt. xxviii. 19, 20. *profecti, docete omnes gentes, et ecce ego vobiscum sum usque ad finem sæculi.* Act. i. 3. *quibus se, postquam passus fuit, vivum exhibuit, dicens quæ ad regnum Dei spectant.* 2 Cor. xiii. 3. *quandoquidem experimentum quæritis loquentis in me Christi.*

SACERDOTALE MUNUS est quo CHRISTUS PRO PECCATORIBUS HOSTIAM SE DEO PATRI SEMEL OBTULIT, PROQUE NOBIS SEMPER INTERCESSIT ET ETIAMNUM INTERCEDIT.

SACERDOTALE MUNUS. Psal. cx. 4. *tu es sacerdos in sæculum secundum ordinem Melchisedechi.* Zech. vi. 13. *erit sacerdos in solio suo.* Heb. v. 10. *cognominatus a Deo summus sacerdos secundum ordinem Melchisedechi.* et vii. 17, 20, 21. *idem.*

PRO PECCATORIBUS. Isa. liii. 12. *ipse peccatum multorum pertulit.* 2 Cor. v. 21. *Fecit enim, ut qui non novit peccatum, pro nobis peccatum esset.* Gal. iii. 13. *Christus nos redemit, &c. dum pro nobis factus est exsecratio.* Heb. ix. 28. *ut in seipso attolleret multorum peccata.* 1 Pet. ii. 24. *qui peccata nostra pertulit in corpore suo supra lignum illud—* et iii. 18. *passus est justus pro injustis.* 1 Joan. ii. 2. *ipse propitiatio pro peccatis nostris.*

HOSTIAM SE. Isai. liii. 10. *quandoquidem exponebat se ipse sacrificium pro reatu.* Psal. xl. 7, 8. *holocaustum et oblationem pro peccato non expetivisti: tum dixi, ecce venio.* Eph. v. 2. *tradidit semetipsum pro nobis oblationem et victimam Deo.* Heb. ix. 14. *qui per Spiritum æternum seipsum obtulit.* Et θεάνθρωπος quidem se θεάνθρωπον obtulit: nam *qui rapinam non duxit paria esse Deo, idem exinanivit se,* Phil. ii. 6, 7; verum ex humana maxime natura; sic enim multa scripturæ loca diserte explicant. Matt. xx. 28. *detque animam suam in redemptionis pretium pro multis.* Act. xx. 28. *ecclesiam Dei quam per proprium sanguinem acquisivit.* Col. i. 20. *per sanguinem crucis ejus.* v. 22. *in corpore illo carnis suæ per mortem.* Heb. ix. 12. *per proprium sanguinem ingressus est.* et x. 10. *per oblationem corporis.* 1 Pet. ii. 24. *in corpore suo supra lignum.* et iv. 1. *cum Christus passus sit pro nobis carne.* 1 Joan. iv. 10. *et miserit Filium suum, ut esset propitiatio pro peccatis nostris.* Rom. iii. 25. *quem præstituit Deus ut esset placamentum per fidem in sanguine ipsius, ad demonstrationem justitiæ suæ.*

SEMEL OBTULIT; virtute quidem et efficacia ab ipso mundi principio, ut supradictum est, Apoc. xiii. 8. ipso facto autem in illa consummatione sæculorum; idque semel, Heb. vii. 27. et ix. 25, 26, 28. *Christus*

semel oblatus. et x. 10, 12, 14. una oblata victima. 1 Pet. iii. 18. semel pro peccatis passus.

SEMPER INTERCESSIT—. Isa. liii. 12. *pro defectoribus intercessit.* Jer. xxx. 21. *quem jubebo accedere, ut appropinquet ad me? nam quis—?* Joan. xiv. 6, 13. *nemo venit ad Patrem nisi per me. et xvii. 9. ego pro iis rogo.* Rom. viii. 34. *qui etiam intercedit pro nobis.* Heb. vii. 25. *semper vivens ut interpellet pro iis.* et viii. 1, 2. *consedit ad dextram throni majestatis sanctorum minister.* Intercedit autem primum *comparando pro nobis coram Deo,* Heb. ix. 24. 1 Joan. ii. 1. *advocatum apud Patrem habemus, Jesum Christum justum.* Secundo *preces nostras Deo gratas reddendo.* Joan. xiv. 13. *quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Quod autem legitur, Rom. viii. 26, 27. *Spiritus intercedit pro nobis,* et, *secundum Deum intercedit pro sanctis,* id quo modo fiat, superiora verba ejusdem versus demonstrant; *Spiritus una adjuvat infirmitates nostras.* et Gal. iv. 6. *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater;* id est, incitantem ac suadentem, ut nos fide Deum invocemus Patrem: hoc autem ab interpellandi munere sacerdotali quo Christus pro nobis intercedit, facile distinguitur.

MUNUS REGIUM est quo CHRISTUS A DEO PATRE REX CREATUS ACQUISITAM AB SE ECCLESIAM INTERNA POTISSIMUM LEGE AC SPIRITUALI POTESTATE REGIT ATQUE CONSERVAT, HOSTES VINCIT ATQUE DEBELLAT.

A DEO PATRE REX. Psal. ii. 6. *ego inungens regem meum.* et cx. 1. cum Matt. xxii. 44. *dixit Dominus Domino meo, sede—.* Ezech. xxxvii. 25. *David servus meus princeps ipsis erit usque in sæculum.* Dan. ii. 44. *suscitabit Deus cæli regnum.* et vii. 14. *huic datus est dominatus—.* Matt. xi. 27. *omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* et xxviii. 18. *data est mihi omnis auctoritas.* Luc. i. 32. *dabitque ei Dominus Deus sedem Davidis patris sui, regnabitque in domo Jacobi in æternum, et regni ejus non erit finis.* Eph. i. 20, 21, 22. *quem collocavit— longe supra omne imperium.* Apoc. i. 5. *princeps regum terræ.* et xix. 16. *rex regum.*

ECCLESIAM. Psal. ii. 6. *regem meum præfeci Zioni*—. Matt. ii. 5, 6. *sic enim scriptum est per prophetam*—; *ex te exhibit dux qui pascet populum meum Israellem*. Luc. i. 33. *regnabitque in domo Jacobi*. Eph. i. 22. *eumque constituit caput super omnia ipsi ecclesiæ*. Col. i. 18. *estque caput ecclesiæ*.

INTERNA POTISSIMUM LEGE—. Jer. xxxi. 31, 32, &c. cum Heb. viii. 8. et x. 16. *hoc illud est pactum; indam leges meas cordibus ipsorum*—. Luc. xvii. 21. *ecce, regnum Dei intus habetis*. Joan. iv. 23, 24. *spiritu ac veritate*. et xviii. 36. *regnum meum non est ex hoc mundo, si esset*—. Hinc etiam lex regni, donum Spiritus, eodem quinquagesimo die post Christum passum Hierosolymis est data, quo data est lex Mosaica post pascha in monte Sinai, Act. ii. 1. ut ostenderetur legem carnalem atque servilem lege libera at spirituali, veterem nova abolitam tunc fuisse. Rom. xiv. 17. *non enim est regnum esca et potus, sed justitia et pax et gaudium per Spiritum Sanctum*. Psal. lxviii. 19. cum Eph. iv. 8, &c. *dedit dona hominibus*: spiritualia nempe. Unde et arma quoque militantium sub rege Christo spiritualia tantum sunt. 2 Cor. x. 4. 1 Joan. v. 4. *hæc est victoria quæ vicit*. Quibus ex rebus, cum præstantia regni Christi præ cæteris omnibus, tum ejus divina ratio elucet: quandoquidem non corpora solum, ut magistratus civilis, sed animum maxime et conscientiam regit: idque non vi et armis corporeis, sed iis rebus quæ mundi judicio infirmissimæ sunt. Quapropter et vis omnis externa ab regno Christi, quæ est ecclesia, abesse debet.

REGIT ATQUE CONSERVAT. Isa. ix. 6, 7. *consiliarium, principem pacis; et paci nullus erit finis*—. Jer. xxiii. 5, 6. *diebus ejus servabitur Jehuda*—. Joan. x. 28. *neque rapiet eas quisquam e manu mea*. Heb. vii. 2. *rex justitiæ, rex pacis*.

HOSTES VINCIT ATQUE DEBELLAT. Psal. ii. 9, &c. *confringes istos virga ferrea*; secundo nempe adventu. et cx. 1, 2. cum Matt. xxii. 44. Dan. ii. 44. *regnum comminuturum et consumpturum omnia illa regna. mundum*, Joan. xvi. 33. et 1 Joan. v. 4. *mortem, et legem, et peccatum*,

1 Cor. xv. 26, 54, 57. *aculeus mortis est peccatum : vis autem peccati lex. Deo autem habetor gratia, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Satanam, Rom. xvi. 20. Luc. xix. 27. meos inimicos qui noluerunt me regnare supra eos, adducite huc. Apoc. xvii. 14. agnus vincit eos.*

Regnum Christi dicitur regnum gratiæ et regnum gloriæ: gratiæ, quod et *regnum cælorum* Matt. iii. 2. jamque advenit: gloriæ, quod in secundo ejus adventu manifestius futurum est.

Regnum Christi, quemadmodum sacerdotium, ut ex citatis modo auctoritatibus liquet, est æternum: id est quoad mundus duraverit, et mediatorii officii administratio ex usu erit: id quod perspicue docet apostolus, 1 Cor. xv. 24, 28. *Christum in fine sæculi traditurum esse regnum Deo Patri; eique subjectum iri;* quemadmodum et sacerdotali quoque muneri (quamvis id æternum quoque dicatur) et prophetico finis imponetur, *ut Deus sit omnia in omnibus.* De hoc plura vide hujus libri capite ultimo, ubi de regno Christi glorioso.

CAP. XVI.

DE

REDEMPTIONIS ADMINISTRATIONE.

DICTUM est de OFFICIO MEDIATORIO EJUSQUE MUNERE TRIPLICI: sequitur ADMINISTRATIO.

Eaque versatur in redemptoris Christi cum humili statu tum exaltatione.

STATUS HUMILIS est in quo CHRISTUS ΘΕΑΝΘΡΩΠΟΣ CUM IN VITAM IN MORTE DIVINÆ JUSTITIÆ SE SPONTE SUBJECIT AD EA OMNIA SUBEUNDA QUIBUS REDEMPTIO NOSTRA PERFICIENDA ERAT.

CHRISTUS ΘΕΑΝΘΡΩΠΟΣ. Philipp. ii. 6, 7, 8. *ipse sese inanivit, forma servi*—. Luc. xxii. 43. *conspectus est ei angelus e caelo corroborans eum*: quid enim opus esset angelo, nisi utraque natura Christi aliquid perpessa esset. Sic Matt. xxvii. 46. *Deus mi, Deus mi, cur me deseruisti?* si natura divina nihil perpessa est, cur exclamanti non adfuit? si cum posset noluit, cur Patrem invocavit, cujus voluntas una eademque fuit?

IN VITA. Rom. viii. 3. *in forma consimili carni peccato obnoxia*: quod ab ipsis incunabulis facile perspicitur, Luc. ii. 7. Circumcisione, Rom. xv. 8; qua legis totius observatione est obligatus, Gal. v. iii. hinc oblatione, Luc. ii. 24. fuga in Ægyptum, Matt. iii. subjectione, Luc. ii. 51.

labore manuum, Marc. vi. 3. baptismo, Matt. iii. tentatione, cap. iv. Heb. ii. 18. et iv. 15. paupertate, Matt. viii. 20. 2 Cor. viii. 9. *ut vos illius paupertate ditesceretis*; persecutionibus, ignominiiis, periculis; quæ cum tota passione in ipsis evangeliis legenda potius quam hic prolixè recitanda sunt. Sicuti et prædictum erat Isa. l. 6. *corpus meum expono percussoribus*—. Sic cap. xlix. 6, 7. et liii. 2, 3.

IN MORTE. Psal. xxii. Philipp. ii. 8. *factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*; cum summa ignominia, Deut. xxi. 23. *suspensus execrationi est Deo*; et execratione nobis debita in se translata, Gal. iii. 13. iræque divinæ in se effusæ horribili sensu; unde illa moribunda vociferatio, Matt. xxvii. 46. *Deus mi, Deus mi, cur me deseruisti?* postremo, triduaana mortui in sepulchro detentione, 1 Cor. xv. 4. Atque hic solvitur morosa illa controversia de descensu ad inferos, quæ tot theologos torsit; siquidem Christus vere mortuus est: tum enim anima, ut demonstratum est supra, cum corpore eundem diem obiit. De natura autem divina, eane quoque morti succubuerit, hæsitatio major est; nam et divinam naturam multa loca scripturæ una cum humana morti pariter subjiciunt; et apertius quidem quam idiomatum communicatio subvenire videtur. Rom. x. 9. *si professus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus eum suscitavit ex mortuis, servaberis.* Quem ore profiteri debemus, eundem Deus suscitavit ex mortuis: at *Dominum Jesum*, id est, totam Jesu personam profiteri debemus: totam igitur Domini Jesu personam suscitavit Deus ex mortuis. 1 Cor. ii. 8. *si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Gal. i. 1. *non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, ac per Deum Patrem qui suscitavit eum ex mortuis*: suscitavit ergo non hominem solum, sed totum Christum; per quem non hominem, sed Θεάνθρωπον Paulus missus est. Philipp. ii. 6, 7, 8. *qui erat in forma Dei, qui sese inanivit, forma servi accepta, ipse se summisit, factus obediens usque ad mortem.* 1 Joan. iii. 16. *per hoc novimus charitatem Dei, quod ille animam suam pro nobis deposuit.* Apoc. i. 17, 18. *ego sum primus et ultimus, et vivens, et fui mortuus.* et ii. 8. Sola illa vox Christi ad latronem hodie mecum eris in paradiso, quæ et alias ob causas doctissimos quosque fatigavit, facit

ut hæsitemus. Nam illa brevitate 1 Pet. iii. 18. minus moveor; *morte quidem affectus carne, vivificatus autem Spiritu*; hic enim, si antithesis constat, et qua parte est mortuus et qua parte vivificatus est dicit: vivificari autem, nisi mortua quæ fuit, pars nulla potuit. Quod si *Spiritus* pro causa vitæ hic ponitur, Spiritus Dei Patris ex locis multo clarioribus intelligendus est. Sane Christum et divina et humana natura sacrificium fuisse nemo inficiatur; sacrificium autem omne mactari oportet; totus igitur Christus, agnus ille, mactatus fuit.

DIVINÆ JUSTITIÆ. Luc. xxiv. 26. *nonne hæc oportuit pati Christum—?* Isa. liii. 6. *Jehova facit ut incurrat in eum pœna omnium nostrum.*

Statum humilem sequitur exaltatio.

Ea est qua CHRISTUS TRIUMPHATA MORTE ET DEPOSITA SERVI FORMA AD IMMORTALITATEM SUMMAMQUE GLORIAM, PARTIM SUO MERITO, PARTIM LARGIENTE PATRE, NOSTRO QUIDEM BONO SUSCITATUS A DEO PATRE ET RESURREXIT ET ASCENDIT ET AD DEXTRAM DEI SEDET.

TRIUMPHATA MORTE ET DEPOSITA—. Luc. xxiv. 26. *nonne hæc oportuit pati Christum, et introire in gloriam suam?* Col. ii. 14, 15. *exspoliata imperia ac potestates traduxit palam, triumphatis illis per eam.*

AD IMMORTALITATEM. Act. xiii. 34. *non amplius reversurum in sepulchrum.* Rom. vi. 9. *Christum suscitatum ex mortuis, non amplius mori.*

PARTIM SUO MERITO, PARTIM—. Rom. xiv. 9. *ad hoc enim Christus et mortuus est— ut et mortuis et viventibus dominetur.* Philipp. ii. 9. *quapropter etiam Deus ipsum extulit—, et gratificatus est, sive ex gratia donavit ei nomen quod est supra omne nomen.* Heb. ii. 9. *videmus Jesum illum gloria et honore coronatum— propter mortis perpersionem.* et xii. 2. *pro sibi proposito gaudio.*

NOSTRO BONO. Infra; ubi tractatur de totius administrationis fine.

A DEO PATRE SUSCITATUS.— Joan. x. 18. *auctoritatem habeo deponendi eam et rursus assumendi: hoc mandatum accepi a Patre meo.* hinc Joan. ii. 19. *destruite templum hoc, et intra triduum excitabo illud: nempe quia hoc mandatum acceperat a Patre, ut ex loco proxime citato fassus est.* Act. ii. 24. *quem suscitavit Deus solutis doloribus mortis.* et v. 33. *dextra Dei sursum sublatus.* et cap. v. 30, 31. *Deus ille patrum nostrorum suscitavit Jesum. hunc Deus dextra sua evectum constituit principem.* et. x. 40. idem. et xiii. 32, 33, 34. ut supra. Rom. i. 4. *declarato Filio Dei potenter secundum Spiritum Sanctitatis, per resurrectionem ex mortuis.* et viii. 11. *si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum ex mortuis habitat in vobis, is qui excitavit Christum ex mortuis, vivificabit—.* 2 Cor. xiii. 4. *etsi crucifixus fuit ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei.* Eph. i. 19, 20. *pro efficacia potentiae virium ipsius, quas exeruit in Christo, suscitato eo ex mortuis.* Philipp. ii. 9. *quapropter Deus ipsum in summam extulit sublimitatem—.* Col. ii. 12. *per fidem efficacis illius virtutis Dei, qui excitavit eum ex mortuis.* Heb. ii. 7. *gloria et honore coronasti eum.*

Exaltationis sunt tres gradus: resurrectio, ascensio in cœlum, et ad dextram Dei sessio; qui singuli in evangeliiis et apostolorum scriptis evidenter satis describuntur.

Resurrectio. Matt. Marc. &c. et 1 Cor. xv. 4. &c. Ascensio in cœlum. Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 51. Joan. xiv. 12. &c. Act. i. 9. &c. Eph. iv. 8, 10. *ascendit longe supra omnes cœlos.* Sessio ad dextram Dei, quod Hebræo idiomate idem est atque ad gloriam et potentiam Deo proximam evectum esse. Matt. xxvi. 64. *sedentem ad dextram potentiae Dei.* Marc. xiv. 62. et xvi. 19. idem. Eph. i. 20. *et collocavit ad dextram suam in cœlis.* Heb. i. 3. *sedit ad dextram majestatis.* et viii. 1. *qui consedit ad dextram throni majestatis—.* et xii. 2. idem. Psal. cx. 1. Act. vii. 55.

Humana autem natura Christi, quamvis in summa gloria sit, tamen definito in loco est, et non ubique, ut quidam volunt. Matt. xxviii. 6. *non est hic; resurrexit enim.* Luc. xxiv. 51. *disjunctus ab illis, sursum—.* Joan. xiv. 28. *abeo, et redeo.* Act. iii. 21. *quem oportet cæli capiant usque ad—.*

Exaltatio Christi est secundum utramque naturam, sicut et erat exinanitio: secundum divinam quidem, restitutione ac manifestatione; secundum humanam, accessione. Joan. xvii. 5. *nunc glorifica me tu, Pater, apud te ipsum ea gloria quam habui apud te priusquam mundus esset.* Act. xiii. 32, 33. *suscitato Jesu: ut etiam in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Rom. i. 4. *declarato vel definito Filio Dei cum potentia secundum Spiritum Sanctitatis, per resurrectionem ex mortuis.*

Effectum et finis totius administrationis mediatoriæ est divinæ justitiæ pro omnibus satisfactio, et fidelium ad imaginem Christi conformatio.

SATISFACTIO est qua CHRISTUS ΘΕΑΝΘΡΩΠΟΣ LEGEM IMPLENDO JUSTUMQUE PRETIUM SOLVENDO DIVINÆ JUSTITIÆ PRO OMNIBUS PLENE SATISFECIT.

LEGEM IMPLENDO. Matt. v. 17. *non veni ut eam dissolverem, sed ut implerem.* Psal. xl. 8, 9. *cum Heb. x. 7, 9. ut faciam, Deus, voluntatem tuam.* Gal. iv. 5. *ut eos qui legi erant subjecti redimeret.* Col. ii. 14. *cum delevisset quod contra nos erat, chirographum decretis illis, et illud sustulit e medio, cum affixisset cruci.* Rom. viii. 3, 4. *ut jus illud legis compleatur—.* Implevit autem legem perfectissima Dei et proximi dilectione, dum Patri per omnia obediens, mortem pro fratribus oppetivit.

PRETIUM PRO—: id est, loco. Matt. xx. 28. *λύτρον ἀντὶ πολλῶν, redemptionis pretium pro multis.* 1 Cor. vi. 20. *pretio empti estis.* 1 Tim. ii. 6. *ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, liberationis pretium pro omnibus.* Græca autem permutationem unius loco alterius plane significant. 1 Pet. i. 18. *ἐλυ-*

πρώτης, *pretioso sanguine utpote agni*. Rom. v. 10. *reconciliati fuimus Deo per mortem Filii*. Rom. iv. 25. *propter offensas nostras*. 1 Cor. xv. 3. *ob peccata nostra*. 2 Cor. v. 21. *pro nobis*. Tit. ii. 14. *pro nobis, ut redimeret nos*. Gal. i. 4. Heb. vii. 22. *sponsor*. et x. 12. *pro peccatis sacrificium*. et v. 29. *qui Filium Dei conculcarit, et sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus*. Quorum locorum evidentiam frustra eludere conantur, qui Christum non nostro loco redemptionis causa, sed nostro tantum bono et velut exempli gratia mortem oppetisse contendunt. Hoc tamen fateor, me non videre quo pacto qui Filium ejusdem cum Patre essentiae esse volunt, ejus vel incarnationem, vel satisfactionem possint satis expedire.

PRO OMNIBUS. Rom. v. 18. *beneficium in omnes homines*. 2 Cor. v. 15. *si unus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos*: id si sequitur, etiam vice versa sequitur, si omnes mortui sunt quia Christus mortuus est pro omnibus, etiam pro omnibus mortuum esse qui mortui sunt; id est, pro universis. Eph. i. 10. *recolligere omnia in Christo tum quæ in cœlis sunt, tum quæ in terra*: tam ergo in terra sine exceptione omnia quam in cœlis. Col. i. 20. *ut per eum reconciliaret omnia*—. 1 Tim. ii. 4. *vult omnes salvari, et ad agnitionem*—. et v. 6. Heb. ii. 9. *pro omnibus*. 2 Pet. iii. 9. Deinde multis in locis Christus dicitur datus pro toto mundo. Joan. iii. 16, 17. *ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam* &c. et vi. 51. *panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita*. 1 Joan. iv. 14. At inquit qui Christum pro electis duntaxat satisfecisse volunt, electos duntaxat *in mundo* qui sunt intelligi oportere; argumentoque id esse quod aliis in locis *pro nobis*, id nimirum esse volunt *pro electis* dicitur satisfecisse. Rom. viii. 34. 2 Cor. v. 21. et Tit. ii. 14. *pro nobis*. Verum illis in locis primum electos duntaxat *in mundo* intelligi non posse, penitus intuentibus facile apparebit, si quis modo ex eorum sententia priorem illum locum Joannis explanaverit: *ita Deus dilexit mundum*, id est, *electos, ut omnis (electus) qui credit in eum non pereat*. Ridiculum hoc esset; quis enim electus non credit? Necesse est igitur diviserit mundum Deus in credentes et non credentes; et alteram quidem partem

enuntiavit, *ut omnis qui credit in eum, non pereat*; alteram necessario intellexit, *ut omnis pereat qui non credit*. Quid, quod *mundus* ubi non *pro omnibus*, *pro pessimis ex mundo* frequentius intelligitur. Joan. xiv. 17. *Spiritum veritatis quem mundus non potest recipere*. et xv. 19. *odit vos mundus*. et sæpe alibi. Deinde ubi *pro nobis* dicitur, cæteros non excludi apertissime docetur. 1 Joan. ii. 2. *nec pro nostris solum, sed pro totius mundi peccatis*. Quid latius dici potuit? Idem respondendum, ubi Christus *pro ovibus suis*, Joan. x. 16. *pro ecclesia*, Act. xx. 28. Eph. v. 23, 25. Præterea, si omnes gratia sufficienti, quod supra demonstratum est, donantur, necessario sequitur pro omnibus a Christo et sufficienter et efficaciter, quod ad Dei quidem consilium ac voluntatem attinet, esse satisfactum; cum, sine illa plenissima satisfactione, gratia ne minima quidem ullo modo possit impertiri. Quod autem multa afferuntur loca ubi *pro multis* pretium solvisse Christus dicitur, ut Matt. xx. 28. *pretium pro multis*. Heb. ix. 28. *multorum*; et ejusmodi alia, ea loca nihil obsunt quo minus *pro omnibus* etiam solverit: *omnes* nempe certe *multi* sunt. Quod si cui sic libet argumentari; *pro multis*, ergo non *pro omnibus*, is dissertissimis aliis locis aperte contradicit et præsertim Rom. v. 19. *sicuti unius inobedientia multi facti sunt peccatores*; nam quis hic negaverit *multos* esse *omnes*? Quinetiam si sic interpretantur *pro omnibus* ac si diceretur *pro quibusvis*, id est, ut ipsi loquuntur, pro generibus singulorum, non pro singulis generum, præterquam quod suarum duntaxat hypothesium causa ab usitato generalis particulæ sensu discedunt, ne sic quidem effecerint quod putant; cum non minus pro singulis generum, dum pro omnibus tam sæpe et toto mundo et nullis non servandis 2 Pet. iii. 9. satisfecisse Christum libri sacri testentur, quam pro generibus singulorum solus ille locus Apoc. v. 9. *ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione*. Non autem pro solis electis, verum etiam pro reprobis, quos vocant, Christum satisfecisse constabit. Matt. xviii. 11. *venit Filius hominis ut servet quod perierat*: perierant autem omnes: venit ergo ut servaret omnes, tam reprobos quam electos quos vocant. Joan. iii. 17. *non misit Deus Filium suum in mundum ut damnet mundum*, (quod tamen affirmant illi qui solis electis missum Christum aiunt ad graviores reprobos damnationem)

sed ut servetur mundus per eum: reprobis nimirum, quos vocant; nam de electis id monere supervacuum erat. Sic Joan. xii. 4. et vi. 32. *Pater meus dat vobis panem illum cœlestem verum*:—*vobis*, etiam *incredulis* v. 36. *dat*, id est, offert animo sincero: *panis enim ille Dei dat vitam mundo*, id est, universis, nempe quia *vobis incredulis*, modo ne ipsi rejiciatis. Act. xvii. 30, 31. *nunc denuntiat omnibus ubique hominibus ut resipiscant*; eo quod statuit diem quo juste judicaturus est orbem terrarum: certe quos judicabit, eos ad pœnitentiam vocat; omnes autem et singulos judicabit; omnes ergo et singulos ad pœnitentiam vocat; vocationis autem gratia dignari neminem potuisset, nisi interposita Christi satisfactione, non in se solum sufficienti verum etiam ad omnes, quantum in voluntate Dei situm est efficaci, siquidem serio vocat. Verum vocatio et donatio est Dei; acceptio est fidei: quæ si satisfactionis efficaciam desit, non ideo satisfactio efficaciter non est data, sed non accepta. Heb. x. 29. *qui Filium Dei conculcarit, et sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus profanum duxerit, et Spiritum gratiæ contumelia affecerit*. 2 Pet. ii. 1. *etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibi ipsis celerem perniciem*. Cum ergo omnes aut electi sint, aut reprobis, pro utrisque autem Christus satisfecerit, pro omnibus plane satisfecit. Christi autem satisfactio tantum abest ut solos respiciat electos, quod vulgo creditur, non omnes peccatores, ut vice versa omnes omnino respiciat peccatores, non solos electos; immo ne omnino quidem electos, nisi ut prius peccatores. Rom. iii. 25. *prætereundo peccata quæ antecesserunt, in illa Dei tolerantia*. 1 Tim. i. 15. *certus est hic sermo et omni acceptione dignus, Christum Jesum venisse in mundum ut peccatores servaret; quorum primus sum ego*. At, inquit, *pro mundo non rogat* Christus, Joan. xvii. 9. Fateor, in illa quidem oratione, quæ discipulorum præsertim causa instituta est: in cruce autem pro interfecto-ribus etiam suis rogavit. Luc. xxiii. 34. *Pater, remitte hoc ipsis*. Et per apostolum nos hortatur, 1 Tim. ii. 1. &c. *ut fiant deprecationes— pro omnibus hominibus*: et hac maxime ratione, *hoc bonum esse et acceptum coram servatore nostro Deo, qui omnes homines vult servari, et ad agnitionem veritatis venire*. Sed obijcitur et illud Tit. ii. 14. *dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos*

ab omni transgressione legis, et purificaret sibi ipsi populum peculiarem, æmulantem bonorum operum;—populum peculiarem; ergo non omnes. Respondeo, redimere non est idem ac purificare: redemit universos quidem transgressores; purificat non nisi studiosos bonorum operum, id est, credentes; sine fide enim nulla opera sunt bona. Et redempti quidem sunt omnes vel inscientes vel etiam adhuc inimici; Rom. v. 6, 7. pro impiis. et v. 10. pro inimicis; purificatus nemo nisi volens et per fidem; id quod scripturæ testimonia passim declarant. Ezech. xii. 2. aures habent ad audiendum, sed non audiunt; quia domus rebellis sunt. Matt. xxiii. 37. quoties volui—, et noluistis? Luc. vii. 30. Pharisei irritum reddiderunt consilium Dei contra semetipsos. Joan. v. 34, 40. hæc dico, ut vos servemini—; sed non vultis venire ad me, ut vitam habeatis. Act. vii. 51. vos semper Spiritui Sancto resistitis. 2 Thess. ii. 10. propterea quod amorem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Act. x. 43. remissionem peccatorum accepturum per nomen ejus omnem credentem in eum. Et xv. 9. fide purificans corda eorum. Rom. iii. 22. &c. per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt; non enim est distinctio: omnes enim peccarunt—. per redemptionem factam in Jesu Christo, quem proposuit Deus placamentum per fidem in sanguine ipsius. Gal. iii. 22. conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.

PLENE SATISFECIT. Heb. x. 14. *unica oblatione consummavit in perpetuum eos qui sanctificantur.* 1 Joan. i. 7. *sanguis Jesu Christi purificat nos ab omni peccato.* Tit. ii. 14. *ut redimeret nos ab omni legis transgressione.* Heb. i. 3. *purificatione peccatorum nostrorum per seipsum facta.* et vii. 22. *tanto melioris pacti sponsor factus est Jesus.* et ix. 14, 15. *quanto magis sanguis Christi— emundabit nos?* Plene autem satisfecit, quia sic visum est Patri qui dixit, *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui:* hunc nimirum sanctificavit, hunc obsignavit.

Satisfactionem esse effectum et finem totius administrationis, ex sequentibus planum fit.

Primum status humilis. Isa. liii. 4, usque ad v. 11. *justificabit multos, quorum iniquitates bajulavit.* Rom. iii. 25. *ut esset placamentum per fidem in sanguine ipsius ad demonstrationem justitiæ suæ.* et v. 9. *justificati estis ejus sanguine.* 2 Cor. v. 21. *fecit enim ut qui—, pro nobis peccatum esset, ut nos efficeremur justitia Dei in eo.* Eph. v. 2. *se oblationem ac victimam Deo in odorem bonæ fragrantiae.* 1 Pet. ii. 24. *in corpore suo supra lignum illud, ut justitiæ viveremus.*

Deinde exaltationis. Rom. v. 10. *multo magis reconciliati servabimur per vitam ipsius.* et viii. 34. *quis est qui condemnet, Christus est qui mortuus est; immo vero qui etiam suscitatus est, qui etiam est ad dextram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* 1 Cor. xv. 17. *si Christus non est suscitatus, adhuc estis in peccatis vestris.* Heb. ix. 24. *in cælum, ut compareat pro nobis.* 1 Pet. iii. 21. *stipulatio bonæ conscientiae apud Deum per resurrectionem.* 1 Joan. ii. 1. *advocatum habemus apud Patrem.*

Satisfactionis effectum adæquatum est Dei Patris cum homine reconciliatio. Joan. vi. 37, 39. *quicquid dat mihi Pater, ad me veniet.* Rom. v. 10, 11. *quum inimici essemus reconciliati fuimus Deo per mortem Filii ejus.* 2 Cor. ii. 16. *his quidem odor vitæ ad vitam.* et v. 19. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando iis offensas eorum.* Eph. i. 6. *ad laudem gloriosæ suæ gratiæ, qua nos gratis sibi acceptos effecit in illo dilecto.*

Secundus finis totius administrationis mediatoriæ est NOSTRA AD IMAGINEM CHRISTI CUM EXINANITI TUM EXALTATI CONFORMATIO. Rom. viii. 29. *conformandos imagini Filii sui.*

EXINANITI. Rom. vi. 4. *consepulti igitur sumus—.* et v. 5. *nam si cum eo plantati coaluimus assimilatione mortis ejus—.* et v. 8. *quod si mortui sumus cum Christo—.* et v. 11. *vos tum mortuos esse peccato; tum vero vivere—.* et cap. viii. 17. *si modo cum eo patimur, ut cum eo etiam glorificemur.* Gal. ii. 20. *una cum Christo crucifixus; et*

vivit in me Christus. 2 Tim. ii. 11, 12. si cum eo mortui sumus—.
Philipp. iii. 10. ut cognoscam eum, et vim resurrectionis ejus, et communionem perpeccionum ejus, dum conformis fio morti ejus. Col. i. 24.
gaudeo de iis quæ patior pro vobis, et reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, quod est ecclesia
1 Pet. iv. 13. in eo quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete; ut et quum revelabitur gloria ejus, gaudeatis.

EXALTATI. *Matt. xxvii. 52, 53. monumenta aperta sunt—.* *Joan. xii. 32. et ego si sublatus fuero e terra, omnes traham ad meipsum. et xiv. 2, 3, 4. proficiscor paraturus, et assumam vos. et xvi. 7. expedit vobis ut ego abeam—.* *et xvii. 22. et ego gloriam quam dedisti mihi dedi iis. Rom. iv. 25. suscitatus ad nostri justificationem. et vi. 4, 5. sicubi suscitatus—.* *1 Cor. xv. 13. si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est suscitatus. et v. 20, primitiæ dormientium. Eph. ii. 5, 6. una vivificavit, una suscitavit, unaque collocavit in cælis in Christo Jesu. Philipp. iii. 21. transfigurabit corpus nostrum humile—.* *Col. i. 18. primogenitus ex mortuis. et iii. 1, 2, &c. si resurrexistis cum Christo—.* *1 Thess. iv. 14. ita etiam eos qui obdormierint in Jesu, ducet secum. Heb. x. 19, 20. libertatem habeamus ingrediendi—.* *1 Pet. i. 3, 4. regnabit nos in spem vivam per resurrectionem.*

Restitutio itaque hominis, si Christi satisfactionem respiciamus nostramque cum eo exinanito conformationem, ex merito est: quo pacto illa intelligenda sunt quæ remunerationis et præmii reddendi rationem præ se ferunt. *Matt. v. 12. gaudete, quoniam merces vestra multa est in cælis. Rom. ii. 6, 7. reddet unicuique secundum opera ipsius: iis qui secundum patientem expectationem quærun boni operis gloriam et honorem et immortalitatem, vitam æternam. 2 Cor. iv. 17. nam illico præteriens levitas afflictionis nostræ excellenter excellentis gloriæ pondus æternum conficit nobis. Philipp. iii. 14. scopum versus feror ad palmam supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. 2 Thess. i. 5, 6, 7. quæ res indicium est justi judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei, pro quo etiam ita patimini; siquidem justum est apud*

Deum vicissim reddere iis qui affligunt vos afflictionem, vobis vero qui affligimini, relaxationem nobiscum— 2 Tim. iv. 8. *reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, justus judex; non solum autem mihi, sed et omnibus qui expetiverint illustrem illum ipsius adventum.* Heb. vi. 10. *non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri.* 1 Joan. i. 9. *si confiteamur— fidelis est et justus.* Apoc. iii. 4. *ideoque ambulantur mecum albat; digni enim sunt.*

Nec verendum est ne hac ratione meritorum nostrorum doctrinam inducamus: ista enim conformatione nostra nihilo plus accedit ad satisfactionem Christi plenissimam, quam nostris operibus ad fidem: fides enim justificat, ea tamen fides quæ sine operibus non est: et si quid meremur, si qua ratione digni sumus, Deus dignos nos fecit in Christo. Col. i. 12. *gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit—* 2 Thess. i. 11. *ut vos dignetur.* Vide plura cap. xxii. de justificatione. Sin autem electionem Christi nostramque a Deo Patre spectamus, restitutio hominis est ex mera gratia; unde in evangelio Pater dedisse Filio suos toties dicitur, et Filium dedisse suis.

PURGATORII autem fabula in quo excocta flammis peccata elui atque purgari fabulantur Papistæ, cum aliis multis rationibus, tum imprimis ex plena Christi satisfactione refellitur. Nam ut omittam nullum in scripturis purgatorium ejusmodi inveniri, sane si Christi sanguis pro nobis plene satisfecit, et ab omni macula penitus nos puros reddidit, quod ignis purgare possit nihil omnino relinquitur. *Ignem autem illum* 1 Cor. iii. 13, 15, qui pro igne proprio volunt intelligi, sciant non purgatorium esse illum, sed probatorium ignem vanis doctoribus duntaxat paratum, quorum doctrinam sive splendidam et fucatam, sive rudem et incultam, dies, id est, lux veritatis declarabit. Sicut et *ille ignis afflictionum*, 1 Pet. iv. 12. probat nos in hac vita, non purgat in altera. Quid, quod omnis retributio post hanc vitam, omnis sensus vel boni vel mali ad tribunal illud Christi rejicitur, 2 Cor. v. 10. *ut unusquisque reportet quæ in corpore fecerit, congruenter ad id quod fecerit, sive bonum sive malum.* Et

sane si, quod supra ostendimus, anima cum corpore ad diem usque resurrectionis obdormiscit, purgatorium nullo alio argumento validius refutatur. Nec datur quidquam medium præter mortem iis qui salvi futuri sunt inter *terrestrem hanc domum* hujus vitæ et *domicilium illud æternum in cælis* 2 Cor. v. 1. 2 Tim. iv. 8. *reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, justus judex.*

CAP. XVII.

DE

RENOVATIONE,

UBI ET

DE Vocatione.

DICTUM est de hominis REDEMPTIONE: sequitur ejus RENOVATIO.

HOMINIS RENOVATIO est qua IS AB STATU MALEDICTIONIS ATQUE IRÆ DIVINÆ AD STATUM GRATIÆ DEDUCITUR. Eph. ii. 3, 5, &c. *eramus natura filii iræ. gratia estis servati.* et cap. i. 3, 5. *qui benedixit nobis omni benedictione spirituali in cœlis in Christo.* Col. iii. 10. *et induentes novum illum qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit illum.* Eph. iv. 23, 24. *renovati vero spiritu mentis vestræ, et induere novum illum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiam et sanctimoniam veram.* 2 Cor. iv. 16. *internus tamen renovatur indies.* Tit. iii. 5. *per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti.* Rom. xii. 2. *per renovationem mentis vestræ ad hoc, ut probetis quæ sit voluntas Dei—.* Heb. vi. 4, 6. *nam fieri non potest ut qui semel—: si prolabantur, denuo renoventur.*

In renovatione consideranda est vel ejus ratio, vel rationis ejus manifestatio.

Renovationis ratio est vel naturalis vel supernaturalis. Naturalem voco, quæ in naturali homine terminatur; estque vocatio, eamque sequens in naturali homine alteratio.

VOCATIO est naturalis illa renovationis ratio qua DEUS PATER EX PRÆSTITUTO IPSIUS IN CHRISTO, AD AGNITIONEM NUMINIS PLACANDI ET COLENDI, LAPROS HOMINÈS INVITAT, ET CREDENTES QUIDEM EX GRATUITA BENIGNITATE AD SALUTEM, NON CREDENTES AD TOLLENDAM OMNEM EORUM EXCUSATIONEM.

QUA DEUS PATER. Act. ii. 39. *quoscunque advocaverit Dominus Deus noster.* 1 Cor. i. 9. *per quem vocati estis in communionem Filii ipsius.* 2 Cor. v. 20. *velut Deo vos rogante per nos.* Joan. vi. 37. *quicquid dat mihi Pater.* v. 44. *nisi Pater traxerit eum.* 2 Thess. ii. 13, 14. *Spiritu, quo vocavit vos.* 1 Pet. v. 10. *Deus omnis gratiæ, qui vocavit vos.* et 2 Pet. i. 3. *per agnitionem illius qui vocavit vos.*

EX PRÆSTITUTO IPSIUS: Rom. viii. 28, 29, 30. *ex præsstituto ipsius vocati.* 2 Tim. i. 9. *vocatione sancta ex suo proposito et gratia.*

IN CHRISTO. Gen. iii. 15. *hoc conteret tibi caput.* et xxii. 18. *benedictas fore in semine tuo.* 1 Cor. i. 9. *in communionem Filii ipsius.* Gal. i. 6. *in gratiam Christi.* 1 Pet. v. 10. *qui vocavit vos in Christo Jesu.*

AD AGNITIONEM NUMINIS &c. Gen. xvii. 1. *indesinenter ambula coram me, et esto integer—.*

EX GRATUITA BENIGNITATE. Isa. lv. 1, &c. *venite, et cui nulla est pecunia comparate absque pecunia et absque pretio.* et lxv. 1. *expositus sum iis qui non interrogabant, inventus sum ab iis qui non quærebant me: dixi, ecce me, ecce me, genti quæ non vocatur de nomine meo.*

AD SALUTEM. 1 Tim. vi. 12. *ad vitam æternam.* 1 Thess. ii. 12. *ad suum regnum et gloriam.* 2 Thess. ii. 14. *idem.* 1 Pet. ii. 9. *in admirabilem suam lucem.* et v. 10. *ad æternam suam gloriam.*

NON CREDENTES AD TOLLENDAM OMNEM EORUM EXCUSATIONEM. Prov. i. 24. *quandoquidem invito et renuitis—, ego quoque in calamitate*

vestra ridebo. Joan. xv. 22. si non venissem, et locutus essem iis, peccatum non haberent; nunc autem non habent quod prætexant peccata sua. Rom. i. 18, 19, 20. qui veritatem in injustitia detinent; quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est intra ipsos; invisibilia ex iis quæ fecit pervidentur, ad hoc, ut sint inexcusabiles: qui igitur non vocantur, inexcusabiles non sunt. Et x. 14. quomodo credent ei, de quo non audiverint?

Vocatio igitur est generalis aut specialis. Generalis est qua Deus omnes aliquo modo ad agnitionem veri numinis, et quantum satis sit quidem invitat. Joan. i. 9. *hic erat lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Act. xiv. 17. non passus est se esse expertem testimonii. Rom. i. 19. quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est intra ipsos. et ii. 15. ut qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia, et cogitationibus sese mutuo accusantibus aut etiam defendentibus.*

At inquis, omnes Christum non norunt. Respondeo, id non obstare quo minus in Christo solo omnes vocentur, cum nisi is mundo datus fuisset, Deus omnino neminem vocasset: cumque pretium redemptionis in se quidem omnibus sufficiat, ad illam gratiam participandam omnes vocantur, tametsi non ab omnibus intellecta ratio illius gratiæ sit. Si enim sacrificia sua Jobus credidit valere pro liberis suis etiam non assistantibus, etiam fortasse nihil tale cogitantibus, cap. i. 5. si reduces Judæi se pro tribubus decem reliquis, tum quidem longissime remotis, et quid ageretur Hierosolymæ nescientibus, non frustra sacrificare crediderunt, quanto magis perfectissimam Christi hostiam pro iis etiam qui nomen Christi nunquam audiverunt, Deo solum credentibus abunde satisfacere credamus? De quo plura infra de fide.

Vocatio specialis est qua Deus hos. quam illos, sive electos quos vocant, sive reprobos, clarius ac sæpius quandocunque vult invitat.

Hos quam illos. Sic Abramum, nec opinantem fortasse, domo sua evocavit, Gen. xii. 1, &c. immo idolorum cultu imbutum: Jos. xxiv. 2, 3. *colebantque deos alienos; sed assumpsi patrem vestrum Abramum*—. Sic gentem Israeliticam propter nomen suum et promissa patribus facta. Et Psal. cxlvii. 19, 20. *indicat verba sua Jacobo*—: *non fecit ita ulli genti, ideoque jura ista non noverunt*. Alia ratione, Matt. ix. 13. *non veni vocatum justos sed peccatores*. et xv. 26. *non est bonum accipere panem liberorum, et abjicere catellis*. Act. xvi. 6, 7. *prohibiti a Spiritu Sancto loqui sermonem Dei in Asia; tentabant, sed non sivit eos ire Spiritus Jesu*. et v. 9. *visum per noctem*—.

Sive electos. Rom. viii. 28, 29, 30. *iis qui diligunt Deum, iis videlicet qui ex præstituto ejus vocati sunt*. 1 Cor. i. 26. *cernitis vocationem vestram fratres*—: *quæ stulta sunt mundi elegit Deus*. 2 Tim. i. 9. *vocatione sancta, ex suo proposito et gratia*. Apoc. xix. 9. *beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*.

Sive reprobos. Isa. xxviii. 13. *sed fuerit iis verbum Jehovæ, præceptum præcepto*. Ezech. ii. 4, 5. *ut filii isti sunt obdurati*. et v. 7, 17, 21. et cap. iii. 12. Matt. x. 18. *ut hoc sit iis et gentibus testimonium*. et xi. 21. *væ tibi Corazin*. et xxii. 8, 9. *qui vocati fuerant, non erant digni: quotcunque inveneritis, vocate*. et v. 10. *malos pariter ac bonos*. et xxiii. 37. *quoties volui, et tu noluisti?* Luc. vii. 30. *consilium Dei aspernati sunt*. Act. vii. 51. *vos semper Spiritui Sancto obnitimini*. et xiii. 46. *postquam illum repellitis, et indignos vos ipsos decernitis*—.

Quandocunque vult—. Matt. xx. 1, 2, 3, &c. *egressus est circa horam tertiam*. Act. xiv. 16. *qui præteritis ætatibus sivit omnes gentes suis ipsarum viis incedere*. et xvii. 27, 30. *temporibus istis ignorantiae connivendo dissimulatis, nunc mandat omnibus*—. Eph. iii. 5. *quod aliis ætatibus non innotuit*. Rom. xvi. 25. *quod a temporibus secularibus tucitum fuit*. Tandem promulgato evangelio, Matt. xxviii. 19. *profecti, docete omnes gentes*—. Marc. xvi. 15. *omni creaturæ*. Rom. x. 18. *annon audierint?* immo vero in omnem terram et ad ultima orbis terrarum. Col. i. 26. *absconditum, nunc manifestum*—.

Vocationem sequens alteratio est qua naturalis hominis mens et voluntas aliqua ex parte renovata ad agnitionem Dei divinitus movetur, et ad tempus saltem in melius convertitur.

Hæc, quoniam a Deo est, *illuminatio* vocatur et *velle datum*; et nunc Patri velut fonti tribuitur: Eph. i. 17, 18. *Deus Domini nostri Jesu Christi—, illuminatis oculis mentis vestræ.* 2 Cor. iv. 6. *qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ—.* Jacob. i. 17. *a Patre luminum.* Luc. xi. 13. *Pater cœlestis dabit Spiritum Sanctum: nunc Filio: Joan. i. 9. hic erat lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum: nunc Spiritui Sancto: Heb. vi. 4 &c. illuminati, et participes Spiritus Sancti.*

Ut in homine effecti rationem habet, vocationique respondet, nunc auditio vel auscultatio, sed hæc quoque ex Deo esse fere docetur, nunc gustus dicitur. Auditio Matt. xi. 15. *qui aures habet ad audiendum, audiat.* Sic Herodes dicitur Joannem Baptistam *libenter audisse*, Marc. vi. 20. et Agrippa Paulum, Act. xxvi. 28. cap. xvi. 14. *cujus Dominus adaperuit cor, ut attenderet—.* Rom. vi. 17. *gratia habetor Deo, ex corde auscultastis.* Heb. iii. 7. *hodie si vocem ejus audieritis—.* Gustus Heb. vi. 4. *illuminati, gustaverintque donum illud cœleste, participes Spiritus Sancti— si prolabantur—.* Huc refertur vel minimus hominis conatus. Luc. xi. 13. *quanto magis Pater cœlestis dabit Spiritum Sanctum petentibus ab ipso?* Philipp. ii. 12, 13. *cum tremore ac timore vestram ipsorum salutem conficite. Deus enim is est qui efficit in vobis et velle et agere, pro beneplacito.* Quid hoc aliud est nisi efficere in nobis libere agere, quod lapsi antea non potuimus nisi vocati ac restituti? neque enim efficitur in nobis velle, quin libere quoque agere simul efficiatur, quandoquidem hæc libertas ipsum esse voluntatis est.

Alterationis hujus, quatenus effecti rationem habet, partes duæ sunt: pœnitentia, eique respondens fides: utraque non solum vere inchoata, sed etiam vel naturalis vel fictitia esse potest: utque pœnitentia ad resipiscentiam, ita fides hujusmodi se habet ad fidem salvificam. Methodi causa distingo; neque nempe negarim pœnitentiam pro resipiscentia

sæpe usurpari; quemadmodum non unius generis fides, unum tamen fidei nomen in scripturis habet.

Pœnitentia, quæ et μεταμέλεια dicitur, est qua quis pœnæ metu peccato abstinere, et propriæ tantum salutis causa ad Deum vocantem se convertit.

Pœnæ metu. Jer. vi. 8. *crudire ó urbs Hierosolymorum, ut non luxetur anima mea a te, ut non reddam te desolatam.* Rom. ii. 15. *una testimonium reddente ipsorum conscientia, et cogitationibus sese mutuo accusantibus.* 2 Cor. vii. 10. *at mundi tristitia mortem efficit.* Matt. xix. 22. *abiit tristitia affectus.* Gen. iv. 13. *major est pœna mea quam ut sustinere possim.* Num. xxiii. 10. *moriar ego morte justorum, et sit finis meus sicut illius.*

Causa propriæ salutis. Matt. xix. 16. *quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* Ezech. xviii. 21, 28. *si—, omnino vivet, non morietur.* et xxxiii. 14, 15, 16, idem. Hos. vii. 14. *neque inclamant me ex animo suo, quum ejulant in cubilibus suis; quum propter frumentum et mustum congregantes se divertunt ad me.* et Joel. i. 5. *propter mustum quod excisum sit ex ore vestro.*

Pœnitentia et regenitis et non regenitis communis est. Exempla non regenitorum sunt Cain, Esauus, Pharao, Saul, Achabus, et Judas, alique permulti; in quibus et contritio et confessio aliaque pœnitentiæ signa cernuntur. Exod. ix. 27. *peccavi hac vice; Jehova justissimus, ego vero et populus meus improbissimi sumus.* 1 Sam. xv. 24. *peccavi, quod transgressus sum præstitutum Jehovæ—.*

Pœnitentia differri non debet. 2 Cor. vi. 2. *dicit enim Deus, præstituto tempore accepto exaudivi te, et in die salutis succurri: ecce nunc est præstitutum illud tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.* Heb. iii. 7, 8. *hodie, si vocem ejus audieritis, ne obdurate corda vestra.*

Hortatio ad pœnitentiam insignis est Deut. xxx. 1, &c. Job. xi. 13, &c. 2 Chron. xxx. 6. Isa. i. 16, &c. et lvii. 19, &c. Jer. iv. 1, &c.

et xviii. 8. Hos. xiv. 1, &c. Hortatio autem omnis frustra adhiberetur, nisi hominibus naturali saltem hac renovatione aliquem in modum affectis, id est, aliquo mentis iudicio atque arbitrii libertate præditis.

Fides, quæ pœnitentiæ respondet, est assensus etiam naturalis divinæ vocationi perhibitus cum fiducia itidem naturali et sæpe falsa: divinæ vocationi; nam fides, cujusquemodi ea demum sit, in rebus divinis non nisi divino testimonio inniti potest. Rom. x. 17. *fides ex auditu est, auditus autem per verbum Dei.*

Ea vulgo distinguitur certis quasi gradibus in historicam, temporariam, et fidem miraculorum. Sed temporaria pœnitentia quoque esse potest; immo quælibet fides, ut infra demonstrabitur.

Historica est, quæ historiæ sacræ sanæque doctrinæ assentitur. Hæc fides necessaria quidem est ad salutem, non tamen per se salvifica. 1 Tim. i. 19. *retinens fidem et bonam conscientiam, qua expulsa, nonnulli naufragium fidei fecerunt.* et iv. 1. *fore ut desciscant quidam a fide, attenti doctrinis*—. Heb. xi. 6. *qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse Deum, et præmia*—. Jacob. ii. 19. *dæmonia credunt et contremiscunt.*

Temporaria est, quæ et auditis assentitur, et fiduciam aliquam habet in Deo, sed plerumque non ultra naturalem: plerumque dico, quia nihil repugnat quominus et regenita quoque possit esse humano vitio nondum penitus extirpato duntaxat temporaria, tametsi rarius, ut infra de perseverantia disputabitur. Matt. xiii. 20, 21. *qui sermonem audit, et eum statim cum gaudio excipit; non habet autem radicem in se, sed temporarius est.* Luc. viii. 13. *qui ad tempus credunt, et tempore tentationis abscedunt.* Joan. vi. 66. *ex eo tempore multi discipulorum ejus pedem reverterunt.* Act. viii. 13. *Simon vero et ipse credidit, et baptizatus*—. et v. 18. *quum conspexisset Simon*—. et v. 21. *cor tuum non est rectum in Dei conspectu.* 1 Tim. v. 12. *damnandæ quod primam illam fidem irritam fecerint.*

Fides miraculorum est, qua quis miracula Dei nomine edendi potestate præditus est, aut alium ea potestate esse præditum credit. Matt. vii.

22. *nonne per nomen tuum prophetavimus, et per nomen tuum multas virtutes edidimus?* et x. 8. *idem.* et xvii. 20. *quare non potuimus—?* Marc. xvi. 17. *signa autem eos qui crediderint hæc consequentur.* 1 Cor. xii. 9. *alteri vero fides per eundem Spiritum—.* et xiii. 2. *si habeam totam fidem, adeo ut montes transponam, charitatem autem non habeam, nihil sum.*

Sine hac tamen miraculorum fide miracula nonnunquam incredulis etiam sunt edita. Num. xx. 10, 11. *audite hæc o rebelles: an ex petra hac proferemus vobis aquam?* hic et qui edidit et quibus editum est inter edendum increduli videntur fuisse. 2 Reg. v. 12. *annon melior est Abana—?*

Vocatio itaque eamque sequens in naturali homine alteratio, cum de naturali tantum ratione renovationis sint, citra regenerationem non conferunt salutem. Matt. xxii. 14. *multi sunt vocati, pauci electi.* 2 Cor. vii. 10. *at mundi tristitia mortem efficit.* Heb. iv. 2. *nobis evangelizatum sicut et illis: at non profuit illis auditus sermo; ut qui fide contemperatus non fuerit apud illos qui audierant.* 2 Pet. ii. 20. *si postquam pollutiones mundi per agnitionem Domini effugerint, his rursus implicati—.*

CAP. XVIII.

DE

REGENERATIONE.

SUPERNATURALIS renovationis ratio non solum naturales hominis facultates recte nimirum intelligendi libereque volendi plenius adhuc restituit, sed etiam internum præsertim hominem quasi novum creat, novasque etiam facultates supernaturales renovatorum mentibus divinitus infundit; estque REGENERATIO et INSITIO IN CHRISTUM.

REGENERATIO est qua PER VERBUM ET SPIRITUM HOMO INTERIOR VETERE ABOLITO RURSUS TOTA MENTE AD IMAGINEM DEI VELUTI CREATURA NOVA EX DEO REGENERATUR; TOTUSQUE HOMO TAM CORPORE QUAM ANIMO AD CULTUM DEI BONAQUE OPERA SANCTIFICATUR. Joan. iii. 3, 5. *nisi quis genitus sit iterum, non potest videre regnum Dei. nisi quis fuerit genitus ex aqua et Spiritu.* 1 Pet. i. 23. *regenerati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili.*

EX DEO REGENERATUR: Patre nimirum; nemo enim gignit, nisi Pater. Psal. li. 12. *animum mundum crea mihi, Deus, et spiritum firmum renova intra me.* Ezech. xi. 19. *spiritum novum ponam in medio vestri—.* Joan. i. 12, 13. *dedit iis hoc jus ut filii Dei sint facti—: qui non ex sanguine—, sed ex Deo geniti sunt.* et iii. 5, 6. *nisi quis fuerit genitus ex aqua et Spiritu;— hic Spiritus pro virtute divina Patris videtur intelligendus: nam et Pater Spiritus est; et, ut modo dixi, nemo gignit nisi Pater.* Cap. xvii. 17. *sanctifica eos tua veritate—.* Rom. viii. 11, 16.

sed si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum ex mortuis—. ille ipse Spiritus testatur una cum spiritu nostro nos esse filios Dei. Gal. iv. 6. quoniam estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater. Eph. ii. 4, 5. Deus, ut qui dives sit misericordia, etiam nos— una vivificavit cum Christo. 1 Thess. v. 23. ipse Deus pacis sanctificet vos totos—. Tit. iii. 5. ex sua misericordia servavit nos per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti. Heb. xiii. 20. Deus pacis, qui—, absolutos vos reddat in omni opere bono—. 1 Pet. i. 3. benedictus esto Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui ex multa sua misericordia regnavit nos—. Jacob. i. 17, 18. is quia voluit progenit nos.

PER VERBUM ET SPIRITUM. Joan. xvii. 17. *sanctifica eos tua veritate, sermo tuus veritas est. Jacob. i. 18. progenit nos sermone veritatis. Eph. v. 26. purificans lavacro aquæ per verbum. 1 Cor. xii. 13. in uno Spiritu nos omnes in unum corpus baptizati sumus. Tit. iii. 5. per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti.*

HOMO INTERIOR. Joan. iii. 5, 6. *quod genitum est ex Spiritu, spiritus est. Rom. vii. 22. quod ad interiorem hominem.*

VETERE ABOLITO. Rom. vi. 6. *illud scientes veterem nostrum hominem cum eo crucifixum esse, ut aboleatur corpus peccati. et v. 11. ita etiam vos colligite, vos tum mortuos esse peccato, tum vero vivere Deo per Christum Jesum. 2 Cor. v. 17. vetera præterierunt; ecce nova facta sunt omnia. Col. iii. 9, 10, 11. cum exuti sitis vetere homine cum factis ipsius, et induti sitis novo—.*

TOTA MENTE: intellectu nimirum et voluntate. Psal. li. 12. *animum mundum crea mihi, Deus. Ezech. xi. 19, 20. spiritum novum ponam in medio vestri—. indam iis cor carneum—. et xxxvi. 26. dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri. Rom. xii. 2. per renovationem mentis vestræ ad hoc, ut probetis—. Eph. iv. 23. renovati spiritu mentis vestræ. Philipp. ii. 13. Deus est qui efficit in nobis, et ipsum velle,*

et ipsum agere pro bene placito: quænam autem est ista voluntatis renovatio, nisi ejus ad libertatem pristinam restitutio?

AD IMAGINEM DEI. Eph. iv. 24. *novum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiam et sanctimoniam veram.* Col. iii. 9, 10, 11. *qui renovatur in agnitionem congruentem imagini ejus—.* 2 Pet. i. 4. *ut per hæc efficeremini divinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per cupiditatem.* Quid autem amplius postulare a Deo nostra optio potest, quam ut liberi a servitute peccati, ad imaginemque divinam restituti possimus esse salvi si velimus? Volemus nempe certe si liberi sumus: sin forte quis nolit, accusare neminem nisi semetipsum potest. At vero, si voluntas regenerati libera facta non est, non renovamur, sed irrenovati cogimur ad salutem.

NOVA CREATURA. 2 Cor. v. 17. *si quis est in Christo, nova est creatio.* Gal. vi. 15. *nova creatura.* Eph. iv. 24. *novus homo.* Col. iii. 9, 10, 11. *novus ille.* Hinc nonnulli duas regenerationis partes *mortificationem* et *vivificationem* minus accurate statuunt: *mortificatio* enim neque pars neque species esse potest regenerationis; sed partim antecedit, ut corruptio generationem, partim sequitur et ad resipiscentiam potius referenda est: et *vivificatio* resurrectionem nostram haud rarius quam regenerationem notat. Joan. v. 21. *sicut enim Pater suscitavit mortuos et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat—.* v. 25. *mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.*

TOTUS HOMO—. 1 Cor. vi. 15, 19. *an ignoratis corpus vestrum esse templum Spiritus Sancti, qui est in vobis—?* 1 Thess. v. 23. *ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos, et integer vester spiritus et anima et corpus inculcate in adventum Domini nostri Jesu Christi conserventur.*

AD BONA OPERA. 1 Joan. ii. 29. *si scitis eum justum esse, nostis quicumque exercet justitiam ex ipso natum esse.* Ephes. ii. 10. *Ipsius sumus opus, conditi in Christo Jesu ad opera bona—.*

SANCTIFICATUR. 1 Joan. iii. 9. *quisquis natus est ex Deo, peccatum non facit; quoniam semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.* et v. 18. *quisquis natus est ex Deo, non peccat; sed qui genitus est ex Deo conservat seipsum, et malignus ille non attingit eum.* Hinc regeneratio alio nomine sanctificatio dicitur, et quidem proprio; nam regeneratio metaphorica potius est. 1 Cor. vi. 11. *et hæc eratis quidem, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis.* 1 Thess. iv. 7. *non vocavit vos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem.* et 2 Thess. ii. 13. *quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus.* 1 Pet. i. 2. *ex præcognitione Dei Patris ad sanctificationem Spiritus.* Deut. xxx. 6. *circumcidet Jehova Deus tuus animum tuum ad diligendum Jehovam.* Et nonnunquam Filio tribuitur. Eph. v. 25, 26. *Christus dilexit ecclesiam, et semetipsum exposuit pro ea, ut eam sanctificaret;* *purificans lavacro aquæ per verbum.* Tit. ii. 14. *ut redimeret nos ab omni iniquitate, et purificaret sibi ipsi (redemptori nempe et regi nostro) populum peculiarem.*

Sanctificatio autem nonnunquam late sumitur pro quavis electione aut separatione vel gentis universæ ad cultum externum, vel hominis cujusquam ad aliquod munus. Exod. xix. 10. *ut sanctifices eos hodie et cras.* et xxxi. 13. *ad cognoscendum me Jehovam esse qui sanctifico vos.* Ezech. xx. 12. idem. Num. xi. 18. *sanctificate vos in crastinum.* Jer. i. 5. *ab utero sanctificavi te, prophetam ipsis gentibus constitui te.* Luc. i. 15. *Spiritu Sancto implebitur etiam a ventre matris suæ.*

Regenerationis seu sanctificationis causa externa est mors et resurrectio Christi. Eph. ii. 4, 5. *cum in offensis mortui essemus, una vivificavit cum Christo.* et v. 25. *semetipsum exposuit pro ecclesia, ut eam sanctificaret.* Heb. ix. 14. *quanto magis sanguis Christi, qui—, emundabit conscientiam vestram a mortuis operibus ad colendum Deum vivum?* et x. 10. *sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi.* 1 Pet. i. 2, 3. *ad sanctificationem Spiritus per obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi;* *qui regenuit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi*

ex mortuis. 1 Joan. i. 7. sanguis Jesu Christi purificat nos ab omni peccato.

Et fidei quoque sanctificatio attribuitur. Act. xv. 9. *fide purificatis cordibus eorum.* Non quo fides sanctificationem præcedat, sed quo sanctificatione progressus faciente causa ejus instrumentalis atque adjutrix sit.

CAP. XIX.

DE

RESIPISCENTIA.

REGENERATIONIS effecta sunt RESIPISCENTIA et FIDES.

RESIPISCENTIA, quæ et μετάνοια dicitur, est DONUM DEI QUO QUIS REGENERATUS SENTIENS AC DOLENS SE DEUM PECCATIS OFFENDISSE EA DETESTATUR AC FUGIT, SEQUE EX SENSU DIVINÆ MISERICORDIÆ AD DEUM HUMILLIME CONVERTIT, ET QUOD RECTUM EST SEQUI EX ANIMO STUDET.

DONUM DEI: Patris nempe per Filium. Act. v. 31. *hunc Deus dextra sua erectum constituit principem ac servatorem, ut det resipiscentiam Israeli*—. Jer. xxxi. 18. *audio Ephraïm condolentem sibi, dicendo, converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus*. Act. xi. 18. *et gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitam*. Rom. ii. 4, 5. *an—, ignorans te benignitate Dei ad resipiscentiam deduci? pro duritia tua et corde quod resipiscere nescit*. 2 Tim. ii. 25. *num aliquando daturus sis iis Deus resipiscentiam*.

SENTIENS AC DOLENS—. Psal. xxxviii. 5. *iniquitates meæ transcendunt caput meum, ut onus grave; graviores sunt quam perferre queam*. 2 Reg. xxii. 19. *quæ mollitus est animus tuus, et demisisti te a facie Jehovæ cum audivisses ea quæ locutus sum contra hunc locum, et lacerans vestimenta tua flevisisti coram me*. Psal. li. 5, 6. *defectiones meas ego agnosco, et peccatum meum observatur jugiter: tibi, tibi soli peccaveram*. Jer. iii. 8. *tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo*

defecisse. Ezech. xxxvi. 31. recordabimini viarum vestrarum, et fastidio eritis vobis ipsis propter iniquitates vestras. et v. 32. erubescite et rubore afficiamini a viis vestris. et cap. xliii. 10. quum pudore suffusi fuerint propter iniquitates suas. Rom. vi. 21. ex iis de quibus nunc erubescitis. 2 Cor. vii. 10. quæ secundum Deum est tristitia, ea resipiscentiam efficit ad salutem, cujus nunquam pœniteat. et v. 11. ecce istud ipsum quod secundum Deum contristati estis, quantum in vobis effecit studium? immo excusationem, immo indignationem, immo timorem, immo vehemens desiderium, immo zelum, immo vindictam?

EX SENSU MISERICORDIÆ. Deut. iv. 29, 30, 31. *quod si requiretis inde quisque Jehovam Deum ex toto corde tuo— 2 Chron. xxx. 9. nam gratus et misericors est Jehova Deus vester neque avertet faciem a vobis, si convertamini ad ipsum. Psal. li. 19. sacrificia Dei sunt spiritus fractus; animum fractum et contritum, o Deus, non spernis. et cxxx. 4. apud te est condonatio, ut reverenter colaris. Isa. xix. 22. cum conversi fuerint usque ad Jehovam, exorabitur iis, et sanabit eos. et lv. 7, &c. derelinquat improbus viam suam, revertaturque ad Jehovam, ut misereatur ipsius—. et lxvi. 2. in hunc intueor, in pauperem et contritum spiritu ac trepidantem ad verbum meum. Jer. iii. 7. revertere—, nam benignus sum. Dan. ix. 4, 5. confessus sum ac dixi, obsecro, Domine, Deus. Hos. xi. 8. quomodo exponerem te o Ephraim? se versat in me animus meus, simul æstuant viscera mea pœnitentia. Jonæ. iv. 10, 11. tu parcis cucurbitæ, pro qua non laborasti—; et ego non parcerem Nineve—? Jacob. iv. 9. sensu ærumnæ tangimini, et lugete ac flete: risus vester in luctum convertatur et gaudium in mœrorem; submitte vos in conspectu Domini, et extollet vos. Prov. xxviii. 13. qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui vero fatetur et derelinquit, afficietur misericordia.*

SE AD DEUM HUMILLIME CONVERTIT. 1 Reg. viii. 48. *et revertentur ad te ex toto corde suo, et ex toto animo suo. Jer. iv. 4. circumcidite vos Jehovæ, et amovete præputia animi vestri. Hos. v. 15. abiens revertar in locum meum, donec reos peragant se, et quærant faciem*

meam—. Act. iii. 19. *resipiscite et convertite vos, ut deleantur peccata vestra.*

PECCATA DETESTATUR AC FUGIT, ET QUOD RECTUM EST SEQUI STUDET. Psal. xxxiv. 15. *recede a malo, et fac bonum.* Isa. i. 16, 17. *lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum vestrarum ex adverso oculorum meorum; desinite malefacere, discite benefacere—*. Amos. v. 14, 15. *odio habete malum, et amate bonum.* Matt. iii. 8. *ferte igitur fructus convenientes resipiscentiæ.* Act. xxvi. 18. *ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potestate Satanæ ad Deum.* et v. 20. *converterent se ad Deum opera facientes convenientia resipiscentiæ.*

Ex locis supradictis et similibus, gradus quidam resipiscentiæ distinguuntur: agnitio peccati, contritio, confessio, recessio a malo, et conversio ad bonum: qui tamen omnes suo modo ad pœnitentiam non regenitam communiter pertinent.

Peccata confitemur nunc Deo: ut 2 Sam. xxiv. 10. *dixit David, Jehovah peccavi valde.* Psal. xxxii. 5. *peccatum meum notum faciam tibi—*. et passim. 2 Chron. xxx. 22. *confitentes Jehovah Deo majorum suorum.* Isa. lxiv. 10. *sumus ut immundus omnes nos, et sicut panniculus abjectissimus omnes justitiæ nostræ—*. Dan. ix. 4. &c. *confessus sum, ac dixi—*. Nunc hominibus; et quidem nunc privatim: ut Jacob. v. 16. *confitemini delicta vestra alius alii—*; nunc publice: Neh. ix. 2. *consistentes confessi sunt peccata sua.* Matt. iii. 5, 6. *baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Act. xix. 18. *et multi eorum qui crediderant veniebant confitentes et indicantes facta sua.* Idque et Deo et hominibus: Jos. vii. 19. *tribue nunc gloriam Jehovah Deo Israelis, et ede ei confessionem; et enuncia nunc mihi quid feceris, ne celes me.* Sed confessio fidei quoque est.

Resipiscentia est vel universalis quæ et conversio dicitur, cum quis a statu peccati ad statum gratiæ convertitur; vel particularis, cum quis jam conversus, de singulari aliquo peccato pœnitentiam agit. Univer-

salis est vel prima vel continuata, quæ etiam in regenerato est, ob sensum nimirum inhabitantis adhuc peccati. Particularis in Davide et Petro exempla habemus.

Prior est in homine renato resipiscencia fide. Marc. i. 15. *resipiscite, et credite evangelio*. Act. xix. 4. *Joannes baptizavit baptismo resipiscentiæ, dicens ut crederent*— et xx. 21. *conversionem ad Deum, et fidem quæ est in Dominum*. Itaque sensus ille divinæ misericordiæ, quæ⁴ ad resipiscenciam ducit, non est cum fide confundenda: quod plerique faciunt theologi.

Causa instrumentalis resipiscentiæ sæpe est castigatio. Job. v. 17, &c. *ecce, beatus est mortalis quem arguit Deus; quapropter castigationem Omnipotentis ne spernas*. Psal. xciv. 12. *beatus vir quem castigas, Jah*. et cxix. 71. *bonum est mihi, Jehova, quod humiliasti me, ut cognoscerem vias tuas*. Prov. i. 23. *revertimini ad correctionem meam*— et iii. 11, 12. *eruditionem Jehovæ, fili mi, ne spernito; neque tædeat te correctionis ejus: nam quem diligit Jehova, corrigit, et quidem ut pater filium cui bene vult*. Isa. i. 25. *nam referam manum meam contra te, ut defæcans scorias tuas, justæ puritati restituum te, et amovebo totum stannum tuum*. et xlviii. 10. *ecce conflabo te, non autem argento; selectum efficiam te catino afflictionis*. Jer. x. 24. *castiga me Jehova, veruntamen modice, ne castiges in ira tua, ut non comminuas me*. Lament. iii. 27, 28. *bene est viro huic quum tulerit jugum in pueritia sua*. Dan. xi. 35. *ex ipsis autem erudientibus corruent; ad conflandum eos, et ad purificandum, et ad dealbandum*. Hos. v. 15. *cum angustia fuerit ipsis, quærent diluculo*— 1 Cor. xi. 32. *dum judicamur, a Domino erudimur ne cum mundo condemnemur*. Heb. xii. 7, 8. *si castigationem sustinetis, Deus sese vobis exhibet ut filiis; quis enim est filius quem non castiget pater? quod si estis absque castigatione, cujus participes sunt omnes, nempe supposititii estis, non filii*. Psal. xc. 3. *redigis mortalem eo usque ut sit contritus; dicens, revertimini filii hominum*.

⁴ Sic ex incuria scriptum. Oportuit qui, et mox confundendus.

Castigationibus tamen Deus modum adhibet, ne obruamur, nobisque vires suppeditat ad eas etiam superandas quæ supra modum nonnumquam nos premere videntur: Psal. cxxv. 3. *non quiescit virga improbitatis supra sortem justorum, ut ne extendant justi ad ullam iniquitatem manus suas.* Isa. lvii. 20. *in sæculum non contendam &c. nam spiritus obrueretur &c.* 2 Cor. i. 8, 9, 10. *nos supra modum gravatos fuisse supra vires &c. ne confideremus in nobis ipsis sed in Deo suscitante mortuos &c. quique ex tanta morte nos eripuit &c. immo eas misericors et veluti pœnitentiam agens, quasi per iram suam duplum pro peccatis nostris inflixisset, duplici solatio rependit.* Isa. xl. 2. *loquimini quæ sunt cordi— completum esse tempus præfinitum ejus, exsolutam esse iniquitatem ejus: eam accepisse e manu Jehovæ duplum pro omnibus peccatis suis.* et lxi. 7. *pro eo quod pudorem vestrum duplum, et ignominiam cantabant horum portionem esse, idcirco in terra illarum duplum possidebunt, lætitia perpetua his futura est.* Immo centuplum: Matt. xix. 29. et immensum pondus gloriæ: 2 Cor. iv. 17. *illico præteriens levitas afflictionis nostræ, excellenter excellentis gloriæ pondus æternum conficit nobis.* Rom. viii. 18. *reor minime dignas esse præsentis temporis perpressiones gloria in nobis revelanda.* Psal. xxxiv. 19, &c. *propinquus est Jehova fractis animo; et contritos spiritu servat: multæ sunt afflictiones justi, sed ex omnibus illis eripit eum Jehova.* et lxxi. 20, 21. *postquam fecisti ut experirer angustias magnas et malas, rursus vitæ restituis me.* et cxxvi. 5. *qui seminarunt cum lachrymis, cum cantu metant.* Act. xiv. 22. *oportere per multas afflictiones nos ingredi in regnum Dei.*

Non est ergo temere de alienis afflictionibus judicium ferendum: qui error Eliphazi erat, Job. iv. et ix. 22, 23. et vilissimorum hominum, cap. xxx. Psal. iii. 3. *quam multi dicunt de anima mea, non est ulla salus isti in Deo plane!* et xli. 9. *res nequissima tenaciter inhæret ei.* Joan. ix. 3. *neque iste peccavit.*

Contra incastigati, Psal. xvii. 14. *quorum portio est in hac vita.* Hos. iv. 17. *conjunctus est terriculis Ephraim; sine illum.*

Hinc consolatio. 2 Cor. i. 4. *consolans nos in omni afflictione nostra: ut et ipsi possimus in quavis afflictione positos consolari ea consolatione qua nos ipsos consolatur Deus.* 1 Thess. iii. 3. *ut nemo commoveatur ob afflictiones istas; ipsi enim nostis ad id nos esse constitutos.* 2 Tim. ii. 3. *tolerans esto afflictionum ut bonus miles Jesu Christi.* Apoc. ii. 9. *novi opera tua et afflictionem.*

C A P. XX.

DE

FIDE SALVIFICA.

EFFECTUM regenerationis alterum est SALVIFICA FIDES.

Ea est DONO DEI INGENITA NOBIS PLENA PERSUASIO, QUÆ, PROPTER IPSAM PROMITTENTIS DEI AUCTORITATEM, CREDIMUS EA OMNIA ESSE NOSTRA QUÆ DEUS NOBIS IN CHRISTO PROMISIT; GRATIAM PRÆSERTIM VITÆ ÆTERNÆ.

DONO DEI. Eph. ii. 8. *gratia enim estis servati per fidem: et hoc non est ex vobis, sed donum Dei est: Philipp. i. 29. gratis datum est vobis in Christi negotio, non solum credere, sed—; a Patre videlicet per Filium et Spiritum. Matt. xi. 25. respondens Jesus dixit, gloriam tibi tribuo, Pater— quod hæc occultaveris—, et ea detexeris infantibus. et xvi. 16, 17. tu es Christus—: caro et sanguis hæc non detexit tibi, sed Pater—. Luc. xxii. 32. ego deprecatus sum pro te, ne deficiat fides tua. Joan. vi. 44, 45. nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum: quisquis audivit a Patre et didicit, venit ad me. 2 Thess. i. 11. ut vos dignetur ista vocatione Deus noster, ut compleat totum suæ bonitatis libitum et opus fidei potenter. Heb. xii. 2. intuentes in fidei ducem ac consummatorem Jesum. 1 Cor. xii. 3. neminem posse dicere Jesum Dominum, nisi per Spiritum Sanctum. et 2 Cor. iv. 13. quoniam habemus eundem Spiritum fidei. Gal. v. 22. fructus Spiritus est fides.*

PLENA PERSUASIO. Jer. xxxi. 34. *quotquot erunt cognoscent me a minimo usque ad maximum eorum, dictum Jehovah, me condonare iniquitatem ipsorum, et peccati eorum non recordari amplius. Joan. xvii. 3.*

hæc est vita æterna, ut cognoscant te esse illum solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum. Rom. iv. 18, 19, 20, 21. *qui Abrahamus contra spem, sub spe credidit fore—: ac plene persuasus est eum quod promiserat posse etiam efficere.* et viii. 38. *nam mihi persuasum est, neque mortem—.* 1 Thess. i. 5. *quoniam evangelium nostrum constitit apud vos non sermone solum, sed etiam potentia et Spiritu Sancto, et plena persuasione multa.* 2 Tim. i. 12. *novi cui crediderim; et mihi persuasum est eum posse—.* Heb. x. 22. *accedamus cum vero corde, et in plena persuasione fidei.* Jacob. i. 6. *postulet cum fide, nihil ambiens—.* Heb. xi. 1. *fides est substantia rerum speratarum, rerum demonstratio quæ non cernuntur: substantia autem intelligitur tam certa persuasio rerum speratarum perinde quasi jam non solum existerent sed etiam nobis adessent;* Joan. viii. 56. *Abrahamus gestivit videre diem istum meum, et vidit.* Hinc fides implicita, quæ cæco assensu creditur, fides revera non est; nisi ad tempus duntaxat in neophytis et primo conversis, qui etiam ante credunt quam in disciplinam se tradunt; ut Samaritani, Joan. iv. 41. et archisynagogus cum familia, v. 53. et Raabba, Heb. xi. 3. et discipuli diu ante in Christum crediderunt quam articulos fidei multos accurate didicissent: et quicumque ad intelligendum hebetiores et prope indociles credunt tamen pro modulo suo atque ex fide vivere conantur, Deoque accepti sunt. Isa. xlii. 3. *arundinem quassatam non franget, et ellychnium ipsum fumigans non exstinguet.* Marc. ix. 24. *credo Domine; succurre incredulitati meæ.* Fides etiam *πεποιθεσις*, id est, *fiducia* eodem sensu vocatur: 2 Cor. iii. 4. *fiduciam habemus per Christum apud Deum.* Eph. iii. 11, 12. *in Christo Jesu, in quo habemus loquendi libertatem et aditum cum fiducia per fidem ipsius: ubi fiducia effectum potius aut gradus quidam fidei aut firma spes videtur, cum hic per fidem esse dicatur; aut hoc loco fides pro doctrina intelligenda est, quæ fiduciam illam pepererit.* Joan. xvi. 33. *confidite, ego vici mundum.* Hinc tam in veteri quam in novo testamento ponuntur promiscue verba ista, *confidere* et *credere.* Psal. lxxviii. 22. *quia non crediderunt in Deum, neque confisi erant in salute.* Isa. x. 20. *innitetur Jehova sancto Israelis in fide.* Psal. xxxvii. 5. *devolve super Jehovam viam tuam, et confide in eo.* Jer. xvii. 7. *benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, et cujus confidentia est Jehova.* Matt. ix. 2.

confide fili, remissa sunt tibi peccata tua. Quod autem theologi tres partes fidei vulgo faciunt, notitiam verbi, assensum, et persuasionem seu fiduciam, duæ priores temporariæ, quam vocant, vel etiam historiciæ fidei communes sunt, et in persuasionem plena continentur, vel eam potius antecedunt.

PROPTER IPSAM PROMITTENTIS DEI AUCTORITATEM. Joan. xx. 29. *beati qui non viderunt, et crediderunt.* Rom. iv. 18. *qui Abrahamus contra spem, sub spe credidit.* et v. 21. *plene persuasus, eum quod promiserat posse etiam efficere.* 1 Cor. ii. 4, 5. *neque sermo meus et præconium meum versatum est in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spirituali et potente; ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei.* et 2 Cor. iv. 18. *non spectantibus nobis ea quæ aspiciuntur, sed ea quæ non aspiciuntur.* et v. 7. *per fidem ambulamus, non per aspectum.* 1 Thess. ii. 13. *quod acceptum de Deo sermonem exceperitis non ut sermonem hominum, sed (sicut est vere) ut Dei sermonem—.* Heb. xi. 7. *per fidem divinitus admonitus Noe de iis quæ nondum videbantur.* et v. 19. *ratiocinatus Deum potentia præditum esse—.* 1 Pet. i. 8. *quem cum non videritis, diligitis; in quem nunc non videntes, tamen credentes exultatis.* Tit. i. 2. *promisit qui non mentitur Deus.* Hinc fidei excellentia cernitur, quod summam det gloriam veracitatis et justitiæ Deo. Joan. iii. 33. *qui recipit ejus testimonium, is obsignavit Deum veracem esse.* Rom. iv. 20. *corroboratus fuit fide, tributa gloria Deo.* Eph. i. 12. *ut nos simus laudi gloriæ ipsius, qui priores spem posuimus in Christo.* 2 Thess. i. 10. *ut admirandus fiat in credentibus omnibus.* Heb. xi. 6. *atque fieri non potest, ut absque fide quisquam Deo sit gratus; nam qui accedit ad Deum hunc credere oportet esse Deum, et præmia retribuere—.* et v. 11. *quod fidelem esse duxerat eum qui promiserat.* 2 Pet. i. 1. *æque pretiosam fidem nobiscum sortitis per justitiam Dei nostri, et servatoris Jesu Christi.* Hinc toties a credentibus *fidelis* Deus dicitur; ut 1 Cor. i. 9. et x. 13. 2 Tim. ii. 13. *ille tamen fidelis manet.* 1 Joan. i. 9. *fidelis est et justus ut remittat nobis peccata—.*

OMNIA. Act. xxiv. 14. *ut qui credam omnibus quæ in lege et in prophetis scripta sunt.* Rom. iv. 3. *credidit autem Abrahamus Deo—.*

et v. 16. *propterea ex fide est hæreditas, ut firma sit promissio.* 1 Joan. v. 14. *hæc est fiducia quam habemus apud Deum, ipsum si quid petierimus secundum voluntatem ejus nos audire.*

ESSE NOSTRA; id est, qui credimus. Joan. i. 12. *quotquot eum receperunt, dedit iis—, iis qui credunt.* et xvii. 20. *non tantum pro istis rogo, sed et pro iis qui per sermonem eorum credituri sunt in me.* 1 Cor. iii. 22, 23. *omnia vestra sunt; vos autem Christi, Christus vero Dei est.* Gal. ii. 20. *vitam quam nunc vivo in carne, vivo per fidem illam Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.*

IN CHRISTO. Joan. vi. 29. *hoc illud est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit.* et xiv. 1. *creditis in Deum? etiam in me credite.* 1 Joan. iii. 23. *hoc est præceptum ejus, ut credamus nomini Filii ejus Jesu Christi.* Rom. x. 9. *si professus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus eum suscitavit ex mortuis, servaberis.* 2 Cor. iii. 4. *fiduciam hujusmodi habemus per Christum apud Deum.* Gal. iii. 22. *ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* et v. 26. *per fidem in Christo Jesu.* 1 Pet. i. 21. *per eum credentes in Deum—; ut fides ac spes vestra sit in Deo.* Heb. vii. 25. *servare perfecte potest eos, qui per ipsum accedunt ad Deum.* Joan. xii. 44. *qui credit in me non credit in me, sed in eum qui misit me.* Hinc efficitur, quod supra ostendimus cap. v. objectum fidei ultimum non esse Christum mediatorem, sed Deum Patrem; id quod fatentur theologi scripturæ luce convicti. Hinc etiam est ut mirum non videatur, multos ex Judæis, immo ex aliis gentibus qui ante, immo etiam post Christum sibi nunquam revelatum in Deum solum crediderunt aut credunt, salvos esse; in Christo tamen; is enim datus est ab initio mundi, et mactatus; etiam iis quibus notus non erat modo in Deum Patrem credentibus. Hinc illi sub lege illustres viri, Heb. xi, veræ fidei testimonio ornati cum in Deum duntaxat credidisse dicantur; Abel, Enoch, Noe, &c.

GRATIAM PRÆSERTIM VITÆ ÆTERNÆ. Marc. i. 25. *resipiscite, et credite evangelio.* Joan. iii. 15. *ut quisquis credit in eum, non pereat, sed*

habeat vitam æternam. et v. 18. qui credit in eum, non condemnatur; qui vero non credit, jam—; hæc autem loca de iis intelligenda sunt, quibus Christus revelatur: nam credere in eum de quo quis nunquam audivit, plane impossibile est. Rom. x. 14. Sic Joan. vi. 47. qui credit in me, habet vitam æternam. 2 Thess. ii. 13. quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus et fidem habitam veritati. Heb. x. 39. qui credamus ad animæ salutem. 1 Pet. i. 9. reportantes mercedem fidei vestræ, salutem animarum. 1 Joan. v. 13. hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filii Dei, ut sciatis vos vitam æternam habere.

Cum autem fides receptio quædam Dei et accessio ad Deum sit, Joan. i. 12. *quotquot receperunt eum, dedit iis—, iis qui credunt in nomen ejus,* et vi. 35. *qui venit ad me—, et qui credit in me—.* Eph. ii. 18. *quoniam utrique per ipsum habemus aditum per unum Spiritum ad Patrem.* et iii. 12. *in quo habemus loquendi libertatem et aditum cum fiducia per fidem ipsius.* Heb. vii. 25. *servare perfecte potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum.* et x. 22. *accedamus cum vero corde; cumque prius sit Deum recte nosse quam Deum recipere aut ad eum accedere (credidisse enim oportet qui accedit ad Deum quod ipse est, et quærentibus ipsum remunerator existit, cap. xi. 6.) hinc sequitur, fidem ex vera Dei notitia, principio licet imperfecta nasci, et in bonum ferri; adeoque non in intellectu proprie, sed in voluntate esse sitam.*

Ex fide spes oritur; certissima nempe rerum earum expectatio futurarum quæ in Christo jam nostræ per fidem sunt. Rom. iv. 18, 19. *sub spe credidit, fore—.* et viii. 24, 25. *spe servati sumus: spes autem si videatur, non est spes; quod enim quis videt, cur speret? si vero quod non videmus, speramus, per tolerantiam expectamus.* et xv. 13. *utinam vero Deus spei impleat vos omni gaudio et pace credendo, ut spe abundetis per virtutem Spiritus Sancti.* Gal. v. 5. *nos enim Spiritu ex fide spem justitiæ expectamus.* Heb. x. 23. *retinens professionem spei, non vacillantem.* 1 Pet. i. 3. *regenuit nos in spem vivam per resurrectionem.*

et v. 13. *sperate in eam quæ vobis defertur gratiam, quum revelabitur Jesus Christus.* et v. 21. *ut fides ac spes vestra sit in Deo.* Heb. vi. 11. *cupimus ut unusquisque vestrum idem studium ad finem usque ostendat, ad certam spei persuasionem.* Differt spes a fide ut effectum a causa; deinde objecto, fides enim versatur in promissione, spes in rebus promissis.

CAP. XXI.

DE

INSITIONE IN CHRISTUM,

EJUSQUE

EFFECTIS.

DICTUM est de REGENERATIONE EJUSQUE EFFECTIS, resipiscentia nimirum et fide: sequitur INSITIO IN CHRISTUM, qua Deus Pater fideles Christo inserit, id est, Christi compotes reddit, porroque idoneos qui in unum corpus tandem cum Christo coalescant. Matt. xv. 13. *omnis planta quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur.* Joan. xv. 1, 2. *ego sum vitis illa vera, et Pater meus est agricola; omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit.* 1 Cor. i. 30. *ex ipso vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque et sanctificatio et redemptio.* et iii. 22, 23. *omnia vestra sunt; vos autem Christi, Christus vero Dei est.* Eph. i. 3. *qui benedixit nobis omni benedictione spirituali in cœlis in Christo.* Heb. iii. 14. *Christi participes facti sumus.*

Regenerationis simul et insitionis hujus effecta communia sunt VITA NOVA et AUCTIO. Quod enim in lapsu hominis erat mors spiritualis ejusque progressus, ut de pœna peccati supra ostendimus, id nunc in restitutione hominis est vita nova spiritualis ejusque auctio.

VITA NOVA est qua dicimur Deo vivere. 2 Cor. iv. 10. *ut vita illa Jesu in corpore nostro manifesta fiat.* Rom. vi. 11. *ita etiam vos colligite vos tum mortuos esse peccato, tum vero vivere Deo per Jesum Christum Dominum nostrum.* et v. 4. *ita et nos nova vita ambulemus.* et cap. viii. 13. *si spiritu actiones corporis mortificetis, vivetis.* Gal. ii. 19.

ut vivam Deo. et v. 20. *vixit in me Christus.* Col. iii. 3. *vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* 1 Pet. iv. 6. *ut viverent secundum Deum;* id est, *spiritu.*

Vocatur et abnegatio sui. Luc. ix. 23. *si quis vult me sequi, abdicet seipsum, et attollat crucem suam quotidie, et sequatur me.*

Vitæ novæ prima munia sunt intelligentia rerum spiritualium, et charitas sive sanctitas vitæ. Quæ duo munia quemadmodum in morte spirituali labefactata et quasi extincta sunt, ita nunc in vita nova spirituali intellectus magna ex parte luci suæ, suæ voluntas libertati in Christo restituitur.

INTELLIGENTIA RERUM SPIRITUALIUM est INGENITUS A DEO HABITUS QUO FIDELES CHRISTOQUE INSITI DISCUSSIS NATIVÆ IGNORANTIÆ TENEBRIS ET ILLUMINATO AD CŒLESTIA PERCIPIENDA INTELLECTU OMNIA AD SALUTEM ÆTERNAM VITAMQUE VERE BEATAM NECESSARIA, EDOCTI A DEO, SCIUNT.

A DEO. Jer. xxxi. 33, 34. *indam legem meam menti eorum, et cordi eorum inscribam eam: non autem docebunt amplius quisque amicum suum, et quisque fratrem suum dicendo, cognoscite Jehovah; nam quotquot erunt cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovah, me condonare iniquitatem ipsorum, et peccati ipsorum non recordari amplius.* Isa. liv. 13. *et omnes filii tui edocti erunt a Deo; a Patre nimirum; sic enim interpretatur Christus Joan. vi. 45. scriptum est in prophetis, et erunt omnes docti a Deo; quisquis ergo audivit a Patre et didicit, venit ad me.* Matt. xvi. 17. *caro et sanguis hæc non rexit tibi sed Pater meus.* Sic 1 Thess. iv. 9. *de fraterno amore non necesse habemus scribere vobis; ipsi namque divinitus docti estis ut diligatis alii alios.*

Per Filium. Matt. xi. 27. *omnia mihi tradita sunt a Patre meo; et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam novit nisi*

Filius, et cuicumque voluerit Filius eum retgere. Col. iii. 16. sermo Christi inhabitet in vobis copiose cum omni sapientia.

Et per Spiritum Sanctum. Joan. xvi. 13. *Spiritus ille veritatis dux viæ vobis erit in omnem veritatem, non enim loquetur a semetipso—. 1 Cor. ii. 10, &c. nobis Deus ea revelavit per Spiritum suum—: animalis homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stultitia, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur: at spiritualis dijudicat quidem omnia, ipse vero a nemine dijudicatur. 1 Joan. ii. 20, 27. vos unctionem habetis a Sancto illo profectam, et nostis omnia; unctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis, nec necesse habetis a quoquam doceri vos: verum sicut eadem unctio docet vos de omnibus, quæ et verax est et non mendax; et sicut docuit vos, manebitis in eo.*

NECESSARIA AD SALUTEM—. 1 Cor. ii. 12. *ut sciamus quæ Deus est nobis gratificatus. Tit. i. 1, 2. et agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem; ad spem vitæ æternæ—.*

Perfecta tamen in hac vita non est. 1 Cor. xiii. 9. *ex parte enim cognoscimus.*

Alterum effectum est CHARITAS EX SENSU DIVINI AMORIS IN CORDA REGENITORUM PER SPIRITUM EFFUSI, QUÆ AFFECTI QUI IN CHRISTUM INSERUNTUR, PECCATO MORTUI, DEO REDIVIVI, SUA SPONTE AC LIBERE BONA OPERA PARTURIUNT. Eademque SANCTITAS dicitur. Eph. i. 4. *ut simus sancti et inculpati in conspectu ejus cum charitate.*

Nam de charitate fraterna hic non agimus; cum hæc potius dilectio Dei sit, neque ea solum qua nos Deum diligimus, sed ex ejus dilectionis, qua is nos diligit, instinctu atque sensu, illa virtus quæ theologica nominatur post fidem et spem tertia: 1 Cor. xiii. 13. *nunc vero manet fides, spes, charitas, tria hæc; maxima autem harum*

charitas: et fidei quasi filia est, bonorumque operum quasi mater; Gal. v. 6. *fides per charitatem efficax*. Hæc describitur, 1 Cor. xiii. et 1 Joan. iv. 16. *nos cognovimus et credidimus charitatem quam habet Deus erga nos: Deus charitas est, et qui manet in charitate in Deo manet, et Deus in eo*.

PER SPIRITUM EFFUSI. Ezech. xxxvi. 27. *Spiritum meum ponam in medio vestri, quo faciam ut in statutis meis ambuletis*—. Rom. v. 5. *spes non pudefacit eo quod charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*. Gal. v. 22. *fructus Spiritus est charitas*.

QUI IN CHRISTUM INSERUNTUR. Joan. xv. 4, 5. *manete in me, et ego in vobis manebo: sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; ita nec vos, nisi in me manseritis: ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, et in quo ego maneo, hic fert fructum multum: nam seorsim a me nihil potestis facere*. Eph. iii. 17, &c. *inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris: ut in charitate radicati ac fundati &c.*

PECCATO MORTUI. Rom. vi. 22. *nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum ad sanctimoniam*. 1 Pet. ii. 24. *ut peccato mortui, justitiæ viveremus*.

DEO REDIVIVI. Rom. vi. 12, 13. *sistite vos Deo, ut ex mortuis vivos*.

SUA SPONTE AC LIBERE: nostra enim opera passim requiritur. Ezech. xviii. 31. *facite vobis cor novum et spiritum novum: nam quare moreremini o domus Israelis?* Rom. vi. 12, 13. *ne regnato peccatum in mortali corpore vestro, ut auscultetis ei in cupiditatibus corporis; neque sistite membra vestra arma injustitiæ peccato. et xii. 2. ne vos configurete sæculo isti; sed transformate vos per renovationem mentis vestræ ad hoc ut probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, placens ac perfecta*. 2 Cor. vii. 1. *has igitur promissiones quum habeamus dilecti, purificemus*

nos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctitatem in timore Dei. Gal. v. 16. Spiritu ambulate, et quod concupiscit caro ne perficite. Eph. iv. 20, 21, 22, 23, 24. si modo ipsum audivistis, et de eo edocti estis (sicut est veritas in Jesu) deponere quod ad pristinam conversationem attinet veterem illum hominem qui seductricibus cupiditatibus sese corrumpit; renovari vero spiritu mentis vestræ, et induere novum illum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiam et sanctimoniam veram. 2 Cor. vi. 1. ne frustra gratiam Dei receperitis. Col. iii. 5, 9, 10. mortificate membra vestra terrestria, scortationem—: ne menti-mini alius adversus alium, quum exuti sitis illo veteri homine cum factis ipsius, et induti sitis novo illo qui renovatur in agnitionem congruentem imagini ejus qui ipsum condidit. 2 Tim. ii. 21. si quis sese ab his expurgarit, erit vas ad decus sanctificatum et accommodum usibus Domini, et ad omne opus bonum comparatum. 1 Joan. ii. 3. per hoc scimus nos Deum scire, si præcepta ejus observemus. et iii. 3. quisquis habet hanc spem in eo sitam, purum se conservat—.

Ex hac charitate seu sanctitate omnes fideles SANCTI nominantur. Philipp. iv. 21, 22. *salutate omnes sanctos in Christo Jesu—: et passim.*

Sanctorum autem in hac vita sanctitas imperfecta utcunque est. Psal. cxliii. 2. *at ne congregiaris judicio cum servo tuo, nam non esset justus coram te ullus vivens.* et cxxx. 3. *si iniquitates observaveris, Jah, Domine, quis possit consistere?* Prov. xx. 9. *quis dicere possit, purificavi animum meum, mundus sum a peccato meo?* et xxiv. 16. *septies cadit justus; exsurgit tamen.* Rom. vii. 18, &c. *novi non habitare in me (id est in carne mea) bonum; nam velle adest mihi, sed ut quod bonum est perficiam, non assequor—.* Gal. v. 17. *caro concupiscit adversus Spiritum; Spiritus autem adversus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, ut non quæcunque volueritis eadem faciatis.* Jacob. iii. 2. *in multis impingimus omnes: si quis in sermone non impingit, hic perfectus est vir.* 1 Joan. i. 8. *si dixerimus nos peccatum non habere, nos ipsos fallimus, et veritas in nobis non est.*

Haecenus de vita nova ejusque effectis. Dicendum nunc est de regenerati hominis AUCTIONE.

Estque ea vel absoluta sive interna, vel relata sive externa. Absoluta est A DEO PATRE eorum donorum auctio quæ per regenerationem et insitionem in Christum accepimus. 2 Cor. x. 15. *augescente fide vestra.*

A DEO PATRE. Joan. xv. 2. *et omnem palmitem qui fert fructum purgat, ut plus fructus adferat.* Philipp. i. 3, 6. *gratias ago Deo meo—, ut qui incepit in vobis opus bonum, perficiat illud usque ad diem Jesu Christi.* 2 Thess. i. 3. *gratias agere debemus Deo semper de vobis, ut par est, quod vehementer augeat fides vestra, et abundet mutua uniuscujusque omnium vestrum charitas.* Heb. xiii. 20, 21. *Deus vero pacis— compingat vos in omni opere bono, ad præstandam ipsius voluntatem—.*

Per Filium. Heb. xiii. 21. *efficiens in vobis quod gratum sit in conspectu suo, per Jesum Christum.* et cap. xii. 7. *intuentes in fidei ducem ac consummatorem Jesum.* hinc Luc. xvii. 5. *dixerunt discipuli Domino, adauge nobis fidem.*

Spiritualis auctio, contra atque fit in auctione physica, aliqua ex parte penes ipsos regeneratos esse videtur. 2 Cor. iv. 16. *propterea non segnescimus, sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamen renovatur indies.* Eph. iv. 15. *sincere nos gerentes cum charitate, prorsus augescamus in eum qui est caput, Christus.* Philipp. iii. 12. *non quod jam metam apprehenderim, aut jam sim consummatus; sed persequor experiens an ipse quoque apprehendam—.* Heb. v. 13, 14. *cui cum lacte res est, is rudis est sermonis justitiæ (infans enim est) sed adultorum est solidus cibus, eorum videlicet, qui propter habitum sensus habent exercitatos ad discretionem boni et mali.* 1 Pet. ii. 2. *ut modo geniti infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, ut per illud augescatis.* et 2 Pet. iii. 18. *crescite in gratia et notitia Domini nostri, et servatoris Jesu Christi.*

Et auctio quidem hactenus. Perfectio autem in hac vita quamquam speranda non est, ad perfectionem tamen veluti ad finem ultimum eniti et contendere debemus. Matt. v. 48. *estote vos perfecti, ut Pater vester qui est in cælis perfectus est.* 2 Cor. xiii. 11. idem. Col. i. 28. *ut sistamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.* et iv. 12. *ut stetis perfecti et completi in omni voluntate Dei.* Jacob. i. 4. *ut sitis integri et toti, in nullo deficientes.*

Unde illa lucta carnis et Spiritus in homine regenerato. Gal. v. 16. *Spiritu ambulate, et quod concupiscit caro ne perficite.* 1 Tim. vi. 12. *decerta præclarum illud certamen fidei.* et 2 Tim. iv. 7. *certavi.* et contra mundum et Satanam. Joan. vii. 7. *mundus me odit, quoniam ego testor de eo, opera ejus mala esse.* et xv. 18, 19. *si mundus vos odit, scitis me priusquam vos illis odio habitum.* et xvii. 14. idem. Rom. xii. 2. *ne configurate vos sæculo isti—.* Gal. vi. 14. *per quem mundus mihi crucifixus est, et ego mundo.* Jacob. iv. 4. *adulteri et adulteræ nescitis amicitiam mundi inimicitiam esse adversus Deum? quicumque ergo voluerit amicus esse mundi inimicus Dei constituitur.* 1 Joan. iii. 13. *ne miramini, fratres mei, si odit vos mundus.*

Et victoria. Apoc. ii. 7. *victori dabo edere—.* et v. 26. *auctoritatem inter gentes.* et cap. iii. 5. *amicietur vestibibus albis.* v. 12. *qui vicerit faciam ut is sit columna in templo Dei mei.* et v. 21. *qui vicerit tribuam ei ut sedeat mecum in throno meo, ut et ego vici, et sedeo cum Patre meo in throno ejus.* et cap. xxi. 7. *victor hæreditario jure obtinebit omnia: et ero ei Deus, et ipse erit mihi filius.* Mundi. 1 Joan. ii. 15. et v. 4. *quicquid natum est ex Deo vincit mundum: et hæc est victoria quæ vicit mundum, nempe fides nostra.* Mortis. Prov. xii. 28. *in itinere justitiæ est vita, et via semitæ ejus immortalis est.* et xiv. 32. *recipit se in morte sua justus.* Joan. viii. 51. *si quis sermonem meum observaverit, mortem non conspiciet in æternum.* Apoc. ii. 11. *qui vicerit, nequaquam lædetur a morte secunda.* et xiv. 13. *beati ab hoc tempore mortui ii, qui Domini causa moriuntur—.* Satanæ. Eph. vi. 10, &c. *corroboramini in Domino— ut possitis stare adversus artes diaboli—:* contra quem πανοπλία induimur ibidem. Jacob.

iv. 7. *obsistite diabolo, et fugiet a vobis.* 1 Joan. ii. 14. *improbum illum vicistis.* Apoc. xii. 11. *sed ipsi vicerunt eum per sanguinem agni, et per sermonem testimonii sui.*

Qua ratione qui in ista lucta strenue agunt, et ad perfectionem in Christo consequendam serio atque assidue nituntur, imperfecti revera ut sint, imputatione tamen et misericordia Dei *perfecti* sæpe in scripturis, et *inculpati*, et *non peccare* dicuntur; quia peccatum in iis ut hæreat non regnat tamen. Gen. vi. 9. *Noach, vir justus, integer erat in ætatibus suis.* et xvii. 1. *indesinenter ambula coram me, et esto integer.* 1 Reg. xv. 14. *excelsa quidem non amota sunt; sed animus Asæ fuit integer erga Jehovam omnibus diebus ejus.* 2 Chron. xv. 17. *idem.* Phil. iii. 15. *quot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus.* Heb. x. 14. *unica enim oblatione consummavit in perpetuum eos qui sanctificantur.* 1 Joan. iii. 6. *quisquis in eo manet, non peccat.* et v. 18. *idem.* Col. ii. 2. *ut consolationem accipiant eorum corda, instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei ac Patris et Christi.* Eph. iii. 18, 19. *ut in charitate radicati ac fundati, valeatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit illa latitudo et longitudo et profunditas et sublimitas; et nosse charitatem illam Christi, omni notitia supereminentiorem; ut implemini ad omnem usque plenitudinem illam Dei.*

CAP. XXII.

DE

JUSTIFICATIONE.

FUIT auctio regenerati hominis absoluta sive interna: sequitur relata sive externa.

Est autem vel ad Patrem solum relata vel ad Patrem et Filium.

Relata ad Patrem solum est JUSTIFICATIO et ADOPTIO. Rom. viii. 30. *quos prædestinavit, eos etiam vocavit; et quos vocavit, eos etiam justificavit—.*

JUSTIFICATIO est SENTENTIA DEI GRATUITA QUÆ REGENERATI CHRISTOQUE INSITI PROPTER EJUS PLENISSIMAM SATISFACTIONEM PECCATIS ET MORTE ABSOLVUNTUR, ET JUSTI CORAM DEO NON EX OPERIBUS LEGIS SED PER FIDEM REPUTANTUR.

GRATUITA. Rom. iii. 24. *ut qui justificentur gratis, ejus gratia, per redemptionem factam in Christo Jesu. et v. 16, 17. neque ut illud quod introiit per unum qui peccavit, ita est quod donatur: nam reatus quidem est ex una offensa ad condemnationem; quod autem gratificatur Deus est ex multis offensis ad justificationem: etenim si per unam offensam, mors regnavit per unum, multo magis ii qui exundantiam illam gratiæ et doni justitiæ recipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Tit. iii. 7. justificati illius gratia.*

DEI; Patris nempe. Rom. iii. 25, 26. *quem proposuit Deus placamentum per fidem in sanguine ipsius, ad demonstrationem justitiæ suæ, prætereundo peccata, quæ antecesserunt, in illa Dei tolerantia: ad demon-*

strationem justitiæ suæ præsentî tempore; ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu. et viii. 33, 34. Deus is est qui justificat—. In Filio per Spiritum. 1 Cor. vi. 11. sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, et per Spiritum Dei nostri.

PROPTER CHRISTI SATISFACTIONEM. Isa. liii. 11. *cognitione sui, justificabit justus servus meus multos; et iniquitates eorum ipse bajulabit. Rom. v. 9. justificati igitur nunc ejus sanguine, servabimur multo magis per eum ab ira illa. et v. 19. per unius obedientiam justi constituentur multi. et cap. x. 4. finis legis est Christus ad justitiam cuivis credenti.*

Itaque ut peccata nostra imputantur Christo, sic justitia sive merita Christi per fidem imputantur nobis. 1 Cor. i. 30. *ex ipso vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo justitiæque et sanctificatio et redemptio. et 2 Cor. v. 19, 21. fecit ut qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum esset, ut nos efficeremur justitia Dei in eo. Rom. iv. 6. sicut David declarat beatum eum hominem cui Deus imputat justitiam absque operibus. et v. 19. sicut enim per illam inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam justi constituentur multi. Justificatio igitur nostra nobis quidem plane gratuita est; Christo non gratuita: ille enim peccata nostra persoluto pretio sibi imputator sponte luit et expiavit; nos justitiam ejus nobis imputatam nihil solventes, tantummodo credentes dono accepimus: hinc Pater placatus omnes credentes justos pronuntiat, nec ulla ratio satisfactionis clarior aut æquior esse potuit.*

Hinc *induti* dicimur. Apoc. xix. 8. *et datum est ei ut amiciatur byssina veste pura et splendida: byssus enim justificationes sunt sanctorum. Et amici. Jacob. ii. 23. credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam, et amicus Dei vocatus est.*

PECCATIS ET MORTE ABSOLVUNTUR. Act. x. 43. *huic etiam omnes prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen ejus quemvis qui crediderit in eum. et xxvi. 18. ut remissionem peccatorum*

et sortem inter sanctificatos accipiant per fidem quæ est in me. Rom. v. 18. ita per unam justificationem, beneficium redundavit in omnes homines ad justificationem vitæ. et viii. 1. nulla igitur nunc est condemnatio iis qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. et v. 34. quis est qui condemnet? Christus is est qui mortuus est—. Col. ii. 14. ac deleta quod adversum nos erat chirographum decretis, quod erat nobis contrarium, ipse vero cruci affixum sustulit e medio. Peccatis autem vel maximis. I Cor. vi. 9, 10, 11. scortatores, idololatræ—; et hæc eratis quidem, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis—. Jer. l. 20. tempore illo, dictum Jehovæ, si quæeratur iniquitas Israelis, nulla extabit; et peccata Jehudæ, nulla invenientur; quia condonavero iis quos faciam reliquos. Isa. i. 18. si fuerint peccata vestra velut dibapha, tanquam nix exalbescent—.

ET JUSTI CORAM DEO. Eph. v. 27. *ut sisteret eam sibi gloriosam, ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut quidquam ejusmodi; sed ut sit sancta et inculpata.* Sic illi fideles ante legem et sub lege; *Abel, Gen. iv. 4; Enoch, cap. v. 24; Noach, cap. vi. 8. et vii. 1; alique multi, quorum catalogus Heb. xi. Nec alia ratione dicimur non peccare, nisi quod nobis in Christo peccata non imputantur.*

NON EX OPERIBUS LEGIS, SED PER FIDEM. Gen. xv. 6. *tunc credidit Abraham Jehovæ, qui imputavit ei illud in justitiam. Habac. ii. 4. justus ex fide sua vivet. Joan. vi. 29. hoc illud est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit. Act. xiii. 39. ab omnibus a quibus non potuistis per legem Mosis justificari, quemvis credentem per hunc justificari. Rom. iii. 20, 21, 22, 23. propterea ex operibus legis nulla caro justificabitur in conspectu ejus; per legem enim agnitio peccati; nunc vero absque lege justitia Dei patefacta est, comprobata testimonio legis ac prophetarum; justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt; non enim est distinctio: omnes enim peccaverunt ac deficiuntur gloria Dei. et v. 27, 28. ubi igitur est gloriatio? exclusa est: per quam legem? operum? non: sed per legem fidei: colligimus igitur fide justificari hominem absque operibus legis. et v. 30. quando-*

quidem Deus unus est qui justificabit circumcisionem ex fide et præputium per fidem. et cap. iv. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. nam si Abrahamus ex operibus justificatus fuit, habet de quo gloriatur, at non apud Deum: quid enim scriptura dicit? credidit autem Abrahamus Deo, et imputatum est ei ad justitiam: atqui ei qui operatur merces non imputatur ei ex gratia, sed ex debito: ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam: sicut etiam David declarat, beatum eum hominem cui Deus imputat justitiam absque operibus, dicens, Beati quibus remissæ sunt legis transgressionibus, et quorum tecta sunt peccata: beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. et ix. 30, 31, 32, 33. Israellem consecrando legem justitiæ, ad legem justitiæ non pervenisse: quare? quia non ex fide, sed velut ex operibus legis: nempe offenderunt ad lapidem ad quem impingitur. Gal. ii. 16. scientes non justificari hominem ex operibus legis, sed per fidem Jesu Christi: etiam nos in Christum Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Christi, et non ex operibus legis: propterea quod non justificabitur ex operibus legis ulla caro. et v. 21. non irritam facio gratiam Dei; nam si per legem est justitia, igitur Christus sine causa mortuus est. et iii. 8, 9, 10, 11, 12. quum prævidisset autem scriptura Deum ex fide justificaturum gentes, id ante evangelizavit Abrahamo, dicens, Benedicentur in te omnes gentes. itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum illo fidei Abrahamo: nam quotquot ex operibus legis sunt, sub execratione sunt: scriptum est enim execrabilis est quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis ut faciat ea: nullum autem per legem justificari apud Deum manifestissimum est; quoniam justus ex fide vivet; lex autem non est ex fide: sed qui ea fecerit, vivet per ea. Phil. iii. 9. ut comperiar in eo, non habens meam justitiam, quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem Christi, justitiam ex Deo per fidem. Heb. xi. 4, &c. Abel per fidem majoris pretii sacrificium obtulit Deo quam Cain—. Eph. ii. 8, 9. hoc non est ex vobis, sed donum Dei est; non ex operibus, ut ne quis gloriatur. His tot locis fide et per fidem et ex fide justificari nos literæ sacræ docent: an vero tanquam per instrumentum quoddam, ut vulgo docetur, an quid aliud scriptura non dicit. Certe si credere est agere, fides actio est, aut habitus non solum infusus verum etiam crebris actionibus acquisitus; eaque

justificamur, ut toties supra: actio autem effectum non instrumentum dici solet; minus principalis fortasse causa melius dicetur. Sin autem non acquisita sed infusa fides est, eo minus eam verebimur justificationis causam esse assentiri.

Gravis hic agitur quaestio acerrimis utrinque adversariis, solane fides justificet? Nostri affirmant; et opera quidem effecta esse fidei non causas justificationis, Rom. iii. 24, 27, 28. Gal. ii. 16. ut supra: alii non sola fide justificari disputant, freti loco illo Jacobi, cap. ii. 24, nempe. *ex operibus justificari hominem, et non ex fide tantum*. Quæ duæ sententiæ cum stare simul non posse videantur, respondetur a nostris, illic loqui Jacobum de justificatione coram hominibus, non coram Deo. Verum qui a v. 14, ad finem usque capitis attente legerit, de justificatione coram Deo imprimis illic agi perspiciet: agit nempe de ea fide cujus utilitas quaeritur, de ea quæ viva est, quæ servat; non ergo de ea quæ coram hominibus tantummodo justificat, cum hæc hypocritica esse possit: quæ utilis, quæ vera, quæ viva, quæ salvifica est, ex ea dicit apostolus non sola sed ex operibus etiam nos justificari. Cum itaque apostoli hoc caput religionis nostræ studiosissime tractent, his autem verbis nusquam concludant, *sola fide hominem justificari*, sed his fere, *fide justificari hominem absque operibus legis*, Rom. iii. 28. quid venerit in mentem theologis nostris miror ut conclusionis apostolicæ verba coaretarent: quæ si non coaretassent, hæ duæ sententiæ, *fide justificari hominem absque operibus legis*, et, *ex operibus justificari hominem, non ex fide tantum*, quominus inter se optime conveniant, nihil ob stare videretur. Paulus enim non dicit justificari per fidem simpliciter sine operibus, sed *sine operibus legis*; nec fide sola, sed *fide per charitatem operante* Gal. v. 6. Fides autem sua habet opera, quæ ab operibus legis diversa esse possunt. Fide igitur justificamur, sed viva, non mortua: ea autem sola fides vivit quæ agit, Jacob. ii. 17, 20, 26. Justificamur ergo fide absque operibus legis, non absque operibus fidei: eo quod opera a fide viva ac vera abesse non possunt; ab operibus tamen scriptæ legis diversa esse possunt; cujusmodi fuere illa Abrahami et Raabbæ; cum ille obtulit filium, illa exploratores accepit: quæ duo

exempla operum fidei ab Jacobo afferuntur. Duobus his exemplis addo illud Phineæ, cui imputatum est in justitiam id quod fecerat, Psal. cvi. 31. iisdem verbis quibus imputatum est Abrahamo quod crediderat Gen. xv. 6. Rom. iv. 9; et Phineam quidem justificatum coram Deo potius quam coram hominibus, opusque ejus fidei non legis fuisse quod legitur Num. xxv. 11, 12, nemo facile negaverit. Phineas ergo non fide sola, sed operibus quoque est justificatus fidei. Hujus doctrinæ ratio amplius patebit infra, ubi de evangelio et libertate Christiana.

Nec tamen merita hoc modo stabiliuntur; quandoquidem et fides ipsa et opera fidei sunt opera Spiritus, non nostra: Eph. ii. 8, 9, 10. *gratia estis servati per fidem: et hoc non est ex vobis, sed Dei donum est; non ex operibus, ut ne quis gloriatur: nam ipsius sumus opus creati in Christo Jesu ad opera bona, quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus.* Hic opera de quibus quis gloriatur ab operibus distinguuntur quæ gloriationem nullam pariunt, operibus nimirum fidei: sicuti etiam Rom. iii. 27, 28. *ubi igitur est gloriatio? exclusa est: per quam legem? operum? non: sed per legem fidei:* quid autem est lex fidei nisi opera fidei? Quod sicubi post opera omittitur vox legis, ut Rom. iv. 2. subaudienda tamen est vel legis, vel carnis ex v. 1. non legis, cum de Abrahamo sermo sit, qui ante legem vixit; ne contradicat Paulus et sibi ipsi et Jacobo; sibi, si dicat ex operibus quibuscunque habuisse Abrahamum de quibus gloriaretur, cum dixerit superiore capite v. 27, 28. *per legem fidei*, id est, *per opera fidei gloriationem excludi:* Jacobo autem aperte contradicat, affirmanti, ut supra, *ex operibus justificari hominem, et non ex fide tantum;* nisi opera fidei intelliguntur, non opera legis. Sic Rom. iv. 13. *non per legem—, sed per justitiam fidei.* Qualis illa intelligenda est Matt. v. 20. *nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, nequaquam—;* ea autem erat secundum legem exactissima. Jacob. i. 25. *quia non fuerit auditor obliviosus, sed effector operis.* Heb. xii. 14. *pacem sectamini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.* Hinc forte Apoc.

ii. 26. *si quis observaverit opera mea.* 1 Joan. iii. 7. *filioli, nemo vos seducat; qui facit justitiam, justus est.*

Nec satisfactioni interim Christi quidquam derogatur, cum et fides nostra imperfecta sit, et proinde opera fidei non alia ratione Deo placere queant, nisi quatenus misericordia Dei justitiaque Christi nituntur, eaque sola se sustinent. Philipp. iii. 9. *ut comperiar in eo non habens meam justitiam, quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem Christi, justitiam ex Deo per fidem.* Tit. iii. 5, 6, 7. *non ex operibus justis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia servavit nos per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti; quem effudit super nos copiose per Jesum Christum servatorem nostrum: ut justificati illius gratia—.* 1 Joan. ii. 29. *nostis, quicumque facit justitiam, ex ipso natum esse.*

Pontificiis æque absurdum videtur nos aliena justitia justos fieri, ac si quis alterius doctrina doctus diceretur: sed dispar est exemplorum ratio, cum homo homini non perinde sit conjunctus ac fidelis Christo capiti suo. Interim pro absurdo non habent quod est absurdissimum, mortuorum et monachorum justitiam aliis imputari.

Idem contendunt operibus suis justificari hominem, ex aliquot scripturæ locis. Psal. xviii. 21, 25. *tribuit miki Jehova secundum justitiam meam—.* Rom. ii. 6. *reddet unicuique secundum opera ipsius.* Verum aliud est *secundum*, aliud *propter opera* cuique reddere; nec inde sequitur illa opera justificare vi sua, aut quidquam mereri, cum et siquid recte facimus, et siquid recte factis Deus tribuit, id totum ipsius gratiæ debeatur. Itaque superiore versu ejusdem Psalmi prius dixerat, *liberat me quia delectatur me.* et Psal. lxii. 12. *tuam esse, Domine, benignitatem, te repensurum cuique secundum opus suum:* deinde, qui tribuit sibi justitiam, tribuit quoque sibi iniquitatem eodem loco: Psal. xviii. 24. *quum sum integer illi, et caveo ab iniquitate mea.*

Quod autem dicitur, Matt. xxv. 34, 35. *possidete regnum—; esurivi enim et dedistis mihi—*; respondendum est, Christum eo die sententiam ferre, non ex interna justificationis causa, nimirum fide, sed ex effectis fidei et signis, nempe operibus fidei, ut illius sententiæ justitiam eo manifestius universis hominibus declararet.⁵

Quoties autem quis perfectus aut justus dicitur coram Deo, ut Luc. i. 6. de Zacharia et uxore ejus, *erant justi ambo in conspectu Dei, incedentes in omnibus præceptis et statutis Domini inculpate*; id est pro ratione humanæ perfectionis, et si cum aliis quibusvis conferantur, vel animo sincero et integro, non simulato. Deut. xviii. 13. *integer esto cum Jehova Deo tuo*: ut vox ista *coram Deo* innuere videtur, Gen. xvii. 1. *indesinenter ambula coram me*. Psal. xix. 13. *atque a contumaciis cohibe servum tuum, fac ne dominantur in me, tunc integer sive perfectus ero, insonsque defectione magna*. Eph. i. 4. *elegit nos ut simus sancti et inculpati in conspectu ejus cum charitate*. Vel denique ex gratia et fide justus a Deo declaratus: sic Noa, Gen. vi. 8. *invenit gratiam in oculis Jehovæ*; unde v. 9. *Noa vir justus, integer erat in ætatibus suis; secundum Deum indesinenter ambulabat*, cum Heb. xi. 7. *ejus quæ ex fide est justitiæ factus est hæres*.

Ad illud Luc. vii. 47. *remissa sunt multa illa peccata ipsius, quia dilexit multum*, dicendum est, dilectionem illam non causam, sed indicium vel etiam effectum remissionis fuisse, ut ex ipsa parabola v. 40. perspicuum est: in qua non remissum est debitoribus quod multum dilexerint, sed idcirco dilexerunt, quia multum fuerat remissum; id quod etiam ex verbis sequentibus planum fit; *cui paululum remittitur, paululum diligit*: et planius v. 50. *fides tua te servavit*: sane quæ servavit eadem justificavit; non dilectio, sed fides; quæ et causa dilectionis illius fuit. Vide etiam infra l. 2. cap. i. in quo de meritis.

⁵ Præferat aliquis *declaret*, ut temporum ratio melius servetur.

Ex justificationis sensu pax demum oritur, et vera tranquillitas animi. Rom. v. 1, &c. *justificati, pacem habemus apud Deum.* 1 Cor. vii. 15. *ad pacem vocavit nos Deus.* Philipp. iv. 7. *pax illa Dei quæ exsuperat omnem intellectionem, custodiet corda vestra et cogitationes vestras in Christo Jesu.* Col. iii. 15. *pax Dei omnium arbitra sive directrix sit in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis.* Et hæc illa pax est qua apostoli passim ecclesiam salutant.

CAP. XXIII.

DE

ADOPTIONE.

DICTUM est de prima parte auctionis regenerati hominis ad Patrem relata, nempe JUSTIFICATIONE : restat altera pars ADOPTIO.

EA est qua JUSTIFICATOS PER FIDEM DEUS IN FILIOS SIBI ADOPTAT.

Dicimur quidem natura quodammodo filii Dei, utpote ab ipso creati; Luc. iii. 38. *filii Adam, qui fuit Dei*; sicut et angeli. Verum hic de filiis etiam adoptatis; quales illi, ut verisimillimum est, professione saltem, Gen. vi. 2. *videntes filii Dei filias hominum*. 1 Chron. xxviii. 6. *elegi ipsum mihi in filium, et ego futurus sum ei in patrem*. Isa. lvi. 5. *nomen melius quam filiorum aut filiarum, nomen perpetuum daturus sum eorum cuique, quod non excindetur*.

PER FIDEM. Joan. i. 12. *quotquot eum receperunt, dedit iis hoc jus, ut filii Dei sint facti, iis qui credunt in nomen ejus*. Gal. iii. 26. *omnes filii Dei estis per fidem in Christo Jesu*. Eph. i. 5. *qui prædestinavit nos quos adoptaret in filios per Jesum Christum in sese, pro benevola voluntate sua*. Heb. ii. 10. *decebat enim ut ipse propter quem sunt hæc omnia, et per quem sunt hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, principem salutis ipsorum per perpersiones consummaret*—. Gal. iv. 4, 5, 6. *emisit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum legi subjectum : ut eos qui legi erant subjecti redimeret, ut adoptionem acciperemus : quoniam*

autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater.

IN FILIOS. Rom. viii. 15, 16. *non enim accepistis spiritum servitutis rursum ad metum, sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater: et ipse Spiritus testatur una cum spiritu nostro, nos esse filios Dei.* et v. 23. *adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri.* Philipp. ii. 15. *filii Dei inculpabiles.* 1 Joan. iii. 1, 2. *videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei vocemur.* Et quidem similes Deo, v. 2. et cap. iv. 17. *per hoc adimpletur charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicii, quod qualis iste est, tales et nos sumus in hoc mundo.*

Ex adoptione oritur primum *libertas*, quæ semper, etiam sub lege servitutis, Abrahami posteris, utpote filiis Dei nominatis, Deut. xiv. 1, ignota non erat; qua libertate præditi, ne religiosis quidem ritibus plane serviebant quoties charitas aliud requirebat. Hinc *populum totum qui nati fuerant in deserto, in ipso itinere non circumciderant*, Jos. v. 4. et Davides fame oppressus, comedebat quod alioqui fas non erat, 1 Sam. xxi. 6. cum Matt. xii. 4. Psal. cxix. 45. *indesinenter ambulabo in ipsa latitudine, quia mandata tua quæro.* Sed quoniam post adventum Christi, sicuti adoptio, ita et libertas, unde Christiana dicta est, multo clarius eluxit, de ea tum demum amplius dicetur, cum de evangelio dicendum erit.

Ex adoptione *hæredes* etiam in Christo constituimur. Gal. iii. 29. *quod vos estis Christi, nempe Abrahami semen estis, et secundum promissionem hæredes.* et iv. 7. *itaque non amplius es servus, sed filius; quod si filius, etiam hæres Dei per Christum.* Rom. viii. 17. *quod si filii, etiam hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Tit. iii. 7. *ut justificati illius gratia hæredes efficeremur, secundum spem vitæ æternæ.* 1 Pet. iii. 9. *ut benedictionem hæreditario jure obtineatis.* Hinc et *primogeniti*: Heb. xii. 22, 23. *accessistis ad ecclesiam primogenitorum.* Et *fratres Christi*: Heb. ii. 11, 12. *quam ob causam non erubescit eos vocare fratres; dicens, Annuntiabo nomen tuum fratribus meis.* Et *domestici Dei*:

Eph. ii. 19. *non amplius estis peregrini et inquilini, sed concives sanctorum, et domestici Dei.* Hinc etiam angeli nobis ministri. Heb. i. 14. *nonne omnes sunt ministerii munere fungentes Spiritus, qui ministerii causa emittuntur propter hæredes salutis futuros?*

Et tandem nova etiam generatione et quasi natura et gloria *fili.* Luc. xx. 36. *pares angelis sunt, et filii sunt Dei, quum sint filii resurrectionis.*

CAP. XXIV.

DE

UNIONE ET COMMUNIONE CUM

CHRISTO EJUSQUE MEMBRIS,

UBI DE

ECCLESIA MYSTICA SIVE INVISIBILI.

HACTENUS regenerati hominis auctio ad Patrem solum relata: sequitur relata ad Patrem et Filium.

Relata ad Patrem et Filium est UNIO et COMMUNIO cum Patre in Christo Filio, et ad imaginem Christi glorificatio.

Unio ista et communio docetur Joan. xiv. 20. *in illo die vos cognoscetis me esse in Patre meo, et vos in me, et me in vobis.* et v. 23. *si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et apud eum habitabimus.* et cap. xvii. 21, 22, 23. *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint—.* et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi iis; *ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in iis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* 1 Cor. vi. 17. *qui agglutinatur Domino, unus cum eo Spiritus est.* 1 Joan. ii. 23. *quisquis negat Filium, nec Patrem habet: qui profitetur Filium, etiam Patrem habet.* et iii. 24. *qui observat ejus praecepta, in eo habitat, et ipse in eo: et per hoc novimus eum habitare in nobis, ex Spiritu quem dedit nobis.* et cap. i. 3, 6, 7. *et communio nostra sit cum Patre et cum Filio ejus Jesu Christo: si dixerimus nos communionem habere cum eo, et in tenebris*

ambulamus, mentimur, nec sincere agimus: quod si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cum eo mutuam. et iv. 13, 15, 16. per hoc cognoscimus nos in eo habitare, et ipsum in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis: quisquis professus fuerit Jesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat, et ipse in Deo: et nos cognovimus et credidimus charitatem quam habet Deus erga nos. Deus charitas est; et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.

COMMUNIO quæ ex ista unione oritur est omnium donorum ac meritorum Christi participatio per Spiritum. Joan. vi. 56. *qui edit carnem meam et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* Rom. viii. 9. *si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus.* et v. 32. *quomodo non etiam cum eo nobis omnia donabit?* 1 Cor. i. 9. *fidelis est Deus, per quem vocati estis in communionem Filii ipsius Jesu Christi Domini nostri.* Eph. iii. 17. *inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris.* Apoc. iii. 20. *si quis audierit vocem meam, et aperuerit ostium, ingrediar ad eum, et cœnabo cum eo, et ipse mecum.* 2 Cor. xiii. 13. *communicatio Spiritus.*

Ex hac nostra communione cum Christo oritur mutua membrorum ejus communio inter se; quæ SANCTORUM COMMUNIO in symbolo Apostolico dicitur. Rom. xii. 4, 5. *quemadmodum enim in uno corpore membra multa habemus, membra vero omnia eandem non habent actionem; ita multi illi unum corpus sumus in Christo, singulatim autem alii aliorum membra.* 1 Cor. xii. 12, 13. *sicut corpus unum est, et membra habet multa, omnia vero illa membra corporis quod unicum est multa sunt, sed unum est corpus; ita et Christus: etenim per unum Spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus, et Judæi, et Græci, et servi, et liberi: et omnes poti sumus in unum Spiritum.* et v. 27. *vos estis corpus Christi, et membra particulatim.*

Ex hac unione et communione cum Patre et Christo, membrorumque Christi inter se, nascitur illud corpus mysticum quæ ECCLESIA INVISIBILIS est; cujus caput est Christus. 1 Thess. i. 1. *ecclesiæ Thessalonicensium, quæ est in Deo Patre, et Domino Jesu Christo.* et 2 Thess. i. 1.

idem. Joan. xi. 52. *nec tantum pro ea gente, sed ut etiam filios Dei dispersos congregaret in unum.* 2 Cor. vi. 16. *templum estis Dei.* Gal. iv. 26. *illa vero quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.* Eph. i. 22, 23. *eumque constituit caput super omnia ipsi ecclesiæ; quæ est corpus ipsius, et complementum ejus qui omnia implet in omnibus.* et iv. 13, 15, 16. *donec deveniamus nos omnes in unitatem fidei et agnitionem Filii Dei, in virum adultum, ad mensuram plenæ stature Christi—: prorsus adolescamus in eum qui est caput, Christus, ex quo totum corpus congruenter coagmentatum et compactum per omnes suppeditatas commissuras, ex vi intus agente pro mensura uniuscujusque membri, incrementum capit corpori conveniens, ad sui ipsius ædificationem per charitatem.* et v. 23. *Christus est caput ecclesiæ, et is est qui salutem dat corpori.* Col. i. 18, 19. *estque caput corporis ecclesiæ.* et ii. 19. *neque retinens caput, ex quo totum corpus per commissuras et connexus suppeditatum et compactum, augecit Dei augmento.* et i. 24. *pro corpore ipsius, quod est ecclesia.* Heb. iii. 6. *Christus ut Filius domui suæ præest: cujus domus sumus nos—.* et xii. 22, 23. *accessistis ad montem Sion et civitatem Dei vivi, Hierosolymam cælestem, et myriadas angelorum, conventum universalem et concionem primogenitorum qui conscripti sunt in cælis, et judicem universorum Deum, et spiritus justorum consummatorum.*

Cum itaque corpus Christi unum mystice sit, communionem quoque membrorum ejus necesse est esse mysticam, et non necessario localem, tot nempe gentium longe dissitarum omniumque ab orbe condito ætatum. Rom. ii. 29. *sed qui in occulto est, Judæus est, et circumcisio cordis, in Spiritu, non litera, cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo.* Eph. ii. a v. 19. *usque ad finem capitis. non amplius estis peregrini et inquilini, sed concives sanctorum, ac domestici Dei: superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum, existente imo angulari ejus lapide Jesu Christo, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum, crescit ut sit templum sanctum Domino: in quo et vos una ædificamini ut sitis domicilium Dei per Spiritum.* Col. ii. 5. *etsi enim corpore absum, Spiritu tamen sum vobiscum, gaudens, et cernens vestrum ordinem et soliditatem vestræ in Christum fidei.*

Amor Christi in hanc suam ecclesiam invisibilem et immaculatam illustratur simili amore conjugali. Apoc. xix. 7. *venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus paravit se.*

Tuendæ ac docendæ ecclesiæ ratione Christus *pastor* etiam dicitur. Joan. x. 14. *ego sum pastor ille bonus.* et v. 16. *fiet unus grex et unus pastor.* Heb. xiii. 20. *Deus pacis magnum illum ovium per sanguinem pacti æterni pastorem Dominum nostrum Jesum Christum ex mortuis reduxit.* 1 Pet. v. 4. *pastorum princeps.*

CAP. XXV.

DE

GLORIFICATIONE INCHOATA:

UBI DE

CERTITUDINE SALUTIS,

ET

PERSEVERANTIA SANCTORUM.

AUCTIONIS altera pars ad Patrem et Filium relatæ est GLORIFICATIO.

Ea est vel INCHOATA vel PERFECTA.

INCHOATA est qua JUSTIFICATI ADOPTATIQUE A DEO PATRE, CUM PRÆSENTIS GRATIÆ AC DIGNITATIS, TUM FUTURÆ GLORIÆ SENSU QUODAM IMBUIMUR, ET JAM BEATI ESSE INCIPIMUS. Joan. xvii. 22. *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi iis.*

Ad hanc glorificationem Paulus ab ipsa Dei præscientia progressionem quadam continua nos deducit. Rom. viii. 29, 30. *nam quos prænovit, etiam prædestinavit conformandos imagini Filii sui—; quos vero prædestinavit, eos etiam vocavit; et quos vocavit, eos etiam justificavit; quos autem justificavit, eos etiam glorificavit.* et xv. 7. *assumite alii alios, sicut et Christus assumpsit nos in gloriam Dei.* Eph. i. 3. *benedictus esto Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis omni benedictione spirituali in cælis in Christo.* et iii. 18, 19. *ut in charitate radicati et fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit illa latitudo, et longitudo, et profunditas, et sublimitas: et nosse charitatem illam Christi omni notitia supereminentiorem; ut impleamini ad omnem usque plenitudinem*

Dei. 1 Thess. ii. 12. *ambulantes sicuti convenit Deo vocanti vos ad suum regnum ac gloriam.* et 2 Thess. ii. 14. *quo vocavit vos per evangelium nostrum ad acquirendam gloriam Domini nostri Jesu Christi.* 1 Pet. v. 10. *qui vocavit vos ad gloriam suam in Christo Jesu.* et 2 Pet. i. 3. *qui vocavit nos ad gloriam ac virtutem.*

JAM BEATI. Matt. v. 3. &c. *beati pauperes spiritu ; quoniam ipsorum est regnum cœlorum—.*

Regenerationi simul et auctio accedit confirmatio sive conservatio : opus itidem Dei. 1 Cor. i. 8. *qui confirmabit vos usque ad finem inculpatores, in diem Domini nostri Jesu Christi.* et 2 Cor. i. 21, 22. *qui nos confirmat vobiscum in Christum, Deus est : qui etiam obsignavit nos, indiditque arrhabonem Spiritus cordibus nostris.* Eph. iii. 16. *et det vobis secundum divitias gloriæ suæ, ut fortiter corroboremini per Spiritum suum in interiore homine.* 1 Pet. v. 10. *Deus— qui vocavit vos—, is inquam compingat vos, stabiliat, roboret, fundet.* Judæ 24. *qui potest vos custodire a lapsu immunes, et statuere in conspectu gloriæ suæ inculpabiles cum exultatione.*

HÆC TRIA, regeneratio, auctio, et conservatio, veluti causæ proximæ a parte Dei, earumque effecta, ut *fides, charitas, &c.* a parte hominis, sive in homine, CERTITUDINEM SALUTIS et PERSEVERANTIAM SANCTORUM efficiunt.

A parte Dei causa quidem prima et remotior est ejus prædestinatio sive electio credentium. Rom. viii. 30. *quos prædestinavit—, ut supra.* et xi. 29. *nam dona illa et illa vocatio Dei ejusmodi sunt, ut eorum ipsum pœnitere non possit.* Heb. vi. 17, 18. *qua in re Deus volens ex abundanti hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidejussit jurejurando : ut per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest ut mentitus sit Deus, validam consolationem habeamus nos, &c.* 2 Pet. i. 4. *ex eo quod maxima illa nobis ac pretiosa promissa donavit, ut per hæc efficeremini divinæ consortes naturæ.*

CERTITUDO itaque SALUTIS est FIDEI QUIDAM GRADUS, QUO QUIS TESTANTE SPIRITU PERSUASUS EST FIRMITERQUE CREDIT, SE CREDENTEM ATQUE IN FIDE ET CHARITATE PERMANENTEM, JUSTIFICATUM, ADOPTATUM, EX ILLA DENIQUE UNIONE ET COMMUNIONE CUM CHRISTO ET PATRE GLORIFICARI CÆPTUM, SEMPITERNAM VITAM CONSUMMATAMQUE GLORIAM CERTISSIME ADEPTURUM.

PERSUASUS EST: immo persuasus esse debet. 2 Pet. i. 10. *potius studeate vocationem et electionem vestram salutem æternam firmam efficere*; id est, vocationis et electionis fructum; vocatio enim ipsa firmior fieri non potest, quippe jam præterita: sed nihil hoc valet, nisi nos etiam utramque firmam facere studeamus; in nostra igitur potestate quod nostræ partis est situm esse oportet.

SE CREDENTEM. Joan. iii. 16. *ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* et vi. 47. idem. Rom. v. 2. *per quem habemus accessum fide in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei.* 2 Cor. xiii. 5. *vos ipsos tentate, an sitis in fide, vos ipsos explore: annon agnoscitis vosmetipsos, videlicet Jesum Christum in vobis esse? nisi rejectandi estis.* Inhabitat autem Christus in nobis per fidem, Eph. iii. 17. Fidem ergo, non electionem, quæ sine fide esse firma non potest, explorare jubemur, ne simus rejectanei.

IN FIDE ET CHARITATE PERMANENTEM. Heb. vi. 18, 19, 20. *ut validam consolationem habeamus nos, qui confugimus ad tenendam propositam spem; quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, et ingredientem usque in ea, quæ sunt intra velum.* et x. 22, 23. *accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersione purgatis cordibus a conscientia mala; et abluto corpore aqua pura, retineamus professionem spei non vacillantem.* 2 Pet. i. 9, 10, 11. *nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, nihil procul cernens, oblitus sese a veteribus peccatis suis fuisse purificatum—: quapropter fratres potius—: ita enim ample subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et servatoris Jesu Christi.* 1 Joan. iii. 14. *nos scimus nos translatos esse a morte ad vitam,*

quia diligimus fratres. et iv. 18. metus non est in charitate, sed integra charitas foras ejicit metum. Apoc. ii. 17. ei qui vicerit, tribuam ut edat ex manna illo occulto: et dabo ipsi calculum album, et in calculo nomen novum scriptum, quod nemo novit, nisi qui accepit: datur hic electionis singularis calculus post victoriam.

JUSTIFICATUM. Rom. v. 9, 10. *justificati igitur nunc ejus sanguine, servabimur multo magis per eum ab ira illa: nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filii sui, multo magis reconciliati, servabimur per vitam ipsius. Atqui non justificamur nisi fide.*

ADOPTATUM. Rom. viii. 15, 16. *non accepistis spiritum servitutis rursum ad metum, sed accepistis Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater.*

TESTANTE SPIRITU. Rom. viii. 16. *et ipse Spiritus testatur una cum spiritu nostro, nos esse filios Dei. Eph. i. 13, 14. in quo et vos spem posuistis audito illo sermone veritatis illius, felici nuntio salutis vestræ; in quo etiam fide ipsi habita, obsignati estis per Spiritum illum promissionis sanctum; qui est arrhabo hæreditatis nostræ, ad obtinendam redemptionem ad laudem gloriæ ipsius. At cap. iv. 30. ne tristitia afficite Spiritum Sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis. 1 Thess. v. 19. Spiritum ne extinguite. Sane si Spiritum tristitia afficimus, si extinguimus per quem obsignati sumus, extinguere simul certitudinem salutis necesse est.*

Ex hac salutis certitudine gaudium ineffabile nascitur. Joan. xv. 10, 11. *manebitis—: hæc locutus sum vobis, ut gaudium illud meum in vobis maneat, et gaudium vestrum compleatur. Rom. xiv. 17. non enim est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium per Spiritum Sanctum. 1 Pet. i. 8, 9. in quem, nunc eum non videntes, tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili et glorioso; reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.*

PERSEVERANTIA SANCTORUM est DONUM DEI CONSERVANTIS, QUO PRÆCOGNITI, ELECTI, REGENITI, ET PER SPIRITUM SANCTUM OBSIGNATI, IN FIDE ET GRATIA DEI AD FINEM USQUE PERSEVERANT, NEQUE ULLA VI AUT FRAUDE DIABOLI AUT MUNDI PENITUS EXCIDUNT, MODO UT IPSI SIBIMET NE DESINT, FIDEMQUE ET CHARITATEM PRO SUA VIRILI PARTE RETINEANT.

DONUM DEI CONSERVANTIS. Psal. xxvi. 1. *Jehovæ confido, non vacillaturum.* Luc. xxii. 32. *ego deprecatus sum pro te, ne deficiat fides tua.* Joan. vi. 37. *quicquid dat mihi Pater, ad me veniet; et eum qui venit ad me, nequaquam ejecerim foras.* Rom. v. 5. *spes non pudefacit, eo quod charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* Judæ 1. *et Jesu Christo asservatis.*

PRÆCOGNITI. 2 Tim. ii. 19. *solidum fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, novit Dominus eos qui sunt sui; et, abscedat ab injustitia quisquis nominat nomen Christi.*

REGENITI. Joan. viii. 35. *servus non manet in domo perpetuo, filius manet perpetuo.*

ULLA VI AUT FRAUDE DIABOLI AUT MUNDI. Matt. xxiv. 24. *ita ut seducant (si fieri possit) etiam electos.* Joan. x. 28, 29. *neque rapiet eos quisquam e manu mea: Pater meus qui dedit mihi eas major omnibus est; nec quisquam potest eas rapere e manu Patris mei.* et xvii. 15. *ut eos a maligno illo conserves.* Rom. viii. 35, 38, 39. *quis nos separabit a charitate Christi? num afflictio, num angustia, num persecutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius? nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque angelos, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura, neque sublimitatem, neque profunditatem, neque ullam rem aliam creatam posse nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.*

MODO UT IPSI SIBIMET NE DESINT—. Hæc ut adjicerem suasit totus ipse tenor scripturæ. Psal. cxxv. 1, 2. *qui confidunt Jehovæ, similes sunt*

monti Sionis, qui non dimovetur, in sæculum permanet. 2 Chron. xv. 2. *Jehova vobiscum, dum vos estis cum eo; et si requiretis eum, invenietur a vobis; sin reliqueritis eum, relinquet vos.* Jer. xxxii. 40. *pangam ipsis fœdus perpetuum, fore ut non avertam me a prosequendis ipsis, beneficiendo ipsis; et reverentiam meam indam animo ipsorum, ut non recedant a me.* Promittit quidem hic Deus inditurum se reverentiam suam animo ipsorum, ut non recedant a se; quod enim suæ sunt partes Deus promittit; sufficientiam nempe gratiæ, ne recedant: attamen fœdus pangit; in fœdere autem non ab una parte sola, sed utrinque aliquid præstandum est: deinde, *ut non recedant a me*, id est, a cultu meo externo, perspicuum est ex toto illo capite a v. 37, et ex sequentis v. 20, 21. *si irritum facere potestis fœdus meum de die—, etiam fœdus meum cum Davide servo meo irritum fiet—, et cum Levitis—*: postremo, quibus inditurum se reverentiam suam promisit, ut non recederent, illos ipsos recessisse constat: nam et filiis eorum idem promissum est cap. xxxii. 39. unde etiam si Deus reverentiam suam ex fœdere iis indiderit in eum finem ut non recederent, ipsos tamen vitio suo et culpa recessisse eventus docuit: immo omnes Judæos hic alloquitur et de omnibus; omnes autem non erant electi; non ergo de electis, ut volunt, hic sermo est. Sic Ezech. xi. 19, 20, 21. *indam ipsis cor unum, et spiritum novum ponam in medio vestri, amovens cor lapideum—; ut in statutis meis ambulent—: at illis quorum animus obibat intima detestabilia—, viam suam in capite ipsorum reponam.* Matt. vii. 24, 25. *quisquis audit ex me sermones istos, et eos præstat, assimilabo eum viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram.* Joan. iv. 14. *quisquis biberit ex aqua illa—.* et vi. 51. *siquis ederit ex hoc pane, vivet in æternum.* 1 Cor. x. 12. *qui sibi videtur stare, videat ne cadat.* Philipp. ii. 12. *cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem conficite.* 1 Joan. ii. 17. *qui facit voluntatem Dei, manet in æternum.* et v. 28. *manete in eo; ut cum conspicuus factus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipsius adventu.*

Quapropter et hoc adjectum est, FIDEMQUE ET CHARITATEM PRO SUA VIRILI PARTE RETINEANT. Joan. xv. 2. *omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit.* et v. 6. *nisi quis in me manserit, abjectus extra vineam statim ut palmes arescet; deinde congregantur isti palmites, et in*

ignem abjiciuntur, et ardent. et v. 10. *si præcepta mea observaveritis, manebitis in charitate mea; sicut ego Patris mei mandata observavi, et maneo in ejus charitate.* Rom. xi. 20. *per incredulitatem defracti sunt; tu vero per fidem stas.* et v. 22. *vide igitur benignitatem ac præcisam severitatem Dei; in eos quidem qui ceciderunt, præcisam severitatem; in te vero benignitatem, si permanseris in benignitate; alioquin et tu excideris.* Dona itaque Dei ἀμεταμέλητα dicuntur infra v. 29, quia non pœnituit eum promississe Abrahamo et semini ejus, tametsi plurimi defecissent; non quod erga mutantes non mutarit. 2 Cor. i. 24. *fide statis.* Eph. iii. 18. *in charitate radicati ac fundati.* 1 Pet. i. 5. *virtutis Dei præsidio custodimini per fidem.* 2 Pet. i. 5, &c. *et ad hoc ipsum diligentiam omnem adhibentes, adjicite fidei vestræ virtutem—: hæc enim si vobis adsint, et abundant, non segnes vos, vel frustraneos, nec sine fructu efficient—: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis—.* Posse autem vel revera fidelem aliquando penitus deficere, ostendit idem Petrus cap. ii. 18. *inescant per carnis cupiditates et lascivias alios, qui vere effugerant eos qui in errore versantur; si quidem ita legi debet, vere vel re ipsa effugere, et non paulum, ut alii legunt; deinde, si per agnitionem Domini intelligatur fides salvifica, non historica tantum; postremo, si pollutiones mundi relictas interpretemur vitæ puritatem, regeneratam vere et Christianam, non externam puritatem et philosophicam; sic locus iste ambiguus videtur.* Clarius autem est Ezechiel cap. xviii. 26. *cum avertit se justus a justitia sua—, morietur; hæc vera sit justitia necesse est, quippe a qua si quis se avertit, morietur.* At, inquiunt, conditio hæc est, *si averterit se*: nunquam autem se avertet. Respondeo, neque conditionem esse in Hebræo, neque si esset, conditiones impossibiles et absurdas Deo convenire: hic duo tanquam æque verisimilia ponuntur, *si improbus se converterit*, v. 21. *si averterit se justus*, v. 26. *hæc viarum Domini æquitas est*, v. 25. Eadem repetitur argumentatio cap. xxxiii. 12, 13, &c. Paulus revera fidelis fuit; et tamen 1 Cor. ix. 27. *contundo corpus meum, et in servitutum redigo; ne quo modo, cum aliis prædicarim, ipse rejectaneus fiam.* Videtur etiam apostolus, Heb. vi. 4, 5, 6. de vero fidei penitus excidente loqui, si extrema illa verba expendantur, *et prolapsos, rursus renovari ad resipiscentiam—*: hæc enim effecta regenerationis videntur fuisse.

Itaque oravit Patrem Christus ne Petri fides deficiat, Luc. xxii. 32: quippe fides Petri per se potuit deficere, etiamsi gratia Dei ordinaria Petrum non deficeret: oravit igitur Christus non, ut ne gratia Dei, sed ut ne fides Petri deficeret; quod eo tempore verendum erat, nisi gratia Dei extraordinaria rogatu Christi succurreret. 1 Tim. i. 19. *retinens fidem et bonam conscientiam; qua expulsa, nonnulli naufragium fidei fecerunt*: certe vel illam fidem et bonam conscientiam quam nonnulli expulerunt, vel illam fidem cujus naufragium fecerunt fuisse veram, negari non potest.

Non igitur electi, sed perseverantes salutem adipisci dicuntur. Matt. xxiv. 12, 13. *refrigescet charitas multorum: sed qui permanserit ad finem usque, is servabitur.* et x. 22. idem. Heb. iii. 6. *cujus domus sumus nos, si modo fiduciam et spem illam, de qua gloriamur, ad finem usque firmam retinuerimus.* et v. 14. *Christi consortes facti sumus, si modo principium illud quo sustentamur, firmum retinuerimus ad finem usque.* 1 Joan. ii. 24. *si in vobis manserit quod audivistis a principio, vos quoque in Filio et Patre manebitis.* Apoc. ii. 10. *esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ.* et iii. 11. *retine quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Joan. viii. 31. *si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.*

At vice versa, si estis vere mei discipuli, manebitis. Sic enim disserunt ex 1 Joan. ii. 19. *si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum: sed egressi sunt ex nobis, ut manifestum fieret non omnes esse ex nobis.* Respondeo, hæc inter se non repugnare; neque enim esse hanc regulam de universis fidelibus, neque ex causis necessario deductam; sed judicium apostoli de quibusdam antichristis ab eventu factum, ut plerumque solet evenire. Itaque non dicit, *si fuissent ex nobis, non potuissent non nobiscum mansisse*, neque causas dicit cur non potuissent; hoc solum dicit, *mansissent utique*: ac si sic disseruisset; quandoquidem raro admodum fit ut verus discipulus non maneat in fide, mansissent utique illi si veri fuissent: sed *egressi sunt*: quare? non ut ostenderent veros fideles nunquam potuisse egredi, sed ut ostenderent, ex eo quod veri rarissime faciunt, non omnes fuisse veros qui cum apostolis versabantur: ut si quis diceret, si verus amicus fuisset, nunquam deseruisset; propterea quod

amicus verus rarissime id facit; non quo nequeat ullo tempore hoc facere. Hanc autem non esse regulam de omni semper et reciproce veram perspicuum est si hoc modo invertas; si mansissent, ex nobis utique fuissent; multi nempe hypocritæ ad obitum usque in ecclesia manent, nunquam egrediuntur. Ut igitur qui manent, non ex eo cognoscuntur esse vere fideles, quia manent, ita qui non manent, non omnes hinc demonstrantur nunquam fuisse vere fideles, quia non manent, sed hoc duntaxat, tum quidem non fuisse veros cum egrederentur: neque vero Christus, cui certe Joannes non contradicit, hoc modo argumentatur, *estis vere discipuli si manseritis*, sed, *si manseritis (vere scilicet, id enim utrinque intelligendum est), vere discipuli mei eritis: ergo si non manseritis, non eritis.*

At in eadem epistola cap. iii. 9. *omnis qui natus est ex Deo non facit peccatum, quoniam semen ejus manet in ipso: neque potest peccare, quia ex Deo natus est.* Unde sic disputatur; si non potest peccare, multo minus potest a fide deficere. At vero non est singularis aliquis versus ita præcise a cæteris quasi intercipiendus, ut non sit cum aliis versibus ejusdem et capituli et epistolæ, immo cum aliis etiam scripturæ totius locis diligenter conferendus, ne Joannes vel secum vel cum aliis divinis auctoribus configere videatur. Docet hoc versu nono quam firmum præsidium contra peccatum a Deo sit in nobis collocatum: docuerat supra v. 3. quid etiam a nobis requiratur; *quisquis habet hanc spem in eo sitam, purificat se sicut et ille purus est.* et infra versu sequenti 10. *in hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli; omnis qui non facit justitiam, non est ex Deo; et qui non diligit fratrem suum.* et cap. iv. 16. *Deus charitas est; et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* et v. 18. *quisquis natus est ex Deo, non peccat; sed qui genitus est ex Deo, conservat seipsum.* Quisquis igitur natus est ex Deo, non potest peccare, adeoque nec deficere; sed hoc simul intellecto, ut pro virili sua parte se quoque purificet, ut faciat justitiam, ut diligat fratrem suum, ut ipse maneat in charitate, quo Deus Deique semen in ipso quoque maneat; ut seipsum denique conservet. Deinde quid hoc est, *non potest peccare*; cum dictum jam

sit cap. i. 8. *si dixerimus nos peccatum non habere, nosmetipsos fallimus?* Proculdubio igitur *non potest peccare* intelligendum hic est non facile peccat, non sua voluntate ac consilio, non dedita opera, non de industria sed invitus ac dolens; nec in peccandi consuetudine persistit; unde et peccatum ei, maximeque propter Christum, non imputatur. Quod si in hac voce *peccare* tanta est interpretandi cautione utendum, debemus etiam cæteras hujus versiculi voces non minus caute interpretari, nec ea styli simplicitate, qua perpetua usus est hic apostolus, ad doctrinam alioqui absurdam inducendam abuti. *Non posse* enim, ut recte monuerunt theologi remonstrantes,⁶ non semper, neque in communi usu loquendi, neque in aliis scripturæ locis impossibilitatem significat. Sic frequenter dicimus, non possum hoc facere, id est, non possum commodè, honestè, facile, salva conscientia, verecundia, honore, dignitate, jurejurando: sic dicitur Luc. xi. 7. *non possum surgere et dare tibi* &c. et tamen statim surrexit: et Act. iv. 20. *non possumus quæ vidimus et audivimus non loqui*. Matt. xii. 34. *quomodo potestis bona loqui, cum sitis improbi?* certe bona loqui in promptu est vel hypocritis: ita hic, *non potest peccare*, id est, non potest facile peccare, adeoque nec facile deficere. Eadem perspicacia ac diligentia explicatur a theologis illis ratio illa quæ redditur, *quia semen Dei manet in ipso*: ita ut *manet* idem sit quod *est in ipso*: sic Joan. xiv. 17. *apud vos manet, et in vobis erit*: et v. 14. hujus ipsius capitis de quo nunc agitur; *qui non diligit fratrem, manet in morte*: quamdiu nempe non diligit fratrem; alioqui impossibile esset, qui unquam fratrem non dilexisset, mortem effugere. *Omnis igitur qui natus est ex Deo non potest peccare, quia semen ejus manet vel est in ipso*; est autem in ipso, quamdiu ab ipso non extinguitur; potest nempe et Spiritus extinguì: manet etiam in ipso, quamdiu is manet in charitate.

Veruntamen cum *Deus fidelis sit qui nos conservat*, totque nobis pignora salutis, electionem nempe credentium, regenerationem, justificationem, adoptionem, unionem et communionem secum et cum Christo,

⁶ Vide Acta et Scripta Synodalia Dordracena, in Defensione sententiæ remonstrantium circa Articulum V. de Perseverantia, p. 320.

una cum Spiritu arrhabone et obsignatore, dederit, glorificationem etiam nostram inchoaverit, hinc qui non perseverant, pro non regenitis et non vere fidelibus plerumque habendi sunt. Prov. xxiv. 16. *nam ut septies cadat justus, exsurgit tamen; improbi vero corruunt malo.* Matt. xxv. 3. *quæ fatuæ erant, sumptis lampadibus suis, non ceperunt oleum secum.* Luc. viii. 13. *radicem non habent.* 2 Pet. ii. 22. *canis et sus lota.* 1 Joan. ii. 19. *e nobis egressi sunt.*

Aut defecisse a fide quæ creditur, non qua creditur, censendi. 1 Tim. iv. 1. *Spiritus diserte dicit, fore ut posterioribus præstitutis temporibus desciscant quidam a fide, attenti spiritibus deceptoribus ac doctrinis dæmoniorum.* Gal. v. 4. *evanuistis separati a Christo, quicumque per legem justificamini, et a gratia excidistis.* Utcunque hæc se habent, Deus assiduis precibus nobis est orandus cum apostolo, 2 Thess. i. 11. *ut nos dignetur ista vocatione, et compleat totum suæ bonitatis beneplacitum et opus fidei potenter.*

Et de inchoata quidem glorificatione hactenus: perfectam quoniam in hac vita non assequimur, de ea in ultimo hujus libri capite dicemus.

CAP. XXVI.

DE

MANIFESTATIONE FÆDERIS GRATIÆ:

UBI ET DE

LEGE DEI.

FUIT renovationis ratio quoad in hac vita progreditur. Reliqua est ejus in fœdere gratiæ MANIFESTATIO sive EXHIBITIO.

FÆDUS ipsum GRATIÆ ex parte Dei promulgatur primum Gen. iii. 15. *præterea inimicitiam pono inter te et mulierem hanc; similiterque inter semen tuum et semen ejus: hoc conteret tibi caput, tu autem conteres huic calcaneum:* cum Rom. xvi. 20. *Deus pacis conteret Satanam sub pedes vestros cito.* et 1 Joan. iii. 8. *ad hoc manifestus factus est Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Ex parte hominum significatur, ex quo homines Deum coluisse narrantur.

MANIFESTATIO FÆDERIS GRATIÆ est ejus exhibitio et obsignatio: utraque et sub lege fuit, et est sub evangelio.

Sub lege quidem, obscurius licet, et redemptor et redemptionis necessitas percipitur. Heb. ix. 8, &c. *nondum factam fuisse manifestam ad sacrarium viam, priore tabernaculo adhuc consistente: quod erat exemplar pro tempore illo tunc præsentem, quo dona sacrificiaque offeruntur, quæ non possunt in conscientia consummare cultorem; in cibis duntaxat et potionibus et diversis ablutionibus ac justificationibus sive judiciis carnis usque ad præstitutum tempus directionis imposita.* Sub evangelio apertius et re-

demptor et redemptionis veritas cognoscitur. Joan. i. 17. *lex per Mosen data est; gratia et veritas per Jesum Christum præstita est.*

LEX DEI est non scripta vel scripta.

Non scripta est naturalis illa primo homini data, cujus reliquæ et quoddam lumen omnium mortalium cordibus permansit; in regeneratis vero Spiritus Sancti opera indies ad perfectionem primævam renovatur. Rom. i. 19. *ostendit enim illis—* v. 32. *qui Dei jure agnito (nempe eos qui talia faciunt dignos esse morte) tamen non solum ea faciunt, sed etiam facientibus consentiunt ultro.* Et ii. 14, 15. *gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt: isti enim sibi ipsis sunt lex; ut qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis.*

Unde lex pro doctrina sacra seu voluntate Dei sive sub lege sive sub evangelio sæpe accipitur. Jer. xxxi. 33. *indam legem meam menti eorum.* Joan. x. 34. *nonne scriptum est in lege vestra, Ego dixi, dii estis? quod scriptum in Psalmis, non in lege, reperitur.*

Fœderis gratuiti manifestatio sub lege, vel ante Mosen fuit vel sub Mose.

Ante Mosen aliqua ex parte tradita jam lex erat, etsi non scripta. Gen. iv. 3, 4. *obtulit Cain de fructu terræ munus Jehovah.* Et v. 26. *tunc cæptum est invocari nomen Jehovah.* Et cap. vii. 1, 2. *te perspexi justum coram me: ex omnibus pecudibus mundis—* Et viii. 20, 21, &c. *extruxit Noa altare Jehovah—* 2 Pet. ii. 5. *Noe justitiæ præconem.* Eadem de cæteris patriarchis ante Mosen leguntur Gen. xii. 4, 5. et xiii. 18. et xxv. 22. et xxviii. 18. et purificatio cap. xxxv. 2. *mundate vos ac mutate vestimenta vestra.* et v. 14. sic Exod. xvii. 5.

Fœderis manifestatio quædam et veluti umbra sub Mose fuit primum redemptio per liberationem ex Ægypto, ductu Mosis: deinde serpens æneus, Joan. iii. 14, 15, 16.

Expiationis et redemptionis symbola et ante Mosen et sub Mose erant sacrificia et sacerdotes, Melchisedecus et Aharon cum posteris suis. Heb. viii. 5. *ut qui exemplari et umbræ cultum præstent rerum cœlestium.*

LEX MOSAICA ERAT MULTORUM PRÆCEPTORUM, ISRAELITIS DUNTAXAT, SCRIPTA INSTITUTIO, CUM PROMISSIONE VITÆ IIS QUI EA PRÆSTITISSENT, MALEDICTIONE AUTEM QUI NON PRÆSTITISSENT, UT HUMANI GENERIS PRAVITATEM, ADEOQUE SUAM, INDE AGNOSCENTES, AD JUSTITIAM PROMISSI CHRISTI CONFUGERENT, UTQUE AB ILLA QUASI PUERILI ATQUE SERVILI RUDIMENTORUM DISCIPLINA AD ÆTATEM ADULTAM NOVÆ CREATURÆ ET LIBERTATEM SUB EVANGELIO VIRILEM FILIISQUE DIGNAM OMNES POSTEA GENTES ERUDIREMUR. Heb. ix. 8, &c. ut supra.

ISRAELITIS DUNTAXAT. Exod. xix. 5, 6. *si sedulo attendetis voci meæ, et observabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis: nam mea est tota terra: vosque eritis mihi regnum sacerdotale et gens sancta.* Deut. v. 2. *hæ testificationes illæ, statutaque et judicia quæ locutus est Moses apud filios Israelis, quum exivissent ex Ægypto.* 1 Reg. viii. 21. *disposui locum pro arca, in qua est fœdus Jehovæ, quod pepigit cum patribus nostris, quum educeret eos e terra Ægypti.* Psal. cxlvii. 19, 20. *verba sua Jacobo &c. statuta et judicia sua Israeli: non sic ulli genti &c.* Hic paries intergerinus ille inter gentes nempe et Israelitas morte Christi tandem dirutus et solutus: Eph. ii. 14. *Ante hunc solutum gentes alienatæ ab omni fœdere fuere: v. 12. alienatæ a republica Israelis.* Act. xiv. 16, 17. *qui præteritis sæculis sivit omnes gentes incedere viis ipsarum, nec tamen se sine testimonio &c.* et xvii. 27, 28, 30. *ut quærerent Dominum, si forte palparent, invenirentque: quamquam non procul &c. tempora igitur ignorantiae præteriens Deus &c.*

CUM PROMISSIONE VITÆ: hujus nimirum non æternæ, ut Lev. xxvi. toto capite apparet. Lev. xviii. 5. *homo qui fecerit ea, vivet in iis.*

Deut. vi. 24, 25. *et justitia erit nobis, si observantes fecerimus totam præceptionem hanc coram Deo nostro quemadmodum præcepit nobis.* Gal. iii. 12. *lex non est ex fide; sed qui fecerit ea, vivet per eam.* Vitam autem æternam etsi lex non promittit, prophetæ tamen sic innuere videntur. Zech. iii. 7. *disponam tibi qui ambulent inter adstantes istos.* Luc. x. 25, 28. et infra de resurrectione.

ET MALEDICTIONE IIS &c. Deut. xxvii. 26. *maledictus qui non præstiterit verba legis hujus, faciendo ea.* Gal. iii. 10. *quotquot ex operibus legis sunt, sub execratione sunt: scriptum est enim, Execrabilis est quisquis—.*

UT PRAVITATEM—. Rom. iii. 20. *per legem agnitio peccati.* et iv. 25. *lex operatur iram.* et v. 20. *lex præterea introiit, ut redunderet delictum; sed ubi redundavit delictum, ibi superabundavit gratia illa.* et vii. 5. *cum essemus in carne, affectus peccatorum per legem existentes agebant in membris nostris ad fructum ferendum morti.* et v. 7, 8, 9. *peccatum non cognovi, nisi per legem—: sed peccatum, occasione per illud præceptum sumpta, effecit in me—.* et v. 12, 13. *lex ipsa quidem sancta, et præceptum illud sanctum ac justum et bonum est: ergo quod bonum, mihi factum est mors? absit; sed peccatum, ut appareret esse peccatum mihi per id quod bonum est efficiens mortem; ut peccatum fieret admodum peccans per illud præceptum.* Gal. iii. 19. *quid igitur lex? transgressionum gratia adjecta est, usque quo venisset semen illud cui facta est promissio.* Hinc omnibus nondum regenitis lex naturæ data est, in eundem finem atque data est Israelitis lex Mosaica. Rom. iii. 19. *scimus autem quæcunque lex dicit, iis qui in lege sunt dicere; ut omne os obstruatur, et obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei: cum i. 19. ostendit enim eis Deus.*

AD JUSTITIAM CHRISTI. Hinc illa Christi invitatio, Matt. xi. 28. *venite ad me omnes qui fatigati estis et onerati, et ego faciam ut requiescatis;* a maledictione scilicet legis. Hinc illa Pauli sub legis maledictione æstuatio, gratiæque Deo actæ propter Christum, Rom. vii.

24, 25. *ærumnosus ego homo, quis me eripiet—?* x. 4. *finis legis est Christus ad justitiam cuivis credenti.* Gal. iii. 11. *nullum per legem justificari apud Deum manifestum est, quoniam justus ex fide vivet.* et v. 13. *Christus nos redemit ab execratione legis—.* et v. 21: *si data fuisset lex quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia.* et v. 22. *sed conclusit illa scriptura sub peccatum omnia; ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus: conclusit, id est, reos peccati omnes declaravit.* et v. 24. *itaque lex pædagogus noster fuit in Christum respiciens, ut ex fide justificaremur.* 2 Cor. iii. 6. *littera occidit, id est, littera legis sive elementum, ut alias dicitur; occidit, id est, vitam æternam non promisit.* Col. ii. 14. *ac delete quod adversum nos erat chirographo decretis, quod erat nobis contrarium.* Itaque in ipsa Mosis persona imperfectio legis manifesta fuit: Moses enim, qui legis typus erat, non potuit in terram Canaan, id est, in æternam requiem perducere Israelis filios; sed ductu Josuæ, id est, Jesu, ingressus iis est datus. Unde et salutem æternam per solum Christum, licet nondum revelatum, sub lege quoque unam et eandem fuisse testatur Petrus, Act. xv. 10, 11. *quid tentatis Deum ad imponendum jugum cervici discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare valuimus? immo per gratiam Domini Jesu Christi credimus nos servatum iri, quemadmodum et illos.* Heb. xiii. 8. *Jesus Christus heri et hodie idem est, et in sæcula.* Justificabantur quidem sub lege quotquot mandata ejus omnia observare poterant, sed ad hanc solum vitam beate agendam, Deut. vi. 24, 25. *præcepit nobis Jehova exercere omnia statuta ista &c. ut bene sit nobis omnibus diebus &c. et justitia erit nobis, si observantes &c.* Fides autem in Deum per Christum assecuta est et quod lex ipsa et quod legis observatores præstare nequiverunt, idque ad vitam sempiternam.

CAP. XXVII.

DE EVANGELIO ET LIBERTATE CHRISTIANA.

EVANGELIUM est NOVA DISPENSATIO FŒDERIS GRATIÆ, EXCELLENTIOR MULTO LEGE ET PERFECTIOR, PRIMUM A MOSE ET PROPHETIS OBSCURIUS, DEINDE AB IPSO CHRISTO EJUSQUE APOSTOLIS ET EVANGELISTIS PLENA LUCE ANNUNTIATA, INDE FIDELIUM CORDIBUS PER SANCTUM SPIRITUM INSCRIPTA, ET AD FINEM MUNDI PERMANSURA, SUB PROMISSIONE VITÆ ÆTERNÆ OMNIBUS PER OMNES GENTES CREDITIBUS IN CHRISTUM EXHIBITUM, ET COMMINATIONE MORTIS ÆTERNÆ NON CREDITIBUS DENUNTIATA.

NOVA. Jer. xxxi. 31, 32, 33. cum Heb. viii. 8, 9. *peragam cum domo Israelis et cum domo Judæ pactum novum; non secundum pactum quod feci cum patribus ipsorum*—. Et *novum testamentum* dicitur, Matt. xxvi. 28. Marc. xiv. 24. Luc. xxii. 20. 1 Cor. xi. 25. et 2 Cor. iii. 6. Sed vox διαθήκη, Hebraice בְּרִית, pro συνθήκη sive *pacto* apud scriptores biblicos fere usurpatur, et Latine vertitur, 2 Cor. iii. 14. *veteris pacti*. Gal. iv. 24. *duo pacta*; et alibi. *Testamentum* autem proprie semel tantum dicitur, addita peculiari ratione: Heb. ix. 15, 16, &c. *ob id novi testamenti mediator est, ut morte ad redemptionem earum transgressionum intercedente, quæ fuerant sub priore pacto, qui vocati erant, promissam æternam hæreditatem acciperent: nam ubi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris*.

EXCELLENTIOR.— Matt. xiii. 17. *multi prophetae et justi desiderarunt con-
spicere quæ con-
spicitis, et non conspexerunt; et audire quæ auditis, et non audierunt.* 2 Cor. iii. 11, &c. *si quod evanidum erat, fuit gloriosum, multo magis est gloriosum id quod manet: itaque cum hujusmodi spem habeamus, multa in loquendo evidentia utimur; nec simus sicut Moses—.* Heb. vii. 18, 19, 20, 22. *nihil enim consummavit lex; sed superintrodu-
cta spes potior, per quam appropinquamus Deo: etiam quatenus non absque jurejurando: nam illi quidem absque jurejurando sacerdotes facti sunt, hic vero cum jurejurando—: tanto melioris pacti sponsor factus est Jesus.* Et viii. 6, &c. *quanto præstantioris pacti est mediator, quod præstantioribus promissis sancitum est, &c. indam leges meas menti eorum—.* Jacob. i. 25. *at is qui introspexerit in perfectam illam legem libertatis, et permanserit in ea, quia non fuerit auditor obliviosus, sed effector operis, is beator erit in opere suo.* 1 Pet. i. 10, &c. *de qua salute exquisierunt, et quam scrutati sunt prophetae, qui de ventura in vos gratia prophetarunt—: per emissum e caelo Spiritum Sanctum; in quæ cupiunt angeli introspicere.* Vocatur itaque ministerium et sermo reconciliationis. 2 Cor. v. 18, 19. *cum lex iram efficiat,* Rom. iv. 15.

A MOSE ET PROPHETIS. Joan. v. 39. *illæ testantur de me.* et v. 46. *si crederetis Mosi, crederetis mihi; nam ille de me scripsit; nempe Gen. iii. 15. et xxii. 18. et xlix. 10. Deut. xviii. 15. Luc. xxiv. 27. exorsus a Mose—.* et v. 44. *oportere impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosi et prophetis et psalmis de me.* Act. xvii. 11. *examinantes scrip-
turas, an—.* et xxvi. 22, 23. *nihil extra dicens quam ea quæ prophetae ac Moses—.* Rom. iii. 21. *comprobata testimonio legis ac prophetarum.* 1 Pet. i. 10, &c. *qui de ventura in vos gratia prophetarunt.*

CORDIBUS INSCRIPTA. Isa. lix. 21. *de me autem, hoc erit fœdus meum cum istis, ait Jehova; Spiritus meus qui est in te et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, ex hoc tempore usque in sæculum.* Jer. xxxi. 31, 32, 33. *ecce dies venturi sunt—: nam hoc est illud fœdus quod pangam cum domo Israelis post dies hos, dictum Jehovæ (attende hoc*

ipsum quid sit in quo excellentiam novi fœderis præ vetere ponit) *indam legem meam menti eorum, et cordi eorum inscribam eam*—, cum Heb. viii. 10, &c. *hoc est pactum*—: *indam leges meas menti eorum*—; *et ero ipsis Deus, et ipsi erunt mihi populus*—. Joel. ii. 28. *erit postea, ut effundam Spiritum meum super omnem carnem*—; *quinetiam super servos et super ancillas diebus illis effundens Spiritum meum*. Adde ex loco illo Jeremiæ v. 34. *quotquot erunt, cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum eorum*. et Joelis v. 28. *prophetabunt filii vestri et filiae vestræ; seniores vestri somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt, cum Act. ii. 16, 17, 18. Etenim vere fideles aut prophetant, aut prophetiæ et somniorum et visionum instar in se habent Spiritum Sanctum. 2 Cor. iii. 3. vos esse epistolam Christi subministratam a nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis. et v. 6. ministri novi pacti; non litteræ, sed spiritus: nam littera occidit, spiritus autem vivificat. Jacob. i. 21. cum lenitate excipite insititium illum sermonem, qui potest servare animas vestras.*

PER SPIRITUM SANCTUM; nempe donum Dei, evangelio peculiare. Joan. vii. 39. *nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia &c. et xiv. 26. advocatus ille, id est, Spiritus Sanctus quem mittit Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia &c. Luc. xii. 12. idem. Act. i. 8. recipietis virtutem Spiritus Sancti. et ii. 1. &c. v. 38. resipiscite &c. et accipietis donum Spiritus Sancti. Rom. v. 5. per Spiritum Sanctum qui datus est nobis. 1 Cor. ii. 13. sermonibus quos docet Spiritus Sanctus. 2 Cor. xiii. 13. communicatio Spiritus Sancti. 1 Thess. iv. 8. Spiritum Sanctum qui dedit nobis. Rom. viii. 9. 1 Cor. xii. 3. 1 Pet. i. 12. 1 Joan. iv. 13.*

PERMANSURA. 2 Cor. iii. 11. *multo magis est gloriosum id quod manet. Eph. iv. 13. donec perveniamus nos omnes in virum adultum, ad mensuram plenæ staturæ Christi.*

SUB PROMISSIONE VITÆ ÆTERNÆ—. Marc. xvi. 15. *perfecti prædicare evangelium*—: *qui crediderit et baptizatus fuerit, servabitur. Rom. i. 16, 17. potentia siquidem Dei est ad salutem.*

CREDENTIBUS. Joan. iii. 15, 16. *quisquis credit in eum*. Rom. i. 16, 17. *cuius credenti*. 1 Joan. ii. 25. *hæc est promissio quam ipse pollicitus est nobis, nempe vita æterna*. Cætera loca vide supra de fide et objecto fidei. Credentium nomine pœnitentes etiam comprehendimus: pœnitentiam enim et fidem conjunctim annuntiatio prima evangelii proponit: Matt. iii. 1, &c. et iv. 17. Marc. i. 15. Luc. xxiv. 47. Act. ii. 39, 40, 41. et x. 34. *quemvis qui eum timeat, et operam det justitiæ*. et xix. 3, 4, et xx. 21, et alibi.

ET COMMINATIONE MORTIS, &c. Matt. x. 14, 15. *quicumque non audierit sermones vestros, exeuntes— amen dico vobis, tolerabilior erit conditio Sodomorum—*. et xxi. 37, &c. *misit ad eos filium suum—: agricolæ vero—: dicunt ei, malos ipsos male perdet—*. Marc. xvi. 16. *qui vero non crediderit, condemnabitur*. Joan. iii. 19. *hæc est autem condemnatio; quod lux venit in mundum, sed—*. Act. iii. 23. *omnis anima quæ non audierit prophetam illum, disperdatur e populo*. 2 Thess. i. 8, 9. *infigens ultionem iis qui Deum nesciunt, neque auscultant evangelio—*. Heb. x. 26, &c. *nam si ultro peccaverimus post acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua est hostia; sed horrenda quædam expectatio judicii*.

NON CREDENTIBUS autem IN CHRISTUM de iis est intelligendum cui Christus annuntiatur. *quomodo enim credent ei, de quo non audierint*. Rom. x. 14.

PER OMNES GENTES. Matt. xxiv. 14. *prædicabitur istud evangelium regni in toto terrarum orbe, ut sit testimonio omnibus gentibus; et tunc veniet finis*. Marc. xvi. 15. *omni creaturæ*. Joan. x. 16. *alias etiam oves habeo, quæ non sunt ex hac caula*. Act. x. 34, 35. *vere deprehendo, Deum non respicere ad personam; sed in quavis gente acceptum esse ei quemvis*. Rom. x. 18. *in omnem terram exivit sonus eorum, et ad ultima orbis terrarum verba eorum*. Quod prædictum est: Isa. ii. 2, &c. *erit ultimis temporibus—*. Mic. iv. 1, &c. idem. Isa. xix. 18, &c. *tempore illo erunt quinque civitates—*. et xxv. 6, &c. *omnibus populis—*. et xlii. 4, &c. *in*

doctrina ejus regiones expectationem habebunt. et xlv. 22, 23. respicite ad me et servemini, omnes fines terræ—. et lv. 4, 5. testem nationum—. et lvi. 3, &c. ne loquatur alienigena—. et lxvi. 21. atque etiam ex istis assumam in sacerdotes et Levitas, ait Jehova. Jer. iii. 12. recta confluent eo omnes gentes. et xxv. 8, &c. eo quod non auscultastis verbis meis; ecce ego missurus sum, ut assumam omnes nationes—. Hag. ii. 7. ut veniant desiderati omnium gentium—. Zech. viii. 20, &c. venient populi—. .

Introducto evangelio per fidem in Christum, fœdere novo, vetus omne, id est, tota lex Mosaica aboletur. Jer. xxxi. 31, 32, 33. ut supra. Luc. xvi. 16. *lex et prophetæ usque ad Joannem. Act. xv. 10. nunc ergo quid tentatis Deum ad imponendum jugum cervici discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare valuimus. Rom. iii. 21, 22. nunc vero absque lege justitia Dei patefacta est. et vi. 14. non estis sub lege, sed sub gratia. et vii. 4. mortificati estis legi in corpore Jesu Christi; ut essetis alterius, ejus qui ex mortuis est suscitatus, ut fructum feratis Deo. et v. 6. nunc autem liberati sumus a lege, mortuo eo in quo detinebamur, ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ. Neque secus liberari nos a lege ostendit Paulus initio illius capitis, atque uxor liberatur mortuo viro. et v. 7. peccatum non cognovi, nisi per legem: totam scilicet; nam concupiscentiam quoque non nossem, nisi lex dixisset, non concupisces: decalogus nimirum; decalogo igitur ipso quoque liberamur. et cap. viii. 15. non accepistis spiritum servitutis rursum ad metum. et xiv. 20. omnia quidem munda—: cum Tit. i. 15. omnia munda mundis: pollutis autem et incredulis nihil est mundum; sed polluta est eorum et mens et conscientia. 1 Cor. vi. 12. omnia mihi licent, at non omnia conducunt; omnia mihi licent, at nequaquam ego redigar sub ullius rei potestatem. et x. 23. omnia mihi licent, at non omnia conferunt; omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 2 Cor. iii. 3. non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis. et v. 6, 7, 8. ministri novi pacti; non litteræ, sed spiritus: nam littera occidit, spiritus autem vivificat: quod si mortis ministerium in litteris positum et informatum in lapidibus fuit gloriosum;—quî non potius ministerium spiritus erit gloriosum? et v. 11. si quod evanidum erat, fuit gloriosum,*

multo magis est gloriosum id quod manet. et v. 13. *ne defigerent oculos filii Israelis ad finem ejus quod evanidum erat.* et cap. v. 17. *siquis est in Christo, nova est creatio; vetera præterierunt, ecce nova facta sunt omnia.* Gal. iii. 19. *quid igitur lex? transgressionum gratia adjecta est, usque quo venisset semen illud, cui facta est promissio.* et v. 25. *at postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.* et iv. 1, &c. *quamdiu hæres infans est, nihil differt a servo—, usque ad tempus quod pater præstituerit; ita et nos, cum essemus—, eramus in servitute redacti; at postquam venit plenum illud tempus, emisit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum legi subjectum; ut eos qui legi erant subjecti, redimeret ut adoptionem acciperemus.* et v. 21, ad eos qui sub lege volebant esse; v. 24. de Agare et Sara; hæ sunt duæ illæ pactiones; Agar generans prolem ad servitutem; altera—, v. 26. *libera est: inde v. 30. ejice ancillam et filium ejus; nequaquam enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.* et cap. v. 18. *quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege.* Eph. ii. 14, 15. *intergerini parietis septum, id est, inimicitias, dissolvit carne sua; lege illa præceptorum, quæ in decretis posita est, irrita facta: lex autem non cæremonialis modo, sed tota Mosaica positiva, præceptorum erat, et in decretis posita: nec cæremoniali tantum, ut hic vult Zanchius, sed tota lege Mosaica dissidebant Judæi a gentibus; abalienatis nempe a civili statu Israelis, et extraneis quod ad pactorum promissionem,* v. 12. *promissio autem facta est totius legis operibus, non cæremoniis tantum; nec illæ solum causæ erant inimicitiae inter nos et Deum,* v. 16. Sic Col. ii. 14, 15, 16, 17. *ac deleta quod adversum nos erat chirographo decretis, quod erat nobis contrarium—, sustulit e medio.* Heb. vii. 12, &c. *mutato enim hoc sacerdotio, necessario quoque legis mutatio fit: exoritur sacerdos alius; qui non ex lege cujus præceptum sit carnale—.* et v. 18. *fit enim irritum præcedens præceptum, propter ipsius infirmitatem et inutilitatem; operum scilicet.* et cap. viii. 13. *dum novum dicit, antiquavit prius; porro quod antiquatur ac senescit, prope est ut evanescat.* et xii. 18, &c. *non accessistis ad contrecabilem montem, et ardentem ignem, ac turbinem, et caliginem, et procellam, tubæque sonitum, et vocem verborum, quam qui audierant, cum excusatione petierunt ne amplius sibi fieret sermo—: sed accessistis ad montem Sion—, et ad novi pacti mediatorem Jesum.*

Vulgo occurritur, de lege duntaxat cæremoniali abolita intelligi hæc loca omnia debere. Verum hoc ex ipsa primum legis definitione, quæ causas ferendæ legis omnes continet, ut superiore capite videre est, facile refutatur: causis enim totius legis omnibus obsoletis et abrogatis, abrogari totam legem ipsam necesse est. Quæ causæ totius legis ferendæ afferuntur præcipuæ, ad pravitatem videlicet nostram irritandam, ad iram inde operandam, ad metum servilem incutiendum, quia inimicitia, quia chirographum contra nos accusatorium erat, atque ut esset pædagogus ad justitiam Christi, et similia, eas omnes causas et abrogari superius citata loca confirmant, et ad cæremonias quam minime pertinere.

Primum idcirco lex maxime aboletur, quia est lex operum, ut locum det gratiæ. Rom. iii. 27. *per quam legem? operum? non: sed per legem fidei.* et xi. 6. *si per gratiam, jam non ex operibus: alioqui gratia jam non est gratia.* Atqui lex operum non erat cæremonialis tantum, sed tota lex.

2do. *Lex iram efficit: ubi enim non est lex, ibi nec transgressio*, cap. iv. 15. At non pars utique solum, sed tota lex iram efficit; totius enim, non partis tantum, est transgressio. Et lex quidem iram efficit, evangelium autem gratiam: ut igitur ira et gratia stare simul non possunt, ita neque lex et evangelium.

3^{io}. Quæ lex vitam atque salutem pollicebatur iis qui facerent quæcunque erant scripta ut fierent, Levit. xviii. 5. Gal. iii. 12. non facientibus autem, execrationem, Deut. xxvii. 26. Gal. iii. 10. ea erat tota lex; Christusque nos ab illius legis execratione redemit, v. 13. quam videlicet implere non potuimus; cæremonialem autem implere haud difficili negotio potuissemus; tota ergo ea est lex Mosaica a qua Christus nos redemit. Cum autem execratio sit totam non implentibus legem, ab ejus nos execratione certe non redemit, nisi totam nobis legem abrogavit: si totam abrogavit, nulla certe illius parte obligamur.

4to. Docemur, eam legem esse *mortis ministerium* adeoque *evanidam*, quæ tabulis lapideis scripta erat, 2 Cor. iii. erat autem ea ipse decalogus.

5to. Quæ lex igitur peccati est et mortis; peccati, quia peccatum irritat, mortis, quia mortem parit, et legi spiritus vitæ opponitur; ea procul dubio cæremonialis duntaxat non est, sed tota lex: ea autem aboletur: Rom. viii. 2. *lex spiritus vitæ, qui est in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati et mortis.*

6to. Per quam legem affectus peccatorum vigeant in membris nostris ad fructum ferendum morti, Rom. vii. 5. ea certe non est duntaxat cæremonialis: ab ea autem lege, cum et nos ei mortificati simus, v. 4. et illa nobis sit mortua, v. 6. sic liberamur, ut a mortuo viro uxor, v. 3. liberamur ergo non a lege cæremoniali duntaxat, sed a lege Mosaica tota, v. 7. ut supra.

7mo. Omnes credentes cum a Deo per fidem justificati sint, iusti procul dubio sunt habendi: iustis autem nullam esse legem, diserte asserit Paulus Gal. v. 22, 23. 1 Tim. i. 9. Quod si lex ulla posita esset iustis, ea sola esset, quæ justificet: lex autem non cæremonialis tantum, sed ne tota quidem Mosaica justificat, ut ex justificationis doctrina jam constat: Gal. iii. 11. et passim: ergo tota lex, non cæremonialis tantum, quia non justificat, est abrogata.

His adde, quæ lex non solum justificare non potest, verum etiam fideles turbat et labefactat, quæ etiam Deum tentat, si nos eam præstare tentamus, quæ nullam promissionem habet, immo quæ promissiones omnes, hæreditatem, adoptionem, ipsam gratiam, ipsum denique Spiritum tollit atque frustratur, immo quæ maledictos nos reddit; ea certe aboletur: ea autem non cæremonialis tantum, sed tota lex erat, lex videlicet operum; tota igitur lex aboletur. Hæc singulatim ordine ex clarissimis locis demonstrabuntur. Act. xv. 24. *quosdam e nobis egressos audivimus vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras; dicentes, oportere vos circumcidi, et servare legem*— et v. 10. *quid tentatis Deum ad imponendum jugum*—? Pharisei qui crediderant, totam legem imponi credentibus volebant, v. 5. totam ergo legem amovendam a cervicibus discipulorum disserebat Petrus. Quæ autem lex promissionem non habet, eam esse

non cæremonialem duntaxat legem, sed totam, ex eo evincitur, quod pars ejus aliqua si promissionem haberet, satis profecto hoc esset: at ea lex de qua Paulus toties loquitur, nulla ex parte promissionem habet. Rom. iv. 13, 16. *non per legem promissio cessit Abrahamo, aut semini ejus, ut hæres esset mundi; sed per justitiam fidei.* Gal. iii. 18. *si ex lege est hæreditas, non jam ex promissione: atqui Abrahamo per promissionem largitus est Deus hæreditatem:* non ergo per legem, aut ullam ejus partem: eam itaque totam aboleri, aut aboleri ipsam promissionem demonstrat ipse Paulus, Rom. iv. 14. *etenim si ii qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est fides, et cassa reddita est promissio.* et Gal. iii. 18. ut supra. Promissione abolita, aboletur hæreditas, aboletur adoptio, reducitur metus et servitus, quæ cum adoptione stare non possunt; Rom. viii. 15. Gal. iv. 1, &c. et v. 21, 24, 26, 30, ut supra; dissolvitur unio et communio cum Christo, Gal. v. 4. *evanuitis separati a Christo, quicumque per legem justificamini:* unde amittitur et glorificatio; aboletur et ipsa gratia, nisi lex tota aboleatur, Gal. v. 4. *quicumque per legem justificamini, a gratia excidistis:* de tota lege hoc dici et versus superior testatur, in quo totius legis servandæ fit mentio, et alioqui perspicuum est. Pellitur denique ipse Spiritus, Gal. v. 18. *quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege;* ergo, vice versa, si estis sub lege, Spiritu non ducimini: relinquitur execratio, Gal. iii. 10. *quotquot ex operibus legis sunt, sub execratione sunt; scriptum est enim, Execrabilis est quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea:* ergo omnia quæ scripta sunt in lege, non cæremoniæ tantum, maledictioni obnoxios nos reddunt: Christus itaque cum ab execratione nos redemerit, v. 13. redemit etiam ab execrationis causis, nempe legis operibus, vel, quod idem est, tota lege operum; ea autem cæremonialis sola non est, ut supra ostendimus. Et sane quamvis hoc non sequeretur, tamen legem observare quæ promissionem non habeat, non est operæ pretium; observare quam nisi totam impleas nihil agas, totam autem implere nullo modo possis, est operæ ludibrium; succedente præsertim in ejus locum præstantiore lege fidei, ad quam implendam Deus et voluntatem nobis et vires in Christo sup-
peditat.

Ex his omnibus cum auctoritatibus tum argumentis evincitur, totam legem Mosaicam per evangelium aboleri. Et hac tamen legis abolitione re quidem vera non abrogatur lex, id est, summa legis, sed finem suum assequitur in dilectione illa Dei et proximi, quæ ex fide per Spiritum nascitur. Hinc verè Christus legem asseruit, Matt. v. 17, &c. *ne existimate me venisse, ut dissolvam legem aut prophetas: non veni ut dissolvam, sed ut impleam*, &c. Rom. iii. 31. *legem igitur cassam reddimus per fidem? absit: immo legem stabilimus*. et viii. 4. *ut jus illud legis compleatur in nobis qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum*.

Vulgari objectioni occurrit ipse Paulus, et peccatum hac legis abrogatione tolli aut certe frangi potius, quam roborari, perspicue docet: Rom. vi. 14, 15. *peccatum vobis non dominabitur; non enim estis sub lege, sed sub gratia: quid igitur? peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? absit*—. Summa igitur legis, ut ante diximus, dilectio nimirum Dei et proximi, nequaquam existimanda est aboleri; sed veluti mutato solum codice in cordibus fidelium, scriptore Spiritu, exarari: ita tamen, ut in præceptis particularibus aliud atque littera velle spiritus nonnunquam videatur, si litteram non retinendo rectius dilectioni Dei et proximi consulemus. Sic Christus a legis littera discessit, Marc. ii. 27, cum *sabbathum propter hominem factum esse, non hominem propter sabbathum* dixit, si quartum præceptum conferas: sic Paulus de conjugio cum infideli non dissolvendo, quod contra sub lege severissime injungitur; 1 Cor. vii. 12. *ego, non Dominus*: in utrisque enim illis et de sabbatho et conjugio mandatis interpretandis, ratio habita charitatis omni scriptæ legi præponitur; quemadmodum et in reliquis omnibus præponi debet. Matt. xxii. 37, 39, 40. *ab istis duobus præceptis* (dilectione videlicet Dei et proximi) *tota lex et prophetæ pendent*: neutrum tamen horum decalogi disertum præceptum est, sed illud Deut. vi. 5. hoc Levit. xix. 18. primum occurrit; nec decalogum solum, sed plus decalogo, totam nempe legem et prophetas per eminentiam, quod aiunt, complectitur: et Matt. vii. 12. *quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, ita et vos facite*

iis: ista enim est lex et prophetæ. Rom. xiii. 8, 10. qui diligit alterum, legem implevit: charitas est completio legis. Gal. v. 14. tota lex uno dicto impletur isto, diliges proximum tuum ut teipsum. 1 Tim. i. 5. finis mandati est charitas ex puro corde, et conscientia bona, et fides minime simulata: mandati nempe Mosaici, multo magis evangelici. Jacob. ii. 8. si legem regiam præstatis secundum scripturam, diliges proximum tuum ut teipsum. Itaque præcepta illa Christi in monte sani omnes ex charitatis sensu, non ex littera interpretantur; et illud Pauli 1 Cor. xi. 4. omnis vir orans aut prophetans operto capite—: de quo vide infra, l. 2. cap. 4. ubi de habitu orantium. Hinc Rom. iv. 15. ubi non est lex, ibi nec transgressio; litteræ videlicet, si summa servetur in dilectione Dei et proximi, duce Spiritu.

Hanc ego veritatem cum tot locorum luce collata contra omnium fere, quos legeram, theologorum sententiam, qui totam Mosaicam legem abrogatam negant, asseruisse mihi videbar, Zanchium forte in epistolam ad Ephes. cap. ii. fuse scribentem in eadem mecum sententia reperi: qui addit, et recte quidem, ‘in hujus quæstionis explicatione non minimam partem theologiæ consistere; nec probe intelligi posse ne scripturas quidem, præsertim doctrinam de justificatione et bonis operibus,’ totum evangelium ego quidem dixerim, ‘nisi articulus iste de legis abrogatione intelligatur;’ remque satis accurate probat; sed probatis non strenue utitur; multis postea exceptionibus involutus ac fluctuans, quæ lectorem paulo minus attentum incertiores dimittunt. Cameronis etiam eandem esse alicubi de abolenda tota sententiam animadverti.

Cæteri fere igitur, qui dogma illud Phariseorum credentium adhuc retinent, legem sub evangelio etiam observari oportere (quod dogma initiis ecclesiæ haud parum olim molestiæ attulit) multos esse aiunt usus legis etiam nobis Christianis; nempe, ut eo magis impellamur ad peccatum agnoscendum, gratiamque amplectendam, Deique voluntatem intelligendam. Respondeo, primum sententia nostra non ponit eos quibus impulsionem ad Christum opus est, sed jam credentes, id est, Christo jam aretissime conjunctos: deinde, voluntas Dei ex ipsa doctrina evangelii

et promisso Spiritu veritatis duce, Dei lege denique cordibus fidelium inscripta, rectissime cognoscitur: peccatum autem agnoscimus, et ad gratiam Christi impellimur, legem duntaxat cognoscendo, non præstando; siquidem operibus legis non propius ad Christum accedimus, sed longius a Christo aberramus; ut scriptura toties monet.

Secundo, distinguunt, et nominatim Polanus, ‘non esse sub lege, non est, non teneri obedientia legis; sed, liberum esse a maledictione, et coactione legis, et peccati irritatione.’⁷ Verum si hoc ita est, quid assequuntur fideles per evangelium; quandoquidem fideles etiam sub lege liberati maledictione et peccati irritatione jam tum erant: coactione autem legis liberum esse, quid aliud est obsecro, quam plane id quod defendimus; omnino sub lege non esse? Lex enim quamdiu est, cogit, quia servitutis lex est: coactio autem et servitus a lege separari non potest, uti nec libertas ab evangelio, quod statim liquebit.

Instat Polanus, ad illud Gal. iv. 4, 5. *ut eos qui legi erant subjecti, redimeret*; ‘Christianos esse redemptos a subjectione legis et non esse sub lege, non simpliciter, quasi nullam amplius obedientiam legi deberent; sed, secundum quid; nempe quatenus non amplius tenentur perfectissime in hac vita implere legem Dei, quam Christus pro ipsis implevit.’ Quod quis non videt longe aliter se habere? a Christianis enim non minus perfecta vita requiritur, immo perfectior potius, quam ab iis qui sub lege erant; id quod omnia præcepta Christi sonant. Hoc tantum interest, quod Moses litteram sive externam legem imponebat vel invitis; Christus internam Dei legem per Spiritum suum fidelium cordibus inscribit, volentesque ducit: sub lege, etiam per fidem justificabantur homines Deo fidentes, sed non sine operibus legis; Rom. iv. 12. *Pater circumcisionis* &c. evangelium justificat per fidem sine operibus legis. Unde nos ab operibus legis liberati, non litteram sequimur, sed spiritum; non legis opera, sed fidei. Nobis itaque non dicitur, *quicquid ex lege non est, peccatum est*; sed, *quicquid ex fide non est*. nostra igitur norma non est lex, sed fides. Ex quo sequitur, cum

fides cogi non possit, neque opera fidei cogi posse. Plura vide supra cap. xv. de regio Christi munere, et interna lege Spiritus, qua is ecclesiam gubernat; et infra l. 2. c. i. ubi de forma bonorum operum.

Abrogata per evangelium lege servitutis, sequitur libertas Christiana: quamquam est quidem libertas primario adoptionis fructus, et proinde legis temporibus, ut supra diximus cap. xxiii. non ignota: sed quoniam ante adventum Christi liberatoris libertas nostra perfecta aut manifesta esse non potuit, idcirco libertas ad evangelium maxime pertinet, ejusque est comes: primum, quia sub evangelio maxime est veritas; Joan. i. 17. *gratia et veritas per Jesum Christum præstita est*: veritas autem in libertatem vindicat; cap. viii. 31, 32. *si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: et cognoscetis veritatem, et veritas vos in libertatem vindicabit.* et v. 36. *itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, vere liberi estis.* Secundo, quia evangelii præcipue donum est Spiritus; *ubi autem Spiritus Domini, illic libertas.* 2 Cor. iii. 17.

LIBERTAS CHRISTIANA est qua, LIBERATORE CHRISTO, A SERVITUTE PECCATI, ADEOQUE LEGIS HOMINUMQUE PRÆSCRIPTO, VELUT MANUMISSI LIBERAMUR, UT FILII EX SERVIS FACTI, EX PUERIS ADULTI, DEO PER SPIRITUM VERITATIS DUCEM IN CHARITATE SERVIAMUS. Gal. v. 1. *in libertate igitur qua Christus nos liberavit, perstate; et ne rursus jugo servitutis implicamini.* Rom. viii. 2. *lex Spiritus vitæ qui est in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati et mortis.* et v. 15. *non enim accepistis spiritum servitutis rursum ad metum; sed spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba, id est, Pater.* Gal. iv. 7. *non amplius es servus, sed filius.* Heb. ii. 15. *ut liberos redderet quotquot metu mortis per omnem vitam damnates erant servitutis.* 1 Cor. vii. 23. *pretio empti estis, ne fiat is servi hominum.* Jacob. i. 25. *qui inspicit in legem perfectam illam libertatis.* et ii. 12. *Ita loquimini atque ita facite ut qui ex lege libertatis judicandi sitis.*

UT DEO SERVIAMUS. Matt. xi. 29, 30. *attollite jugum meum in vos—: nam jugum meum bonum sive facile est, et onus meum leve est, cum 1 Joan.*

v. 3, 4, 5. *hæc est enim charitas Dei, ut præcepta ejus observemus; et præcepta ejus gravia non sunt*—. Rom. vi. 18. *liberati a peccato, servi facti estis justitiæ*. et v. 22. *nunc liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam*—. et vii. 6. *nunc autem liberati sumus a lege, mortuo eo in quo detinebamur, ut serviamus in novitate Spiritus, ac non in vetustate litteræ*. Rom. xii. 1, 2.— *rationalem cultum; et ne conformemini huic sæculo, sed transformemini renovatione mentis vestræ ad explorandum quænam sit voluntas Dei illa bona et accepta et perfecta*. Jacob. i. 25. *at is qui introspexerit in perfectam illam legem libertatis, et permanserit in ea, quia non fuerit auditor obliviosus, sed effector operis, is beatior erit in opere suo*. 1 Pet. ii. 16. *ut liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem, sed ut servi Dei*. Hinc judiciiis hominum, multo magis coactione et tribunalibus in religione liberamur. Rom. xiv. 4. *tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio Domino perstat aut cadit*. et v. 8. *sive vivimus sive morimur, Domini sumus*. Matt. vii. 1. *ne judicate, ut ne judicemini*. Rom. xiv. 10. *tu vero cur condemnas fratrem tuum, aut etiam tu cur pro nihilo habes fratrem tuum? omnes enim sistemur apud tribunal Christi*. Certe si in sermone communi judicare aut condemnare fratres de rebus quæ ad religionem et conscientiam spectant prohibemur, quanto magis in foro civili, id est, plane alieno, cum Paulus ista omnia ad Christi, non ad hominum tribunal referat? Jacob. ii. 12. *ita loquimini et ita facite, ut per legem libertatis judicandi*: a Deo nempe, non ab hominibus in rebus religiosis; in quibus si Deus nos judicaturus est per legem libertatis, cur homo nos præjudicat per legem servitutis?

PER SPIRITUM VERITATIS DUCEM IN CHARITATE. Rom. xiv. toto capite; et parte capitis xv. usque ad v. 15. Duo autem imprimis in his capitibus cavenda esse admonet Paulus: 1^m. ut quicquid agamus in hac nostra libertate utenda, id certa fide agamus, persuasi nobis licitum id esse: v. 5. *unusquisque in animo suo plene certus esto*; et v. 23. *quicquid ex fide non est, peccatum est*: deinde, ne infirmo fratri justam offensam offeramus, v. 20, 21. *ne cibi causa destrue opus Dei: omnia quidem munda; sed malum est homini qui edens offendit*—. 1 Cor. viii. 13. *si esca offendiculo est fratri meo, non edam carnes in æternum, ne sim*

offendiculo fratri meo: qui tamen Pauli insignis potius erga fratres amor fuit, quam officii onus cuique impositum, ut quis in perpetuum carne abstinere, si infirmus frater vesci solis oleribus licere crederet. Et cap. ix. 19, 20, 21, 22. nam quamvis liber sim ab omnibus, omnibus meipsum servum feci, ut plures lucrificarem: Judæis ut Judæus—; iis qui sub lege sunt, ut si essem sub lege—; exlegibus ut exlex, non exlex Deo, sed sublex Christo—: infirmis ut infirmus—; omnibus omnia—. et x. 23. omnia mihi licent, at non omnia conferunt—, ut supra. Gal. v. 13. vos ad libertatem vocati estis, fratres; tantum ne libertatem vertite in datam carni occasionem; sed ex charitate servite alii aliis. 2 Pet. ii. 19. libertatem iis pollicendo, cum ipsi servi sint corruptelæ. 1 Cor. viii. 9. videte ne quo modo istud quod vobis licitum est, impingendi causa fiat infirmis.

Ob hanc solam rationem videtur præceptum esse ecclesiis, Act. xv. 28, 29. *ut sanguine et suffocato abstinere*; ne scilicet Judæis nondum satis confirmatis offensionem essent. Sanguinis enim prohibitio cæremialis fuisse liquet, Lev. xvii. 11. ex ratione allata; *nam anima cujusque carnis in sanguine est; ego vero—*. Sic etiam, in lege, adipis esus prohibetur, cap. vii. 23, &c. nemo tamen idcirco defensum sibi esse adipis esum existimat, cum illa prohibitio tantummodo sacrificiorum sæcula spectaret, Act. x. 13, &c.

Malitiosorum autem aut pertinacium ducenda ratio nulla est: Gal. ii. 4, 5. *sed propter irreptitios falsos fratres, qui fuerant clam ingressi ad explorandum libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent: quibus ne ad momentum quidem nos subjiciendo cessimus; ut veritas evangelii permaneret apud vos. 1 Cor. xiv. 38. qui vero ignarus est, ignarus esto*. Scandalum Phariseis esse datum Christus non laboravit, sed discipulos tum qui manus ante cibum non lavabant, Matt. xv. 2, 3. tum qui spicas vellebant, defendit; quod tunc temporis illicitum die sabbathi habebatur, Luc. vi. 1, &c. Christus pedes suos a fœmina tam sumptuose perungi, mollique divitis puellæ capillitio abstergi non fuisset passurus, immo factum non defendisset atque laudasset, Joan. xii. 3, &c. nec prosequentium se quacunque iret mulierum

officiis ac liberalitate fuisset usurus, Luc. viii. 2, 3. si malitiosis et invidis esset perpetuo satisfaciendum:

Ne fratrum quidem, si minus sincere agant. Gal. ii. 11, &c. *quum autem venisset Petrus Antiochiam, in os ei obstiti, eo quod condemnandus esset—*.

Debebunt etiam infirmi firmiorum libertatem non temere judicare, sed erudiendos potius se præbere. Rom. xiv. 13. *ne amplius igitur alii alios judicemus*.

Non igitur hæc ratio, ne præfatio hæc quidem consulendi scilicet infirmis, idonea satis est ad conficienda magistratuum edicta quibus cogantur fideles, aut libertatis ulla parte spolientur. Sic enim disserit Paulus, 1 Cor. ix. 19. *quamvis liber sim ab omnibus, omnibus meipsum servum feci: meipsum feci*, non factus sum ab alio: *ab omnibus liber*; certe ergo a magistratu, his quidem in rebus. Quam libertatem si magistratus tollit, tollit ipsum evangelium; tollit saltem bonos juxta et malos; contra illud præceptum notissimum, Matt. xiii. 29, 30. *ne colligendo zizania eradicetis simul cum eis triticum, sinite utraque crescere usque ad messem*.

CAP. XXVIII.

DE

OBSIGNATIONE FÆDERIS GRATIÆ EXTERNA.

FUIT EXHIBITIO FÆDERIS GRATIÆ sub lege et evangelio: sequitur ejus OBSIGNATIO, vel potius per externa quædam signa repræsentatio.

Ea etiam est et sub lege et sub evangelio.

Sub lege CIRCUMCISIO fuit et PASCHA: sub evangelio BAPTISMUS et CÆNA DOMINICA.

Hæc præsertim duo posteriora recepto in ecclesia vocabulo SACRAMENTA præcipue nominantur.

Sacramentum est quo gratiam salvificam sive Christi satisfactionem per signum visibile divinitus institutum nobis credentibus Deus obsignat, nos Deo fidem et obedientiam nostram sincero animo⁷ proposito et grata recordatione testamur.

⁷ In hac parte libri multa correxit, multa addidit curis, quod aiunt, secundis, quæ vel margine notari, vel etiam lineis identidem interponi Miltonus postea curavit. Hoc lectorem moneo ut intelligat quo tandem modo levis ille error in textum irrepserit. Quisquis is fuerit, cujus calamum in opere scribendo auctor jam cæcus mutuum acceperit, dederat prima manu, *obedientiam nostram grata recordatione testamur*. Deinde, ut videtur, *sincero animi proposito* prioribus superscribi Miltonus jussit; ultimam tamen vocem mox deleri voluit, ut hoc fere modo sententia tandem scripta evaderet: *obedientiam nostram sincero animo et grata recordatione testamur*. Alia etiam sunt quæ hanc conjecturam, per se quidem satis probabilem, certiores reddunt. Verba enim hodie charta sic exarantur: *sincero ani-*

proposito— quasi clausulam, prout Miltono satius visum fuerit, partim scriba correxerit, vocem vero jam supervacaneam ex incuria non loco moverit.

De CIRCUMCISIONE Gen. xvii. 10, &c. *hoc est fœdus meum inter me et vos, et semen tuum post te, quod servabitis, ut circumcidatur vobis omnis mas: circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit signum fœderis inter me et vos*— Rom. iv. 11, 12. *et signum accepit circumcisionis, quod esset sigillum justitiæ fidei receptæ in præputio, ut esset pater omnium credentium in præputio, imputata etiam ipsis justitia; et pater circumcisionis iis qui non solum sunt ex circumcisione, sed qui etiam incedunt vestigiis fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio*. Deut. x. 16. *circumcidatis præputium cordis vestri, et cervicem vestram ne obduretis amplius*. et xxx. 6. *circumcidet Jehova Deus tuus animum tuum, et animum seminis tui, ad diligendum Jehovah*— Jer. iv. 4. *circumcidite vos Jehovah, et amovete præputia animi vestri*. Nonnunquam itaque sanctificationem etiam sub evangelio significat. Col. ii. 11. *in quo etiam circumcisi estis circumcisione quæ fit sine manibus, exuendo corpus peccatorum carnis, per circumcisionem Christi*.

Post legem tamen datam circumcisio signum fœderis operum fuisse videtur. Rom. iv. 12. *pater circumcisionis iis qui non solum sunt ex circumcisione*— cap. ii. 25. *nam circumcisio quidem prodest, si legem observes; quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua facta est præputium*. Gal. v. 3. *testor omni homini qui circumciditur, eum esse debitorem totius legis servandæ*. Hinc a Mose dicitur data Joan. vii. 22, 23.

De PASCHATE Exod. xii. 3, &c. *in ipso decimo die hujus mensis, ut accipiant sibi quisque parvam pecudem pro familia paterna* &c. v. 13. *erit autem sanguis ille pro vobis in signum super illas domos ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos; sic non erit in vobis plaga exitialis, quum cædam primogenitos in terra Ægypti*. et v. 15. *septem dies panes azymos comedite; ipso die primo amovebitis vetus fermentum e domibus vestris*—.

Paschatis autem significatio erat Christus mactatus, ejusque sanguinis aspersi efficacia ad salutem eis qui festum illud puro corde celebrarent. Joan. i. 29. *vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait, ecce*

agnus ille Dei qui tollit peccata mundi. et xix. 36. facta sunt hæc ut scriptura impleretur, dicens, non conteretur ullum os ipsius. et 1 Cor. v. 7. expurgate vetus fermentum, ut sitis nova massa, sicut estis fermenti expectes; etenim pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus.

BAPTISMUS est primum sub evangelio sacramentum vulgo dictum, quo CREDENTIUM ET PURITATEM VITÆ SPONENTIUM CORPORA IN PROFLUENTEM AQUAM IMMERGUNTUR, AD SIGNIFICANDAM NOSTRAM PER SPIRITUM SANCTUM REGENERATIONEM, NOSTRAM ETIAM CUM CHRISTO COALITIONEM PER MORTEM, SEPULTURAM, ET RESURRECTIONEM EJUS.

CREDENTIUM. Matt. xxviii. 19. *docete omnes gentes, baptizantes eas*—. Marc. xvi. 15, 16. *prædicate evangelium*—: *qui crediderit et baptizatus fuerit, servabitur*. Act. viii. 36, 37. *quid prohibet me baptizari? —si credis ex toto corde, licet*. Eph. v. 26. *purificans lavacro aquæ per verbum*. 1 Pet. iii. 21. *cui rei nunc respondens exemplar baptismi nos quoque servat (non quo carnis sordes abjiciuntur, sed stipulatio bonæ conscientiae apud Deum) per resurrectionem Jesu Christi.*

Hinc sequitur, infantes, ut qui neque doceri, neque credere, neque stipulari, nec vel spondere vel respondere, ne audire quidem verbum possunt, baptismi capaces non esse. Quo enim pacto per verbum purificantur infantes, qui verbum non intelligunt? eodem certe quo ædificantur adulti qui linguam ignotam audiunt. Neque enim servat nos baptismus ille externus, quo carnis duntaxat sordes abluuntur, sed *stipulatio illa bonæ conscientiae*, teste Petro: conscientia autem non est infantium. Quid, quod baptismus non solum fœdus est, in quo, si stipulatio, expressa sponsio quoque versatur, quæ infantis non est, verum etiam votum est, quod ab infante neque nuncupari neque exigere potest: de quo infra l. 2. c. iv. ubi de voto.

Qui contrarium statuunt theologi, mirum est quam futilibus nitantur argumentis. Matt. xix. 14. *sinite puerulos, et ne prohibete eos ad me venire; talium est enim regnum cælorum*. At neque eos attulit quis-

quam ut baptizarentur, v. 13. *oblatis sunt, ut manus iis imponeret et oraret*, nec eos Christus baptizavit, sed duntaxat manus iis imposuit, v. 15. *et cum accepisset eos in ulnas, impositis super eos manibus benedixit iis*, Marc. x. 16. Qui autem et adducti ad Christum sunt non ut baptizarentur, et recepti ab eo baptizati non sunt, quis ferat qui hinc argumentetur, baptizandos eos fuisse? vel, quod aliquanto plus est, infantes etiam baptismo idoneos esse? nam si idcirco baptizari poterunt, poterunt et cœnæ Domini eadem ratione participes fieri. Sic itaque recipiat infantes ad se venientes ecclesia, quemadmodum Christus recepit; manus imponat, benedicat, non baptizet. At *talium*, inquiunt, *est regnum cœlorum*. Omniumne dicent, an eorum solum qui credituri sunt? Utcunque Deus novit suos, ecclesia non novit: aliud est quid sint apud Deum, aliud quid sint jure ecclesiastico. *Talium* deinde simplicitate et innocentia: verum infantibus qui rationis compotes nondum sunt, nec simplicitas nec innocentia proprie tribui potest: neque vero sequitur, ad quos regnum cœlorum, ad eos quodvis religionis sacramentum, nec ad quos fœdus, ad eos quamlibet fœderis obsignationem, quæ adultæ ætatis rationem et fidem postulat, pertinere: etenim non minus res signata in cœna Domini ad infantes pertinet quam in baptismo, nec tamen ad infantes cœna Domini pertinebit, etiamsi paschatis, cujus in locum cœna Domini successit, infantes expertes non fuerint. Unde perspicias licet, quam sit infirmum sic disputare; circumcisionis in locum successit baptismus; circumcidebantur infantes, ergo nunc baptizabuntur: cum non minus constet paschatis in locum successisse cœnam Dominicam: infantes tamen participes cum fuerint paschatis, expertes cœnæ Dominicæ sunt.

At inquiunt, *omnes baptizati sumus nube et mari*, 1 Cor. x. 2. ergo et infantes. Et inquam, *omnes eandem escam spirituales comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt*. v. 3, 4. nec tamen eam ob causam infantes participes cœnæ Domini fiunt.

Urgent illo Gen. xvii. 7. *stabilio fœdus meum inter me et te ac semen tuum post te per ætates suas*. Quis sanus hoc de infantibus intelligi affir-

met? et non de posteris adultis, per ætates videlicet suas? Non enim infantibus terram daturus erat, v. 8. non infantes servare fœdus jubentur, v. 9. Sic Act. ii. 39. *vobis facta est promissio et liberis vestris et omnibus longe post futuris, quosunque advocaverit Dominus Deus noster: liberis vestris*, id est, infantibus, ut volunt illi: eos nempe vocat Deus qui non intelligunt, eos alloquitur qui non audiunt. Quem non pudeat interpretum tam infantum? qui si duos porro versiculos duntaxat legissent, clare audissent, v. 41. *qui libenter receperunt sermonem ejus, baptizati sunt*. Hic et intellectus et voluntas ad baptizandum requiritur; quorum neutrius compotes infantes sunt. Unde et illud Act. viii. 37. *si credes ex toto corde, licet baptizari*. At certe infantes ne ex minima quidem cordis particula possunt credere. Quod autem toties inculcant, *vobis et semini vestro facta est promissio*, utinam satis attenderent quo pacto Paulus id explicet Rom. ix. 7, 8; intelligerent profecto factas esse promissiones evangelicas, non cuivis suo semini, nam ne *Abrahami* quidem *secundum carnem*, sed *filiis* duntaxat *Dei*, id est, credentibus; qui soli sub evangelio et *filij promissionis sunt*, et *in semine reputantur*. Pro credentibus autem haberi ante non possunt ab ecclesia, quam se credere profitentur. Quibus igitur factas esse promissiones nullo modo constat, iis ecclesia non debet baptismo promissiones obsignare.

Deinde analogiam prædicant baptismi cum circumcissione, quæ infantium erat. Col. ii. 11. *in quo circumcisi estis circumcissione quæ fit sine manibus, exuendo corpus peccatorum carnis per circumcisionem Christi: ei consepulti per baptismum*—. At vero ista primum analogia quæ tandem illic *circumcidi* et *consepeliri*, nisi quæ omnibus sacramentis idem fere, quamvis non eodem modo significantibus, inter se analogia est? Deinde analogia per omnia respondere, quis defendat? Circumcissione carere sine periculo fœminæ potuerunt, baptismo non possunt; signo scilicet vel perfectiore vel rei perfectioris. Circumcisio enim *sigillum* erat *justitiæ* quidem *fidei*, Rom. iv. 11, 12. sed Abrahamo tantum, qui in præputio jam tum crediderat, ejusque similibus qui sic credituri erant, non itidem infantibus post eum circumcisis, qui in præputio credere non poterant; illis in carne sigillum erat, et quidem perobscurum, gratiæ longo post

tempore promulgandæ; baptismus est sigillum illius gratiæ jam exhibitæ, remissionis peccatorum, sanctificationis, signumque mortis nostræ cum Christo et resurrectionis. Circumcisio sub lege et sacrificiis data erat, et ad totam legem servandam obligabat, Gal. v. 3. qui cultus erat servilis et pædagogicus: contra per baptismum evangelio initiamur, qui cultus est rationalis et virilis et liberrimus: sub lege enim infantes et nascebantur et senescebant; sub evangelio et baptismo nascimur viri. Itaque in baptismo doctrina ac fides veluti conditiones ab adultis suscipiendæ prius requiruntur; in circumcissione tanquam servis sub lege et infantibus conditiones feruntur nullæ. Circumcisio denique fiebat non a sacerdotibus aut Levitis, sed vel a patre familias, Gen. xvii. vel a matre, Exod. iv. 26. vel a quovis alio, puta chirurgo: baptismus, ut ipsi volunt, non nisi ab evangelico ministro, vel saltem, ut volunt omnes, a fidei quovis non rudi aut novitio: quo autem id, nisi ut is baptizandum doctrina prius imbueret quam aqua demergeret? non ergo infantem. Non ergo circumcisio et baptismus plane sunt analogæ. Nos certe in sacramentis non analogiam plane incertam, sed institutionem Domini attendere, eamque semper, ut ipsi monent theologi, ante omnia sequi debemus.

At inquirunt, circumcisio erat *sigillum justitiæ fidei*, Rom. iv. 11, 12. et tamen infantes circumcidebantur, qui credere nequibant. Erat, inquam, ut et supra dictum est, sigillum justitiæ fidei, sed Abrahamo credenti, et qui ejus exemplo in præputio crediderunt; infantibus aliud quiddam erat, sanctificatio nempe gentilitia et externa ad cultum Dei externum et Mosaicum præsertim suo tempore secuturum.

Postremo inquirunt, apostoli integras familias baptizarunt; ergo infantes. Verum hujus argumenti inanitas refutatur apertissime Act. viii. 12. *cum credidissent—, baptizabantur et viri et mulieres*; non ergo infantes. et xvi. 31, 32, 33, 34. *crede in Dominum Jesum Christum, et servaberis, tu ac domus tua: et locuti sunt ei sermonem Domini, et omnibus qui erant domi ipsius:— et baptizatus est ipse et omnes domestici ejus illico:—exultavit quod cum universa domo sua credidisset Deo*; universa igitur

domus credentium dicitur, non infantium: ergo quibus locuti sunt sermonem Domini, quique crediderunt, illi soli baptizati sunt. Idem evincitur ex cap. xi. 17. *si ergo æquale donum dedit illis Deus, sicut et nobis qui credimus*—, et xviii. 8. *credidit Domino cum tota domo sua; multique Corinthiorum audientes credebant et baptizabantur*. Ipsum denique Joannis baptisma, quod quasi præludium sequentis fuit, *resipiscentiæ* dictus est, Marc. i. 4. quo qui baptizati sunt *confitebantur* etiam *peccata sua*, Matt. iii. 6. *resipiscere autem et confiteri* infantes qui possunt? Itaque si Joannis baptismo idonei non erant infantes, quo pacto erunt baptismo Christi, quem antequam suscipere possunt, et doceri et resipiscere et credere debebunt?

IMMERSIO: nam ut aspersionem significaret baptismus, ex Marc. vii. 4. Luc. xi. 38. frustra contendunt, qui aspersionem in baptismum pro immersione induxerunt: manus enim qui lavant immergere solent, non aspergere.

AD REGENERATIONEM. Joan. iii. 5. *nisi quis fuerit genitus ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei*: nempe si neglexisse reperitur. Act. xxii. 16. *quid cunctaris? surgens baptizator et abluitor a peccatis tuis, invocato nomine Domini*. 1 Cor. vi. 11. *sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, et per Spiritum Dei nostri*. Eph. v. 26. *ut eam sanctificaret, ab eo purificatam lavacro aquæ per verbum*. Tit. iii. 5. *per lavacrum regenerationis*.

COALITIONEM PER MORTEM. 1 Cor. xii. 13. *per unum Spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus*. Gal. iii. 27. *quicumque in Christum baptizati fuistis, Christo fuistis induti*. Rom. vi. 3. *an ignoratis, nos, quotquot baptizati sumus in Jesum Christum, in mortem ejus esse baptizatos? consepulti sumus igitur ei per baptismum in mortem*. Col. ii. 12. *ei consepulti per baptismum*. Itaque baptismus figurate ærumnosam Christi vitam, mortem, et sepulturam significat, in quam ipse ad tempus quasi immersus fuit. Marc. x. 38. *et baptizate quo ego baptizor baptizari*. Sic Luc. xii. 50. De administratione baptismi vide infra cap. xxix. de ecclesia visibili, et cap. xxxi. de ecclesiis particularibus.

Baptismus Joannis idem reipsa cum baptismo Christi fuit: administrationis tamen formula et præsenti efficacia non idem. Si idem reipsa non fuisset, sequeretur, non eundem nos cum Christo baptismum suscepisse; nostrum baptismum persona Christi sanctificatum non fuisse; Christum non omnem justitiam implevisse, Matt. iii. 15. apostolos fuisse rursus baptizandos, quod non legimus. Idem tamen per omnia non erat; etsi enim uterque baptismus divinitus fuit, Luc. iii. 2, 3. et vii. 29, 30. et resipiscentiam et fidem uterque requirebat, Act. xix. 4, 5. alter tamen subobscurius in Christum nondum satis manifestum, alter clarius in Christum jam cognitum; et formula quidem solenniore, *in nomen Patris, Filii et Spiritus Sancti*; (quam tamen formulam ab apostolis postea observatam nusquam legimus;) et efficacia, ut ante dixi, præsentiore; prior enim aqua tantum baptizabat, Matt. iii. 11. Joan. i. 33. Act. i. 5. et xix. 2. si solum Christum excipias; et hoc quidem ad testimonium potius Christo perhibendum, quam ad vim illius baptismi demonstrandam: itaque apostoli non nisi diu postea Spiritum Sanctum acceperunt, Act. i. 5. et Ephesini illi Joannis baptismo baptizati, *essetne Spiritus Sanctus ne audiverant quidem*, cap. xix. 1, 2. at Christi baptismus et aqua et Spiritu baptizans, dona Spiritus e vestigio fere conferebat.

Sed opponi solet non baptismum a baptismo ex aqua et Spiritu distinguere, sed comparari inter se partes ministri in baptismo et Christi. At hoc si verum esset, idem de cæteris baptismi ministris apostolis dictum reperiretur, quod nusquam reperitur; immo cæteros apostolos et aqua et Spiritu Sancto baptizasse satis constat.

Qua ratione baptismus Joannis, quatenus aut non omnino aut non statim Spiritum conferebat, initiatio quædam sive lustratio ad doctrinam evangelii recipiendam promulgata (ex antiquo ritu Hebræorum, quo omnes proselytæ baptizabantur) potius, quam absoluta fœderis obsignatio videtur fuisse; Spiritus enim solus obsignat, 1 Cor. xii. 13.

Hinc baptismus Christi baptismo Joannis, licet non necessario, superinduci tamen videtur potuisse: Act. xix. 5. *his auditis, baptizati sunt*

in nomine Domini Jesu; nimirum qui prius ab Joanne baptizati fuerant, v. 3. Non necessario, inquam; apostoli enim alique plurimi Joannis baptismo videntur stetisse: quorum exemplo qui olim infantes, et per omnia non rite baptizati sunt, iterare baptismum jam adulti necesse, opinor, non habent: immo baptismum ipsum proselytis duntaxat necessarium esse ducerem, non alumnis ecclesiæ, nisi apostolus baptismum non initiationem tantum, sed etiam nostræ cum Christo et mortis, et sepulturæ et resurrectionis repræsentationem quandam esse docuisset.

Typus baptismi ante legem Mosis fuit arca Noæ; 1 Pet. iii. 20, 21. *cum construeretur arca &c. cui rei nunc respondens typus baptismi*—. Sub lege nubes: 1 Cor. x. 2. *omnes in Mosen baptizatos esse nube et mari*.

CÆNA DOMINICA est in qua fracto pane vinoque effuso, et utroque ab omnibus degustato, mors Christi commemoratur, ejusque mortis beneficia credentibus obsignantur. Matt. xxvi. 26, 27, 28, 29. *edentibus autem iis, Jesus cum accepisset panem et benedixisset, fregit eum, deditque discipulis suis, et ait, Accipite, comedite, hoc est corpus meum; et accepto poculo, et gratiis actis, dedit iis, dicens, Bibite ex eo omnes; hoc est enim sanguis meus novi pacti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum: non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis usque*—. Marc. xiv. 22, 23, 24, 25. idem. Luc. xxii. 19, 20. *et acceptum panem, cum gratias egisset, fregit, et dedit iis, dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur, hoc facite ad mei commemorationem: ibidem etiam dedit iis poculum, postquam cænasset, dicens, Hoc poculum est novum illud pactum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur*. Joan. vi. 33. *panis ille Dei is est qui de cælo descendit, et dat vitam mundo. et v. 35. ego sum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet; et qui credit in me, non sitiet unquam. et v. 50, 51. hic est panis ille, qui e cælo descendit, ut qui edit ex eo, non moriatur: ego sum panis ille vivus, qui e cælo descendi: si quis ederit ex hoc pane, vivet in æternum: panis autem quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. et v. 53, idem. et v. 54, 55, 56, 57. qui edit carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo: sicut misit me vivens ille Pater, et ego vivo per Patrem, ita etiam qui ederit me,*

vivet ipse quoque per me. et v. 58, idem. et v. 63. *Spiritus est id quod vivificat; caro non prodest quidquam: verba quæ ego loquor vobis, Spiritus sunt et vita sunt.* Hoc caput Joannis, tametsi non solum de cœna Domini verba facit, sed de quacunque beneficiorum Christi hominis facti receptione per fidem (quod enim *edere* et *bibere* toties dicitur a versu 50, &c. id v. 35. *venire* et *credere* prius dicebatur, quemadmodum cap. iv. 10, 14. *aqua illa viva, de qua qui biberit, nunquam sitiet*, neque ad baptismum neque ad cœnam referri potest) cœnam tamen Dominicam postmodum statim instituendam, (*prope enim erat pascha*, v. 4.) sermo iste Christi quam maxime illustrabat, carnemque non illic magis quam hic prodesse, dilucide ostendit, immo carnem ejus non quam dentes cujusquam, sed quam sola fides manducat; panem coelestem et spirituales qui cœlo descenderat, dari, non terrenum ex virgine, qualem tum dedit, si carnem dedit, sed ipso manna, ut ita dicam, cœlestiorem, quem *qui ederit, vivet in æternum*, v. 58. Hæc si caro ejus vera esset et ab omnibus in missa comederetur, ut volunt pontificii, eorum profecto nemo vel improbissimus, ne mures dicam et vermes qui sæpe comedunt, non æternam vitam ex illo cœlesti pane assequeretur. Panis igitur ille vivus quem Christus carnem esse suam, ejusque sanguis quem verum esse potum dicit, quid aliud esse potest, quam doctrina de Christo homine facto ut pro nobis sanguinem profunderet? quam doctrinam qui vera fide percipit, non minus certo in æternum vivet, quam qui apud nos comedunt et bibunt vitam hanc mortalem diutule sustentant, immo vero multo certius: sic enim Christus in nobis manebit, et nos in eo, ut supra citatum est: quod contra, si carnem comedimus, non in nobis manebit, sed, ut dicam quod honestissimum est, in ventriculo coctus tandem exudabitur.

A Paulo *cœna Dominica* vocatur, 1 Cor. xi. 20. et sic a Domino instituta traditur et explicatur a v. 23. ad 30. *ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis; Dominum Jesum ea nocte qua proditus est, accepisse panem, et gratiis actis, fregisse, ac dixisse, Accipite, comedite; hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur; hoc facite ad mei commemorationem: itidem et poculum postquam cœnasset, dicendo, Hoc poculum est novum illud pactum per sanguinem meum; hoc facite quotiescunque biberitis*

ad mei commemorationem: quotiescunque enim ederitis panem hunc, et poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis quoad venerit. Explicatur etiam obiter cap. x. 16, 17, 21. poculum benedictionis cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est? panem quem frangimus, nonne communio corporis Christi est? quoniam unus est panis, unum corpus nos multi sumus; nos enim omnes ex uno illo pane participamus.

Typus cœnæ Dominicæ sub lege erat manna et ex rupe profluens aqua: 1 Cor. x. 3, 4. *et omnes eandem escam spiritualem edisse, et omnes eundem potum spiritualem bibisse; bibebant enim ex sequente spirituali petra: petra vero illa erat Christus.* Si sub fœdere carnali spiritualem Christum illi comederunt, nos certe sub fœdere spirituali carnalem non comedimus.

Hæc loca omnia, quæ integra idcirco protuli, quia totam cœnæ Dominicæ doctrinam complectuntur; quisquis cum illa simplicitate cordis qua primi Christiani solebant, prout verba ipsa præ se ferunt, intellexerit, miretur sane unde tot doctrinarum portenta hac de re ecclesiam Dei conturbaverint, quæ cœnam Dominicam in cœnam prope dixerem Cyclopeam converterunt.

Consubstantiatio certe, et præsertim transubstantiatio illa et ἀνθρωποφαγία papistica non solum ab omni ratione, sensu ac moribus humanis, sed etiam a doctrina sacra, a natura et fructu sacramenti, ab analogia baptismi, a communi more loquendi, ab humana natura Christi, ejusque statu in cœlis glorioso in quo ad diem judicii mansurus est, alienissimæ sunt.

Notandus enim erat in sacramentis, quæ vocantur, idem qui in omnibus fere rebus, inter quas ulla ratio est, adhiberi sæpissime solet tropus sive usus loquendi figuratus, quo ea res quæ quoquo modo illustrat rem aliquam aut significat, poni solet non tam pro eo quod revera est quam pro eo quod illustrat aut significat; qui mos loquendi, in sacramentis, ubi inter signum et rem signatam summa ratio est,

non animadversus, multis olim imposuit, hodieque imponit. Sic Gen. xvii. 10. circumcisio *foedus* nominatur: et v. 11. *signum foederis*: Exod. xii. 11. agnus *pascha* appellatur, quem locum ab adversariorum exceptionibus vindicant similia loca, Luc. xxii. 7. *mactari pascha*, et v. 8. *parate nobis pascham*, et v. 11. *ubi pascha edam*, et v. 12. *illic parate pascham*. Hujusmodi est illud 2 Sam. xxiii. 17. *an sanguinem istorum hominum, qui iniverunt periculum vitæ suæ, biberem?* Idem occurrit de baptismo, Eph. v. 26. *ab eo purificatam lavaacro aquæ per verbum*. Col. ii. 12. *ei consepulti per baptismum*. Et de cœna Domini, Matt. xxvi. 26, 27. *edentibus autem iis—; Accipite, comedite, hoc est corpus meum—*, et apud Marcum; et Lucam, cap. xxii. 20. *hoc poculum est novum testamentum*. et 1 Cor. xi. 25. Sic 1 Cor. x. 4. *petra erat Christus*. Et hoc loquendi more videtur usos esse sacros scriptores, cum ut summam relationem inter signa resque signatas, tum ut certissimam rerum spiritualium obsignationem significarent. Unde et ad alias res certissimas quasque significandas modus idem loquendi traductus est: Gen. xli. 27. *septem vaccæ sunt septem anni—*. Apoc. i. 20. et xvii. 9. *septem capita sunt septem montes*. et v. 12. *decem cornua sunt decem reges*.

Postremo, cum omne sacramentum obsignatio foederis gratiæ sit, hinc patet falli pontificios, qui signo externo ex opere, quod aiunt, operato vel salutis vel gratiæ conferendæ vim tribuunt: sacramenta enim per se nec salutem conferunt nec gratiam, sed utramque tantummodo credentibus vel obsignant vel repræsentant: 1 Pet. iii. 21. *non quo carnis sordes abjiciuntur, sed stipulatio bonæ conscientiæ—*.

Itaque nec absolute necessaria sunt: 1^m. quia multi sine iis, ut foeminæ scilicet sine circumcissione, salutem sunt adepti, latro in cruce sine baptismo, infantesque et catechumeni procul dubio multi; adepti etiam dona Spiritus per verbum solum et fidem, Act. x. 44, &c. *illapsus est Spiritus Sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem—*. Ne ipse quidem baptizatus est Joannes, baptismi primus minister, etiamsi baptismo sibi quoque opus esse testaretur, Matt. iii. 14. Fortasse etiam

ne Apollos quidem, qui Alexandriae natus, diu post Baptistæ tempora Ephesum inde primum venit, et baptismum tantum Joannis cognoverat, ex quo suscepisse unquam non necessario arguitur; hunc tamen Aquilas et Priscilla, nullo intercedente baptismo quod quidem legitur, tantummodo plenius erudierunt, Act. xviii. 24, 25, 26. 2do. Sigilla fœdus non faciunt, sed declarant: unde et Abrahamo jam ante credenti et justificato sigillum justitiæ circumcisio data est. Quod autem dicitur Joan. iii. 5. *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei*, intelligendum est, si fieri hoc potest rite, et neglectio omnis abest. Idem de isto Eph. v. 26. erit dicendum, *purificatam lavacro aquæ per verbum*, et Tit. iii. 5. *per lavacrum regenerationis*: nam et evangelium dicitur *potentia Dei ad salutem*, Rom. i. 16. et *regenerari per verbum* dicimur 1 Pet. i. 23. et tamen qui infantes moriuntur, aut sine externo evangelio et verbo, solo Spiritu, regenerantur, aut omnino pereunt. Similiter qui tantummodo credit, is et aquam illam vivam et sanguinem Christi bibit, et panem illum cœlestem et carnem Christi comedit, et vitam habet æternam, Joan. iv. et vi. ut supra. Ad necessitatem ergo sacramentorum si spectas, vere hoc quoque dici potest; Spiritus vivificat, fides manducat, oris manducatio neque fieri commode semper potest, neque est absolute necessaria. Profecto, si sacramentum nihil aliud nisi obsignatio est, vel potius repræsentatio quædam, quid peccat is, qui Deo non minus credit etiam sine ea prorsus obsignatione, quam habere rite et commode non potest; præsertim cum Deo gratus esse, Christique mortem commemorare, si non eo modo ac ritu conceditur quo Deus instituit, at multis aliis modis per omnem vitam possit?

Administratio cœnæ Dominicæ nulla usquam legitur in scriptura, sed participatio tantum, eaque assidua atque domestica apud primos Christianos. Act. ii. 42. *perdurabant in doctrina apostolorum et communicatione et fractione panis et orationibus*. et v. 46. *quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes donatim panem, capiebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis*. et xx. 7. *primo die hebdomadis congregatis discipulis ad frangendum panem, Paulus—*. Cur itaque ministri

celebrationem cœnæ Dominicæ, nisi se ministrantibus, nemini concedant, nescio: nam quod Christus et panem et poculum discipulis suis dedit, sane neque singulis dedisse legitur, et institutoris tunc partes, non ministri, egit. Et quod scriptum est 1 Cor. iv. 1. *sic de nobis reputet homo ut de ministris Christi et dispensatoribus mysteriorum Dei*, id Paulus de se reliquisque ministris sui ordinis loquitur, qui soli mysteriorum Dei, id est, doctrinæ evangelicæ tunc primum divinitus traditæ dispensatores erant, non panis et vini; neque enim ministrabant mensis, Act. vi. 2. ne illis quidem ubi synaxin assiduam probabile est fuisse; quemadmodum nec Paulus ut baptizaret, sed ut evangelizaret se esse missum testatur, 1 Cor. i. 17. et *mysteria illa* doctrinam duntaxat significare sequens versus ostendit: *illud requiritur in dispensatoribus, ut quisque fidus inveniatur*. At hoc profecto tenuius est quam ut in tanto dispensatore dignum sit requiri, ut fidus reperiatur in dispensando pane et vino, elementis, non mysteriis. Et cap. x. 16, 17. benedictio poculi et fractio panis iisdem omnibus tribuitur, quibus corporis et sanguinis Christi communio non adimitur. Etenim novi testamenti sacerdos unicus est Christus, Heb. vii. 23, 24. non est igitur ullus ordo hominum qui munus hoc sacra dandi ac dispensandi sibi præ aliis vindicare jure possit; cum in Christo æque omnes sacerdotes simus, 1 Pet. ii. 9. Apoc. i. 6. aut si non essemus, quod tantum est paschatis et cœnæ Dominicæ discrimen, ut paschatis dispensatio sub lege, ubi sacra nemini nisi sacerdotibus aut Levitis attingere fas erat, eorum tamen nemini attributa aut mandata sit, cœnæ Dominicæ sub evangelio, ubi illa tactionis cæremonia obsolevit, jus fidelium atque libertas latius patet, nemini præter cæteros dispensatio attributa, solis ministris ecclesiasticis attribuenda videatur, ita ut patrifamilias aut ejus permissu cuivis alteri non æque nunc liceat donatim cœnam Dominicam atque olim licuit cœnam paschalem suis dispensare, si modo ulla omnino dispensatione vel hic vel illic fuisse opus aut nunc esse arbitramur?

Ad sacramenta accedere non nisi explorata conscientia ejectisque peccatis debemus. 2 Chron. xxx. 13, 14, 15. *surgentes amoverunt altaria quæ*

erant Hierosolymis, et omnes aras thurarias amoventes projecerunt in torrentem Chidronis; deinde jugularunt pascha. Ezræ vi. 21. quod comederunt Israelitæ—, et quisquis separatus ab immunditia gentium regionis adjunxerat se illis, quærendo Jehovah Deum Israelis. 1 Cor. xi. 28. exploret se quisque—.

Neglecta enim aut indigne suscepta æque iram numinis irritant. Exod. iv. 24, 25, 26. *velut quærens morte afficere eum: sed accipiens Zippora cultrum—; sic destitit Jehova. 1 Cor. xi. 29, &c. nam qui edit ac bibit indigne, ipse sibi judicium edit ac bibit, non discernens corpus Domini: propterea inter vos multi sunt ægroti—.*

Differri igitur possunt ac debent, quoad temporis et loci opportunitas, mensque pura, vitæ sanctitas, fidelium denique justa communio ferat. Exod. xiii. 5. *futurum est, cum introduxerit te Jehova in regionem Chanaanæi—, ut obeas istum cultum hoc mense. Num. ix. 10, 11. si ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut ullus e vobis aut ex generationibus vestris in via remota fuerit, tamen celebrabit Jehovah pascha mense secundo—.* Sic 2 Chron. xxx. 2, 3. Jos. v. 4. *qui nati fuerant in deserto, in ipso itinere, postquam exivissent ex Ægypto, eos non circumciderant.* Missa papistica a cœna Dominica longe discrepat. 1^m. Hæc instituta est a Domino, illa a pontifice. 2do. Hæc in memoriam Christi semel, idque a semetipso unico sacerdote oblata, Heb. vii. 24, 25, 27. et ix. 15, 25, 26. et x. 10, 12, 14; at missa est oblatio ipsa quotidie, idque a sacrificulis innumeris facta. 3to. Christus se non in sacra cœna, sed in cruce obtulit; in missa Christus quotidie a sacerdote sacrificatur. 4to. In cœna Dominica adfuit ipsum corpus Domini vivi factum ex Maria virgine; in missa creari repente ex pane fingitur a sacrificulo quatuor verborum demurmuratione, *hoc est corpus meum*, et creatum statim frangi. 5to. In sacra cœna vera substantia panis et vini, sicut et nomen, post consecrationem manet; in missa, si credimus, externa tantum species manet, nova utriusque metamorphosi in corpus Domini conficta. 6to. In sacra cœna, Christi mandato, e poculo biberunt omnes; in missa poculum negatur laicis. Missa denique sanctum Christi corpus perpeccionibus ac miseriis omnibus perfunctum

a summo exaltationis gradu, a dextra Dei Patris ad statum humiliationis multo quam antea miseriorem atque indigniorem in terras retrahit, rursus frangendum, comminuendum, commolendum etiam brutorum morsibus exponit; per omnes denique viscerum meatus ac foeditates excoctum, quod dictu horrendum est, in latrinam extrudit.

Cætera quæ pontificii sacramenta nominant, CONFIRMATIONEM, PÆNITENTIAM, EXTREMAM UNCTIONEM, ORDINATIONEM et MATRIMONIUM, non esse vere ac proprie sacramenta ex ipsa sacramenti definitione perspicimus; si nempe divinitus instituta non sunt; si signum non habent a Deo institutum ad obsignandum fœdus gratiæ.

CONFIRMATIO sive MANUUM IMPOSITIO adhibita quidem est a Christo, at non ut sacramentum, sed ut benedictionis quoddam symbolum, prout illius gentis mos ferebat, exemplo forsitan patriarcharum, qui benedictes filiis suis manus imponebant, ut et magistratus magistratui successuro, Moses Josuæ, Num. xxvii. 18; unde et electis fere ad munus aliquod ecclesiasticum et baptizatis apostoli manus imponere solebant; fere inquam, non semper; nam septem diaconis manus impositas legimus, Act. vi. 6. Matthiæ in apostolorum numerum cooptato, Act. i. 26. non legimus. Et baptizatis quidem impositio illa manuum dona Spiritus Sancti miraculosa gratiamque mirificam, non salvificam, conferebat, Act. viii. 17, &c. et xix. 6. et 1 Tim. iv. 14. et 2 Tim. i. 6. Itaque ut sacramentum improprie sane, ut benedictionis symbolum pie ac salutariter in ecclesia retinetur. Heb. vi. 2. *baptismatum doctrinæ ac manuum impositionis.*

Ad PÆNITENTIAM lapsi post baptismum (eam enim solam pro sacramento habent pontificii) et SACROS ORDINES quod attinet, si quis ita sacramenta vult dici ut tantummodo res sacras significant, ut pedum lotio antiqua et similia, nihil est quod repugnemus. Quod enim vocabulum in scriptura non extat, de ejus accurata significatione cur magnopere laborandum sit, non reperio. Certe pœnitentia nec signum habet proprium, nec obsignat quidquam magis quam fides.

MATRIMONIUM autem cum omnium promiscue mortalium communi jure gentium sit, nisi vere fidelium duntaxat matrimonium intelligatur, profecto non res sacra, sed civilis plane, nedum sacramentum dicendum erit; tantum abest ut ad ministros ecclesiasticos celebratio ejus ullo modo pertineat.

Quod ad UNCTIONEM ÆGROTORUM, apostoli quidem *ægrotos unx-
erunt oleo, et sanarunt*, Marc. vi. 13. et Jacobus idem præcipit, cap. v. 14, 15: verum hi ritus non fuerunt sacramenta, sed cum miraculis tantum adhibiti, qui una cum miraculorum donis desiti sunt: nihil igitur similitudinis cum illa antiqua habet extrema unctio papistarum hodierna; apostoli enim non præcise morituros, ut nunc fit, sed quosvis graviter modo ægotantes ungebant, eosque sanabant. Marc. vi. 13. Quid, quod sacramenta omnia, cum ad obsignandam gratiam fidemque firmandam constituta potissimum sint, fidelibus æque omnibus debent impertiri: at vero ex quinque illis pontificiorum sacramentis quatuor non omnibus, sed certis duntaxat hominibus, pœnitentia nempe lapsis, unctio ægotis, ordo ecclesiasticis, matrimonium laicis duntaxat impertitur.

CAP. XXIX.

DE

ECCLESIA VISIBILI.

DE vocatione, eamque sequente vel alteratione sola vel etiam regeneratione et autione hominis regenerati, de fœderis denique quod vocatis propositum est manifestatione varia, obsignationeque hactenus dictum est.

VOCATORUM CÆTUS est VISIBILIS ECCLESIA. Vocatorum, inquam, in communi, sive regeniti sint sive non. Matt. iii. 12. *cujus ventilabrum est in manu sua, et perpurgabit aream suam; et congregabit triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextincto.* et xiii. 24, 25. *simile est regnum cœlorum homini serenti bonum semen in agro suo: quum autem dormirent homines, venit ejus inimicus, et sevit zizania inter triticum.* et v. 47. *simile est regnum cœlorum sagenæ jactæ in mare, et quæ res cujusvis generis congregavit.* et cap. xxii. 9, 10. *ite ad compita—; et congregarunt malos pariter ac bonos.* et xxv. 1, 2. *simile erit regnum cœlorum decem virginibus—; quinque autem ex iis erant prudentes, et quinque fatuæ.* 1 Joan. ii. 19. *e nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis.*

Notæ visibilis ecclesiæ sunt pura doctrina, verus Dei cultus externus, vera charitas evangelica, quantum homines dijudicare possunt, et recta sigillorum administratio. Matt. xxviii. 19, 20. *perfecti docete omnes gentes, baptizantes eas—; docentes eas observare omnia quæ præcepi vobis.* Act. ii. 42. *perdurantes in doctrina apostolorum, et communicatione, et fractione*

panis, et orationibus. 1 Tim. iii. 15. ecclesia Dei vivi, columna et stabilitamentum veritatis. Ecclesiæ Judaicæ notas non absimiles recenset Paulus, Rom. ix. 4. qui sunt Israelitæ; quorum est adoptio et gloria et pacta et legis constitutio et cultus et promissiones. Et contra ubi istæ notæ non fuissent, ostendit nullam fuisse ecclesiam: Eph. ii. 12. vos illo tempore fuisse absque Christo, abalienatos a civitate Israelis, et extraneos quod ad pactorum promissiones, spem non habentes, et absque Deo in mundo.

Quæ autem signa dicuntur Marc. xvi. 16, 17, 18. *signa eos qui crediderint hæc consequentur, per nomen meum dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et siquid lethale biberint nequaquam nocebit iis, male valentibus manus imponent et hene habebunt*, hæc quidem notæ perpetuæ non sunt, sed primis ecclesiæ temporibus, cum evangelium res nova, inaudita prius et pene incredibilis Judæorum et Ethnicorum auribus primo acciderat, magis necessariæ fuerunt, quam hodie, cum jam homines in evangelica fide primitus educantur, et a prima ætate credere incipiunt: satis est eos audire et legere quæ fuerint a Christo ejusque apostolis miracula initio edita. Deut. xxxi. 13. *fili quoque ipsorum, qui experti non fuerint, audientes discant timere Jehovam Deum vestrum, quibuscunque diebus—*. Itaque *linguæ*, 1 Cor. xiv. 22. *in signum sunt non credentibus sed incredulis, et cessabunt* 1 Cor. xiii. 8. Miracula impostoribus etiam et falsæ ecclesiæ concessa sunt. Deut. xiii. 1, 2, 3. *quum surgens in medio tui propheta aut somnians somnium, ediderit tibi signum aut prodigium, quamvis eveniat signum illud aut prodigium quod prædixerat tibi dicendo—, ne auscultato verbis prophetæ istius aut isti somnianti somnium; quia tentat Jehova Deus vester vos ad cognoscendum an sitis amantes Dei vestri ex toto corde vestro et ex toto animo vestro. Matt. vii. 22, 23. multi dicent, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et per nomen tuum multas virtutes edidimus? tunc profitebor iis, nunquam novi vos. et xxiv. 24. excitabuntur pseudochristi et pseudoprophetæ, et edent signa magna et prodigia, ita ut seducant (si fieri possit) etiam electos. Gal. i. 8. etiamsi nos aut angelus e cælo evangelizet vobis præter id quod vobis evangelizavimus, anathema esto. 2 Thess. ii. 9. cujus adventus est ex efficacia Satanæ, cum omni*

potentia et signis ac prodigiis mendacibus. Apoc. xiii. 13. editque signa magna.

Nec semper ecclesiæ restorationem comitantur miracula, uti nec multos olim prophetas, nec Baptistam, Joan. x. 41. nec ipsos apostolos: Matt. xvii. 16. *obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare.* 2 Tim. iv. 20. *Trophimum reliqui Mileti ægrotantem: ergo ne credentem quidem et inter fideles etiam insignem sanare potuit.*

Nec magis perficiunt miracula ut quisquam credat, quam doctrina per se sola, id est, nihil, nisi mentem utrobique det Deus. Deut. xxix. 2, 3, 4. *vos vidistis omnia quæ fecit Jehova ante oculos vestros in terra Ægypti—, sed nondum dederat vobis Jehova mentem ad cognoscendum et oculos ad videndum et aures ad audiendum usque in diem hunc.* Psal. lxxviii. 11, &c. *obliti mirabilium ejus—.* et v. 32. *neque crediderunt, propter mirabilia ejus opera.* Luc. xvi. 31. *si Mosen et prophetas non audiunt, ne si ex mortuis quidem quispiam resurgat, persuadebuntur.* Act. iv. 16, 17. *conspicuum signum editum esse per eos manifestum est omnibus habitantibus Hierosolymis, nec id possumus negare—.*

Et beati qui sine miraculis credunt. Joan. xx. 29. *beati qui non vident, et crediderunt.* Matt. xii. 39, &c. *gens improba et adulterina requirit signum, sed signum non dabitur ei, nisi—.* *Ninevitæ resurgent in judicio cum gente ista, et condemnabunt eam, quod ipsi resipuerint ad præconium Jonæ—.* Luc. x. 20. *de eo ne gaudete, quod spiritus vobis subjiciantur; gaudete vero potius quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.*

Quamdiu itaque charitas donorum maxima et ubicunque manet, de veritate ecclesiæ visibilis dubitare non debemus. Joan. xiii. 35. *ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios.* 1 Cor. xii. 31. *æmulamini dona potiora, et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* et xiii. 1, &c. *si linguis—.* et v. 8. *charitas nunquam excidit: sed et prophetiæ evanescent—.* et v. 13. *nunc vero manet fides, spes, charitas, tria hæc; maxima autem harum charitas.*

Quemadmodum ecclesiæ mysticæ caput est Christus, ita et visibili ecclesiæ nemo jure præest aut præesse potest nisi ipse Christus. Matt. xviii. 20. *illic sum in medio eorum.* et xxviii. 20. *ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* 1 Cor. v. 4. *vobis et meo spiritu in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis cum potestate Domini nostri Jesu Christi.* Heb. iii. 6. *Christus ut filius domui suæ præest.* Apoc. ii. 1. *qui ambulat inter septem illa candelabra aurea.*

Errant igitur qui quemquam in terris, et nominatim Petrum ejusque successores vulgo dictos, pontifices nempe Romanos, nulla auctoritate divina, ecclesiæ caput imponunt.

Petrus certe neque missione, Matt. x. 1. neque mandatis, Joan. xx. 21, 22. neque sententiæ auctoritate in controversiis dirimendis, Act. xv. 2, 6, 7, 19, 23, 25. neque scientia, vel saltem constantia, primum insigniter lapsus in illa abnegatione, deinde levius, ob idque a Paulo reprehensus, Gal. ii. 11. et *una presbyter*, 1 Pet. v. 1. nec honoris gradu, Matt. xix. 28. cæteris apostolis prælatus videtur, immo nihilo plus Petro quam Jacobo, quam Joanni, quam Paulo et Barnabæ tribuitur, Gal. ii. 9. immo circumcisorum duntaxat apostolus fuit, sicut Paulus gentium, v. 8, 9. qui *summīs apostolis nihilo fuit inferior*, 2 Cor. xi. 5. quinetiam Petrus Joannis collega Samariam mittitur, Act. viii. 14. et ad disceptantes contra se apostolatus sui rationem reddit, cap. xi. 2. quin et ecclesia *apostolorum*, non Petri solius, *fundamento superstructa* dicitur, Eph. ii. 20. Apoc. xxi. 14. Utcunque, fundamenti quæ potest esse successio? neque vero celebratus ille locus, Matt. xvi. 18, 19. quo papa sibi pro diplomate sui papatus abutitur, quidquam in Petrum confert, quod non cum aliis eandem fidem profitentibus communicetur: quemadmodum enim alii multi, ut ex evangelistis liquet, Christum esse Dei Filium non minus clare sunt confessi, ita responsum est, non *super te Petrum*, sed *super hanc petram*, id est, super hanc fidem tibi cum cæteris fidelibus communem; vera enim petra est Christus, 1 Cor. x. 4. et unicum fundamentum,

cap. iii. 11. adeoque in Christum fides, Judæ 10. *sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos*; et præter cæteros imprimis apostoli, ut supra Eph. ii. 20. nec soli Petro claves regni cælorum traduntur, siquidem jus clavium, ligandi nempe et solvendi, non soli traditur Petro, Matt. xviii. 18, 19. *quicquid ligaveritis*—. Joan. xx. 23. *si quorum remiseritis peccata*—. in illo autem Joan. xxi. 15, &c. grex Christi pascendus non Petro præ cæteris mandatur, sed ipse Petrus triplici negatione lapsus per confessionem ter repetitam in eum unde lapsus est locum restituitur; et qui se amare Christum plus quam cæteri omnes nimirum sibi fidens affirmaverat, Matt. xxvi. 33. nunc et nimis fiduciæ suæ, experimento convictus, arguitur, et siquidem Christum plusquam reliqui discipuli dilexisset, id ut in pascendis Christi ovibus, et præsertim agnis ostenderet, monetur; idem nimirum quod antea monebatur, Luc. xxii. 32. *tu conversus, confirma fratres tuos*: nam pascere oves Christi, id est, docere omnes gentes, commune cæterorum munus apostolorum fuit, Matt. xxviii. 19.

Verum ut Petro omnia concedamus, quis doceat successoribus Petri eadem esse concessa? quis successores Petri esse pontifices Romanos?

ECCLESIA VISIBILIS EST UNIVERSALIS aut PARTICULARIS.

UNIVERSALIS est UNIVERSA MULTITUDO VOCATORUM TOTO ORBE TERRARUM, QUOVIS LOCO VEL SEPARATIM VEL UNA CUM ALIIS DEUM PATREM IN CHRISTO PALAM COLENTIUM.

QUOVIS LOCO. Joan. iv. 21. *neque in monte hoc neque Hierosolymis*. 1 Cor. i. 2. *cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, quovis loco*.

VEL SEPARATIM. Tametsi cujusque est fidelium se ecclesiæ recte institutæ, si fieri potest, aggregare, Heb. x. 25. *non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos est quibusdam, sed adhortantes alii alios*—: tamen qui id commode aut informata plene conscientia facere

nequeunt, non ideoque benedictione ecclesiis impertita excluduntur aut expertes sunt. 1 Reg. xix. 10, 14. *ego relictus sum solus.* et v. 18. *reliquos feci ex Israele septies mille.* Joan. iv. 23. *venit tempus, et nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem spiritu ac veritate; etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.* 1 Cor. i. 2. *ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, quovis loco, tum ipsorum tum nostri.* et 2 Cor. i. 1. *ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, una cum omnibus sanctis qui sunt in tota Achaia.*

Partes ecclesiæ universalis sunt MINISTRI et POPULUS. 1 Cor. iii. 9. *Dei sumus administrati; Dei arvom, Dei ædificium estis.* et 2 Cor. iv. 5. *nos autem servos vestros propter Jesum.* Matt. xx. 25, &c. *sicut Filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ministret.* Rom. x. 14. *quomodo autem audient absque prædicante?*

MINISTRI SUNT DIVINITUS MISSI AD ECCLESIAM CHRISTI VARIE ADMINISTRANDAM.

DIVINITUS MISSI. Jer. xxiii. 21. *me non mittente prophetas istos, ipsos cucurrisse; me non alloquendo, prophetasse ipsos.* Matt. xxviii. 19, 20. *profecti docete omnes gentes.* Rom. x. 15. *quomodo prædicabunt, nisi missi fuerint?* 1 Cor. ii. 1. *veni non cum eminentia sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei.* et v. 4. *neque sermo meus neque præconium meum versatum est in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spirituali et potente.* et v. 13. *quæ loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus Sanctus, spiritualibus spiritualia comparantes.* 1 Tim. iv. 6. *hoc si subjeceris fratribus, bonus eris minister Jesu Christi innutritus in sermonibus fidei, et præclaræ illius doctrinæ quam affectatus es.*

VARIE. 1 Cor. xii. 28. *alios quidem constituit Deus in ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores: deinde constituit virtutes, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.*

Act. xx. 20, 21. *ut nihil subterfugerim eorum quæ vobis conducere, quominus ea vobis annuntiarem, et docerem vos publice ac domatim: etiam atque etiam testificans Judæis simul et Græcis conversionem ad Deum, et fidem quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum.* 2 Tim. iv. 2. *prædica sermonem illum, insta tempestive, intempestive; argue, objurga; exhortare cum omni animi patientia et doctrina.* 2 Pet. i. 12. *non negligam vos de istis semper commonefacere, quamvis peritos et stabilitos in præsentī veritate.*

Ministorum opera ad gratiam conferendam per se non valet. 1 Cor. iii. 7. *neque is qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed Deus, qui dat crescendi vim.*

Mercēs tamen eorum apud Deum reposita est. Isa. xlix. 4. *ego vero dixi, frustra laboro, inaniter et vane vires meas consumo: veruntamen officium meum penes Jehovam est, et opus meum penes Deum meum.* Dan. xii. 3. *erudientes splendebunt quasi splendore expansi, et justificantes multos ut stellæ in sempiterna sæcula.*

MINISTRI ecclesiæ universalis sunt EXTRAORDINARII vel ORDINARII. 1 Cor. xii. 28, ut supra. Eph. iv. 11, 12, 13. *is igitur dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad concinnationem integram sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi, donec deveniamus nos omnes in unitatem fidei, in agnitionem Filii Dei.* Ubi notandum pastores et doctores eosdem esse: neque enim dicit, *alios dedit pastores, alios doctores*, sed vocem priorem tropicam posteriore propria interpretatur: unde doctoratus academici vanitas hodierna redarguitur. Nam et doctor et pastor et docet et exhortatur, facultate quidem diversa, muneris ejusdem atque hominis: etsi alius alium alterutro præstat, et nonnunquam distinguitur: Rom. xii. 7, 8.

MINISTRI EXTRAORDINARII sunt divinitus missi et inspirati ad ecclesiam et viva voce et scriptis vel instituendam vel reformandam.

Tales fuere prophetæ, apostoli, evangelistæ, et similes. 1 Cor. iv. 1. *sic de nobis reputet homo ut de ministris Christi, et dispensatoribus mysteriorum Dei.* Gal. i. 1. *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, ac Deum Patrem qui suscitavit eum ex mortuis.* et v. 17. *neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me fuerant apostoli.* et cap. ii. 6. *ab iis qui existimantur esse aliquid, quales olim fuerint, nihil mea refert: personam hominis Deus non accipit: nam qui sunt in pretio, nihil mecum præterea contulerunt.* Act. xiii. 2. *dixit Spiritus Sanctus, separate mihi Barnabam et Saulum ad opus ad quod eos advocavi.* 2 Tim. iv. 5. *opus perage evangelistæ.*

ORDINARIJ MINISTRI esse possunt quilibet fideles, donis modo instructi (quæ eorum missio est) quoties opportunum erit.

Sic ante legem fuerunt patresfamilias et primogeniti, Abelus, Noachus, Abrahamus, &c. et Jethro, Exod. xviii. 12. et xix. 22. *ipsi sacrorum ministri, qui ad Jehovam appropinquant, seipsos sanctificant*— et xxiv. 5. *misit pueros filiorum Israelis, qui obtulerunt holocausta, sacrificarunt sacrificia eucharistica Jehovæ.*

Sub lege Aaron cum posteris, et tota tribus Levitica: prophetæ denique: et quisquis idoneus videbatur, tametsi neque sacerdos neque Levita esset, potuit in synagoga palam docere; quod et Christo permissum est in synagoga, et Paulo Act. xiii. 15. *post lectionem legis et prophetarum miserunt—dicentes, viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite: quanto magis fideli cuique iisdem donis prædito idem sub evangelio licebit? ut sane licuit, Marc. ix. 38, 39. vidimus quendam per nomen tuum ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos; et prohibuimus eum—: ne prohibete.* Act. viii. 4. *qui dispersi fuerant, peragrabant regionem, evangelizantes sermonem Dei.* et xi. 19, &c. *qui dispersi fuerant ex afflictione orta ob Stephanum, transierunt usque in Phœniciam—: qui locuti sunt Græcis, evangelizantes Dominum Jesum: fuit autem manus Domini cum iis, multusque numerus, fide ipsis habita, conversus est ad Dominum—: miserunt igitur Barnabam—: qui cum advenisset et vidisset gratiam Dei,*

gavisus est; et hortatus est omnes, ut proposito cordis permanerent cum Domino. At noster, si diis placet, clerus hodiernus, qui hanc evangelizandi provinciam sibi soli vindicat, eam si vidisset gratiam laicis, quos vocant, impertitam, non gavisus, sed oblocutus potius fuisset. Et cap. xviii. 24, 25. Judæus quidam, Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, pervenit Ephesum, potens in scripturis: hic erat initiatus via Domini, et fervens spiritu loquebatur et docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantum baptisma Joannis. 2 Tim. ii. 2. quæ audisti a me inter multos testes, hæc committe fidis hominibus, qui sunt idonei ad alios quoque docendos. Exod. xix. 6. cum Isa. lxi. 6. vos vero sacerdotes Jehovæ vocabimini, ministri Dei nostri dicemini. et cum 1 Pet. ii. 9. vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem sibi Deus ut proprium vindicat, ut virtutes prædicetis illius qui nos vocavit e tenebris in admirabilem suam lucem. Apoc. i. 6. qui fecit nos reges et sacerdotes Deo et Patri suo. Rursus 1 Pet. v. 2, 3. neque ut dominantes cleris: hic si quid in eo est cleri nomine, quod postea ecclesiastici sibi solis tribui voluerunt, tota ecclesia est clerus. Propheta etiam non tantum is qui futura prædicit, sed is etiam qui eximia pietate et sapientia ad docendum instructus est, nominatur. Gen. xx. 7. de Abrahamo, propheta est; cumque oraverit pro te, vivito. Sic Miriam prophetissa, Exod. xv. 20. et Debora, Judic. iv. 4. et omnes fideles, Psal. cv. 15. ne attingitote unctos meos, et prophetas meos ne afficitote malo. Hinc simplex donum docendi, præsertim publice, prophetia quoque dicitur sub evangelio. 1 Cor. xiv. 1. maxime ut prophetetis. v. 3. qui prophetat, hominibus loquitur ædificationem—: toto capite. 1 Cor. iii. 8, &c. is qui plantat et is qui rigat, unum sunt: unusquisque vero suam mercedem accipiet secundum suum laborem: etenim Dei sumus administri—. Qui enim dedit apostolos, et prophetas, is etiam dedit pastores et doctores, non academiæ. 1 Pet. iv. 10, 11. prout quisque accepit donum, ita alter alteri illud subministrantes, ut boni dispensatores variæ Dei gratiæ: si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei—.

Quodsi fidelis quilibet, donis modo instructus, potest evangelizare, potest idem et baptizare: illud enim majus, hoc minus est. Joan. iv. 2. *Jesus ipse non baptizabat, sed discipuli ejus. 1 Cor. i. 17. non enim misit*

me Christus ut baptizarem, sed ut evangelizarem. Sic Ananias, discipulus duntaxat, baptizavit Paulum, Act. ix. 10, 18. Et cap. x. 48. *præcepit eos baptizari in nomen Domini*: præcepit autem iis qui una venerant; qui *fratres* duntaxat et *fideles* nominantur, v. 23, 45. Nam si baptismus circumcisioni successit, ut vulgo volunt, tamque similis est, quid est, cum Judæus quivis circumcidere potuerit, quod non Christianus quivis, modo idoneus, id est, non rudis, possit baptizare?

Cœnæ etiam Dominicæ communionem quidem esse omnium, administrationem vero nullius ordinis aut hominis egregie præter cæteros propriam, superiore capite ostendimus.

Quanto minus nuptiarum aut funerum celebratio ad ecclesiasticos ministros pertinebit; quam nullo juris divini vestigio ne a sacerdotibus quidem et Levitis translatitio mercenarii vulgo sibi vindicant?

POPULUS universalis ecclesiæ sunt *omnes gentes*. Matt. xxviii. 19, 20. *perfecti docete omnes gentes*. Quarum conversionem procurare quantum in se est et promovere unusquisque debet. Rom. i. 14. *et Græcis et barbaris tum sapientibus tum insipientibus debitor sum*.

CAP. XXX.

DE

SCRIPTURA SACRA.

SCRIPTA prophetarum, apostolorum, evangelistarum, utpote divinitus inspirata, SCRIPTURA SACRA dicitur. 2 Sam. xxiii. 2. *Spiritus Jehovah locutus est in me, et sermo ejus per linguam meam.* Matt. xxii. 43. *David per Spiritum vocat eum Dominum, dicens—* 2 Cor. xiii. 3. *quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi.* 2 Tim. iii. 16. *omnis scriptura divinitus inspirata est.*

De libris tam veteris quam novi testamenti qui CANONICI vocantur, id est, qui pro veris prophetarum, apostolorum, evangelistarum scriptis sunt recepti, inter orthodoxos fere convenit, ut in bibliis vulgo editis videre est.

Libri vero adjungi soliti, qui APOCRYPHI nominantur, neutiquam eandem habent cum canonicis auctoritatem, nec in probandis fidei articulis recipiuntur.

Rationes sunt: 1mo. quia cum sub vetere testamento sint scripti, Hebraice tamen scripti non sunt, quod certe oportuit, quandoquidem ecclesia apud Hebræos adhuc solos erat, gentibus nondum vocatis, Rom. iii. 2. et ix. 4. eorum itaque lingua scripsisse ad quos res scribendæ nihildum attinebant, absurdum pene fuisset. 2do. quia in novo testamento nusquam citantur, non immerito eorum fides in dubium vocatur. 3to. quia multa scripturæ canonicæ contraria, quædam fabulosa, demissa, frivola, et a vera sapientia ac religione aliena continent.

Scriptura sacra non ex occasione tantum, ut pontificii docent, scripta fuit; sed ut omnibus postea ecclesiæ sæculis usui esse possit: non sub lege solum, verum etiam sub evangelio. Exod. xxxiv. 27. *scribo tibi verba hæc; quia ex præstituto horum verborum pangam tecum fœdus et cum Israele.* Deut. xxxi. 19. *scribe vobis—, ut sit mihi hoc ipsum canticum loco testis—.* Isa. viii. 20. *legem et contestationem consulunto: annon loquuntur in sententiam illam cui nulla est lucis scintilla?* et xxx. 8. *inscribe hoc—, ut sit temporibus sequentibus in sempiternum—.* Abac. ii. 2. *scribe—, nam adhuc visio ad constitutum tempus rejecta est.* Luc. xvi. 29. *habent Mosen et prophetas; audiant eos: si Mosen et prophetas non audient—.* Joan. v. 39. *scrutamini scripturas, quia vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere.* Rom. xv. 4. *quæ antea scripta sunt ad nos docendos scripta sunt, ut per tolerantiam et consolationem scripturarum spem retineamus.* 1 Cor. x. 11. *scripta sunt ad nostri admonitionem, in quos fines sæculorum deveniunt.*

In novo autem testamento omnia fere ex veteri probantur: librorum etiam novi testamenti usus declaratur, Joan. xx. 31. *hæc scripta sunt ut credatis—.* Eph. ii. 20. *superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum.* Philipp. iii. 1. *eadem scribere vobis me quidem haud piget, vobis autem tutum est.* 1 Thess. v. 27. *adjuro vos per Dominum, ut recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus.* 1 Tim. iii. 15. *sin autem tardavero, ut noris quomodo oporteat in domo Dei versari.* 2 Pet. iii. 15, 16, 17. *teque a puero sacras literas novisse, quæ te possunt sapientem reddere ad salutem per fidem quæ est in Christo Jesu: omnis scriptura divinitus inspirata est, et utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad disciplinam quæ est in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* Hic etsi scripturæ quas Timotheus a puero novisse dicitur, quæ et ipsæ sapientem possunt reddere per fidem in Christo, veteris testamenti fuisse duntaxat videntur, nam novi testamenti librum nullum, Timotheo adhuc puero, videtur fuisse scriptum, tamen sequenti versu de omni scriptura divinitus inspirata idem dicitur; *utilem nempe esse ad doctrinam—:* etiam jam doctis et sapientibus, 1 Cor. x. 15. *ut intelligentibus hoc dico, judicate vos quod aio: et perfectis sive adultis,*

Philipp. iii. 15. *quotquot adulti sumus, hoc sentiamus: veluti Timotheo ipsi et Tito, ad quos scripsit Paulus: et fortibus, 1 Joan. ii. 14. scripsi vobis, adolescentes, quia fortes estis, et verbum Dei habitat in vobis. 2 Pet. i. 12, 15. quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, quamvis peritos et stabilitos—: sed et studebo subinde ut vos possitis post exitum meum facere horum mentionem. et iii. 15, 16. sicut et charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis. Scripsit quidem Paulus Romanis, cap. i. 7, 15. scripsisse tamen non illis solum, sed omnibus fidelibus hic ait Petrus. 2 Pet. iii. 1, 2. hasce jam alteras vobis litteras scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestram per submonitionem expegefacio—. 1 Joan. ii. 21. non scripsi vobis quod veritatem nesciatis, sed quoniam eam scitis. Apoc. i. 19. scribe quæ vidisti, et quæ sunt, et quæ posthæc sunt futura.*

Hæc omnia evincunt, lectione scripturæ neminem esse prohibendum; immo potius ab omni hominum genere atque ordine scripturas assidue vel audiri vel perlegi convenire: a rege, Deut. xvii. 19. a magistratibus, Jos. i. 8. et a quibusvis, Deut. xxxi. 9, 10, 11, &c. *cumque Moses scripta hac lege dedisset eam sacerdotibus filiis Levi, et omnibus senioribus Israelis, præcepit iis, dicendo, legito legem hanc coram toto Israele. et cap. xi. 18, 19, 20. reponetis hæc verba mea in corde vestro et in animo vestro, et alligabitis ea in signum manui vestræ—: etiam inscribes ea postibus domus tuæ et portis tuis. et xxix. 29. hæc nobis et filiis nostris sunt revelata, ut faciamus—. et xxx. 11. nam hoc præceptum non est occultum a te neque longinquum. 2 Chron. xxxiv. 30. legit ipsis audientibus omnia verba libri fœderis. Isa. viii. 20. legem et contestationem consulunto. Nehem. ix. 3. et surrexerunt in statione sua, et legerunt in libro legis &c. cunctus nimirum populus, ex versu secundo. Et quem auctorem adversarii pro canonico habent 1 Macc. i. 59, 60. ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis.*

In novo testamento clarius. Luc. x. 26. *in lege quid scriptum est? quomodo legis?* Hæc Christus interrogavit quendam legis interpretem, quorum extitisse multos eo tempore, Pharissæos nempe et alios qui

neque sacerdotes erant neque Levitæ, satis constat; et Christo ipsi, qui minime ab iis habitus est doctus, ne interpretatio quidem in synagoga, non ergo lectio certe scripturæ domi interdicta est. et cap. xvi. 29. *habent Moſen et prophetas; audiant eos.* Joan. v. 39. *scrutamini ſcripturas.* Act. viii. 28. *legebat Iſaiam prophetam.* et xvii. 11. *quotidie examinantes ſcripturas, an—.* et xviii. 24. *potens in ſcripturis.* 2 Tim. iii. 15. *teque a puero ſacras litteras noviſſe.* Apoc. i. 3. *beatus qui legit.*

Perspiciuæ itaque ſunt ſcripturæ, vel per ſe, vel Deo illuminante, in iis quæ maxime ad ſalutem pertinent, et ad imperitos per diligentiam lectionemque aſſiduam erudiendos accommodatæ. Pſal. xix. 8. *doctrina Jehovæ integra eſt, reſtituens animam; teſtimonium Jehovæ verax, ſapientiam afferens imperito—.* et cxix. 105. *lucerna pedi meo verbum tuum eſt, et lux itineri meo.* et v. 130. *aditus verborum tuorum illuminat, prudentia inſtruit ſimplices.* Ex quo ruſum ſequitur, ſcripturas a quibuſvis eſſe perſcrutandas. v. 18. *retege oculos meos, ut intuear mirabilia ex lege tua—.* Luc. xxiv. 45. *aperuit eorum mentem, ut intelligerent ſcripturas.* Act. xviii. 28. *Judæos magis ac magis redarguebat publice, oſtendens per ſcripturas Jeſum eſſe Chriſtum illum.* 2 Pet. i. 20, 21. *nullam prophetiam ſcripturæ eſſe propriæ explicationis: non enim libitu hominis allata eſt olim prophetia—;* adeoque nec interpretanda proprio ingenio, id eſt, humano, ſed ope Sancti Spiritus, qui ſingulis credentibus promiſſus eſt. Hinc prophetiæ donum, 1 Cor. xiv.

Quod ſi ſcripturæ per ſe perſpicuæ ſunt, atque in ſe integræ, ut *quæ poſſint ſapientem reddere ad ſalutem per fidem, ut ex iis perfectus ſit homo Dei, et ad omne opus bonum perfecte inſtructus;* quid hoc inſaniæ eſt, reformatos etiam ſanctiſſima religionis capita, quaſi in ſacris libris obſcurius tradita, ex metaphyſicorum denſiſſimis tenebris explanare, illuſtrare, atque interpretari ſolere; adhibitis quibuſdam ineptiſſimis vocabulis ac diſtinctionunculis in media barbaria confictis, ad ſcripturas ſcilicet, quarum ipſi ſummam claritatem aliis commendare non deſinunt, planiores et clariores faciendas? Quasi vero ſcriptura, quæ ſummam in ſe lucem habet, ſibiſque ſufficit, ad fidem præſertim et ſanctitatem, obſcuriſſimis ho-

minum scientiis, falso ita dictis, extrinsecus indigeat ad lucidissimos veritatis divinæ sensus commodius ac disertius eliciendos et aliunde explicandos.

Difficiles autem et obscuræ sunt, iis præsertim in rebus quæ ad salutem spectant, illis duntaxat qui pereunt. Luc. viii. 10. *vobis datum est nosse mysteria regni Dei, reliquis autem per parabolas loquor, ut conspicientes non videant, et audientes non intelligant.* 1 Cor. i. 18. *sermo ille de cruce, iis quidem qui pereunt, stultitia est; iis autem qui servantur, id est, nobis, potentia Dei est.* et ii. 14. *animalis homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei; sunt enim ei stultitia—.* et 2 Cor. iv. 2, 3. *manifestatione veritatis commendantes nos ipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu Dei: quod si opertum est evangelium nostrum, iis qui pereunt opertum est.* 2 Pet. iii. 16. *de epistolis Paulinis: in quibus sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumque stabiles detorquent, ut et reliquas scripturas, suo ipsorum exitio.*

Sensus cujusque scripturæ unicus est; in veteri tamen testamento sæpe est compositus ex historia et typo: exempli gratia in his Hoseæ verbis, cap. xi. 1. *cum Matt. ii. 15. ex Ægypto vocavi filium meum: ubi et de populo Israelitico et de Christo puero sensus duplex constare potest.*

Mos in ecclesia scripturas interpretandi extat Nehem. viii. 8, 9. *lebant librum illum Dei explanate, et exponendo sensum dabant intelligentiam per scripturam ipsam: deinde dixit Nehemia (is est legatus regis) et Ezra sacerdos, legis peritus, ac Levitæ docentes populum—.* 2 Chron. xvii. 9, 10. *docuerunt in Jehuda, habentes secum librum legis Jehovæ; et obiverunt omnes civitates Jehudæ, docentes populum—.* Luc. iv. 17. *tunc datus est ei liber Isaïæ prophetæ—.* 1 Cor. xiv. 1, &c. *ambite spiritualia; magis tamen ut prophetetis—.*

Ratio recte interpretandi scripturas utilius quidem a theologis traditur, quam diligentius aut fidelius observatur; linguarum peritia; fontium inspectio; scopi animadversio; locutionis propriæ et figuratæ

distinctio; causarum, circumstantiarum, antecedentium, consequentium consideratio; locorum cum aliis locis comparatio; fidei quoque analogia ubique spectanda est; syntaxeos denique haud raro anomalia non omittenda: exempli gratia, ubi relativum non ad proximum antecedens, sed ad principalius, quamvis remotius, referendum est; 2 Reg. xvi. 2. cum v. 1. *natus viginti annos erat Acha, cum ille* (id est, pater ejus Jothamus) *regnare inciperet*, si ætatem Ezechiaë, qua is regnum iniit, perpendas, cap. xviii. 2. Sic 2 Chron. xxxvi. 9. *cum ille regnare inciperet*, cum 2 Reg. xxiv. 10. Psal. xcix. 6. *Mosem, et Aharonem cum sacerdotibus ipsius*. Joan. viii. 44. *mendax est, et pater ejus*. Postremo, ex iis quæ scripta sunt, nulla consecutaria, nisi necessario plane deducta, sunt admittenda; ne pro iis quæ scripta sunt, ea quæ scripta non sunt credere cogamur, et pro divina doctrina humanas rationes plerumque fallaces, nubem pro vero corpore, amplectamur: iis enim quæ scripta sunt in sacris libris, non iis quæ disputata sunt in scholis, fides obligatur.

Jus interpretandi scripturas, sibimet inquam interpretandi, habet unusquisque fidelium: habet enim Spiritum veritatis ducem, habet mentem Christi: immo alius nemo interpretari cum fructu potest, nisi ipse quoque sibi conscientiaëque suæ idem interpretetur. Hac de re plura sequens caput adjiciet, ubi de populo ecclesiae particularis agetur. Aliis interpretandi publice jus habet is, quemcunque Deus constituit vel apostolum, vel prophetam, vel evangelistam, vel pastorem, vel doctorem, 1 Cor. xii. 8, 9. Eph. iv. 11, 12, 13. id est, dono docendi quicumque est præditus; *omnis scriba cælorum ad regnum instructus*, Matt. xiii. 52. non quem solum homines aut academia constituerunt, et cathedra donarunt; de quibus illud vere dici haud raro queat, Luc. xi. 52, *væ vobis legis interpretibus, quoniam sustulistis clavem cognitionis: ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis*.

Nullum itaque jus habet vel ecclesia ulla visibilis, nedum magistratus, interpretamenta sua conscientiiis hominum pro legibus, id est, fidem implicitam imponere.

Quod si inter eos qui fideles videntur esse de scripturæ sensu non convenit, tolerare alii alios debebunt, donec Deus quod verum sit omnibus revelaverit. Philipp. iii. 15, 16. *quotquot itaque adulti sumus, hoc sentiamus: quod siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus revelabit; attamen in eo ad quod usque pervenimus, eadem incedamus regula, et idem sentiamus.* Sic Rom. xiv. 4. *proprio domino perstat, aut cadit: stabilietur autem.*

Regula itaque fidei et canon scriptura sola est; Psal. xix. 10. *judicia Jehovæ sunt ipsa veritas*; controversiarum etiam judex nisi ea nemo; aut saltem ex ea sibimet quisque cum Spiritu Dei. Nam qui illis Pauli verbis, 1 Tim. iii. 15. *ecclesia Dei viventis, columna et stabilimentum veritatis*, abutuntur ad asserendam visibili ecclesiæ, quoquo modo intellectæ, summam illam interpretandi et judicandi auctoritatem, hoc toto et superiore versu simul inspecto aberrare longissime a veritate comperiuntur. Scripsit hæc Paulus Timotheo, quæ illi pro sacra scriptura essent; *ut sciret*, ex ea scilicet, *quomodo oporteat in domo Dei versari, quæ est ecclesia*, id est, conventus quilibet fidelium: domus ergo Dei, sive ecclesia, regula non erat unde sciret, sed illa sacra scriptura, quam a Paulo acceperat. Et est quidem ecclesia, vel saltem esse debet (neque enim semper est) *columna et stabilimentum*, id est, custos, et sedes, et confirmatrix *veritatis*: verum ut hæc omnia sit, regulam tamen aut judicem hinc esse veritatis et scripturæ non sequitur: siquidem domus Dei non regula sui est, sed regulam a verbo Dei accipit; debetque saltem firmissime retinere. Quid, quod scripta prophetarum et apostolorum, quæ sunt ipsæ scripturæ, fundamenta sunt ecclesiæ. Eph. ii. 20. *superstructi* &c. Ecclesia autem superstructa non est regula aut judex sui fundamenti.

Non tamen scripta esse omnia quæ apostoli ecclesiis tradiderunt, aut, scripta si fuerunt, ad nos pervenisse, videtur ex 2 Joan. 12. *cum multa haberem vobis scribenda, nolui per chartam et atramentum.* 3 Joan. 13. idem. Col. iv. 16. *scriptam Laodicæa vos quoque legatis.*

Ergo hæc cum ad salutem non necessaria, sed utilia tantum existimanda sint, vel ex aliis scripturæ locis, vel, si hoc incertum est utrum fieri possit, non ex pontificum decretis aut conciliorum, multo minus ex magistratuum edictis, sed ex eodem Spiritu, in nobismetipsis per fidem et charitatem agente, petenda sunt. Joan. xvi. 12, 13. *adhuc multa habeo quæ vobis dicam; sed nunc non potestis portare: cum autem venerit ille Spiritus veritatis, dux viæ vobis erit in omnem veritatem.* Sic etiam Petrus ipse monet, *sermoni prophetico attendendum esse, usquedum dies illuxerit, et lucifer exoriatur in cordibus nostris,* 2 Pet. i. 19. id est, lux evangelii, non in charta magis, quam in corde quærenda: 2 Cor. iii. 3. *vos esse epistolam Christi subministratam a nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.* Eph. vi. 17. *machæram Spiritus, quæ est verbum Dei.* 1 Joan. ii. 20. *at vos unctionem habetis a Sancto illo projectam, et nostis omnia.* et v. 27. *nec necesse habetis ut quisquam doceat vos: verum sicut eadem unctio docet vos de omnibus, et verax est, et non mendax, et sicut docuit vos, manebitis in eo.* Sic Paulus quærentibus ex se Corinthiis certis de rebus in quibus scriptura nihil præscripserat, ex Christiano sensu et unctione illa Spiritus, quam acceperat, respondet, 1 Cor. vii. 12. *ego dico, non Dominus.* et v. 25, 26. *de virginibus imperium Domini non habeo; sententiam vero meam dico, ut cui Dominus per misericordiam dederit fidum esse: existimo igitur—* v. 40. *beatior est si ita maneant, secundum meam sententiam: videor autem mihi et ego Spiritum Dei habere:* unde et illos in ejusmodi quæstionibus posse etiam sibimetipsis respondere monet, v. 15. *non est servituti subiectus frater aut soror in causis hujusmodi.* et v. 36. *cæterum si quis sese existimat aliquid indecorum in virginem suam committere, si florem ætatis excedat, et ita debet fieri, quod vult faciat, non peccat.*

Duplicem enim habemus sub evangelio maxime scripturam; externam verbi scripti, et internam Sancti Spiritus, quam is ex promissione Dei in cordibus credentium minime negligendam exaravit; ut supra cap. xxvii. de Evangelio. Isa. lix. 21. *de me autem, hoc erit fœdus meum cum istis, ait Jehova; Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo,*

non recedent ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, ex hoc tempore usque in sæculum. Jer. xxxi. 33, 34. Act. v. 32. nos sumus ei testes horum quæ dicimus, atque etiam Spiritus ille Sanctus quem dedit Deus obedientibus ipsi. 1 Cor. ii. 12. nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, ut sciamus quæ Deus est nobis gratificatus.

Itaque auctoritas fidei externa est in scripturis quidem hodie maxima, et fere prior tempore; interna vero cuique, adeoque summa atque suprema, est ipse Spiritus.

Scriptura enim externa, præsertim novi testamenti, ut de supposititiis nihil dicam, a quibus jam tum cavendum esse monuit ipse Paulus, 2 Thess. ii. 2. *per epistolam tanquam a nobis scriptam*, et iii. 17. *quod est signum*—; scriptura inquam novi testamenti, cum sub custodibus variis male fidendis, ex manuscriptis proinde variis et discrepantibus, varie quoque descripta et excusa demum sit, sæpe corrumpi potuit, et corrupta est: at Spiritum veritatis ducem nemo potest corrumpere, aut hominem spirituales facile decipere: 1 Cor. ii. 15, 16. *spiritualis dijudicat quidem omnia, ipse vero a nemine dijudicatur: quis enim novit mentem Domini, qui instructurus sit eum? nos autem mentem Christi habemus.* et xii. 10. *alii vero discretio spirituum.* Textus corrupti etiam in omnibus fere codicibus exempla sunt Matt. xxvii. 9. ubi ex Jeremia citatur quod in solo Zacharia reperitur, aliaque loca innumera, quæ singulis fere paginis apud editores novi testamenti Erasmus, Beza, aliosque occurrunt.

Fuit quidem legis Mosaicæ sacrosancta olim custos arca fœderis, et post Babylonicam statim captivitatem fidejussores atque custodes sacerdotes, prophetæ, aliique divinitus edocti, Ezra, Zacharia, Malachias, alii, qui sacros libros Dei sacrario et sacerdotibus posteris incorruptos procul dubio tradiderunt, quibus per omnes ætates et summa religio erat ne quid mutaretur, et nulla suspicio quamobrem id facerent: reliqui etiam libri, præsertim historici, quamvis quo auctore, quove tempore sint scripti in dubio sit, quamvis in historia ratio temporum claudicare sæpe videatur, eorum

tamen doctrinæ partem ullam vel nemo vel pauci admodum in dubium vocarunt. Novi autem testamenti multa per sæcula varii, ut ante diximus, varieque corrupti custodes fuere; autographum exemplar præ cæteris nullum quod pro germano asserere possimus. Itaque ex variis codicibus manuscriptis viri docti quod sibi germanissimum est visum ediderunt, Erasmus, Beza, et alii. Quod nescio sane cur factum providentia Dei sit, ut novi testamenti scriptura custodibus tam incertis tamque lubricis commissa fuerit, nisi ut hoc ipsum argumento esset, certiores nobis propositum ducem Spiritum quam scripturam, quem sequi debeamus.

Hoc enim constat etiam, ecclesiam visibilem non semper ab ascensu Christi *columnam* aut *stabilimentum veritatis* extitisse, sed corda fidelium, quæ proprie sunt *domus et ecclesia Dei vivi*, 1 Tim. iii. 15.

Editores certe video et interpretes novi testamenti Græci, cujus prima auctoritas est, non ecclesiæ visibilis, sed manuscriptorum fide ac numero omnia fere ponderare: quorum fides codicum si variat aut vacillat, ipsos quoque editores ambigere necesse est, nec habere quid pro certissimo Dei verbo textuque incorrupto sequantur aut statuunt; ut in historia adulteræ, aliisque nonnullis locis.

Utcunque scripturis generatim et universim quidem creditur, primo propter auctoritatem sive ecclesiæ visibilis sive codicum manuscriptorum; postea vero ecclesiæ, ipsisque codicibus, eorumque singulis partibus, propter auctoritatem totius scripturæ secum collatæ; toti denique scripturæ, propter ipsum Spiritum unicuique fidelium intus persuadentem: quemadmodum et Christo creditum est a Samaritanis primo propter verba mulieris; deinde non tam propter mulieris quam propter ipsius Christi verba coram loquentis, Joan. iv. 42. Sic omnia demum ad Spiritum atque verbum non scriptum, scriptura ipsa teste, referenda sunt.

Qui igitur fidelibus, quorum unusquisque Dei Spiritu regitur, sanctiones quascunque suas et dogmata, sive ecclesiæ sive Christiani magistratus nomine, invitis imposuerit, is non hominibus tantum, verum etiam

ipso facto Spiritui jugum imponit. Quod si ipsi apostoli, concilio etiam convocato cui Spiritus ipse Sanctus præsidebat, divinam ipsam legem velut jugum non ferendum fidelibus imponere noluerunt, Act. xv. 10, 19, 28. *quid tentatis Deum*—, multo minus poterit ecclesia ulla hodierna, quæ præsentiam Spiritus certissimam arrogare sibi non potest, minimeque omnium magistratus, ea vel credenda solum fidelibus imperare, quæ in scriptura vel non reperiuntur, vel humanis duntaxat rationibus, quæ fidem non faciunt, exprimuntur.

Humanæ autem traditiones, sive scriptæ sive non scriptæ, palam prohibentur. Deut. iv. 2. *ne addite ad verbum illud quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo, &c.* Prov. xxx. 6. *ne adjicito ad verba ejus, ut non corripiat te, et efficiaris mendax.* Apoc. xxii. 18, 19. *si quis adjecerit ad hæc, &c. et si quis abstulerit aliquid ex verbis, &c.* Isa. xxix. 13, 14. *estque reverentia eorum erga me, quam præcepto hominum edocti sunt.* Matt. xv. 3, 9. Gal. i. 8. *etiam si nos aut angelus e cælo*—. 1 Tim. vi. 3, &c. *si quis diversam docet doctrinam, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, is inflatus est, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac pugnas de verbis*—. Tit. i. 14. *non attenti Judaicis fabulis et præceptis hominum aversantium veritatem.* 1 Tim. i. 4. *ne attendat fabulis et genealogiis nunquam finiendis, quæ potius quæstiones præbent quam ædificationem Dei quæ est per fidem.* Col. ii. 8. *videte ne quis sit qui vos deprædetur per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum.*

Neque hoc in genere fidendum majoribus aut antiquitati omnino est. 2 Chron. xxix. 6, &c. *nam prævaricati sunt patres nostri*—. Psal. lxxviii. 8, &c. *ac non sint ut majores eorum*—. Ezech. xx. 18. *in statutis patrum vestrorum ne ambuletis*—. Amos. ii. 1. *eo quod spernunt legem Jehovæ, et statuta ejus non observant, seducuntque ipsos mendacia ipsorum, quæ secuti sunt majores ipsorum.* Mal. iii. 7. *inde a diebus majorum vestrorum recessistis a statutis meis*—. Eccles. vii. 10. *ne dixeris, quid est cur dies priores fuerint meliores istis? nam non ex sapientia rogares super hoc.* Et Jeremia

quidem hortatur ut *inquirant in vias antiquas*, sed tamen ut *quæ via bona sit*, eam duntaxat eligant, cap. vi. 16. alioqui idololatriæ plane argumentum hoc est et Pharisaicum et Samaritanum. Jer. xlv. 17, &c. *adolendo rebus cœlestibus, et libando iis libamina, quemadmodum fecimus nos, reges nostri ac principes nostri*—. Matt. xv. 2, &c. *quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum?* cui opponit Christus mandatum Dei, v. 3. *quare et vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram?* et Marc. vii. 8, 9, idem. Joan. iv. 20. *patres nostri in hoc monte adoraverunt*—.

Immo ne matris quidem ecclesiæ venerando nomini attribuere nimium debemus. Hos. ii. 2. *contendite cum matre vestra, contendite, ipsam non esse uxorem meam, et me non esse virum ipsius; ut amoveat scortationes suas*: nisi mysticam duntaxat ecclesiam intelligimus et cœlestem: Gal. iv. 26. *illa vero quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum*.

CAP. XXXI.

DE

ECCLESIIS PARTICULARIBUS.

DE UNIVERSALI VISIBILI ECCLESIA hactenus. PARTICULARIS ECCLESIA est societas fidem profitentium fraterno inter se vinculo speciali conjuntorum, ad ædificationem et communionem sanctorum inter se habendam potissimum accommodata. Act. ii. 42. *perdurabant in doctrina apostolorum, et communicatione, et fractione panis et precationibus.*

Ecclesiæ particularis ministri ordinarii sunt PRESBYTERI et DIACONI.

PRESBYTERI alio nomine EPISCOPI vocantur. Act. xx. 17. *accersivit presbyteros ecclesiæ, cum v. 28. attendite igitur animum ad vos ipsos et totum gregem in quo vos Spiritus Sanctus constituit episcopos ad pascendam ecclesiam Dei.* 1 Tim. iii. 1, &c. idem episcopi et presbyteri munus describitur, nullius præterea ministri nisi diaconi facta mentione. Sic Phil. i. 1. *una cum episcopis et diaconis.* et Tit. i. 5. *ut constituas oppositum presbyteros, sicut ego tibi ordinavi, cum v. 7. oportet episcopum inculpabilem esse.* et 1 Pet. v. 1. *presbyteros qui inter vos sunt precor—pascite Dei gregem qui penes vos est, illius inspectioni operam dantes, sive episcopantes.* In illo denique primo concilio Hierosolymis apostolorum duntaxat et presbyterorum fit mentio, episcoporum nulla, Act. xv. 6. et xvi. 4. iidem igitur fuerint episcopi et presbyteri oportet.

Presbyterorum alii doctrinæ vacabant, alii disciplinæ præerant, nonnulli utroque munere fungebantur. 1 Tim. iii. 2. *aptum ad docendum.* et v. 5. *nam si quis—, quomodo ecclesiam Dei curabit?* et cap. v. 17. *qui bene*

præsunt presbyteri duplici honore digni habentor; maxime qui laborant in sermone et doctrina. Rom. xii. 7, 8. is qui docet, in docendo; qui præest, cum diligentia. 1 Cor. xii. 28. gubernationes. 1 Pet. v. 1. ut supra. Hinc episcopus sive presbyter æconomus Dei vocatur, Tit. i. 7.

DIACONI est proprie ministrare, cum toti ecclesiæ, tum præsertim pauperibus, ægris, hospitibus. Act. vi. 3. *deligite— quos huic usui præficiamus. 1 Tim. iii. 10. deinde ministrent, si sint inculpati. et v. 13. qui bene ministraverint.* Etiam docere ac baptizare: exemplo Philippi diaconi, qui, manente Hierosolymis Philippo apostolo, et Samaritanos ad fidem convertit, et primum conversos, deinde eunuchum Æthiopem auctoritate propria baptizavit, Act. vi. 5. et viii. 1. et v. 12. *quum credidissent Philippo evangelizanti quæ ad regnum Dei et nomen Jesu Christi pertinent, baptizabantur tum viri tum mulieres. et v. 38. ille baptizavit eum.* Unde, ex docendi nempe munere, *evangelista* vocatur Philippus ex septem illis, Act. xxi. 8. Itaque, 1 Tim. iii. 13. *qui bene ministraverint, gradum sibi bonum acquirunt et multam loquendi libertatem per fidem quæ est in Christo Jesu.*

Diaconis viduæ annumerantur. 1 Tim. v. 3, &c. *viduas honora, quæ vere viduæ sunt— usque ad v. 16.*

Electio ministrorum penes populum est. Act. i. 23. *statuerunt igitur duos— et vi. 5. placuit hic sermo toti præsentī multitudinī; et elegerunt Stephanum. et xiv. 23. quum per suffragia creassent per singulas ecclesias presbyteros— et xv. 22. visum est apostolis et presbyteris cum tota ecclesia delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo et Barnaba.*

Probandi autem sunt prius ministri quam admittendi. 1 Tim. iii. 10. *hi etiam explorentur prius; deinde ministrent, si sint inculpati.*

Quales esse debeant cum presbyteri tum diaconi, in epistolis ad Timotheum et Titum copiose docetur; et præsertim 1 Tim. iii. 1, &c. Tit. i. 5, &c.

Comprobatis autem presbyterorum manus imponebantur. 1 Tim. iv. 14. *donum quod in te est, quod datum est tibi per prophetiam cum impositione manuum ordinis seniorum.* et v. 22. *manus cito ne cui imposito.* Quanquam impositio manuum non solum recens admissis presbyteris, sed jamdiu in officio versatis, quoties grave aliquod munus suscipiebant velut benedictio adhibebatur. Act. xiii. 2, 3. *illis sacram suam functionem obeuntibus—: quum jejunassent et orassent et imposuissent eis manus.*

Successionis itaque per se nulla vis est, nulla auctoritas. Act. xx. 29, 30. *ego istud scio, lupos graves non parcentes gregi ingressuros esse ad vos post discessum meum, et ex vobis ipsis orituros qui loquantur perversa, ut discipulos post se abstrahant.* 2 Cor. xi. 13. *nam istiusmodi pseudapostoli operarii dolosi sunt, transfigurantes se in apostolos Christi.*

Ad remunerationem autem ministrorum tam universalis quam particularis cujusque ecclesiæ quod attinet, tametsi hoc par est, et cum per se justum, tum lege Dei et auctoritate Christi ejusque apostoli sancitum, Matt. x. 10. *dignus est operarius alimento suo.* 1 Cor. ix. a v. 7. ad 13. *quis militat propriis stipendiis—?* Gal. vi. 6. *communicet catechumenus, sive is qui instituitur in sermone, cum illo qui eum instituit, omnia bona.* 1 Tim. v. 17, 18. *qui bene præsunt—*, unde et fas est et jus et æquum, et 1 Cor. ix. 14. ab ipso Deo ita provisum *iis qui evangelium annuntiant, ut ex evangelio vivant*; præstabilius tamen est, et ad imitationem perfectius, et ad offensionem omnem ac suspicionem evitandam et ad præclaram in Deo gloriationem illustrius atque pulchrius, ecclesiæ Dei gratuitam navare operam, gratuito etiam, exemplo Domini nostri, ministrare atque servire. Matt. xx. 28. *sicut Filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ministret.* et cap. x. 8. *dono accepistis, dono date.* Act. xx. 35. *meminisse verborum Domini Jesu; quia ipse dixit, Beatius est dare quam accipere.* Idemque suo exemplo Paulus imitandum omnibus ecclesiæ ministris proposuit et commendavit: v. 34, 35. *ipsi nostis usibus meis et iis qui mecum sunt manus istas*

ministrasse: omnino ostendi vobis, oportere sic laborando suscipere infirmos— 2 Thess. iii. 7, 8, 9. *ipsi scitis quomodo oporteat nos imitari: quoniam non inordinate nos gessimus inter vos: neque gratis panem edimus acceptum a quoquam, sed cum labore et ærumna nocte dieque operantes, ne cui vestrum oneri essemus: non quod nobis id non liceat, sed ut nosmetipsos pro exemplo præbeamus vobis ad nos imitandum.* 1 Cor. ix. 15, 18. *ego tamen nullo istorum sum usus: neque vero hæc scripsi, ut ita fiat mihi: nam bonum est mihi mori potius quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat: quæ igitur mihi est merces? ut evangelizando gratuitum constituam evangelium Christi, ut ne abutar jure meo in evangelio.* et 2 Cor. xi. 8. *quum apud vos essem et egerem, non gravavi vos.* et v. 9. *in omnibus me conservavi vobis minime onerosum, et conservabo.* et v. 10. *hæc gloriatio non obstruetur in me.* et v. 12. *quod facio, etiam faciam, ut amputem occasionem iis qui exoptant occasionem, ut in eo de quo gloriantur inveniantur quales et nos.* et cap. xii. 14. *ecce tertio paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis: non enim quæro vestra, sed vos; non enim debent filii parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis.* et v. 17. *num per quemquam eorum quos misi ad vos quæstui vos habui?* et v. 18. *num aliqua in re vos quæstui habuit Titus? nonne eodem spiritu ambulavimus?* et v. 19. *omnia autem hæc, dilecti, propter vestram ædificationem.* Quod si quo tempore in summis angustiis aliquid subsidii ab ecclesiis ultro largientibus accipere coactus est, id ei adeo molestum et grave fuit, ut quasi spoliationis cujusdam reum ipse se facere videatur. 2 Cor. xi. 8. *alias ecclesias spoliavi, accepto ab iis stipendio, ut vobis—*

Sin ad hanc virtutis præstantiam hodierni ministri pervenire non possunt, proximum sane est, ut Dei vocantis divina providentia freti, a benevolentia ac liberalitate ecclesiæ, quam volentes volentem pascunt, potius quam ab edictis magistratuum ea quæ ad vitam opus sunt expectent. Matt. x. 11. *exquirite quis in ea sit dignus, et illic manete.* Luc. x. 7, 8. *manete in ea ipsa domo, edentes et bibentes quæ ab ipsis apposita fuerint: et in quamcunque urbem ingressi fueritis, et*

acceperint vos, edite quæ apponuntur vobis. et xxii. 35. dixit eis, Quando misi vos absque crumena et pera et soleis, numquid defuit vobis? ipsi vero dixerunt, Nihil. 2 Cor. xi. 9. quod mihi deerat, suppleverunt fratres quum venissent e Macedonia. Philipp. iv. 15, &c. nostis et vos, Philippenses, quum initio evangelii proficiscerer e Macedonia, nullam mihi ecclesiam communicasse in ratione dati et accepti, nisi vos solos: nam etiam Thessalonicae semel atque iterum quod mihi opus erat misistis: non quod requiram donum; sed requiro fructum illum exuberantem qui in rationes vestras inducatur: accepi autem omnia et abundo; expletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ a vobis missa sunt, odorem bonæ fragrantiae, hostiam Deo acceptam ac placentem.

Quicquid autem justum est per se et summa ratione debitum, Dei-que præcepto sancitum, non est continuo civili lege a magistratibus imperandum aut cogendum. Debitas fuisse Judæis ab gentibus eleemosynas eodem argumento, iisdem pene verbis ostendit Paulus quibus ecclesiæ ministros docet esse alendos; 1 Cor. ix. 11. cum Rom. xv. 27. *libuit enim iis, inquam, et debitores eorum sunt: nam si spiritualia eorum bona gentibus communicata sunt, debent etiam ipsæ in carnalibus iis ministerio suo adesse:* et tamen eleemosynas esse imperandas aut vi cogendas nemo dixerit. Etenim si moralis duntaxat et civilis gratitudo cogenda non est, quanto minus⁹ ab evangelica vis omnis et coactio remotissima esse debet? quemadmodum et in evangelio annuntiando pecuniæ ratio quam minime debet versari: Act. viii. 20. *pecunia tua tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecuniis acquiri.* Quod si emere evangelium est nefas, quanto magis nefarium est vendere? O vos ergo exigua fide, quorum incredulam vocem sæpius audiivi, “si ecclesiasticos tollis redditus, actum est de evangelio.” Immo vero si vi et pecunia stat Christiana religio atque fulcitur, quid est quamobrem non æque ac Turcarum religio suspecta esse videatur?

Itaque decimas aut stipendium evangelicum pacisci aut exigere, aut vi atque edictis magistratuum impositum gregi extorquere, aut de mer-

⁹ Sensus loci *magis* postulat. Vide quæ notata sunt supra p. 181.

cede ecclesiastica in jus civile ambulare, litemque in foro intendere, ministrorum evangelii non est, sed luporum. Act. xx. 29. *scio lupos graves non parcentes gregi ingressuros ad vos post discessum meum.* et v. 33. *argentum vel aurum aut vestem nullius concupivi:* non ergo exegit, aut exigendum cuivis ministro evangelii censuit. 1 Tim. iii. 3. *non turpis lucri, non pecuniæ cupidum:* quanto minus exactorem? et iterum v. 8. Tit. i. 7. et v. 11. idem. 1 Pet. v. 2, 3. *pascite Dei gregem, qui penes vos est—: neque turpis lucri causa, sed prompto animo.* Certe si homini Christiano vix licet cum adversario de bonis propriis in foro contendere, Matt. v. 39, 40. 1 Cor. vi. 7. quam turpe est hominem ecclesiasticum de decimis, id est, de bonis alienis, quæ vel ex bello, vel ex voto pro libitu cujusque, vel antiquata jam non solum lege verum etiam omnibus illius legis, agrariæ scilicet nobis alienissimæ, causis, olim quidem, idque diverso ministrorum generi debebantur, nunc nemini debentur, cum grege (id quod apud reformatos nusquam nisi apud nos fieri solet) cum grege inquam vel suo vel revera non suo litigare? Si suo, quam avarum ex re sacra tam cupide quæstum facere! si non suo, quam injustum! quam deinde importunum docere velle qui abs te doceri nolit! quam violentum, docendi mercedem exigere ab eo, qui doctorem te respuat; quem tu discipulum quoque nisi lucri causa æque respueres! *mercenarius enim, cujus non sunt oves propriæ, fugit, quia mercenarius est, et non est ipsi cura ovium,* Joan. x. 12, 13. Tales permulti hodie de grege in gregem per causas fere levissimas toties desultant atque fugitant, non tam luporum metu, quam ipsimet lupi, quoties opimioris præda ministerii aliunde ostentatur; et contra atque pastores facere solent, non gregi suo, sed ipsi sibi lætiora subinde pascua sectantur.

Dices, unde ergo vivemus? Unde nam vivetis? unde prophetæ olim atque apostoli, facultatibus propriis, artificio aliquo aut honesto studio, prophetarum exemplo, qui nec ligna cædendi nec domum ipsi suam fabricandi rudes erant, 2 Reg. vi. 2. exemplo Christi, qui et ipse faber fuit, Marc. vi. 3. Pauli, Act. xviii. 3, 4. qui cum in optimis esset artibus ac disciplinis proprio sumptu educatus, non tamen ex evangelio reficiendas esse impensas educationis suæ, ut ministri solent hodierni, clamitabat. Hactenus de ministris.

Pro POPULO autem ecclesiæ, particularis præsertim, ubi disciplina viget, ii sunt habendi, qui neque ullius doctrinæ evangelicæ neque cujusvis doctoris per scripturas et per Spiritum explorandi sunt rudes; ne doctorum quidem omnium simul, etsi ecclesiæ se nomine venditabunt. Matt. vii. 15, 16. *cavete vobis a pseudoprophetis qui veniunt ad vos cum indumentis ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces: a fructibus eorum agnoscetis eos.* et xvi. 6. *videte et cavete a fermento Phariseorum et Sadducæorum,* cum v. 12. *a fermento doctrinæ.* Joan. vii. 17, 18. *si quis voluerit quod ille vult facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar: qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.* Act. xvii. 11. *quotidie examinantes scripturas, an hæc ita se haberent.* 1 Cor. ii. 15. *spiritualis dijudicat quidem omnia.* et x. 15. *ut prudentibus loquor; judicate vos quod dico.* Eph. iv. 14. *ut ne simus amplius pueri, qui fluctuamus et circumferamur quovis vento doctrinæ.* et vi. 14, &c. *state igitur lumbis circumcinctis veritate.* Philipp. iii. 2. *cavete canes, cavete malos operarios, cavete concisionem.* 1 Thess. v. 21. *omnia explorate; quod bonum fuerit retinete.* Heb. xiii. 9. *doctrinis variis et peregrinis ne circumferimini.* Plura vide supra cap. xxi. de intelligentia rerum spiritualium.

Itaque vanis doctoribus delectari non debent. 2 Tim. iv. 3. *erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt, sed auribus prurientes, ipsi sibi secundum illas suas peculiares cupiditates coacervabunt doctores.* 1 Pet. ii. 2. *ut modo geniti infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, ut per illud augescatis.* Nec falsos ferre. Apoc. ii. 2. *novi opera tua et laborem tuum et patientiam, et quod non possis ferre malos; et exploraris eos qui se dictitant apostolos esse et non sunt, et comperisti eos esse mendaces,* cum v. 7. *qui habet aurem audiat quid Spiritus dicat ecclesiis.*

Quæ constat his partibus ecclesia, licet membrorum numero paucorum, integra tamen in sese et perfecta ecclesia existimanda est, quod ad jus summum in sacris attinet; neque mortalium quemquam, neque cœtum ullum aut conventum supra se habet in terris cui jure subjiciatur, cum et scripturas et promissiones, præsentem Christum et præsidem Spiritum, et donorum gratiam apud se precibus impetrandam, æque ac

alius extra se quivis mortalium, aut quævis classis aut synodus, sperare sibi possit. Matt. xviii. 20. *ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum.* Act. xiv. 23. *quum per suffragia creassent per singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum jejuniis, commendarunt eos Domino, in quem crediderant.*

Hinc particulares quæque ecclesiæ, sive in Judæa, ubi nationalis una prius fuit, sive quacunque in regione, merito ecclesiæ dicuntur. 2 Cor. viii. 1. *ecclesiis Macedonum.* Gal. i. 2. *ecclesiis Galatiæ.* et v. 22. *ecclesiis Judææ.* 1 Thess. ii. 14. idem. Apoc. i. 4. *septem ecclesiis quæ sunt in Asia.* Immo quamvis paucorum singulæ sint. Rom. xvi. 5. *ecclesiam quæ est in domo eorum.* 1 Cor. xvi. 19. idem. Col. iv. 15. *ecclesiam quæ in domo illius est.* Philem. 2. *ecclesia quæ domi tuæ est.*

In quo differt ecclesia particularis synagoga Judaica; quæ quamquam cœtus particularis et religiosus quidem erat, ecclesia tamen particularis non erat; cultus enim Dei totus et integer non potuit in synagoga rite celebrari, propterea quod sacrificia et cæremoniæ in templo solo erant obeundæ: nunc autem quicquid ad cultum Dei et fidelium salutem, quicquid denique ad constituendam ecclesiam pertinet, id omne potest in ecclesia particulari, intra privatos parietes, in cœtu fidelium non ita magno, recte atque ordine fieri. Immo ejusmodi ecclesia justo numerosior, dum pastorum avaritiæ consulit, fructu conveniendi magna ex parte ipsa sese frustratur.

Quocirca Judæos et proselytas ex toto orbe terrarum religionis causa Hierosolymas oportebat proficisci, Act. ii. 5, &c. et viii. 27. propterea quod eo tempore una duntaxat sive nationalis sive universalis ecclesia Judaica erat, particulares vero nullæ: nunc nationalis nulla est, particulares vero sunt multæ, suis in se numeris omnes absolutæ, divino jure ac potestate pares, quæ quasi partes quædam similes et homogeneæ æquali inter se vinculo conjunctæ unam constituunt ecclesiam catholicam; neque necesse habet earum una ab altera quidquam petere quod ipsa apud se non habeat.

Possunt tamen ecclesiæ particulares inter se fraterno more atque consensu consilia communicare, et in commune agere quæ universæ ecclesiæ ex re fore crediderint. 2 Cor. viii. 19. *suffragiis delectus est ab ecclesiis socius peregrinationis nostræ.* et cap. i. 24. *non quod dominemur vestræ fidei, sed quod adiutores simus gaudii vestri.* 1 Pet. v. 3. *neque ut dominantes cleris.*

Conciliorum vestigium in scriptura nullum reperio: nam quod extat Act. xv. 2, &c. oraculum potius dicendum est ab inspiratis apostolis petatum, ad quos in re dubia recurrebatur tanquam ad summos controversiarum disceptatores, nulla dum existente evangelii scriptura. Aliud longe nunc est concilium hodiernum episcoporum aut presbyterorum, qui et inspirati præ aliis non sunt, et scripturis auctoritate minores, nec præter cæteros erroribus immunes, ut qui pro certo dicere non possint, *visum est Spiritui Sancto ac nobis*, sicut illi Act. xv. 28. et tamen jura ecclesiis imponendi jus sibi sumere audent, suisque decretis ut pareant cæteri omnes postulare: et tamen in illa synodo Hierosolymitana fidelium tota multitudo interfuit, suffragia contulit, Act. xv. 12, 22, 23. Quod si fraternum admonendi officium præstitisse satis habent, nemo aspernatur.

Adversantur ecclesiæ cum hæretici tum hostes profani.

Hæretici vel suoapte ingenio pravo, Philipp. i. 16. *alii per contentionem Christum non caste annuntiant*—: vel cum ecclesiæ jugum aliquod non necessarium imponitur, Matt. ix. 16. *illud enim ipsius supplementum tollit aliquid ex illo vestimento, et fit pejor fissura.* Et tamen hæreticorum usus aliquis: 1 Cor. xi. 19. *oportet enim etiam hæreses inter vos esse, ut qui probi sunt manifesti fiant inter vos.*

Hostes ecclesiæ varii sunt, quibus tamen omnibus interitus denuntiatur, Psal. cxxxvii. 7, 8, 9. *recordare Jehova contra Edomæos: gens Babylonica vastanda, beatus sit qui rependet sibi*—. Jer. xxx. 16. *quicunque consumunt te, consumentur*—. et l. 29, 30. *promulgate conve-*

nire in *Babyloniā* amplissimos, omnes qui tendunt arcum—. et v. 34. *vindex eorum fortis*—. et cap. li. 11. *ultio Jehovæ est ultio templi ejus*—. et v. 24. *jam rependam Babyloni*—. et v. 34. *exedit me, quatit me Nebuchadnezzar*—. et v. 49. *Babyloni cadendum est, o confossi Israelis*—. Ezech. xxv. 3, &c. *eo quod dicis, Euge, de sanctuario meo*—. et xxviii. 24. *ita non amplius erit domui Israelis spinus dolorificus*—. et xxxv. 5, &c. *eo quod tibi est inimicitia perpetua*—. Joel. iii. 2, &c. *deducam eas in convallem Jehosaphati*—. Amos. i. 3, &c. *propter tres defectiones Damasci*—. Hobad. 10, &c. *propter violentiam in fratrem tuum Jacobum*—. Mic. iv. 13. *surge et tritura, filia Sionis*—. Zech. xii. 3, &c. *disponam Hierosolymas velut lapidem onerosissimum omnibus populis*—. Apoc. xix. 2. *vindicavit sanguinem servorum suorum ex manu ejus*.

Magnus ille ecclesiæ hostis *antichristus* dicitur; ex ecclesia etiam oriundus: de quo 2 Thess. ii. 3, &c. *homo ille peccati, sese opponens et efferens supra quicquid dicitur Deus aut numen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum*—. 1 Joan. ii. 18, &c. *etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: e nobis egressi sunt*—. et iv. 3. *quicumque spiritus non profitetur Jesum Christum in carnem venisse, ex Deo non est, sed hic est ille spiritus antichristi, quem audistis venturum fuisse*. et 2 Joan. 7. *multi impostores ingressi sunt in mundum, qui non profitentur Jesum Christum venisse in carne: hic ille est impostor et antichristus*. et Apoc. pene tota a cap: xiii.

Hostium ecclesiæ doli et persecutionum genera varia sunt. Num. xxxi. 16. *en ipsæ fuerunt filii Israelis ex sermone Bilcami quæ suppeditarunt*—, cum Apoc. ii. 14. Nehem. vi. 6, &c. *istam prophetiam indixerat mihi, quia Tobia et Sanballat mercede conduxerant eum*. Ezræ iv. 12, &c. *urbem ipsam rebellem et malam*—. Nehem. ii. 19. idem. Esth. iii. 8. *est populus quidam dispersus ac dissipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui, quorum jura diversa sunt a jure omnium populo-*

rum, jura autem regis non exsequuntur—. Jer. xxvi. 8. *prehenderunt eum sacerdotes—*. et xxix. 26. *Jehova disposuit te sacerdotem in loco Jehoiadæ sacerdotis—: ut ponas eum in cippo aut in scapha—*. Amos. vii. 10, 13. *tunc misit Amasia sacerdos—*. Matt. v. 10, 11. *beati quos persequuntur homines—*. et x. 25. *si ipsum patremfamilias Beelzebulem vocarunt, quanto magis domesticos ejus*. Gal. iv. 29. *quemadmodum tunc is qui secundum carnem genitus fuerat, persequebatur—*. Heb. xi. 36, &c. *alii rursus ludibria et flagella sunt experti—*.

Itaque fuga persecutionis et præcipitur, et exemplis comprobatur: Eliæ, 1 Reg. xix. 3. Josephi, Matt. ii. 13. et x. 16, 17. *ecce mitto vos ut oves in medium luporum—: cavete vobis ab hominibus; tradent enim vos—*. et v. 23. *quum persequentur vos in ea urbe, fugite in aliam*. Christi, Matt. xii. 15. Luc. iv. 30. Joan. viii. 59. et xi. 54. *discipulorum*, Act. viii. 4. Pauli et Barnabæ, cap. xiv. 6. 2 Cor. xi. 32, 33. *Damasci—*. Apoc. xii. 6. *mulier vero fugit—*. et v. 14. *datæ sunt mulieri alæ—*.

Nisi non fugisse gloriæ Dei magis conducat. Sic Paulus, Act. xxi. 13. *non solum vinciri, sed et mori paratus sum—*.

Persecutionum solatia sunt. Matt. x. 32. *quisquis agnoscet me coram hominibus, agnoscam et ego eum—*. Luc. xii. 4, 5, &c. *ne metuite vobis ab iis qui interimunt corpus—*. et xxi. 18, 19. *sed pilus capitis vestri non peribit—*. Joan. xv. 18, 19, 20. *si mundus vos odit, scitis me prius quam vos illis odio habitum—*. Act. v. 41. *gaudentes— quod digni habiti sunt—*. Rom. viii. 35, &c. *num persecutio—?* 2 Cor. iv. 8, 9. *persecutionem patimur, at in ea non deserimur—*. Philipp. ii. 17. *si pro libramento offerar—*. 2 Tim. iii. 12. *omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*. 1 Pet. iv. 14. *si conviciis afficimini in nomine Christi, beati estis—*. et v. 16. *si ut Christianus, ne pudeat*.

Et compensatio. Marc. x. 30. *centuplicia—*. Luc. vi. 23. *ecce enim merces vestra multa est in cælis—*. Rom. viii. 18. *reor minime dignas*

esse præsentis temporis perpressiones—. 2 Thess. i. 6, 7. iis qui affligunt vos, afflictionem, vobis vero qui affligimini, relaxationem—. Heb. x. 34. ut qui sciretis vos habere apud vos potiore substantiam in cælis. et v. 36. ut reportetis promissionem illam. et xi. 26. intuebatur enim in præmii retributionem.

CAP. XXXII.

DE

DISCIPLINA ECCLESIASTICA.

ECCLESIAE particularis commune vinculum est DISCIPLINA ECCLESIASTICA.

Ea est ecclesiae consensio ad vitam ex doctrina Christiana recte instituendam, omniaque in coetibus decenter atque ordine facienda. Rom. xii. a v. 4. ad finem capitis. Eph. iv. 1, 2, 3. *precor vos ego vinctus in Domino, ut ambuletis sicuti convenit vocationi qua vocati estis, cum omni animi submissione et lenitate, cum irae cohibitione, sustinentes alii alios per charitatem, studentes conservare unitatem Spiritus per connexum pacis.* Col. iii. 16. *sermo Christi inhabitet in vobis copiose cum omni sapientia, docendo et commonefaciendo vos mutuo psalmis et hymnis et cantionibus spiritualibus, cum gratia canendo in vestro corde Domino.* 1 Thess. iv. 18. *consolamini alii alios istis sermonibus.* Heb. iii. 13. *exhortamini alii alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus.* et x. 24. *observemus alii alios, ut nos acuamus ad charitatem et bona opera.* 1 Cor. xi. 17, 18. *ut vos non laudem, quod videlicet non cum emolumento, sed cum detrimento convenitis: primum enim, cum convenitis in ecclesia, audio dissidia inter vos esse—.* 1 Cor. xiv. 40. *omnia decenter et ordine fiant.* Col. ii. 5. *etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens, et cernens vestrum ordinem et soliditatem vestrae in Christum fidei.*

In ecclesiis particularibus constituendis prudenter et pie solennis renovatio foederis fieri solet; quemadmodum et in reformatione ecclesiae antiquae saepe fieri solebat. Deut. xxix. 1. *haec sunt verba foederis quod praecipit Jehova Mosi ut pangeret cum filiis Israelis in terra Moabitarum,*

præter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo. Sic sub Asa, Ezra, Nehemia et aliis.

Necnon ut quisque se particulari ecclesiæ adjungit, quasi inito fœdere spondere Deo et ecclesiæ solenniter debebit, se, quantum in se est, omnia illa præstiturum et erga Deum et erga ecclesiam, quæ et ad sui et ad fratrum ædificationem pertinent. Et hoc proprie in baptismo fieri debuerat, quæ est cujusque, non infantis, sed adulti introductio in ecclesiam.

Et quia fere fit, ut plerique sedem ac domicilium sæpe mutant, ideo toties iteranda hæc sponsio erit, quoties quis ab una particulari ecclesia in alteram se transfert; nisi erit ab alia ecclesia orthodoxa testimonio amplissimo commendatus: neque enim aliud videtur posse satis disciplinam stabilire, ne sensim diffuat et dissolvatur.

Mos cœtuum habendorum non ex hodierna consuetudine retinendus, sed ex apostolorum institutis restituendus est; ubi non unus, isque mercede conductus, jus omne verba faciendi e superiore loco solus occupabat, sed unusquisque fidelium, pro donis sibi concessis, vices obtinebat suas loquendi, prophetandi, docendi, hortandi, et infirmissimus quisque interrogandi et consulendi seniores et doctiores. 1 Cor. xiv. 26, &c. *quoties convenitis, quisque vestrum*—.

Quem morem ab Judaica synagoga imitati apostoli, in ecclesiis retinuerunt. Luc. ii. 46. *audientem eos, et eos interrogantem.* et iv. 16. *surrexit ut legeret*— et alibi quoties in synagoga vel etiam in templo Christus docuisse perhibetur: Matt. xxvi. 55. Joan. vii. 14. facta enim est Christo ista potestas ab Judæis non ut Christo, sed ut cuilibet donis prædito: sicuti et apostolis: Act. xiii. 5. *annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Judæorum*— et v. 15. *post lectionem legis et prophetarum miserunt præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite:* etenim præfecti synagogæ constituti sunt, qui omnia moderarentur: Marc. v. 22. *unus ex archisynagogis.* Luc. viii. 41.

præfectus synagogæ. et xiii. 14. *archisynagogus indignans, quod—.* Act. xiii. 15. *ut supra, et alibi.*

Mulieres autem tacere in ecclesia jubentur. 1 Cor. xiv. 34, 35. *mulieres vestræ in conventibus sileant; nec enim permissum est iis ut loquantur, sed ut subditæ sint, sicut et lex dicit: (nempe Gen. iii. 16.) quod si quid discere volunt, domi suos viros interrogent; nam turpe est mulieribus in ecclesia loqui.* 1 Tim. ii. 11, 12. *mulier cum silentio discito, cum omni submissione: mulieri vero docere non permitto, neque auctoritatem usurpare in virum, sed ut sit in silentio.*

Administratio disciplinæ *potestas clavium* dicitur; quæ non Petro soli, aut sub eo nomine cuiusvis pastori mandatur, sed omni ecclesiæ particulari, membrorum quamvis paucorum. Matt. xvi. 19. *tibi dabo claves regni cælorum; et quicquid ligaveris in terra, erit ligatum in cælis, cum cap. xviii. 17, 18, 19, 20. dic ecclesiæ—: amen dico vobis, quæcunque ligaveritis in terra, erunt ligata in cælo; et quæcunque solveritis in terra, erunt soluta in cælis: rursum dico vobis, si duo ex vobis consenserint in terra de omni re quam petierint, fiet iis a Patre meo qui in cælis est: ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorum.* Joan. xx. 22, 23. *quum hoc dixisset, inhalavit et dixit iis, Accipite Spiritum Sanctum: si quorum remiseritis peccata, remittuntur iis; si quorum retinueritis, retenta sunt.* 1 Cor. v. 4. *vobis et meo spiritu.* et 2 Cor. ii. 7, 8. *vos condonetis—: quapropter precor vos ut ratam faciatis in illum charitatem.* Apoc. iii. 7, 8. *hæc dicit sanctus et verax ille, qui habet clavem Davidis; qui aperit, et nemo claudit; et claudit, et nemo aperit: ecce posui in tuo conspectu ostium apertum, nec quisquam potest illud claudere.*

Versatur autem disciplinæ administratio, 1^m. in suscipiendis leniterque tractandis infirmis aut lapsis. Rom. xiv. 1. *cum qui fide est infirmus assumite; non tamen ad altercationes disputationum.* Gal. vi. 1. *fratres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales reconcinate hujusmodi hominem cum spiritu lenitatis; considerans unusquisque temetipsum, ne et tu tenteris.* Matt. ix. 16. *nullus indit panniculum novum*

in vestimentum vetus: illud enim ipsius supplementum tollit aliquid ex illo vestimento, et fit pejor fissura. Joan. xvi. 12. *adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.* 1 Thess. v. 14. *consolamini eos qui pusillo animo sunt, sublevate infirmos.* Judæ 22, 23. *alios quidem habito delectu commiseramini—.* Eorum causa facta sunt ab apostolis decreta illa temporaria; Act. xv. et Paulus Timotheum circumcidit, Act. xvi. 3. et purificavit se in templo, cap. xxi. 26.

Tum in componendis fratrum dissidiis. Matt. xviii. 17. *quod si neglexerit te audire, dic ecclesiæ.*

In iis qui gravius offendunt monendis vel palam reprehendis. 1 Tim. v. 20. *eos qui peccant, in conspectu omnium argue—.* Tit. iii. 10. *hæreticum hominem post unam et alteram admonitionem admittere recusa.* 1 Cor. iv. 21. *cum virga veniam ad vos, an cum charitate, et spiritu lenitatis?* et 2 Cor. ii. 6. *sufficit istiusmodi homini ista increpatio a pluribus illis profecta.* 1 Thess. v. 14. *admonete inordinatos.* 1 Tim. v. 1, &c. *seniorem ne increpato—.* 3 Joan. 10. *si venero, memoriam renovabo ipsius facinorum quæ facit—.*

In inmorigeris a communione segregandis. Rom. xvi. 17. *precor vos, fratres, ut observetis dissidiorum et offendiculorum auctores contra doctrinam quam vos didicistis, et declinetis ab eis.* 1 Cor. v. 11. *cum ejusmodi ne comeditote.* 2 Thess. iii. 6. *denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subducatis vos ab omni fratre qui inordinate ambulat, et non ex tradita doctrina quam accepit a nobis.* et v. 14. *si quis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate, et ne commercium habete cum eo, ut erubescat.* 2 Joan. 10, 11. *si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum domum, nec ave ei dicite: qui enim dicit ei ave, communicat operibus ejus malis.* Apoc. ii. 14. *sed habeo adversum te pauca, quod habeas istic qui teneant doctrinam Balaam—.*

Vel etiam ejiciendis; ad conservationem tamen eorum si resipiscant, non ad interitum: et more quidem synagogæ, Joan. ix. 22, 34. et xii. 42.

Matt. xviii. 17. *quod si ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut qui est ethnicus et publicanus.* 1 Cor. v. 5. *hujusmodi homo tradatur Satanæ,* (id est, rursus mundo, qui extra ecclesiam cum sit, Satanæ regnum est) *ad exitium carnis, ut spiritus salvus sit die illo Domini Jesu.* 2 Cor. ii. 7, 8. *ut e contrario potius vos condonetis, eumque consolemini, ne quo modo redundante tristitia absorbeatur vir ejusmodi—.* et xiii. 10. *propterea hæc absens scribo, ne præsens præcisa severitate utar, ex auctoritate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.* 2 Thess. iii. 15. *neque ut inimicum ducite, sed admonete ut fratrem.* 1 Tim. i. 20. *quos tradidi Satanæ, ut castigati discant non blasphemare.* Apoc. ii. 2. *novi patientiam, et quod non possis ferre malos.*

Sunt tamen qui insanabiles merito habentur. 1 Cor. xvi. 22. *si quis non amat Dominum Jesum Christum, esto anathema, maran-atha:* qua voce ad judicium terribile venientis Domini reus insanabilis rejicitur. 1 Joan. v. 16. *est peccatum ad mortem; non pro illo dico ut roget.*

Inter potestatem civilem et ecclesiasticam hæc intersunt: 1^m. in ditione civili est quivis homo; in causis nimirum civilibus: Rom. xiii. 1. *omnis anima potestatibus sublimioribus subjecta esto:* in ditione ecclesiastica tantum ecclesiæ membra; idque in causis tantummodo ad religionem spectantibus, poenisque duntaxat ecclesiasticis, id est, duntaxat internis: Matt. xviii. 15, 16. *si peccaverit in te frater tuus, dic ecclesiæ—: si ecclesiam—, sit tibi velut qui est ethnicus et publicanus.* Joan. viii. 11. *nec ego te condemno.* 1 Cor. v. 11, 12, 13. *nunc scripsi vobis ne commisceamini—: si quis frater nominatus sit scortator—; cum ejusmodi ne comeditote: quid enim mea interest de extraneis judicare—?* 2do. in illa ditione sunt corpus et facultates externæ tantum; in hac facultates duntaxat animi, et in hac quidem sola: Luc. xii. 14. *quis me vobis judicem aut partitorem præfecit?* Act. v. 4. *nonne si servasses—?* 1 Cor. vi. 4. *itaque si judicia habeatis de iis quæ ad hujus vitæ usum pertinent, eos qui nullo loco habentur in ecclesia, eos, inquam, in subselliis collocate.* et 2 Cor. x. 3, 4. *in carne ambulantes, non secundum carnem militamus: arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt—.* Jacob. iv. 12. *unus est legislator qui potest servare*

et perdere: tu quis es qui damnas alium? immo hortatur nos apostolus ne quid in religione imperari nobis ab hominibus sinamus; 1 Cor. vii. 23. pretio empti estis; ne fiat is servi hominum. 3to. in illa resipiscentibus etiam pœna irrogatur; in hac resipiscentibus quibuscunque gratia conceditur; Joan. viii. 7. quum perseverarent eum interrogare, dixit ad eos, qui vestrum immunis est—.

Potestas ecclesiæ contra disciplinæ contemptores permagna et potentissima est. 2 Cor. x. 4, &c. *arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed divinitus valida ad destructionem munitionum, ratiocinationes evertendo, omnemque sublimitatem quæ sese extollit adversus cognitionem Dei, et in captivitatem redigendo omnem cogitationem ad obediendum Christo, et paratum habendo quo ulciscamur omnem inobedientiam.*

Derogant itaque multum potestati ecclesiæ atque diffidunt, qui vi et armis magistratuum opus esse ad regendas ecclesias putant.

CAP. XXXIII.

DE

GLORIFICATIONE PERFECTA;

UBI DE

SECUNDO CHRISTI ADVENTU,

ET

RESURRECTIONE MORTUORUM,

HUJUSQUE MUNDI CONFLAGRATIONE.

DICTUM est supra capite xxv^{to}. de GLORIFICATIONE NOSTRA INCHOATA in hac nempe vita: dicendum nunc postremo est de GLORIFICATIONE PERFECTA in sempiterno tandem ævo perficienda.

Hujus ante legem typus fuit Enochus cœlo receptus, Gen. v. 24. et Elias, 2 Reg. ii. 11.

Ea perfici demum et consummari incipit ab adventu secundo Christi ad mundum judicandum, et resurrectione mortuorum. Luc. xxi. 28. *quum hæc fieri incipient, sursum respicite et attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.* 2 Thess. i. 7. *vobis vero qui affligimini, relaxationem nobiscum, in revelatione Domini Jesu de cœlo.*

DE ADVENTU DOMINI AD JUDICIUM, quo is cum sanctis angelis suis mundum judicaturus est, prædictum est, primum ab Enocho et prophetis, deinde ab ipso Christo et apostolis. Judæ 14, 15. *prophetavit etiam de istis septimus ab Adamo Enochus, dicens, ecce venit Dominus cum sanctis millibus suis, ut ferat judicium adversus omnes, et redarguat quicumque*

ex ipsis sunt impii, de factis omnibus quæ impie patrarint, deque omnibus duris quæ locuti fuerint adversus ipsum peccatores impii. Dan. vii. 22. *usquedum veniret antiquus dierum, et iudicium daretur sanctis—.* Matt. xxv. 31. *quum venerit Filius hominis cum gloria sua, et omnes sancti angeli cum eo.* Act. i. 11. *hic Jesus qui—, ita veniet quemadmodum spectastis eum proficiscentem in cœlum.* et x. 42. *eum esse qui definitus sit a Deo iudex vivorum ac mortuorum.* et xvii. 31. *eo quod statuit diem, quo juste iudicaturus est orbem terrarum per eum virum quem definiit—, illo ex mortuis suscitato.* 2 Thess. i. 7, 8. *in revelatione Domini Jesu de cœlo cum angelis suis potentibus.*

Diem et horam adventus Christi solus Pater novit. Matt. xxiv. 36. Marc. xiii. 32. *de die illo ac hora nemo novit—.* Act. i. 7. *non est vestrum nosse tempora sive opportunitates quas Pater in sua ipsius auctoritate statuit.* Dan. xii. 8, 9. *dixi, Domine mi, quis finis futurus istorum? Et ille, abi, inquit, Daniel; nam occlusæ sunt et obsignatæ hæ res usque ad tempus determinatum.* Poterit etiam hac de re legi utilissimus liber Zanchii de fine sæculi, tom. vii.

Erit itaque repentinus. Matt. xxv. 6. *media autem nocte clamor ortus est dicentium, ecce, sponsus venit, exite in occursum ejus.* Luc. xvii. 26, &c. *prout in diebus Noæ—; et ut in diebus Lot—.* et xxi. 34, 35. *cavete vobis ne quando—, et repente vobis superveniat dies ille: nam ut laqueus invadet in omnes qui habitant in superficie totius terræ.* 1 Thess. v. 2, 3. *scitis diem illum Domini, ut fur nocte, ita venturum esse: quum enim dicent, pax et securitas, tunc repentinum eis imminet exitium—.*

Signa tamen quædam a Christo et apostolis sunt tradita, quæ de adventu ejus nos admoneant. Matt. xxiv. a v. 3. ad v. 27. cum Marc. xiii. et Luc. xxi. Signa autem illa communia sunt vel propria.

Communia sunt, quæ excidium Hierosolymitanum veluti typum adventus sui et adventum ipsum communiter prænuntiant: cujusmodi sunt pseudoprophetæ, pseudochristi, bella, terræ motus, persecutiones, pestis,

fames, fidei et charitatis imminutio ad hunc usque diem, Matt. xxiv. a v. 3. ad v. 27. 2 Tim. iii. 1, &c.

Propria sunt, securitas atque impietas extrema, et universa prope defectio. Luc. xviii. 8. *Filius hominis cum venerit, num reperturus est fidem in terra?* 2 Thess. ii. 3. *non adveniet dies Christi, quin venerit defectio prius*—. 1 Tim. iv. 1.

Secundo, antichristi revelatio, et per spiritum oris Christi abolitio. 2 Thess. ii. 3. *et revelatus fuerit homo ille peccati, filius ille perditionis*—. et v. 8. *et tum revelabitur exlex ille, quem Dominus absumet spiritu oris sui, et evanescere faciet illo suo illustri adventu*.

Signum aliud huc referunt nonnulli, vocationem universam non Judæorum solum, sed etiam Israelitarum. Isa. xi. 11, 12. *erit enim tempore illo, ut adhibeat Dominus secundo manum suam*—. et xiv. 1, &c. *miserebitur Jehova Jacobi, et eliget rursus Israelitas, quos reponat*—. et xxvii. 14, 15. *excutiet Jehova inde a fluxu illius fluminis usque ad*—. Jer. iii. 7. *revertere, aversa Israel*—. et v. 13. *temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Israelis*—. et xxx. 3. *reducam captivam multitudinem populi mei Israelis et Jehudæ*—. et xxxi. 5. *adhuc conseras vineas in montibus Samariæ*—. et v. 36, &c. *si amovebuntur statuta ista a conspectu meo*—. et cap. xxxiii. 7. *reducam captivam multitudinem Jehudæ captivamque multitudinem Israelis*—. Ezech. xx. 41, 42. *et experiemini me esse Jehovam, cum reduxero vos*—. et xxxvii. 21, 22. *et efficiam eos gentem unam in illa terra*—. Hos. iii. 5. *postea reversi Israelitæ*—. Amos. ix. 14, 15. *et reducam captivam multitudinem populi mei Israelis*—. Zech. viii. 23. *erit diebus illis quum prehendent decem homines*—. et xii. 4, &c. *die illo, dictum Jehovæ, percutiam omnem equum*—. Itaque reduces Judæi, Ezræ vi. 17. *obtulerunt hircos lactentes in peccata pro toto Israele duodecim, pro numero tribuum Israelis*; utpote quas Deus omnes adhuc pro suis habebat; etsi in hunc usque diem ex captivitate nondum reduces. Luc. xxi. 24. *Jerusalem conculcata erit a gentibus, donec impleantur tempora gentium*. Rom. xi. 12, 13. *quod si offensa eorum est*—, quanto magis ple-

nitudo ipsorum? et v. 15. nam si abjectio eorum—, quæ erit assumptio? et v. 25. nolim enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc—; obdurationem ex parte Israel evenisse, tantisper dum—: et ita totus Israel servabitur.

Adventus Christi erit tardus. 2 Thess. ii. 1, 2, 3. rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi et nostri ad eum aggregationem, ne cito a mente dimoveamini, neque per spiritum neque per sermonem neque per epistolam tanquam per nos scriptam, quasi instet dies ille Christi; ne quis vos seducat ullo modo: non enim adveniet dies Christi, quin venerit—. 2 Pet. iii. 3, 4, &c. venturos extremis diebus irrisores—, dicentes, ubi est pollicitatio adventus ejus—? ad finem capitis: ubi et ratio redditur cur diem adventus sui differat Dominus.

Erit illustris. Matt. xxiv. 27. sicut fulgur exit ab oriente, et apparet usque ad occidentem, ita etiam erit adventus Filii hominis. et v. 30. videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potentia et gloria multa. Luc. xxi. 27. idem. Matt. xxv. 31. quum venerit Filius hominis cum gloria sua, et omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit in throno gloriæ—. 1 Thess. iv. 16. nam ipse Dominus cum hortationis clamore, cum voce archangeli, et cum Dei tuba descendet e cælo. et 2 Thess. i. 10. quum venerit, ut glorificetur in sanctis suis, et admirandus fiat in credentibus omnibus die illo. Tit. ii. 13. expectantes beatam illam spem, et illustrem adventum gloriæ magni Dei ac servatoris nostri Jesu Christi. Judæ 14. ecce, venit Dominus cum sanctis millibus suis.

Erit terribilis. Isa. lxvi. 15, 16. nam ecce, Jehova cum igne venturus est et curribus suis similibus turbini, ad reddendum cum excandescencia iram et increpationem suam cum flammis ardentibus. et cap. xiii. 9, 10. cum Matt. xxiv. 29, 30. statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, nec edet luna splendorem suum, et stellæ cadent de cælo, et potestates celorum concutientur. Marc. xiii. 24, 25. idem. Luc. xxi. 25, 26. tunc erunt signa in sole et luna et stellis, et in terra anxietas gentium consilii inopia, resonante mari et salo, exanimatis hominibus præ metu—. 2 Thess. i. 7, 8. in revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis suis potentibus, cum

igne flammante—. Apoc. vi. a v. 12. ad finem capitis: *et ecce, terræ motus magnus*—, *et reges terræ, et optimates, et divites, et tribuni*— *occultarunt se in speluncis et in petris montium*—.

Adventum Christi secundum sequitur mortuorum resurrectio et iudicium extremum.

RESURRECTIO MORTUORUM non sub evangelio primum credita est. Job. xix. 25, 26, &c. *equidem ego novi redemptorem meum vivere, et posteriorem super pulverem resurrecturum: et postquam vermes confoderint istud, evigilante me, tunc carne mea me visurum esse Deum*. Psal. xvi. 10, &c. *non es derelicturus animam meam in sepulchro*—. et xvii. 14, 15. *ab hominibus e mundo, quorum portio est in hac vita*—. et xlix. 15, 16. *tanquam pecudes, in sepulchro dispositos mors depascet eos, donec*—. Isa. li. 6, &c. *cælos velut fumum*—; *salus vero mea in sæculum erit*. et xxvi. 19. *reviviscunt tui mortui, cadavera quæque mea resurgunt: expergiscimini, inquis, et cantate, qui inhabitatis pulverem*—. Zech. iii. 7. sic ait *Jehova exercituum, si*—, *utique disponam tibi qui ambulent inter adstantes istos*. Dan. xii. 2. *tandemque multi ex dormientibus in pulverulenta terra expergiscentur; hi ad vitam æternam, illi ad opprobria et contemptum æternum*. Hos. xiii. 14. cum 1 Cor. xv. 54. *e potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ubi sunt pestes tuæ, o mors? ubi exitium tuum, o sepulchrum?* Act. xxiv. 15. *et spem habeam in Deo, fore, quam etiam ii ipsi expectant, resurrectionem mortuorum, tum justorum tum injustorum*. et xxvi. 6, 7, 8. *ob spem promissionis factæ patribus nostris a Deo, sto in iudicium vocatus: quid? incredibile judicatur apud vos quod Deus mortuos suscitet?* Heb. xi. 10. *expectabat enim civitatem illam habentem fundamenta, cujus artifex et conditor est Deus*.

Deinde sub evangelio, testante Christo. Matt. xii. 41. *Ninevitæ resurgent in iudicio cum gente ista*—. Joan. v. 28, 29. *veniet hora quum omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus: et prodibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerint, in resurrectionem condemnationis*. et vi. 39, 40. idem. et 1 Cor. vi. 14. idem. et

xv. 52. *canet tuba, et mortui excitabuntur incorrupti.* et 2 Cor. iv. 14. *scientes fore, ut qui suscitavit Dominum Jesum, nos quoque per Jesum suscitet, et sistat vobiscum.* 1 Thess. iv. 14. idem.

Testimoniis hisce de resurrectione rationes quoque accedunt: 1^m. quia Dei fœdus morte non dissolvitur. Matt. xxii. 32. *Deus non est Deus mortuorum, sed viventium.* 2do. *si resurrectio non est futura, ne Christus quidem adhuc resurrexit,* 1 Cor. xv. 13, 20. et v. 23. *unusquisque suo ordine; primitiæ Christus, postea qui sunt Christi, in adventu ipsius.* Joan. xi. 25. *dixit ei Jesus, ego sum resurrectio et vita.* 3^{tio}. *justi essent omnium miserrimi, impii beatissimi, quorum portio in hac vita longe opimior est; quod divina providentia ac justitia plane indignum foret:* 1 Cor. xv. 19. *si in hac solum vita speramus in Christum—* et v. 30, 31, 32. *cur etiam nos periclitamur omni momento—?*

Fit autem resurrectio vel mortuorum resuscitatione, vel viventium subita mutatione.

Videtur idem numero quisque homo resurrecturus. Job. xix. 26, 27. *postquam vermes confoderint istud, evigilante me, tunc carne mea me visurum esse Deum: idem qui sum ac non alienus visurus sum mihi, et oculi mei aspecturi.* 1 Cor. xv. 53. *oportet corruptibile istud induere incorruptibilitatem.* et 2 Cor. v. 4. *in quo constituti non cupimus eo exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita.* et v. 10. *ut unusquisque reportet quæ in corpore fecerit, congruenter ad id quod fecerit, sive bonum sive malum.* Hoc nisi sit, Christo conformes non erimus, qui et ipse corpore proprio, carne et sanguine proprio, eodem scilicet quo mortuus est, et resurrexit et gloriam est ingressus.

Viventium mutatio docetur 1 Cor. xv. 51, 52. *ecce mysterium—; omnes mutabimur—* 1 Thess. iv. 15, 17, 18. *hæc enim vobis dicimus verbis Domini, fore ut nos vivi, qui reliqui erimus in adventum Domini, non præveniamus eos qui obdormierint: et qui mortui fuerint in Christo, resurgent primum; deinde nos vivi qui reliqui erimus, rapiemur simul cum iis in nubes, in occursum Domini, in aera; et ita semper cum Domino erimus.*

JUDICIUM EXTREMUM est, quo CHRISTUS CUM SANCTIS, GLORIA ATQUE POTENTIA PATRIS INSTRUCTUS, MALOS ANGELOS, HOMINUMQUE GENUS UNIVERSUM JUDICABIT.

GLORIA ET POTENTIA PATRIS INSTRUCTUS. Joan. v. 22. *nec Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* et v. 27. *auctoritatem ei dedit judicium exercendi, quatenus Filius hominis est: id est, quatenus etiam homo est; ut Act. xvii. 31. judicaturus est orbem terrarum per eum virum—.* Rom. ii. 16. *in die quo judicabit Dominus de occultis hominum ex evangelio meo, per Jesum Christum.*

CUM SANCTIS. Matt. xix. 28. *vos qui secuti estis me in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, sedebitis vos etiam in thronis duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Luc. xxii. 30. *idem.* 1 Cor. vi. 2, 3. *an ignoratis sanctos mundi judices futuros? an ignoratis fore ut angelorum judices simus?*

ANGELOS MALOS. 1 Cor. vi. 2, 3. *ut supra.*

HOMINUM GENUS UNIVERSUM. Matt. xxiv. 31. *mittet angelos suos cum tubæ voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a cælorum extremo ad eorum extremum.* et xxv. 32, &c. *congregabuntur coram eo omnes gentes, et separabit eos alios ab aliis, ut pastor separat oves ab hædis—.* Rom. xiv. 10. *omnes sistemur apud tribunal Christi.* 2 Cor. v. 10. *omnes nos comparere oportet coram tribunali Christi.* Apoc. xx. 12, 13. *vidi mortuos parvos et magnos stantes in conspectu Dei; et reddidit mare &c. mors quoque et infernus reddiderunt mortuos quos habebant.*

JUDICABIT. Eccles. xii. 16. *omne opus Deus ipse adducet in judicium cum omni re occulta, sive bonum sive malum.* Matt. xii. 36, 37. *quodcumque verbum futile locuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die judicii: ex sermonibus enim tuis justificaberis, et ex sermonibus tuis condemnaberis: nempe si, probi cum fuerint, facta non respondeant.*

Rom. xiv. 12. *unusquisque vestrum de seipso rationem reddet Deo.* 1 Cor. iv. 5. *usquedum venerit Dominus, qui et illustraturus est res tenebris occultatas, et manifesta faciet consilia cordium: ac tunc laus erit unicuique a Deo.* et 2 Cor. v. 10. *ut unusquisque reportet quæ in corpore fecerit, congruenter ad id quod fecerit, sive bonum sive malum.*

Norma judicii erit ipsa conscientia, ex illa luce quam quisque accepit. Joan. xii. 48. *qui dedignatur, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: sermo quem locutus sum, ille condemnabit eum ultimo die.* Rom. ii. 12. *quicumque absque lege peccaverunt, absque lege quoque peribunt: et quicumque cum lege peccaverunt, per legem damnabuntur.* et v. 14. *nam quum gentes quæ legem non habent natura quæ legis sunt faciunt, istæ legem non habentes, sibi ipsis sunt lex, ut qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia, et cogitationibus se mutuo accusantibus aut excusantibus, in die quo judicabit Dominus de occultis hominum ex evangelio meo, per Jesum Christum.* Jacob. ii. 12. *ut per legem libertatis judicandi.* Apoc. xx. 12. *et libri aperti sunt: et alius liber apertus est, qui est liber vitæ; judicatique sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.*

Judicii hujus extremi tempore (neque enim unius diei spatio tot angelorum hominumque myriades sisti et judicari posse verisimile est, et dies pro quovis tempore sæpe intelligitur) ab initio, inquam, hujus judicii ad finem usque et aliquanto post finem, promissum illud toties Christi cum sanctis suis regnum in terris gloriosum videtur futurum; quoad hostes ejus omnes debellati erunt. Nam ab adventu ejus primo regnum quidem gratiæ, quod et *regnum cælorum* dicitur, et promulgatum fuisse ab Joanne baptista et initium habuisse constat; regnum autem gloriæ non nisi ab adventu ejus secundo; Dan. vii. 13, 14. *ecce cum nubibus cæli similis Filio hominis veniebat—: et huic datus est dominatus, gloriaque ac regnum—;* nempe ex quo cum nubibus veniebat, quo modo semper alias describitur adventus ejus, non in carnem, ut vult Junius,¹ (etenim tum similis Filio hominis fuisset antequam homo

¹ *Veniebat*; perfecturus in terris mysterium redemptionis nostræ. Junius ad Dan. vii. 13.

erat, quod certe minus conveniebat) sed ad iudicium; ad id usque tempus quo regnum depositurus est, 1 Cor. xv. 24. *deinde erit finis*—: de quo infra dicitur. In terris autem futurum illud regnum testimonia quam plurima demonstrant. Psal. ii. 8, 9. cum Apoc. ii. 25, 26, 27. *donabo gentes in possessionem tuam; et fines terræ jus possessionis tuæ: confringes eos virga ferrea; ut vas figlinum dissipabis eos.* et ex. 5, 6. *Dominus ad dextram tuam, frangens die iræ suæ reges: iudicium exercebit in gentes, complens corporibus, frangens caput in regionibus plurimis.* Isa. ix. 7. *amplitudini illius principatus et pacis nullus erit finis, in solio Davidis et in regno ejus.* Dan. vii. 22. *usquedum veniret antiquus dierum, et iudicium daretur sanctis excelsorum, et tempus perveniret quo regnum illud possiderent sancti.* et v. 27. *regnum dominatusque et amplitudo regnorum sub toto cælo dabitur populo sanctorum excelsorum*—. Luc. i. 32, 33. *dabit ei Dominus Deus sedem Davidis patris sui, regnabitque in domo Jacobi in æternum, et regni ejus non erit finis.* Matt. xix. 28. *vos qui secuti estis me in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, sedebitis vos etiam in thronis duodecim, judicantes duodecim tribus Israelis.* Luc. xxii. 29, 30. *ego vero dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater, regnum, ut edatis et bibatis in mensa mea in regno meo, et sedeatis super thronos, iudicium ferentes de duodecim tribubus Israelis.* Videtur hoc iudicium non diurnum sed diuturnum, non tam iudiciarium quam moderatorium; quo sensu Gedeon, Jephthes et reliqui iudices per multos annos iudicasse dicuntur. 1 Cor. xv. 23, 24, 25, 26. *unusquisque suo ordine: primitiæ Christus; postea qui sunt Christi, in adventu ipsius: deinde erit finis*—. Apoc. v. 10. *fecisti nos Deo nostro reges et sacerdotes, et regnabimus in terrā.* et xi. 15. *mundi regna facta sunt Domini nostri et Christi ejus, qui regnabit in sæcula sæculorum.* et v. 20. a v. 1. ad v. 7. *deinde vidi thronos, et sederunt super eos, et iudicium datum est iis*—; *viventque et regnabunt cum Christo mille annos: reliqui vero ex mortuis non reviviscunt, donec consummati fuerint anni mille: hæc est resurrectio prima: beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in hos secunda mors non habet potestatem; sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum eo mille annis.*

Post mille annos rursus furit Satanas, et obsidet ecclesiam collectis hostium maximis copiis: sed igne cœlitus misso funditur, et ad sempiternum supplicium damnatur. Apoc. xx. 7, 8, 9. *postquam vero consummati fuerint anni mille, solvetur Satanas e carcere suo; et exhibit, ut seducat gentes quæ sunt in quatuor angulis terræ, Gogum et Magogum, ut congreget eos ad prælium—: et circumierunt castra sanctorum et urbem illam dilectam: sed descendit ignis a Deo de cœlo, qui devoravit eos—.* 2 Thess. ii. 8. *et tunc revelabitur exlex ille, quem Dominus absumet spiritu oris sui, et evanescere faciet illo suo illustri adventu.*

Malorum angelorum hostiumque maximorum iudicium sequitur omnium hominum. Apoc. xx. 11. *ad finem capitis. tum vidi thronum magnum candidum, et quendam ei insidentem—: et vidi mortuos parvos et magnos stantes in conspectu Dei, et libri aperti sunt: et alius liber apertus est, qui est liber vitæ: judicatique sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum: et reddidit mare mortuos quos habebat; mors quoque et sepulchrum reddiderunt mortuos quos habebant; et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.*

Tunc illa sententia pronuntiatur iri videtur. Matt. xxv. 34. *adeste benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis a jacto mundi fundamento.* et v. 41. *execrandi, abite a me in ignem illum æternum, paratum diabolo et angelis ejus.*

Sententiam sequitur sententiæ executio: improborum nempe supplicium, et justorum perfecta glorificatio. Matt. xxv. 46. *et abibunt isti ad supplicium æternum: justi vero ad vitam æternam.* Apoc. xx. 14, 15. *sepulchrum autem et mors coniecta sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda: et qui inventus non est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.*

Tum demum erit finis ille, de quo 1 Cor. xv. 24, 25, 26, 27, 28. *deinde erit finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri, quum evanescere fecerit omne imperium et omnem potentiam et virtutem: nam oportet eum*

regnare, usquequo omnes inimicos supposuerit pedibus ejus: ultimus autem hostis evanescet mors: nam omnia subjecit sub pedibus ejus: quum autem dicit omnia esse ei subjecta palam est hoc dici excepto eo qui subjecit ei omnia: postquam vero subjecta fuerint ei omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei qui subjecerit ipsi omnia, ut Deus sit omnia in omnibus.

At inquires, si Christus traditurus est regnum Deo ac Patri, quo pacto erunt vera illa, Heb. i. 8. *ad Filium autem, thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi.* Dan. vii. 14. *cujus dominatus, dominatus est perpetuus qui non præterit; et regnum ejus regnum quod non corrumpitur.* Luc. i. 33. *regni ejus non erit finis.* Respondeo, regni ejus non fore finem in sæculum sæculi, id est, dum mundi sæcula durabunt, donec *tempus non erit amplius*, Apoc. x. 6. donec omnia implebuntur quorum causa regnum accepit: non itaque præteribit regnum illud quasi irritum, non corrumpetur; neque erit finis ille dissolutionis, sed perfectionis potius et impletionis, ut finis ille legis, Matt. v. 18. Quo sensu alia quoque multa dicuntur nunquam præteritura, sed perpetua atque æterna fore; ut circumcisio, Gen. xvii. 13. et lex ipsa caremonialis, Lev. iii. 17. et xxiv. 8. et terra Canaan, Gen. xiii. 15. Jer. vii. 7. et xxv. 5. et sabbathum, Exod. xxxi. 16. et sacerdotium Aaronis, Num. xviii. 8. et monumentum illud lapideum ad Jardenem, Jos. iv. 7. et signa cœlestia, Psal. cxlviii. 6. et terra, Eccles. i. 4. hæc tamen omnia finem aut habuerunt aut habitura sunt.

Mors autem secunda mortis primæ ratione, quæ corporalis dicta est, secunda nominatur: estque ex tribus illis gradibus, de quibus cap. xiii. ubi de pœna peccati, quartus atque ultimus mortis gradus, mors nempe æterna; damnatorum pœna.

Ad hanc referri potest mors mundi ipsius immundi atque polluti, id est, finis et conflagratio. De hujus mundi fine et conflagratione (quæ utrum ad substantiæ abolitionem an ad qualitaturn duntaxat immutationem futura sit, incertum est, et nostra parum refert) quantum scire nobis expedit, docemur, Job. xiv. 13. *usquedum non erunt cœli.* Psal. cii. 27. *ista peritura sunt*—. Isa. xxxiv. 4. *convolventurque tanquam liber cœli,*

et totus exercitus eorum decidet—. et li. 6. *cælos velut fumum evanituros esse—*. Matt. xxiv. 35. *cælum et terra præteribunt—*. 1 Cor. vii. 31. *præterit species hujus mundi*. 2 Pet. iii. 7. *qui nunc sunt cæli—*, *asseruntur igni in diem damnationis et exitii impiorum hominum*. et v. 10. *quo die cæli cum stridore præteribunt—*. et v. 12. *in quo cæli conflagrantes—*. Apoc. x. 6. *juravit per eum qui—*, *tempus non fore amplius*. et xxi. 1. *primum enim cælum et prima terra abierat, et mare non amplius extabat*.

Mors secunda, damnatorum pœna, in amissione summi boni, id est, gratiæ atque tutelæ divinæ visionisque beatificæ, quæ vulgo pœna damni vocatur, et in cruciatu æterno, quæ vocatur pœna sensus, videtur esse posita. Matt. xxv. 41. *maledicti abite a me in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus*. Luc. xiii. 27, 28. *nescio unde vos sitis: abscedite a me omnes qui datis operam injustitiæ: illic erit fletus et stridor dentium, quum videritis Abrahamum et Isaacum et Jacobum et omnes prophetas in regno Dei, vos autem ejici foras*. et xvi. 23. *quum esset in tormentis, vidit Abrahamum e longinquo—*. 2 Thess. i. 9. *expulsi a facie Domini, et a gloria roboris ipsius*.

Pœnarum gravitas et duratio varie describitur. Isa. xxx. 33. *paratus est jam ante exitii locus, hic etiam ipsi regi constitutus est; profundissimum, latissimum fecit Jehova; pyræ ejus ignis, et lignorum multum est; flatus Jehovæ quasi torrente sulphuris incendit eam*. et lxvi. 24. *cum* Marc. ix. 44. *ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur*. Dan. xii. 2. *ad opprobria et contemptum æternum*. Matt. viii. 12. *tenebræ exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium*. et xiii. 42. et alibi. Marc. ix. 43. *ignis inextinguibilis*. Rom. ii. 8, 9. *ira, excandescencia, afflictio, angustia*. 2 Thess. i. 9. *qui pœnam pendent æterni exitii*. Apoc. xiv. 11. *fumus tormenti ipsorum ascendet in sæcula sæculorum; nec habebunt requiem die ac nocte*. et xix. 3. *idem*. et xxi. 8. *portio assignata est in stagno, ubi ardet ignis et sulphur*.

Gradus tamen pœnarum sunt pro ratione peccatorum. Matt. xi. 22. *Tyri et Sidonis tolerabilior erit conditio in die judicii, quam vestra*. Luc. xii. 47, 48. *cædetur multis plagis: cædetur paucis*.

Locus pœnæ INFERNUS vocatur: *Topheth*, Isa. xxx. 33. *gehenna ignis*, Matt. v. 22. sed clarius Matt. x. 28. *tenebræ exteriores*, cap. viii. 12. et xxii. 13. et xxv. 30. *fornax ignis*, cap. xiii. 42. ἄδης Luc. xvi. 23. et alibi. *locus tormenti*, v. 28. *puteus abyssi*, Apoc. ix. 1. *lacus ignis*, cap. xx. 15. *ardens igne et sulphure*, cap. xxi. 8. Locus inferni videtur esse extra hunc mundum. Luc. xvi. 26. *inter nos et vos ingens hiatus constitutus est, ut ii qui volunt— tenebræ exteriores*, ut supra. Apoc. xxii. 14, 15. *ingrediantur in civitatem: foris autem erunt canes—*. Nec rationes desunt; siquidem infernus damnatorum idem est qui diabolo angelisque ejus erat paratus, ut supra Matt. xxv. 41. et diaboli defectio ante lapsum hominis fuit, verisimile non est, ut infernus intra mundum, et visceribus terræ nondum maledictæ pararetur. Eadem sententia Chrysostomi² et Lutheri aliorumque recentiorum esse fertur. Quod si totus mundus demum conflagrabit, ut aliquot ex locis evangelii jam demonstratum est, quid fiet inferno, si in terræ meditullio est situs? certe conflagret una necesse erit, et eandem cum terra sortem subeat. Quod si fieret, præclare sane cum damnatis actum esset.

Hactenus de improborum supplicio: restat justorum perfecta glorificatio.

Glorificatio perfecta est in vita æterna ac beatissima, quæ oritur potissimum ex visione Dei, describiturque Psal. xvi. 11. *notam facis mihi semitam vitæ, satietatem gaudiorum in conspectu tuo amœnissimorum, dextra tua in æternitatem*. et xvii. 15. *ego in justitia videbo vultum tuum; satiabor quum expergiscar similitudine tua*. Dan. xii. 3. *erudientes splendebunt quasi splendore expansi, et justificantes multos ut stellæ, in sempiterna sæcula*. Matt. xiii. 43. *tunc justi fulgebunt ut sol, in regno Patris sui*. et xxii. 30. *sunt ut angeli Dei in cælo*. et cap. v. 8. *beati qui sunt mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. 1 Cor. ii. 9. *prædicamus, sicut scriptum est, quæ oculus non vidit, nec auris audit, nec subierunt*

² ' Quidem dicunt non tantum esse infernum deorsum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca, et ignem in quibus puniuntur qui digni sunt Forte ergo ideo dicit *exteriores tenebras*, et non *inferiores*. ' Chrysost. Hom. in cap. Matt. xxv.

cor hominis quæ præparavit Deus iis a quibus ipse diligitur. et xiii. 12. videmus enim nunc per speculum et per ænigma, tunc autem coram cernemus; nunc aliquatenus, tunc vero amplius cognoscam, prout amplius edoctus fuero. et xv. 42, 43. ita erit et resurrectio mortuorum: seritur corpus cum corruptione, suscitatur cum incorruptione: seritur fædum, suscitatur cum gloria: seritur viribus cassum, suscitatur potens: seritur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. 2 Cor. iv. 16, 17. excellenter excellentis gloriæ pondus æternum. et v. 1. scimus enim, nos, si terrestres hujus domus nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium non manu factum, æternum in cælis—. Eph. ii. 6. unaque suscitavit, unaque collocavit in cælis in Christo Jesu. Philipp. iii. 21. qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut conforme fiat corpori ejus glorioso—. 1 Thess. iv. 17. rapiemur simul cum iis in nubes, in occursum Domini, in aera; et ita semper cum Domino erimus. 2 Tim. iv. 8. reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die justus judex: non solum autem mihi, sed et omnibus qui expetiverint illustrem illum ipsius adventum. 1 Pet. i. 4. ad hæreditatem quæ nec corrumpi potest, nec contaminari, nec marcescere, vobis in cælis asservatam. et cap. v. 4. quum conspicuus factus fuerit ille pastorum princeps, reportetis amarantinam illam gloriæ coronam. et v. 10. qui vocavit vos ad æternam suam gloriam in Christo Jesu. 1 Joan. iii. 2. scimus autem fore, ut quum ipse manifestus factus fuerit, similes ei simus, quoniam videbimus eum sicuti est. Apoc. vii. 14, 15, 16, 17, hi sunt qui—: ideo sunt ante thronum illum Dei, et colunt eum die ac nocte in templo ejus; et is qui insidet illi throno, proteget eos umbraculo: non esurient amplius, neque—. et xxi. 4. abstersurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; et mors amplius non extabit, neque luctus, neque clamor; neque labor extabit amplius. et xxii. a v. 1. ad v. 5. deinde ostendit mihi purum fluvium aquæ vivæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei et agni—.

Sanctorum omnium parem fore in cœlo statum gloriæ non videtur. Dan. xii. 3. erudientes splendebunt quasi splendore expansi, et justificantes multos ut stellæ, in sempiterna sæcula. Matt. xx. 23. sedere ad dextram meam et sinistram meam, non est meum dare, sed quibus paratum est a Patre

meo. 1 Cor. xv. 41, 42. *alius decor solis, et alius decor lunæ, et alius decor stellarum; stella enim stellæ præstat decore: ita et resurrectio mortuorum.*

IN CÆLIS. Matt. v. 12. *merces vestra multa est in cælis.* Luc. xii. 33. *parate vobis—thesaurum in cælis qui nunquam deficiat.* Philipp. iii. 20. *nostra civitas in cælis est.* Heb. x. 34. *ut qui sciretis vos habere apud vos potiore substantiam in cælis et permanentem.*

Glorificationis nostræ comes erit cæli et terræ rerumque in iis creaturarum, quæ quidem nobis usui aut oblectationi esse possint, renovatio et possessio. Isa. lxv. 17. *nam ecce, ego creaturus sum cælos novos et terram novam, neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum.* et lxvi. 22. *nam quemadmodum cæli illi novi et terra ipsa nova quam ego facturus sum, constituta sunt coram me, dictum Jehovah, ita constitutum est semen vestrum et nomen vestrum.* Act. iii. 21. *quem oportet quidem cæli capiant, usque ad tempora restitutionis omnium, de quibus locutus est Deus a sæculo per os omnium sanctorum suorum prophetarum.* Matt. xix. 29. *quisquis reliquerit domos aut fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut liberos aut agros causa nominis mei, centuplicia accipiet, et vitam æternam hæreditario jure possidebit.* et xxvi. 29. *non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis usque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum in regno Patris mei.* Luc. xiv. 15. *quidam ex iis qui simul discumbabant dixit ei, Beatus qui edit panem in regno Dei: nec reprehenditur a Christo.* et xxii. 30. *ut edatis ac bibatis in mensa mea in regno meo.* Rom. viii. a v. 19 ad v. 24. *nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat—sub spe quod et ipse conditus mundus liberabitur ex servitute corruptionis in libertatem filiorum Dei—.* 2 Pet. iii. 13. *cælos novos ac terram novam secundum promissum ejus expectamus, in quibus justitia inhabitat.* Apoc. v. 10. *fecisti nos Deo nostro reges et sacerdotes, et regnabimus in terra.* Et xxi. 1, &c. *deinde vidi cælum novum et terram novam: primum enim cælum et prima terra abierat, et mare non amplius extabat: et ego Joannes vidi sanctam illam civitatem Hierusalem novam, descendantem a Deo e cælo, paratam, ut sponsam ornatam viro suo.*

LIBER SECUNDUS.

DE

DEI CULTU.

CAP. I.

DE

BONIS OPERIBUS.

FUIT liber primus de FIDE et DEI COGNITIONE. Sequitur secundus de CULTU DEI et CHARITATE.

Verus Dei cultus in studio bonorum operum præcipue positus est. Matt. xvi. 27. *tunc reddet unicuique secundum opus suum.* Rom. ii. 13. *non qui audiunt legem, justi sunt apud Deum; sed qui legem præstant, justificabuntur.* Philipp. i. 11. *repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum.* et iv. 8. *quæcunque sunt vera, quæcunque veneranda, quæcunque justa, quæcunque munda, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis; siqua virtus et siqua laus est, hæc reputate: quæ et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc facite; et Deus pacis erit vobiscum.* 2 Tim. iii. 17. *ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfecte instructus.* Tit. ii. 11, 12. *illuxit gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos ut abnegata impietate et mundanis cupiditatibus, temperanter et juste et pie vivamus in præsentis sæculo.* et iii. 8. *certus est hic sermo, et hæc volo te asseverare, ut qui crediderunt Deo, curent bene agendo præcedere.* Jacob. i. 22. *effectores estote sermonis, nec estote auditores solum.* 2 Pet. i. 5, &c. *ad hoc ipsum vos omnes studium conferentes adjicite fidei vestræ virtutem—; hæc enim si vobis adsint et abundant, non inertes vos nec infructuosos efficiunt in Domini nostri Jesu Christi agnitione.*

BONA OPERA SUNT QUÆ AGENTE IN NOBIS DEI SPIRITU PER VERAM FIDEM FACIMUS, AD DEI GLORIAM, SALUTIS NOSTRÆ SPEM CERTAM, ET PROXIMI ÆDIFICATIONEM.

AGENTE IN NOBIS DEI SPIRITÙ. Joan. iii. 21. *ut manifesta fiant opera ipsius, quod in Deo facta sint.* 1 Cor. xv. 10. *gratia Dei sum id quod sum; et gratia ejus, quæ in me collata est, non fuit inanis, sed amplius quam illi omnes laboravi: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.* et 2 Cor. iii. 5. *non quod idonei sumus per nos ipsos ad cogitandum quidquam, velut ex nobis ipsis; sed quod idonei sumus, ex Deo est.* Gal. v. 22. *fructus Spiritus est charitas—, benignitas, bonitas, fides.* Eph. ii. 10. *ipsius sumus opus, creati in Christo Jesu ad opera bona, quæ præparavit Deus, ut in iis ambulemus.* et v. 9. *fructus Spiritus in omni bonitate et justitia et veritate.* Philipp. ii. 13. *Deus is est qui effecit in vobis et ipsum velle et ipsum agere pro benevola voluntate sua.*

PER FIDEM. Joan. xv. 5. *qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum; nam seorsim a me nihil potestis facere.* Heb. xi. 6. *fieri non potest ut absque fide quisquam Deo sit gratus.* Jacob. ii. 22. *vides quod fides cooperatur operibus ejus, et ex operibus fides perfecta reddita est: id est, ut forma informat ipsa opera ut possint esse bona, et ab ipsis operibus ut fine et fructibus suis perficitur.*

Quod enim affirmant theologi, formam bonorum operum esse congruentiam cum præceptis decalogi, quatenus decalogi sunt, id quo pacto esse verum sub evangelio possit, videndum: dedocet enim id Paulus tota epistola ad Romanos alibique passim, et diserte Rom. xiv. 23. *quicquid ex fide non est, peccatum est:* non ibi ait apostolus *quicquid non est ex decalogo, peccatum est*, sed *quicquid non est ex fide*: congruentia igitur cum fide, non cum decalogo, bonorum operum statuenda forma est. Itaque si sabbathum ex præcepto decalogi observavero, fide mihi interim aliud dictante, congruentia illa cum decalogo exactissima mihi quidem peccatum et ἀνομία reddetur. Etenim fides justificat, non congruentia cum decalogo: quod autem justificat, id solum perficere

potest ut unumquodque opus sit bonum: bonum igitur nisi per fidem nullum opus nostrum esse potest: fides ergo bonorum operum est forma; sic enim forma definitur, per quam res est id quod est. Quod autem 1 Joan. ii. 4. et iii. 24. et alibi sæpius de præceptis Dei servandis mentio fit, de præceptis Dei evangelicis id rectius intelligitur, quæ fidem ubique legis operibus anteponunt. Quod si fides operibus legis in evangelio præponitur, erit certe eadem etiam præceptis legis anteponenda; opera enim præceptorum finis et impletio sunt. Siquis igitur sub evangelio, licet accuratissime præcepta totius legis Mosaicæ observaret, sine fide tamen nihil proficeret; certe bona opera ex fide, non ex decalogi præceptis definienda sunt. Ex quo sequitur, congruentiam non cum lege scripta sed cum lege non scripta, id est, cum lege Spiritus qui dux nobis veritatis a Patre datur est, bonorum operum formam esse potius dicendam. Opera enim fidelium ipsius Spiritus Sancti opera sunt; quæ tametsi amoris Dei et proximi, quæ summa legis est, nunquam sunt contraria, a littera tamen specialium præsertim mandatorum, etiam evangelicorum, habita potissimum charitatis ratione, deflectere nonnunquam possunt; ut Christus ipse cum in sabbathismo abolendo, tum sæpe alias ostendit. Vide supra lib. 1. cap. xxvii. de evangelio.

AD DEI GLORIAM. Matt. v. 16. *ita splendeat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, glorificentque Patrem vestrum qui est in cælis.* 1 Cor. x. 31. *omnia ad gloriam Dei facite.* Philipp. i. 11. *repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum ad gloriam et laudem Dei.*

SALUTIS NOSTRÆ SPEM CERTAM. Gen. xv. 1. *merces tua ampla est valde.* Prov. x. 9. *qui ambulat in integritate, ambulat secure.* et v. 25. *justo fundamentum perpetuum.* et v. 29. *robori est cuique integro via Jehovæ.* et xi. 18, 19. *serentis justitiam merces est fida.* et xii. 2. *radix justorum non dimovetur.* et xiii. 21. *justos compensat bonum.* et xv. 24. *iter vitæ sursum est intelligenti, ut recedat a sepulchro deorsum.* et xvi. 17. *conservat seipsum, qui custodit viam suam.* et xx. 7. *indesinenter ambulans in integritate sua justus, beatus est.* Psal. xv. 1, 2. *Jehova, quis commora-*

bitur in tentorio tuo? &c. Isa. xxxiii. 14, &c. quis diversabitur cum igne consumente—? qui ambulat justissime—. 2 Cor. vii. 1. has promissiones quum habeamus, purificemus nos—. Gal. vi. 8. qui seminat Spiritui, ex Spiritu metet vitam æternam. Philipp. iii. 14. scopum versus feror ad præmium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. Heb. xi. 6. qui accedit ad Deum, hunc credere oportet eum esse, et iis qui eum exquirunt mercedem sive præmium reddere. et v. 26. intuebatur enim in præmii retributionem. et xii. 2. pro sibi proposito gaudio toleravit crucem.

AD PROXIMI ÆDIFICATIONEM. Unde ut exemplo simus aliis mone-mur. 2 Sam. xxi. 11, 12. *et renuntiatur est Davidi quod fecerat Risa—. 2 Cor. viii. 24. demonstrationem charitatis vestræ et nostræ de vobis glorificationis edite in eos, in conspectu ecclesiarum. Rom. xii. 17. procurantes honesta in omnium hominum conspectu. 1 Tim. iv. 12. esto exemplar fide-lium in sermone, in conversatione, in charitate, in Spiritu, in fide, in puritate. Tit. ii. 4. ut sapere doceant adolescentulas, ut sint maritorum ac liberorum amantes. et v. 7. per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum. 1 Pet. ii. 12. pro eo quod obtrectant vobis ut facinorosis, ex bonis operibus quæ conspexerint glorificent Deum die visitationis.*

Ex bono enim exemplo nascitur in bonis æmulatio bona. Rom. xi. 14. *ut experiar siquo modo ad æmulationem provocem consanguineos meos, et servem aliquos ex ipsis.*

Ex malo exemplo nascitur æmulatio mala, Prov. xxiii. 17. *ne æmu-letur animus tuus peccatores—. et xxiv. 1. ne æmuletur malignos—. et scandalum, quo quis vel firmus merito offenditur, vel infirmior aut ad peccandum inducitur, aut ad bene faciendum fit remissior. 1 Cor. x. 32, 33. estote sine offendiculo et Judæis et Græcis et ecclesiæ Dei; sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut serventur. Matt. xviii. 6, 7. quisquis offendiculo fuerit uni ex parvis istis, qui in me credunt, præstiterit—. Marc. ix. 42. idem. Rom. xiv. 21. in quo frater tuus impingit, vel offenditur, vel infirmus est.*

Quo sensu etiam sibi quilibet offendiculo esse potest, dum in aliquo vitio, cui addictior est, ipse sibimet indulget. Matt. v. 29, 30. *quod si oculus tuus dexter facit ut tu offendas, erue eum*—. et xviii. 7, 8. idem.

Sin autem non nostra culpa, sed aliena morositate aut malitia scandalum acciderit, non hoc datum est, sed acceptum. Matt. xv. 12, 13. *nosti Phariseos audito isto sermone offensos fuisse? ipse vero respondens dixit, Omnis planta*—: *omite illos; sunt viæ duces cæci cæcorum*—.

Sic Christus propter Phariseos non destitit cum publicanis versari: tantummodo rationem reddidit cur id faceret. Matt. ix. 10, &c. *iis qui valent non est opus medico*—. Luc. xix. 7, &c. *venit Filius hominis ut quærat et servet quod perierat*. et xx. 18. *quisquis ceciderit super illum lapidem, confringetur; super quem autem ceciderit, dissipabit eum*. Vide supra lib. 1. cap. xxvii. ubi de libertate Christiana.

Opera quæ vocant supererogationis pontificii, quibus præstari plus aiunt quam in lege præscribitur, unde nonnullos e Sanctis adeo meritis abundare ut vitam æternam et sibi et aliis promereantur, nulla esse possunt. Cum enim Deum totis viribus, toto ex animo amare et colere, proximum tanquam nosmetipsos, tam in evangelio quam in lege jubeamur, pietatisque et charitatis excessus nullus esse queat, quid potest adeo officiose erga Deum præstari, quod ultra debitum, immo vel par officio nostro censendum sit? Luc. xvii. 10. *quum feceritis omnia quæ edicta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus; nam quod debuimus facere, fecimus*. Quæ igitur consilia in evangelio præceptis graviora esse asserunt papistæ, quæ si sequatur cum necesse non sit, supererogare dicitur, revera neque consilia sunt, neque præceptis graviora; sed præcepta potius particularia certis hominibus, non omnibus, certis de causis certisque sub conditionibus, existimari debent. Sic Matt. xix. 11. cœlibatus iis qui continentiae dono præditi suscipere possunt, præcipitur, quoties id ad Dei gloriam et ecclesiæ utilitatem conducere appareat: et v. 21. sive præceptum sive consilium juveni datum dicas, si is maxime Christo paruisset, nihil tamen egregie præter id quod debuit perfecisset; uti nec Abrahamus cum filium

suum immolatum ibat: Dei enim mandato, sive generale sive speciale, sive uni duntaxat homini singulare sit, vel omnes, vel aliquot, vel ille unus tenetur. In priore autem exemplo præceptum illud generale de Deo summe amando, singulari quodam officii specimine ab arroganti juvene exigebatur, ut ejus stoliditas et inanis operum fiducia excuteretur, quantumque ab ea quam præ se tulit perfectione abesset ipse perspiceret: non enim in hoc sita perfectio erat, ut bona omnia venderet, quod sine charitate nonnulli fecerunt, sed ut relictis eis Christum sequeretur. Cœlibatus autem, 1 Cor. vii. neque præcepto neque consilio plane sancitur, sed liberrimæ prudentiæ pro temporum ratione relinquitur. Deinde, si opera supererogatione ulla sunt, præcepta omnia imperfecta esse videbuntur, quibus consiliorum præstantia velut supplementi loco addita sit. Tum, si consilia lege graviora sunt, exsequi illa quis poterit, cum ne legi quidem ullus mortalium sufficiat? Immo vero præcepta communia maximeque necessaria nonnunquam consilia vocantur; ut Apoc. iii. 18. *consilium do tibi, ut emas a me aurum igni exploratum*. Postremo, veniæ petitio (veniam autem auctore Christo quotidie petimus omnes) cum hujusmodi vana operum prædicatione consistere non potest.

Potest quidem opus opere perfectius esse quibus in rebus Christiana libertas versatur: 1 Cor. vii. 38. *bene facit—, melius facit*; et 2 Cor. xi. 23. *ministri Christi sunt? superior sum ego*: at non idcirco indebitum quidquam est quo Dei gloria aut proximi ædificatio majorem in modum promoveri videatur posse. Licebat Paulo non gratuito evangelizare, 1 Cor. ix. 7, &c. cum autem visum esset ei calumniis hominum facilius posse occurrì, ecclesiam Dei felicius ædificari, si gratis evangelio operam dedisset, 1 Cor. ix. 18. et 2 Cor. xi. 12. nihil ultra debitum fecit, quod gratis evangelizavit: ne Zacchæus cum dimidium bonorum suorum injussus pauperibus dedit, Luc. xix. 8. nec vidua illa quæ injecit in ærarium sacrum quod nummi in diem illam habebat, Marc. xii. 42. nec discipuli illi, Act. iv. 34. qui venditis agris suis pecuniam quam redegerant communem fratribus reddiderunt, quidquam supererogarunt; proximum tantummodo, et præsertim fideles, tanquam se ipsos dilexerunt, ita tamen

ut singulare dilectionis illius specimen liberum cuique fuerit, Act. v. 4. summa enim perfectio proponitur quidem, non tamen ab omnibus exigitur.

Atque hinc meritorum etiam inanitas nostrorum facile cognoscitur; cum neque nostra sint quæ recte facimus, sed agentis in nobis Dei, neque, nostra maxime ut sint, indebita tamen, neque officii nostri quæcunque ratio magnitudinem propositi præmii ulla ex parte æquiparare possit. Rom. vi. 23. *donum Dei est vita æterna.* et viii. 18. *reor minime dignas esse præsentis temporis perpassiones gloria in nobis revelanda.* Quod si Ezechias rex integritatis suæ coram Deo mentionem facit, Isa. xxxviii. 3. *obsecro Jehova, recordare jam, me indesinenter ambulasse coram te fideliter et animo integro, et quod bonum videtur in oculis tuis fecisse,* non continuo meruisse se quidquam ista voce contendit, sed Dei benignitate condonata sibi esse peccata confitetur: v. 17. *tu propensus amore eduxisti animam meam a fovea exedente, quia abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.* Sic Nehemia cap. xiii. 22. *etiam hoc recordare mei, Deus mi, et parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.* Sic ipse Deus declarat, Exod. xx. 6. Quid denique iis operibus mereamur, quibus omnino non indiget Deus? Job. xxii. 2, &c. *an Deo forti prodesse potest vir?* et xxxv. 7. *si justus es, quid das illi?*— Luc. xvii. 10. *servi inutiles.* Rom. xi. 35. *quis prior dedit ei?*— Vide supra lib. 1. cap. xxii. de Justificatione.

Bonis operibus contraria sunt opera mala; quæ quam vana quamque amara sint luculenter ostendit Isaias cap. lix. 4, &c. *concipit laborem, et parit mendacium: ova hæmorrhoi excludunt.*— Prov. xi. 3. *perversitas perfidiosorum devastat eos.* et v. 5. *improbitate sua concidit improbus.* et xiii. 15. *via perfidiosorum est aspera.* et xxii. 5. *aculei, laquei sunt in via perversi.*

Ex operibus bonis agnoscitur vir bonus. Matt. xii. 35. *bonus homo e bono thesauro cordis profert bona.* 1 Joan. iii. 7. *qui exercet justitiam justus est, sicut ille justus est.* Describitur Job. xxix. a v. 11. *nam auris audiens beatum prædicabat me.*— et alibi.

Ita tamen, ut temporariæ quædam virtutes improbis inesse reperiantur, vel simulacra saltem virtutum nonnunquam, ut Sauli, 1 Sam. xix. et Judæis, Jer. xxxiv. et in rege Sodomitico videre erat liberalitatis, gratitudinis, æquitatis umbram quandam, cum civium suorum cura conjunctam, Gen. xiv. 21. in Eglone, Judic. iii. 20. in Belshazzare, Dan. v. 29.

Vir malus describitur Psal. x. a v. 3. *laudat improbus animam suam*—. et xiv. a v. 1. *dicit stultus cum animo suo*—. Prov. i. a v. 11. *si dixerint, Veni nobiscum, insidiamur sanguini*—. et iv. a v. 14. *iter improborum ne ingreditor*—. et xxviii. 5, &c. *homines dediti malo non animadvertunt jus*—.

CAP. II.

DE

BONORUM OPERUM CAUSIS

PROXIMIS.

BONORUM opera causa prima efficiens est Deus, ut supra dictum est.

CAUSÆ PROXIMÆ, utpote bonarum actionum, fere sunt habitus boni, quæ VIRTUTES nominantur; quibus officii nostri tota ratio et erga Deum et erga homines continetur. Philipp. iv. 8. *si qua virtus, si qua laus est*—. 2 Pet. i. 5. *suppeditate fidei vestræ virtutem*.

Suntque vel GÉNÉRALES, quæ ad universum officium pertinent; vel SPECIALES, quæ ad aliquam ejus partem.

GENÉRALES sunt in intellectu aut in voluntate.

In intellectu sunt SAPIENTIA et PRUDENTIA.

SAPIENTIA est VIRTUS QUÆ VOLUNTATEM DEI STUDIOSE INDAGAMUS, OMNI DILIGENTIA COGNITAM HABEMUS, EAMQUE AD NORMAM FACTA NOSTRA OMNIA DIRIGIMUS.

QUÆ VOLUNTATEM DEI. Deut. iv. 6. *observabitis ergo atque facietis: nam hæc est sapientia vestra*—. Psal. cxix. 66. *præstantiam rationis et scientiæ doce me; nam præceptis tuis credo*. et v. 98, 99, 100. *inimicis meis sapientio rem me reddit præceptis tuis*—: —*doctoribus meis*—: —*senibus*—.

Prov. xxviii. 5. *quærentes Jehovam animadvertunt omnia.* et xxx. 5, 6. *totus sermo Dei purgatissimus est—; ne adjicito ad verba ejus, ut non corripiat te, et efficiaris mendax.* Rom. xii. 2. *transformate vos per renovationem mentis vestræ ad hoc, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona illa, placens ac perfecta.* et xvi. 19. *volo vos sapientes quidem esse ad id quod bonum est, simplices vero ad malum.* Eph. v. 15. *videte quomodo accurate ambuletis, non ut insipientes, sed ut sapientes.* Jacob. iii. 13. *quis sapiens et scientia præditus est inter vos? demonstret ex bona conversatione opera sua, cum bonitate sapientiæ.* et v. 17. *quæ superne est sapientia, primum quidem pura est, deinde pacifica, æqua, obsequens, plena misericordiæ et fructuum honorum, absque disceptatione, et minime simulata.* 1 Joan. ii. 3. *per hoc scimus quod ipsum novimus, si præcepta ejus observemus.* Hinc reverentia Domini sapientia dicitur Job. xxviii. 28. Psal. xxv. 14. *arcanum Jehovæ reverentibus ipsum.* et cxi. 10. *caput scientiæ est reverentia Jehovæ.* Prov. i. 7. *idem.* Eccles. xii. 15. *summa rei est—.* et Christus, 1 Cor. i. 30. *factus est nobis sapientia.* Col. ii. 3. *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ—.*

STUDIOSE INDAGAMUS. Prov. ii. 4, &c. *si quæsiveris eam velut argentum—.* Jacob. i. 5. *si cui vestrum deest sapientia, petito a Deo, qui dat eam omnibus benigne, nec exprobrat; et dabitur ei.* Quæ etiam ipsa obvia quærenti est, seque ultro cognoscendam offert. Prov. i. 20, &c. *summa sapientia foris cantat, in plateis—.* et viii. 1, &c. *idem.*

Laudatur Job. xxviii. 15, &c. *non posset dari aurum pro ea—.* Prov. iii. 13, &c. *beatus homo qui consequitur sapientiam—.* et iv. 5, &c. *acquire sapientiam—.* et viii. 6, &c. *audite, nam præstantia eloquar—.* Eccles. ix. 20. *meliolem esse sapientiam armis bellicis.*

Temere effutienda non est indignis. Prov. xxiii. 9. *audiente stolido ne loquaris, nam spernet te cum intelligentia dictorum tuorum.* Matt. vii. 6. *ne date quod sanctum est canibus—.* Marc. iv. 34. *absque parabola non loquebatur iis—.* 1 Cor. ii. 6. *sapientiam vero loquimur inter adultos; sapientiam autem non sæculi hujus—.*

Huic opponitur stultitia; quæ maxime quidem est voluntatis Dei ignoratio. Isa. i. 3. *agnoscit bos possessorem suum*—. et v. 13. *idcirco migrat populus meus, quod expers sit scientiæ*. Jer. v. 4. *stulte agunt, quia ignorant viam Jehovæ, jus Dei sui*. et viii. 7, &c. *etiam ciconia in cælo novit stata tempora sua*—. Joan. xvi. 2, 3. *veniet tempus quum quisquis vos interemerit, putet se cultum præstare Deo: et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me*. et xii. 10. *consultarunt etiam primarii sacerdotes, ut Lazarum interimerent*. Eph. iv. 17, 18. *abalienati a vita Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis*. et v. 17. *ne estote insipientes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini*. 1 Cor. ii. 7, 8. *quam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent*. 1 Tim. i. 13 *ignorans id faciebam, fidei expers*.

Et sapientiæ falsa persuasio. Num. xv. 39. *non attenta observatione sequamini animum vestrum*—. 1 Reg. xviii. 17. *tunc ille es perturbator Israelis?* Prov. iii. 7. *ne esto sapiens judicio tuo; reverere Jehovam*. Prov. xiv. 6. *quærenti derisori sapientiam, ea non extat*. et v. 12. *est via quæ recta videtur in conspectu virorum, cujus finis est via multiplex ad mortem*. et xxi. 2. *unaquaque via sua vir rectus videtur in oculis suis: sed perpendit animos Jehova*. et xxvi. 12. *vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio est de stolido melior quam de illo*. et xxviii. 26. *qui confidit animo suo, est stolidus: qui autem ambulat sapienter, is eripiet se*. Isa. v. 21. *væ sapientibus judicio suo*—. Joan. ix. 39. *ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant*. Rom. i. 22. *quum se dictitent sapientes, stulti facti sunt*. 1 Cor. viii. 2. *quod si quis sibi videtur aliquid scire*—. Sed stultitia ad se invitat perinde quasi sapientiæ disciplina apud se solam esset. Prov. ix. 16. *quisquis fatuus*—.

Et rerum occultarum indagatio; ut cum primi parentes boni et mali scientiam vetitam indagabant: et uxor Loti, Gen. xix. 26. et xxxii. 29. *quorsum rogas de nomine meo?* Exod. xix. 23, &c. *terminum pone huic monti*—. Deut. xxix. 29. *quæ occulta sunt, penes Jehovam Deum nostrum sunt*. 1 Sam. vi. 19. *percussit ex Bethshemitis, quia inspexerant*—. Act. i. 7. *non est vestrum nosse tempora*—. et xix. 19.

qui curiosa exercuerat—. Rom. xii. 3. *ne supra modum sapiat, ultra quam oportet sapere; sed sapiat ad sobrietatem, prout cuique Deus paratus est mensuram fidei.*

Et sapientia humana. Job. v. 12, &c. *qui irritas facit cogitationes astutorum—*. et xii. 24, 25. *qui amovet animum primoribus populi terræ—*. et xxviii. 13, 14. *non novit mortalis æstimationem ejus—: abyssus dicit, Non est in me—*. Eccles. i. 17. *adjeci animum meum ad cognoscendum sapientiam et scientiam omnis insanix et stoliditatis; cognovi etiam hoc esse afflictionem spiritus.* et vii. 29. *ipsos quærere ratiocinia plurima.* et xii. 14. *faciendi multos libros nullus est finis, et lectio multorum fationi est carni.* Isa. xix. 11, &c. *stulti sunt principes Zoanis—: quomodo dictatis Pharaoni, Filius sapientum sum, filius regum antiquissimorum—?* et xxix. 14. *peribit sapientia sapientum ejus—*. et xxxiii. 11. *concupitis torridum gramen—*. et lix. 15. *qui recedit a malo, facit ut insanus habeatur.* Marc. iii. 21. *ipsius propinqui venerunt, ut prehenderent eum: dicebant enim eum apud se non esse.* Joan. x. 20. *dæmonium habet, et insanit.* Act. xvii. 18. *quidam autem ex Epicureis—, quid vult garrulus iste dicere—?* et v. 32. *quum audissent resurrectionem—: alii quidem sanis—*. et xxvi. 24. *insanis, Paule.* 1 Cor. i. 19, 20. *scriptum est, Abolebo sapientiam sapientum—: prædicamus Christum crucifixum—, Græcis stultitiam, vocatis autem—, Dei sapientiam.* et iii. 19. *sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum—*. et vi. 4. *si judicia habeatis de iis quæ ad hujus vitæ usum pertinent, eos qui nullo loco habentur in ecclesia, eos in subselliis collocate.* Col. ii. 8. *videte nequis sit qui vos deprædetur per philosophiam—*. Luc. xii. 56, 57. *faciem cæli et terræ nostis explorare—: cur et per vos ipsos non discernitis quod justum est?*

Itaque humana sapientia quæ videtur esse, pœna sæpe est contemptæ sapientiæ veræ atque divinæ. Psal. lxxxi. 11, 12, 13. *sed non auscultavit populus meus—: quapropter dimisi eos ambulaturos ex sententia animi sui—*.

PRUDENTIA est virtus qua prospicimus quo quidque tempore et loco sit agendum. Prov. xxix. 11. *totum spiritum suum profert stolidus; at*

sapiens reprimit eum. Eccles. iii. 1, &c. cuique sua est tempestas, et tempus cuique voluntati sub cælis—. et v. 11. *ipsum unumquodque facere pulchrum suo tempore—.* Matt. x. 16, 17. *ecce, ego mitto vos ut oves in medium luporum: estote igitur prudentes ut serpentes, et simplices ut columbæ: cavete vero ab hominibus—.* Philipp. i. 9, 10. *ut charitas vestra adhuc magis ac magis exundet in cognitione et omni sensu: ut exploretis quæ discrepant—.* Heb. v. 14. *sed adulterorum est solidus cibus, eorum videlicet qui propter habitum sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.* Prudentia hæc quasi condimentum est omnis virtutis: ut sal olim omnis sacrificii fuit, Marc. ix. 49. *omnis homo igne salietur, et omnis victima sale salietur.*

Huc illa regula referri solet; ‘ex malis culpæ nullum, ex malis pœnæ minimum esse eligendum.’

Hoc de malis culpæ si verum sit, quam inepte legem interpretentur doctores illi, quorum hoc commentum est, usuras, divortia, polygamias et similia, velut minora vitia, vel saltem infracta legibus aut moderata Judæis fuisse concessa, cuivis facile perspicuum esse potest: cum non magis concedere lex aut tolerare vel minimum vitiorum, quam bonus quisquam eligere possit.

Hactenus de virtutibus intellectus generalibus: voluntatis sunt SINCERITAS, PROMPTITUDO, et CONSTANTIA.

SINCERITAS, quæ et integritas et bona conscientia nominatur, est cum sincero animi studio et proposito unumquodque bene agimus. Gen. xvii. 1. *indesinenter ambula coram me, et esto integer.* Deut. xviii. 13. *integer esto cum Jehova Deo tuo.* Job. xxvii. 5, 6. *quoad expiravero non amovebo integritatem meam a me—.* Psal. xxvi. 1. *judicem meum age, Jehova, quoniam ego in integritate mea ambulo.* Prov. iv. 23. *supra omnem observationem custodito cor tuum: ex eo prodeunt actiones vitæ.* Matt. xii. 35. *bonus homo ex bono thesauro cordis profert bona.* Act. xxiii. 1. *ego omni conscientia bona me gessi apud Deum ad hunc usque*

diem. et xxiv. 16. ad conscientiam habendam sine offensa et apud Deum et apud homines semper. 2 Tim. i. 3. Deo, quem colo a maioribus cum munda conscientia. 1 Cor. iv. 4. nullius rei mihi conscius sum; sed non per hoc justificatus sum: Dominus autem is est qui me dijudicat. et Philipp. ii. 15. ut sitis irreprehensibiles et integri sive simplices, Dei filii, inculpabiles in medio gentis pravae ac perversae—. Col. iii. 23. quicquid feceritis, ex animo agite, tanquam Domino et non hominibus. 1 Tim. i. 19. retinens fidem et bonam conscientiam, qua expulsa—. et 2 Tim. iv. 7, 8. certamen illud praeclarum decertavi, cursum peregi, &c. Heb. xiii. 18. confidimus nos bonam conscientiam habere, ut qui in omnibus cupiamus bene versari. 1 Joan. iii. 19. per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, et coram ipso secunda reddemus corda nostra. et v. 21. si cor nostrum nos non condemnet, libertatem loquendi habemus apud Deum. Quamquam conscientia bona, si accurate agimus, non est ipsa sinceritas, sed mentis potius iudicium de factis suis, et approbatio ex lumine vel naturae vel gratiae, qua sinceritatem nobis inesse certo scimus. Rom. ii. 15. ostendunt opus legis &c. describiturque Job. xiii. 15, &c. vias meas ante faciem ejus probo—. et xxiii. 3, &c. o si quis daret, ut scirem invenire eum—! et xxxi. 5, 6. examinet me lancibus justitiae, et cognoscat Deus integritatem meam—. et v. 35. quis det mihi auscultantem mihi—? 2 Cor. i. 12. gloriatio nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, quod cum simplicitate et sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed cum gratia Dei versati sumus in mundo.

Huic contraria est conscientia mala; lata quidem significatione accepta, ex lumine scilicet vel naturae vel gratiae iudicium mentis cujusque de operibus suis malis, eorumque improbatio; quae mali potius conscientia dicenda est. Gen. xlii. 21. dicebant alter alteri, Immo rei sumus de fratre nostro: idcirco angustia haec obvenit nobis. Hos. x. 8. dicent montibus, Tegite nos, et collibus, Cadite super nos. cum Apoc. vi. 16. dixerunt montibus et petris, Cadite in nos, occultate nos a conspectu ejus qui insidet throno et ab ira agni. Luc. xx. 5, 6. ratiocinati sunt apud se, dicentes, Si dixerimus, e caelo; dicet, quare ergo non creditis ei—? Act. xxiv. 25. disserente ipso de justitia—, expavefactus Felix. Rom.

ii. 15. *una testimonium reddente ipsorum conscientia, et cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam defendentibus.* Heb. x. 22. *aspersione purgatis cordibus a conscientia mala.* Joan. viii. 9. *a conscientia convicti—.* Strictius autem et magis proprie conscientia mala dicitur quæ ex errore aut pravo affectu iudicium fert, non ex lumine vel naturæ vel gratiæ. 1 Cor. viii. 7. *conscientia eorum infirma quum sit, inquinatur.* 1 Tim. iv. 2. *adusti conscientias cauterio—.* Tit. i. 15. *polluta est eorum et mens et conscientia.*

Contrariæ sunt sinceritati et cogitationes malæ; Matt. v. 28. *jam adulteravit eam in corde suo.* et xv. 18, 19. *quæ proficiscuntur ex corde, illa polluunt hominem: nam ex corde egrediuntur cogitationes improbæ, cædes—.* et hypocrisis; quæ opera vel speciosa pro bonis facit, vel bona quæ sunt, fini non bono agit. Matt. vi. 1, &c. *attendite ne justitiam vestram exerceatis coram hominibus, ut spectemini ab iis: alioqui mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cælis—.* et xxiii. 25, 26. *væ vobis, scribes et Pharisei, hypocritæ, qui purificatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autem plena sunt rapina et intemperantia—.*

PROMPTITUDO seu alacritas est virtus, cum sponte et libenter bene agimus. Psal. i. 2. *cujus oblectatio est in lege Jehovæ.* et xl. 9. *facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: et lex tua est in visceribus meis.* et cx. 3. *populus tuus, populus voluntarius.* Prov. xxi. 15. *lætitiæ est justo facere jus.* 2 Cor. viii. 12. *si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet—.* et ix. 7. *hilarem datorem diligit Deus.*

Opponitur ei præcipitantia. Matt. viii. 19. *sequar te quocunque iveris.*

Et officium coactum vel minime spontaneum. Deut. xxviii. 47. *propterea quod non servieris Deo tuo in lætitiâ et in hilaritate cordis.* 2 Cor. ix. 7. *non ex tristitia aut necessitate.* Gal. vi. 9. *ne quod bonum est*

faciendo segnes simus: præstito enim tempore metemus, si non frangamur animo. 2 Thess. iii. 13. ne segnes sitis in bene faciendo. Heb. v. 11. segnes facti estis auribus. et xii. 3. reputate quis ille sit qui talem toleravit a peccatoribus adversus se contradictionem, ne vestris animabus fracti fatiscatis. et v. 12. manus remissas et genua soluta surrigite. 1 Pet. v. 2. non coacte, sed libenter.

CONSTANTIA est virtus qua in proposito bene agendi perseveramus, neque ab eo ulla ratione dimovemur. Psal. cxix. 44, 45. *observabo legem tuam jugiter, in sæculum et sempiternum; indesinenterque ambulabo in ipsa latitudine. et v. 51. superbis deridentibus me admodum, a lege tua me non declinare. et v. 61. turmis improborum dispoliantibus me, legis tuæ non obliviscor. v. 95. me expectantibus improbis ad perdendum me, testimonia tua considero. v. 110. ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro. v. 112. inclino animum meum ad faciendum statuta tua in sæculum, ad finem usque. v. 157. ut multi sint persequentes me et hostes mei, a testimoniis tuis non declino. Eccles. vii. 14. tempore boni versare in bono: tempore autem mali utere. Matt. xxiv. 13. qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit. 2 Cor. vi. 3, &c. in omnibus nos approbantes ut Dei ministri, tolerantia multa in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis—. et viii. 11. illud ipsum facere absolvite, ut sicut adfuit promptus ille animus ad volendum, ita etiam adsit ipsum perficere quod habetis.*

Huic opponitur inconstantia. Jer. xxxiv. 8, &c. *postquam pepigisset fœdus de promulganda libertate—, iterum postea recepissent servos illos—. et v. 15, 16. reversi quidem vos hodie fecistis quod rectum—; sed rursus profanasti—. Luc. ix. 66. nemo admovens manum suam aratro et respiciens ad ea quæ retro sunt, idoneus est ad regnum Dei. Matt. xiii. 20, 21, 22. sermonem audit—: non habet autem radicem in sese, sed temporarius est; ortuque compressione vel persecutione propter sermonem statim offenditur: sermonem audit; sed sollicitudo sæculi hujus et fallacia divitiarum—.*

Et pertinacia in errore seu proposito malo. Psal. xix. 14. *a contumaciis subtrahe servum tuum, ne dominantur in me: tunc integer et insons ero a defectione magna.* Jer. ii. 35. *ecce ego disceptaturus sum tecum, eo quod dicas, non peccavi.* Act. vii. 51. *duri cervice, et incircumcisi corde et auribus, vos semper Spiritui Sancto obnitimini.*

C A P. III.

D E

VIRTUTIBUS AD DEI CULTUM PERTINENTIBUS.

VIRTUTES speciales sunt quæ ad officium nostrum pertinent vel erga Deum vel erga homines.

ERGA DEUM est CULTUS EJUS IMMEDIATUS; isque vel internus vel externus.

Internus est imprimis agnitio unius veri Dei, et religiosus erga eum affectus. Deut. vi. 5. *audi Israel, Jehova Deus noster, Jehova unus*—: ut libro superiore de Deo.

Huic opponitur atheismus. Psal. xiv. 1. *dicit stultus cum animo suo, non est Deus.* et liii. 1. idem. Plura vide etiam libro superiore de Deo.

Et polytheismus: id est, deorum uno plurium agnitio, nisi quo modo ipsa scriptura id explicat. Gal. iv. 8. *ignorantes Deum, serviebatis iis qui natura non sunt dii.*

RELIGIOSUS ERGA DEUM AFFECTUS in NOSTRO ERGA EUM AMORE, FIDUCIA, SPE, GRATITUDINE, TIMORE, HUMILITATE, PATIENTIA, OBEDI-

ENTIA positus est. Deut. x. 12, 13. *quid Jehova Deus tuus petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum tuum, ambules in omnibus viis ejus, et diligas et colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, ex toto animo, observando præcepta Jehovæ et statuta ejus?*

AMOR DEI est quo Deum supra cæteras omnes charitates diligimus, ejusque gloriæ studemus. Deut. vi. 5. *diliges Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo—*. Matt. xxii. 37. idem.

Ejusque gloriæ studemus. Num. xiv. 15, 16. *loquerentur gentes istæ—, propterea quod non poterat Jehova—*. Jos. vii. 9, *et quid facies nomine tuo maximo?*

Opponitur huic odium Dei; Joan. xv. 24. *oderunt tum me tum Patrem meum*: et amor mundi aut rerum creatarum; Luc. xiv. 33. *quisquis vestrum non valedicit omnibus bonis suis, non potest meus esse discipulus*. 1 Cor. vii. 31. *qui utuntur hoc mundo, ut non abutentes—*. Philipp. iii. 7, 8. *certe duco omnia damnum esse propter eminentiam notitiæ Jesu Christi Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum multavi, eaque duco pro stercore, ut Christum lucrifaciam*. Jacob. iv. 4. *an nescitis amicitiam mundi inimicitiam esse adversus Deum? quicumque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur*. 1 Joan. ii. 15. *ne diligite mundum—*.

De fide dictum est supra, ut de causa justificationis instrumentali: hic de FIDUCIA, ut amoris effecto et cultus interni parte; cum ea omnis collocatur in Deo. 2 Chron. xx. 20. *firme credite Jehovæ, et confirmabimini*. Psal. xviii. 2, 3, &c. *Deus fortis meus rupes mea, ad quem me recipiam, clypeus meus, et cornu salutis meæ, editus locus meus—*. Sic Psal. xxvii. et xxxviii. 7. et xxxii. 10. et xxxvii. 5. *devolve super Jehovam viam tuam, et confide in eo, nam ipse efficiet*. Sic lxi. et lxii. et lxxiii. 26. et lxxxiv. 12. et cxii. 7. et cxv. 9, &c. et cxxiii. et cxxx. 6. Prov. xiv. 26. *in reverentia Jehovæ est fiducia valida, qui filiis suis esse solet receptui*. et xvi. 3. *devolve in Jehovam facta tua, et comparabuntur cogitationes tuæ*. Sic cap. xviii. 10. et xxx. 5. Isa. lix. 1, &c. *en non est brevior manus Jehovæ*

quam ut servet—. Jer. xvii. 7. *benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, et cujus confidentia est Jehova.* Mal. iii. 16, 17, 18. *tunc conversi videbitis inter justum et improbum quid intersit—*.

Huic opponitur diffidentia in Deum. Gen. xii. 10. *dic quæso sororem meam esse te—*. et xxxii. 7. *timuit Jacob valde, et fuit anxius.* Num. xiv. 1, &c. *qua fama accepta—*. Num. xx. 10, 11. *an ex petra hac proferemus vobis aquam? et percussit petram illam virga sua bis.* 2 Reg. vi. 35. *si Jehova faceret cataractas in cœlis, an posset esse res ista?* Isa. vii. 12. *non petam, neque tentabo Jehovam.*

Et præfidentia sive præsumptio. Num. xiv. 44. *nihilominus contenderunt—*. et xv. 30. *anima quæ commiserit elata manu—*. Prov. xxvii. 1. *ne glorieris de die crastino—*. Amos. v. 18. *væ concupiscentibus diem Jehovæ—*. Micæ iii. 11. *quorum primores munere judicant, et quorum sacerdotes pretio docent, et quorum prophetæ pecunia divinant; interea Jehova nituntur, dicendo, an non Jehova in medio nostri est—?* Matt. iii. 7. *progenies viperarum, quis vobis præmonstravit—?* et iv. 6, 7. *non tentabis—*. Rom. ii. 4. *an divitias benignitatis ejus—?*

Et fiducia carnalis. 2 Chron. xvi. 7, &c. *quandoquidem innixus es rege Syriæ—*. et v. 12. *ne in morbo quidem suo requisivit Jehovam, sed hæsit medicis.* Psal. xiv. 6. *consilium pauperis afflicti pudefacietis, quia Jehova est receptus ejus.* et cxviii. 8, 9. et cxlvi. 3. *ne fiduciam habetote in ingenuis—*. et cxlvii. 10. *non potentia equi—*. Prov. xxix. 26. *multi quærunť faciem dominantis—*. Isa. xxx. 1, &c. *ut roborentur robore Pharaonis—*. et cap. xxxi. 2. *amoturus est scipionem et bacillum—*. et xxii. 7, &c. *intueris eo tempore in arma domus saltus—*. et xxxi. 1, &c. *væ descendantibus in Ægyptum ad auxilium—*. Jer. xvii. 5. *maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, et statuit carnem brachium suum, a Jehova autem recedit animus ejus.* Amos. vi. 13. *o vos lætantes de nihilo—*.

Et idololatræ. 2 Reg. i. 2. *ite consulite Baalzebubum—*. Plura de hoc infra, ubi de idololatria.

SPES est qua Dei promissiones certo expectamus. Job. xiii. 15. *si enecaret me, in eo sperarem.* Psal. xxxi. 25. *confirmamini, et confirmabit animum vestrum, omnes qui speratis in Jehovam.* et xxvii. 14. *expecta Jehovam—.* et cxix. 116. *ne pudefacias me ab expectatione mea.* Prov. x. 28. *spes justorum est lætitia.* Isa. xl. 29, &c. *expectantes Jehovam mutant vires, ascendunt pennis velut aquilæ—.* Rom. v. 4, 5. *experientiæ autem spem: porro spes non pudefacit, eo quod charitas Dei effusa est in cordibus nostris.*

Et huic et fidei etiam opponitur dubitatio; quæ piis nonnunquam ad tempus accidit. 1 Sam. xxvii. 1. *dixit David cum animo suo, jam consumar aliquo die manu Saulis.* Matt. xiv. 31. *exigua fide prædite, quare dubitasti?* et xxi. 21. *si habueritis fidem, ne addubitaveritis.* Marc. xi. 23. *nec dubitaverit in corde suo, sed crediderit.*

Et desperatio; quæ in reprobos tantum cadit. Gen. iv. 13. *dixit Cain Jehovæ, major est pœna mea quam ut sustinere possim.* Matt. xxvii. 5. *ipse projectis nummis argenteis—, strangulavit sese.* Act. i. 18. *et præcipitatus crepuit medius—.*

GRATITUDO erga Deum est qua agnoscimus dona Dei in nos indignos collata. Psal. ciii. 2, &c. *ne obliviscaris ullius beneficiorum ejus—.* et cxvi. 12. *quid rependerem Jehovæ—?* 1 Cor. vi. 20. *empti estis pretio; glorificate igitur Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ sunt Dei.* Heb. xii. 28. *teneamus gratiam, per quam ita colamus Deum, ut ei grati simus, cum verecundia et reverentia.* 1 Pet. ii. 9. *ut virtutes prædicetis illius qui vos vocavit—.* 1 Joan. iv. 19. *nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.*

Opponitur huic ingratitudo erga Deum. Isa. i. 2. *filios educavi et extuli, ipsi autem deficientes rebellaverunt contra me.* Hos. xiii. 6. *prout erant pascua eorum, saturati sunt: simul ac saturati sunt, elatus est animus eorum; idcirco oblii sunt mei.* Rom. i. 21. *quum Deum cognoverint, tamen ut Deum non glorificaverunt, neque gratias ei egerunt.*

Et gratitudo erga idola aut res creatas præ Deo. Jer. xlv. 17. *adulendo rebus cælestibus, et libando iis libamina, satiabamur cibo, et eramus hilares, ac malum non experiebamur.* Abac. i. 16. *impius sacrificat plagis suis et suffitum facit retinaculo suo.*

TIMOR Dei est quo Deum sicut summum patrem omnium et judicem reveremur, ejusque offensionem summe timemus. Deut. xxviii. 58. *timendo nomen gloriosissimum et summe reverendum istud, Jehovah Deum tuum.* Psal. ii. 11. *colite Jehovah cum reverentia, et exultate cum tremore.* et xxxiv. 12. *reverentiam Jehovah docebo vos.* et cxxx. 4. *apud te est condonatio, ut reverenter colaris.* Prov. xix. 23. *reverentia Jehovah vitalis est.* Mal. i. 6. *si Pater sum, ubi est honor meus? et si Dominus sum, ubi reverentia mei?* cum 1 Pet. i. 17. *si Patrem nominatis eum, qui citra personarum respectum judicat ex cujusque opere, cum timore versamini commorationis vestræ tempore.* Matt. x. 28. *timete potius eum qui potest et animam et corpus perdere in gehenna.* Philipp. ii. 12. *cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem conficite.*

Huic opponitur securitas carnalis. Job. v. 3, &c. *ego vidi stultum radicum—.* et xxiv. 23, &c. *si dat ei securitatem—.* et xxxiv. 22. *nullæ sunt tenebræ, nullaque umbra lethalis, ubi se abscondant operarii iniquitatis.* Psal. x. 5, 6, &c. *Altissime, absunt judicia tua a conspectu ejus—.* et xxx. 7. *dicebam in tranquillitate mea, non dimovebor in sæculum.* et lxxiii. 6, &c. *idcirco cingit eos torques superbiæ—.* et xciv. 7, &c. *dicentes, non respicit Jah—.* Eccles. viii. 10. *quia nullum efficitur decretum, compensatio istius mali cito, idcirco fervet animus hominum in ipsis ut faciant malum.* Isa. v. 19. *dicentibus, festinet—.* et xxviii. 15. *quoniam dicitis, pepigimus fœdus cum morte—.* et xxix. 15. *væ abdentibus in profundum a Jehova consilium—.* Ezech. viii. 12. *non est Jehova qui videat nos, dereliquit Jehova terram hanc.* Amos. vi. 1, 3. *væ tranquillis—.* Zeph. i. 12. *dicentes cum animo suo, non benefacit Jehova, neque malefacit.* Matt. xxv. *virgines fatuæ.* Luc. xii. 2, 3. *nihil opertum est, quod non detegatur—.* et v. 29. *dicam animæ meæ—.* et v. 45. *si dixerit servus ille—.* 1 Cor. xi. 31. *si nos ipsos dijudicaremus, non judicaremur.*

Et timor servilis. 1 Joan. iv. 18. *metus non est in charitate: integra charitas foras ejicit metum; quoniam metus cruciatum habet: qui autem metuit, non est consummatus in charitate.*

Et idololatricus. 2 Reg. xvii. 33. *Jehovam reverebantur, et deos suos colebant ex ritu gentium quas deportaverant inde.*

Et rerum quarumcunque præter Deum. Matt. x. 28. *ne timeate vobis ab iis qui trucidant corpus.*

HUMILITAS est qua nostram indignitatem coram Deo agnoscimus. Gen. xxxii. 10. *impar sum omnibus his beneficiis—* 1 Chron. xxix. 14. *quis sum ego aut quis populus meus, ut obtineamus vim sponte offerendi hujusmodi? nam ex te sunt omnia, et a manu tua acceptum reddimus tibi.* Psal. li. 19. *sacrificia Dei sunt spiritus fractus.* et cxv. 1. *non nobis, Jehova, non nobis, sed nomini tuo da honorem—* Isa. lxvi. 2. *in hunc intueor, in pauperem et contritum spiritu, ac trepidantem ad verbum meum.* Matt. v. 3. *beati pauperes spiritu—* Luc. ix. 48. *qui minimus est inter vos, is erit magnus.* 1 Pet. v. 5, 6. *submittite vos—* 1 Tim. i. 15. *ut peccatores servaret, quorum primus sum ego.*

Huic opponitur superbia coram Deo. Job. xv. 25, 26, 27. *qui intendit adversus Deum fortem manum suam—* Prov. iii. 34. *derisores ipse deridet, humilibus autem dat gratiam.* Jacob. iv. 6. et 1 Pet. v. 5. idem. Prov. xvi. 5. *abominationi est Jehovahæ omnis altus animo.* Act. xii. 23. *percussit eum angelus Domini, eo quod non tribuisset gloriam Deo.* Apoc. iii. 17. *dicis, dives sum, et ditatus sum, et nulla re mihi est opus; neque nosti te esse ærumnosum, et miserabilem, et pauperem, et cæcum, et nudum.*

Et humilitas superstitiosa. Col. ii. 23. *rationem quidem habent sapientiæ in cultu voluntario et submissione animi, et in eo quod corpori non parcant; nec tamen ullius sunt pretii quum ad ea spectent, quibus farcitur caro.*

PATIENTIA est qua providentiæ, potentiæ, et bonitatis divinæ fiducia suffulti, Dei promissis acquiescimus, et quæ necessario perferenda sunt mala, veluti a summo Patre, bonoque nostro immissa, æquo animo perferimus. Job. i. 22. *in hoc toto non peccavit Job, neque attribuit insulsi-
tatem Deo.* et ii. 10. *scilicet bonum acceperimus a Deo, et non malum acciperemus?* 2 Sam. xvi. 10. *si Jehova dixit ei, maledic Davidi, ecquis dicat, quare sic facis?* Isa. xxviii. 16. *qui credit, non præfestinabit.* Lam. iii. 29, &c. *qui indit pulveri os suum, dicens, forte est expectatio; præbet percutienti se genam—.* Matt. xvi. 24. *attollat crucem suam, et sequatur me.* Luc. xxi. 19. *per tolerantiam vestram possidete animas vestras.* Rom. viii. 25. *si quod non cernimus speramus, per tolerantiam expectamus.* et xv. 4. *ut per tolerantiam et consolationem scripturarum spem habeamus.* 2 Cor. xii. 10. *propterea acquiesco in infirmitatibus, in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo—.* Col. i. 11. *ad omnem tolerantiam.* 2 Thess. iii. 5. *Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem et Christi patientem expectationem.* Heb. x. 36. *patientie animo vobis opus est, ut voluntati Dei obsecuti, reportetis promissionem illam.* Jacob. v. 7, 8. *patientie animo estote usque ad Domini adventum: ecce agricola—: patientes estote et vos, et stabilite corda vestra, quoniam adventus Domini appropinquat.* 1 Pet. ii. 19, &c. *hoc cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestias injuste afflictus: si bene agentes patienter sufferatis, hæc est gratia apud Deum: nam ad hoc etiam vocati estis, quoniam et Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplar, ut subsequamini vestigia ipsius—; qui convitiis affectus non vicissim convitiabatur, quum pateretur non minabatur, sed committebat causam suam ei qui juste judicat.*

Huic opponitur impatientia erga Deum: quo peccato sancti nonnunquam tentantur. 1 Reg. xix. 4. *expetebat apud se mori.* Job. iii. 2, &c. *utinam periisset dies—.* et vii. 11, &c. *proinde ego non cohibeo os meum—.* et xix. 6, &c. *en exclamans violentiam, non tamen exaudior; vociferanti non adest judicium—.* Eccles. vii. 7, &c. *cum oppressio adigat ad insaniam—.* Jer. xx. 15, &c. *maledictus ille vir qui nunciavit patri meo—.* et xlv. 3, &c. *dixisti, cheu jam mihi, quia*

addit Jehova mœrorem dolori meo. Jonæ iv. 3. præstat mori me quam vivere.

OBEDIENTIA est qua voluntatem Dei nobis ante omnia sequendam proponimus, Deoque servimus. Sic Abrahamus, Gen. xii. 1. *profectus est Charane, sicut edixerat ei Jehova.* et xxii. 3. *mane itaque surgens Abraham, eodem matutino, instravit—* 1 Sam. xv. 22. *an delectatus Jehova holocaustis et sacrificiis, ut quum auscultatur voci Jehovæ? ecce auscultare est melius sacrificio.* Psal. lxxxii. 14, 15. *o si populus meus auscultasset—* Eccles. v. 1. *paratus ad audiendum potius quam ad dandum stolidorum sacrificium.* Jer. vi. 19, 20. *quia ad verba mea non attendunt—, holocausta vestra non sunt accepta—* et vii. 22, 23. *non sum locutus cum majoribus vestris, neque præcepi iis quo die eduxi eos e terra Ægypti de rebus holocaustis et sacrificiis; sed rem hanc præcepi iis, dicendo, auscultate voci meæ—* et xxxv. 2. *abi ad familiam Rechabæorum—* Matt. vi. 10. *fiat voluntas tua, ut in cœlo, ita etiam in terra.* et xxvi. 39. *non ut ego volo, sed ut tu.* et v. 42. *fiat voluntas tua.* Joan. xiv. 15. *si diligitis me, præcepta mea servate.* et v. 21, 23. *idem.* Act. iv. 19. *an justum sit in conspectu Dei vobis potius auscultare quam Deo, judicate.* et v. 29. *obedire oportet Deo potius quam hominibus.* Eph. vi. 6, 7. *ut servi Christi, facientes ex animo quæ vult Deus, cum omni benevolentia servientes.* 1 Joan. ii. 5. *qui observat sermonem ejus, vere in hoc charitas Dei adimpleta est.* et v. 17. *qui facit voluntatem Dei, manet in æternum.* et v. 3. *hæc est charitas Dei, ut præcepta ejus observemus; et præcepta ejus gravia non sunt.*

Huic opposita est inobedientia. 1 Sam. xv. 23. *sicut peccatum divinationis est rebellio, et sicut superstitio et idola est repugnantia: id quod Judæo prophetæ fraudi fuit, 1 Reg. xiii. 22. Prov. xiii. 13. contemptor verbi corrumpetur—* et xxviii. 9. *qui avertit aurem suam—, etiam oratio ejus abominationi est.* Jer. vi. 16. *dicente Jehova, ambulate—, dixerunt, non ambulabimus.* et v. 17. *dixerunt, non attendemus.* et vii. 25, &c. *non auscultarunt—* et xxii. 21. *hæc via tua est a pueritia tua; nam non auscultasti voci meæ.* et xxxvi. 23, &c. *fuit ergo quum legisset Jehudi tria*

folia—. et xlv. 16, &c. *in verbo quod indixisti nobis nomine Jehovæ, minime sumus auscultaturi tibi.*

Etiam quæ humilitatem præ se fert. Joan. xiii. 8. *non lavabis pedes meos in æternum—*.

Aut quod rectius videatur. Deut. v. 38. *ne recedatis dextrorsum aut sinistrorsum.* et xxviii. 14. et Jos. i. 7. idem. Deut. xii. 32. *ne addito ei, neque detrahito ex eo.* 1 Reg. xx. 35. *renuit vir ille percutere eum.* Prov. xxx. 6. *ne addito ad verba ejus, ut non corripiat te, et efficiaris mendax.* 1 Cor. iv. 6. *ut in nobis discatis supra id quod scriptum est non sapere.* Apoc. xxii. 18, 19. *si quis apposuerit ad hæc, imponet ei Deus plagas—*.

CAP. IV.

DE

CULTU EXTERNO.

HACTENUS de cultu Dei interno: sequitur externus; quæ RELIGIO nominari solet: non quo internus cultus religio non sit; sed quod non ita nominetur, nisi appareat. Et externus quidem cultus, quamquam docendi causa distinguitur, usu tamen conjungi semper cum interno debet, nec nisi impiorum vitio separatur.

Vera religio est qua Deus ritu et ratione ab ipso præscripta sincere colitur. Micæ vi. 6, &c. *quanam re instructus veniam ante Jehovah—?* Appellatur in scripturis λατρεύειν, Matt. iv. 10. et δουλεύειν, cap. vi. 24. Gal. iv. 8. Errant igitur pontificii, qui λάτρειαν Deo, δούλειαν sanctis angelis et hominibus tribuunt.

Huic opponitur superstitio, seu ἐθελοθρησκεία, cultus ab hominibus confectus. Sic Nadab et Abiu obtulerunt ignem alienum coram Jehova, quod morte statim luerunt, Lev. x. 1, 2. 1 Sam. xiii. 12, 13. *tandem obtuli holocaustum—: stulte fecisti—.* et xv. 15, 16. *ad sacrificandum Jehovah Deo tuo—: desine, ut renuntiem tibi—.* 1 Reg. xii. 31, 32. *paravit domum excelsorum—.* 2 Reg. xvi. 10, &c. *quum vidisset altare—.* 1 Chron. xv. 13. cum v. 15. *irrupit Jehova Deus noster in nos, cum non requireremus eum rite—: et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum præceperat—.* Isa. xxix. 13. *est reverentia eorum erga me, quam præcepto hominum edocti sunt.* Marc. vii. 7, 8. *frustra me colunt, docentes*

doctrinas quæ sunt præcepta hominum—. et Matt. xv. 3, &c. *quare vos transgredimini—*? Gal. vi. 12. *quicumque volunt speciosi apparere in carne, ii cogunt vos—*. Quod grave peccatum veterum in ecclesia doctorum merito notatur; qui ut Paganos ad Christianam religionem eo faciliiori transitu allicerent, eosdem ritus levi duntaxat vel rerum vel nominum mutatione retinuerunt, cum summo religionis detrimento, contra illud præceptum, Deut. xii. 30, 31. *cave tibi ne sequendo eas illaqueeris—*, et ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes istæ deos suos, ut sic faciam ego quoque? ne facito sic Jehovæ Deo tuo—.

Et cultus hypocriticus: cum externus quidem cultus rite observatur, sed sine interno animi affectu; id quod Deo graviter offensum est. Lev. xxvi. 31. *desolabo sanctuaria vestra—*. 1 Sam. iv. 3. *assumamus ad nos Silunte arcam fœderis Jehovæ*. 2 Chron. xii. 9. *ascendens Sesacus, accepit thesauros—*. Sic Joas templum extruxit, cap. xxiv. 4, 6. et Herodes ipse Christi hostis. et xxxvi. 7. *etiam ex instrumentis domus Jehovæ*. Ezræ i. 7. idem. Prov. xv. 8. *sacrificium improborum abominationi est Jehovæ*. et xxi. 27. idem. Isa. i. 11, &c. *quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum—*? et Jer. vii. 4. *ne habetote fiduciam vestram in rebus falsis, dicendo, templi Jehovæ ista sunt*. et v. 12. *ite in locum meum qui erat Silunte—*. et v. 14. idem. et Isa. xxix. 13. *propterea quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis honorant me, cor autem suum procul—*. Matt. xv. 8, 9. idem. et Isa. xlviii. 1, &c. *audite hoc, domus Jacobi, qui vocant se de nomine Israelis—*. et lxvi. 3. *qui jugulat bovem—*. Jer. xviii. 18. *dicunt, agite, cogitemus contra Jeremiam cogitationes; nam non est peritura lex a sacerdote*. Ezech. xxxiii. 30, 31, 32. *sedentes coram te quasi populus meus—*, quæstum suum animus ipsorum persequitur—. Amos. v. 21. *odi, sperno dies festos vestros—*. et vi. 5. *modulantibus ad præscriptum nablii, sicut David—*. Micæ vi. 6, &c. *an accepta haberet Jehova millia arietum, myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum pro defectione mea, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? indicavit tibi, o homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus, et ames benignitatem, et modeste ambules cum Deo tuo?* Matt. xii. 44. *invenit eam vacantem, versam et ornatam*. et xxi. 30, &c.

ait, ego abeo; sed non abiit—. et xxiii. 3, &c. *dicunt, et non faciunt—*. et v. 15. *væ vobis scribæ, Pharisei, hypocritæ—*. Luc. xi. 40, 42. *desipientes; nonne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?* Philipp. i. 15, 16. *nonnulli quidem per invidiam et contentionem Christum prædicant—*.

Susceptam temere et ob rationes politicas religionem cæde et excidio luunt Sichemitæ, Gen. xxxiv.

Contra, cultus internus, id est, sincerus, etiamsi externus non rite obeatur, Deo tamen acceptus est. 1 Reg. iii. 3, &c. *amabat Solomon Jehovam—; tantummodo in istis excelsis ipse sacrificabat*. 2 Chron. xxx. 18, 19, 20. *magna pars illius populi— non mundaverant se quum comederent pascha—: sed oravit Ezechia pro iis, dicendo, Jehova optimus expiationem faciat pro eo quisquis animum suum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorum suorum, quamvis non sit prout mundities sacra postulat: et auscultans Jehova Ezechia, curavit populum*. Joan. vii. 14. *festo autem illo jam medio, ascendit Jesus in templum, ac docebat*.

Religionis veræ seu cultus Dei cum partes, tum circumstantiæ veniunt considerandæ.

PARTES RELIGIONIS SUNT INVOCATIO seu ADORATIO, et NOMINIS DIVINI IN OMNI VITA SANCTIFICATIO.

INVOCATIO est vel PETITIO ET GRATIARUM ACTIO, vel JUSJURANDUM ET SORS.

PETITIO est qua RES QUASVIS LICITAS AUCTORE SANCTO SPIRITU REVERENTER A DEO EX FIDE IN CHRISTO PRO NOBIS PROQUE ALIIS PETIMUS. Psal. l. 15. *invoca me tempore angustia, eripiam te, ut honore afficias me*. et lxxxvi. 4, 5. *ad te, Domine, animam meam attollo: tu enim Domine bonus es et condonans, multusque benignitate omnibus invocan-*

tibus te. Matt. vii. 7, 9, 10. petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Philipp. iv. 6. de nulla re solliciti estote; sed omni in re orationibus et deprecatione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

EX FIDE. Marc. xi. 24. *quæcunque orantes petitis, credite vos accepturos, et erunt vobis. Rom. x. 14. quomodo invocabunt eum in quem non crediderint. 1 Tim. ii. 8. absque disceptatione. Jacob. i. 6, 7. postulet cum fide, nihil ambigens: nam qui ambigit—.*

IN CHRISTO. Joan. xiv. 13, 14. *quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. et xvi. 23. quæcunque petieritis a Patre in nomine meo, dabit vobis. Apoc. v. 8. habentes singuli citharas et phialas aureas plenas suffituum, quæ sunt preces sanctorum. cum cap. viii. 3, 4. dati sunt ei suffitus multi, ut offerret cum precibus sanctorum omnium: ascendit autem fumus suffituum cum precibus sanctorum.*

RES LICITAS. Et in primis optima quæque. 1 Reg. iii. 11, 12. *eo quod petiisti rem istam, et non petiisti tibi dies multos, neque divitias, neque vitam inimicorum tuorum, sed petiisti tibi intelligentiam ad audiendum iudicium; ecce facio secundum sermonem tuum—.* Matt. vi. 33. *quærite primo regnum Dei et justitiam ejus, et ista omnia adjicientur vobis.*

AUCTORE SANCTO SPIRITU. Zech. xii. 10. *ut effundam super domum Davidis et super habitatores Hierosolymarum Spiritum gratiæ et deprecationum. Rom. viii. 26, 27. Spiritus una sublevat infirmitates nostras: quid enim oremus ut oportet, non novimus—.* Eph. vi. 18. *orantes omni tempore in Spiritu. Judæ v. 20. in Spiritu Sancto orantes; id est, suscitato, quantum possumus, Sancti Spiritus dono.*

Est et oratio Dominica documentum potius quam formula precandi ab apostolis olim aut nunc ab ecclesiis verbatim recitanda: unde perspicitur quam nihil opus sint in ecclesia Liturgiæ; cum auctores adiutoresque precumstrarum divinos, non humanos habeamus.

REVERENTER. Reverentia autem complectitur cum internum animi affectum, tum vocem et corporis gestum.

Internus affectus est, 1^m. ut unumquodque bene sive bono fini petamus. Jacob. iv. 3. *petitis et non accipitis, eo quod male petatis, ut in voluptates vestras insumatis.* 2do. ut animo puro et resipiscente: hinc illi, 2 Sam. xxii. 42. *circumspectant, sed non est qui servet, ad Jehovam, sed non exaudit eos.* Psal. lxvi. 18. *ad iniquitatem si spectassem animo meo, non audivisset Dominus.* Isa. i. 16, 17, 18. *lavate vos, purificate vos—; venite jam—.* Ezech. viii. 18. *quamvis clamant in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.* et xx. 30, 31. *an in via patrum vestrorum—, et ego consular a vobis—?* Joan. ix. 31. *Deus peccatores non audit.* 3^{io}. animo erga fratres miti et placabili. Matt. v. 24. *omite illic munus tuum coram altare, et abi: primum reconciliator fratri tuo—.* et vi. 12. *remitte nobis debita nostra, sicut—.* et xviii. 23. in parabola duorum debitorum. 1 Tim. ii. 8. *puras manus attollentes absque ira et disceptatione.* 4to. ut mature. Prov. i. 24, &c. *quandoquidem invito, et renuitis—, invocabunt me, sed non exaudiam—.* Psal. xxxii. 6. *propterea orabit ad te omnis beneficus tempore inveniendi.* Isa. lv. 6. *requirite Jehovam cum invenietur—.* 5to. ut humillime. Luc. xviii. 9, &c. *stetit procul, dicens, Deus placator mihi peccatori.* 6to. ut instanter. Luc. xi. 5. in parabola amici panem mutuum petentis. et xviii. 2, &c. in parabola iudicis iniqui. 7mo, ut perseveranter. Col. iv. 2. *in precibus perdurate.*

Vox non prolata semper, sed vel nulla, vel submissa, vel etiam gemitus in privatis precibus valent. Exod. xiv. 15. *dixit Jehova Mosi (quamvis tum quidem tacenti et intus modo clamanti) quid clamas ad me?* 1 Sam. i. 13. *Hanna loquebatur cum animo suo; tantum labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur.* Eoque secretiores erunt preces; quod præcipitur Matt. vi. 6.

Sed precamur nunc soli, nunc cum aliis. Et solus quidem Christus et seorsim fere legitur orasse, sive præsentibus discipulis, sive absentibus. Orandi etiam præcepta quæ dedit, Matt. vi. privatim duntaxat

orantibus dedisse perspicuum est. Cum autem discipulos orare docuit, id solis faciendumne esset an cum aliis, nihil præcepit. Discipuli quidem conjunctim solebant sæpe Deum precari; idque vel singulis, eodem licet in loco, quacunque de re inter ipsos convenerat, preces apud se suas concipientibus, Matt. xviii. 19. vel uno aliquo pro cæteris verba faciente: utrovis autem modo, nunc hoc nunc illo, oratum fuisse olim videtur. Act. ii. 42. *in fractione panis et orationibus.* et iv. 24. *concorditer sustulerunt vocem ad Deum, dixeruntque.* et xii. 12. *ubi erant non pauci congregati et orantes.* et xvi. 13. *ad flumen ubi solebat esse oratio.* et xx. 36. *positis genibus, oravit cum illis omnibus.* et xxi. 5. *in littore oravimus.* 1 Cor. xiv. 15, 16. *orabo etiam intelligentia—: quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem?*

In precibus itaque publicis lingua ignota non est utendum. 1 Cor. xiv. 15, 16. ut supra. Consensus enim ibi sit oportet. Matt. xviii. 19. *si duo ex vobis consenserint in terra, de omni re quam petierint—.*

Tautologia etiam et futilitas tam in privatis quam in publicis precibus est vitanda. Matt. vi. 7. Eccles. v. 2. *ne acceleres ore tuo, et animus tuus ne festinet proferre quidquam coram ipso Deo: nam Deus ipse in cælis est, tu autem super terram; idcirco sunt verba tua pauca.* Verborum tamen repetitio ex vehementi commotione animi profecta pro futili habenda non est. Marc. xiv. 39. *et cum rursus abiisset, oravit, eundem sermonem locutus.*

Gestus corporis inter precandum etiam sub lege liberior fuit. 2 Sam. vii. 18. *ingressus rex David, sedit coram Jehova, ac dixit.* et xii. 16. *pernoctavit, et cubavit humi.* Psal. xcv. 6. *venite, incurvemus nos et procumbamus, flectamus genua coram Jehova.* et cxlix. 5. *cantent in cubilibus suis.* 1 Reg. viii. 22. *stetit Solomon.* et v. 54. *surgens ab inflexione sua in genua.* cum 2 Chron. vi. 12, 13. et xx. 5. *stans Jehosaphat.* et v. 13. *stabant Judæi.* Dan. vi. 11. *ipse procumbens in genua sua, orabat—.* Luc. xviii. 13. *publicanus procul stans.*

Ad gestum corporis habitus quoque est referendus: de quo Paulus 1 Cor. xi. 4. *omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecorat caput suum: omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum*—. Quid ita? quia capitis opertio subjectionis signum erat eo tempore cum foeminis tum viris: viri igitur aperto capite tum orabant tum prophetabant: nunc vero, cum viris quidem aperire caput, subjectionis, tegere, auctoritatis sit, mos est ecclesiis, praesertim Europæis plerisque, rationem præcepti, id quod semper fieri oportet, non litteram spectantibus, venerari quidem Deum aperto capite reverentiæ causa, quoniam ita fert hodierna consuetudo, prophetare operto, quo auctoritas significetur, operto etiam prophetantes audire, quia sic filios adultos et ingenuos nunc decet. Eadem ratione iis in locis ubi aut frigus vehemens, in Livonia puta vel Russia, aut mos ita invaluit, quemadmodum in Asia atque Africa, ut caput non nisi incommode et indecenter admodum aperiatur, etiam operto capite recte orari facile ex hoc loco sequitur: quod præter cæteros in hunc locum Ludovicus Cappel-
lus erudite ostendit.

Ad locum orandi quod attinet, omnis est idoneus. 1 Tim. ii. 8. *volo viros precari in omni loco*. In privatis etiam precibus ubi occultius esse possumus. Matt. vi. 6. *introito in conclave tuum*. et xiv. 23. *ascendit in montem seorsim ad orandum*. In publico enim privatim orare, hypocriticum est. Matt. vi. 5. *amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut appareant hominibus*. In sacrario tamen et templo Hierosolymis privatas concipere preces olim licebat: exemplo Hannæ, Davidis, aliorumque, ut supra. Tempus orandi nullum etiam non est idoneum. Psal. cxix. 55. *recordari me noctu nominis tui, Jehova*. et v. 62: *media nocte surgo ad celebrandum te*. et v. 164. *septies quotidie laudo te de judiciis justis tuis*. Luc. xviii. 1. *semper orare, neque segnes esse*—. Eph. vi. 18. *orantes omni tempore per Spiritum, et illi ipsi rei invigilantes*—. Col. iv. 12. *semper certans orationibus pro vobis*—. 1 Thess. v. 17. *sine intermissione orate*. Potissimum autem vesperi, mane, et meridie. Psal. lv. 18. *vespere et mane atque meridie meditabor, et perstrepam, donec audiverit vocem meam*. et v. 4. *mane auditurus es*

vocem meam: mane disserturus sum coram te. et lxxxviii. 14. unoquoque mane oratio mea prævenit ad te. et xcii. 2, 3. bonum est celebrare Jehovam—, annuntiare unoquoque mane benignitatem tuam, et fidem tuam quibusque noctibus. et cxix. 147. veniens ante te in ipso crepusculo, ut vociferer. et v. 148. præveniunt oculi mei excubias ad meditandum de sermone tuo. Dan. vi. 11. temporibus tribus de die. Marc. i. 35. et mane, valde multa nocte quum surrexisset, exiit, et abiit in desertum locum, et illic precabatur. Act. x. 9. circa horam sextam.

PRO NOBIS PROQUE ALIIS: neque enim pro nobis solum orare jubemur, sed pro omnibus. 1 Tim. ii. 1, 2, 3. *adhortor primum omnium, ut fiant deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus. Præsertim pro ecclesia tota ejusque ministris. Psal. iii. 9. super populum tuum sit benedictio tua maxime. et xxviii. 9. idem. et xxv. 22. redime Deus Israellem ab omnibus oppressoribus ejus. et li. 20. benefac pro bona voluntate tua Sioni—. et lxxiv. 2, &c. recordare cætus tui—. et cii. 14. tu surgens misereberis Sionis; quia tempus est faciendi gratiam ei. et cxxii. 6. expetite pacem Hierosolymæ. Matt. ix. 38. deprecamini Dominum messis, ut emittat operarios in messem suam. Eph. vi. 18, 19. cum omni perseverantia et supplicatione pro omnibus sanctis, et pro me, ut—. Col. iv. 3. orantes simul etiam pro nobis, ut Deus aperiatur nobis ostium sermonis, ut loquamur mysterium Christi. Pro magistratibus quibusvis, pacis præsertim ecclesiæ causa. Psal. lxxii. 1, &c. *judicia tua regi da—. Jer. xxix. 7. denique quærite prosperitatem istius civitatis quo deportavi vos, et orate pro ea Jehovam; nam in prosperitate ejus futura est vobis prosperitas. 1 Tim. ii. 1, 2. pro regibus et quibusvis in eminentia constitutis, ut tranquillam et quietam vitam degamus cum omni pietate ac veneratione. Immo pro inimicis. Matt. v. 44. orate pro iis qui vobis sunt infensi, et persequuntur vos. Luc. xxiii. 34. Pater, remitte hoc ipsis; nesciunt enim quid faciunt. Act. vii. 60. Domine, ne statuas iis hoc peccatum—. Multo magis pro fratribus. Rom. i. 8, 9, 10. me sine intermissione mentionem facere vestri semper in orationibus meis—. Nisi siquos insanabiles esse pernoscamus: pro iis enim orandum non est. Jer. vii. 16. ne orato pro populo isto—. et xiv. 11, 12, idem. Joan.**

xvii. 9. *non pro mundo rogo.* 1 Joan. v. 16. *est peccatum ad mortem; non pro illo dico ut roget.*

Immo Dei et ecclesiæ hostibus, falsisve fratribus, et quibusvis gravia quædam peccata vel in Deum vel in nos etiam peccantibus male precari et publice jubemur, et exemplo sanctissimorum virorum privatim licet. Gen. ix. 25. *maledictus Chanaan.* Deut. xxvii. a v. 13. ad finem capitis: *hi vero stant ad maledictionem in monte Hebalis—.* Judic. v. 23. *maledicite Merozo, inquit angelus Jehovæ—.* Psal. v. 11. *reos fac istos, o Deus—.* et cix. 6, &c. *præfice illi improbum, qui adversans insistat ad dextram illius—.* et cxi. 11. *demittantur super eos prunæ—.* et psalmis aliis permultis. 2 Reg. ii. 24. *maledixit eis in nomine Jehovæ.* Jer. xviii. 19, &c. *idcirco expone filios eorum fami—; quia foderunt fossam ad capiendum me—.* Nehem. iv. 4, &c. *expone eos prædæ in terra captivitatis—.* et vi. 14. *recordare, Deus mi, Tobie—, secundum opera ejus ista—.* et xiii. 25. *contendi cum iis, maledicens iis.* Act. viii. 20. *pecunia tua tecum pereat—.* Gal. v. 12. *utinam abscindantur, qui vos inquietant.* 2 Tim. iv. 14. *reddat ei Dominus secundum facta ipsius.*

Exauditiō precum clare promittitur orantibus ex fide et obedientia. Psal. cxlv. 18. *propinquus est Jehova omnibus invocantibus ipsum, omnibus qui invocant ipsum fide.* Isa. lix. 12. *neque gravis auris ejus quam ut audiat &c. sed iniquitates vestræ &c. faciunt ne exaudiat.* lxv. 24. *eritque nondum clamantibus ut ego respondeam, adhuc ipsis loquentibus ut ego exaudiam.* Dan. ix. 20, &c. *me autem adhuc loquente et orante— vir ille Gabriel—.* et x. 12. *inde a primo die— exaudita sunt verba tua.* Joan. ix. 31. *si quis Dei cultor est, et facit quod ille vult, hunc audit.*

Hinc voluntas aut providentia Dei declarata non segniores nos reddere debet vel ad mala deprecanda vel ad bona petenda, sed promptiores. Exod. xxxii. 10. *nunc igitur sine me, ut accensa ira consumam eos, efficiam vero te in gentem magnam: quamobrem deprecatus est Moses faciem iratam Jehovæ Dei sui—.* 1 Chron. xvii. 25, 26. *tu, Deus mi, revelasti in aurem servi tui te ædificaturum ipsi domum; idcirco judicavit*

servus tuus orandum esse coram te. Joan. xvii. 1. Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum—. et v. 5. *glorifica me tu, Pater—.*

In omnibus tamen non exaudiuntur sæpe fideles neque pro se neque pro aliis; cum ea petunt, quæ vel optima non sunt, vel Dei gloriæ non conducunt. Deut. iii. 25, 26. *transeam quæso, ut videam—: sed dixit Jehova mihi, satis esto tibi, ne ultra deinceps alloquitor me de hac re.* 1 Sam. xv. 11. *quod displicuit Samueli, adeo ut clamaret ad Jehovam tota illa nocte.* 2 Sam. xii. 16, 17, 18. *requisivit David Deum propter puerum—.* 1 Reg. xix. 4. *expetebat apud se mori—.* Ezech. xiv. 13, &c. *etiamsi essent hi tres viri in ea, Noach, Daniel, et Job, ipsi—.* Matt. xx. 22. *nescitis quid petatis.* 2 Cor. xii. 8, 9. *super hoc ter Dominum rogavi, ut abscederet a me: sed dixit mihi, sufficit tibi—.*

Infideles etiam nonnunquam Deum exorant, corporisque aut fortunæ bona precibus ab eo impetrant: beneficus est enim Deus erga omnes, *ejusque sol exoritur super improbos ac bonos, Matt. v. 45.* Itaque et dæmones nonnunquam exaudit. Job. i. 11, 12. *mitte quæso—: itaque dixit Jehova Satanæ, ecce quæcunque sunt ei, in manu tua sunt.* et ii. 5, 6. idem. Matt. viii. 31, 32. *dæmones precabantur eum, dicentes, si ejicis nos, permitte—: et ait iis, abite.* Marc. v. 10, 12, 13. idem.

Exaudit etiam nonnunquam iratus; ut carnem petentes, Num. xi. 18, &c. *ut comedatis carnem, quia flevistis audiente Jehova &c. comedetis usque dum exeat e naso vestro—,* cum Psal. lxxviii. 30. et regem, Hos. xiii. 11.

In petitione seu precibus peccat imprecatio temeraria, qua Deus aut diabolus in cujusquam perniciem invocatur. Rom. xii. 14. *benedicite, et ne imprecamini.* Hic tamen nonnunquam lapsi sunt pii. Job. iii. 2, 3. *utinam periisset dies quo nasciturus eram—.* Jer. xx. 14. *maledictus dies qua genitus fui—.*

Immerita tamen imprecatio non exauditur; adeoque metuenda non est. Gen. xii. 3. *qui maledixerit tibi, cum execrabor.* Num. xxiii. 12. *quid*

execraretur? non execratur Deus illum. Prov. xxvi. 2. ut avicula errando, ut hirundo volitando, ita maledictio immerita non adventura est. Psal. cix. 28. maledicant illi; et tu benedicis.

Precum adminicula sunt jejunia et vota. Matt. ix. 15. *aderunt dies quum tolletur ab iis sponsus, et tunc jejunabunt.*

Jejunium religiosum est quo quis, ut precibus intentior sit, quibus aut bonum aliquod a Deo contendit aut malum deprecatur, non tam a cibo et potu quam a peccatis abstinet. Isa. lviii. 56. *an hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an incurvare ut juncum caput suum? an ut quis cilicium ac cinerem sibi sternat? an hujusmodi vocabis jejunium ac diem acceptam Jehovah? nonne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis nexus improbitatis, dissolvatis fasces loris vinctos, ac dimittatis conquassatos ut sint liberi, et omne lorum dirumpatis? Joel. ii. 12, 13. revertimini ad me ex toto animo vestro, et jejunio et fletu et planctu: lacerate igitur corda vestra, ac non vestes vestras—. Jonæ iii. 7, 8, 9. quum pervenisset hoc verbum ad regem, surgens e solio suo deposuit paludamentum suum a se—, dicendo, homines et jumenta, armenta et greges ne gustanto quidquam—, sed inclamanto Deum fortiter, ac revertunto quisque a via sua pessima, et ab ipsa violentia quæ inest manibus ipsorum. Zech. vii. 5. quum jejunatis et plangitis quinto et septimo mense, an ullo pacto mihi, mihi inquam, jejunatis?*

Jejunium religiosum privatum est aut publicum.

Privatum est quod quisquam sibi aut familiæ suæ propter causas privatas indicit. 2 Sam. xii. 16. *requisivit David Deum propter puerum: et utens David jejunio, quum redisset, pernoctavit et cubavit humi. Psal. xxxv. 13. quamvis ego, ægrotantibus illis, utens pro veste mea cilicio, affligerem jejunio animam meam—. Nehem. i. 4. fuit quum audirem verba ista, ut sedens flerem ac lugerem aliquot dies, quibus jejunavi, et oravi coram Deo cæli. Dan. ix. 3. adhibui faciem meam ad Dominum Deum, quærendo oratione et deprecationibus, cum jejunio cilicioque et cinere. et*

x. 2, 3. *fuera in luctu trium septimanarum diebus: cibum rerum desiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec unguento unxeram me—*. Luc. ii. 37. *jejuniis ac deprecationibus colens Deum noctem ac diem*. 1 Cor. vii. 5. *nisi si quid ex consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et precibus*. Locum hic habet præceptum illud Matt. vi. 16, 17, 18. *quum jejunatis, ne estote ut hypocritæ tetrico vultu; deformant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunare: Amen dico vobis, retulerunt mercedem suam: tu vero quum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ut ne appareas hominibus jejunare—*.

Publicum est quod a magistratu seu ecclesia publicis de causis præcipitur. Lev. xvi. 29. *hoc erit vobis in statutum perpetuum: mense septimo, die decimo illius mensis, affligitote animas vestras, et nullum opus facitote—*. 1 Sam. vii. 5, 6. *jejunantes illo die, dixerunt illic, peccavimus Jehovah. et xxxi. 13. accipientes ossa eorum, sepeliverunt sub nemore ad Jabesum, et jejunaverunt septem diebus*. Ezræ viii. 21. *tunc proclamavi ibi jejunium ad flumen Ahavæ, quo affligeremus nos coram Deo nostro, quærentes—*. Esth. iv. 3, 15, 16. *luctus magnus erat Jehudæis, jejuniumque et fletus ac planctus; cilicium cum cinere stratum erat multis: tum dixit Esther, refer ad Mordecaium, I, congrega omnes Judæos—, et jejunate pro me, et ne comedatis neque bibatis tribus diebus noctu et interdiu: similiter ego quoque cum puellis meis jejunabo*. et ix. 31, 32. *ut instituant dies Purim istos condictis temporibus eorum—, documenta jejuniorum et clamoris sui—*. de quo Zech. vii. 5. et viii. 19. Joel. ii. 15, 16. *clangite buccina Sione, indicite jejunium*. Act. xiii. 2, 3. *illis suum ministerium obeuntibus Domino, et jejunantibus—*. et xiv. 23. *quum precati essent cum jejuniis, commendarunt eos Domino*.

Jejunii adjuncta varia olim erant quibus corpus affligeretur, pro more et ingenio earum gentium. Ezræ ix. 3. Jonæ iii. 7, &c. et aliis locis supra citatis.

Jejunium etiam externum iram Dei ad tempus nonnunquam avertit. 1 Reg. xxi. 27, 28, 29. *eo quod abjecit se ante faciem meam, non inducam malum istud diebus ejus—*.

Est et jejunium quoddam miraculorum potens. Matt. xvii. 21. *hoc genus dæmoniorum non egreditur, nisi per precationem et jejunium.*

Votum est pollicitatio de re licita Deo sancte, nonnunquam etiam cum juramento, facta, quo testificamur animi nostri ad Deum colendum promptitudinem firmiterque propositum, vel etiam gratitudinem si id quod petimus impetramus. Gen. xxviii. 20, &c. *vovit Jacob, dicendo—*. 1 Sam. i. 11. *vovitque votum, dicendo—*. Psal. cxix. 106. *juravi, et præstabo illud, me servaturum jura justitiæ tuæ.* Nehem. x. 30. *ineuntes execrationem et juramentum, nos ambulaturos in lege Dei.*

Estque generale aut speciale.

Generale de rebus præceptis est; estque publicum vel privatum.

Publicum est quod tota ecclesia vovet; quod *fædus* in scripturis fere dicitur. Jos. xxiv. 22, 23. *testes estis ipsi de vobis, vos elegisse vobis Jehovah ad colendum eum: qui dixerunt, testes sumus.* 2 Chron. xv. 12, 13, 14. *iniverunt fædus de requirendo Jehova Deo majorum suorum—: et juraverunt Jehovah.* Ezræ x. 5. *adjuravit principes sacerdotum, Levitas, et totum Israellem, ut facerent secundum rem hanc: et jurarunt.*

Privatum est quod ab uno vovetur: quale votum est baptismi.

Speciale est de rebus quidem licitis, tametsi non præceptis; et speciali de causa suscipitur. Act. xviii. 18. *quum totondisset caput Cenchreis (habebat enim votum)—*. et xxi. 23. *sunt quatuor apud nos qui voto sese obstrinxerunt—*.

Cavendum tamen est, nequis vovendo interdicat vel sibi vel aliis earum rerum usu, quarum usu Deus interdicti nos noluit, nisi sicui scandalo sumus, cibi nimirum aut potus. Matt. xv. 17, 18. *nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, et in latrinam ejici—?* Marc. vii. 15, 16. *nihil est extra hominem ingrediens in illum quod possit eum pollueri &c.* et ratio redditur v. 19. *quia non ingreditur in cor ejus, sed*

ventriculum, &c. Rom. xiv. 14, 17. persuasus sum, &c. non est regnum Dei esca et potus— 1 Cor. vi. 13. *escæ ventri destinatæ sunt, et venter escis: Deus autem et hunc et eas abolebit.* et viii. 8. *cæterum esca nos non commendat Deo: neque enim si edamus, amplius habemus, neque si non edamus, minus habemus.* Col. ii. 20, &c. *si mortui cum Christo liberi estis ab elementis mundi, quid ut viventes in mundo ritibus oneramini? ne ederis, aiunt isti, neque gustaris, neque attigeris: quæ omnia ipso usu corrumpuntur—* 1 Tim. iv. 3, 4. *jubentium abstinere a cibis quos Deus condidit ad participandum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui norunt veritatem: omnis enim creatura &c.* Heb. xiii. 9. *non cibus, unde nullam perceperunt utilitatem qui in ipsis ambularunt.* Act. x. 13. *surge, Petre, macta et comede.* et v. 15. *quæ Deus purificavit, tu ne polluito.* Aut matrimonii. Matt. xix. 11. *non omnes sunt capaces hujus sermonis, sed quibus datum est.* 1 Cor. vii. 7, &c. *quod si se non continent—* et v. 26. *existimo igitur hoc bonum esse propter instantem necessitatem.* et xxxvi. 37. *cæterum si quis sese existimat indecorum in virginem suam committere—* 1 Tim. iv. 3. *prohibentium contrahere matrimonium—* Et rerum similium. 1 Tim. iv. 8. *corporalis exercitatio ad pauca utilis est; at pietas—*

Nec minus superstitiosum est votum paupertatis. Prov. xxx. 8. *paupertatem aut divitias ne des mihi—* Paupertas enim in summis malis numeratur, Deut. xxviii. 48. *in fame, in siti, in nuditate, in inopia rerum omnium.* Act. xx. 35. *beatius est dare quam accipere.* Eph. iv. 28. *potius laboret, operando manibus quod bonum sit, ut habeat quod impertiat cui opus fuerit.*

Votum speciale facere non potest, nisi qui sui juris, non in aliena potestate est: ut filius vel filia patris, uxor mariti, servus vel ancilla domini. Num. vi. et xxx. 13. *omne votum et omnem obligationem jramento confirmatam de seipsa affligenda, vir ejus stabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.*

Is vero nec generale nec speciale votum nuncupare potest, qui ratione et judicio nondum est per ætatem præditus. Quæ cum theo-

logorum recepta regula sit, mirum quam non memores ipsi suæ doctrinæ deprehenduntur, cum speciale votum baptismi ab infantibus poscunt.

Votum speciale cuivis homini, modo is vovendi jus habeat, liberum est: nuncupatum autem revocare non est integrum, sed omnino est solvendum. Deut. xxiii. 21. *si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto solvere illud; nam omnino reposceret illud Jehova Deus tuus abs te, et esset in te peccatum.* et Num. xxx. 2. *vir quum voverit votum Jehovæ—, ne profanato verbum suum: secundum omne verbum quod prodiderit ex ore suo, facito.* Eccles. v. 4, 5. *quum nuncupaveris votum Deo, ne differto persolvere illud; nam non oblectatur stolidis: id quod voveris persolve: melius ut non voveas, quam ut voveas ac non persolvas.*

Votum tamen impium non magis est solvendum quam jusjurandum injustum. Matt. xv. 5. *vos dicitis, Quicumque dixerit patri aut matri, donum est, quocumque a me juvari posses, insons erit, et nequaquam honoraverit patrem suum aut matrem suam.* Id enim Deo voverat, quod alendis parentibus impendere debuerat: aut ergo votum non erat solvendum, aut parentes non alendi: alendos esse parentes instat Christus, votum impium non solvendum.

Opponitur voto sacrilegium; cum quis aut vota ab se facta non persolvit, aut res Deo devotas ac dedicatas compilat. Jos. vii. 11. *acceperunt de anathemate, et furati sunt, et mentiti sunt.* Prov. xx. 25. *tendicula est homini deglutire sacrum, et post votâ requirere.* Mal. iii. 8, &c. *an spoliet homo Deum, quod vos spoliastis me? et dicitis, qua in re spoliamus te? decimis et oblatione: maledictione estis maledicti, eo quod vos me spoliastis, gens ipsa tota—.* et i. 8. *quum affertis animal cæcum ad sacrificandum—.*

De petitione ejusque adminiculis hactenus.

Gratiarum actio est qua pro divinis beneficiis læto animo gratias agimus. Job. i. 21. *Jehova dedit, et Jehova recipit; sit nomen Jehovæ*

benedictum. Eph. v. 20. gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri.

Invocatio, et præsertim gratiarum actio, aliquando est cum cantu et carminibus, quibus divinum nomen celebratur. Marc. xiv. 26. *quum hymnum cecinissent.* Eph. v. 19, 20. *loquentes inter vos mutuo psalmis et hymnis et cantionibus spiritualibus, canentes ac psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes—.* Col. iii. 16. *docendo et commonefaciendo vos mutuo psalmis et hymnis—.* Jacob. v. 13. *alacri animo est quis? psallito.*

CAP. V.

DE

JUREJURANDO ET SORTE.

INVOCATIONIS altera quædam species est JUSJURANDUM et SORS.

JUSJURANDUM est quo DEUM TESTEM APPELLAMUS VERA NOS DICERE, CUM EXECRATIONE VEL TACITA VEL EXPRESSA SI MENTI-AMUR. Ruth. i. 17. *ita faciat mihi Jehova, et ita pergat.* 1 Reg. ii. 23, 24. idem. 2 Cor. i. 23. *testem Deum invoco in animam meam.* Philipp. i. 8.

Idque Dei cum præcepto tum exemplo licitum est. Deut. vi. 13. *Jehovam Deum tuum timeto, et ipsum colito, et per nomen ejus jurato.* et x. 20. idem. Isa. lxv. 16. *juraturus in terra juret per Deum firmi.* Jer. xii. 16. *si omnino didicerint vias populi mei, jurando per nomen meum—.* Gen. xxii. 16. *per meipsum juro.* Exod. vi. 7. *quam sublata manu juravi me daturum—.* Deut. xxxii. 40. *attollo ad cælos manum meam, et dico, vivo ego in sæculum.* Psal. ix. 5, 11. *quibus juravi in ira mea.* et cx. 4. *juravit Jehova, et non pœnitebit eum.* Heb. vi. 13. *quum non posset per quemquam majorem jurare, juravit per seipsum.*

Exemplo etiam angelorum et sanctorum. Dan. xii. 7. *effrens dextram suam et sinistram suam versus cælos, juravit per viventem in æternum.* cum Apoc. x. 5, 6. *angelus juravit per eum qui vivit in sæcula sæculorum.* Gen. xiv. 22, 23. *juravi elata manu mea ad Jehovam, si vel filium—.* et xxxi. 53. *juravit Jacob per pavorem patris sui, id est, Deum.*

In re tamen gravi. Exod. xx. 7. *ne assumito nomen Jehovæ Dei tui in vanum.* Heb. vi. 16. *homines quidem per eum jurant qui sit major, atque iisdem omnis controversiæ finis est jusjurandum ad confirmationem adhibitum.*

Servandum est jusjurandum quo aliquid promittimus, etiam nobis damnosum, modo non illicitum. Jos. ix. 19. *nos juramento promissimus eis per Jehovam Deum Israelis; ideo nunc non possumus tangere eos.* Judic. xxi. 7. *quid facturi sumus istis—? nos enim juramento obstrinximus per Jehovam, ut non daremus illis—.* Psal. xv. 4. *juratus in damnum suum, non tamen mutat.*

At oritur hic quæstio, an jusjurandum sive de silentio sive de pretio redemptionis latroni datum servandum sit. Respondent nonnulli, promissione de pretio teneri hominem, de silentio non item; ut qui prius sit et arctius magistratui obstrictus, ut latronem, siquem cognovisset, deferret, quam latroni potuit obstringi ut reticeret; proinde re ad magistratum delata, juramentum illud ab invito expressum auctoritate publica jurisjurandi prioris dissolvi, et firmiori vinculo infirmius cedere. Verum hoc si licitum est, cur non alterum quoque juramentum de sese redimendo pari ratione solvitur? cum etiam arctissimo boni viri officio devinctus unusquisque sit, ne sua pecunia latrones alat; id enim cum sit indignum, nemo re indigna, uti eam vel juratus præstare debeat, tenetur: quod et ipsa vox jurisjurandi, a jure ducta, significare videtur. Unde si latronem ita consideremus, ut cum quo nulla neque religionis, neque juris civilis, neque privati officii ratio, in ipso saltem latrocinio, intercedere queat, cum latrone pactionem ullam inire legitime non possumus. Quicquid igitur hujusmodi per vim juravimus, semel tantum peccavimus; si male juratum religione commoti præstemus, non tam fidem liberamus, quæ danda non erat, aut honorem Deo habemus, quam peccatum duplicamus, et vinculo iniquitatis arctius nos obstringimus: itaque si non præstemus, non id utique peccatum censi debet, quod fallentem aut opprimentem fallimus, et rei non præstandæ renuntiamus. Quocirca si quis erit ad jusjurandum hujusmodi a latrone adactus, perspicuum videtur potius quo pacto vitæ possit consuli, quam quo pacto fides aut religio ab latrone extorta debeat servari.

Opponitur juramento superstitiosa juramenti improbatio. Illo enim Christi præceptor Matt. v. 33, &c. *ne jurate omnino, neque per cælum—,*

per Deum jurare non prohibemur,³ neque eodem illo Jacob. v. 12. (nam juraturam per Deum verum etiam sub evangelio omnem linguam, Isa. xlv. 22, 23. et lxy. 16. prædicatur) sed per cælum, per terram, per Hierosolymam, per caput cujusquam omnino non jurare: deinde non in re gravi, sed in communi et quotidiano sermone, ubi nihil fere tanti incidit, quamobrem testis Deus appellandus sit: postremo voluit Christus in sermone et consuetudine suorum tantum veritatis ac fidei, tantum inde auctoritatis inesse, ut eorum inter se potissimum simplex asseveratio jurisjurandi pondus merito haberet.

Opponitur secundo perjurium; cum quis fallendi proximi studio aut falsum prudens sciensque jurat, aut sine proposito servandi rem licitam jurejurando promittit, aut promissam non præstat. Lev. xix. 12. *ne jurate per nomen meum ad fallaciam aliquam; sic profanaveris nomen Dei tui.* In hoc crimen Petrus quoque est lapsus, Matt. xxvi. 72, 74.

Proximi mentionem fecimus superioris quæstionis causa. Latroni enim aut sicario, ad quos neque pacis neque ulla belli jura in ipso facinore pertinent, omnino quidem jurasse peccatum fuerit; juratum præstando non prius peccatum tollitur, sed alterum potius adjungitur; vel saltem non præstando nihil sceleris committitur. Pro forma tamen jurisjurandi magis vel minus solenni, variisque causis intercedentibus, fortasse aliter statuendum erit. Exemplo sint tres reges, Hosea, Hezechia et Zedechia. 2 Reg. xvii. 4. *invenit rex Assyriæ in Hosea conspiracyem—; quare coercuit eum rex Assyriæ, et vincivit eum in carcerem.* 2 Reg. xviii. 7. *aderat Jehova Hezechia: quocunque prodibat, secundabatur: rebellavitque in regem Assyriæ, ut non serviret ei.* 2 Chron. xxxvi. 13. *contra etiam in regem Nebuchadnezzarem rebellavit Zedechia, qui adjuraverat ipsum per Deum—.* Hoseæ criminosum videtur fuisse, non tam rebellasse, quam Ægyptio regi Soö confisum: Hezechia virtuti fuisse ac laudi, quod fretus Deo diffusus hosti est: Zedechia rursus crimini, pri-

³ Collocatio verborum in libro MS. paulo alia est. Ibi enim locus sic legitur, minus convenienter. 'Illo enim Christi præcepto &c. . . neque eodem illo Jacob. v. 12. per Deum jurare non prohibemur.' Quo melius ratio grammatica servaretur, ordinem leviter mutavi.

num, quod cum ab hoste defecisset, ad Deum se non convertit; deinde quod contra speciale Dei mandatum, versu eodem xiii. et Jer. xxvii. 6, &c. *itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebuchadnezzaris*—. Quamquam latronis atque hostis ratio dissimilis est: cum hoc jus belli saltem servandum; cum illo neque belli neque pacis jus ullum est quod servetur.

Opponitur, 3to. frequens dejeratio. Lev. v. 4, 5, 6. *quum quispiam juraverit, effutiendo labiis suis, se male aut bene facturum, secundum omnia quæ effutire solet homo juramento, et abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit se reum esse unius ex istis, tum erit, quia reus est unius ex istis, ut id confiteatur in quo peccavit; et adducet reatum suum Jehovah, propter peccatum suum quo peccavit*. Et juramentum temerarium. 1 Sam. xiv. 40. *etiam illud fuerit in Jonathano filio meo*—. et v. 45. *ita faciat mihi Deus, et ita pergat; nam omnino moriturus es, Jonathan*.

4to. Juramentum injustum; quod vel de re non licita, vel personæ non licitæ datur: de re non licita fuit illud Davidis, 1 Sam. xxv. 22. de excindenda Nabalis domo; ubi et exemplo docuit, rescindi melius istiusmodi juramenta quam servari, v. 33, 34. Qua in re peccavit Herodes, cum juramenti causa Joannem obtruncavit. Personæ non licitæ est illud Davidis Semei datum, 2 Sam. xix. 24. *juravit ei rex*. Itaque tametsi ipse quod juraverat servavit, a filio tamen id servari noluit: 1 Reg. ii. 8, 9. *maledixerat mihi maledictione acerrima*—: *juravi ei*—: *nunc autem eum sontem ne absolvito, cum vir sapiens sis, sed cognosce quid sis factururus ei*—. Filius itaque captata occasione fecit, non ut jusjurandum non servando violaret, sed ut Semeum ipsum jurisjurandi violati reum morte bis merita puniret: 1 Reg. ii. 36, 37. cum v. 42, &c.

5to. Juramentum idololatricum; cum per aliud præter Deum quis jurat: quod prohibetur Matt. v. 33, &c. et Jacob. v. 12.

Juramento proxima est gravis asseveratio; cujusmodi est illa Gen. xlii. 15, 16. *ut vivit Pharaos*. et 1 Sam. i. 26. *ut vivit anima tua, mi Domine*; id est, quam vere tu vivis, teque ego vivere cupio: et illa Christi, *amen*

amen dico vobis. et illa Pauli 1 Cor. xv. 31. *per gloriationem vestram.* tametsi *וְ* jurandi particula est.

Huc pertinet adjuratio, ut vulgo loquuntur, id est, jurisjurandi, aut asseverationis gravissimæ adaectio, quæ fit sub Dei nomine imperando vel obsecrando quemquam, ut de eo quod quæritur, quantum in se est, veritatem dicat. Sic Jehosua cap. vii. 19. *Hacanem adjurat: fili mi, tribue nunc gloriam Jehovah Deo Israelis, et ede ei confessionem.* Gen. xxiv. 3. *ut jurejurando obstringam te per Jehovah Deum cæli—.* Num. v. 21. *adjurans sacerdos mulierem illam adjuratione dirarum—.* Ezræ x. 5. *adjuravit principes sacerdotum—.* Nehem. xiii. 25. *jurejurando obstrinxit eos per Deum, dicens, dira imprecamini vobis, si—.* 1 Thess. v. 27. *adjuro vos per Dominum, ut recitetur—.* Etiam fidelissimos et charissimos adjurare non est importunum. Gen. xlvii. 29. *pone nunc manum tuam sub femore meo—.*

Adjurationi parendum est in iis rebus quæ a religione aut æquitate non abhorrent: exemplo Christi, Matt. xxvi. 63, 64. qui ad pontificis adjurationem, quamvis impii, diutius non conticuit, sed se esse Christum palam est professus.

Huic opponitur adjuratio magica, et exorcismus dæmonum superstitiosus aut mercenarius. Act. xix. 13, &c. *aggressi sunt quidam ex circumeuntibus Judæis exorcistis—.*

Hæc de jurejurando. SORS est qua AD DIVINUM NUMEN PROVOCAMUS IN REBUS DUBIIS ET CONTROVERSIS AUT EXPLICANDIS AUT CONSTITUENDIS. Lev. xvi. 8. *imponet Aaron his duobus hircis sortes—.* Jos. vii. 14, &c. *erit ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet—.* 1 Sam. x. 20, &c. *fecit Samuel ut accederent—: et deprehensa est tribus Benjaminis—.* Prov. xvi. 33. *in gremium conjicitur sors; a Jehova autem est tota ratio ejus.* et xviii. 18. *contentiones submovet sors, et inter robustos dirimit.* 1 Chron. xxvi. 13, 14. *conjecerunt sortes æque parvi atque magni—.* Nehem. x. 35. *item sortes conjecimus sacerdotum, Levitarum, et*

populi—. Luc. i. 9. *secundum ritum functionis sacerdotalis sortitus*. Act. i. 24, 26. *et orantes dixerunt, tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende utrum elegeris ex his duobus: jecerunt igitur sortes eorum, et sors cecidit super Matthiam—*.

Contra sortis religionem quod objicitur, eam sæpius tentatam eandem non esse sed variam, adeoque pro fortuita habendam, infirmum est: Deus enim ipse olim importune tentatus, varie nonnunquam respondit; ut Bileamo, Num. xxii. 12, 20. *ne ito cum illis:— surge, abi cum iis*.

Huic opponuntur sortitiones superstitiosæ, lusoriæ, et fraudulentæ.

Invocationi numinis sive adorationi opponitur IDOLOLATRIA et ANGELORUM vel SANCTORUM INVOCATIO.

Ille est qua idolum cultus religiosi causa vel fabricatur, vel habetur, vel colitur; sive id veri Dei confictum simulachrum sit sive falsi. Exod. xx. 4, 5. *ne facito tibi sculptile, aut ullam imaginem eorum quæ sunt in cœlis supra, aut quæ in terra infra, aut quæ in aquis infra terram: ne incurvans te honorem exhibeto eis, neque colito ea*. Lev. xxvi. 1. idem. Deut. xvi. 21, 22. *ne conserito tibi lucum secundum altare Jehovæ—, neque erigito tibi statuum: quæ odit Jehova Deus tuus*. et xxvii. 15. *maledictus est vir ille qui fecerit sculptile aut fusile*. Isa. ii. 8. *repleta est terra illius idolis—*. et xvii. 8. *non respiciat ad ista altaria, ad opus manuum ipsius—*. Act. xvii. 16. *irritabatur spiritu suo; videbat enim civitatem plenam simulachris*. 1 Cor. viii. 4. *scimus idolum nihil esse in mundo*. et x. 6, 7, 14. *ne idololatræ fiat*. 2 Cor. v. 16. *quod si novimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius novimus*. Gal. v. 19, 20. *opera carnis, quæ sunt adulterium—, idololatria, veneficium—; eos videlicet qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes*. 1 Joan. v. 21. Apoc. ix. 20. *ut ne adorarent dæmonia et simulachra aurea—*. Describitur Isa. lvii. 9, &c. *qui incaluerunt in lucis—*. Jer. vii. 31. *ædificarunt excelsa Tophethi—*. et xi. 13. *pro numero civitatum tuarum sunt dii tui, et xxxii. 29. comburantque domos*

ipsas, super quarum tectis adoleverunt Bahali—. Ezech. viii. 5, &c. *ecce idolum illud zelotypiæ—*. Hos. iv. 13. *in verticibus montium sacrificant.*

Sive veri Dei. Exod. xxxii. 5. *quod videns Aaron—, proclamavit, dicendo, festum Jehovæ cras esto.* cum Psal. cvi. 19, 20. *fecerunt vitulum Chorebi, et mutarunt honorem suum in formam bovis.* Deut. iv. 15, 16. *quamobrem cavebitis vobis ipsis valde; nam non animadvertistis ullam imaginem quo die allocutus est vos Jehova in Chorebo e medio ignis illius: ut non corrumpatis vos, et faciatis vobis sculptile, similitudinem ullius simulachri, formam maris aut fœminæ.* Vidit quidem Moses cum senioribus *Deum Israelis, et sub pedibus ejus velut opus pavimentatum sapphiro, et velut corpus ipsum cœli nitore,* Exod. xxiv. 10. *dicunturque vidisse Deum ipsum,* v. 11. *viderunt et omnes Israelitæ speciem gloriæ Jehovæ tanquam ignem consumentem in summitate montis Sinæ,* v. 17. *viventis autem speciem nullius viderunt, ut ex Deuteronomii loco proximo liquet.* Sic Ezech. i. 27, 28. *vidi inde a specie lumborum ejus sursum versus, a specie vero lumborum ejus deorsum versus—: hic faciei nulla mentio.* Judic. xvii. 4. *fecit ex eo sculptile ac fusile, quod fuit in domo Micajehu.* cum v. 13. *dicebat Mica, nunc novi Jehovam benefacturum esse mihi, eo quod est mihi hic Levita in sacerdotem.* 2 Reg. xvii. 28. *veniens unus ex illis sacerdotibus, quos deportaverant e Samaria, consedit Bethele, et docebat eos quomodo reverituri essent Jehovam.* Isa. xl. 18. *cui assimilabitis Deum fortem, et quam similitudinem comparabitis ei?* et xlv. 5, &c. *qui format Deum fortem, et sculptile fundit, ad nullam utilitatem fundit.* et xlvi. 5, 6. *cui assimilaretis me—? mercede conducunt conflatorem, qui faciat ex eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent sese.* Jer. ii. 11, &c. *an mutaverit gens deos, quamvis illi non sint dii? at populus meus mutavit gloriam suam in idolum inutile—.* Act. xvii. 29. *progenies Dei quum sumus, non debemus existimare auro et argento aut lapidi, sculpturæ artificii et excogitationis hominum, numen esse simile.* Rom. i. 23, 24. *mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem corruptibilis hominis.* Hinc cultus veri Dei sub idolo non levius cultoribus imputatur, quam si dæmonia colerent. 2 Chron. xi. 15. *statueretque sibi sacerdotes pro excelsis, pro dæmonibus, et pro vitulis quos fecerat: et*

tamen Jerobohamus non nisi Jehovahæ sacerdotes putabat se statuisset; estque sacerdos iis qui non sunt dei.

Sive falsi. Num. xxxiii. 52. *perdetis omnes effigies eorum, et omnes imagines fusas eorum perdetis, omniaque excelsa eorum destruetis*—. Deut. vii. 5, 25. et xii. 2, 3. idem. Ex his præceptis pii magistratus idololatricam oppugnarunt: Moses; Asa, 2 Chron. xiv. 3. et xv. 8, &c. Jehosaphat; Ezechias; Josias, 2 Reg. xxiii. 2 Chron. xxxiv. 4, &c. totus populus, 2 Chron. xxiii. 17. et xxxi. 1.

Cherubini idola non sunt dicendi; nec deorum, sed ministrantium Deo speciem super arcam præbuerunt: itaque nec eos quisquam coluit, et peculiari præcepto Dei fabricati sunt.

Serpens æneus Christi typus fuit; et tamen posteaquam adorari coëptus est, comminutus est, 2 Reg. xviii. 4. *contudit etiam serpentem æneum quem fecerat Moses*.

Male igitur idola vocantur a pontificiis libri laicorum: cujusmodi enim libri aut pædagogi sint patet ex Psal. cxv. 5, &c. *os est iis, sed non loquuntur*—: *similes illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit in illis*. Isa. xlv. 12, 13. *non norunt, neque animadvertunt, illud obducere oculos ipsorum*—. Jer. x. 8, 14, 15. *magis obbrutescit omnis homo quam ut animadvertat*:— *pudefacit omnis conflator sculptili; nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in ullo eorum; vanitas sunt, opus aberrationis maximæ; quo tempore visitabuntur illi, peribunt ista*. Abac. ii. 18, 19. *quid profuerat sculptile, quod sculpserit illud formator illius, fusile et doctor falsi, quod confidat formator figmenti sui ipsi, faciendo idola muta? væ illi qui dicit ligno, expergiscere, evigila lapidi silenti: ipse docet, ecce ipsum: continetur quidem auro aut argento, sed omnino spiritus nullus est in medio ejus*.

Nec minus omnis ratio cum idolis idolorumque cultoribus damnatur. Act. xv. 20. *ut abstineant a pollutionibus idolorum et scortatione*. et

v. 29. *ab iis quæ sunt immolata simulachris—, et scortatione.* cum Apoc. ii. 14. *qui docebat Balacum obicere offendiculum coram filiis Israelis, ut ederent ex iis quæ simulachris erant immolata, et ut scortentur.* et v. 20. *ut scortentur, et edant ex iis quæ simulachris immolantur.* Ex quibus locis inter se collatis idololatriæ quædam species esse prohibita illic scortatio videtur. 1 Cor. viii. 10. *si quis viderit te illa cognitione præditum in idoleio accumbere, nonne conscientia ipsius—?* et x. 14. *fugite ab idololatria.* et v. 20, &c. *dæmoniis immolant, et non Deo; nolim—.* et 2 Cor. vi. 16. *quæ consensio templo Dei cum simulachris?* 1 Thess. i. 9. *relictis idolis, ut serviretis Deo vivo et vero.* 1 Pet. iv. 3. *incedendo in lasciviis—, et nefariis simulachrorum cultibus.* 1 Joan. v. 21. *filioli, cavete ab idolis.*

Quod hic quæri solet, utrum liceat religionem veram profitenti idolorum cultui interesse, quoad civile aliquod officium eo in loco obeundum necessario sit, id licere ut credamus facit exemplum Syri Naamanis, 2 Reg. v. 17, 18, 19. cui hoc indultum est; neque hoc solum, sed ut peculiare etiam altare ex Israelitico cespite, incircumcisis etiam, utpote gentilis, sibi construeret. Tutius tamen est, et cum Dei timore conjunctius, ejusmodi officia quantumvis civilia detrectare potius, quantum fieri potest, aut prorsus deponere.

Angelorum et sanctorum invocatio prohibetur. Act. x. 26. *surge; et ego ipse homo sum.* et xiv. 15. *virī, cur ista facitis? nos quoque sumus homines—.* Col. ii. 18. *nemo— in submissione animi, et religioso cultu angelorum.* Apoc. xix. 10. *procidi ut adorarem—: vide ne feceris, conservus tuus sum—.* et xxii. 8, 9. idem. Ratio redditur, quia Deus nobis propior et benignior quam ulli sanctorum aut angelorum sunt, aut esse possunt. Psal. lxxiii. 25. *quis esset mihi in cælis præter te? et præter te nullo delector in terra.* Isa. lxiii. 16. *quia tu pater noster es: quia Abraham non novit nos, et Israel non agnoscit nos: tu Jehova pater noster, vindex noster.* Quæcunque deinde ridicula aut absurda idolorum cultoribus a prophetis passim attribuuntur, eadem omnia sanctorum angelorumve imagines colentibus pari ratione attribui possunt: Isa. xlv. 6, 7, &c.

aurum profundunt, &c. aurifabrum conducunt—, humeris portant, &c. et alibi.

Subterfugia papistarum, dum angelos et sanctos adorari posse contendunt, frivola sunt. Primum illud Gen. xlviii. 15, 16. *angelus ille qui vindicat me ab omni malo, benedicat pueris istis.* Hic dum Josephi filiis benedicebat Jacob, quis dicat invocasse, et non optasse potius uti Deus, et Dei nomine angelus ille vindex, pueris benedicat? nam quod respondent alii, increatum fuisse illum angelum, id verumne sit, aut Jacobo in mentem unquam venerit, longe graviolem controversiam habet. Et illud, Job. v. 1. *ad quem e sanctis te convertes,* de sanctis in hac vita intelligi quid vetat? quemadmodum Jacob. v. 14. *advocato presbyteros ecclesiae, et precentur pro eo:* non enim hic defuncti invocantur, sed vivi et praesentes ut pro nobis orent rogantur.

Opponitur etiam invocationi divinae Dei tentatio. Exod. xvii. 7. *tentaverunt Jehovam, dicendo, estne Jehova inter nos, an non?* Psal. lxxviii. 18, 19. *tentantes Deum fortem cum animo suo, ac obloquentes contra Deum, dixerunt, an possit Deus instruere mensam in hoc deserto?* et v. 41. *tentarunt Deum, et sanctum Israelis circumscripserunt.* et xciv. 7. *dicentes, non respicit Jah, neque animadvertit Deus Jacobi.* et xcv. 7, 8, 9. *ut in die tentationis, in deserto, ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me; etiam experti sunt opus meum.* Matt. iv. 7. *non tentabis Dominum Deum tuum.* 1 Cor. x. 22. *an provocamus ad æmulationem Dominum? num valentiores eo sumus?*

Opponitur etiam omnis dæmonum invocatio, quæque artes eo spectant. Exod. xxii. 18. *præstigiaticem ne sinito vivere.* Lev. xix. 26. *ne utimini conjectationibus neque præstigiis.* et xx. 27. *viri aut mulieres, si erit ex iis pytho aut hariolus, omnino morte afficiuntur; lapidibus obruuntur; cædis eorum causa est in iis.* et v. 6. *anima quæ converterit se ad pythones et ad hariolos, ut scortando sectetur eos, utique opponens iratam faciem meam animæ illi, excindam illam e medio populi ejus.* et cap. xix. 31. *ne vos convertite ad pythones et ad hariolos, ne consultote pollui-*

endo vos iis. Num. xxiii. 27. nam non est incantatio contra Jacobum, neque divinatio contra Israellem. Deut. xviii. 10, 11, 12. ne invenitor in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem; utens divinationibus; planetarius, aut conector, aut præstigiator; item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut hariolos, aut necromantes: nam abominationi est Jehovah quisquis facit ista—. 2 Reg. xxi. 6. traduxit filium suum per ignem, præstigiisque et conjectionibus usus est, et instituit pythonem et hariolos. Isa. viii. 19. quum edicunt vobis, consulite pythones aut hariolos qui pipiunt et qui mussitant, nonne populus Deum suum consulturus esset? pro viventibus mortuos consulat? et xlv. 20. is sum qui irrita facturus est signa mendacium, et ex divinis stultos effecturus. et xlvii. 13, 14. stent jam astrologi qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses prædictiones suas, et servant te ab iis qui superventura sunt tibi: ecce sunt tanquam stipula—. Jer. x. 2. a signis cælorum ne consternemini, quia consternantur gentes ab illis. Micæ v. 12. excidero præstigias e manu tua, adeo ut planetarii non sint tibi.

Esse tamen aliquam astrologiam non inutilem aut inconcessam, et magi illi ex oriente Hierosolymas profecti, et illa ipsa Christi stella natalis testatur, Matt. ii. 1, 2.

CAP. VI.

DE ZELO.

DICTA est religionis veræ pars prior, INVOCATIO; restat altera, NOMINIS DIVINI IN OMNI VITA SANCTIFICATIO.

Sanctificandi nominis divini ardor ac studium, sive indignatio adversus ea quæ ad violationem aut contemptum religionis pertinent, ZELUS dicitur. Psal. lxi. 9, 10. *extraneus factus sum—, quia zelus domus tuæ exedit me—*. et cxix. 139. *conficit me zelus meus, quod obliviscantur verbi tui hostes mei*. Rom. xii. 11. *studio minime ignavi, spiritu ferventes, Domino servientes*.

Exempla hujus virtutis sunt in Loto, 2 Pet. ii. 7, 8. in Mose, Exod. xxxii. 19. in Phineas, Num. xxv. 7. in Elia, 1 Reg. xix. 10. in Jeremia, Jer. xxiii. 9, 10, 11. *frangitur cor meum in me—, nam adulteris plena est hæc terra*: in Christo, Matt. xii. 30. Joan. ii. 14, &c. in Stephano, Act. vii. 51, &c. in Paulo et Barnaba, cap. xiv. 14. et xvii. 16, 17.

Huic opponitur tepiditas; cujus exemplum est in Eli, 1 Sam. ii. 29. et iii. 13. in primoribus Judæorum, Joan. xii. 43. in Laodicensibus, Apoc. iii. 15, 16.

Et zelus ignarus et imprudens. 2 Sam. xxi. 2, 3. *eo quod morte affecit Gibeonitas—, affectus zelo pro filiis Israelis et Judæ*. Rom. x. 2. *testor de ipsis eos zelum Dei habere, sed non secundum scientiam—*.

Et præfervidus. Jon. iv. 1, 2, 3. Luc. ix. 54. *vis dicamus, ut ignis—*.

Et hypocriticus aut jactabundus; in Jehu, 2 Reg. x. 16. *vide zelum meum*.

Sanctificatur Dei nomen cum verbis tum factis. Verbis, cum non nisi reverentiæ causa Deum nominamus; et verum illius cultum, quoties opus est, aperte profiteamur.

Sancta et religiosa Dei nominatio sive mentio docetur Exod. xx. 7. *ne assumito nomen Jehovah Dei tui in vanum*.

Huic opponitur impia sive probrosa de Deo locutio; quæ vulgo βλασφημία ex Græco vertitur, ut et גְּדִיפָה cum radice גָּדַף, et קָלַל cum radice קָלַל ex Hebræo. Talis fuit filii illius Israelitidis, de quo Lev. xxiv. 11. &c. *execratus est sive expresse nominavit nomen illud (Jehovæ scilicet) et maledixit sive impie locutus est.* et v. 14. *educite execratorem:* et Rabsacis cæterorumque Assyriorum, 2 Reg. xix. 6. *propter verba quibus pueri regis Assyriæ maledixerunt mihi:* et scribarum, Marc. iii. 22. *dicebant, certe habet Beelzebulem—* cum v. 29. *quicumque impie locutus erit in Spiritum Sanctum—*; dixerant enim scribæ, Patrem in Christo agentem esse Beelzebulem: et quos Paulus, nondum Christianus, vi ad maledicendum Christo adegit, Act. xxvi. 11. et Judæorum Corinthi, cap. xviii. 6. *ipsis autem obsistentibus, et maledicentibus, vulgo, blasphemantibus:* et olim Paulus, 1 Tim. i. 13. *blasphemos et persecutor:* et Hymenæus et Alexander, v. 19, 20. *ut discant non blasphemare;* quippe *expulsa bona conscientia, naufragium fidei fecerant:* et illi profani, Jacob. ii. 7. *nonne maledictis prosequuntur, vulgo, blasphemant bonum illud nomen a quo estis cognominati?* et bestia illa, Apoc. xiii. 5, 6. *loquens magna et maledicta, vulgo, blasphemias:* et sectatores bestię, cap. xvi. 11. *convitiis incesserunt, vulgo, blasphemarunt Deum cæli præ doloribus suis.*

Sed cum omnes scriptores Græci, non solum profani, verum etiam sacri, voce *blasphemie* quodvis in quemlibet maledictum communiter significant, sicuti et illis Hebræis vocibus Hebræi, Isa. xliii. 28. *exponam*

Israellem maledictis: et li. 7. præ contumeliis eorum ne consternamini: Ezech. v. 15. opprobrium et convitium, in Judæos scilicet: Zeph. ii. 8. convitia Ammonitarum, quibus probris affecerunt populum meum: quibus omnibus locis vox eadem usurpatur quæ blasphemiam significat: et sic Matt. xv. 19. falsa testimonia, maledicta, Græce, blasphemix: Marc. vii. 22. idem: 1 Tim. vi. 1. ne nomen Dei et doctrina blasphemetur: Tit. ii. 5. idem: 2 Pet. ii. 10. non verentur dignitates probris afficere, Græce, blasphemantes: v. 11. cum ipsi angeli non ferant adversus eas apud Dominum maledicum, Græce, blasphemum judicium: cum, inquam, scriptores etiam sacri ad maledicentiam quamcunque significandam blasphemix vocem Græce adhibeant, incommode fecisse reor atque temere qui exoticam vocem blasphemiam in sermonem Latinum introduxerunt, et significationem communem ad maledicta duntaxat in Deum restrinxerunt, restrictam rursus ita laxarunt, ut dum populus interim quid sit blasphemia non intelligit, ipsi fere omnem de Deo aut divinis de rebus opinionem, diversam modo a sua, protinus blasphemiam esse clamitent: scribarum haud dissimiles, Matt. ix. 3. qui, cum Christus tantummodo dixisset, remissa sunt tibi peccata tua, v. 2. illi statim apud se, iste blasphemat; cum blasphemare Deum, quemadmodum ex superioribus exemplis perspicitur, nihil aliud sit, quam Deo aperte atque elata manu maledicere aut contumeliam inferre, Num. xv. 30. et Matt. xv. 19. ex corde blasphemix; certe sive in Deum, sive in homines. Quo in genere non peccant, qui sincero animo et contentionis minime cupido id docent de Deo aut disserunt quod ex scriptura sacra didicisse sibi videntur. Quod si blasphemia ex Hebraica significatione pendenda est, et Latine vertenda, late admodum patebit; quisquis enim obstinate peccat, blasphemix reus erit, adeoque, ut nonnulli volunt, capite damnandus. Num. xv. 30. anima illa quæ commiserit elata manu, Jehovam afficit iste probro vel blasphemat; omnino exscindetur anima illa e medio populi sui. Ezech. xx. 27, 28. adhuc hac re probro affecerunt, vulgo, blasphemarunt me patres vestri, prævaricando contra me prævaricatione, quod aspexerunt omnem collem—.

2do. Hic opponitur irreverens aut ludicra divini nominis divinarumve rerum facta mentio.

Nominis divini mentio maxime solennis est in consecratione rerum omnium, quibus utimur, ad Dei gloriam.

Consecratio rerum quibus utimur docetur 1 Cor. x. 31. *sive editis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite.* 1 Tim. iv. 4, 5. *nihil rejiciendum est, si cum gratiarum actione sumatur; sanctificatur enim per verbum Dei et preces.* Act. xxvii. 35. *cum accepisset panem, gratias egit Deo in conspectu omnium.* 1 Cor. vii. 14. *sanctificatur vir infidelis per uxorem fidelem—.*

Huic opponitur consecratio superstitiosa; quæ multa est apud pontificios.

Haec tenus nominis divini sancta et solennis appellatio. Sequitur veri cultus quo Deum colimus aperta, quoties opus est, et constans confessio. Ea præcipitur Matt. x. 32, 33. *quisquis agnoscet me coram hominibus, agnoscam et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis: quisquis autem abnegaverit me coram hominibus, abnegabo eum et ego coram Patre meo, qui est in cælis.* Psal. cxix. 46. *loquar de testimoniis tuis coram regibus, neque erubescam.* Luc. ix. 26. *quem puduerit mei ac meorum sermonum, ejus pudebit Filium hominis, quando venerit—.* Rom. x. 10. *corde creditur ad justitiam, fit autem ore confessio ad salutem.* 2 Cor. iv. 13. *scriptum est, credidi, et ideo locutus sum: nos quoque credimus, quamobrem etiam loquimur.* 1 Tim. vi. 12, 13, 14. *professus præclaram illam professionem in conspectu multorum testium: mando tibi coram Deo qui vivificat omnia, et Jesu Christo, qui testatam fecit coram Pontio Pilato præclaram illam professionem, ut observes hanc præceptionem.* et 2 Tim. i. 16. *catenam meam non erubuit.* et ii. 12. *si abnegamus, et ille abnegabit nos.* 1 Pet. iii. 15. *estote semper parati ad respondendum cuilibet petenti rationem ejus spei quæ in vobis est.* Heb. x. 35. *ne abjicite liberam illam professionem vestram.*

Professio hæc, si mortem, aut vincula, aut cruciatum, aut probrum affert, MARTYRIUM dicitur. Matt. v. 11. *beati eritis, cum vos convitiis affecerint, et persecuti fuerint, et mentientes dixerint quidvis mali adversus*

vos propter me. Philipp. i. 20. cum omni dicendi libertate, ut semper, ita nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, seu per vitam, seu per mortem. et v. 29. quia gratis datum est vobis in Christi negotio, non solum in eum credere, sed etiam pro eo pati. Heb. xi. 36, &c. alii rursus ludibria et flagella sunt experti, insuper et vincula et carcerem. 1 Pet. iii. 14. si quid patimini propter justitiam, beati eritis.

Evangelium fere martyrio propagatur. Philipp. i. 14. *ut plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, amplius audeant sine metu sermonem loqui.*

Opponitur huic religionis quam sequimur dissimulatio; qualis erat Nicodemi, Joan. iii. 2. *hic venit ad eum nocte—* et xii. 42. *multi crediderunt, sed propter Phariseos non profitebantur, ne synagoga moverentur. Isa. lix. 4. nemo est qui clamet pro justitia, et nemo qui disceptet pro fide.*

Et apostasia. 2 Chron. xxviii. 6. *interfecit ex Judæis centies vicies mille die uno, eo quod dereliquissent Jehovam Deum majorum suorum. Joan. vi. 66. ex eo tempore multi discipulorum ejus pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur. 1 Tim. iv. 1, &c. fore ut posterioribus præstitutis temporibus desciscant quidam a fide—* Heb. vi. 4, &c. *feri non potest, ut qui—, si prolabantur, denuo renoventur. et x. 29. quanto, putatis, acerbioris supplicio dignus censebitur, qui Filium Dei—?*

Et intempestiva professio. Matt. vii. 6. *ne date quod sanctum est canibus—, nequando conversi lacerent vos. et xvi. 20. interdixit discipulis suis ut nemini dicerent se esse Jesum illum Christum.*

Sic verbis sanctificatur Dei nomen; factis, cum facta professioni congruunt. Matt. v. 16. *ita splendeat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera—.*

Opponitur huic earum actionum intermissio, quæ professioni nostræ respondeant. Sic Moses et Aaron, præter solitum, Deum coram oculis

populi non sanctificasse dicuntur, Num. xx. 12. Et David, vir alioqui sanctus, adulterii reus, male de Deo sentiendi atque etiam loquendi materiam gentibus præbuit, 2 Sam. xii. 14. Sic Judæi, de quibus Paulus Rom. ii. 24. *propter vos nomen Dei infamatur inter gentes, sicut scriptum est*; nempe Isa. lii. 5. Ezech. xxxvi. 20, &c. *etiam cum venissent in gentes quæ venerunt, similiter profanarunt nomen sanctitatis meæ, cum dicerent illæ de iis, populum Jehovah ipsos esse, et e terra ejus prodire*—.

CAP. VII.

DE

TEMPORE CULTUS DIVINI,

UBI DE

SABBATHO, DIE DOMINICA, ET FESTIS.

HUCUSQUE de partibus cultus Dei. De circumstantiis nunc est agendum.

CIRCUMSTANTIÆ CULTUS DIVINI sunt eadem quæ et rerum omnium physicarum, LOCUS ET TEMPUS.

LOCUS ordinarius publici cultus ante legem Mosaicam definitus erat nullus: sub lege partim synagogæ, partim sacrarium Dei: sub evangelio demum est ubicunque est commodum. Joan. iv. 21, 23. *neque in monte hoc, neque Hierosolymis—: sed venit tempus, et nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem spiritu ac veritate: id quod etiam prædixerat Mal. i. 11. in omni loco suffimentum—.*

TEMPUS ordinarium cultus publici ante legem Mosaicam quodnam fuerit non constat: sub lege erat SABBATHUM, id est, septimus quisque dies, ab initio quidem mundi a Deo consecratus, Gen. ii. 2, 3. verum

non ante mensem secundum exitus Israelitarum ex Ægypto, quantum nobis constare potest, ut superiore libro cap. x. jam dictum est, imperatus aut observari coeptus, Exod. xvi. 2, 24, 26, 30. idque severissimo interdicto: v. 24. *quies sabbathum est Jehovæ cras: quod cocturi estis, coquite hodie, et quod elixaturi estis, elixate; quicquid autem abundat, deponite vobis asservandum usque in crastinum.* et cap. xx. 8, &c. *recordare diei sabbathi ut sanctifices illum*—: recordare scilicet ex illo præcepto cap. xvi. supra citato; vel est vox vehementius monentis. et xxxi. 14. *observabitis sabbathum, quia res sancta est vobis: profanantium illud quisque omnino morti traditor*—. et xxxiv. 21. *in ipsa aratione et in messe cessato.* et xxxv. 2, 3. *sabbathum quietis est Jehovæ*—: *ne accenditote ignem in ullis habitationibus vestris die sabbathi.* Lev. xxiii. 3. *sex diebus fiet opus; die vero septimo sabbathum cessationis, convocatio sancta est*—. Num. xv. 32, &c. *invenerunt quendam colligentem ligna in die sabbathi*—. 2 Chron. xxxvi. 20, 21. *et deportavit*—, *donec acquievisset terra sabbathis suis*—. Jer. xvii. 21, 22. *ne portetis onera die sabbathi*—. Nehem. x. 32. *afferentibus merces*—*die sabbathi ad vendendum, nos non accepturos*—. et xiii. 15, &c. *temporibus iisdem videns Judæa calcantes torcularia*—.

Israelitis autem sancitum est sabbathum multas ob causas, ipsis fere peculiare, in lege Mosaica sparsim scriptas. Primum, ob memoriam creationis die septimo absolutæ. Exod. xx. 11. et xxxi. 15, 17. *observabunt itaque filii Israelis sabbathum ipsum, celebrando sabbathum per generationes suas fœdere perpetuo*—: *quia sex diebus fecit Jehova cælum et terram, die autem septimo quievit et recreavit se.* Hic etiamsi causa celebrandi sabbathi ad omnes gentes æque pertinere videatur, celebratio tamen ejus Israelitis præcipitur solis; ut etiam in præcepto de reptilibus non comedendis, Lev. xi. 44. *ut sanctificetis vos et sitis sancti, quia ego sanctus sum: ne ergo polluite vos ullo reptili*: et in præcepto de corpore non incidendo, et similibus, Deut. xiv. 1. *vos filii Dei estis*—: rationes enim istæ ad omnes etiam nunc fideles æque pertinent, ad quos præcepta ipsa non pertinent. Id quod animadvertit Amesius noster, lib. 2. c. xiii. Med. Theologiæ: ‘non est,’ inquit, ‘catho-

licæ veritatis illa regula interpretandi scripturas, quæ tradi solet a quibusdam, officia illa omnia esse moralia et immutabilia, quæ rationes morales et immutabiles habent sibi annexas; nisi sic intelligatur, ut illa officia sequantur ex illis rationibus, nullo singulari Dei præcepto intercedente.’ Quod neque de præceptis illis et similibus, neque de sabbatho affirmari potest.

Secundo, quia hoc signo distingui voluit Israelitas a cæteris gentibus. Exod. xxxi. 13, &c. *nam signum est inter me et vos per generationes vestras, ad cognoscendum me Jehovah esse qui sanctifico vos: observabitis ergo sabbathum meum, quia res sancta est vobis.* Ezech. xx. 12. *ut esset signo inter me et ipsos, ut sciretur me Jehovah sanctificare ipsos.* et v. 20. idem.

Tertio, ut servis et jumentis intermissio aliqua laboris daretur. Exod. xxiii. 12. *ut quiescat bos tuus et asinus tuus, et recreetur filius ancillæ tuæ et peregrinus.* Deut. v. 12, 14. *observa diem sabbathi—, ut quiescat servus tuus et ancilla tua—sicut tu.* Ratio hæc locum non habet, nisi ubi servitia sunt, et duro admodum labore fatigantur. Hodie autem fere conductitiis utimur famulis, quorum conditio longe tolerabilior, quam illa olim servorum venalium fuit.

Quarto, in memoriam liberationis eorum ex Ægypto. Deut. v. 15. *et memineris te servum fuisse in terra Ægypti, Jehovah vero Deum tuum eduxisse te inde manu forti et brachio extento: idcirco præcipit tibi Jehova Deus tuus, ut observes diem ipsum sabbathi.*

Quinto, ut esset umbra seu typus rerum futurarum. Col. ii. 16, 17. *respectu festi aut novilunii aut sabbathorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, at corpus est Christi.* Quarum autem rerum futurarum umbra sint sabbatha docetur Heb. iv. 9, 10. sabbatismi nempe sive quietis in cœlo sempiternæ, in quam omnes fideles ut Christum sequentes tandem introeant per obedientiam et fidem eniti jubentur.

Eas autem res agere quæ ad charitatem et misericordiam spectabant, vetitum non erat, Christo interprete. Marc. ii. 27. *dixit iis, sabbathum propter hominem factum est, non homo propter sabbathum.* et iii. 4. *licet sabbatho bene facere, an male facere? hominem servare, an interimere?* Luc. xiii. 15, 16. *nonne solvit bovem suum—? nonne oportuit a vinculo isto solvi die sabbathi?* et xiv. 5. *quis vestrum, si ipsius asinus—?* Joan. vii. 23. *mihi indignamini, quod totum hominem sanum fecerim sabbatho.* Etiam grabbatum tollere, cap. v. 11. contra litteram, Jer. xvii. 21, 22. supra.

Cum itaque solis Israelitis datum sub lege fuisse sabbathum constet, idque ut hoc ipso signo a cæteris gentibus distinguarentur, sequitur, distinctione illa sublata, nos sub evangelio et universim a lege liberatos, ut superiore libro docuimus, et præsertim lege ista de sabbatho non teneri. Quod cum suo tum præcepto tum exemplo docuisse videretur Christus, gravem subiit, Pharissæorum censuram, Joan. ix 16. *homo iste non est a Deo; nam sabbathum non observat.* Gal. iv. 9, 10. *quomodo convertitis vos retrorsum ad infirma et egena elementa, quibus ad superiora regressi servire vultis? dies observatis et menses et præstituta tempora et annos.* Col. ii. 16, 17. *nequis igitur vos damnet ob cibum vel potum, aut respectu festi aut novilunii aut sabbathorum.* Quod si quis contendit, non hic sabbathum diei septimi, sed illa septennalia duntaxat abrogari, præterquam quod hic nulla exceptio est, contendat idem, non baptismum intelligi Heb. vi. 2. *quia baptismatum doctrina dicitur.* Constat etiam et sabbathum et sabbatha utroque numero de eodem die septimo dici: Exod. xxxi. 13, 14. Isa. lvi. 2, 4, 6. Qui autem his Pauli verbis, *festi aut novilunii aut sabbathorum*, sabbathum quarti præcepti contineri aut significari negaverit, neget quoque his iisdem 2 Chron. ii. 4. et viii. 13. et xxxi. 3. verbis, unde ipsa ad Colossenses verba Pauli videntur desumpta, sabbathum quarti præcepti contineri.

Sublato sabbatho, nullam ejus loco esse præ cæteris divino præcepto constitutam cultui numinis diem, ex eodem Paulo satis liquet, Rom. xiv. 5. *alius quidem judicat diem præ die, alius autem judicat quemvis diem:*

unusquisque in animo suo plene persuasus sit. Cum enim locus publici cultus, ut supra dictum est, sub evangelio præscriptus utique sit nullus, cur tempus, altera circumstantia, præscriberetur, reddi nulla ratio potest. Certe nisi sabbatha quæcunque, nisi omnem diei præ die sanctionem divinam sublatam nunc esse docuisset Paulus, adjicere sequente versu non potuisset, *qui non observat diem, Domino non observat*: quomodo enim Domino non observat diem, si ullum jam vigeat mandatum Domini quo diem sive sabbathi sive aliam quamlibet observare jubeatur?

Quo interim jure se tueantur, qui diem Dominicam quasi divinitus cultui publico institutam, veluti alterum sabbathum, celebrandam esse statuunt, videndum. Requievit, inquit, septimo die Deus. Et merito quidem; cælum enim et terram, ingens opus, absolverat: si requiem ideo ejus imitandam sine præcepto adhuc dato contendunt, imitandum æque contendant, ut Prometheus olim, divinum ejus opificium. At enim diem illum sanctificavit. Sibi quidem certe, (*eo enim die quievit et recreavit se*, Exod. xxxi. 17.) nobis non item, nisi et præceptum addidisset: præcepta enim nos, non exempla, ne Dei quidem, obligant. At observatum fuit sabbathum ante legem Mosaicam. Cupidius id quidem, quam probabilius affirmant: sed hoc fuerit, quod ignotissimum est, sacrificia quoque et mundi atque immundi distinctio, aliaque ejusmodi eodem tempore observabantur, quæ in moralibus tamen ponenda non sunt.

At quarto postea decalogi præcepto sabbathum est sancitum. Sine dubio; dies nempe septimus: quid hoc ad diem primum? Tu mihi diem ex præcepto Dei scilicet imponas, diemque cum die sine præcepto ejus commutes? nam audes hoc dicere, non septimum modo diem, quod Israelitis solis est datum, sed ex septenis quemlibet saltem hoc præcepto consecrari oportere; atque hoc cunctis gentibus morale, quod aiunt, censendum esse.

Primum qua id defendant auctoritate, non video: sensum enim hujusmodi ullum ex hujus præcepti verbis elicere, omnino impossibile est; cum

ipsa ratio mandati, divina scilicet requies a creatione mundi, transferri a die septimo ad diem primum non queat; nec alia substitui ratio, sive resurrectio Domini, sive alia quælibet ea sit, sine præcepto alio divino. Cum autem abrogatum sabbathum non uno ex loco intelligamus, mutatum vel ipsum ex alio in alium diem, vel ipsius mutandi rationem expressam in scriptura nusquam, quicquid in eo mutando ecclesia consuevit, mandato non paruit divino, quod erat jam nullum, sed libertatem duntaxat testificata est suam; libertatem certe, aut insaniam. Etenim Dei præceptum, sive abrogatum hoc esse aiunt sive negant, ulla ex parte immutare, periculosum æque et damnandum est: mutatio enim præcepti vel non abrogatum abrogat, vel abrogatum quodammodo revocat. Deinde, quæ tandem septenarii numeri moralitas esse possit, ostendant; cur sabbathorum religione soluti, septenario teneamur; teneamur numero, cujus nulla vis est, nulla efficacia? Profecto siquis adhuc sub evangelio sabbathismus nobis moralis reliquus est, spiritualis is est et perpetuus, in altera potius quam in hac vita celebrandus: Heb. iv. 9, 10, 11. *itaque reliquus est aliquis sabbathismus populo Dei: nam qui ingressus est in requiem ipsius, requievit et ipse ab operibus suis, quemadmodum a suis Deus: studeamus igitur ingredi in illam requiem, nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.* Quod si iis duntaxat hoc præceptum est datum quos Deus *e terra Ægypti domoque servorum eduxit*, certe ad nos Christianos non pertinebit: sin ad nos pertinet, propterea quod spirituali Ægypto ac servitute educti sumus, id quod inculcant, tale profecto erit sabbathum, qualis esteductio, spirituale videlicet et evangelicum, non corporale et Mosaicum: spontaneum denique erit, non coactum, ne ex Ægypto in Ægyptum traducamur; cogi enim spiritus non potest. Detrahunt igitur cultui evangelico, et præcepta Dei frustrantur potius quam stabiliunt, qui nunc septimo quoque die sancitum id volunt, quod esse debet sub evangelio quotidianum.

Quod autem cultum publicum in ecclesia hoc quarto præcepto in perpetuum aiunt stabiliri, cultum equidem publicum agnosco etiam sub evangelio laudari ac præcipi, non ex hoc præcepto neque ex monte Sinai fidelibus imperari. Neque vero sum is qui existimem decalogum esse

purum putum moralem, immo vero miror potius quo pacto illa opinio invaluerit; cum sit plane totius legis Mosaicæ summarium quoddam, et quarto maxime præcepto legis totius cæremonialis, unde nihil cultus evangelici in se potest continere.

Dies autem Dominica, semel duntaxat nominata, Apoc. i. 10. quænam dicta fuerit, immo septima quæque fuerit an solum anniversaria, quis pro certo affirmare ausit, cum ejus neque institutio ulla, neque præcepta observatio, sicuti cœnæ Dominicæ, usquam in scripturis reperiatur? Si resurrectionis dies est, quid est, obsecro, cur ea dies vel die natali vel mortis vel ascensionis magis Dominica sit, vel ea qua Spiritus Sanctus missus est die potior nobis aut solennior habeatur? et ista hebdomatim, cæteræ ne quotannis quidem necessario, sed pro cujusque arbitratu celebrentur?

Nec ex eo quod Christus illa die semel atque iterum apparuit (si *post dies octo*, Joan. xx. 26. idem quod octavo post die dicendum est) satis tuto ad divinam novæ diei institutionem argumentum ducitur: apparuit enim citra dubium et aliis diebus, Luc. xxiv. 36. et Joan. xxi. 3, 4. *Petrus, ab eo, inquit, piscatum*; quod die sabbathi fas non erat; sequens igitur dies qua Christus mane orto apparuit, non potuit esse dies Dominica: sed fac fuisse; quid hoc rationis est cur novum nobis sabbathum imponatur, nisi nuda hominum conjectura; cum nullum hac de re neque præceptum neque ratio in scripturis usquam extat?

Jam vero ut a præceptis, quæ nulla sunt, ad exempla transeamus, (tametsi quod præcepto sancitum est, solo exemplo non tollitur) ostendam quæ pro exemplis afferunt, exempla quoque revera non esse. Quod enim Act. xx. 7. legitur, discipulos Troade habitantes *die primo ad frangendum panem convenisse*, quis illud singulis septimanis, an per occasionem libere factum; ad cœtum sacrum, an ad convictum fraternum; eo die præ cæteris, an quotidie, ut cap. ii. 42. cum v. 46; apostolis jubentibus, an ad consuetudinem plebis, ut sæpe alias, conniventibus congregasse se, pro re certa et indubitata affirmaverit?

Nam quod ex 1 Cor. xvi. 2. afferunt, id satis infirma ratione nititur: non enim ibi de die Dominica celebranda quidquam præscribit Paulus, sed monet ut *primo quoque septimanæ die* (si hoc sibi vult per unam sabbathorum) aliquid pauperum usui *seponat quisque apud se*, domi nempe; de cœtu publico aut quidquam ibi erogandi illo die nulla mentione facta: hoc autem seponi primo die fortasse voluit, vel quod eleemosynæ nostræ velut Deo primitiæ ante omnia seponendæ sunt, vel quod dies iste primus rationibus familiæ putandis commodissimus est visus. Quid si ad sacros cœtus convenisse eo die Corinthios concederemus? non magis tamen sequeretur, nos ex illo more Corinthiorum observare primum diem sine præcepto divino oportere, quam ex illo instituto Philippensium aut ipsius Pauli observare sabbathum, Act. xvi. 13. *die sabbathi egressi sumus ex urbe ad flumen, ubi solebat esse oratio*: et xvii. 2. *Paulus, sicut consueverat, introivit ad eos, et per sabbatha tria disseruit cum iis ex scripturis*: et xviii. 3, 4. *habitavit apud eos, et operabatur: disserebat autem in synagoga omnibus sabbathis*—; sex reliquis diebus, ut videtur, suo artificio domi operatus.

Qui ergo a nomine solo diei Dominicæ tota scriptura semel tantum reperto institutionem divinam diei sacri nusquam traditam quasi sabbathum novum introducere audebit, viderit ne periculose nimis, et pessimo exemplo in scriptura interpretanda versetur.

Hæc cum ita sint, statuamus, quod ad cultum divinum attinet, diem præ die constitutam esse sub evangelio nullam; nisi quam ecclesia pro sua auctoritate liberam indicit, qua die cœtus sacros sponte ac libere habere possimus, rebusque divinis, quantum per charitatis officia licet, omissis terrenis, toti vacare: tempus autem hoc septimo quoque die et septimanæ potissimum primo non incommode recurrere solere; modo hic auctoritas ecclesiæ suadeat, non edicta magistratuum compellant; modo ne hinc laqueus conscientiis, velut divini præcepti ex decalogo petiti, nobis injiciatur: quod ut caveamus sedulo nos monet Paulus, Col. ii. 16. *nequis igitur vos damnet*. Si enim ex decalogo tempus publici cultus petere sub evangelio debemus, longe profecto erit

tutius septimum quemque diem ex præcepto Dei disertissimo, quam primum quemque ex nudis hominum conjecturis observare. Atque in hac ferme sententia doctissimos quosque theologorum, BUCERUM, CALVINUM, MARTYREM, MUSCULUM, URSINUM, GOMARUM, aliosque video fuisse.⁴

⁴ BUCERUS in sacra quatuor Evangelia Enarrat. Perpet. ad Matt. x. 9. ubi de temporaneis quibusdam mandatis, hæc habet. 'Sic de sabbatho. Quod septimo die, illa quæ a Judæis observatur numeratione, ab omni opere servili vacandum erat, præceptum legis externum fuit, solis Judæis, quibus datum exstitit, observandum, &c. Hæc ergo ad nos pertinent, illa Judæis recte relinquuntur.' CALVINUS, Instit. Christian. Cap. 8. Sect. 31. de sabbato. 'Cæterum non dubium quin Domini Christi adventu, quod cæremoniale hic erat, abolitum fuerit. Ipse enim veritas est, cujus præsentia figuræ omnes evanescunt. Ideo sublatam umbram fuisse rei futuræ alibi scribit apostolus; corpus exstare in Christo, hoc est, solidam veritatis substantiam, quam illo loco bene explicavit. Ea non uno die contenta est, sed toto vitæ nostræ cursu, donec penitus nobismetipsis mortui, Dei vita impleamur. A Christianis ergo abesse debet superstitiosa dierum observatio,' &c. &c. confer etiam in quinque libros Mosis Comment. ad finem Præfationis in Legem. URSINUS, Tractat. Theolog. in expositione Quarti Præcepti. 'Cum igitur sabbathum septimani diei typus fuerit, admonens populum et de suo officio, seu de pietate erga Deum, et de beneficio Dei erga populum per Christum præstando, una cum aliis cæremoniis, adventu Christi, per quem est impletum quod illa significabant, abrogatum est. Quod etiam Paulus testatur Col. 2. &c. &c.' GOMARUS, Oper. Theolog. in explicatione Ep. ad Colossenses, cap. ii. de festis solennibus. 'Christiani respondent Judæis sabbathum abrogatum ratione cæremoniæ et geminæ circumstantiæ, &c. deinde observatione septimi illius diei definiti. Quo modo appendix erat legis moralis, ad populum Judaicum solum pertiens.' Omnes hactenus cum Milto faciant. Aliter vero sentit PETRUS MARTYR, quantum vidi. Cf. Comment. in Ep. ad Romanos, cap. xiv. de festis diebus. 'Qui autem robustiori fide erant præditi, illi omnes dies perinde habuerunt. Dominicam tamen diem excipimus; pertinet enim ad Decalogum, ut ex hebdomeda integra unus dies divino cultui consecratur, &c.' Quæ tandem fuerit opinio MUSCULI de hac re liquet ex Comment. in Psalm. xcvi. 8. 'Deinde quod locum Pauli Heb. iii. et iv. concernit, notandum est illud *hodie* non esse alligandum septimo diei, sed exigere a nobis perpetuam obedientiam verbo Dei præstandam. Est enim nobis perpetuus sabbathismus, quo coram Deo in spiritu comparentes, majestatem illius celebramus, cum adoratione invocamus, ac vocem illius audimus. Verum hic sensus et modus iste mystici sabbathismi non excludit ecclesiasticorum conventuum usum, sicut hodie fanatici quidam homines somniant, ac seipsos una cum aliis ab ecclesiæ conventibus abducunt.'

CAP. VIII.

DE

OFFICIIS ERGA HOMINES

PRÆSTANDIS :

ET QUÆ HUC PERTINENT

VIRTUTES GENERALES.

DICTUM est de VIRTUTIBUS quæ ad officium nostrum pertinent ERGA DEUM. Sequuntur QUÆ PERTINENT AD OFFICIUM NOSTRUM ERGA HOMINES: sed enim his quoque Deus colitur, quatenus in iis obeundis Deo paremus. Matt. vii. 12. *quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, ita facite iis: ista enim est lex et prophetæ.* Col. iii. 23. *quidquid feceritis, ex animo agite, tanquam Domino, et non hominibus.* Jacob. i. 26, 27. *si quis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguam suam, sed suum ipsius cor seducens, hujus vanus est cultus: religiosus autem cultus purus apud Deum et Patrem hic est, invisere orphanos et viduas in afflictione ipsorum, et immaculatum sese servare a mundo.* 1 Joan. iv. 20. *siquis dixerit, diligo Deum, et fratrem suum odit, mendax est: qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit quomodo potest diligere?*

Immo vero quia Deus interno cultu religiosius colitur, homines externa ope magis indigent, idcirco externus Dei cultus officiis erga homines præstandis nonnunquam postponitur. Prov. xxi. 3. *exercere justitiam et jus magis dilectum est Jehovah, quam sacrificium.* Jer. vii. 4, 5. *ne habetote fiduciam vestram in rebus falsis, dicendo, templum Jehovah, templum Jehovah, templum Jehovah ista sunt; sed omnino bonas effcite vias vestras et actiones vestras.* Matt. xii. 1, &c. *ibat Jesus sabbatho per sata:*

discipuli vero ejus esuriebant—. et v. 7. *miserecordiam volo, et non sacrificium—*. et cap. xv. 5. *vos dicitis, Quicumque dixerit patri aut matri, donum est, quocunque a me juvari posses, insons erit, et nequaquam honoraverit patrem suum aut matrem suam.* Marc. vii. 11, 12. *idem.* et cap. ii. 27. *sabbathum propter hominem factum est, non homo propter sabbathum.*

Pertinent virtutes ad officium nostrum erga homines, quæ sunt uniuscujusque vel erga se, vel erga proximum suum. Lev. xix. 18. *diliges proximum tuum sicut te.* Matt. xix. 19. *idem.*

Hæ itidem sunt generales aut speciales.

Generales sunt CHARITAS et JUSTITIA. Superiore libro charitas eadem cum sanctitate latius dicta est; nunc pro objecto strictius hoc loco sic definitur.

CHARITAS EST VIRTUS GENERALIS A DEO PATRE IN CHRISTO PER SPIRITUM FIDELIBUS INFUSA, QUÆ UNIVERSUM DILECTIONIS OFFICIUM ET ERGA SE CUIUSQUE ET ERGA PROXIMUM COMPLECTITUR; neque alias uberius describitur quam 1 Cor. xiii. toto capite, ad quod sæpius recurrendum est. et 1 Joan. iii. 18, 19. *filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua solum, sed facto et veritate: et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse, et coram ipso secunda reddemus corda nostra.*

A DEO &c. 1 Joan. iii. 10. *per hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli: quisquis non dat operam—, et qui non diligit fratrem suum.* et iv. 7. *charitas ex Deo est: quisquis diligit, ex Deo natus est, et novit Deum.* Gal. v. 22. *fructus Spiritus est charitas.*

FIDELIBUS. Gal. v. 6. *fides per charitatem operans.*

Huic opponitur charitatis defectus; qui cætera nostra dona atque opera, quamvis optima videantur, reddit nobis inutilia. 1 Cor. xiii. 1, &c.

si linguis—, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans aut cymbalum tinniens, &c.

JUSTITIA est altera VIRTUS GENERALIS REGENITORUM; qua SUUM QUIS CUIQUE, ID EST, VEL SIBI VEL PROXIMO TRIBUIT AUT RESTITUIT. Prov. xvi. 8. *melius est parum cum justitia, quam amplissimus proventus cum injuria.* Isa. lxi. 8. *ego Jehova amo jus, odi rapinam conjunctam holocausto.* Matt. vii. 12. *quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, ita et vos facite iis.* Rom. xiii. 7. *reddite omnibus quod debetis.*

REGENITORUM. 1 Joan. iii. 10. *per hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli: quisquis non dat operam justitiæ, non est ex Deo.*

Sæpe itaque justitiæ nomine totius legis observatio significatur.

Huic opponitur injustitia; quæ regno cælorum excludit. 1 Cor. vi. 9. *an ignoratis injustos non esse Dei hæreditatem possessuros?* Jer. xvii. 11. *ut perdix colligit ova, sed non parit; ita comparans divitias, sed injuria, mediis diebus suis derelinquet eas, tandem erit stultus.*

Et justitia Pharisaica. Matt. v. 20. *nisi abundaverit justitia vestra plus quam illa scribarum et Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum.*

Harum virtutum generalium utraque est, ut supra diximus, hominis et erga semetipsum et erga proximum suum.

Charitas hominis erga semetipsum est qua quis secundum Deum diligit semetipsum, suumque sibi bonum et temporale et æternum quærit. Prov. xi. 17. *beneficus est sibi ipsi vir benignus, turbat autem carnem suam crudelis.* et xix. 8. *possidet animum, qui diligit semetipsum.* Eph. v. 29. *nullus unquam suam carnem odio habuit; immo enutrit ac fovet eam.* Philipp. ii. 12. *vestram salutem conficite.* 1 Tim. v. 23. *ne amplius aquam bibito, sed vino pauculo utere propter stomachum tuum et crebras tuas infirmitates.*

Huic opponitur odium sui perversum. Eph. v. 29. ut supra. Quo in numero habendi sunt qui mortem sibi consciscunt: sepultura tamen honesta iis non prohibita, 2 Sam. xvii. 23. Immo quicumque studio peccant. Prov. viii. 36. *qui peccat in me, vim facit animæ suæ; omnes osiores mei amant mortem.* et xxix. 24. *qui partitur cum fure, odit seipsum.*

Et φιλαυτία sive amor sui præposterus, quo quis vel se supra Deum amat, vel proximum præ se contemnit. De illo Christus, Joan. xii. 25. *qui amat animam suam, perdet eam.* De hoc, 2 Tim. iii. 2, &c. *erunt homines sui amantes*—. Contra laudantur, Apoc. xii. 11. *qui non dilexerunt animam suam usque ad mortem.* Matt. x. 39. *qui perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam.* Marc. viii. 35, &c. idem. Matt. xvi. 23, &c. *dixit Petro, abscede a me, Satana, offendiculo es mihi; nam non sapis quæ sunt Dei, sed quæ sunt hominum*—.

Justitia hominis erga se est sui regendi ac moderandi recta ratio. 1 Cor. ix. 27. *castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Hinc specialium fere virtutum fontes primi se aperiunt. Justitia enim cujusque erga se posita est vel in affectibus internis componendis, vel in externis bonis quidem appetendis, malis autem propulsandis aut sustinendis.

In affectibus componendis. Prov. xxv. 28. *ut civitas disrupta absque muro, ita est cuicumque non est imperium in spiritum suum.* Gal. v. 16, 17. *caro concupiscit adversus Spiritum*—, *ut non quæcunque volueritis, eadem faciatis.* et v. 24. *qui sunt Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus.* Col. iii. 5. *mortificate membra vestra terrestria*—. 1 Thess. iv. 4, 5. *ut sciat unusquisque vestrum suum vas possidere cum sanctimonia et honestate.* Jacob. i. 14, 15. *unusquisque tentatur, dum a propria cupiditate abstrahitur et inescatur.* 1 Pet. iv. 2. *ut non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, quod in carne reliquum est temporis, vivat.*

Affectus sunt amor, odium; gaudium, tristitia; spes, metus; et ira.

Amor ita est regendus, ut quæ amore dignissima sunt, ea maxime amemus: similiter, ut unumquodque odio maximo est dignum, id perinde odio habeamus. Gen. vi. 2. *ut videntes filii Dei filias hominum bona forma esse, acciperent*—. 1 Sam. xvi. 7, 8. *ne respicito ad speciem ejus, aut ad altitudinem staturæ ejus*—. Esth. ii. 15. *obtinebat Esther gratiam in oculis omnium videntium eam*. Prov. vi. 25. *ne desiderato pulchritudinem ejus cum animo tuo*—. et xi. 22. *velut monile aureum ad rostrum porci, est mulier pulchra et aversans rationem*. Rom. xii. 9. *odio habentes malum, agglutinati bono*. 1 Cor. x. 6. *ne concupiscamus res malas*.

Gaudium ita est temperandum, ut de rebus bonis, prout quidque antecellit, ita gaudeamus; de cæteris quantum par est: similiter temperanda est tristitia de rebus malis ac mediis. Deut. xii. 7. *ut comedatis ibi coram Jehova, et lætemini*—. et v. 12, 18. idem. et xxvi. 11. *lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova*—. Job. xxii. 19. *videntes justi, lætantur, et innocens subsannat eos*. Psal. iv. 6, 7, 8. *attolle super nos lucem faciei tuæ*—, *indideris lætitiā animo meo, majorem*—. et xxx. 12, 13. *convertisti planctum meum in choream mihi*—. et lviii. 11. *lætabitur justus quum viderit ultionem; pedes suos lavabit in sanguine improbi*. et cxxvi. 2. *tunc impletum est risu os nostrum*. Luc. ii. 10. *evangelizo vobis gaudium magnum*. et xxiv. 52. *reversi sunt cum gaudio magno*. et passim. Prov. x. 23. *prout ludus fuerit stolido facere scelus, et exercere sapientiam viro intelligenti*. et xv. 21. *stultitia lætitiæ est dementi, at vir intelligens recte ambulaturus est*. et xvii. 5. *qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus*. et v. 22. *animus lætus bene medicinam facit, spiritus autem fractus exsiccatur ossa*. et cap. xviii. 14. idem. et xxvi. 19. *ita est quisquis decipit proximum suum, et dicit, nonne ridebam?* Eccles. ii. 3. *de risu dico, insanus est, et de lætitia, equid ista facit?* et vii. 2, 3, 4. *melius est adire locum luctus, quam adire locum convivii: eo quod*—. Isa. xxii. 12, &c. *cumque vocaverit Dominus ad fletum et ad planctum*—, *ecce lætitia et gaudium*—. Jer. xxxi. 4. *adhuc ornabis te tympanis tuis, et procedes cum choro ludentium*—. et v. 13. *tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac senes pariter, quum mutavero luctum eorum in gaudium*—. Lament. v. 15.

cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster. Amos. vi. 6. bibentibus in crateribus vini—, neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Josephi. Est ubi lachrymæ non dedeant sapientem. Gen. xlii. 24. divertens Joseph ab illis, flevit—. Psal. cxix. 136. rivi aquarum descendunt ex oculis meis, propter eos qui non observant legem tuam.

In spe ac metu moderando potissimum spectatur, a quo, et quid, et quantum quidque speremus aut metuamus. De spe vide supra. Matt. x. 28. *ne timeate ab iis qui trucidant corpus—*. Isa. viii. 12, 13. cum 1 Pet. iii. 14. *timore istius ne timeatis—*. Inesse autem potest metus vel fortissimis viris. Gen. xxxii. 7. *timuit Jacob valde*. Exod. ii. 14. *idcirco timuit Moses*. 1 Reg. xix. 3. *quod cum intelligeret, surgens abiit, consulens vitæ suæ*. Psal. lv. 5, 6, 7. *propter vocem inimici— timor et tremor invadit me—*. 2 Chron. xx. 3. *timens vero Jehosaphat—*. Nehem. ii. 2. *timebam quamplurimum*.

In ira considerandum est, qua de re, quantum, et quamdiu irascendum sit. Prov. xvi. 32. *melior est longanimis robusto, et qui dominatur in animum suum, eo qui capit civitatem*. et xix. 11. *intellectus hominis longanimum efficit eum, et ornamento est ei præterire defectionem*. Marc. iii. 5. *quum circumspexisset eos cum ira, simul dolens—*. Eph. iv. 2. *cum iræ cohibitione*. et v. 26. *irascimini, et ne peccate; solum ne occidat super iracundiam vestram*. Col. i. 11. *ad omnem tolerantiam et iræ cohibitionem*.

Excessus iræ est iracundia. Prov. xii. 15. *stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur*. et xiv. 17. *præceps ira efficit stultitiam, sed viro circumspectissimo est odio*. et xxii. 24, 25. *ne colas amicitiam cum iracundo—*. et xxvii. 3. *gravitas lapidi est—, sed indignatio stulti gravior—*. et xxix. 22. *iracundus miscet contentionem—*. Eccles. vii. 9. *ne perturbate spiritu tuo indigneris; nam indignatio in sinu stolidorum conquiescit*. Matt. v. 22. *quicumque irascitur fratri suo temere, tenebitur iudicio—*. Eph. iv. 31. *omnis excandescencia et ira— tollatur ex vobis*. Nonnunquam tamen optimos, quosque incessit Act. xv. 38, 39. *orta fuit exacerbatio, ut—*.

Ex moderatis affectibus oritur linguæ moderatio. Prov. xi. 9. *ore hypocrita corrumpit proximum suum, at scientia justi liberantur.* et v. 11. *benedictione rectorum effertur urbs, ore autem improborum destruitur.* et xii. 13. *ex fructu oris sui vir satiatur bonus—.* et xiii. 2. *fructu oris sui quisque fruitur, anima vero perfidiosorum fructu violentiæ.* et xv. 2, 4, 7. *lingua sapientum bonam profert scientiam, os autem stolidorum eructat stultitiam.* et xv. 23. *lætitia huic viro est ex sermone oris sui; nam verbum tempore suo, o quam bonum est!* et v. 28. *animus justi meditatur ad loquendum, os autem improborum eructat mala.* et xvi. 1. *a Jehova est sermo linguæ.* et v. 23, 27. *animus sapientis intelligenter moderatur os suum, et per labia sua addit disciplinam—.* et xviii. 13. *respondenti aliquid quum nondum audierit, id stultum est ei et ignominiosum.* et xix. 28. *testis nequam deridet jus; adeo os improborum absorbet iniquitas.* et xxix. 20. *vidisti virum præcipitem verbis suis? expectatio est de stolido melior quam de illo.* Matt. xii. 34, 36, 37. *quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali? nam ex redundantia cordis os loquitur—.* Jacob. iii. 2, &c. *si quis in sermone non impingit, hic perfectus est vir—.* Psal. cxli. 3. *componere, Jehova, observa os meum, custodiens moderare—.* Prov. xviii. 21. *mors et vita sunt in potestate linguæ—.* et xxi. 23. *qui observat os suum—.*

CAP. IX.

DE

PRIMA SPECIE

VIRTUTUM SPECIALIUM, QUÆ AD OFFICIUM PERTINENT

HOMINIS ERGA SE.

VIRTUTES SPECIALES quæ in appetendis externis bonis modum servant, versantur vel in voluptatibus corporis, vel in vitæ facultatibus aut ornamentis.

Quæ in appetendis corporis voluptatibus modum servat est TEMPERANTIA. Tit. ii. 11, 12. *illuxit enim gratia illa Dei salutifera quibusvis hominibus, erudiens nos ut abnegata impietate et mundanis cupiditatibus, temperanter et juste et pie vivamus in præsentis sæculo.* 1 Pet. ii. 12. *ut tanquam inquilini et advenæ abstineatis a carnalibus cupiditatibus, quæ militant adversus animam.* et 2 Pet. ii. 9. *novit Dominus— injustos in diem judicii pœnas dantes asservare; maxime vero eos qui carnem sequentes in cupiditate pollutionis incedunt.*

Temperantia est cum sobrietas et castitas, tum verecundia et honestas.

SOBRIETAS est temperantia ab immodico cibo et potu. 1 Thess. v. 8. *at nos qui sumus diei, sobrii simus.* 1 Pet. i. 13. *quapropter succincti lumbos mentis vestræ, sobrii.* et iv. 7. *omnium finis imminet; estote igitur temperantes et sobrii ad orandum.* et v. 8. *sobrii estote, et vigilate; nam adversarius vester diabolus ut leo rugiens obambulat, quærens*

quem absorbeat. Esth. i. 8. *potum ex jure nemo exigebat; sic enim constituerat rex unicuique magistro domus suæ, ut facerent pro voluntate uniuscujusque.*

Huic opponitur ebrietas et gula. Exemplo est Noa, Gen. ix. et Lot, cap. xix. Benhadad, 1 Reg. xx. 16. Prov. xx. 1. *derisor est vinum—* et xxi. 17. *qui amat vinum— non erit dives.* et xxiii. 3, &c. *ne afficiaris desiderio cupediarum ejus; est enim cibus mendax.* et v. 20, 21. *ne sis ex ebriosis vino, et comessoribus—* et v. 29, 30, 31, 32. *cui væ? cui eheu? cui contentiones? cui loquacitas? cui vulnera impune? cui rubor oculorum est? immorantibus apud vinum.* Isa. v. 11, 12. *væ surgentibus summo mane, ut potum inebriantem sectentur—, opus autem Jehovah non intuentur—* et v. 22. *væ valentibus potare vinum—* et cap. xxviii. 1, 3, 7, 8. *væ coronæ fastus, ebriosis Ephraimi—* Ezech. xvi. 49. *ecce hæc fuit iniquitas Sodomi sororis tuæ, excellentia, saturitas cibi—* Luc. xxi. 34. *cavete vobis, ne quando graventur corda vestra crapula et ebrietate, et repente vobis superveniat dies ille.* Rom. xiii. 13. *ut interdum, decenter ambulemus, non in comessionibus et ebrietatibus.* 1 Cor. vi. 10. *neque ebriosi—, regni Dei hæreditatem possidebunt.* Gal. v. 21. *ebrietates, comessiones, et his similia—, regni Dei non fore hæredes.* Hos. iv. 10. *comedentes non saturabuntur—* et vii. 5. *die regis nostri morbo afficientibus principibus utre vini—* Abac. ii. 15, 16. *væ potum præbenti proximo suo—* Eph. v. 18. *ne inebriamini vino, in quo luxur est, sed—* 1 Pet. iv. 3, 4. *sufficiens est nobis— ambulasse in lasciviis, cupiditatibus, vinolentiis, comessionibus, computationibus—: in quo mirantur, non concurrentibus vobis ad eandem luxur profusionem.*

Sobrietati affinis est vigilantia. Matt. xxiv. 42. *vigilate, nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.* et xxv. 13. et xxvi. 41. et Marc. xiii. 35. idem. et v. 37. *quæ dico vobis, omnibus dico, vigilate.* Luc. xii. 37. *beati servi illi, quos quum venerit Dominus invenerit vigilantes.* et xxi. 36. *vigilate omni tempore, deprecantes ut digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt—* Col. iv. 2. *in orationibus perdurate, invigilantes—* 1 Thess. v. 6. *ne dormiamus ut reliqui, sed vigilemus,*

et sobrii simus. 1 Pet. v. 8. sobrii estote, et vigilate. Apoc. iii. 3. quod si non vigilaveris, veniam adversum te tanquam fur—. et xvi. 15. beatus qui vigilat, et servat vestimenta sua, ne nudus ambulet—. Videtur autem his plerisque locis intelligi vigilantiam non tam a corporis somno, quam ab animi veterno.

Opposita est somnolentia. Prov. xx. 13. *ne diligito somnum, ut non efficiaris pauper—.*

CASTITAS est temperantia a libidine carnis illicita; quæ et sanctimonia dicitur. 1 Thess. iv. 3. *hæc est voluntas Dei, sanctimonia vestra, ut abstineatis a scortatione—. Apoc. xiv. 4. hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati; virgines enim sunt: hi sequuntur agnum—.*

Opponitur castitati omnis impuritas; mollities, Sodomia, bestialitas, &c. quæ omnia vitia qui committit, in semetipsum primum committit, sibi que primo injurius est, 1 Cor. vi. 15, 16, 18. *an ignoratis vos quod corpora vestra membra sunt Christi; tollentes—? an ignoratis vos, quod is qui adhæret scorto—? fugite scortationem: omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est; sed qui scortatur, in proprium corpus peccat. Prov. vi. 24, &c. Gen. xxxviii. 9, 10. sed malum visum est in oculis Jehovæ quod faciebat. Exod. xxii. 19. quisquis cubat cum jumento, omnino morte plectitor. Lev. xviii. 22, 23. cum mari ne concumbito—. Deut. xxiii. 17. ne esto meretrix e filiabus Israelis, neque—. et xxvii. 21. maledictus qui cubat cum ulla bestia. Prov. ii. 16, &c. eripiendo te a muliere extranea—. et v. 3, &c. quamvis favum stillent labia extraneæ—. et vi. 24, &c. ad servandum te a muliere malefica. et v. 32—. et vii. 25, &c. ne declinet ad vias illius animus tuus—. et ix. 18. ignorat ille expertes vitæ illic esse—. et xxii. 14. ut fossa profunda—. et xxiii. 26, 27. idem. et xxx. 20. ita est via mulieris scortantis; comedit, deinde abstergit os suum, tum dicit, non sum operata iniquitatem. 1 Reg. xiv. 24. insuper etiam meretorii erant in terra. Rom. xiii. 13. non cubilibus ac lasciviis—. 1 Cor. vi. 9, 10. ne errate: neque scortatores, neque mæchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis—, regni Dei hæreditatem possidebunt.*

et v. 13, &c. *corpus non scortationi, sed Domino, et Dominus corpori—*. Eph. v. 3, 4, 5. *scortatio et omnis impuritas— ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos, et obscœnitas—, quæ non conveniunt: nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurum—habere hæreditatem in regno Christi et Dei.*

VERECUNDIA est temperantia a verborum obscœnitate et gestuum lascivia, ab iis denique omnibus quæ ratione sexus aut personæ probatissimis moribus minus conveniunt. Deut. xxv. 11, 12. *si concertantibus hominibus—*. Job. xxxi. 1. *fiædus pepigeram cum oculis meis—*. 1 Cor. xi. 10. *propter hoc debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos*. Heb. xii. 28. *ita colamus Deum, ut ei grati simus, cum verecundia et reverentia*. 2 Reg. iv. 15. *quum vocasset eam, stetit illa ad portam illius*. Talis etiam apud gentes mulierum verecundia fuit: ut Homerus de Penelope, Odyss. á. 333.

στῇ ῥα παρὰ σταθμὸν τέγους πύκα ποιητοῖο.

Opponitur ei verborum obscœnitas et gestuum lascivia ac turpitudine. Isa. iii. 16, &c. *idcirco scabie afficiet Jehova verticem filiarum Sionis, et pudendum earum nudabit—*. Matt. v. 28. *quicumque aspicit mulierem—*. Eph. v. 4. *et obscœnitas et stultiloquium et scurrilitas, quæ non conveniunt—*. 2 Pet. ii. 14. *oculos habentes plenos adulterii—*.

HONESTAS est temperantia a turpi aut lascivo corporis vestitu ac cultu. Exod. xx. 26. *neque ascendito per gradus ad altare meum, ut ne detegantur pudenda tua ad illud*. Deut. xxii. 5. *ne esto instrumentum virile super fœminam, neque induito vir vestem fœminæ; nam abominationi est Jehovah*. Zeph. i. 8. *erit— ut animadvertam in omnes qui induuntur indumentum alienigenarum*. Matt. xi. 8. *ecce, qui gerunt molles vestes in domibus regum sunt*. 1 Tim. ii. 9. *ita etiam mulieres amictu honesto cum verecundia et modestia ornare sese, non in plicis vel auro vel margaritis vel pretioso vestitu*. 1 Pet. iii. 3. *quarum ornatu non sit externus ille in nodis capillorum et circumposito auro vel palliorum amictu—*. 2 Reg. ix. 30. *fucavit faciem, &c.*

Virtutes quæ in vitæ facultatibus modum servant sunt ἀνταρκεία, parsimonia, industria, et lautities.

ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ est virtus qua quis seipso maxime, eaque sorte quæ divinitus data videtur, contentus est. Prov. x. 22. *benedictio Jehovæ ipsa ditat.* et xxx. 8. *paupertatem aut divitias ne des mihi: ale me cibo demensi mei.* Eccles. iii. 12, 13. *novi non esse bonum penes illos, nisi ut lætetur quisque, et ut faciat bonum in vita sua: quinetiam quicumque homo comedit et bibit fruiturque bono ex toto labore suo, id donum Dei esse.* et v. 18, &c. *ecce quod vidi ego bonum, pulchrum esse comedere et bibere, et frui bono ex toto labore suo quo laborat sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dat ei ipse Deus; nam ea est pars ejus: etiam cuicumque homini dedit ipse Deus divitias et facultates, et cui copiam fecit comedendi ex illis, et percipiendi partem suam ac lætandi de labore suo, hoc donum Dei esse: quod si non multum, recordabitur tamen dierum vitæ suæ; nam Deus ipse annuit lætitiæ animi ipsius.* et vi. 1, 2. *est malum quod vidi sub sole, idque maximum super homines; viro cui dederit Deus divitias facultatesque et honorem, et cujus animus non destituatur ulla re qua delectetur, quum huic non facit copiam Deus fruendi re illa, sed vir alienus fruitur illa.* et ix. 9, 10. *fruere vita cum uxore quam amas—.* Zech. ix. 16, 17. *quantum erit bonum ejus, et quanta pulchritudo ejus—?* Philipp. iv. 11, 12. *non quod penuria laborem hoc dico: nam ego didici, in quibus sum, iis ipsis contentus esse; novi autem deprimi, novi etiam abundare; ubique et in omnibus initiatus sum, et ad saturitatem et ad esuriem, tum ad exundantiam tum ad penuriam.* 1 Tim. vi. 6, 7. *est quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento: nihil enim intulimus in mundum, nec efferre quidquam possumus: sed habendo alimenta et quibus tegamur, hæc nobis satis erunt.* Heb. xiii. 5. *estote contenti præsentibus.* Etiam in paupertate. Psal. xxiii. 1, 2. *Jehova pastor meus est, non possum egere—.* et xxxiv. 9, &c. *non est penuria timentibus Jehovam: juvenes leones pauperantur—.* et xxxvii. 16. *bonum est parum cuique justo, plusquam—.* &c. et v. 18, 19. *non erubescant tempore malo, sed diebus famis saturentur.* et xl. 18. *sum quidem pauper et egens, sed Dominus cogitat de me—.* et lxviii. 11. *per bonitatem tuam*

pauperi afflicto. Prov. x. 3. non sinit esurire Jehova animam justi. Hinc paupertas probro esse non debet. Prov. xvii. 5. qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus. et xix. 1. melior est pauper ambulans integre divite perverso labiis suis. et xxviii. 6. melior est pauper ambulans integre, quam perversus huc illuc se flectens, quamvis sit dives. et v. 11. sapiens videtur in oculis suis vir dives; sed tenuis prudens perscrutatur eum. Nec divitiis est fidendum aut gloriandum. Prov. xi. 28. qui confidit divitiis suis, ipse decidet. Eccles. vi. 11. quum adsunt res multæ, multiplicant vanitatem. Marc. x. 23, 24, 25. quam difficile est qui opes habent in regnum Dei introibunt! quam difficile est eos qui confidunt opibus in regnum Dei introire! facilius est camelum—. 1 Tim. vi. 17, 18. iis qui sunt divites in hoc sæculo denuntia ne efferantur animo, neque spem ponant in divitiis incertis, sed in illo Deo vivo—. 2 Reg. xx. 13, 14. ad quos intentus Ezechia, ostendit iis totum gazophylacium suum—.

Huic opponitur anxietas de victu et vestitu. Matt. vi. 25, &c. *ne estote solliciti de anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri, neque de corpore vestro, qua re sitis induendi—, usque ad v. 33. quærite primo regnum Dei et justitiam ejus, et ista omnia adjicientur vobis.*

Et avaritia. Job. xx. 15. *opes absorpsit, et evomit illas; e ventre ejus depellit eas Deus. Jos. vii. 21. quum viderem—, concupiscens accepi ea. Psal. cxix. 36. neque sinas deflecti ad quæstum. Prov. i. 19. ita se habent cætus omnium deditorum quæstui; quæstus animam eorum qui dediti sunt ipsi intercipit. et xv. 27. conturbat domum suam, qui deditus est quæstui. et xx. 21. possessioni acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur. Eccles. ii. 27. peccatori dat occupationem ad congregandum et ad congerendum, ut tradat ei qui bonus videbitur in conspectu suo. et iv. 4. est unus aliquis cui deest secundus, cui tum filius tum frater deest, nec tamen est finis omni labori ejus, etiam oculus ejus non satiatur divitiis. et v. 10. qui amat pecuniam, non satiatur pecunia. Isa. lvii. 21. propter iniquitatem quæstus ejus efferbui, et percussi eum—. Matt. vi. 19. ne thesauros recondite in terra, ubi tinea et erosio corrumpit. et xxvii. 5. ipse*

vero projectis nummis—. Luc. xii. 15. *videte et cavete ab avaritia: nec enim cujusquam vita ex iis quæ ipsi suppetunt in eo sita est ut redundet.* 1 Tim. vi. 9, &c. *qui volunt ditescere, incidunt in tentationem et laqueum et cupiditates multas amentes et damnosas—*. Heb. xiii. 5. *sint mores vestri alieni ab avaritia.* Est enim idololatria. Matt. vi. 24. *non potestis Deo servire et Mammonæ.* Eph. v. 5. *avarum, qui est idololatra.* Col. iii. 5. *avaritiam, quæ est idololatria.* Et radix omnium malorum. 1 Tim. vi. 10. *radix omnium malorum est amor pecuniæ; quam quidam dum appetunt, aberrarunt a fide.*

Et obmurmuratio contra Dei providentiam in rebus hujus vitæ nostræ providendis. Judæ 16. *hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis incedentes, et quorum os loquitur prætumida, admirantes personas utilitatis gratia.*

PARSIMONIA sive frugalitas est quæ sumptui, quantum decet, rebusque in usum idoneum asservandis parcit. Joan. vi. 12. *congregate quæ superfuerunt.*

Huic opponuntur sordes. 1 Sam. xxv. 3. *sed vir illius durus—*. et v. 11. *scilicet acciperem panem meum et aquas meas.* Eccles. vi. 2. *viro cui dederit Deus ipse divitias facultatesque et honorem, et cujus animus non destituatur ulla re qua delectetur, quum huic non facit copiam Deus ipse fruendi re illa, sed vir alienus fruitur.*

INDUSTRIA est qua facultates ad vitam commode agendam honeste parantur. Gen. ii. 15. *ad colendum eum et custodiendum eum.* et iii. 19. *in sudore vultus tui vescitor cibo.* Prov. x. 4. *manus sedulorum ditat ipsos.* et v. 5. *comportat in æstate filius intelligens.* et xii. 11. *qui colit tellurem suam, satiatur cibo.* et xiv. 23. *in omni labore est emolumentum—*. et xxi. 5. *cogitationes seduli tantum emolumento sunt, omnes autem præcipitis tantum ad egestatem pertinent.* et xxii. 29. *vidisti virum diligentem in opere suo? ante reges consistet—*. 1 Thess. iv. 11, 12. *operari propriis manibus vestris, sicut vobis mandavimus, ut ambuletis decenter erga extraneos, et nullius*

rei indigentes. et 2 Thess. iii. 12. hortamur eos per Dominum nostrum Jesum Christum, ut cum quiete operantes, suo pane vescantur.

Huic opponitur ignavia in parandis vitæ necessariis. Prov. vi. 6. *abi ad formicam—*. et x. 5. *somno sopitus est in messe filius pudefaciens.* et xiii. 4. *desiderio permovetur anima pigri, sed nihil aderit.* et xix. 24. *abditam habet piger manum suam in manica sua.* et xx. 4. *qui propter hyemem piger non arat, mendicabit in æstate, quum nihil aderit.* et xxi. 25, 26. *desiderium pigri morte afficit eum, quia renuunt manus ejus facere quidquam.* et xxii. 13. *dicit piger, leo foris est—*. et xxiv. 30, &c. *juxta agrum viri pigri transivi—*. et xxvi. 14, &c. *ut janua circumagitur—*. et xxviii. 19. *qui sectatur homines vanos, satiatur paupertate.* Eccles. iv. 1, 2. *stolidus complicat manus suas—: melior est, inquit, plena vola quietis, quam plenis pugnis molestiæ et afflictionis spiritus.* 2 Thess. iii. 10. *si quis nolit operari, etiam non edito.*

LAUTITIA est qua opibus honeste partis ad victum et vestitum omnemque vitæ cultum moderate fruimur.

Ad victum. Gen. xxi. 8. *fecit Abraham convivium magnum—*. Job. i. 5. *erat quum circumegissent dies convivii, ut mittens Job sanctificaret eos—*. Psal. xxiii. 5. *instruis coram me mensam e regione hostium meorum; delibutum reddis unguento caput meum; poculum meum exuberat.* et civ. 15. *qui vino lætificat cor mortalis, nitidam efficit faciem oleo—*. Prov. xxxi. 6. *date potum inebriantem perituro—*. Dan. x. 3. *cibum rerum desiderabilium non comederam—*. Luc. v. 29. *fecit ei Levi epulum magnum—*. Joan. xii. 2, 3. *fecerunt ei cœnam—: Maria vero accepta libra unguenti nardi liquidæ multi pretii—*. Act. xiv. 17. *implens cibo et delectatione corda nostra.*

Ad cultum. Gen. xxiv. 22. *ut accipiens vir ille imponeret naso ejus monile aureum—*. 2 Sam. i. 24. *qui vestiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea super vestimenta vestra.* Prov. xiv. 24. *corona sapientum sunt divitiæ ipsorum.* et xxxi. 22, 25. *cadurca parat sibi xylinum—*.

Eccles. ix. 10. *omni tempore sunt vestimenta tua nitida, et unguentum infusum capiti—.*

Huic opponitur luxus. Prov. xxi. 17. *vir egens erit qui amat lætitiā, qui amat vinum et unguentum non erit dives.* Luc. xvi. 19. *quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et sese oblectabat quotidie splendide.*

Virtutes quæ in ornamentis vitæ versantur sunt modestia et magnanimitas.

MODESTIA est qua quis de se modice sentit, deque sua laude non nisi necessario verba facit. Exod. iii. 11. *quis sum ego ut eam ad Pharaonem?* Psal. cxxxi. 1. *non fuit altus animus meus, neque elati oculi mei, ac non aggressus sum res magnas aut arduas supra quam conveniat mihi.* Prov. xi. 2. *apud modestos est sapientia.* et xii. 8. *melior est qui agnoscit se vilem, et servum habet, eo qui—.* et xv. 33. *ante honorem abjectio.* et xviii. 12. idem. et xvi. 19. *melius est submissum esse spiritu cum mansuetis, quam partiri spoliū cum superbis.* et xxix. 23. *depressum spiritu sustentat honor.* Jer. i. 6, 7. *aha Domine, puer sum—.* Dan. ii. 30. *non per sapientiam quæ sit in me—.* Matt. xxiii. 12. *qui sese deprimat, extolletur.* Rom. xii. 10. *honore alii aliis præeuntes.* 2 Cor. x. 13. *nos non gloriabimur de iis quæ mensuræ nostræ non sunt, sed secundum modum—.* et v. 15. *nequaquam de iis quæ mensuræ nostræ non sunt—.* Eph. iii. 8. *mihi longe minimo omnium sanctorum—.* et v. 21. *subicientes vos alii aliis cum timore Dei.* Philipp. ii. 3. *ex animi submissione alii alios sibi præcellere existimantes.*

Deque sua laude non nisi necessario &c. Job. xii. 1, &c. *etiam mihi est animus ut vobis, non inferior sum vobis—.* et xiii. 2. *utique quod scitis, scio ego quoque—.* et xxix. 8, &c. *videntes me pueri occultabant sese, etiam decrepiti assurgentes stabant—.* Judic. v. 7. *usquedum surrexi Debora, dum surrexi mater in Israele.* Eccles. i. 16. *ecce, ego amplificavi et adjeci sapientiam supra omnes qui præfuerunt ante me—.*

Huic opponitur arrogantia. Prov. xx. 6. *maxima pars hominum prædicat quisque benignitatem suam.* Jacob. iii. 1. *ne estote multi doctores, quum scitis fore ut gravius judicium auferamus.* Prov. xxvi. 16. *sapientior videtur piger in oculis suis, quam septem revocantes ad rationem ipsum.*

Et gloriæ vana cupiditas. Matt. xxiii. 12. *qui sese extollet, deprimetur.* Joan. v. 41. *gloriam ab hominibus non capto.* et v. 44. *quomodo vos potestis credere, quum gloriam alii ab aliis captetis?* et xii. 42, 43. *dilexerunt gloriam hominum potius quam gloriam Dei.* Gal. v. 26. *ne simus inanis gloriæ cupidi.* 1 Thess. ii. 6. *neque ex hominibus quærentes gloriam, nec a vobis, nec ab aliis.*

Et jactantia. Prov. xxv. 14. *velut vapores et ventus quibus non adest pluvia, est vir qui se jactat de dono falso.*

Et extenuatio callida seu hypocritica suæ virtutis ad majorem laudem aucupandam.

Et gloriatio de flagitiis et male factis. Psal. lii. 3. *quid te jactas in malo, o potens?* Isa. iii. 10. *peccatum suum sicut Sodom enuntiant, non celant: væ animo ipsorum qui afficiunt seipsos malo!*

Conjunctum est cum modestia studium existimationis bonæ, et laudis apud bonos, et ejusdem contemptus apud malos. Psal. cxix. 22. *devolve a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua custodio.* et v. 39. *averte opprobrium meum, quod reformido—.* Prov. xxii. 1. *optatius est nomen divitiis amplis, argento et auro gratia melior.* Eccles. vii. 1. *melior est homini fama unguento optimo.* 1 Reg. xviii. 12, 13. *nonne indicatum est domino meo quid fecerim, quum occideret Jezebel prophetas Jehovæ—?* Nehem. v. 14, 15. *ego vero non feci ita propter reverentiam Dei.* Matt. v. 11. *beati eritis— quum mentientes dixerint quidvis mali adversus vos, propter me.* 2 Cor. vi. 8. *per gloriam et dedecus, per convitia et laudes, ut impostores, et tamen veraces.* Heb. xi. 24, 25, 26. *maiores ducens divitias probrum Christi, quam Ægyptiorum thesauros—.* et xiii. 13. *exeamus ad eum extra castra, probrum ejus portantes.*

Huic opponitur existimationis bonæ contemptus impudens. Luc. xviii. 2. *Deum non timebat, nec quemquam reverebatur.*

Et studium existimationis et laudis nimium, et apud quosvis. Prov. xxvii. 2. *laudet te os extranei, non autem os tuum—*. Matt. xxiii. 5. *omnia opera sua faciunt ut spectentur ab hominibus*. Luc. vi. 26. *væ vobis quum bene de vobis dixerint omnes homines—*.

MAGNANIMITAS est qua quis in opibus vel beneficiis vel honoribus petendis vel non petendis, fugiendis vel accipiendis, pro sua dignitate sibi satis cognita se gerit. Sic Abrahamus beneficia non aspernatus est regis Ægyptii, Gen. xii. 13. et xx. 14. aspernatus est Sodomei, cap. xiv. 22, 23. et agrum Ephronis oblatum sibi repudiat nisi justo pretio, cap. xxiii. 13. Sic Job restitutus ad pristinam valetudinem atque res secundas, beneficia tamen amicorum non rejecit, cap. xlii. 11. Respuit regnum Gedeon, Judic. viii. 23. Hoc animo Josephus a carcere ad honores maximos ascendit, Gen. xli. et Daniel ii. 48, 49. *tunc rex Danielem magnificavit, et dona amplissima multa dedit ei—*: contra cap. v. 17. *dixit coram rege, dona tua tibi sint, et honoraria tua alii da—*: at v. 29. *edicente Belshazzare, induerunt Danielem purpura—*. Idem fuit in suscipiendis et aspernandis honoribus, cap. vi. 3, &c. *supra istos eparchos tres, quorum Daniel primus esset—*. Et Nehemia in petendis, cap. ii. 5. *dixi regi, si regi bonum videtur, et si gratus est servus tuus coram te, ut mittas me in Judæam—*. Et Samuel in honoribus deponendis, 1 Sam. x. 1. *tum accepta Samuel lenticula olei, perfundens caput ejus, osculatus est eum, et dixit, annon facturus essem?* In respuendo sanationis præmio Elisæus, 2 Reg. v. 15, 16. *ut vivit Jehova ante quem sto, non sum accepturus—*. In imperio orbis terrarum rejiciendo Christus, Matt. iv. 9. *hæc omnia dabo tibi, si—*. et Luc. iv. 6. idem. et Joan. vi. 15. *quum nosset venturos ut facerent se regem, secessit—*: et opibus, 2 Cor. viii. 9. *eum videlicet propter vos pauperem factum esse, quum esset dives—*: et in accipiendis honoribus, Matt. xxi. 7, &c. *et adduxerunt asinam—*. Et in æstimatione propria omnis vere Christianus, Jacob. i. 9, 10. *glorietur autem frater humilis in sublimitate sua, dives autem in summissione sui*.

Huic affinis est indignatio, cum laus vel honos indignis tribuitur, aut res prosperæ contingunt. Prov. xxx. 21, &c. *sub tribus commovetur terra, immo sub quatuor quæ non potest ferre; sub servo, quum regnat; sub stulto, quum satur est cibo: sub exosa, quum maritatur; denique sub ancilla, quum hæres efficitur heræ suæ.* Nimia tamen si sit, non laudatur. Psal. xxxvii. 1. *ne accendaris ira propter maleficos.* et v. 7, 8. *ne accendaris ira propter prosperantem via sua, propter virum efficientem cogitata.*— Prov. iii. 31. *ne invideto ulli violento, neque eligito ullas vias ejus.* Verba indignantis sunt Job. xxx. 1, &c. Psal. xv. 4. *in cujus oculis contemptus est reprobis, timentes vero Jehovæ honorat.* Et nonnunquam præ indignatione obsceno proxima: Ezech. xvi. 25, 36.

Magnanimitati opponitur ambitio. Num. xii. 2. *an tantummodo per Moſen locutus est Jehova? nonne etiam per nos locutus est?* et xvi. 3. *hi omnes sunt sancti, et inter nos est Jehova: quare ergo effertis vos super congregationem Jehovæ?* Judic. ix. 1, 2. *abiens Abimelec—alloquutus est eos, &c. eloquimini quæſo audientibus omnibus Schechemitis.* 2 Sam. xv. 2. *mane surgens Absalom, stabat.* et v. 4. *utinam ponerent me judicem in terra hac.*— Prov. xxv. 27. *pervestigare honorem suum, inhonestum est.*

Et superbia, cum quis vel indignus, vel ultra meritum, vel ob res parvi faciendas elato nimis animo se gerit. 2 Sam. xxii. 28. *oculos tuos contra elatos dejicis.* Prov. vi. 16, 17. *sex ista odit Jehova—: oculi elati.* et xv. 25. *domum superborum evellit Jehova.* et xvi. 5. *abominationi est Jehovæ omnis altus animo.* et v. 18. *ante confractionem superbia.* et xviii. 12. *ante confractionem attollit se animus viri.* et xxi. 4. *elatio oculorum et amplitudo animi.* et xxix. 23. *elatio hominis deprimit eum.*

Et pusillanimitas; qualis in Saule fuit rege designato, 1 Sam. x. 21, 22. *qui perquirentibus illis non inveniebatur—: ecce latitat ad impedimenta.*

CAP. X.

DE

SECUNDA SPECIE VIRTUTUM AD OFFICIA HOMINIS

ERGA SE PERTINENTIIUM.

DICTÆ sunt virtutes quæ in appetendis bonis modum servant: dicendæ nunc sunt quæ versantur in propulsandis aut sustinendis malis.

Eæque sunt fortitudo et patientia.

FORTITUDO elucet maxime in malis propulsandis aut non metuendis. Jos. i. 6, 7, 9. *nonne præcepi tibi? confirmare et fortis esto; ne expavescito neque consternator.* Heb. xi. 32, &c. *deficiet me tempus narrantem de Gedeone—, qui per fidem debellarunt regna—.* Psal. iii. 7. *non timebo a myriadibus populi, quas circum disposuerint metatores contra me.* Psal. xviii. 32, &c. et xxiii. 4. *quum ambulare per vallem lethalis umbræ, non timerem malum, quia tu—.* et xxxvii. 12, &c. *cogitante improbo contra justum—: gladium eduxerint improbi—: gladius eorum intrabit in cor eorum—.* et xlvi. 2, 3. *Deus nobis est receptus et robur—: idcirco non timeremus, si commutaret terra locum—.* et lvi. 12. *in Deo confido; non timebo quid faciat homo mihi.* et cxviii. 6. *idem.* et cxii. 7, 8. *a rumore malo non timet—.* Prov. iii. 24, 25. *quum cubabis, non expavesces—.* et xxiv. 5, 6. *vir sapiens est cum robore, et vir sciens fortificat vires—.* et xxviii. 1. *justi sunt similes juveni leoni confidenti.* Isa. xli. 10. *ne timeto, quia tecum sum—.* et li. 7. *ne timetote probrum mortalis, et præ contumeliis istorum ne consternamini.* et v. 12. *ego ipse sum consolator vester: quis es tu quod timeas—?* Dan. iii. 16. *dixerunt regi, ut respondeamus tibi non*

sumus solliciti—. Matt. x. 28, &c. *ne timete vobis ab iis qui trucidant corpus—*.

Fortitudinis exemplum maximum est servator noster Jesus Christus tota vita ac morte: et Luc. xiii. 31, &c. *dicite vulpi isti, ecce ejiciam dæmonia, et sanationes peragam hodie et cras, tertia autem die consummabor*. Joan. xi. 7, 8. *dicunt ei, modo studebant Judæi te lapidare, et rursum illuc abis?* 2 Tim. i. 7. *non enim dedit nobis Deus spiritum formidinis, sed roboris, et charitatis, et sanitatis animi*. 1 Joan. ii. 14. *scripsi vobis, adolescentes, quia fortes estis, et verbum Dei habitat in vobis, et illum malum vicistis*.

Huic opponitur timiditas. Psal. xxvii. 1. *Jehova lux mea et salus mea; a quo timerem—?* et cxii. 7. Prov. x. 24. *quod formidat improbus, id eveniet ei*. et xxv. 26. *ut fons calcibus conturbatus, aut scaturigo corrupta, est justus qui dimovetur coram improbo*. et xxviii. 1. *fugiunt improbus quisque nemine persequente*. et xxix. 25. *trepidus homo sibi ponit tendiculam*. Isa. xli. 13, 14. *ne timeto, vermicule Jacobi—*. Nehem. vi. 11. *an vir qualis sum ego fugerem—?* Matt. xxiv. 6. *futurum est ut audiat bellum et rumores bellorum; videte ne turbemini*. Apoc. xxi. 8. *formidolosis et incredulis—portio assignata est in stagno—*.

Et temeritas, ubi quis non necessario periculum adit. Prov. xiv. 16. *sapiens timet ac recedit a malo, stolidus vero infert se, adeo præfidens est*. Hujus exemplum est Amazia, 2 Reg. xiv. 8. *age, videamus alter faciem alterius*. Et Josias, 2 Chron. xxxv. 20, 21, 22. *et quamvis mitteret ad ipsum legatos, dicendo—, tamen non avertit Josia faciem suam ab illo—*. Quam exemplo suo vitandam Christus docuit. Joan. vii. 1. *nolebat enim in Judæa versari, quia studebant eum Judæi interimere*. et xi. 53, 54. *Jesus ergo palam amplius non versabatur inter Judæos*. Matt. x. 23. *quum persequentur vos in ea urbe, fugite in aliam*.

PATIENTIA est in malis atque injuriis perferendis. Psal. lxxix. 8. *propter te sustineo opprobrium, operit ignominia faciem meam*. Prov. xi. 12. *sper-*

nente proximum suum demente, vir prudentissimus surdum agit. et xvii. 27. cohibet sermones suos vir sciens, et frigidus est spiritu vir intelligens. et xix. 11. intellectus hominis longanimum efficit eum. Eccles. vii. 21. etiam ad omnia verba quæ dicuntur ne adhibeto animum tuum; cum non debeas audire vel servum tuum maledicentem tibi. Isa. l. 7, 8. compono faciem meam tanquam saxum adamantinum—. Matt. v. 39. ne obsistite improbo; sed qui te cædet in dextram tuam maxillam, obverte ei et alteram. 1 Cor. vi. 7. quare non potius injuriam patimini—? 1 Thess. v. 14. patiente animo estote erga omnes. Vide supra de patientia erga Deum. At compensationem quandam injuriarum nonnunquam etiam viri sancti requirunt. Act. xvi. 37. cæsos nos publice, indicta causa—.

Huic opponitur impatientia et mollities. Prov. xxiv. 10. *si remisseris te geras, tempore angustiae angusta erit virtus tua.*

Et patientia hypocritica: quæ in illis cernitur qui cruciatus non necessarios sibi accersunt; ut Baalitæ, 1 Reg. xviii. 28. *incidebant sese—*, et flagellatores papistici.

Et Stoica ἀπαθεία: nam patientiæ non repugnat sensus dolorum, et querelæ seu lamentationes; ut in Jobo cæterisque sanctis adversa ferentibus perspicere licet.

CAP. XI.

DE

OFFICIIS HOMINIS ERGA PROXIMUM:

ET QUÆ VIRTUTES EO PERTINEANT.

HACTENUS de charitate et justitia hominis ERGA SE: nunc de iisdem ERGA PROXIMUM est agendum.

CHARITAS ERGA PROXIMUM est qua EUM DILIGIMUS UT NOSMETIPSOS. Lev. xix. 18. *diliges proximum tuum sicut te: ego sum Jehova.* 1 Joan. iv. 11. *dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus et nos alii alios diligere.*

Proximi autem nomine significatur quilibet cui officium vel auxilium nostrum opportunum est. Luc. x. 36, 37. *quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse? &c. is qui usus est misericordia erga eum: ut hic Samaritanus erga Judæum, multis licet rebus a se alienum.*

Præcipue tamen fidelis. Gal. vi. 10. *nempe igitur dum tempus opportunum habemus, simus benefici erga omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* His enim etiam spirituali vinculo devincti sumus. Eph. iv. 3. *studentes conservare unitatem Spiritus per connexum pacis.*

Deinde qui nos cognatione aut necessitudine propius attingunt. Rom. ix. 3. *optarim ego ipse anathema esse, separatum a Christo pro*

fratribus meis, cognatis meis secundum carnem: qui sunt Israelitæ—. 1 Tim. v. 4. discant prius pietatem exercere in propriam domum, et vicem rependere parentibus: hoc enim est honestum et acceptum in conspectu Dei.

Nec inimici charitate nostra excludendi sunt; qui quidem precibus non excluduntur. Exod. xxiii. 4, 5. *si offenderis bovem inimici tui—. Prov. xxv. 21, 22. si esuriat osor tuus, ciba eum pane; et si sitiatur, da ei bibendum aquam: nam velut prunas coacervabis super caput ejus, et Jehova reponet tibi. Rom. xii. 14, 20. idem. Matt. v. 44. diligite inimicos vestros, benedicite iis qui execrantur vos, benefacite iis qui oderunt vos—. Luc. vi. 27, &c. idem. Matt. vi. 15. sin autem non remiseritis hominibus suos lapsus, nec Pater—. Luc. xxii. 51. tacta illius auricula—. et xxiii. 34. Pater, remitte hoc ipsis. Rom. xii. 17. nemini malum pro malo vicissim reddentes. et v. 21. ne vincitor a malo, sed vince bono malum. 1 Thess. v. 15. videte nequis malum pro malo cuipiam reddat. 1 Pet. iii. 9. non reddentes malum pro malo. Sic enim Deus exemplo suo nos docet. Matt. v. 44, &c. diligite inimicos vestros—, ut sitis filii Patris vestri—. Rom. v. 8. commendat suam erga nos charitatem Deus, eo quod quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.*

Huic opponitur charitatis defectus erga proximum. Jacob. ii. 15, 16. *quod si frater aut soror nudi fuerint, et destituti quotidiano victu—.*

Et charitas hypocritica. Matt. vi. 2, 3, 4. *quum præstabis eleemosynam—, ne curato buccina cani coram te—.*

Et charitas inordinata. 1 Sam. ii. 29. *honorasti filios tuos—. et xvi. 2. quousque lugeres de Saule, cum ego spreverim eum—? Matt. x. 37. qui amat patrem aut matrem supra me, non est me dignus—.*

Et odium proximi. 1 Joan. iii. 15. *quisquis odit fratrem suum, homicida est. et iv. 8. qui non diligit, non novit Deum: nam Deus est charitas.*

Et in rebus alienis curiositas. Prov. xxvi. 17. *prehendit aures canis, qui transiens furem agit in lite non sua.*

Aliquod tamen odium etiam pium est; ut cum hostes Dei aut ecclesiæ odio habemus. 2 Chron. xix. 2. *an osores Jehovæ diligere te?* Psal. xxxi. 7. *odi eos qui observant vanitates vanissimas.* et cxxxix. 21, 22. *annon osores tuos, o Jehova, odio habeo?* &c. Prov. xxviii. 4. *qui derelinquunt legem, laudant improbum; at qui observant legem, miscent prælia cum illis.* et xxix. 27. *abominationi est justis vir iniquus.* Jer. xlviii. 10. *maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, et maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.* Etiam alioqui conjunctissimos, si nos ab amore Dei et veræ religionis cultu avocant aut deterrent. Exod. xxxii. 27. *occidite quisque fratrem suum et quisque amicum suum et quisque proximum suum—.* Deut. xiii. 6, 7, 8. *si clam incitet te frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor charissima tibi, aut amicus tuus qui est sicut tu ipse, dicendo, eamus et colamus deos alienos—.* Luc. xiv. 26. *si quis venit ad me, et non odit patrem, matrem, uxorem—.* Sic Christus Petro, alioqui sibi charissimo, Marc. viii. 33. *abscede a me, Satana—.*

Charitas erga proximum est absoluta vel mutua.

Absolutæ charitatis modi quidam sunt humanitas, benevolentia, et misericordia.

HUMANITAS est qua officiis communibus erga homines et vivos et mortuos, vel eo solum quod homines sunt, non desumus. Deut. xxii. 1, &c. *videns bovem fratris tui—.*

Erga mortuos est luctus et sepultura honesta.

Luctu fere quoslibet non indignos prosequimur. Gen. l. 3. *fleverunt eum Ægyptii septuaginta diebus.* 2 Sam. i. 12. *et plangentes fleverunt jejunaveruntque usque ad vesperum propter Saulem et propter Jonathanem*

filium ejus, et propter populum Jehovah, denique propter familiam Israelis, quod cecidissent gladio. et iii. 31, 32. rex flebat ad sepulchrum Abneri, flebantque totus populus. Quanto magis domesticos: exemplo patriarcharum, Gen. i. 10. planxerunt ibi planctu magno et gravi valde. Et abreptos fideles. Act. viii. 2. extulerunt una Stephanum viri religiosi, et planctum magnum ediderunt super eum. Non immodice tamen. Lev. xxi. 2, 4, 5. ne polluito se maritus pro uxore ducta in populis suis, ita ut profanet sese: ne capillos evellendo calvitium capiti suo inducunto, latus barbæ suæ ne radunto, neque in carne sua cæsuram ullam incidunto. Deut. xiv. 1. filii estis Jehovah Dei vestri: ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos vestros propter mortuum. 1 Thess. iv. 13. ut ne tristitia afficiamini, sicut et cæteri qui spem non habent.

Sepultura honesta. Gen. xxiii. 8. *ut sepeliā mortuum meum a conspectu meo. et xxxv. 20. statuitque Jacob statuat super sepulchrum ejus—.* et i. 2, &c. *quumque præcepisset Joseph servis suis medicis—.* 2 Chron. xvi. 14. *deponentes eum in cubili quod impleverant aromaticis—.* Qua carere ignominiosum est. Jer. viii. 2. *expandent ea soli et lunæ totique exercitui cælorum—.* et xvi. 4, &c. *non plangentur neque sepe-lientur—.* Locus sepulturæ, modo non inhonestus, ubivis recte haberi potest: exemplo Abrahami, qui in spelunca, Gen. xxiii. 19. et Jacobi, qui uxorem sepelivit non in oppido Ephrathæ, sed in via regia, cap. xxxv. 18. et xlviii. 7. et Samuelis in sua domo, 1 Sam. xxv. 1. et Christi in horto cruci proximo sepulti. Fidei autem causa Jacobus et Josephus in terra promissa majorum sepulchro sepeliri voluerunt, Gen. xlix. 29. et i. 25. Jos. xxiv. 32. Heb. xi. 22. *per fidem, Josephus obiens—.*

Humanitati opponitur inhumanitas; quæ gravissime prohibetur. Lev. xix. 14. *ne maledicto surdo, et ante cæcum ne ponito offendiculum. Deut. xxvii. 18. maledictus qui facit ut erret cæcus in via. Talis erat inhumanitas Edomæorum in Israelitas jam afflictos, Amos. i. 6, &c. Psal. cxxxvii. 7. vastate, vastate—.* et sacerdotis et

Levitæ, viatorem spoliatum ac semimortuum prætereuntium, Luc. x. 31, 32.

Et humanitas incauta ac temeraria; ut cum pro quovis temere spondetur. Prov. vi. 1, 2. *spondidisti amico tuo? complosisti extraneo manum tuam? illaqueasti te sermonibus oris tui*—. et xi. 15. *omnino confringitur, qui spondet pro extraneo: qui autem odit complodentes, securus est*. et xvii. 18. *homo demens complodit manum*—. et xx. 16. *cape vestem ejus qui spondit pro extraneo*—. et xxvii. 13. *idem*. et xxii. 26, 27. *ne sis ex complodentibus manu*—.

Et importuna. Prov. xxv. 17. *studiose contine pedem tuum a domo proximi tui, ne saturatus tui odio habeat te*. 1 Reg. xiii. 15, 16. *tum dixit ei, veni mecum domum*—.

Et inordinata; cum ignavis prospicitur. 2 Thess. 3, 10. *si quis nolit operari, neque comedito*.

Alter charitatis modus est BENEVOLENTIA; qua omnibus hominibus bene volumus. Ut illa Titi, 2 Cor. viii. 16. *qui cordi Titi indidit idem studium pro vobis*. et angelorum, Luc. ii. 10. *evangelizo vobis gaudium magnum*—. et xv. 10. *gaudium est apud angelos Dei super uno peccatore resipiscente*. Rom. xii. 15. *gaudete cum gaudentibus*.

Opponitur huic primum invidentia sive invidia. Cujus varia genera sunt: cum quis aut ferre non potest ut alter ejusdem boni secum particeps fiat: exempla sunt primi operarii, Matt. xx. 11, &c. et Judæi, salutem gentibus invidentes, passim libro Actorum: aut cum quis alteri id invidet, quod ipse assequi non potest: ut Satanæ homini salutem; et Cainus fratri potiore Dei gratiam invidet, Gen. iv. et Esauus, cap. xxvii. 43. et fratres Josephi, Act. vii. 9. et Saul, 1 Sam. xviii. 7, 8. et procures Persæ, Dan. vi. Aut cum quis ægre fert alium iisdem donis ornari quibus is quem ipse diligit aut sequitur: exempla

sunt Josua, Num. xi. 28. et discipuli Joannis, Joan. iii. 26. et Christi, Marc. ix. 38. *vidimus quendam per nomen tuum ejicientem dæmonia*. Vitanda est invidia: Matt. xx. 15. *an oculus tuus malus, quia ego bonus?* quia impellit ad nefaria facinora; ut homicidia, Gen. iv. 2 Sam. iii. 24, 27. *quid fecisti? ecce venerat Abner ad te—: percussitque eum quinta costa—: et ipsum invidum excruciat: Prov. xiv. 30. putredo ossium est invidentia. Jacob. iii. 16. ubi invidia est, ibi inquieta vita et omne opus pravam.*

2do. Opponitur benevolentia simulata: cujus exemplum est in Pharisæis Christum invitantibus; Luc. xiv. 1, &c. *et factum est, ut quum venisset domum cujusdam ex primoribus Pharisæis sabbatho ad edendum panem, ipsi observarent eum—.*

Tertius charitatis absolutæ modus est MISERICORDIA. Zech. vii. 9. *benignitatem et misericordiam exerceto alter in alterum. Job. xxx. 25. annon flebam—? Matt. v. 7. beati misericordes—. Luc. x. 33. Samaritanus—misericordia intima commotus est. Rom. xii. 15. flete cum flentibus. Quæ etiam erga bestias immitis non est. Prov. xii. 9. curat justus vitam jumenti sui. Deut. xxii. 6, 7, 8. si obviam fiet tibi nidus avium—.*

Huic opponitur immisericordia. Prov. xii. 9. *miserationes improborum sunt miserationes crudelis. Jacob. ii. 13. condemnatio absque misericordia erit ei qui non præstiterit misericordiam.*

Et ἐπιχαίρεκακία; qua quis alienis malis lætatur. Psal. lii. 3. *quid te jactas in malo?* Exemplum est in Edomæis, Psal. cxxxvii. Prov. xxiv. 17. *quum cadit inimicus tuus, ne lætator.*

Et misericordia simulata. Psal. xli. 7. *quod si quis veniebat ut inviseret—.*

Et illicita. Jer. xvi. 7. *neque ito ad plangendum, neque condoletis iis—.* Exemplum est in Achabo Benhadadum commiserante.

Modi sive species charitatis mutuæ sunt charitas fraterna et amicitia.

CHARITAS FRATERNA seu CHRISTIANA est omnium maxima; qua fideles ut membra Christi inter se diligunt atque adjuvant, et quantum fieri potest, unanimes plane sunt; infirmos tamen et dissentientes, quantum fieri potest, ferunt. Psal. cxxxiii. 1. *ecce quam bonum et quam amœnum est, habitare fratres etiam una—!* Joan. xiii. 34, &c. *ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios—.* et xv. 12, &c. *hoc est mandatum illud meum, ut diligatis alii alios, prout dilexi vos: majorem charitatem nullus habet, quam—.* cum Eph. v. 1. et 1 Joan. iii. 16. idem. Joan. xvii. 11. *ut sint unum, prout et nos.* Rom. xiv. 19. *quæ ad pacem faciunt sectemur, et quæ ad mutuam ædificationem.* 2 Cor. xiii. 11. *idem sentite, pacem colite; et Deus charitatis ac pacis erit vobiscum.* Eph. iv. 15. *sincere nos gerentes in charitate, prorsus adolescamus in eum qui est caput, Christus.* Phil. ii. 2. *ut eodem sitis affectu, eandem charitatem habentes, unanimes, et unum sentientes.* Col. ii. 1, 2. *ipsis charitate compactis—.* et iii. 15. *pax Dei sit gubernatrix in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in unum corpus, et benefici estote.* 1 Thess. iv. 9. *de fraterno amore non necesse habemus scribere vobis, ipsi namque divinitus docti estis, ut diligatis alii alios.* Heb. xiii. 3, &c. *memores estote victorum, tanquam una cum illis vincti—.* 1 Pet. ii. 17. *fraternitatem diligite.* et iv. 8. *ante omnia vero charitatem alii in alios intensam habentes: nam charitas operiet multitudinem peccatorum.* et 2 Pet. i. 7. *adjicite fraterno amorì charitatem.* 1 Joan. ii. 10. *qui diligit fratrem suum, in luce manet, et offendiculum in eo non est.* et iii. 14, 15. *nos scimus, nos translatos esse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres.* et iv. 7, 8. *dilecti, diligamus alii alios: nam charitas ex Deo—.* et v. 2. *per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum Deum diligimus, et præcepta ejus observamus.*

Infirmos tamen &c. ferunt. Act. xxi. 20, &c. *tu vide, frater noster, quot sint millia Judæorum qui crediderunt, suntque omnes accensi zelo legis: hoc igitur fac—.* Gal. vi. 1, 2. *fratres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales reconcinnate hujusmodi hominem cum spiritu lenitatis, considerans unus quisque temetipsum, ne et tu*

tenteris; alii aliorum onera portate. Eph. iv. 2. cum omni animi submissione et lenitate, cum iræ cohibitione, sustinentes alii alios per charitatem. Col. iii. 12, 13, 14. induimini visceribus miserationum, benignitate, animi submissione, lenitate, iræ cohibitione; sufferentes alii alios, et condonantes vobis mutuo: si quis adversus aliquem haberet querelam, sicut et Christus condonavit vobis, ita et vos.

Huic opponuntur dissidia, simultates, æmulationesque fraternæ, &c. Gen. xiii. 8. *ne quæso sit contentio inter me et te, aut inter pastores meos et pastores tuos; nam viri fratres sumus. 1 Cor. iii. 3. quum enim inter vos sint invidia, et contentio, et dissidia, nonne carnales estis—? Gal. v. 20, 21. inimicitie, lites, æmulationes, excandescentie, rixæ, dissidia, hæreses, invidia—; eos videlicet qui talia faciunt, regni Dei non fore hæredes. 1 Joan. ii. 9, 11. qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est adhuc usque. Et fraternitas simulata: a qua sæpe magnum periculum est. 2 Cor. xi. 26. periculis inter falsos fratres. Gal. ii. 4. propter irreptitios falsos fratres.*

AMICITIA est qua duo pluresve sibi mutuo honestis omnibus officiis, saltem civilibus, conjunctissimi sunt. Eccles. iv. 5, &c. *meliores sunt duo quam unus, quia—.* Omni enim cognationi præponitur. Deut. xiii. 6. *amicus tuus, qui est sicut tu ipse. Prov. xvii. 17. omni tempore diligit, qui amicus est. et xviii. 24. amicus conjunctior fratre. et xxvii. 10. amicum tuum et amicum paternum tuum ne derelinquo, domumque fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ; melior est vicinus propinquus fratre longinquo. Et amicitia cum bonis, vel etiam societas, tuta ac salutaris est. Gen. xii. 3. benedicam iis qui benedicent tibi—. et xviii. 26, &c. si invenirem Sodomi quinquaginta justos, parcerem—. et xix. 21. ecce rationem habeo tui etiam in hac re—. et xx. 7. propheta enim est, quumque oraverit pro te, vivito. Num. xi. 2. clamante populo ad Moysen, supplicavit Moses Jehovah, et compressus est ignis ille. et xiv. 19, 20. condona quæso iniquitatem populi hujus—: condono secundum verbum tuum. 1 Sam. xv. 6. recedite—, ne faciam ut tollaris cum eo; tu enim exercuisti benignitatem erga omnes Israelitas—. Psal. cxix. 63. socius sum omnibus qui*

reverentur te—. Prov. xiii. 20. *qui ambulat cum sapientibus, sapientior fiet*. Isa. lxxv. 8. *ita facturus sum propter servos meos—*. Ezech. xxii. 30. *dum quæro ex iis aliquem qui obducatur sepem—*. Et consilio utilis est. Exod. xviii. 14. *aspiciens socer Moses quicquid ipse faciebat populo—*. et v. 24. *auscultans itaque Moses voci soceri sui—*. Prov. xii. 15. *qui auscultat consilio, sapiens est*. et xxvii. 9. *ut unguentum et suffitus lætificat animum, ita dulcedo amici sui quemque, magis quam consilium proprium*. Non tamen ad salutem æternam; ne iis quidem qui cum Christo versati sunt in terra; Matt. xii. 46, &c. Marc. iii. 35. Luc. xi. 27. et xiii. 26. Joan. vii. 5.

Huic opponitur amicitia simulata. Job. xix. 13, &c. *fratres meos procul a me abegit; familiares mei tantum abalienant se a me—*. Psal. lv. 13, &c. *non enim inimicus probro afficit me, quod ferrem—, sed tu—familiaris meus; qui pariter dulce inibamus consilium; in domum Dei ibamus cum frequentia*. Prov. xix. 4, 6, 7. *multi precantur faciem nobilis—*. Hujus exemplum est Judas proditor.

Et amicitia aut societas cum improbis. Gen. xiv. 12. *ceperunt quoque Lotum—*. et xix. 12, &c. *quis præterea hic tibi est—? cura exeant ex isto loco—*. Psal. i. 1. *beatus est vir ille qui non ambulat in consilio improborum*. et xxvi. 4, 5. *non sedeo cum hominibus vanis—*. et cxli. 4. *ne sinas inclinari animum ad agitandum actiones per improbitatem, cum strenuis operam dantibus iniquitati—*. Prov. xiii. 20. *qui se consociat stolidis, efficietur pejor*. et xiv. 7. *abi a conspectu viri stolidi—*. et v. 9. *stultos conciliat reatus, inter rectos autem—*. et v. 14. *absistit a consortio ejus vir bonus—*. et cap. xxiv. 1, 2. *neque desiderato esse cum iis—*. et xxviii. 7. *qui se consociat comessatoribus, ignominia—*. Rom. i. 31, 32. *non solum ea faciunt, sed etiam facientibus consentiunt ultro*. 1 Cor. xv. 33. *ne errate: mores bonos commercia corrumpunt mala*. Eph. v. 7. *ne igitur estote consortes eorum*. et v. 11. *ne participate opera illa infrugifera tenebrarum*. Quæ tamem nonnunquam in hoc mundo vitari non potest. Judic. xi. 5. *collegerunt se ad Jephthachum homines inanes, et exierunt cum illo*. 1 Sam. xxii. 2. *congregaverunt se ad eum quilibet pressus an-*

gustia, et cuicumque erat exactor—. et xxx. 22. quisque pravus et nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide—. Psal. cxx. 5, 6. hei mihi—, plurimum habitasse videtur sibi anima mea apud osorem pacis. 1 Cor. v. 9, 10, 11. scripsi—, ne commisceamini cum scortatoribus: at non omnino cum scortatoribus mundi hujus—, alioquin debetis scilicet e mundo exire—: id est, si quis quum frater nominetur, sit scortator—.

Et inimicitia. Prov. xvii. 14. *laxat aquas, qui est caput contentionis: quare antequam sese immisceat, litem ipsam desere.* et v. 19. *diligit defectionem, qui diligit jurgium; ampliat januam illius, qui quærit fracturam.* et xx. 3. *honorificum est supersedere a lite; quisquis autem stultus est, immiscebit se.* et xxvi. 24, &c. *tegit odium deceptionem, sed revelabitur malitia ejus—.*

CAP. XII.

DE

VIRTUTIBUS SIVE OFFICIIS SPECIALIBUS

ERGA PROXIMUM.

VIRTUTES SPECIALES sive SPECIES CHARITATIS ET JUSTITIÆ ERGA PROXIMUM sunt vel sub generali notione proximi, qua is proximus duntaxat est, vel sub speciali, qua is ratione aliqua speciali nobis relatus est.

Officia specialia erga proximum non factis solum, verum etiam affectibus metienda sunt. Exod. xx. 17. *non concupisces domum proximi tui—*.

Officia specialia erga proximum, qua is proximus duntaxat est, respiciunt ejus bonum vel internum vel externum.

Respicitur bonum ejus internum, cum ejus vel VITÆ vel HONESTATIS ratio habetur: externum, cum EXISTIMATIONIS aut FORTUNARUM. Et vitæ quidem atque salutis non præsentis tantum, verum etiam æternæ. Prov. x. 11. *scaturigo vitæ perfundit os justi*. Rom. xiv. 15. *ne esca tua illum perdit, pro quo Christus mortuus est*. Jacob. v. 20. *sciat eum qui averterit peccatorem ab errore viæ suæ, servaturum animam a morte, et operturum multitudinem peccatorum*. Studium conservandæ vitæ proximi præcipitur Prov. xxiv. 11, 12. *eripe raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te? si dicas, en, ignoravimus hoc, nonne expendens animos ipse intelligit, et qui custodit animam tuam ipse cognoscet, ut reddet unicuique secundum opus suum?*

In hoc genere virtutum est innocentia, mansuetudo, et placabilitas.

INNOCENTIA est qua nemini volentes nocemus. Psal. xxiv. 4. *innocens manibus.* et xxvi. 6. *lavo in innocentia manus meas*—. Rom. xii. 18. *si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes.* Heb. xii. 14. *pacem sectamini cum omnibus.*

MANSUETUDO ab omni offensione vel inferenda vel accipienda tantum abest, ut omnes, quoad fieri potest, placide atque amanter tractet. Num. xii. 3. *vir ille Moses mansuetus erat valde, præ omnibus hominibus qui erant in superficie terræ.* Psal. xxv. 9. *docet mansuetos viam suam.* et cxlvii. 6. *statuminat mansuetos Jehova.* Isa. lxi. 1. *misit me ad evangelizandum mansuetis.* Matt. v. 5. *beati sunt mansueti*—. et xi. 29. *discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris.* et xxi. 5. *ecce, rex tuus venit tibi mitis*—. Tit. iii. 2. *omnem exhibentes mansuetudinem erga omnes homines.*

PLACABILITAS est qua læsi facile ignoscimus. Matt. vi. 12, 14. *remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris: nam si remiseritis hominibus ipsorum offensas, remittet etiam vobis Pater vester coelestis.* et xviii. 21, 22. *quoties peccabit in me frater meus, et remittam ei? &c. usque septuagies septies.* Luc. xvii. 3, 4. *si peccaverit in te frater tuus, objurga eum; et si resipuerit, remitte ei; et si septies in die peccaverit in te*—. Rom. xii. 18, 19. *et si possibile sit, quod ad vos spectat, cum omni filio hominis pacem colite.*

Studio conservandi vitam proximi opponitur primum cædes. Gen. iv. 10. *quid fecisti? ecce vox sanguinum fratris tui me ab ipso humo inclamantium.* et ix. 5, 6. *qui effundit sanguinem hominis, per hominem sanguis illius effunditor; quoniam ad imaginem suam hominem fecit Deus.* Exod. xx. 13. *ne occidito.* et xxi. 12. *qui percutit quemquam ita ut moriatur*—. et v. 14. *quum quis arrogaverit contra proximum suum*—. et v. 28, &c. *quum cornu ferierit bos virum*—. Deut. xxvii. 25. *maledictus qui accipit munus ad percutiendum animam, sanguinem innocentem.* Num.

xxxv. 31. *ne accipitote redemptionis præmium—*. et v. 34. *ut non contaminetis terram—*. Deut. xxi. 1, &c. *si quis inveniatur confossus in terra—*. 1 Reg. ii. 5, 6. *nosti quid fecerit mihi Joab—*. et v. 33, 34. *sic reversis cædibus—*. Prov. vi. 16, 17. *sex ista odit Jehova—: manus effundentes sanguinem innocentem*. et xxviii. 17. *homo oppressus propter sanguinem hominis ad foveam usque fugiat; ne sustentato eum*.

Huc etiam pertinet quicquid vitæ proximi afferre periculum potest; ut pulsatio, vulnera, mutilatio, &c. Exod. xxi. 18, &c. *quum altercantibus hominibus percusserit unus alterum—*. Lev. xxiv. 19, 20. *si quis intulerit corporis vitium—*. Deut. xxvii. 24. *maledictus qui cædit proximum suum clam—*.

Etiam ira temeraria. Prov. xiv. 29. *tardus ad iram abundat intelligentia, præceps autem excitat stultitiam*. et xvi. 32. *melior est longanimis robusto, et qui dominatur in animum suum, eo qui capit civitatem*. et xix. 11. *intellectus hominis longanimum efficit eum, et ornamento est ei præterire defectionem*. et xv. 18. *vir iracundus miscet contentionem*. Matt. v. 22. *quicumque irascitur fratri suo temere, damnus erit judicii*. 1 Joan. iii. 15. *quisquis odit fratrem suum, homicida est*.

Et ultio. Lev. xix. 18. *ne ulciscitor, neque iram asservato in populares tuos*. Deut. xxxii. 35. *mea est ultio et retributio*. Psal. xciv. 1. *o fortis Deus ultionum—*. Prov. xx. 22. *ne dicas, rependam malum—*. et xxiv. 29. *ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei—*. Rom. xii. 19. *neque sitis ulciscetes vos ipsos, dilecti mei, neque locum date iræ—*. 1 Pet. iii. 9. *non reddentes malum pro malo*. Ulcisci tamen hostes ecclesiæ, aut ultos velle, non est illicitum. Exod. xvii. 16. *quia manus Amalechi fuit contra solium Jah—*. Deut. xxv. 17. *recordare eorum quæ fecit tibi Amalech—*. Psal. xviii. a v. 38. ad v. 43. *persequor inimicos meos—: itaque contundo eos tanquam pulverem—*. et xli. 10, 11. *et exsuscita me, ut rependam illis*. et liv. 7. *redde istud malum observatoribus meis—*. et xcii. 12. *intuente oculo meo in observatoribus meis—*. et cxiv. 2. *redde retributionem superbis*. et cxxxvii. 8. *o filia Babylonis, &c. Jer. xi. 20. videam ultionem tuam*

de iis—. et xx. 12. idem. et xv. 15. *ultionem sume pro me de persequen-*
tibus me—. et l. 15. *ultionem sumito de ea—*. Lament. i. 21, 22. *veniat tota*
malitia eorum in conspectum tuum—. et iii. 59, &c. *redde iis retributionem—*.
 Esth. ix. 13. *dixit Esther, concedatur etiam cras—*, *et decem filios Hama-*
nis suspendant e patibulo. Apoc. vi. 10. *quousque, Domine—?*

HONESTATIS ratio erga proximum habetur, cum ejus pudicitiae con-
 sulitur. Lev. xix. 29. *ne profanato filiam tuam, prostituendo eam—*.
 Deut. xxiii. 17. *ne esto meretrix e filiabus Israelis, neque esto meretorius*
e filiis Israelis.

Contrarium fit masculorum concubitu, fornicatione, stupro, adulterio,
 incestu, raptu, lenocinio, et similibus flagitiis. Gen. xix. 5. *fac prodeant*
illi ad nos, ut cognoscamus eos. Judic. xix. 22. idem. Deut. xxiii. 17. *ne esto*
meretrix e filiabus Israelis, neque esto meretorius e filiis Israelis. 1 Reg.
 xv. 12. *abstulit meretorios e terra*. et xxii. 47. *reliquos meretorios—*. Gen.
 xxxiv. 1, &c. *rapuit eam, et concumbens cum ea compressit eam—*. Exod.
 xx. 14. *non mœchaberis*. Lev. xviii. 20. *cum uxore proximi tui ne com-*
mittito ut concumbas ad semen, polluendo te cum ea. Job. xxxi. 9, 10, &c.
si pellectus fuit animus meus ad mulierem—. Jer. v. 7, 8. *adulterantur, et*
in domum meretricis turmatim conveniunt—. Ezech. xviii. 6. *uxoremque*
proximi sui non polluerit—. et xxii. 11. *alius cum uxore proximi sui facit*
abominationem—. Hos. vii. 4. *quotquot sunt, adulterantur—*. Amos. ii. 4.
vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam—. Heb. xiii. 4. *scorta-*
tores et adulteros damnabit Deus.

Hinc leges illæ de stupro, Exod. xxii. 16, 17, &c. *siquis pellexerit*
virginem—. De incestu cautum Lev. xviii. 6. et xx. 11, &c. *qui cubaverit*
cum uxore patris sui—. Deut. xxii. 21, 23, 28. *educunt puellam ad portam*
patris sui, et obruent—, *eo quod commisit flagitium in Israele, scortando*
domi patris sui—: si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata—: si
inveniat quis puellam virginem—. et xxiii. 2. *spurius ne venito in congre-*
gationem Jehovæ—. et xxvii. 20, &c. *maledictus qui cubat cum uxore patris*
sui—. Hinc zelotypiæ lege lata consulitur, Num. v. 12, &c. Prov. vi. 34.

nam zelotypiæ inest æstus viri—. Cantic. viii. 6. *durus ut sepulchrum zelus—*. Adulterium etiam divina sententia capitale fuit ante legem Mosaicam latam. Gen. xx. 3. *moriturus es propter hanc mulierem—*. et xxxviii. 24. *educite eam, ut comburatur—*. Ante legem autem Mosaicam concessa quædam conjugia videntur fuisse quæ postea sunt prohibita. Gen. xx. 12. *revera soror mea est, filia patris mei*. cum Deut. xxvii. 22. *maledictus qui cubat cum sorore sua, filia patris sui—*. et Ezech. xxii. 11. *alius sororem suam filiam patris sui comprimit in te*. Exod. vi. 20. *accepit Hamram amitam suam in uxorem*. cum Lev. xviii. 12. *nuditatem amitæ tuæ ne retegito*.

De menstrua uxore, Lev. xx. 18. *qui cubaverit cum muliere languente e fluxu—*. Ezech. xviii. 6. *ad uxorem ex immunditia separatam non appropinquaverit*. et xxii. 10. *impuram ex separatione comprimunt in te*.

CAP. XIII.

DE

SECUNDA SPECIE OFFICIORUM SPECIALIUM

ERGA PROXIMUM.

BONUM proximi externum respicitur, cum ejus vel existimationi vel fortunis consulitur.

EXISTIMATIONI consulimus PROXIMI, cum SIVE CORAM EO DUNTAXAT SUMUS, SIVE EUM ALLOQUIMUR, SIVE EJUS MENTIONEM FACIMUS, DEBITO HONORE COLIMUS, NEQUE EJUS EXISTIMATIONEM SINE CAUSA LÆDIMUS. 1 Pet. ii. 17. *omnes honorate*. Gen. xviii. 2, &c. *accurrit obviam iis, et incurvavit se in terram*—. et xxiii. 7. *incurvavit se coram populo*. Exod. xviii. 7. *tunc processit Moses obviam socero*—. Ruth. ii. 10. *procidens in faciem suam*—. Neque alio more adoratos fuisse reges nisi prona corporis inclinatione, qua etiam privati inter se sæpe honoris causa utebantur, usquam occurrit.

SIVE CORAM EO DUNTAXAT SUMUS. Refertur huc pudor, quo proximum ita veremur, ut ne quidlibet coram eo, etiamsi id per se inhonestum non sit, dicendum aut faciendum sine discrimine putemus. Job. xix. 3. *non erubescitis quod obfirmatis vos contra me*.

Huic opponitur impudentia; qualis fuit illa judicis, Luc. xviii. 2. *qui neque Deum timens neque hominem reveritus*.

SIVE EUM ALLOQUIMUR, &c. Virtutes huc pertinentes sunt veracitas et candor.

VERACITAS est qua ei cui æquum est, et quibus de rebus convenit ad bonum proximi, vera dicimus. Psal. xv. 2. *loquitur veritatem ex animo suo*. Prov. xii. 21. *abominationi sunt Jehovah labia fallacia; qui autem agunt fideliter accepti sunt ei*. v. 17. *efflat veritatem, qui indicat quod justum est*. et xx. 6. *virum usquequaque veracem quis inveniatur?* Zech. viii. 16. *loquimini veritatem alter alteri*. Eph. iv. 25. *deposito mendacio loquimini veritatem quisque proximo; nam sumus alii aliorum membra*.

Huic opponitur dissimulatio vitiosa. Nam omnis non improbatur: non enim semper vera palam expromere necesse habemus; ea tantum reprehenditur quæ malitiosa est.

Secundo opponitur mendacium. Psal. v. 7. *perditurus es loquentes mendacium*. et xii. 2, 3. *defecerunt veraces ex filiis hominum*—. Prov. xiii. 5. *rem falsam odit justus, improbum vero illa reddit fœtidum atque pudefacit*. et xix. 5. *conflator mendaciorum non proripiet se*. Joan. viii. 44. *quotiescunque loquitur mendacium, ex seipso loquitur, quia mendax est, et pater mendacii*. Apoc. xxii. 15. *foris erunt canes*—, *et quisquis amat ac committit mendacium*. Mendacio itaque ne Dei quidem causa est utendum. Job. xiii. 7. *an pro Deo loqui debetis iniquitatem, aut pro eo loqui debetis fraudem?*

Mendacium vulgo definitur, quo FALSUM ANIMO FALLENDI VERBIS FACTISVE SIGNIFICATUR. Sed quoniam sæpe usu venit, ut non solum vera dissimulare aut reticere, sed etiam fallendi animo falsa dicere, utile ac salutare proximo sit, danda opera est, ut mendacium quid sit melius definiamus. Neque enim video cur non idem de mendacio, quod de homicidio aliisque rebus, de quibus infra dicitur, nunc dici possit, quæ non tam facto, quam objecto et fine agendi ponderanda sunt. Esse enim quos jure optimo fallendos putemus, quis sanus negaverit? quid enim pueros, quid furentes, quid ægrotos, quid ebrios, quid hostes, quid fallentes, quid latrones? (certe juxta illud tritum, CUI NULLUM EST JUS, EI NULLA FIT INJURIA:) an illos ne fallamus religio erit? per hanc tamen definitionem ne illos quidem dictis aut factis fallere licebit.

Certe si gladium, aliamve rem quam apud me sanus deposuerit, eidem furenti non reddiderim, cur veritatem non depositam, ei ad quem veritas minime pertineat, male usuro expromam? Enimvero si quidquid cuiunque interroganti respondetur fallendi animo, mendacium est censendum, profecto sanctis viris et prophetis nihil familiarius erat quam mentiri.

Quid si igitur mendacium hoc modo definiamus? MENDACIUM est cum QUIS DOLO MALO AUT VERITATEM DEPRAVAT, AUT FALSUM DICIT EI, QUICUNQUE IS SIT, CUI DICERE VERITATEM EX OFFICIO DEBUERAT. Sic diabolus serpens primus erat mendax, Gen. iii. 4. et Cain, cap. iv. 9. et Sara, cap. xviii. 15. angelis enim merito offensis non satisfecit ingenua confessione: et Abrahamus, cap. xii. 13. et cap. xx. illud enim de Sara tanquam sorore figmentum, ut ipse didicisse poterat in Ægypto, quamvis incolumitatem vitæ sibi proposuerat solam, homines tamen inscientes in errorem et alieni cupiditatem induxit: et Davides fugiens, 1 Sam. xxi. 3. debebat enim non celasse Abimelecum quo loco res suæ apud regem essent, neque tantum periculum hospiti creare: sic Ananias et Sapphira, Act. v. mentiti sunt.

Ex hac definitione, 1^m. haud secus atque ex altera, patet, parabolas, hyperbolas, apologos, ironias mendacia non esse: hæc enim omnia non fallendi sed erudiendi studio adhibentur. 1 Reg. xviii. 27. *ut ludificans eos Elia diceret, clamate voce magna, quandoquidem Deus est*—. et xxii. 15. *dixit ei, ascende et prosperare; scilicet tradet Jehova in manum regis*. 2do. si fallendi vocem significatione debita sumamus, neminem quidem fallere poterimus, quin eum eadem opera lædamus. Quem igitur nullo modo lædimus, sed vel juvamus, vel ab injuria aut inferenda aut patienda prohibemus, eum certe ne falso quidem millies dicto revera fallimus, sed vero potius beneficio necopinantem afficimus. 3^{tio}. dolos et strategmata in bello, modo absit perfidia aut perjurium, non esse mendacia omnes concedunt: quæ concessio alteram definitionem plane destruit. Vix enim ullæ insidiæ aut doli in bello strui possunt, quin palam idque summo fallendi studio dicantur multa quæ falsissima sunt: unde per illam definitionem mendacio absolvi nequeunt. Hanc igitur potius ob

causam licere strategemata dicendum erit, etiam cum mendacio conjuncta, eo quod, si quis est cui verum dicere officii nostri non sit, nihil certe interest an illi, quoties expedit, etiam falsum dicamus: nec video cur hoc in bello magis quam in pace liceat, præsertim quoties injuriam aut periculum a nobismetipsis aut a proximo salutari et probo quodam mendacio depellere licet.

Quæ igitur testimonia scripturæ contra mendacium proferuntur, de eo intelligenda sunt mendacio, quod aut Dei gloriam aut nostrum proxime bonum imminuere videatur. Hujusmodi sunt, præter ea quæ supra citavimus, Lev. xix. 11. *ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum suum.* Psal. ci. 7. *non habitabit intra domum meam faciens dolum; loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.* Prov. vi. 16, 17. *immo septem abominationi sunt animæ ejus; oculi elati, lingua fallax—.* Jer. ix. 5. *quisque amico suo illudunt, ac veritatem non loquuntur.* His atque aliis hujusmodi locis veritatem dicere jubemur: at cui? non hosti, non furioso, non violento, non sicario; sed proximo, quicum scilicet pax et justa societas nobis intercedit. Jam vero si veritatem soli proximo dicere jubemur, profecto iis qui nomen proximi non merentur, ne falsum quidem, quoties opus est, dicere vetamur. Qui aliter sentit, ex eo libens quærerem, quonam decalogi præcepto prohibeatur mendacium? respondebit certissime, nono. Age, recitet modo, et mecum sentiet: quidquid enim hic prohibetur, id proximum lædere ostenditur; siquod igitur mendacium non lædit proximum, sub hoc certe mandato nequaquam prohibetur.

Hinc tot sanctissimos viros theologorum fere judicio mendacii reos merito absolvemus: Abrahamum, Gen. xxii. 5. cum dixit servis suis se reversurum cum filio; fallendi tamen animo, nequid illi suspicarentur; cum ipse persuasus esset mactatum ibi filium se relicturum: nam nisi ita sibi persuasisset, quid hoc magnopere tentationis erat? sed intellexit vir sapiens nihil interesse servorum hoc ut scirent, sibi expedire in præsentia ne scirent. Rebeccam et Jacobum, Gen. xxvii. prudenti enim astutia et cautione aditum sibi muniebant ad jus illud hæreditatis quod

alter vili vendiderat; ad jus, inquam, et oraculo et redemptione jam suum. At patri imposuit: immo potius errori patris, qui amore præpostero in Esauum ferebatur, tempestive occurrit. Josephum, Gen. xlii. 7, &c. multorum sane mendaciorum hominem, si vulgari illa definitione stetur: quam multa enim dixit non vera, eo animo ut fratres falleret? dolo tamen fratribus non malo, sed utilissimo. Obstetrices Hebræas, Exod. i. 19, &c. comprobante etiam Deo; fefellerant enim Pharaonem, non læserant tamen, sed beneficio potius affecerant, dum male faciendi facultatem ademerunt. Mosen, Exod. iii. etiam a Deo jussum iter tridui a Pharaone petere, quasi ad rem divinam faciendam in deserto; eo licet consilio petentem ut Pharaoni verba daret; non causam enim pro causa, vel fictam saltem pro vera profectionis afferebat. Universum populum Israeliticum, Exod. xi. et xii. ab eodem Deo jussum aurum, vasa, vestemque pretiosam ab Ægyptiis mutuam petere; et pollicitum sine dubio reddere: fallendi tamen animo; quidni enim et Dei hostes et hospitii violatores et spoliatores jam diu suos? Raabbam, Jos. ii. 4, 5. splendide mentitam, nec sine fide; fallebat enim quos Deus falli voluit, populares licet suos et magistratus: quos voluit ille salvos conservabat; civile officium religioni recte posthabuit. Ehudem, qui duplici mendacio Eglonem fefellit, Judic. iii. 19, 20. nec injuria tamen, quippe hostem; idque Dei non injussu. Jaëlem, quæ confugientem ad se Sisera blanditiis perdidit, Judic. iv. 18, 19. hostem licet Dei magis quam suum: quamquam id non mendacio, sed pia fraude factum vult Junius,⁵ quasi quidquam inter-esset. Jonathanem, dum rogatus ab amico Davide causam ejus absentiae fictam refert patri, 1 Sam. xx. 6, 28. malebat enim innocentis saluti quam patris crudelitati officiosum se esse; et majoris erat momenti ad charitatem ut innocentis amici consuleretur vitæ, interposito licet mendacio, quam ut patri ad maleficium exequendum veritatis inutili confessione mos gereretur. Hos atque alios tot viros sanctissimos vulgari illa definitione mendacii condemnatos, veluti ex limbo quodam patrum disquisitio hæc veritatis accuratior educit.

⁵ 'Dissimulavit enim, sed sine mendacio, et pia fraude intercessit Jahel hostem Domini, quam rem Spiritus Sanctus probat, infra cap. v. 4.' Junius in loc.

Mendacii quædam species est testimonium falsum: quod prohibetur Exod. xx. 16. *ne proferto contra proximum tuum testimonium falsum.* et xxiii. 1. *ne apponito manum tuam cum improbo agendo testem injurium.* Deut. xix. 16, &c. lege severissima; *si surrexerit testis injurius in aliquem—, omnino facietis ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri suo.* Prov. xix. 5. *testis falsitatum non impunis erit.* et xxv. 18. *ut marculus gladiusque ac sagitta acuta, est vir testans contra proximum suum testimonium falsum.*

Quæ pertinet ad existimationem proximi sive præsentis sive absentis virtus altera est CANDOR: quo et dona Dei quæ sunt in proximo libenter agnoscimus, dictaque et facta ejus omnia meliorem in partem interpretamur. Matt. vii. 1, &c. *ne judicate, ne judicemini—.* Sed candor charitatis nomine sæpius describitur. 1 Cor. xiii. 5, 6. *charitas non cogitat malum, gratulatur veritati, omnia tegit, omnia credit, omnia sperat.* Prov. x. 12. *omnes defectiones obtegit charitas.* et xvii. 9. *qui tegit defectionem, quærit dilectionem.* Videtur et æquitas dici posse. Philipp. iv. 5. *æquitas vestra innotescat omnibus hominibus: Dominus prope est.* Eccles. x. 1. *vir sanans sedat peccata magna.*

Huic opponitur suspicio mala. 1 Sam. i. 14. *quousque ages ebriam—?* et xxii. 8. *quod conjurastis vos omnes contra me—.* 2 Sam. x. 3. *annon ut perscrutetur—.* Act. xxviii. 4. *ut barbari viderunt pendentem bestiam—.* 1 Tim. vi. 4. *ex quibus nascitur invidia, lis, maledicentiæ, suspensiones malæ.*

Et curiositas in alienis vitiis inquirendis et judicandis. Matt. vii. 3. *quid aspicias festucam—?*

Et famigeratio. Exod. xxiii. 1. *ne efferto rumorem mendacii.* 1 Sam. xxiv. 10. *quare auscultas verbis cujusquam dicentis, ecce David—?* Prov. xviii. 8. *verba susurronis—.* et xxvi. 22. *idem.* et xx. 19. *qui ambulat cum detractatione—.* et xxvi. 20. *quum non est susurro, silet contentio.* Rom. i. 29, 30. *susurriones, oblocutores.* 1 Tim. v. 13. *garrientes quæ non oportet.*

Et calumnia; quæ in partem deteriore omnia interpretatur. I Sam. xxii. 9. *vidi filium Jessæ*—. Psal. cxix. 69. *concinnantibus contra me falsitatem superbis*—. Matt. xxvi. 61. *iste dixit, possum destruere*—. Luc. xi. 53, 54. *insidiantes ei, et cupide venantes aliquid ex ipsius ore, ut eum accusarent*. et xix. 8. *siquid cuiquam per calumniam eripui*—. Act. ii. 13, 14, 15. *vino dulci pleni sunt*—.

Et maledicentia et obtrectatio. Lev. xix. 16. *ne ambulato ut obtrectator inter populares tuos*. Job. v. 21. *quum flagellat lingua, absconderis*. Psal. xxxiv. 12, 13. *custodi linguam tuam a malo*—. et lii. 4. *ærumnas excogitatas depromis lingua*. et lix. 8. *ecce, eructant ore suo*—. et lxiv. 3, &c. *qui exacuunt sicut gladium linguam suam*—. et cix. 2, &c. *os improbi et os dolosum contra me aperuerunt se*—. et cxx. 2. *eripe me a labio falso, a lingua dolosa*. et cxl. 4. *exacuunt linguam suam similem serpentis*. Prov. x. 18. *qui profert infamiam est stolidus*. Eccles. x. 20. *ne quidem in conscientia tua regi maledicito, et in conclavibus cubilis tui ne maledicito diviti: nam vel avis*—. Jer. ix. 3, &c. *intendunt lingua sua arcum suum*—. Matt. xii. 34. *quomodo possitis bona loqui, cum sitis mali?* Col. iii. 8. *deponite vos hæc omnia, maledicentiam*—.

Et contumeliæ et opprobria in præsentis. Matt. v. 22. *quisquis dixerit fratri suo, raca, damnas erit consessus; quisquis autem dixerit, fatue, damnas erit gehennæ ignis*.

Et lites. Prov. xxv. 8, 9, 10. *ne prodito ad litigandum festinanter*—. Matt. v. 40. *qui velit tecum contendere, ac tunicam*—. I Cor. vi. 7. *omnino defectus in vobis est, quod judicia habeatis inter vosmetipsos: quare non potius injuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?*

Ex altera parte opponitur adulatio. Job. xxxii. 21, 22. *ne, quæso, accipiam personam ullius, et apud hominem non utar præfatione*—. Psal. xii. 3. *labio blanditiarum*. Prov. xxvi. 28. *ore blando perficit impulsionem*. et xxvii. 6. *deprecanda sunt oscula osoris*. et v. 14. *qui benedicit amico*

suo voce magna mane—. et xxix. 5. *qui blanditur amico suo—.* 1 Thess. ii. 5. *nec unquam sermone assentatorio usi sumus.*

Perversa denique laus et vituperatio. Prov. iii. 31. *ne invideto ulli violento—.* et xvii. 15. *qui absolvit improbum, et qui condemnat justum, abominatio Jehovæ sunt æque ambo.* et xxiii. 17. *ne æmuletur animus tuus peccatores—.* et xxiv. 24. *dicentem improbo, justus es.* Isa. v. 20. *væ dicentibus de malo bonum.* et xxxii. 5, 8. *neque flagitioso amplius indetur nomen ingenui—.*

Candori affines sunt simplicitas, fidelitas, gravitas, taciturnitas, comitas, urbanitas, loquendi libertas, et admonitio.

SIMPLICITAS est quæ ingenue et aperte cum proximo agit. Psal. cxvi. 6. *servat simplices Jehova.* Matt. x. 16. *simplices ut columbæ.* et xix. 14. *sinite istos puerulos—, talium est enim regnum cælorum.* Marc. x. 15. *quicumque non exceperit regnum Dei ut puerulus.* 1 Cor. xiv. 20. *ne estote pueri prudentia, sed malitia infantes.* et 2 Cor. i. 12. *quod cum simplicitate et sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed cum gratia Dei, versati sumus in mundo.* et xi. 3. *metuo, ne quo modo corruptæ cogitationes vestræ degenerent a simplicitate quæ erat erga Christum.*

Huic opponitur duplicitas. Psal. v. 7. *virum dolosum abominatur Jehova.* et xii. 3. *duplici corde loquuntur.* et xxviii. 3, &c. *loquentes pacem cum proximis suis, malitia obtinente in animo eorum.* et cxx. 2. *eripe me a labio falso, a lingua dolosa.* Prov. iii. 29. *ne fabricator contra proximum tuum rem malam—.* et xvii. 20. *versutus lingua sua incidet in malum.* et xxvi. 24, &c. *labiis suis alium se simulat osor, quum—.* et v. 28. *vir lingua fallace odit quos attriturus est—.* Matt. ii. 8. *exquirite de puerulo illo—.*

Et credulitas. Prov. xiv. 15. *fatuus credit omnibus rebus—.*

FIDELITAS est quæ promissa præstat, et commissæ sibi arcana retinet. Psal. xv. 4. *juratus in damnum suum, non tamen mutat.* Prov. xi. 13.

fidelis animo tegit rem. et xx. 19. *revelanti arcanum— ne admisceto te.* et xxv. 9. *arcanum alterius ne retegito.* Promissa aut concessa beneficia an revocare liceat, quæritur: et videtur quidem licere, si, cui concesseris aut pollicitus fueris, eum indignum plane eo beneficio comperies; ut legimus dominum illum talenta exegisse a debitore etiam postquam condonasset, quandoquidem eum cum suo conservo debitore crudelius egisse audierat: Matt. xviii, 27, 32, 34.

Huic opponitur promissio temeraria, re non satis perpensa. Matt. xxvi. 35. *etiamsi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo.*

Et garrulitas. Prov. xi. 13. *ambulans detractione revelat arcanum.*

Et proditio; cujus exemplum insigne est Judas Iscariotes.

GRAVITAS est dictorum factorumque moderatio quædam cum vultu ac gestu auctoritatis pleno, homine sancto proboque digna. Prov. xvii. 24. *adest faciei prudentis sapientia.* Eccles. vii. 30. *sapientia hominis ita illustrat faciem ejus, ut—.*

Huic opponitur levitas. Prov. xvi. 22. *eruditio stultorum est scaturigo stultitiæ.* et xvii. 24. *oculi stolidi vagantur ad extremitatem terræ.* Eccles. ix. 22. *animus sapientis adest dextræ ipsius, animus vero stolidi sinistræ ipsius.*

TACITURNITAS est quæ loquendi modum servat. Prov. x. 19. *cohibet labia sua intelligens.* et xiii. 3. *qui divaricat labia sua, contritio evenit ei.* et xvii. 28. *etiam stultus quiete consistens sapiens reputatur; obturans labia sua, prudens.*

Opponitur ei loquacitas. Prov. x. 14. *ori stulti contritio propinqua est.* et v. 19. *multitudine verborum non cessabit defectio.* et xviii. 7. *labia stolidi tendicula vitæ ejus.* et xxix. 20. *vidisti virum præcipitem verbis suis; expectatio est de stolido melior quam de illo.* Jacob. iii. 8. *linguam nullus hominum domare potest—.*

Et stultiloquium. Matt. xii. 36. *quodcunque verbum otiosum locuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die judicii.* Eph. v. 4. *stultiloquium.*

Et taciturnitas nimia. 2 Reg. vii. 7. *dies iste est dies boni nuntii, et nos taceremus?*

COMITAS est qua nos affabiles et facile adeundos præbemus. 1 Pet. iii. 8. *estote—proni, comes.*

Opponitur ei morositas. 1 Sam. xxv. 17. *ipse nequior est quam ut alloquar eum.*

Et pertinacia. Prov. iv. 24. *remove abs te perversitatem oris—* et xiv. 3. *ori stulti inest baculus superbiæ.* et xvi. 26. *ipse molestus molestiam affert sibi: nam reflectitur in ipsum os ejus.* et xviii. 6. *sermones stolidi ineunt contentionem, et os ejus contusiones advocat.* et xxvii. 22. *si contunderes stultum in mortario cum mola pistillo, non recederet ab eo stultitia ejus.*

Et comitas simulata seu affectata; qualis illa Absalomi, 2 Sam. xv. 3, 4. Psal. xii. 4. *excindet omnia labia blanda—*

URBANITAS est qua non solum sermo honesto lepore et elegantia conditur, sed etiam qua aliquid acute atque apposite dicitur aut respondetur. Prov. xxiv. 26. *labia osculabitur ejus, qui respondet verba recta.* et xxv. 11. *velut mala aurea cum figuris argenteis, est verbum dictum commode.* 1 Reg. xviii. 27. *ludificans eos Elia—* Col. iv. 6. *sermo vester semper cum gratia sit, sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.*

Huic opponitur scurrilitas et dicacitas. Eph. iv. 29. *nullus sermo corruptus ex ore vestro egreditor.* et v. 4. *obsœnitas seu scurrilitas, et stultiloquium, et dicacitas, quæ non conveniunt.* Col. iii. 8. *deponite hæc omnia, iram—, verborum obsœnitatem ab ore vestro.* Obsœnitas proprie neque in verbis neque in rebus est, sed in ipsa hominis turpitudine, qui

iis abutitur vel ad irrisionem, vel ad libidinem pravam. Itaque pro obscœnis habenda non sunt in Hebræo textu, quorum loco Judæi alia in margine legenda velut honestiora scilicet proponunt; cum vehementiæ potius aut indignationi dicentis danda sint: nec illa Deut. xxii. 17. *expandent pannum ejus coram senioribus.*

LIBERTAS LOQUENDI est qua veritatem intrepide loquimur. Exod. xi. 8. *tum descendent omnes servi tui ad me—*. Job. xii. 3. *etiam mihi est animus ut vobis, non inferior sum quam vos: et apud quem non sunt hujusmodi?* 1 Sam. xiii. 13. *dixit Samuel Sauli, stulte te gessisti, non observasti mandatum Jehovah—*. Psal. cxix. 42. *respondebo probro afficienti me rem.* Prov. xxvi. 5. *responde stolido secundum stultitiam ejus—*. In Elia et Elisæo, 2 Reg. vi. 32. et sæpe alias. In Hanania, 2 Chron. xvi. 7. In Zacharia, cap. xxiv. 20. Isa. i. 10, 23. *audite verbum Jehovah—: principes tui contumaces, et socii furum—*. Jer. xiii. 18. *dic regi et augustæ, abjectissime considete—*. Ezech. xxi. 30. *tu profane, improbe, o rex Israelis—*. Micæ vii. 4. *optimus istorum similis est spinæ—*. Matt. iii. 7. *progenies viperarum.* et xiv. 4. *non licet tibi eam habere.* Luc. xiii. 32. *dicite vulpi isti—*. Joan. vii. 7. *me odit, quoniam ego testor de eo opera ejus mala esse.* et xviii. 37. *ego ad hoc genitus sum, et ad hoc veni in mundum, ut dem testimonium veritati.* Act. xiii. 10: *o plene omni dolo—*. et xix. 8, 9. *ingressus synagogam, libere loquebatur ad tres menses, disserens—*. et xxiii. 3. *paries dealbate—*. Eph. vi. 20. *ut de eo libere loquar, ut oportet me loqui.* Tit. i. 12. *Cretenses semper mendaces—*.

Opponitur ei timiditas verum loquendi. 1 Sam. iii. 15. *Samuel timebat indicare Eli istam visionem.*

ADMONITIO est qua peccantes quosvis libere monemus. Gen. xxxvii. 2. *referebatque Joseph famam eorum malam ad patrem ipsorum.* Lev. v. 1. *cum peccaverit quispiam—, si non indicet, utique feret iniquitatem ejus.* et xix. 17. *ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: libere corripito proximum tuum, neque ferto in eo peccatum—*. Psal. cxli. 5. *retundat me justus, benignitas erit.* Prov. vi. 23. *via vitæ correctiones erudientes.* et x. 17.

derelinquentis correptionem iter errorem affert. et xi. 32. *qui odit correptionem, brutus est.* et xiii. 18. *qui servat correptionem, honorabitur.* et xv. 5. *qui observat correptionem, sapienter facit.* et v. 10. *qui odit correptionem, morietur.* et v. 32. *qui abstrahit se ab eruditione—.* et xvii. 10. *urit increpatio prudentem magis quam—.* et xxiv. 25. *corripientibus erit amœnitas—.* et xxv. 12. *velut monile aureum et ornamentum ex insigni auro, est reprehensor sapiens apud aurem auscultantem.* et xxvii. 6. *fidelia sunt vulnera amici.* et xxviii. 23. *qui corripit hominem, ut sequatur me—.* et xxix. 1. *vir qui sæpius correptus obdurat—.* Eccles. vii. 5. *melius est audire increpationem sapientis, quam—.* Matt. xvi. 23. *abscede a me, Satana—.* Joan. iii. 19, &c. *dilixerunt homines tenebras potius quam lucem—.* 1 Cor. i. 11. *declaratum est mihi de vobis a domesticis Chloes—.* et 2 Cor. vii. 8, &c. *nam etiamsi vos contristavi per epistolam, non me pœnitet—.* Heb. iii. 13. *exhortamini alii alios quotidie—.* Jacob. v. 19, 20. *siquis inter vos aberrarit a veritate, et converterit eum quispiam—.*

Non tamen derisores aut pervicaces. Psal. lviii. 5, 6. *sicut aspidis surdæ obturantis aurem suam, quæ non auscultat—.* Prov. ix. 7, 8. *qui erudit derisorem, recipit sibi ignominiam—: ne corripito derisorem—.* et xiii. 1. *derisor ne ulli quidem auscultat increpationi.* et xxvi. 4. *ne respon-deto stolido secundum stultitiam ejus—.* et xxix. 9. *vir sapiens si disceptat cum viro stolido, sive commoveatur sive rideat, nulla tamen est quies.* 2 Chron. xxv. 16. *itaque destitit propheta—.*

CAP. XIV.

ADHUC

DE

SECUNDA SPECIE OFFICIORUM SPECIALIUM

ERGA PROXIMUM.

FORTUNIS PROXIMI consulitur integritate et beneficentia.

INTEGRITAS est cum et alieno abstinemus, quæ et abstinencia dicitur ; et in omnibus pactis quæ nobis cum proximo intercedunt, sancte atque integre versamur ; quæ justitia commutativa nominatur. Psal. xv. 2. *qui ambulat integre, exercetque justitiam.*

ABSTINENTIÆ exemplum est in Mose, Num. xvi. 15. *ne asinum quidem ullius ex iis usurpavi.* in Samuele, 1 Sam. xii. 3. *cujus bovem acceperim—?* Hinc leges illæ, Deut. xxiii. 24, 25. *si ingrederis vineam proximi tui—.*

Opposita sunt primum furtum. Exod. xx. 15. *non furabere.* Lev. xix. 11. idem. Prov. xxix. 24. *qui partitur cum fure, odit seipsum.* et cap. xxii. 28. *ne moveto terminum.* et xxiii. 10. idem. Judæ Iscariotæ crimen, Joan. xii. 6. Eph. iv. 28. *qui furabatur, non amplius furetur, sed potius—.* Leges de furto, Exod. xxii. Prov. vi. 30. *non afficitur contemptu fur, qui—.* et xxviii. 24. *qui diripiens patrem suum, aut matrem suam—.* Zech. v. 3. *quisquis furatur de populo hoc—.*

Fraudatio. Lev. xix. 11. *neque fallacia utimini ullus in proximum suum. Cujus nulla expiatio sine restitutione. Lev. v. 21, &c. rependat—, deinde reatum suum afferto. Prov. xxi. 6. comportati thesauri—. 1 Thess. iv. 6. nequis supergrediatur et habeat quæstui in negotio fratrem suum.*

Oppressio et spoliatio. Job. v. 15. *qui servat a manu fortis egentem—.* et xx. 18, 19, &c. *quia quassavit, dereliquit tenues—.* Prov. xiv. 31. *qui opprimit tenuem—.* et xxii. 22, 23. *ne diripias tenuem—.* et xxx. 14. *generatio cujus dentes sunt gladii—.* Eccles. v. 8. *si oppressionem pauperis—.* et vii. 7. *cum oppressio adigat ad insaniam—.* Isa. iii. 15, 16. *rapina pauperis est in domibus vestris—.* et v. 7, 8. *væ conjungentibus domum domui—.* Jer. ii. 34. *in alis vestium tuarum—.* et xxii. 13, &c. *væ ædificanti domum suam injustitia—.* Nehem. v. 8, &c. *nos comparamus fratres nostros—.* Amos. iv. 1, &c. *audite verbum istud, vaccæ Bashanis, quæ opprimitis tenues—.* et v. 11. *eo quod calcaturam agitis contra tenuem—.* et viii. 4, 5, &c. *audite hoc, qui anhelatis dejecturi egentem—.* Micæ ii. 1, 2. *qui concupiscunt agros quos rapiant—.* et iii. 2, 3. *rapientes cutem—.*

Damnum datum. Exod. xxi. 33. *ita si ceciderit illuc bos aut asinus—.* et v. 35, 36. *si ferierit bos unius bovem alterius—: at si indicatum est bovem petulcum fuisse—.* et xxii. 5, 6. *si quis depascens agrum aut vineam, immiserit pecus—.*

Plagium. Exod. xxi. 16. *plagiarius sive vendiderit hominem, sive deprehensus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor. Deut. xxiv. 7. si inventus fuerit quis plagiarius—. 1 Tim. i. 10. plagiariis.*

JUSTITIA COMMUTATIVA versatur in rebus vel emendis vendendisque, vel locandis aut conducendis, vel accommodandis et utendis, vel denique custodiendis et reddendis.

In rebus emendis vendendisque. Lev. xix. 36. *trutinæ justæ, pondera justa. et xxv. 14. quum rem venalem vendideris quisque proximo tuo, aut*

emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote alter alteri. Prov. xvi. 11. *scapus et lances judicii Jehovæ sunt, opus ejus sunt omnia pondera loculi.*

Justitiæ in rebus emendis et vendendis opponuntur variæ fraudes. Prov. xi. 26. *comprimentem triticum—.* Ezech. xxviii. 16, 18. *in amplitudine mercaturæ tuæ pleni erant in te violentia—.* Vel cum adulterina aut corrupta pro sinceris venduntur. Amos. viii. 6. *ut quisquiliis frumenti vendamus.* Vel cum pondera et mensuræ fallaces adhibentur. Lev. xix. 35. *ne exercitote perversitatem in ullo munere, in dimensione, in pondere, aut mensura.* Deut. xxv. 13, 14, 15. *ne esto tibi in loculo tuo diversum pondus.* Prov. xi. 1. *lances dolosæ abominationi sunt Jehovæ.* et xx. 10. *diversa pondera diversæque mensuræ abominationi sunt Jehovæ æque utraque.* et v. 23. idem. Hos. xii. 8. *mercator est, in manu ejus sunt lances dolosæ—.* Amos. viii. 5. *minuendo epham—.* Micæ vi. 11. *cum lancibus improbitatis.* Vel cum in licitando mendaciter quis agit. Prov. xx. 14. *pessimum est, ait emptor—.*

In locandis aut conducendis. Lev. xix. 13. *ne pernoctare sinito mercedem mercenarii apud te ad matutinum usque.* Exod. xxii. 15. *si mercede conductum est, venerit pro mercede sua.* Deut. xxiv. 14, 15. *ne fraudem facito mercenario pauperi et egeno e fratribus tuis, aut e peregrinis apud te—.* Mal. iii. 5. *contra oppressionem detinentes mercedem mercenarii—.* Jacob. v. 4. *merces operariorum qui messuerunt fundos vestros, per vos interversa, clamat.*

In accommodandis et utendis. Deut. xv. 7, &c. *si fuerit apud te egens quispiam e fratribus tuis—, liberaliter mutuato ei, quantum satis est indigentia ejus, id cujus indiget.* Psal. xxxvii. 26. *toto die gratiam facit, et mutuatur—.* et cxii. 5. *bonus quisque gratiose largitur, et mutuo dat.* Matt. v. 42. *volentem mutuare abs te ne adversator.* Luc. vi. 35. *mutuum date, nihil inde sperantes.* Prov. xix. 17. *mutuat Jehovæ, qui gratiose largitur tenui—.* Alia ratio est cum non tenui accommodatur. Exod. xxii. 14. *quum quis quid a proximo suo acceperit commodato, quod*

corrumpatur—. Psal. xxxvii. 21. *mutuum accipit improbus, et non reddit—*.

In accommodandis violatur justitia fœnore iniquo. Iniquum autem est imprimis omne quod a paupere accipitur. Exod. xxii. 25. *pauperi ne esto fœenerator*. Lev. xxv. 35, 36, 37. *quum facultatibus attenuato fratre tuo apud te, vacillabit manus ejus, tum confirmabis illum, etiam peregrinum aut inquilinum, ut vivat tecum: non accipies ab eo usuram aut fœnus, sed timebis a Deo tuo—, ut vivat frater tuus tecum—*. Sic intelligitur Deut. xxiii. 19. *ne dato in usuram fratri tuo, usuram pecuniæ, usuram cibi, usuram ullius rei quæ in usuram datur*.

Verum de usura cum multi varie sentiant, hujusque loci propria hæc disputatio sit, videamus nunc breviter quid sit de ea sentiendum. Usuram plerique statuunt non omnem illicitam esse, sed ex fine, modo, objecto denique id judicari. Objectum, id est, eum a quo fœnus accipere liceat, esse iis facultatibus quemcunque præditum ut rependere aliquid creditori possit. Modum, quem charitas vel saltem æquitas constituat. Finem, ut quisque non sui solum, sed et proximi rationem habeat. Hæ conditiones si observentur, vituperari usuram non posse: et merito sane; absque his enim conditionibus vix ullæ pactiones, ulla commercia licita esse possunt. Usuram itaque per se ac simpliciter non magis improbandam esse quam cætera quævis commercii civilis genera, ipsa ratio demonstrat: 1^m. quia si simpliciter reprehendenda esset, non permisisset Deus ut Israelitæ ab extraneo fœnus acciperent, Deut. xxiii. 20. præsertim cum alibi præcipiat ne extraneo injuriam facerent, sed omni potius humanitate, egenti præsertim, subvenirent: 2do. si jumenti, fundi, tecti et similium fructus esse potest, cur non pecuniæ? quæ cum non inopiæ sublevandæ, sed lucri faciendi causa sæpe mutuo accipitur, accipienti mutuo quam danti fructuosior esse solet. Terræ quidem Israeliticæ fructum Deus usuris addictum esse noluit, cæremoniali quadam significatione, quemadmodum et agros mancipio noluit vendi, Lev. xxv. 23. Usura igitur duntaxat ea nunc damanda est, quæ aut in pauperes, aut lucri solius studio, præter

charitatem et æquitatem, exercetur: atque hac profecto ratione quævis commercia lucrosa non minus quam usura damnanda sunt; nec minus merentur ut eodem nomine quo usura, *משכנ*, a morsu nominentur. Talis igitur usura prohibetur Exod. xxii. 25. *si pecuniam mutuam dederis populo meo, pauperi nempe qui est tecum, ne esto ei tanquam fœnerator*—: Lev. xxv. 35, 36, 37. ut supra: qui duo loci cum primi omnium hac de re occurrant, debent certe sequentibus et lucem dare, et eandem illam exceptionem singulis inferre. Deut. xxiii. 19. ut supra. Psal. xv. 5. *qui pecuniam suam non exponit fœnori*. Prov. xxviii. 8. *qui auget substantiam suam usura et fœnore, gratiose largituro tenuibus congregaverit eam*. Ezech. xviii. 8. *in usuram non dederit, et fœnus non acceperit, ab iniquitate retraxerit manum suam*—.

Justitia in rebus custodiendis est quæ in depositis ac pignoribus repetendis aut restituendis observatur: de qua Exod. xxii. 7. *si quis dederit proximo pecuniam aut suppellectilia ad servandum*—. Sic v. 10, 11. Ezech. xviii. 7. *neminem oppresserit, pignus suum debitori restituerit*. Pignus a paupere quatenus accipiendum, videatur Exod. xxii. 26. *si pignore ullo acceperis vestem*—. Deut. xxiv. 6. *ne pignori accipito metam aut catillum*—. De pignoribus humane ac modeste accipiendis præcipitur eodem cap. v. 10. *ne ingreditor domum ejus*—.

Hactenus de justitia commutativa. Huc referri potest MODERATIO; qua quis etiam de jure suo concedit aliquid aut remittit. Gen. xiii. 9. *quod si sinistram versus discesseris, petam dextram; sin autem dextram versus, petam sinistram*.

BENEFICENTIA est qua nostris opibus proximum nostrum, egentem præsertim et vicinum, libenter sublevamus. Lev. xix. 9. *quum metetis messem terræ vestræ, ne prorsus demetito latus agri tui, neque spicilegium messis tuæ facito: similiter*—. et xxv. 35. *quum facultatibus attenuato fratre tuo apud te, vacillabit manus ejus, tum confirmabis illum, etiam peregrinum aut inquilinum, ut vivat tecum*. Prov. iii. 27, 28. *ne*

cohibeto bonum ab iis qui opus habent, quum est in potestate manus tuæ efficere illud: ne dicito proximo, abi, deinde revertere, cras enim daturus sum, quum fuerit penes te. Luc. vi. 30. cuius petenti abs te, dato—. et v. 38. date, et dabitur vobis. Gal. vi. 10. dum tempus opportunum habemus, simus benefici erga omnes, maxime vero erga domesticos fidei. 1 Thess. v. 15. beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuo, tum erga omnes. Heb. xiii. 16. beneficentiæ et communicationis ne obliviscimini: talibus enim victimis delectatur Deus. De beneficiis autem recipiendis vide supra de MAGNANIMITATE.

Et hæc virtus in largitionibus LIBERALITAS nominatur. Psal. cxii. 5. *bonus quisque gratiose largitur. Prov. xi. 24, 25. est qui dispergens, tamen augetur amplius—. et xxi. 26. justus dat, neque cohibet manum. Eccles. xi. 1, &c. projice panem tuum secundum aquas—.*

Liberalitati opponitur illiberalitas; quæ vel nihil, vel non satis, vel maligne largitur. Prov. xxiii. 6, 7, 8. *ne vescitor cibo maligni oculo, neque afficitor desiderio cupediarum ejus—.*

Et prodigalitas. Prov. xxi. 20. *thesaurus desideratissimus et unguentum est in habitaculo sapientis, stolidus autem homo absorbet illud.*

Beneficentia in majoribus sive privatis sive publicis beneficiis MAGNIFICENTIA nominatur. Exemplum est in Davide. 1 Chron. xxix. 2, &c. *omnibus quidem viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea—: et amplius, quandoquidem propendo voluntate erga domum Dei mei, quod est mihi peculium—. In Judæis reducibus, Ezræ ii. 68, 69. quidam sponte se offerentes ad domum Dei statuendum in sede ipsius, pro facultate sua dederunt—.*

Beneficentiæ respondet GRATITUDO: qua quis beneficium pro beneficio reddit, aut gratiam. 2 Sam. ix. 1. *dixit David, an nullus est adhuc qui relictus sit de familia Saulis, ut exerceam erga eum benignitatem propter Jonathanem?* et xix. 34, &c. *dixit rex Barzillai, tu progredere*

mecum, et sustentabo te—. 1 Reg. ii. 7. *erga filios—Barzillai Gileaditæ exerceto benignitatem—*.

Contraria est ingratitudo. Prov. xvii. 13. *qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius*. Eccles. ix. 15. *liberavit civitatem, nec tamen quisquam recordatus est viri indigi illius*.

C A P. XV.

DE

OFFICIIS ERGA PROXIMUM MUTUIS,

ET SPECIATIM PRIVATIS.

HACTENUS de virtutibus sive officiis specialibus erga proximum, quæ is proximus duntaxat est: nunc de iis quæ sunt ERGA PROXIMUM NOBIS RATIONE ALIQUA RELATUM. Eaque sunt vel privata vel publica.

Privata sunt vel domestica vel externa. Gen. xviii. 19. *agnovi eum, ut quum præceperit filiis suis et familiæ suæ post se, etiam observent—*. 1 Tim. v. 8. *si quis suis, et maxime domesticis, non providet, fidem abnegavit, et est infideli deterior.*

Officia domestica sunt fere mutua, mariti et uxoris, parentum et liberorum, fratrum et cognatorum inter se, heri et servorum.

MARITI ET UXORIS OFFICIA sunt communia vel propria.

Communia sunt. 1 Cor. vii. 3. *uxori vir debitam benevolentiam reddito: similiter autem et uxor viro.*

Propria sunt vel mariti vel uxoris. Mariti, Exod. xxi. 10, 11. *alimentum ejus, operimentum ejus, et tempus ejus ne diminuito: quod si tria ista non fecerit ei—*. Prov. v. 18, 19. *lætare cum uxore adolescentiæ tuæ—*.

Esth. i. 22. *ut esset quisque vir dominator domi suæ*—. 1 Cor. xi. 3. *velim vos nosse, Christum esse omnis viri caput, caput autem mulieris virum*. Eph. v. 25. *viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam*. Col. iii. 19. *viri, diligite uxores, et ne estote adversus eas amarulenti*. 1 Pet. iii. 7. *viri similiter cohabitent, ut scientes decet, vasi muliebri ut infirmiori tribuentes honorem*—. Contrarium reprehenditur. Mal. ii. 13, 14, 15. *Jehova testificatus est inter te et uxorem adolescentiæ tuæ, contra quam tu perfide agis*—. Prov. v. 20, 21. *quare errares, fili mi, cum extranea*—?

Uxoris. Prov. xiv. 1. *sapientum fœminarum quæque ædificat domum suam*. et xix. 14. *a Jehova est uxor intelligens*. et xxxi. 11, &c. *confidit ei animus mariti ejus*—. 1 Cor. xi. 3, &c. *mulier gloria viri est: non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro*—. Eph. v. 22, 23, 24. *uxores, propriis viris subjicite vos, ut Domino; quoniam vir est caput uxoris, ut et Christus est caput ecclesiæ, et is qui salutem dat corpori: itaque—in omnibus*. Col. iii. 18. *uxores, subjicite vos propriis viris, ut convenit in Domino*. Tit. ii. 4, 5. *ut sapere doceant adolescentulas, ut sint maritorum ac liberorum amantes, temperantes, castæ, domi manentes, bonæ, quæ sese subjiciant propriis viris; ne sermo Dei blasphemetur*. 1 Pet. iii. 1, &c. *uxores sese subjiciant suis viris*—. Monet idem ipsa mulieris origo, Gen. ii. 22. *extruxit illam costam, quam sumpserat de Adamo, in mulierem; non autem est æquum, ut membrum unum, nec istud quidem ex primariis, toti corpori, atque etiam capiti inobsequens sit: deinde sic est Dei sententia, Gen. iii. 16. ipse dominabitur tibi*.

His officiis contraria sunt. Exod. iv. 25. *vir sanguinum es mihi*. Job. ii. 9. *tum dicebat ei uxor ejus*—. 2 Sam. vi. 20. *egressa Michal filia Saulis obviam Davidi, dixit*—. Prov. ix. 13. *mulier stolidi strepera est*—. et vii. 11. *in cujus domo non pedes ejus*. et xiv. 1. *stulta autem manibus suis destruit eam*. et xix. 13. *stilla continua jurgia mulieris*. et xxvii. 15. *idem*. et xxi. 9. *melius est habitare in angulo tecti, quam*—. et v. 19. *melius est habitare in terra deserti, quam*—. et xxv. 24. *idem*. Eccles. vii. 26. *inveni ego amarius quiddam morte; nimirum fœminam illam, cujus in animo sunt retia et plagæ, cujus in manibus*

vincti: qui bonus videtur coram Deo ipso, liberatur ea, peccator vero capitur ea. Et maxime adulterium. Deut. xxii. 14, 20. congressus cum ea, non inveni in ea virginitatem: si vera fuerit res ista—.

PARENTUM OFFICIA docentur Deut. iv. 9. *ut notas facias eas filiis tuis et nepotibus tuis.* et vi. 6, 7. *erunt ista verba quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, eaque diligenter ingeres filiis tuis.* Prov. xiii. 24. *qui cohibet virgam suam, odit filium suum; qui autem amat eum, tempestive procurat eruditionem ei.* et xix. 18. *castiga filium tuum dum spes est, et ad perniciem ejus ne condonato animus tuus.* et xxii. 6. *instrue puerum pro ratione viæ ipsius; etiam quum valde senuerit, non recedet ab illa.* et v. 15. *stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipso.* et xxiii. 13, 14. *ne subtrahito a puero castigationem; quum percusseris eum virga, non morietur; tu virga percutito eum, et animam ejus a sepulchro eripies.* et xxix. 15, 17. *virga et correptio dat sapientiam—.* Lament. iii. 27, 28. *bene est viro huic quum tulerit jugum in pueritia sua—.* Deut. xxi. 18, 19, 20. *sicui fuerit filius contumax et rebellis, qui non auscultat voci patris sui et voci matris suæ, quamvis castigaverint eum—.* Eph. vi. 4. *vos patres, ne irritate filios vestros, sed enutrite eos disciplina et admonitione Domini.* Col. iii. 21. *patres, ne irritate liberos vestros, ne concidant animo.*

Opposita sunt indulgentia: qualis erat Eli sacerdotis, 1 Sam. ii. et Davidis erga Absalomum, et Adoniam 1 Reg. i. 6. *quem pater ejus nunquam dolore afficiebat, dicendo, quare ita facis?* Gen. xxv. 28. *amabat Isaac Esauum, quia venatio—.*

Et nimia severitas. 1 Sam. xiv. 45. *omnino moriturus es, Jonathan.*

LIBERORUM officia præcipiuntur Gen. ix. 23, &c. *tum accepit Sem pallium ejus—.* et xxiv. 15, &c. *cum hydria sua humero suo imposita.* et xxix. 9. *advenit cum pecudibus quæ erant patris sui—.* Exod. ii. 16. *hauriebant aquam—, ut adaquarent greges patris sui.* et xviii. 7. *processit Moses obviam socero suo—.* et xx. 12. *honora patrem tuum—.*

Lev. xix. 3. *quisque matrem suam et patrem suum timetote.* 1 Sam. xx. 32. *dixit Jonathan Sauli, quare morte afficeretur? quid fecit?* 1 Reg. ii. 19. *quum venisset Bathsheba ad regem—, assurgens rex—.* Prov. i. 8. *audi, fili mi, eruditionem patris tui, neque deseras doctrinam matris tuæ.* et vi. 20, 21. *custodi, fili mi, præceptum patris tui—.* et xxiii. 22, 24, 25. *ausculta patri tuo qui genuit te, neque contemnas quum senuerit matrem tuam—.* Jer. xxxv. 5, 6. *pater noster interdixit nobis, dicendo—.* Eph. vi. 1, 2, 3. *liberi, auscultate in Domino parentibus vestris; id enim est justum: honora—.* Col. iii. 20. *fili, auscultate parentibus in omnibus; hoc enim placet Domino.* 1 Tim. v. 4. *si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant prius in propriam domum pietatem exercere, et vicem rependere parentibus; hoc enim est honestum et acceptum in conspectu Dei.*

Exempla contraria sunt in Chamo, Gen. ix. 22. *respiciens Cham nuditatem patris sui—.* Exod. xxi. 15. *qui percutit patrem suum aut matrem suam, omnino morte plectitor.* et v. 17. *qui maledicit patri suo aut matri suæ, omnino morte plectitor.* Lev. xx. 9. *idem.* Deut. xxi. 18, &c. *sicui fuerit filius contumax et rebellis—.* et xxvii. 16. *maledictus qui vilipendit patrem suum aut matrem suam.* Prov. x. 1. *filius sapiens lætitia afficit patrem, filius vero stolidus—.* et xix. 26. *devastat patrem—.* et xx. 20. *maledicentis patri suo aut matri suæ extinguetur lucerna in nigris tenebris.* et xxiii. 22. *ausculta patri tuo qui genuit te—.* et xxviii. 24. *qui diripiens patrem suum aut matrem suam—.* et xxx. 17. *oculum qui subsannat patrem aut spernit obedientiam matris, hunc effodient corvi vallis, aut comedent eum juvenes aquilæ.* Matt. xv. 5. *vos dicitis, quicumque dixerit patri—, et nequaquam honoraverit patrem suum aut matrem suam.* Marc. vii. 11, 12. *idem.*

Et nimius honor parentum. Matt. viii. 21, 22. *permitte mihi primum abire et sepelire patrem meum.*

Ad parentes et liberos per analogiam quandam referuntur tutores et pupilli, præceptores et discipuli, seniores et juniores, quavis denique re superiores et inferiores.

TUTORUM officia. 2 Reg. xi. 4, &c. *ostendit iis filium regis—.*

PUPILLORUM. 2 Reg. xii. 3. *fecit Joas quod rectum videtur in oculis Jehovæ omnibus diebus quibus docebat eum Jehoiada.*

PRÆCEPTORIS officium in schola prophetica Samuel post res maximas in republica gestas haud indignum senectute sua munus putavit. 1 Sam. xix. 20. *vidit congregationem prophetarum prophetantium, et Samuelem stantem qui præerat illis.*

DISCIPULORUM. 1 Reg. xix. 21. *secutus est Eliam, et ministravit ei.* et 2 Reg. ii. 2, 4, 6. *non derelinquam te.*

SENIORUM. Prov. xvi. 31. *corona ornatissima est canities, quæ in via justitiæ invenitur.* Tit. ii. 2. *ut senes sobrii sint, venerabiles, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.*

Opposita. Job. xx. 11. *ossa ejus implentur peccato adolescentiæ ejus, donec cum eo in pulvere jaceat.* Isa. lxv. 20. *peccator natus centum annos maledictus erit.*

JUNIORUM. Lev. xix. 32. *coram canitie assurgito—.* 2 Chron. xxxiv. 3. *octavo anno regni sui, quum esset adhuc puer, cæpit quærere Deum—.* Job. xxxii. 4. *Elihu præstolatus fuerat Jobum in verbis, quia seniores essent ipso ætate.* et v. 6. *ideo veritus sum ac timui ostendere sententiam meam vobis.* Psal. xxv. 7. *peccatorum pueritiæ meæ ne recorderis—.* et cxix. 9. *quomodo purificabit puer semitam suam?—* et cxlviii. 12. *juvenes etiamque virgines laudent nomen Jehovæ.* Eccles. xi. 9, 10. *lætare, juvenis, in juvenia tua—; sed cognosce fore—.* et xii. 1, 2, 3. *recordare creatoris tui diebus juventutis tuæ.* 1 Tim. iv. 12. *nemo juventutem tuam contemnito—.* et 2 Tim. iii. 15. *teque a puero sacras litteras novisse—.* Tit. ii. 6. *adolescentulos adhortare ut sint moderati.*

Opposita. 2 Reg. ii. 23, 24, 25. *pueri parvi egressi e civitate illudebant ei—.* 2 Chron. xxxvi. 9. *natus octo annos—: et fecit quod malum videtur*

in oculis Jehovæ. Psal. lviii. 4. *abalienant se improbi inde ab utero—.* Prov. xx. 11. *actionibus suis præbet se cognoscendum etiam puer—.* Isa. iii. 6. *superbiet puer in senem.*

SUPERIORUM. Ruth. ii. 4. *dixit messoribus, Jehova sit vobiscum.* Psal. xlix. 21. *homo qui est in pretio, neque est intelligens—.* Prov. iii. 35. *honorem sapientes possident.* 1 Pet. iv. 10. *prout quisque accepit donum, ita alter alteri illud subministrantes, ut boni dispensatores variæ Dei gratiæ.*

Opposita. Prov. xxvi. 1. *ut nix æstati, et ut pluvia messi, ita non convenit stulto honor.* Eccles. x. 2, 3. *est malum quod vidi sub sole, secundum errorem qui procedit a facie imperantis; poni ipsam stoliditatem in dignitatibus celsis et amplis—.* Isa. xxiii. 9. *ad fædandum fastum omnis gloriæ—.*

De nobilitate autem generis, aut gradu superiore quovis, non esse gloriandum docemur. Deut. xxvi. 5, &c. *protestaberis, dicens coram Jehova, Syrus miser erat pater meus—.* Job. xii. 21. *effundit contemptum super ingenuos—.* Psal. lxxv. 8. *Deus hunc deprimit, et illum extollit.* et cxiii. 7. *erigens e pulvere tenuem—.* Isa. xxxii. 8. *dicetur ingenuus qui ingenua consilia init, et qui rebus ingenuis insistit.* Joan. i. 13. *qui non ex sanguine—.* et iii. 6. *quod genitum est ex carne, caro est.* et viii. 39. *si filii Abrahami essetis, opera Abrahami faceretis.*

Superiorum officio opponitur rerum ad se non pertinentium usurpata inspectio. 1 Pet. iv. 15. ἀλλοτρίοις σκοπος.

INFERIORUM. Prov. xxvi. 8. *ut—, ita qui præbet stolido honorem.* Ruth. ii. 4. *cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.* et v. 7. *legam quæso, et colligam—.* 2 Reg. ii. 15. *venientes obviam ei, incurvarunt se—.* Luc. xiv. 9, 10. *quum vocatus fueris, vade discubitu in ultimum locum—.* Rom. xiii. 7. *reddite omnibus quod debetis—; cui honor, honorem.*

Opposita. Jacob. ii. 2, &c. *si quis in cœtum vestrum ingrediatur—.*

FRATRUM INTER SE et COGNATORUM. Gen. iv. 7. *erga te est appetitus illius, et tu præes illi.* et xiii. 8. *ne, quæso, sit contentio inter me et te—, nam viri fratres sumus.* et xxix. 11. *osculatus Jacob Rachelem, sublata voce sua flevit—.* et v. 13. *ut accurrens obviam ei amplexaretur atque oscularetur eum—.* et xliii. 33. *sederunt coram eo, primogenitus secundum primogenituram suam—.* Psal. cxxxiii. 2. *ecce quam bonum est et quam amœnum habitare fratres etiam una—.*

Opposita. 2 Chron. xxi. 4. *interfecit omnes fratres suos—.* et v. 13, &c. *insuper fratres tuos meliores te interfecisti—.* Prov. xviii. 19. *frater defectione provocatus firmior est urbe munita—.*

HERI officia. Exod. xxi. 26, 27. *quum percusserit quis oculum servi sui aut oculum ancillæ suæ, ita ut corruperit eum, in libertatem dimittito eum pro oculo ejus—.* Job. xxxi. 13. *si sprevi causam servi mei aut ancillæ meæ, litigantium mecum.* Psal. ci. 6. *ambulans via integra, is ministrabit mihi—.* et cxxvii. 1, 2. *nisi Jehova ædificet domum, frustra laborent ædificatores ejus de ea—.* Prov. iii. 33. *habituaculo justorum benedicitur.* et xiv. 11. *tentorium rectorum florebit.* et xv. 6. *in domo justi robur est magnum.* et xxiv. 3, 4. *sapientia ædificatur domus—.* et xxvii. 23. *diligenter cognosce præsentem pecudes tuas—.* et xxix. 21. *qui delicate educat a pueritia servum suum, tandem erit orbus liberis.* Luc. xvii. 7, 8, 9, 10. *quis vestrum habet servum arantem—? immo nonne dicit ei; para quod cœnem—: num gratiam habet servo illi quia fecit quæ ipsi edicta fuerant? non puto.* Eph. vi. 9. *vos domini eadem facite erga illos, remissis minis, scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cœlis, nec faciei acceptionem esse apud eum.* Col. iv. 1. *domini, jus et æquum servis præstate, ut—.* 1 Tim. iii. 5. *si quis propriæ domui præesse nescit—.*

Opposita. Prov. iii. 33. *execratio Jehovæ incumbit domui improbi.* et xi. 29. *qui conturbat domum suam, possidebit ventum—.* et xiv. 11. *domus improborum perdetur.* et xv. 6. *proventus improbi conturbatur ex sese.* et v. 25. *domum superbiorum evellit Jehova.*

De possessione et jure in servos Gen. xvii. 12. *natus domi tuæ et emptus pecunia*—. Lev. xix. 20. *quum quis cubaverit cum ancilla*—. et xxv. 44, 45, 46. *servum tuum aut ancillam tuam qui sunt tui*—. 1 Cor. vii. 21, 22. *unusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat: servus vocatus es? ne sit tibi curæ*—: et Philemonis epistola. Et eorum qui solvendo non sunt. 2 Reg. iv. 1. *creditor venit ad rapiendum duos natos meos sibi in servos*. Matt. xviii. 25. *jussit eum dominus ejus venundari, et uxorem*—.

De castigatione servorum Gen. xvi. 6. *ecce ancilla tua in manu tua*—. Prov. xxix. 19. *verbis non castigatur servus, quum intelligit tamen non respondet*. Sed moderata; Exod. xxi. 20, 21, 26, 27. *quum percusserit quispiam servum ita ut moriatur*—.

De manumissione Hebræorum vide Exod. xxi. 2, 3, 4. Lev. xxv. 39, 40. Deut. xv. 12, 13, 16, 17, &c. Jer. xxxiv.

SERVORUM officia. Gen. xvi. 9. *dixit ei angelus Jehovæ, revertere ad heram tuam, et te patere affligi sub manibus ejus*. et xxiv. 9. *ponens servus ille manum suam sub femore Abrahami domini sui, juravit ei*—. Prov. xvii. 2. *servus intelligens dominatur in filium pudefacientem*—. et xxv. 13. *ut—est legatus fidus mittentibus ipsum: nam animam dominorum suorum restituit*. et xxvii. 18. *ut qui—ita qui observat dominum suum, honorabitur*. Eph. vi. 5, 6, 7, 8. *servi, auscultate iis qui vestri domini sunt secundum carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, ut Christo*—. Col. iii. 22, &c. idem. 1 Tim. vi. 1, 2. *quicumque sub jugo sunt servi, suos dominos omni honore dignos ducunto, ne nomen Dei et doctrina blasphemetur: qui vero fideles habent dominos, ne eos contemnant quod fideles sint et dilecti*—. Tit. ii. 9, 10. *servos hortare, ut suis dominis sese subjiciant, ut in omnibus iis placeant, non responsatores, nihil intervertentes, sed omnem bonam fidem ostendentes, ut doctrinam servatoris nostri Dei ornent in omnibus*. 1 Pet. ii. 18, 19. *servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis et æquis, sed etiam morosis: hoc enim cedit gratiæ*—.

Opposita sunt. Gen. xvi. 4. *levis habita est hera ejus in oculis ejus.*
 2 Reg. v. 20, &c. *dixit Gehazi minister Elisæi viri Dei, ecce cohibuit se dominus meus apud Naamanem Syrum istum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat; sed ut vivit Jehova, curram post eum, ut accipiam ab eo aliquid—.* Prov. x. 26. *ut acetum dentibus—, ita est piger mittentibus ipsum.* et xxvi. 6. *ut qui—, ita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba per stolidum.* et xxx. 22, 23. *sub servo quum regnat—.*

CAP. XVI.

DE

ALTERA SPECIE OFFICIORUM

PRIVATORUM.

DICTA sunt officia erga domesticos; sequuntur ERGA EXTERNOS.

In his præcipuæ sunt eleemosynæ et hospitalitas.

ELEEMOSYNÆ sunt QUICQUID OPIS, PRO FACULTATIBUS NOSTRIS VEL ETIAM ULTRA, EGENTI, ET PRÆSERTIM FRATRI, SINE OSTENTATIONE, EX VERA CHARITATE LARGIMUR. Exod. xxiii. 10, 11. *septimo anno relinquito terram incultam, ut comedant egentes e populo tuo*—. Deut. xv. 2. *hoc esto jus intermissionis*—. et v. 11. *liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga pauperem tuum et erga egenum*. et xxiv. 19, 20, 21. *quum metes—messeem tuam in agro tuo*—. Luc. iii. 11. *qui habet duas tunicas, impertiat non habenti*—. et xiv. 12, 13, 14. *quum feceris prandium—, ne vocato amicos—, nequando et ipsi te vicissim vocent—; sed voca mendicos, mancos*—. et xvi. 9. *facite vobis amicos ex mammona injusto, ut quum defeceritis, recipiant vos in æterna illa tabernacula*—. Exemplo etiam ipsius Christi, quamvis pauper ipse esset. Joan. xiii. 29. *egenis ut aliquid daret*. Eph. iv. 28. *potius laboret—, ut habeat quod impertiat cui opus fuerit*.

PRO FACULTATIBUS. Matt. x. 42. *quicumque potum dederit uni ex his parvis poculum frigidæ solum*—. Luc. xi. 41. *ea quæ penes vos sunt, date in eleemosynam*. Act. iii. 6. *argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do*—. 2 Cor. viii. 12, 13. *si adsit promptus*

animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet—.

VEL ETIAM ULTRA. LUC. xxi. 4. *hi omnes ex eo quod sibi redundat, immiserunt quæ donarent Deo; hæc autem immisit ex penuria sua totum victum quem habebat.* 2 Cor. viii. 3. *pro viribus (testor) atque supra vires voluntarii fuerunt.* Sed tamen, v. 13. *non dico ut aliis sit relaxatio, vobis autem afflictio; sed ut pari conditione quod vobis superest suppleat hoc tempore quod illis deest.* Et hic quoque geometrica proportio adhibenda est, non arithmetica, ut uniuscujusque ratio habeatur pro ordine et gradu dignitatis, pro conditione vitæ educationisque, ne absurda æquatio inæqualium fiat.

EGENTI: nimirum qui se sua opera aut industria sustentare non potest. Lev. xxv. 35. *quum attenuato fratre tuo apud te vacillabit manus ejus, tunc confirmabis illum, etiam peregrinum—.* Deut. xv. 7, &c. *si fuerit apud te egens quispiam—.* 2 Thess. iii. 10. *si quis nolit operari, etiam ne edito.* Non igitur sponte vagis et mendicis. v. 11, 12. *audivimus enim quosdam ambulare inter vos inordinate, nihil agentes, sed inaniter satagentes: iis autem qui sunt istiusmodi denuntiamus et hortamur eos per Dominum nostrum Jesum Christum, ut cum quiete operantes pane suo vescantur.*

Egentibus annumerandi sunt orphani et viduæ, propter illorum ætatem, harum solitudinem opis indigentem. Exod. xxii. 22, 23, 24. *nullam viduam aut orphanum affligitote—.* Deut. x. 18. *agit causam pupillæ et viduæ—.* et xiv. 28, 29. *a fine trium annorum depromito omnes decimas—: quem venientes peregrini pupillique et viduæ comedant—.* et xxvii. 19. *maledictus qui pervertit jus pupilli aut viduæ.* Job. xxix. 11, &c. *me eripere pauperem vociferantem, pupillumque—.* et xxxi. 16, &c. *si cohibui me ab optato tenuium, aut oculos viduæ confeci; et comedi frustum cibi mei solus, ac non comedit pupillus ex eo.* Psal. lxxviii. 6. *pater pupillorum et defensor viduarum est Deus—.* et cxlvi. 9. *pupillum et viduam statuat.* Prov. xxiii. 10, 11. *agros pupillorum ne invadas: nam vindex eorum fortis—.*

Et quacunq̃ ratione debiles aut inopes atq̃ afflicti, religionis maxime causa. Isa. lviii. 7. *ut partiaris esurienti panem tuum, et pauperes ejectos introducas domum; quum videris nudum, ut tegas eum; et a carne tua non abscondas te.* Matt. xxv. 36. *nudus, et amicum me; ægrotus—.* Luc. xiv. 13. *voca mendicos, mancos, claudos, cæcos.* Heb. vi. 10. *non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri et laboriosæ charitatis, quam ostendistis erga ipsius nomen; ut qui ministraveritis sanctis, et ministretis.*

SINE OSTENTATIONE. Prov. xxi. 14. *donum in abdito avertit iram, et munus in sinu excandescit vehementem.* Matt. vi. 1, &c. *quum præstabis eleemosynam—ne curato buccina cani—.* 2 Cor. viii. 24. *itaque demonstrationem charitatis vestræ et nostræ de vobis gloriationis edite in eos, in conspectu ecclesiarum.*

EX VERA CHARITATE. 1 Cor. xiii. 3. *si frustulatim distribuero omnia quæ mihi suppetunt, et si tradam corpus meum ut comburam, charitatem autem non habeam, hoc mihi nihil prodest.* Non ergo coacte. 2 Cor. viii. 3. *voluntarii fuerunt.* et v. 8. *non ex imperio dico, sed aliorum studio, vestræ quoque dilectionis sinceritatem reddens exploratam.*

Eleemosynarum præmium in scripturis passim magnum declaratur. Job. xxix. a v. 11. *usque ad finem capitis: nam auris audiens beatum prædicabat me—, me eripere pauperem vociferantem—.* Psal. xli. 2. *beatus qui attendit ad attenuatum; tempore mali liberabit eum Jehova.* et cxii. 9. *cum* 2 Cor. ix. 8, 9. *potens est Deus efficere ut omnis gratia in vos exundet, ut in omnibus omni tempore omne quod sufficiat habentes, exundetis ad omne opus bonum: sicut scriptum est, dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum—.* Prov. xiv. 21: *qui gratiam facit pauperibus, o beatum illum.* et xix. 17. *mutuat Jehovah, qui gratiose largitur tenui, et beneficium ipsius replet ipsi.* et xxii. 9. *bonus oculo ipse benedicetur, quum dederit de pane suo tenui.* et xxviii. 27. *ei qui dat pauperi, non erit egestas.* Isa. lviii. 6, &c. *nonne ut partiaris esurienti panem tuum—? tunc erumpet velut aurora lux tua—.* Matt. x. 40, 41, 42.

qui recipit vos, me recipit; et qui me recipit, recipit eum qui misit me—. et xxv. 34, 35. *adeste benedicti Patris mei—: esurivi enim et dedistis mihi—*. Luc. xi. 41. *date eleemosynam, et ecce omnia erunt vobis pura.* et xii. 33. *parate vobis crumenas quæ non veterascant, thesaurum in cælis qui nunquam deficiat—*. et xiv. 12, 13, 14. *beatus eris, quia non possunt retribuere tibi—*. Act. x. 2, 3, 4. *orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in Dei conspectu.* 2 Cor. ix. 6. *qui serit benigne, benigne etiam metet.* 1 Tim. vi. 18, 19. *congerentes sibi pro thesauro fundamentum bonum in posterum, ut apprehendant æternam illam vitam.*

Contra neglectus earum damnatur. Prov. xxi. 13. *qui obturat aurem suam a clamore tenuis, etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.* et xxviii. 27. *occultans oculos suos amplius erit maledictionibus.* Matt. xxv. 45. *quatenus id non fecistis uni ex istis minimis, nec mihi fecistis.* 2 Cor. ix. 6. *qui serit parce, parce etiam metet.*

HOSPITALITAS est qua peregrinos atque inopes, nobis præsertim ab ecclesiis aut a fratribus commendatos, vel tecto recipimus, vel eorum hospitio benigne providemus. Deut. xxiii. 7, 8. *ne abominare Edomæum, nam frater tuus est; ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuisti in terra ejus.* Job. xxxi. 32. *foris non pernoctabat peregrinus—*. Rom. xii. 13. *usibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.* et xvi. 2. *ut excipiat is eam in Domino, convenienter sanctis, et adsitis ei quacunque in re ipsi usus fuerit vobis: nam hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.* Heb. xiii. 2. *hospitalitatis ne estote immemores: per hanc enim quidam inscii exceperunt angelos hospitio.* 1 Pet. iv. 9. *hospitales estote alii erga alios, absque murmurationibus.* 3 Joan. 5, 6, &c. *dilecte, fideliter agis quidquid facis erga fratres et erga peregrinos, qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu ecclesiæ—*. Hospitalis animi præmium insigne retulerunt duæ mulieres prophetarum hospites Sareptana illa et Sunamitis.

Leges de hospitibus et peregrinis non opprimendis aut lædendis; Exod. xxii. 21, &c. Lev. xix. 33, 34. Deut. x. 18, 19.

Huic opponitur inhospitalitas. Deut. xxvii. 19. *maledictus qui pervertit jus peregrini.* Ezech. xxii. 29. *pauperem et egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant injuria.* 3 Joan. 10. *qui etiam his non contentus, neque ipse admittit fratres, et volentes admittere prohibet, et ex ecclesia ejicit.*

CAP. XVII.

DE

OFFICIIS PUBLICIS

ERGA PROXIMUM.

HACTENUS de officiis privatis: publica sunt vel politica vel ecclesiastica.

Politica sunt magistratus et populi vel inter se vel erga vicinos et externos.

MAGISTRATUS OFFICIA ERGA POPULUM docentur Exod. xxiii. 8. *munus ne accipito, nam—* et xxxii. 11, &c. *deprecatus est Moses—et dixit, quare, Jehova, accenderetur ira tua in populum tuum—?* Lev. xix. 15. *ne accipitote personam tenuis, neque honorem exhibeto personæ magni: juste judicato proximum tuum.* Num. xi. 11, &c. *quare non inveni gratiam in oculis tuis, quod imposuisti onus hujus populi totius mihi—?* et xiv. 13. *dixit vero Moses Jehovah, atqui audirent Ægyptii—* Deut. i. 9. *non possum solus ferre onus vestri.* xvii. 20. *ne efferatur animus ejus præ fratribus suis, et ne recedat ab hoc præcepto dextrorsum aut sinistrorsum.* 1 Reg. ii. 3. *observabis observationem Jehovah Dei tui—* et iii. 8, 9, 10. *des animum servo tuo intelligentem—* 2 Chron. i. 10. *idem.* 1 Chron. xiii. 2. *dixit David toti congregationi Israelis, si vobis bonum et a Jehova Deo nostro videtur esse, passim dimittamus ad fratres nostros—* et xxviii. 2. *audite me, fratres mei et popule mi—* 2 Chron. xix. 6. *edicens judicibus, videte quid facturi sitis; non enim pro homine judicaturi estis, sed pro*

Jehova, qui vobiscum futurus est in rebus judiciariis. Psal. lxxii. 2. *judicet populum tuum juste, et pauperes tuos jure.* et lxxv. 3. *quum excepero conventum, ego rectissime judicabo.* et lxxxii. 3. *judicate secundum tenuem et pupillum—.* Prov. xi. 14. *ubi non sunt prudentia consilia, corrui populus; salus autem est in amplitudine consilarii.* et xvi. 12. *abominationi sit regibus committere improbitatem: nam justitia stabilitur solium.* et cap. xxix. 4. *rex judicio stabilit regionem, vir autem oblati muneribus destruit eam.* et xviii. 17. *justus videtur qui—, donec adveniente proximo ejus, pervestiget illum judex.* et xx. 8. *rex insidens solio judiciali, ventilat in oculis omne malum.* et xxiv. 23. *agnoscere personam in judicio non est bonum.* et xxxi. a v. 1, ad v. 10. *verborum Lemuelis regis—.* Jer. xxi. 12. *sic ait Jehova, exercete quolibet mane jus—.* et xxii. 3, 4. *exercete jus et justitiam—.* Nehem. v. 14. *ex quo tempore præceperat mihi ut essem princeps—, ego cum cognatis meis cibarium principis non comedi.* Matt. xx. 25, 27, 28. *scitis principes gentium in eas dominari, et magnates potestatem exercere in eas: verum non ita erit inter vos; sed quicumque noluerit inter vos magnus fieri, esto vester minister—.* Marc. x. 42, &c. Luc. xxii. 25, &c. idem. Rom. xiii. 3, 4. *nam magistratus non sunt timori bonis operibus, sed malis—: Dei enim minister est tuo bono—.*

In præmio et pœna. Psal. ci. 4, &c. *animus perversus recedet a me—: oculi mei attendent ad veraces terræ—.* In pœna sed moderata tamen. Deut. xxv. 3. *quadragenis plagis cædendum curabit eum; ne addito—.* 1 Reg. ii. 26. *reus mortis es, attamen hoc die non afficiam te morte, quia—.*

Jus magistratus et gladii. Gen. ix. 6. *per hominem sanguis illius effunditor, quia—.* Job. xii. 18. *vinculum regum dissolvit—.* Psal. lxxv. 7. *non enim ab exortu aut ab occasu, neque a deserto est exaltatio.* Prov. viii. 15, 16. *per me reges regnant—.* Dan. ii. 21. *ipse mutat tempora—.* et iv. 17. *ut agnoscant viventes, dominari Excelsum in filiis hominum—.* et v. 18, 19. *Deus excelsus regnum et amplitudinem— dederat ei—: sed quum elatus esset animus ejus—, depositus est e solio regni sui—.* Rom.

xiii. 1, &c. *omnis anima potestatibus*—: *non enim frustra gladium gerit*—: si non frustra, certe non ad bonorum perniciem. 1 Pet. ii. 13. *ut qui per eum mittantur tum ad ultionem facinorosorum*—.

De eligendis magistratibus Exod. xviii. 21. *tu provideto ex hoc populo, et curato eligi*—. Num. xi. 16, 17, 25. *congrega mihi septuaginta viros*—. Deut. i. 13, &c. *exhibete homines sapientes et prudentes*—. 1 Sam. xii. 2, 3. *abeuntes itaque totus ille populus Gilgalem, regem constituerunt*—. *ecce auscultavi voci vestræ*—, *et constitui super vos regem*. 2 Sam. ii. 4. *quo advenientes homines Jehudæ unxerunt ibi Davidem in regem super familiam Jehudæ*.

Officiis magistratuum opposita sunt. Psal. xxvi. 10. *quorum dextra est plena corruptionis muneribus*. et xciv. 20. *an consociaretur tibi solium ærumnarum*—? Prov. xvii. 23. *munus e sinu improbus accipit ad pervertendum itinera juris*. et xxi. 7. *renuunt exercere jus*. et xxviii. 15, 16. *ut leo rugiens et ursus discursans, est dominator improbus in populum tenuem*—. et xxix. 4. *vir oblatiis muneribus serviens destruit regionem*. et v. 12. *dominatoris attendentis verbo falsitatis, omnes ministri sunt improbi*. Eccles. iv. 9. *melior est puer indigus et sapiens rege sene et stolido, qui nescit admoneri amplius*—. et x. 2, 3. *est malum quod vidi sub sole, secundum errorem qui procedit a facie imperantis; poni ipsam stoliditatem in dignitatibus celsis*—. et v. 13, 14. *hei tibi, regio, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt*—. Isa. i. 23. *principes tui contumaces et socii furum, unusquisque amat munus, et sectatur retributiones: pupillo non dicunt jus, et causa viduæ non pervenit ad eos*. et iii. 5. *daturus sum pueros principes eorum, et facinorosi*—. et v. 13. *populum meum opprimantium quisque est parvulus, et fœminæ*—. et v. 15. *Jehova ad judicium advenit contra seniores populi sui*—. et v. 23. *absolventibus improbum propter munus*—. et x. 12. *animadvertam in fructum insolentis animi regis Assyriæ*—. Ezech. xxix. 3, &c. *ecce me contra te, o Pharao, rex Ægypti*—. Amos. v. 7. *mutantes in absinthium jus*—. et vi. 12. idem. Micæ iii. 11. *quorum primores munere judicant*—. et vii. 3. *princeps poscit, et judex pro retributione*—.

Aulicorum nequitia perspicitur Gen. xii. 15. *nam visa ea principes Pharaonis laudaverunt eam apud Pharaonem*—. Prov. xxv. 4. *ut—, ita auferendo improbum a conspectu regis, stabilitur justitia solium ejus*. 2 Chron. xxiv. 17. *post mortem Jehoiadæ venientes principes Jehudæ*—. Isa. xxii. 15, 16. *age, accède adiutorem istum, Sebnam, qui præest domui*—. 1 Reg. xxi. 7. *dixit ei Jezebel uxor ejus, tune nunc exerces regnum super Israel*em—? Esth. iii. 6. *sed quum sperneret in oculis suis mittere manum in Mordecaium solum*—. et v. 9. *si apud regem bonum videtur, scribatur ut perdant eos*—. Dan. vi. 8. *consilium invenerunt omnes eparchi regni, &c.*

Magistratum imprimis est religionem et cultum Dei, præsertim publicum, fovere, et ecclesiam revereri. Isa. xlix. 23. *erunt reges nutricii tui, et fœminæ principes eorum nutrices tuæ; vultu in terram demisso incurvabunt se, habentes honorem tibi, pulveremque pedum tuorum lingent*. Non nempe indigere magistratum curatione ecclesias, sed propriis legibus ac disciplina, pax modo concedatur, optime se regere atque amplificare posse, testimonio est ille locus Act. ix. 31. *ecclesiæ per totam Judæam et Galilæam et Samariam habentes pacem, ædificabantur; et pergentes in timore Domini, et consolatione Sancti Spiritus, multiplicabantur*.

Defendenda itaque religio est a magistratibus, non cogenda. Jos. xxiv. 15. *quod si malum videtur in oculis vestris—, eligite vobis hodie quem colatis—; ego vero et familia mea colemus Jehovam*. Psal. cv. 14. *non permisit cuiquam opprimere eos; etiam reprehendit propter eos reges, ne attingitote (inquiens) unctos meos, et prophetas meos ne afficitote malo*. Certe si religiosi hominibus ullo modo vim afferre reges hic vetantur, quanto magis eorum conscientii in ipsa religione, iisque præsertim controversiis in quibus rex aut magistratus æque ac papa falli potest, et sæpe fallitur? nisi ipse æque ac papa eam præcipue ob causam pro Antichristo haberi se velit. Judicabant quidem in religione reges et magistratus olim Judæorum, et vim etiam afferebant; at iis in rebus, de quibus ex lege Dei clarissima sine ullo errore aut controversia judicari a magistratu potuit: nunc Christiani iis de rebus vexantur sæpe aut puniuntur, quæ aut con-

troversæ sunt, aut libertati Christianæ permittuntur, aut denique in ipso evangelio clare non docentur. Contra tales igitur magistratus, nomine solum Christianos, in iudicio surgent multi magistratus Ethnici et Judæi, et primum ipse Pontius Pilatus: is enim Judæorum usque eo rationem habuit, ut ingredi prætorium propter religionem nolentibus ipse exire quamvis proconsul non recusaverit, Joan. xviii. 28, 29. et Gamaliel, Act. v. 39. *sin ex Deo est, non est facultas in manibus vestris*—: et Gallio, cap. xviii. 15. *iudex istarum rerum esse nolo*.

Etenim cum ne ecclesiasticus quidem minister jus habeat dominandi in ecclesia, multo minus habebit magistratus. 2 Cor. i. 24. *non quod dominemur vestræ fidei, sed quod adiutores simus gaudii vestri: nam fide statis*. Col. ii. 18. *nemo adversum vos rectoris partes sibi ultro sumat*—. 1 Pet. v. 3. *neque ut dominantes cleris*. Rom. xiv. 4. *tu quis es qui iudicas*—? Jacob. iv. 12. idem. Rationes aliæ ex superiore libro petantur, ubi de regno Christi, de fide, de evangelio et Christiana libertate, de disciplina denique ecclesiastica ejusque objecto agitur. Certe enim Christi regnum, cum ex hoc mundo non sit, vi et coactione, quod hujus mundi regnum est, non stat: cogi itaque evangelium non debet; fides et libertas et conscientia, quæ disciplinæ ecclesiasticæ materia est, a civili iudicio longissime diversa, non potest. Religiosos autem ad religionem sibi non probatam, et profanos, quos Deus arcet a sacris, ad cultum Dei publicum cogere, æque alienum est et impium. Psal. l. 16, 17. *improbo autem dicit Deus, quid tua, ut enarres mea decreta, et assumes fœdus meum in ore tuo*—? Prov. xv. 8. et xxi. 27. *sacrificium improborum abominationi est: quanto magis, cum scelerate offert illud?*

POPULI OFFICIA ERGA MAGISTRATUM docentur Exod. xxii. 28. *magistratus ne execrator, et principi in populo tuo ne maledicito*. 2 Sam. xxi. 17. *jurarunt homines Davidis ei, dicendo, non es proditurus ultra nobiscum in prælium, ut non extinguas lucernam Israelis*. Prov. xxiv. 21, 22. *revere Jehovam, fili mi, et regem*—. et xxix. 26. *multi quærun faciem dominantis: verum a Jehova est jus uniuscujusque*. Eccles. viii. 1, &c. *præstitutum meum, præstitutum regis observa, sed pro ratione jura-*

menti Dei—. Matt. xxii. 21. *reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*. Rom. xiii. 1, &c. *omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto*—. 1 Tim. ii. 1, 2. *adhortor igitur primum omnium, ut fiant deprecationes—pro omnibus hominibus; pro regibus et omnibus in eminentia constitutis*. Tit. iii. 1. *ipsis suggere, ut sese subjiciant principatibus ac potestatibus, ut obtemperent, ut ad omne opus bonum sint parati*. 1 Pet. ii. 13, &c. *subjecti estote cuivis humanæ ordinationi propter Dominum*.

Etiam erga injustos. Matt. xvii. 26, 27. *liberi sunt filii; sed ne sinus offendiculo, profectus*—. Act. xiii. 3, &c. *pontifici Dei maximo convitiaris? —nesciebam, fratres: scriptum est enim*—. Nisi in rebus illicitis. Exod. i. 17. *sed timuerunt obstetrices illæ Deum, neque fecerunt quemadmodum edixerat iis rex Ægypti*. et ii. 2. *abscondit eum tribus mensibus*. Jos. i. 17. *tantummodo sit Jehova Deus tuus tecum*—. 1 Sam. xiv. 45, &c. *sic redemerunt populus Jonathanem, ut non moreretur*. et xx. 1, &c. *qui dixit ei, absit, non morieris*—. et xxii. 17. *noluerunt servi regis*—. 2 Chron. xxi. 10. *tunc defecit Libna, quia dereliquerat Jehovam*—. et xxvi. 18. *obstiterunt Uzziæ regi*—. Esth. iii. 2, 3, 4. *sed Mordecai non flectebat*—. Dan. iii. 16. *ut respondeamus tibi, non sumus solliciti de hoc negotio*. et v. 18. *sive non, notum sit tibi, rex, deos tuos nos non esse culturos*. et cap. vi. 11. *Daniel autem quum cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus*—. Act. iv. 19. *an justum est in conspectu Dei vobis potius obedire quam Deo, judicate*. Heb. xi. 23. *per fidem Moses occultatus est tres menses a parentibus suis, et non metuerunt edictum regis*.

Opposita sunt rebellio. Num. xvi. 1, &c. *assumpsit autem homines Corach*—. 2 Sam. xx. 1, &c. *ibi casu aderat vir nequam nomine Seba*—.

Et obedientia in rebus illicitis. 1 Sam. xxii. 18. *divertens ergo Doeg*—.

Hic quod nonnulli magistratibus non tantum piis, sed etiam tyrannis prava imperantibus parendum esse affirmant, id nulla divina auctoritate

confirmatur. Locus enim iste 1 Pet. ii. 13. de quavis humana ordinatione, de quavis specie intelligitur, earum quæ legitimæ sunt, ut ex v. 14. manifestissimum est: quod autem ex v. 18. de servis affertur, ad officium nihil attinet liberorum populorum, qui longe alio jure censendi sunt atque servi vel emittii vel mercede conducti. De Israelitis porro Pharaoni obtemperantibus, quis scit, sponte an inviti, recte an secus id fecerint? quandoquidem nullibi jussos aut ab id laudatos accepimus. Postremo Danielis captivi exemplum non minus alienum est; quid enim potuit facere captivus? Certe Psal. lx. 6. *dedisti timentibus te vexillum, quo utantur propter veritatem potentissime*. Verum in rebus licitis etiam tyrannis parere, vel potius temporari cedere, pacis publicæ et incolumitatis etiam propriæ causa, sapientis esse haud inficias ierim.

Officia magistratus et populi ERGA VICINOS aut ad pacem spectant aut ad bellum.

PACIS sunt foedera; quæ ut sciamus. licitane cum improbis an illicita sint, sciendum quoque est vel communis colendæ pacis vel mutuæ defensionis causa arctiorisque amicitiae inter vicinos foedera feriri.

Prioris generis sunt illa Abrahami cum indigenis, Gen. xiv. 13. cum Abimelecho, cap. xxi. 27. Isaaci cum eodem, cap. xxvi. 29, 30, 31. Salomonis cum Hiram, 1 Reg. v. 12. Et hæc licita esse his exemplis constat.

Posterioris generis sunt ista: Asæ cum Benhadado, 1 Reg. xv. 19. Josaphati cum Achabi domo, 2 Chron. xviii. 1. cum xix. 2, &c. Amaziæ cum Israelitis, cap. xxv. 7, 8. Ahazi cum Assyriis, 2 Reg. xvi. 7. et quod Judæi cum Ægyptiis ambierunt, Isa. xxx. 2, &c. Et hæc vetita sunt, et infelices exitus habuerunt. Exod. xxiii. 32, 33. *ne pangitote cum iis fœdus*—. et xxxiv. 12. *cave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ, ad quam venturus es, ne sit in laqueum in medio tui*. et v. 15. idem. Deut. vii. 4. *abducerent enim filium tuum a sequendo me*—. Ezech. xvi. 26, &c. *scortata es cum Ægyptiis vicinis tuis torosis*—. 2 Cor. vi. 14. *ne*

impari jugo copulamini cum infidelibus: quod enim consortium justitiæ cum legis transgressione? et quæ communio lucis cum tenebris?

Violati fœderis exempla sunt Asa, 2 Chron. xvi. 3. Zedechias, cap. xxxvi. 13. Ezech. xvii.

De asylis agitur, Num. xxxv. 6, &c. Deut. xxiii. 15.

DE BELLO præcipitur, 1^m. ut prudentissimis consiliis suscipiatur. Prov. xx. 18. et xxiv. 6. Luc. xiv. 31. *quis rex proficiscens ut committat bellum adversus alterum regem, non prius consultat—?* 2do. ut scienter et perite geratur. 1 Sam. xiv. 29. *adjuravit pater tuus populum—*. et xxiii. 22. *dicebat mihi ipse, se astu admodum solere uti*. Prov. xxi. 22. *civitatem potentium conscendit sapiens—*. 3^{tio}. ut moderate. Deut. xx. 19. *ne perditio arbores ejus—*. 4to. ut sancte. Deut. xxiii. 9, &c. *cum exhibit exercitus contra hostes tuos, tum cavebis tibi in omni re mala—*. et xxxii. 29, 30. *utinam saperent—; persequeretur unus mille—*. 1 Sam. vii. 9. *fuit enim, Samuele offerente holocaustum—, ut intonaret Jehova—*. Isa. xxxi. 6, &c. *revertimini ad eum—, tunc cadet Assyrius gladio—*. Amos. i. 13. *eo quod diffiderint gravidæ Gileadis, ut dilatarent terminum suum—*. 5to. ut crudeli hosti ne pareatur. 1 Sam. xv. 33. *quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus, sic orbabitur inter mulieres mater tua*. Psal. xviii. 42, 43. *vociferantur, sed non est qui servet—: itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento—*. et lx. 10. *Moab pollubrum meum: supra Edomæum projiciam calceum meum—*. Jer. xlviii. 10. *maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine*. 6to. ne robore copiarum confidamus, sed Deo solo. Exod. xiv. 17, 18. *glorificabor in Pharaone et curribus ejus—*. Deut. xx. 1, &c. *cum prodiens in prælium contra hostem tuum videbis equos et currus—*. 1 Sam. xiv. 6. *non enim est Jehovæ impedimentum, quin servet multis aut paucis—*. et xvii. 47. *cognoscent tota congregatio hæc, non gladio aut hasta servare Jehovam*. Psal. xxxiii. 16, 17. *non est rex qui servetur multitudine copiarum—*. et xlv. 3, &c. *te manu tua gentes expulisse—*. et lx. 1, 2, &c. *o Deus, rejeceras nos—*. et cxxvii. 1. *nisi Jehova custodiat civitatem—*. et cxliv. 1, 2. *benedictus sit Jehova rupes mea, qui docet manus meas præ-*

lium—. et cxlvii. 10. *non potentia equi delectatur*—. et v. 13. *confirmat rectes portarum tuarum*—. Prov. xxi. 31. *equus aptatur ad diem prælii, sed Jehovah est ipsa salus*. 2 Chron. xiv. 11. *nihil est apud te opem ferre destituto viribus*—. et xx. 21. *constituit musicos Jehovah*—. et xxiv. 24. *quamvis paucis hominibus venissent copiae Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias numerosas valde*—. Isa. v. 26, &c. *cum attollens vexillum ad gentes e longinquo*—. Jer. xxi. 4. *aversurus sum instrumenta bellica*—. et xxxvii. 10. *si percuteretis omnes copias Chaldæorum*—. Ezech. xiii. 5. *non ascenditis ad irruptiones, aut obducitis sepe*—. Zech. x. 4, 5, 6. *fuere similes potentibus conculcantibus lutum platearum in bello*—. Amos. ii. 11. *robustus non confirmabit vires suas*—. 7mo. ut præda ex æquo et justo dividatur. Num. xxxi. 27, &c. *ut dividas capturam ipsam inter gestores hujus prælii, qui egressi sunt in militiam, et totum cætum*—. Deut. xx. 14. *omnia spolia ejus diripies tibi, fruerisque præda hostium tuorum*—. Jos. xxii. 8, &c. *muneratus est eos, et allocutus est eos, dicendo, cum opibus multis redite*—. 1 Sam. xxx. 24. *prout est pars descendens, ita etiam est pars residentis ad impedimenta*—.

Bellum enim quî minus licitum nunc sit, quam Judæis fuit, causæ nihil est: neque enim in novo testamento prohibetur. Psal. cxlix. 6. *gladium bipennem in manu sua habentes*—. Et duo centuriones Capernaïtes et Cornelius fidelibus annumerantur, Matt. viii. Act. x. Joannes quoque milites non a bello, sed ab injusta spoliatione et rapina dehortatur, Luc. iii. 14. *dixit militibus, neminem concutite*—. 1 Cor. ix. 7. *quis militat propriis stipendiis*—? Paulus militari præsidio est usus ad se tutandum, Act. xxiii. 17. *adolescentem hunc adducito ad tribunal*—.

Florentissimas undequaque reddit respublicas mandatorum Dei observatio, Lev. xxvi. per totum caput: fortunatas et opulentas et victrices gentium, Deut. xv. 4, 5, 6. et dominas gentium, v. 6. et cap. xxvi. 17, 18, 19. et insigne cap. xxviii. 1, &c. politicis etiam atque etiam legendum: cap. xxix. et iv. Judic. ii. et iii. Psal. xxxiii. 12. *beata gens illa, cujus Jehova Deus est*. Prov. xi. 11. *benedictione rectorum effertur urbs*. et xiv. 34. *justitia exaltat gentem*—. et xxviii. 2. *ubi defectione*

laborat regio—. Isa. iii. et xxiv. et xlviii. 18. *o si attendisses—*. Jer. v. Ezech. vii.

Opposita sunt. Isa. iii. 8. *domi meæ non est panis neque vestis; ne ponatis me ductorem populi—*. et lvii. 13, 14, 17. *mittis ad regem cum unguentis—*. Hos. v. 13. *sed videns Ephraim morbum suum—*. et vii. 11, 12. *est Ephraim similis columbæ fatuæ—*. et xii. 2. *Ephraim depascens ventum, et persequens eorum—*. Abac. ii. 12. *væ ædificanti civitatem cædibus—*.

OFFICIA ECCLESIASTICA sunt ministrorum et totius ecclesiæ singulorumque fidelium inter se mutua.

MINISTRORUM ERGA TOTAM ECCLESIAM SINGULOSQUE FIDELES docentur superiore libro, cap. de ministris: et generatim erga omnes, Jer. i. 7, 8. *ne dicito, puer sum, sed ad quæcunque—*. et v. 17, 18, 19. *accinge lumbos tuos, ut surgens eloquaris apud eos—*. et xv. 10, 11. *hei mihi, mater mea, quod peperisti me, in quem intendatur lis a tota hac terra—*. et xviii. 19, &c. *recordare me stetisse coram te, ut loquerer pro iis bonum—*. et xx. 7, &c. *pellexisti me, Jehova: sum derisioni toto die—*. et Isa. lviii. 1. *exclama gutture, ne cohibeto, tanquam buccina. extolle vocem tuam, et indica populo meo defectionem ipsorum—*. Ezech. ii. 6. *tu, fili hominis, ne timeto ab istis—*. et v. 18, 19. *ecce, dispono faciem tuam obfirmatam adversus faciem eorum—*. et xxxiii. toto cap. a v. 2. *fili hominis, alloquere populares tuos—*. Matt. iv. 19. *sequimini me, et faciam vos pisatores hominum. et viii. 21, 22. per mitte mihi sepelire patrem meum: Jesus dixit ei, sequere me, et sine mortui—*. et ix. 11, &c. *quare cum publicanis et peccatoribus edit doctor vester? dixit iis, iis qui valent non est opus medico—*. et v. 36. *commiseratione intima commotus est super iis, quod essent dissipati—*. et x. 14. *quicumque non acceperit vos, neque audierit sermones vestros—*. et xiii. 52. *omnis scribe edoctus in regno cælorum, similis est cuiusdam patrifamilias qui profert e thesauro suo nova et vetera. et xviii. 12. si fuerint alicui homini centum oves, et erraverit una—*. Act. xiii. 51. *at illi excusso pulvere—*. et xviii. 6. *ipsis autem*

obsistentibus ac blasphemantibus, excussis vestibus, dixit—. 2 Cor. ii. 17. *non, ut plerique, cauponamur sermonem Dei, sed ut ex sinceritate, sed ut ex Deo, in conspectu Dei, de Christo loquimur*. 1 Thess. ii. 5. *neque unquam sermone assentatorio usi sumus apud vos—*. Tit. ii. 7. *per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum*.

Oppositi sunt ignari, ignavi, timidi, adulatores, muti, falsi doctores, avari, ambitiosi. Isa. ix. 15. *propheta docens falsitatem est cauda*. et Ezech. xlv. 8. *substituistis observatores observationis meæ in sanctuario meo, arbitrato vestro—*: quod episcopi olim et nunc magistratus plerique faciunt, sublatis populi suffragiis. Isa. lvii. 2, &c. *speculatores istius—*. Adulatorum exemplum 2 Chron. xviii. 5. *prophetæ quadringenti*. Nehem. vi. 12. *tunc agnovi, quod ecce nequaquam miserat eum Deus—*. Jer. ii. 8. *quod sacerdotes non dixerunt, ubi est Jehova—?* et v. 14. *eo quod loquimini verbum istud—*. v. 31. *prophetæ ipsi prophetant falso—*. et vi. 13, 14. *a minimo eorum—*. et viii. 9. *ecce, verbum Jehovæ spernunt; et cujus rei sapientia inesset iis—?* et x. 21. *obbrutuervnt ipsi pastores—*. et xiv. 13, 14, 15, 18. *sic ait Jehova contra prophetas istos—*. et xxiii. 9, &c. *quod ad prophetas istos—*. Exempla sunt etiam Chananias, cap. xxviii. et alii duo, cap. xxix. 21. et Semahias, v. 25, &c. *eo quod misisti literas ad totum populum—, dicendo, Jehova disposuit te sacerdotem in loco Jehoiadæ—*. et Amazias, Amos. vii. 10. *ad finem capitis*. Jer. l. 6. *pastores eorum faciunt ut aberrent—*. Lam. ii. 14, &c. *prophetæ tui vident tibi vanum et insulsum—*. et iv. 13. *propter peccata prophetarum ejus—*. Ezech. xiii. toto cap. a v. 2. *propheta contra prophetas—*. et xxii. 26. *sacerdotes ejus vim faciunt legi meæ—*. et v. 28. *obducunt iis ineptum tectorium—*. et xxxiv. 2, &c. *fili hominis, propheta contra pastores—*. Hos. vi. 9. *sodalitium vero sacerdotum est simile—*. Amos. viii. 11. *immittam famem in hanc terram; non famem habendi panis—*. Micæ iii. 5, 6. *sic ait Jehova contra illos prophetas, qui in errorem inducunt populum—*. et v. 11. *quorum primores munere judicant—*. Zeph. iii. 4. *prophetæ ejus rapaces—*. Zech. xi. 15, 16. *sume tibi instrumentum pastoris stulti—*. et v. 17. *væ pastori meo nihili—*. et xiii. 2, &c. *eorum prophetas et spiritum impuritatis amoturus sum*. Mal. ii. 1, &c. ad v. 10. *nunc itaque ad vos spectat præceptum*

istud, o sacerdotes—. Joan. ii. 16. *columbarum venditoribus dixit, tollite—.* et x. 10. *fur non venit nisi ut furetur, et mactet oves.* 2 Pet. ii. 1, &c. *fuerunt pseudoprophetae in populo, ut etiam inter vos erunt falsi doctores—.*

TOTIUS ECCLESIAE SINGULORUMQUE FIDELIUM ERGA MINISTROS docentur, lib. 1. cap. de ministris et populo; quo referenda sunt multa ex his. Matt. ix. 37, 38. *ipsa quidem messis multa, operarii autem pauci: rogate igitur—.* et x. 40, &c. *qui recipit vos, me recipit; et qui me recipit, recipit eum qui misit me—.* Joan. xiii. 20. idem. Luc. viii. 18. *videte ergo quomodo audiat: quisquis enim habet, dabitur ei; et quicunque non habet, etiam quod videtur habere, tolletur ab eo.* Philipp. iii. 17, 18. *estote simul imitatores mei, fratres—.* 1 Thess. v. 12, 13. *rogamus vos, fratres, ut agnoscatis eos qui laborant inter vos, et praesunt vobis in Domino, et admonent vos; et eos supra modum charos ducatis, propter opus ipsorum.* Heb. xiii. 7. *memores estote ductorum vestrorum.* et v. 17, 18. *obedite doctoribus vestris, et obsecundate: excubant enim ipsi pro animabus vestris tanquam rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non suspirantes: id est enim vobis utile: orate pro nobis—.* Jer. xxiii. 16. *ne auscultetis verbis istorum prophetarum qui prophetant vobis; vanos efficiunt isti vos, visionem animi sui loquuntur, non ex ore Jehovah.*

Iis opposita sunt. Isa. xxx. 9, 10. *populus rebellis est—.* Jer. xliii. 2. *dicentes Jeremiae, falsum loqueris; non misit te Jehova Deus noster ad dicendum—.* Micæ ii. 6. *ne stilletis, inquiunt, stillent isti—.* et v. 11. *si vir ventosus et falsus mentiatur, dicens—.* Luc. vii. 29, 30. *Pharisaei et legis interpretes consilium Dei abrogarunt contra semetipsos, non baptizati ab eo.* 3 Joan. 9. *scripsi ecclesiae: sed qui primatum inter eos ambit Diotrophes, non recipit nos.*

TOTIUS OPERIS FINIS.

INDEX

PROPRIORUM NOMINUM, RERUM MEMORABILIVM, PHRASIVMQUE

QUÆ IN HOC LIBRO CONTINENTUR.

A.

ABADDON, nomen Satanae, 159.
Actio et passio inter se relatæ, 128.
Adamus sponte sua, non necessario lapsus est, 29. anima non corpore ad imaginem Dei potissimum factus, 137. sine permagna sapientia nomina animalibus dedisse non potuit, 139. lapsus est pro universa gente humana, 181.
Ἀδης, 384.
Adjuratio definitur, 433.
Adoptio definitur, 276.
Æmulatio bona, 396. mala, *ibid.*
Æternum, quod nec principium habet nec finem, 15.
Ambrosius, 83, 84.
Amesius laudatur, 447.
Amicitia definitur, 484. ejus contraria, 485.
Amor Dei definitur, 405. ejus contraria, *ibid.*
Ἀναλῦσαι, 199.
Angeli quando creati, 133. describuntur, *ibid.* boni suis viribus videntur stare, 155. eorum ministeria, 155—157. non intuentur omnia, 157. mali, *ibid.* eorum poena et locus, 158.
Anima humana a parentibus naturali ordine propagatur, 136. est tota in toto et tota in qualibet parte, 137. non est mortis experts, 193.
Ἀνομία, 180, 388.
Ἀνθρωποπαθεία, figura Grammaticorum, 12.
Ἀνθρωποφαγία, 325.
Antichristus est magnus ecclesiae hostis, 363.
Ἀντίπαλος, 157.
Ἀπαθεία, 476.
Apocalypseos liber tarde ab ecclesia agnitus, 90.
Apocryphi scriptores auctoritate scripturæ proximi, 128. non eandem habent cum canonicis auctoritatem, 342.
Apollinarius, 136.

Apollyon, nomen Satanae, 159.
Arbor scientiæ boni et mali monumentum est obedientiæ, non sacramentum, 161. cur ita dicta, *ibid.* vitæ describitur, *ibid.*
Aristoteles non commode dicit Deum esse actum purum, 17. in hoc mundo dari motum atque tempus docet, 133. laudatur, 126, 137, 200.
Astrologia aliqua est non inutilis, 439.
Atheismus opponitur agnitioni unius veri Dei, 404.
Auctio regenerati interna vel externa, 264. spiritualis est aliqua ex parte penes ipsos regeneratos, *ibid.*
Augustinus, 136, 138, 185.
Ἀνταρκεία, 466. ejus contraria, 467.

B.

Baptismus definitur, 317. infantibus pertinere non potest, 317—321. in locum circumcisionis successit, 318. vitam, mortem ac sepulturam Christi significat, 321. Joannis idem fuit cum baptismo Christi, 322. a quovis fidei administrari potest, 340.
Baptizari in nomen alicujus, 120.
Bellum non minus nobis licitum quam Judæis, 533.
Beneficentia definitur, 508. eadem est cum liberalitate ac magnificentia, 509. ejus contraria, *ibid.*
Benevolentia definitur, 481. ejus contraria, *ibid.*
Beza, 68, 82, 90, 122. Trinitatis acerrimus assertor, *ibid.* refellitur, 168, 201, 350.
Bigamia Joasi non improbata, 169.
Βλασφημία est impia sive probrosa de Deo locutio, 441.
Buceri sententia de sabbatho, 454.

C.

Calvini sententia de sabbatho, 454.
 Cameronis sententia de abolenda lege Mosaica, 309.
 Candor definitur, 497. ejus contraria, *ibid.*
 Cappellus, Ludovicus, 419.
 Castigatio est causa resipiscentiæ, 250.
 Castitas definitur, 464. ejus contraria, *ibid.*
 Certitudo salutis describitur, 285. gaudium parit, 286.
 Charitas, virtus post fidem ac spem tertia, 261. universum dilectionis officium erga proximum complectitur, 456. hominis erga semetipsum, 457. erga proximum, 477. ejus contraria, 478. fraterna sive Christiana est omnium maxima, 483.
 Cherubini idola non sunt dicendi, 436.
 Christus, non ejusdem essentia cum Patre, 58. non ab æterno generatus, *ibid.* non necessitate naturæ, sed decreto et voluntate Patris genitus, 60. proprius Dei filius, *ibid.* primogenitus, 61. divinæ naturæ ac substantiæ particeps, 62. quomodo unus cum Patre sit, 67. Deus dicitur, 69. omnia accepit a Patre, 69—80. Jehova dicitur, 86. essentia et ordine Patre posterior est, 96. omne iudicium habet, 127. in vetere testamento aliquoties Spiritus dicitur, *ibid.* expers peccati, 185. unicus redemptor, 205. Deus, etsi non summus, et omnis rei creatæ primogenitus, 207. ante assumptam carnem extitit, *ibid.* a Deo Patre ad officium mediatorium designatur, 214. propheticum munus obit, 215. sacerdotale, 216. regium, 218. in utraque natura aliquid perpessus est, 221. post statum humilem exaltatur, 224. omnibus plene satisfecit, 225. nostro loco redemptionis causa mortem oppetiit, 226. ab initio mundi datus et mactatus, 256. pastor dicitur, 282. a legis littera discessit, 308. caput est ecclesiæ mysticæ, ac visibili etiam solus præest, 335. adveniet mundum iudicaturus, 372. est fortitudinis exemplum maximum, 475.
 Chrysostomi sententia de loco inferni, 384.
 Circumcisio signum fœderis operum, 316. differt a baptismo, 319. erat sigillum iustitiæ fidei, *ibid.*

Circumstantiæ cultus divini, locus scilicet ac tempus, 446.
 Clavium potestas, cui mandetur, 368.
 Clerus est tota ecclesia, 340.
 Cœlibatus liberrimæ omnium prudentiæ relictus est, 392.
 Cælum ante initium mundi conditum, 132. non est æternum, *ibid.* beatorum, sive Paradisus, 133.
 Cœna Dominica definitur, 323. instituta a Domino, 324. differt a missa papistica, 329.
 Comitas definitur, 501. ejus contraria, *ibid.*
 Communio cum Christo, 280. credentium inter se, *ibid.*
 Conceptio pars incarnationis Christi, 212.
 Conciliorum vestigium in scriptura nullum, 362.
 Confirmatio non est sacramentum, sed benedictionis symbolum, 330.
 Conformatio regnitorum ad imaginem Christi qualis sit, 230.
 Conjugium definitur, 163, 171—173.
 Conscientia erit norma iudicii extremi, 379.
 Constantia definitur, 402. ejus contraria, *ibid.* 403.
 Consubstantiatio damnatur, 325.
 Corruptibile ex incorruptibili prodire non potest, 130.
 Creatæ res non in nihilum intereunt, 131.
 Creatio mundi in articulis fidei ponenda, 124. invisibilium, 132. visibilium, 134.
 Credere in aliquem, quid sit, 102.
 Cultus Dei in studio bonorum operum positus est, 387. externus religio nominari solet, 413. hypocriticus, 414. externus interno nonnunquam postponitur, 455.
 Cyprianus, 82.

D.

Decalogus aboletur, 303. est totius legis Mosaicæ summarium, 452.
 Decretum Dei est generale vel speciale, 22. ab æterno ejus consilio non est separandum, 23. absolute decretum nihil est quod in potestate libere agentium relinquitur, *ibid.* non est causa præscientiæ Dei, 27. speciale, 29. de Filio, *ibid.* de angelis, 30. de hominibus, 31. conditionale, 38.

Defectio hominis præcognita, non decreta, 34.
 Δεσπότης numero plurali honoris causa usurpatur, 78.

Deus natura vel ratione sola duce non potest cognosci, 11. ex natura sua vel ex efficientia cognoscitur, *ibid.* in sacris litteris se describit, 12. essentia maximus, 14. tria potissimum nomina habet, *ibid.* ejus attributa, 14—20. necessario nihil agit, 25. unde dicitur Pater, 29. gratiam non parem, sufficientem tamen, omnibus largitus est, 48. unus ille, a quo omnia, 64. rerum omnium prima causa efficiens, 128. omnes causas in se continet, 129. omnia ex se produxit, 131. die septimo creare desiit, 136. mala permittit fieri causas physicas non impediendo, 144. malum culpæ efficere non potest, *ibid.* non est auctor peccati dicendus, 146. neminem tentat, 150. certum terminum vitæ statuit, quem nemo transire potest, 151. miraculorum primarius auctor, 152. sibi tribuit animam et spiritum, 211, est fidei ultimum objectum, 256.

Deum esse omnia in mundo testantur, 10.

Diaconorum munera, 355.

Dies Dominica non necessario veluti alterum sabbathum celebranda, 450. semel duntaxat in scripturis nominata, 452.

Disciplina est ecclesiæ vinculum, 366. quibus in rebus versatur, 368.

Divortia varias ob causas concessa, 173—179.

Doctor et pastor idem sunt, 338.

Doctrina Christiana, quid sit, quotque ejus partes, 7. ex sacris litteris petenda, 8.

E.

Ecclesia tradit Satanæ quem communione sua interdicat, 147. invisibilis, corpus mysticum, 280. visibilis est vocatorum cœtus, 332. ejus notæ, *ibid.* universalis, 336. distinguitur in ministros et populum, 337. fidem implicitam imponere conscientiis non debet, 347. particularis, 355. licet membrorum numero paucorum, in sese integra est, 360. differt a synagoga Judaica, 361. hostes habet varios, 362.

Efficientia Dei est vel interna vel externa, 22. interna, *ibid.* externa, 58.

Egredi et prodire a Patre et procedere idem sunt, 123.

Ehie, nomen Dei, 14.

Ἐκδήμησις, 202.

Electi idem cum credentibus, 39.

Electio definitur, 33. fide fundatur, 47.

Eleemosynæ definiuntur, 520.

Elisæus prævidit mala Israelitis eventura, 28.

El Shaddai, nomen Dei, 16.

Enochus cœlo receptus typus glorificationis perfectæ, 372.

Ens omne est bonum, 131.

Ἐπιχαιρεκαία, 482.

Equi claudicantis similitudo, 146.

Erasmus, 68, 82, 83, 201, 350.

Esau exemplum, 50. an servitus ejus reprobationem significaverit, 51.

Essentia et hypostasis idem sunt, 70. essentia Filii non est eadem cum essentia Patris, 210.

Ἐθελοθήσκεια, 413.

Euripides citatur, 78, 199.

Europæi sobolis inopia agros desertos esse patiuntur, 170.

Εὐθετος idem quod τεταγμένος, 42.

Evangelium definitur, 299. novum testamentum dicitur, *ibid.* lege perfectius, 300. martyrio propagatur, 444.

F.

Fatum est effatum divinum omnipotentis ejuspiam numinis, 10.

Fides, implicita non agnoscenda, 6, 254. seu cognitio Dei a cultu Dei non separari debet, 9. res habitu fidei credendas aliquando significat, *ibid.* reatum tollit ejusque proprium, 184. in rebus divinis non nisi divino testimonio inniti potest, 240. distinguitur in historicam, temporariam, et fidem miraculorum, *ibid.* salvifica qualis sit, 253. fiducia vocatur, 254. justificat absque operibus legis, non absque fidei, 271. assecuta est quod lex nequivit, 298. cogi non potest, 311. operibus legis præponitur, 389.

Fidelitas definitur, 499. ejus contraria, 500.

Fiducia a fide distinguitur, 405. ejus contraria, 406.

Filii Dei quinam sint, 51. natura dicimur,

utpote creati, 276. adoptati, *ibid.* et novaturus generatione, 278.
Fortitudo definitur, 474. ejus contraria, *ibid.*
Funerum celebratio ad ministros ecclesiasticos non pertinet, 341.

G.

Gaudium quo modo temperandum, 459.
Generatio definitur, 58.
Glorificatio inchoata, 283. perfecta, 372.
Gomari sententia de sabbatho, 454.
Gratitudo definitur, 407. ejus contraria, *ibid.* respondet beneficentiæ, 509.
Gravitas definitur, 500. ejus contraria, *ibid.*
Gregorius Nyssenus, 136.
Gubernatio rerum omnium communis, 140. specialis angelorum, 154. hominis ante lapsum, 160.
Gynæcea duo fuerunt regibus antiquis, alterum virginum; alterum concubinarum, 168.

H.

Hæredes in Christo constituimur, 277.
Hæresis est quod libris evangelicis repugnat, 5.
Hæretici ecclesiæ adversantur, 362.
Hieronymus, 136.
Hierosolymæ excidium non absolute decrevit Deus, 24.
Hierosolymitanus, 213.
Hilarius, 82.
Homerus citatur, 55, 465.
Homo animal non duplex aut separabile, aut ex duabus naturis conflatum, 135. omnis in peccato genitus, 137.
Honestas definitur, 465. erga proximum, 490. ejus contraria, *ibid.*
Horatius citatur, 72.
Hospitalitas definitur, 523. opponitur inhospitalitati, 524.
Humanitas definitur, 479. erga mortuos est luctus et sepultura honesta, *ibid.* ejus contrarium, 480.
Humilitas definitur, 409. ejus contraria, *ibid.*
Hypostasis idem quod essentia, 15, 70.

I.

Jah, nomen Dei, 14.
Idololatria numinis adorationi opposita est, 434.

Jehovah, nomen Dei, 14. in Novo Testamento Κύριος semper redditur, *ibid.*
Jejunium est abstinencia a peccatis potius quam a cibo et potu, 423. privatum, *ibid.* publicum, 424.
Impositio manuum presbyteris adhibebatur, 356.
Imprecatio temeraria in precibus peccat, 422. immerita non exauditur, *ibid.*
Incarnatio Christi mysterium nominatur, 207. duas habet partes, 212.
Industria definitur, 468. ejus contraria, *ibid.*
Infernus, locus pœnæ, extra mundum situs est, 384.
Innocentia definitur, 408.
Insitio in Christum definitur, 259.
Integritas, quæ et abstinencia dicitur, definitur, 504. ejus opposita, *ibid.*
Invocatio definitur, 415. aliquando est cum cantu et carminibus, 428. angelorum et sanctorum prohibetur, 437.
Jonathan paraphrasta, 213.
Judas cur partem suam amiserit, 38.
Judicium extremum describitur, 378.
Junius, 164, 379, 496.
Jusjurandum definitur, 429. an latroni datum servandum sit, 430. opponitur perjurio, 431.
Justificatio definitur, 267. gratuita est quoad nos, 268. pacem ac tranquillitatem parit, 275.
Justitia est virtus quæ suum cuique tribuit, 457. totius legis completionem aliquando significat, *ibid.* commutativa quibus in rebus versetur, 505. ejus opposita, 506.

K.

Κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, 212.
Κατήγορος τῶν ἀδελφῶν, nomen Satanæ, 159.
Κατίζεῖν quid significet, 128.

L.

Λατρεύειν et λατρεία idem significant cum δουλεύειν et δουλεία, 403.
Lautitia definitur, 469. ejus contraria, 470.
Lex hominis menti insita, quæ innata dicitur, 180. Dei scripta, 295. Mosaica, Israelitis duntaxat scripta, 296. vitam æternam non promittit, 297. aboletur introducto evangelio, 303.

Libertas ex adoptione oritur, 277. legis temporibus non ignota, 311. sub evangelio maxime floret, *ibid.* iudicii hominum in religione nos liberat, 312. aliorum non temere judicari debet, 314. loquendi definitur, 302. ejus contraria, *ibid.*
 Libri laicorum idola male vocantur, 436.
 Liturgiis nihil opus est in ecclesia, 416.
 Lutheri sententia de loco inferni, 384.
 Λύτρον, 225.

M.

Magistratus fidem implicitam a nemine exigere debet, 347. regere ecclesiam non debet, 371. jus dominandi in ecclesia non habet, 529.
 Magnanimitas definitur, 472. ejus contraria, 473.
 Mandatum non est fœdus, sed edictum potius imperium, 161.
 Manifestatio fœderis gratia est exhibitio ejus et obsignatio, 294.
 Mansuetudo definitur, 488.
 Martyris (Petri) sententia de sabbatho, 434.
 Martyrium definitur, 443.
 Materia prima quæ fuerit varie disputatur, 128. non est res mala, 129, 130. incorruptibilis ex Deo prodiit, *ibid.*
 Matrimonium non est sacramentum, nec res sacra, sed civilis, 331.
 Mendacium vulgo male definitur, 493. rectius explicatur, 494—496.
 Michael non est Christus, sed princeps angelorum bonorum, 156.
 Ministri ecclesiæ quinam sint, 337. extraordinarii, 358. ordinarii, 339. a populo eliguntur, 355. modicam remunerationem exigere debent, 356—359. jus dominandi in ecclesia non habent, 529.
 Miracula restaurationem ecclesiæ non semper comitantur, 534.
 Misericordia definitur, 432. ejus contraria, *ibid.*
 Missa papistica differt a cœna Dominica, 329.
 Modestia definitur, 470. ejus contraria, 471.
 Mors non est separatio animæ et corporis, sed privatio vite, 192. secunda in amissione summi boni et in cruciatu æterno videtur esse posita, 388.

Mortis gradus sunt quatuor, 188. primus, *ibid.* secundus, qui est mors spiritualis, 189. tertius, sive mors corporalis, 192. peccati pœna censenda est, *ibid.* ultimus, mors æterna, damnatorum pœna, 202.
 Moses typus Christi mediatoris, 215. typus legis, 298.

Mulieres tacere in ecclesia jubentur, 368.
 Mundus ex materia quacunq̃ue conditur, 128.
 Musculi sententia de sabbatho, 454.

Nativitas Christi ab omnibus prophetis prædicatur, 212.

Natura est communis illa lex qua omnia nascuntur et agunt, 10. aut mirifica illa vis et efficacia divini vocis divinitus emissæ, 152.

Nō jurandi particula, 433.

Veritas immutabilitatis et infallibilitatis, 25.

Nomen Dei angelis attribuitur, 77. judicibus, 78. vel significat vel Dei naturam, vel veritatem et potentiam, *ibid.*

Nuptiarum celebratio ad ministros non pertinet, 341.

Obedientia definitur, 411. ejus contraria, 411, 412.

Obsignatio fœderis gratiæ erat sub lege circumcisio et pascha, sub evangelio est baptismus et cœna Dominica, 315.

Odium aliquod pium est, 479.

Officia mariti, 511. uxoris, 512. parentum, 513. liberorum, *ibid.* tutorum, 515. pupillorum, *ibid.* præceptoris, *ibid.* discipulorum, *ibid.* seniorum, *ibid.* juniorum, *ibid.* superiorum, 516. inferiorum, *ibid.* fratrum et cognatorum, 517. heri, *ibid.* servorum, 518. magistratus erga populum, 525. populi erga magistratum, 529. magistratus et populi erga vicinos, 531. ministrorum erga ecclesiam et singulos fideles, 534. ecclesiæ et singulorum fidelium erga ministros, 536.

Opera bona describuntur, 388. ex fide definienda sunt, 389. supererogationis nulla esse possunt, 391.

Oratio Dominica est documentum potius quam
 precandi, 416.
 Ordinatio non est proprie sacramentum, 380.
 Ordipati quinam sint ad vitam eternam, 42.
 Ovidius laudatur, 184.
 Οὐρανός, 70.

P.

Pacis fœdera, 391.
 Papistæ ministros a conjugio arcent, 172. flam-
 mis purgari peccata fabulantur, 232.
 Parcimonia definitur, 468. ejus contraria, *ibid.*
 Pater aliquando servator dicitur, 100.
 Patientia definitur, 410, 475. ejus contraria, *ibid.*
 Pascha Christum mactatum significabat, 316.
 Pastor et doctor idem sunt, 338.
 Paulus corporale quiddam Deo tribuit, 181.
 Jacobo non contradicit, 271.
 Peccatum omne ab anima procedit, 137. est
 legis transgressio, 180. omnium commune,
ibid. cujusque proprium, 181.
 Peccatum non est roboratum, 190. legis abrogatione
 potius quam roboratur, 308.
 Περιοδεία, 254.
 Per, præpositio, modo minus principalem causam
 efficientem significat, 99. modo principalem,
 125.
 Perfectio in hac vita non est speranda, 265.
 a Christianis tamen requiritur, 310.
 Perfecti dicuntur, in quibus ut hæreat pec-
 catum, non regnat tamen, 266. vel pro
 ratione humanæ perfectionis, 274.
 Perjurium opponitur iurijurando, 431.
 Perseverantia sanctorum definitur, 287.
 Petitio lenitur, 415.
 Petrus lectus, sed interposita conditione, 38.
 non est ecclesiæ caput in terris, nedum suc-
 cessores ejus, 335. cæteris apostolis non
 prælatus, *ibid.* potestatem clavium solus non
 habet, 368.
 Pharao cur poena affectus, 37.
 Pharisei non crediderunt, ergo rejecti, 38.
 non agnoverunt alium Spiritum quam ipsum
 Patrem, 121.
 Φιλαντία, 458.
 Placæus Salmuriensis, 89.

Placabilitas definitur, 488.
 Plutarchus, 42.
 Poenæ æternæ sunt gradus quidam, 388.
 Poenitentia differt a resipiscentia, 238. μετα-
 μέλεια dicitur, 239. regentis et non regentis
 est communis, *ibid.* lapsi post baptismum
 non est proprie sacramentum, utpote quæ
 signum non habet ad obsignandum fœdus
 gratiæ, 330.
 Polanus citatur, 310.
 Polygamia verum conjugium est, 163. variis
 argumentis defenditur, *ibid.* 171.
 Populus universalis ecclesiæ sunt omnes gentes,
 341.
 Potestas civilis ab ecclesiastica differt, 371.
 Praxis sanctorum est interpret præceptorum,
 regula theologis receptissima, 171.
 Prædestinatio definitur, 31. electionem semper
 spectat, *ibid.* nulla est singularis, sed dun-
 taxat generalis, 36. tota est gratiæ, 45.
 Prædictio Dei differt a præscientia, 41.
 Præter quo modo preferenda, 417. his omni-
 bus, 422.
 Presbyteri alio nomine episcopi vocantur, 354.
 eorum munera, *ibid.*
 Principium in scripturis non active sumptum,
 126.
 Promptitudo definitur, 401. ejus contraria, *ibid.*
 Propheticum munus Christi, 215.
 Providentia Dei, 140. ordinaria, 152. extra-
 ordinaria, *ibid.* specialis, 154.
 Πρώτον δεκτικόν, 187.
 Πρωτότοκος primogenitus passivo sensu, 126.
 Proximi nomen explicatur, 477.
 Prudentia definitur, 398. condimentum est om-
 nium virtutum, 399.
 Purgatorii fabula e Christi satisfactione refel-
 litur, 232.

R.

Ratio in rebus sacris non sequenda, 163, 67.
 Redemptio definitur, 203.
 Redemptor unicus est Christus, 206. ejus
 natura duplex, *ibid.*
 Regeneratio definitur, 242. minus accurate dis-
 tinguatur in mortificationem et vivificationem,
 244. alio nomine sanctificatio dicitur, 245.

17198 230E
M642

Milton, John
Doctrina Christiani.

Received
DEC 18 '64
MAR 10 1966
May 18 '68

17198

230E

M642

St. Mark's Library
The General Theological Seminary

175 Ninth Avenue
New York, N. Y. 10011

Please stamp date in left column, write your name legibly in center column and leave right column blank. Deposit circulation card in slot marked 'Circulation cards'.

There is no date due, but books must be returned promptly upon request. Do not lend books charged to you to others. You are responsible for them.

